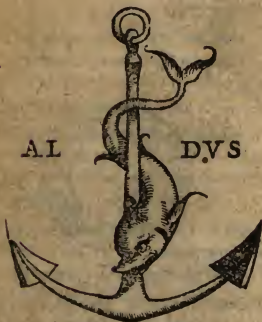

IN EPISTOLAS CICERONIS AD ATTICVM, PAVLI MANVTII COMMENTARIVS.

Cum priuilegio Pontificis Maximi, Galliæ regis, Veneti senatus.

VENETIIS, M. D. LVII.

MVM MVM

AD ILL. ET REV. S. ANGELI
Cardinalem, Pontificium in Piceno Legatum,
RINVTIVM FARNESIVM.
*Pauli Manutij in suos commenta-
rios Ciceronis epistolarum ad
Atticum præfatio.*

BENE audire, *qui est recte factorum fructus, omnes fere uolumus, amplissime ac præstantissime* Rinuti: *ipsum quidem recte facere, unde illud quasi ex fonte deducitur, paucorum hominum semper fuit. est enim tum perfectæ naturæ, tum doctrinæ singularis: ut tamen natura sine doctrina facile possit ad laudem peruenire; doctrina sine natura laudabilis nunquam, turpis etiam sæpe sit. itaque uel in agris inculto homines ingenio uirtutem tamen coluere: doctrinis autem eruditi uiri, quæ ad bene agendum esse instrumenta debuerant, ijs ad perniciem suarum ciuitatum sunt abusi. quid de* Pisistrato *græcæ historiæ loquuntur? quid nostræ de* Cæsare? *doctum utrunque, & eloquentem fuisse; ijs tamen utrunque sensibus, ut exempla maiorum & legum sanctißima iura contemnentes, libertatem suis ciuibus eripere præclarum duxerint. ergo prima laus bonitatis est; quæ*

nihil, nisi se ipsam, spectat, ipsa sibi finis est: altera doctrinæ; quæ nisi ad bonitatem referatur, laudabilis non est; ideoq́, ut laudetur, finem sequitur se ipsa præstantiorem. quòd si quis est, qui alterum cum altero coniunxerit, ut & bonus sit, & idem doctrinis institutus; neque rectum ideo solum cupiat, quia sit ipse ad rectum natura propensus, sed quia, quod rectum non est, id esse turpissimum intelligat: hic est, quem in uita humana diuina bona consecutum putemus. præclara res, sed exemplo minus nota: id autem, ut ego opinor, ob eam causam, quòd unusquisque in uitam principis tanquam in speculum intuens, ad illius similitudinem se ipse fingit, & format. ideoq́ uiri sapientes alterutrum recte cupiuerunt, ut aut reges philosopharentur, aut regnarent philosophantes: utrum esset, futurum ut ex uirtute penderemus. quòd si fuit ullum tempus, cum homines rationes & cogitationes omnes suas in philosophia constituerent: tum profecto cœpit esse, cum auus tuus ad Christianæ reipublicæ, nimium magno periculo fluctuantis, gubernacula Dei iussu accersitus, sedit in sede Pontificia Pontifex dignißimus, ea præditus non solum auctoritate, sed etiam sapientia, ut hic nos in tantis tempestatibus seruare solus à naufragio possit.

cumq́

cumq́; laudandus est maxime, quòd optime ipse sentit, optimis semper in studijs consilijsq́; defixus: tum, quòd optimos uiros asciuit sibi & consiliarios, & suæ uoluntatis administros. in quo ego tantum soleo ponere; ut, si mihi ad alterutrum eligendum optio detur, non bonum principem malim cum bonis administris, quàm bonum cum sui dissimilibus. sed bene, quòd habemus utrunque; & Pontificem, qualem res poscebat; & collegium tali Pontifice dignissimum. itaque nunc emergit uirtus: honestum reuocatur: desertæ per multos annos literæ patronos habent, diuq́;, ut auguror, habebunt. tu Rinuti, fraterq́; tuus, duo clarissima Italiæ lumina, uterque Cardinalis, & Cardinalis uterque optimus, præclaram consuetudinem tenebitis ab auo traditam. certe enim non ideo te Patauij per tot annos summi doctores erudierunt, ut ea, quæ tantis uigilijs quærebas, consecutus negligeres: amabis eadem, & fouebis: tuumq́; erit proprium studium non solum colendæ uirtutis, sed etiam ornandæ. refer animum ad eos, qui multis ante seculis extincti, tamen in laude uiuunt: omnes reperies his gradibus ascendentes ad immortalitatem peruenisse. quorum tu quia facta imitaris; non dubito, quin eorum semper florentibus nominibus

ita tuum nomen inſeras, ut nunquam exareſcat. materiem habes ad gloriam, Anconitanam prouinciam; quam nunc ita regis adoleſcens, ut ea præſtes, quæ ſæpe deſideramus in ſenibus. quæ quanquam ad eos ſolum, quibus cum poteſtate præes, pertinere uideantur: tamen illa tuæ ditionis terminis non continentur. ſcis conſuetudinem famæ. illa nos per ora hominum ſublimes uehit: benefacta ſimul & malefacta æque circunfert: ſed benefacta laudibus excipiuntur, malefacta conuicijs exploduntur. itaque noli putare, te Picentibus ſolis eſſe continentem, eſſe iuſtum, eſſe beneficum. Picentes hæc uident, longinqui audiunt, & prædicant. te aiunt eſſe, ad quem aditus omnibus pateat; cui ſit iuſtitiæ, ſit pietatis antiquiſſima cura; cuius et poteſtas timeatur, cum omnia poſſis; & bonitas diligatur, cum idem non plus licere tibi uelis, quàm quantum leges præſcribant. macte adoleſcens laudibus eximie, imitator aui, maiorumq́; tuorum. recte cogitaſti, in imperio laudem non eſſe, niſi cum is, qui imperat, imperio dignus eſt. quod quia tibi ſiue à natura, ſiue à diſciplina, ſiue, ut ego arbitror, ab utraque ſimul contigit: quod ad naturam attinet, referimus ad Deum: de diſciplina, te ipſum et laudamus, qui ad hæc præclara inuigilaueris;

&

& amamus, quia sunt amabiles uirtute præditi. me quidem et multis abhinc annis, cum Romæ te uidissem, atque allocutus essem, in tui obseruantiam uoluntas inclinauit, iam tum de tua indole expectantem ea, quæ consecuta sunt; & postea Patauij, cum in studijs optimarum artium totus esses, iudicium impulit. hæc tua Picentina legatio quasi operis perpolitio fuit: in qua thesauros philosophiæ, multorum annorum studio congestos, explicas, & cum prouincia communicas. itaque cum ego multo ante, quàm istam tibi administrationem summus Pontifex demandasset, eos commentarios, quibus epistolas ad Atticum illustrare sum conatus, in tuo nomine emittere statuissem; postea simul cum tuis laudibus creuit uoluntas mea. eos igitur nunc emitto, serius omnino, quàm non nulli expectauerant; sed meam tarditatem opus ipsum excusat. epistolas ad Atticum interpretanti properandum non fuit. alijs in rebus possum esse quantumuis strenuus: in hac qui possum esse non tardus? primum multa difficilia, deinde non ijsdem causis omnia, sed alia propter breuitatem, alia propter historias, alia propter mores. huc adde, quòd mihi quibusdam in locis non satis fuit explicare ea, quæ aperta non erant; sed tentaui, num etiam paulo floridius pos-

sem, quàm nostri grammatici solent. neque tamen sum nescius, fore multos, qui me in his commentariis ut hebetem, quia non nulla minus acute uiderim, uel fortasse etiam ut cæcum, quia prorsus non uiderim, reprehendant. qui si mihi, cur id faciant, causas afferant probabiles; non committam, ut ijdem me etiam ut pertinacem possint reprehendere. amo enim ueritatem, neque eam in me ipso magis, quàm in alio: itaque complectar, sicubi eam uidero. Tibi uero, clarissime Rinuti, quod in has Ciceronis epistolas laboris impendi, maxime ob eam causam cupio probari, ut, si qui uere iudicare aut propter inscitiam non possunt, aut propter maleuolentiam nolunt, eos à consilio detrahendi tua deterreat auctoritas. Vale.

IN PRIMVM LIBRVM EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

DE ORDINE EPISTOLARVM LIBRI PRIMI.

ANTE quàm ad exponendum aggrediar, ordo ipse postulat, ut agatur de ordine epistolarum huius libri: quæ, ut infra notauimus, rectius, opinor, disponentur, quàm quo modo ab imperitis librariis descriptæ nunc leguntur.

QVANTVM DOLOREM, epistola I.

Hoc puto cum aliis argumentis, tum hoc præcipue, quòd, ante nullas ad Atticum misisse literas, indicat ipse non obscure, cum ait: Nunquàm à Pomponia nostra certior sum factus, esse, cui literas dare possem. porro autem neque mihi accidit, ut haberem, qui in Epeirum proficisceretur: neque dum te Athenis esse audiebamus.

NON COMMITTAM, epistola II.

Cum superiorem proximam ostenderim primam esse; secundus hu ic locus debeatur, necesse est. iterat enim & de literarum missione, & de Quincti fratris

tris animo erga Pomponiam. Existimo etiam (et hæc, quæ scribimus, scribimus opinantes, gratias habituri, si quis meliora dederit) hanc epistolam diuidi in duas oportere: ut prior in eo terminetur, Quid agas omnibus de rebus, & quid acturus sis, fac nos quamdiligentissime certiores: quæ est aptissima epistolæ clausula: deinde altera incipiat, Apud matrem recte est: quale est etiam sequentis epistolæ initium. Priorem autem scripsit, nullis Attici literis respondens, ut res declarat; alteram, cum responderet, acceptis ab Attico literis paulo post, quàm ipse scripserat. Puto etiam unam non esse epistolam hac de causa, quòd de signis non scripsisset duobus capitibus, sed coniuncte. nisi si hoc dicas, per aliquot dies in manibus habitam, & extremam partem, spatio interiecto, esse additam.

APVD TE,
epistola III.

Tertia est, quia scribit, se Cincio pecuniam curasse: quam curaturum, scripsit in proxima superiore.

NIMIVM RARO,
epistola IIII.

Hæc superiorem proxima sequitur. in illa enim dubitat, utrum Lentuli naui Atticus uti possit: in hac ex Lentuli sermone affirmat.

CVM ESSEM,
epistola V.

Cum enim in ea, quam tertia sede constituimus, ita scripsisset, Tulliola tuum munusculum flagitat, me

me ut sponsorem appellat; in hac, ut Atticum de munusculo magis urgeret, Tulliola, inquit iocans, tibi diem dat, sponsorem non appellat. et quoniam in hac epistola, signa Megarica nondum in nauim imposita, significatur; in illa uero, cuius initium est, Crebras, iam in Formianum aduecta perspicuum est: hanc nimirum apparet ante illam esse collocandam. quod cum ita sit; illud, quod in hac ita scriptum est, De comitiis meis, accipio de praetoriis: nam de consularibus non potest: cum illa, quam post hanc esse scriptam ostendimus, à Cicerone praetore scripta sit, ut C. Macri condemnatio declarat: quem condemnatum à Cicerone praetore, testes locupletes affirmant, Valerius, & Plutarchus.

Et mea sponte,
epistola VI.

In hac quia scribit idem, quod in proxima superiore, ut sibi Attici libri conseruentur; de comitiis praetoriis, non de consularibus, puto significari. et in hac quidem, statos comitiorum dies iam praeteriisse, manifestum est: in illa, nondum aduenisse. ergo & haec post illam constituatur: & de comitiis praetoriis intelligamus.

Crebras,
epistola VII.

Cum de comitiis praetoriis in duabus superioribus agatur; ordo postulat, ut haec sequatur proxima, quam praetor scripsit, cum C. Licinium Macrum condemnasset. Plutarchus, Valerius.

Petitionis,

PETITIONIS,
epistola VIII.

Hæc uero cum anno, qui est præturam consecutus, scripta sit, (scripta est enim Cotta & Torquato cos. cum Cicero prensaret) recte hunc locum sibi uendicabit, proxime post eam, quæ in prætura scripta est.

ABSTE,
epistola IX.

Hæc quoque prensationis anno, sed in extremo, consulibus iam ante designatis Cæsare & Figulo, scripta est, haud multo ante mensem Ianuarium, cum dicat, Tuo aduentu nobis opus est maturo; deinde inferat, Ianuario ineunte cura ut Romæ sis. accersit autem Atticum ad comitia sua, consularia uidelicet, non prætoria; quia Catilinam appellat competitorem suum: qui competitor esse non potuit in petitione præturæ. quo enim anno præturam Cicero gessit, Africam Catilina pro prætore administrabat, ut est in oratione pro Cœlio. ergo præturam gessit ante Ciceronem. et cum in hac epistola Atticum accersat ad comitia sua consularia; manifestum est, pagina v. de comitiis consularibus accipi non posse; ubi Atticum tantum abest ut accersat, ut etiam prohibeat.

TEVCRIS ILLA,
epistola X.

Inter hanc, & proximam superiorem integrum triennium interest. tantum enim distat consulatus

Messallæ & Pisonis, cuius hæc initio scripta est, à consulatu Cottæ & Torquati, quo in extremo scriptam ostendimus proximam superiorem. neque tamen hoc toto triennio Atticum abfuisse credatur. fuit enim Romæ Cicerone consule, ut ostendit pagina 15. & pagina 22. sed cum Romam maxime Ciceronis causa rediisset, postea rursus in Græciam ad sua negocia reuersus est. Nunc, quibus quæque consulibus scripta, ostendamus.

I. QVANTVM DOLOREM L. Cæcilio Metello Cretico, Q. Marcio Vatia cos.

II. NON COMMITTAM, iisdem consulibus.

III. APVD TE, C. Calpurnio Pisone, M'. Acilio Glabrione cos.

IIII. NIMIVM RARO, iisdem consulibus.

V. CVM ESSEM, iisdem consulibus.

VI. ET MEA SPONTE, iisdem consulibus.

VII. CREBRAS, M. Aemilio Lepido, L. Volcatio Tullo cos.

VIII. PETITIONIS, L. Aurelio Cotta, L. Manlio Torquato cos.

IX. ABS TE, iisdem consulibus.
L. Iulio Cæsare, C. Marcio Figulo cos. nullæ literæ: M. Tullio Cicerone, C. Antonio, nullæ: D. Iunio Silano, L. Licinio Murena, nullæ.

X. TEVCRIS, M. Pupio Pisone Calpurniano, M. Valerio Messalla cos.

In reliquis huius libri epistolis ordo patet.

EPISTOLA

EPISTOLA I. pagina I.

PETITIONIS NOSTRAE,] peti consulatum à Cicerone, uideo esse qui credant; imperite: non enim petit, sed prensat, anno ante, quàm petat: idq; ex consuetudine; quod, quid de quaque tribu sperandum, aut timendum esset, tanto ante scire non alienum uidebatur. nam etsi non tributis, sed centuriatis comitiis consulatus daretur: cum tamen ex omnibus tribubus essent centuriæ; (erant enim classium partes; & classes ipsæ ex uniuerso populo) prensare tributis comitiis, & cuiusque tribus animum tentare, non inutile putabant. itaque & in oratione pro Milone, cum de consularibus comitiis, idest centuriatis, loquitur, Conuocabat, inquit de Clodio, tribus: se interponebat. Aut, maiores magistratus binis comitiis, tributis primum, deinde centuriatis esse mandatos, intellige. quod Pedianus in commentario II. Verrinæ, Cicero ipse in II. agraria, & in oratione pro Plancio declarat. qua de re pluribus uerbis agemus in libro de comitiis. VNVS P. Galba] non, unus sine fuco, ac fallaciis; sed, unus ex competitoribus: ideoq;, ne coire cum insequentibus posset, interposui quam grammatici notam subdistinctionis appellant. quod enim infert, Non aliena rationi nostræ fuit illius hæc præpropera prensatio; unum scilicet prensare Galbam, non obscure significat. Sed occurritur à quibusdam, negantibus unum prensare Galbam, cum, paucis interiectis uersibus, & de Antonio, & de Cornificio

cio legatur. Et, puto, uidentur aliquid dicere; cum tamen nihil plane dicant. neque enim animaduertunt, quod magnopere oportuit, Ciceroni per plures dies hanc epistolam in manibus fuisse, ut in eam aliud alio tempore coniiceret; neque prius missam, quàm consules designati sunt Cæsar & Figulus: quos tamen aperte indicat nondum fuisse designatos, cum scripsit illam partem, De iis, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur. Ergo & prensauit primo solus Galba, & idem postea cum Antonio, & Cornificio. huius autem generis epistolarum, quæ pluribus diebus scriptæ sint, exemplum est in epistola Cœlii, cuius initium est, Non dubito: fam. 115: & in ea, quæ prima est libri III. ad Q. fratrem. Quod ad competitores Ciceronis in consulatus petitione pertinet; sex omnino fuerunt, duo patricii, P. Sulpicius Galba, L. Sergius Catilina, qui postea, coniuratione facta, cæsus est; quatuor plebeii, ex quibus duo nobiles, C. Antonius, M. Antonii oratoris filius, L. Cassius Longinus; duo, qui tantum non primi ex familiis suis magistratum adepti erant, Q. Cornificius, & C. Licinius Sacerdos. solus Cicero ex competitoribus equestri loco natus. Hæc Pedianus. MORE maiorum.] sine largitione. Honores, inquit Nepos de Attico, non petiit, cum ei paterent propter uel gratiam, uel dignitatem; quòd neque peti more maiorum, neque capi possent conseruatis legibus in tam effusis ambitus largitionibus, neque reip. sine periculo, corruptis ciuitatis moribus. MIHI se debere] propter defensas multorum causas. Quinctus frater in commentariolo de petitio-

ne

ne consulatus. IN CAMPO comitiis tribuniciis] satis docet hic lòcus, tribunos pl. ante consules solitos esse designari. nam, consularia comitia nondum facta, declarant quæ paulo infra sequuntur. CERTI] certo petituri, certi competitores. non enim expono, Certi, gratiosi ad populum: cum inferat, Sunt qui etiam Cæsonium putent: subaudi, petiturum. ANTONIVS,] Hic in ædilitate, & prætura Ciceronis fuerat collega, fuitq; post etiam in consulatu. Plura Pedianus, ubi orationem exponit in toga candida; & Quinctus frater de petitione. AVT risisse, aut ingemuisse,] Quòd Cornificius, neque clarus à maioribus, neque sua uirtute commendatus, tamen certus esse uideatur. Risisse, stultitiam Cornificii de consulatu cogitantis. Ingemuisse, temporum conditionem, cum ea, quæ summis uiris pate re solis debeant, etiam infimi sperare audeant.
VT FRONTEM ferias.] Gemitus dolorem indicat, percussio frontis etiam indignationem. Oratores, qui frontem ferirent, Cicero laudat in Bruto, Quinctilianus improbat libro XI, quòd scenicum id magis, quàm oratorium, uideretur.
AQVILLIVM] C. Aquillium Gallū, iuris scientia clarum: quem Ciceronis anno petiturum, simile ueri uidebatur, quòd eodem item anno collegæ fuissent in prætura. Pro Cluentio. IVRAVIT morbum,] Ne uideretur animo humili, atque abiecto, qui consulatum anno legitimo non peteret, ualetudinem, & simul iuris ciuilis occupationem excusauit. sic infra 179. Veniam, & ipse perpetuum morbum iurabo. ne cœnas Appuleii augur

a uguris

auguris obire cogeretur. REGNUM iudiciale] iuris interpretandi munus: in quo ita excellebat, ut quasi regnare uideretur, omnibus, qui maiore aliqua de causa in iudicium irent, ad unum consilii causa confluentibus. OPPOSUIT] contra rogantes, ut peteret, hoc opposuit, ut diceret, se gerendo magistratui uacare non posse, occupatum in iure respondendo. Tale illud ad Quinctum fratrem libro II. Mea factum est inuisa uerecundia, ut te proficiscens non tollerem. opposuisti semel ἄῤῥηκτον causam, Ciceronis nostri ualetudinem: conticui. iterum Cicerones: quieui. SI IUDICATUM erit &c.] ante quàm uerba Ciceronis exponamus, libet quædam de Catilina ἐν ἐπιτομῇ subscribere. Ex prætura Africam obtinuit, Lepido & Volcatio cos. quo anno Cicero prætor fuit. id Cicero ipse declarat in oratione pro Cœlio his uerbis. Fuit assiduus mecũ prætore me. non nouerat Catilinam. Africam tum prætor ille obtinebat. secutus est annus: causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Ex his uerbis satis constat, Catilinam reuersum esse Romam eo anno, qui est Ciceronis praeturam consecutus, id est eo, quo scripta est epistola prima huius libri: quo anno Cotta & Torquatus consulatum gesserunt. quod ideo monere uolui, ne quis in errorem inducatur ex illis Pediani uerbis, quæ sunt in oratione, quam habuit Cicero in toga candida: quæ uidentur significare Catilinam rediisse Romam Lepido potius & Volcatio, quàm, ut diximus, Cotta & Torquato cos. sic igitur in ea oratione. A quibus Catilina consulatum petis? à principibus ciuitatis; qui tibi,

cum L. Volcatius conſul in conſilio fuiſſet, ne petendi quidem poteſtatẽ eſſe uoluerunt. cauſamq;, cur eius habita ratio non ſit, ponit Aſconius interpres, quia quærebatur repetundarum. nam etſi legati Afri Romam uenerunt Lepido & Volcatio cos. & in ſenatu de rapinis Catilinæ queſti ſunt: non tamen eo anno Catilina in urbem rediit, cum tamen, redire ſe uelle, & conſulatum petere, iam ſignificaſſet. quod conſilium abiecit poſtea, deterritus ea legatione, & ſpe obtinendi conſulatus amiſſa, cum audiſſet, conſulem Volcatium habuiſſe publicum conſilium, an eius rationem habere deberet, ſi peteret conſulatum. abſens igitur ab oratoribus Africanis accuſatus eſt Catilina in ſenatu. quod eiuſdem Pediani uerbis oſtendemus. ſic enim ſcripſit in commentario orationis, quam proxime nominauimus. Catilina, inquit, ex prætura Africam obtinuit. quam cum grauiter uexaſſet, legati Afri in ſenatu iam tum abſente illo queſti ſunt, multæq; graues ſententiæ in ſenatu de eo dictæ ſunt. querelæ igitur fuerunt in ſenatu aduerſus Catilinam abſentem, rapinarum cauſa, Lepido & Volcatio cos. accuſatus autem eſt anno ſequenti; cum ex Africa rediiſſet, Cotta & Torquato cos. quod idem Pedianus ibidem proxime docet his uerbis. Ante annum quàm hæc dicerentur, Catilina, cum rediiſſet ex Africa, Torquato & Cotta cos. accuſatus eſt repetundarum à P. Clodio adoleſcente, qui poſtea inimicus Ciceronis fuit. defenſus eſt Catilina, ut Feneſtella tradit, à M. Cicerone. et Cicero in oratione pro Sylla, Parens tuus, ait, Torquate, conſul reo de pecuniis repetundis Catilinæ fuit ad-

uocatus

uocatus. Iam igitur, testibus Cicerone & Pediano, Catilinam rediisse ex Africa, & accusatum esse repetundarum Cotta & Torquato cos. ostendimus. quod cum ita sit; apparet administratam esse ab eo Africam per biennium. nam si consulatum petere cogitauit Lepido & Volcatio cos. certe non id cogitauit eo ipso anno, quo profectus erat in prouinciam, sed tum scilicet, cum iam integrum annum Africæ præfuisset. quatuor igitur proxime consequentibus annis aut petere uoluit consulatum Catilina, nec tamen petiit; aut petiit, & repulsam tulit. primus annus fuit Lepido & Volcatio cos. quo anno, cum decedere ex Africa uoluisset consulatus petendi causa, postea non decessit, & à consulatus petitione destitit. deterritus enim est, ut iam dixi, Afrorum legatione, & grauissimis aduersus eum absentem senatus decretis: de quibus meminit Cicero in oratione aduersus ipsum & C. Antonium competitores. Alter annus fuit Cotta & Torquato cos. quo anno petere quidem uoluit consulatum, sed prohibitus est, quòd intra legitimos dies profiteri nequiuerit. nam quærebatur repetundarum. atque hoc & satis aperte Salustius declarat, & ipse Cicero in hac epistola non obscure, cum ait: Catilina, si iudicatum erit meridie non lucere, certus erit competitor. et in altera epistola, cum ait: Hoc tempore Catilinam, competitorem nostrum, defendere cogitamus. Tertium annum fuisse liquet eum, quo M. Cice. & C. Antonius designati consules sunt, Cæsare & Figulo cos. quo anno petiit Catilina, & repulsam passus est, ut & ipse Cicero & omnes historiæ de-

 monstrant,

monstrant. Quartus annus fuit Cicerone & Antonio cos. cum, deiecto Catilina, Silanus & Murena consulatum sunt adepti. idq;, ut omittam historicos tum Græcos, tum Latinos, satis ex orationibus Ciceronis aduersus ipsum licet intelligere. Bis igitur tantum Catilina consulatum petiit, cum tamen quater petere uoluerit. et de duabus petitionibus Cicero significat his uerbis in oratione pro Cœlio. Deinceps fuit annus, quo ego consulatum petiui. petebat Catilina mecum. nunquam ad illum accessit: à me nunquam recessit. tot igitur annos uersatus in foro sine suspicione, sine infamia, studuit Catilinæ iterum petenti. et in epitome Liuiana ita scriptum est: Catilina bis consulatum petiit, & repulsam passus est. Absoluimus quod ad petitiones attinet. de accusationibus autem agemus infra, in illo loco, 12: Bis absolutum esse Catilinam. Redeo ad epistolam. Beroaldus homo fuit, ut illa tempora ferebant, satis doctus: peccauit tamen sæpe, quod humanum est, uel memoria, uel iudicio lapsus. is hoc in loco, primum contra ueteres libros, deinde contra ueritatem ipsam, legendum opinabatur, pro, meridie non lucere, meridie non liquere. eumq; alii postea sunt secuti. qui si paulo attentius Ciceronis sententiam examinassent; aliter sine dubio sensissent. quid enim? non hoc Cicero significat, fore Catilinam certum competitorem, si iudicum sententiis absoluatur? atqui non ambigitur. at uero, non liquere, num ualet absoluere? potius indicium fuit condemnationis, ut ex oratione pro Cluentio 39: & ex deprauatis Asconii uerbis in 111. Ver-

rina

rina facile tamen colligitur. Hoc igitur Cicero dicit. si à iudicibus absoluetur Catilina, meus erit in consulatu competitor. erat enim reus repetundarum, adeo manifestis criminibus, ut eum iudicare insontem nemo posset, nisi idem iudicaret meridie non lucere. absolutus tamen est, accusatore P. Clodio præuaricante, ut in oratione de aruspicum responsis, & Pediani commentariis traditum est: consulatumq; petiit, & repulsam tulit. PALICANO] arbitror hunc esse M. Lollium Palicanum, de quo his uerbis accusatione III. in Verrem: Oblitos ne igitur hos putatis esse, quemadmodum sit iste solitus uirgis plebem Romanam concidere? quam rem etiam tribunus pl. in concione egit, cum eum, quem uirgis iste ciciderat, in prospectum populi Romani produxit. Quo loco Pedianus tribunum pl. ait esse M. Lollium Palicanum. et de claris oratoribus: Cn. Carbonem, M. Marium, aptissimos cognoui turbulentis concionibus: quo in genere nuper L. Quintius fuit: aptior etiam Palicanus auribus imperitorum. item in hoc libro, 17: et Pedianus in Diuin. QVI nunc petunt,] ut proximis comitiis consules designentur. nam ceteri, quos nominauit, non petebant, sed prensabant ad insequentis anni petitionem. CAESAR] is est, quem à triumuiris proscriptum soror Iulia, Antonii triumuiri mater, seruauit. Plutarchus. CERTVS putatur.] hic, Certus, accipio alio sensu, atque supra. non enim dicit, Certus competitor putatur; cum iam dixerit, De iis, qui nunc petunt: sed, putatur fore ut consul designetur. THERMVS] Q. Mi-

nucius Thermus, plebeiis, is, opinor, qui postea partem Asiæ pro prætore administrauit: ut 75. 80: & in epist. fam. 29.223. SILANO] D. Iunio Silano, qui cum L. Licinio Murena consul fuit; proxime post Ciceronem & Antonium. CVRIVM obducere:] contra illos in campum Martium ducere Q. Curium, aleatorem notissimum: in quem est illud Calui apud Asconium: Et talis Curius pereruditus. et, Obducere, proprie: quia candidatos amici & clientes in campum honoris causa deducebant. unde illud 22. Cum candidatum deducerem, quærit ex me, num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare. Aut, Curium obducere, Curii uitia obtegere; cum horum tam infamis uita sit. sic, obducta cicatrix, dicitur.

I.

IN NOSTRVM annum] in eum, qui proxime sequitur. Nostrum autem, quòd is erat annus, quo per leges ei petere consulatum liceret: ut in epistola ad Cassium: Hæc tolerabilia, illud non ferendum, quòd est, qui uestro anno consulem filium suum futurum putet. et in Rullum: Est illud amplissimum, Quirites, quòd hoc honore ex nouis hominibus primum me, multis posthabitis, affecistis, quòd prima petitione, quòd anno meo. Et ad petendum consulatum legitimus erat annus ætatis XLIII. ut latius in libro de magistratibus. FIRMIOR] Thermo. cum enim Flaminiam uiam muniuerit, cuius curator est; firmissimus erit candidatus. itaque uidetur è re mea esse, nunc eum designari cum Cæsare; ne, in nostrum annum reiectus, absoluta Flaminia petat. SANE facile

eum

eum &c.] quis est tam Lynceus, qui sententiam tantis in tenebris uideat? uerba uero restituere quis sine uetustis exemplaribus possit? at illa, quæ quidem ego uiderim, cum uulgatis libris consentiunt. unum, quod in bibliotheca diui Marci, à Bessarione Cardinali cum aliis innumerabilibus dono datum, asseruatur, discrepat in uno, sed scriptura nihilo minus deprauata: habet enim, Numititeri, ubi est in impressis, nunc ceteri. ADHVC informata,] nondum perfecta, sed rudis adhuc, & impolita. quasi dicat, non certa, & explorata, sed ut coniectura prouideri potest. habes, inquit, quod ego de petitoribus cogito. intelligit autem simul & qui prensant, & qui petunt. Informare uerbum à formis deductum: & est, cum quid non perfecte formatum, sed in aliquam formæ similitudinem redactum. sic, informata proscriptio, quæ tantum esset animo designata, 173. MVLTVM posse Galliа;] Gallia Togata suffragiorum ius habebat. inde frequentes, appropinquante comitiorum die, Romam conueniebant. ad Quinctum fratrem libro II. Magna manus, inquit, ex Piceno & Gallia expectatur, ut etiam Catonis rogationibus de Milone & Lentulo resistamus. et oratione II. in Antonium: Ex omnium omnibus flagitiis nullum turpiùs uidi, nullum audiui, quàm, quòd, qui magister equitum fuisse tibi uiderere, in proximum annum consulatum peteres, uel potius rogares, is per municipia coloniasq; Galliæ, à qua, cum consulatus noster petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum caligis, & lacerna cucurristi. Hirtius autem, quo libro persequitur

quæ de Gallico bello Cæsar prætermiserat, in eo libro sic: T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo maiore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. CVM Romæ à iudiciis forum refrixerit,] circiter idus Sextileis iudicia dimittebantur, subsequentibus ludorum diebus, quorum primi Votiui XVII. cal. Sept. committebantur: nec fere ad usque Ianuarium mensem retracta iudicia calebant. ideo infert, Vt Ianuario reuertamur: cum obire tempus iudiciorum uellet, in quibus propter eloquentiam uigebat. LEGATI] non, legati ad Pisonem; sed, excurremus ad Pisonem, legati. quam autem hic legationem significat? liberam, opinor: quia senatori ab urbe diutius abesse, nisi iure liberæ legationis impetrato, non licebat. AD PISONEM] C. Calpurnium Pisonem, qui biennio ante cum M' Acilio Glabrione consul fuerat. est autem sciendum; etsi Cicero de Gallia Togata hic intelligat, quæ suffragii ferendi ius habebat; non ideo tamen intelligi oportere, Pisonem ei præfuisse. præfuit enim Narbonensi, ut ex Dione constat. ideoq; pacificatorem Allobrogum, qui sunt Narbonensis Galliæ populi, Cicero illum infra nominat. hoc igitur Cicero sperabat; cum per Galliam Togatam iret ad Pisonem, Narbonensem Galliam pro consule administrantem, aliquid se in transitu posse proficere, appellandis rogandisq; populis. et est hic non primus, sed alter annus, quo Narbonensem Galliam Piso regebat. usitatum enim erat, ut non modo annua, uerum etiam bima, interdum etiam trima, & quadrima prouinciarum esset administratio. itaque Ma-

cedoniæ biennium præfuit C. Cotta, Ciliciæ trien nium Lentulus Spinther, Macedoniæ quadriennium C. Antonius. ut alia mittantur exempla. CETERA] respexit ad proximum membrum: Illam manum tu mihi cura ut præstes Pompeii nostri amici. ut sit ordo: tu mihi eos præsta, qui cum Pompeio absunt: ego cetera spero fore ut uolumus. HIS duntaxat urbanis competitoribus:] modo ne, qui reipublicæ causa absunt, eorum aliquis ad petitionem ueniat. nam quos mihi ex iis, qui nunc in urbe sunt, uideo competitores fore, neminem pertimesco. sic urbani, pro, ex urbe, dixit 203: Hanc ego huius loci sinceram duco sententiam. quidquid alii dixerint, ita non improbo, amicitiæ causa, ut, quò suadet ratio, libentius inclinem. ILLAM manum] nobiles uiros, cum Pompeio in Asiam ad bellum Mithridaticum profectos. CVRA ut præstes,] effice, ut meam petitionem adiuuent, missis Romam epistolis ad propinquos, & familiares. QVONIAM propius abes,] cum tu in Græcia sis, minus abes à Pompeio, quàm ego, qui sum Romæ: itaque per literas & cum ipso potes, & cum iis, qui una sunt, de honore meo commodius agere. AD MEA comitia] satis erit, si me illa manus literis adiuuet: non peto, ut mea causa Romam ad comitia ueniat. CAECILIVS, auunculus tuus] de hoc Nepos in Attici uita, & Valerius lib. VII. cap. IX. DOLO malo] quòd inter Varium & Caninium diceret conuenisse, ut ad fraudandos Varii creditores earum rerum uenditio fieret, quas mancupio uenditas, ab eo, qui emisset, repetere non licebat, nisi si dolo

malo

malo emptas esse constaret. quod Cæcilius factum affirmabat. LVCVLLVS,] alii de Lucio Lucullo accipiunt, ego de Marco fratre. nam Lucius ab expeditione Mithridatica nondum redierat: rediit enim M. Catone tribuno pl. ut scribit Plutarchus: Cato autem tribunatum gessit Murena & Silano cos. ut idem Plutarchus, & in oratione pro Murena, id est, biennio post, atque eo amplius, quàm hæc scripta sunt. P. SCIPIO,] hic est Scipio socer postea Pompeii, quem ex adoptione Metelli Pii Q. Metellum Pium Scipionem esse appellatum scribit Dio lib. XL. MAGISTRVM] auctionis. cum in auctione bona uenirent, ut inter heredes, aut creditores diuiderentur; de sententia coheredum, aut creditorum eligebatur qui præesset auctioni. is magister dicebatur: ut lib. VI. 87. De hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciundis. et Quinctilianus lib. VI. dictum recitat Ciceronis in Pletorii matrem: ludum habuisse, dum uixit; magistros, postquam mortua sit. ita infamem significauit & ab impudicitia, dum uiueret; & mortuam, ab ære alieno. item pro Quinctio: Cui magistri fiunt: domini constituuntur, qui, qua lege, qua conditione pereat, pronuncient. SI BONA uenirent,] si bona Varii, Caninio adempta, in auctione uenirent, ut ex ea pecunia satisfieri creditoribus posset. OBSERVAT] affectationis officio colit: ut illud Philippica II. Postea custoditus sum à te, tu à me obseruatus in petitione quæsturæ. et in epistola ad Gallum. Ego te in consulatu obseruaram. obseruare enim dicuntur, qui aliquem officii honoris

noris ue cauſa deducunt, & reducunt. DOMITIVM] Ahenobarbum, Porciæ uirum, quæ Catonis ſoror erat. fuit aliquot poſt annis conſul cum Ap. Claudio Pulchro, mox in cauſa Milonis quæſitor; poſtremo ſucceſſor Cæſari datus, ut eſſet pro conſule in Gallia; orto inter Cæſarem & Pompeium ciuili bello, Pompeium ſecutus; Corfinii captus, & incolumis dimiſſus; cum ſe rurſus ad Pompeium contuliſſet, in acie Pharſalica à M. Antonio eſt interfectus. ETIAM ſi id ſit,] etiam ſi propter ambitionem peccauerim. ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον, οὐδὲ βοείην] Homerus Iliados χ pronunciat hos uerſus de Achille, qui Hectorem contento curſu ſequebatur:

— ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον, οὐδὲ βοείην
„ ἀρνύσθην, ἅτε ποσσὶν ἀέθλια γίνεται ἀνδρῶν,
„ ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέον Ἕκτορος ἱπποδάμοιο.

et latine Virgilius:

- Neque enim leuia, aut ludicra petuntur.
„ Præmia, ſed Turni de uita, & ſanguine certant.

ſenſus eſt. Quod auunculo tuo non ſatisfecerim, & cauſam fateor ambitionem fuiſſe, & mihi tamen arbitror eſſe ignoſcendum; quòd, ut uides, hæc me ambitio, quaſi curſus quidam, non ad ludicrum, aut inane præmium, ſed ad conſulatum ferat. NON modo retinendas,] quod in Satyro feci. HERMATHENA tua] Mercurii & Mineruæ ſtatua, mihi à te miſſa. ἡλίου ἀνάθημα] Hermathenam tuam in meo gymnaſio ita belle conſtitui, ut totum gymnaſium ſoli dicatum uideatur. quaſi gymnaſium illa ſtatua maiorem in modum illuſtraretur. MVLTVM te amamus.] de Hermathena:

na: ut in proxima inferiore epistola: Te multum amamus, quòd ea abs te diligenter, paruoq; curata sunt. et 101. L. IVLIO Cæsare, C. Marcio Figulo cos.] docui, non uno die scriptam epistolam: & , cur dubitetur, causa non est. scripserat illud ante comitia consularia, De iis, qui nunc petunt, Cæsar certus putatur: & illud, Nostris rationibus conducere uidetur, Thermum fieri cum Cæsare. comitiis uero habitis, cum Cæsaris & Figuli designationem significare uellet, argute, ad usitatam scribentium formulam, eorum nominibus epistolam clausit. Designatis, cur non addiderit, quidam sine causa mirantur: quasi uero ita peregrinaretur Atticus in rebus Romanis, ut hoc anno gerere consulatum nesciret Cottam & Torquatum, Cæsarem autem & Figulum in proximum esse designatos.

EPISTOLA II. 2.

DE MEIS ad te rationibus] de petitione consulatus. COMPETITOREM nostrum] non quia peteret, sed quia petiturus uideretur. nam comitiorum dies longe aberat, utpote quæ anno proximo non ante Quinctilem mensem futura essent. petiit autem, & repulsam tulit, ut supra demonstratum est. DEFENDERE] crimine repetundarum. est enim scripta hæc epistola Cotta & Torquato cos. quo anno Catilina causam dixit de repetundis, ut iam probauimus. et apparet, post designatos Cæsarem & Figulum iudicium illud esse factum: cum hanc epistolam scriptam

scriptam esse constet post eam, quæ ante est impres-
sa, in qua de Cæsare & Figulo designatis in extre-
mo legitur. Catilinam tamen à Cicerone non esse
defensum, probat Asconius contra Fenestellam in
commentario orationis aduersus competitores.
SVMMA accusatoris uoluntate] ex iudicum nu-
mero & accusator, & reus reiiciebant, quos pu-
tarent sibi uel inimicos, uel, ut Asconii uerbis u-
tar, ex aliqua re incommodos fore. Habemus, in-
quit, iudices quos uolumus, accusatore non reii-
ciente. accusatorem autem P. Clodium intelligit
Asconius. SIN aliter acciderit] si nobis mi-
nus erit coniunctus in ratione petitionis. TVOS
familiares, nobiles homines] maxime Q. Hor-
tensium significat, iam inde à Verris accusatione
sibi infensum: quem infra quoque Attici familia-
rem appellat, epistola ultima libri II. et Nepos
in uita. Nobiles autem homines, quia summos
honores gesserat Hortensius. erat enim tum consu-
laris. de quo & in oratione pro Quinctio: Dicet
Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existi-
matione. et Pedianus hæc in argumento diuina-
tionis: Defendebatur Verres ab Hortensio, facile
& principe in senatu propter nobilitatem, & in fo-
ro ob eloquentiam rege causarum. nobiles igitur,
etiam qui patricii non erant, dicebantur: erant e-
nim Hortensii plebeii. DESIDERIO tui]
qui tam diu abesses. QVÒD uerita sit] deri-
det suspiciosæ aniculæ inanem superstitionem.
LATINAE] mulieres: et festiue, quòd mulier
de mulieribus laboraret. nam, si ad historiam re-
spicimus, ex populis Latinis non tam mulieres,
quàm

quàm uiri in montem Albanum hostias adducebant: &, quatriduano sacrificio facto, accepta carne in suam quisque ciuitatem digressi reuertebant. ea dicta uisceratio; quoniam ex hostiis carnes in partes cæsæ distribuerentur. et uisceratio mox à Cæsare populo data, apud Suetonium. Ferias autem Latinas maximo Romanorum Latinorumq; magistratuũ conuentu consules procurabant, cum interea cum populo agere non liceret: ut ob eam causam Latinæ aliquando à consulibus instaurarentur, cum tribunis pl. obsistere uellent, populares leges ferre cupientibus. itaque ad Q. fratrem libro II. Consul, inquit, Lentulus dies comitiales exemit omnes. nam etiam Latinæ instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. sic legibus perniciosissimis obsistitur, maxime Catonis. Liuius Strabo, Plutarchus, Dionysius. EIVS rei consolationem] Ridiculum est consolationem compositam ob mortem uetulæ plus quàm septuagenariæ. etiam suspecta est mihi locutio, Eius rei consolationem. uidendum igitur, num, conflationem, legi possit. nam & id obscure tetigerat, cum dixit; Verita est. neque enim uerita erat, ne celebrarentur Latinæ, sed, bellũ inter Latinos & Romanos ne suscitaretur. SAVFEIVM] equitem Romanum, philosophum Epicureum, Attici familiarem. 58. 98. et Nepos in uita. EX QVODAM rumore, an ex literis tuis ad alios missis?] genus loquendi, quod in re parum certa ueteres usurpabant: ut libro XI. De Quincto filio nihil audiui: sed quære ex Diochare, Cæsaris liberto. is dicitur uidisse an euntem, an iam in Asia? et in Bruto: Summa senectute

nectute M. Cato, legem suadens in Galbam, multa dixit: quam orationem in origines suas retulit, paucis ante quàm mortuus est an diebus, an mensibus? nec dissimile illud pagina 9. Proximus Pompeio sedebam: intellexi hominem moueri: utrum, Crassum inire eam gratiam, quam ipse prætermisisset, an esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu laudarentur? DE NOSTRO amico placando,] Lucceium intelligit. infra: Accedebat hortator Salustius, ut agerem quamdiligentissime cum Lucceio de uestra uetere gratia reconcilianda. DE TE] Salustius me accusare solebat, quòd Lucceium tibi non placarem. NEC sibi] qui etiam ipsius Salustii causa laboraui. C. PISONI] is cum uita excessisset, exulante Cicerone; haud multo post nupsit Tulliola Furio Crassipedi, ut in epistola IIII. libri II. ad Q. fratrem, & in epistola ad Lentulum; tertio, P. Cornelio Dolabellæ, cum Cicero Ciliciam pro consule administraret, ut in epist. fam. 122: et deprehenditur error Plutarchi, & Pediani, qui Tulliolam bis duntaxat nupsisse falso credunt.

EPISTOLA III. 3.

VINCTI FRATRIS comitia:] quibus ædilitatem Quinctus petebat. nam præturam gessit triennio post, Silano, Murena cos. proximisq; consulibus Pisone & Messalla, ex prætura est in Asiam profectus: ut pag. 10. petiit igitur ædilitatem Lepido & Tullo consulatum gerentibus, gessit Cotta & Torquato: quoniam inter

inter ædilitatem & præturam biennium interſit neceſſe eſt, uacuum ordinariis honoribus. ACVTILIANAM controuerſiam] uide in epiſtola ſequenti, & in ea, quæ ab hac eſt tertia. PEDVCEVS,] Sex. Peduceus, Attici amiciſſimus. Nepos in Attici uita. DE C. MACRO transſegimus.] Non alienum eſt ſubiicere, quæ Valerius & Plutarchus tradunt: Valerius his uerbis: C. Licinius Macer, uir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum ſententiæ dicerentur, in Mænianum conſcendit: deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem cum uidiſſet, miſit ad eum qui diceret, ſe non damnatum, ſed reum periiſſe, nec ſua bona haſtæ poſſe ſubiici: ac protinus, ſudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis, incluſo ſpiritu, pœnam morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illuſtris ingenii orator, ab inopia rei familiaris, & à crimine domeſticæ damnationis inuſitato paterni fati genere uindicatus eſt. Plutarchus ſic: στρατηγίαν μετιόντων ἅμα σὺν αὐτῷ πολλῶν καὶ μεγάλων, πρῶτος ἁπάντων ἀνηγορεύθη, καὶ τὰς κρίσεις ἔδοξε καθαρῶς καὶ καλῶς βραβεῦσαι. λέγεται δὲ καὶ λικίνιος μάκερ, ἀνὴρ καὶ καθ' αὐτὸν ἰσχύων ἐν τῇ πόλει μέγα, καὶ κράσσῳ χρώμενος βοηθῷ, κρινόμενος κλοπῆς, ὑπ' αὐτῇ τῇ δυνάμει καὶ σπουδῇ πεποιθὼς, ἔτι τὴν ψῆφον τῶν κριτῶν διαφερόντων, ἀπαλλαγεὶς οἴκαδε, κείρασθαί τε τὴν κεφαλὴν κατὰ τάχος, καὶ καθαρὸν ἱμάτιον ὡς νενικηκὼς λαβὼν, αὖθις εἰς ἀγορὰν προϊέναι, τοῦ δὲ κράσσου περὶ τὴν αὔλειον ἀπαντήσαντος αὐτῷ, καὶ φράσαντος ὅτι πάσαις ἑάλωκε ταῖς ψήφοις, ἀναστρέψας καὶ κατακλιθεὶς ἀποθανεῖν. ſed Pedianus, ubi exponit orationem pro Cornelio, in eadem pagina loquitur pugnantia:

tia. dicit enim, primo prætorem fuisse Ciceronem M. Lepido L.Volcatio cos. deinde, paucis interiectis uersibus, L. Cotta L.Torquato: errore ita manifesto, ut, Pedianum tam fœde lapsum, mihi persuadere non possim, peccatum potius à librario suspicer. utrum igitur probamus? ego non dubito, quin præturam gesserit Lepido & Volcatio cos. cum enim ædilis fuisset Hortensio & Metello cos. ut ex libro de claris oratoribus, & ex accusationibus in Verrem notissimum est; ædilitas autem à prætura biennio distet, ut apparet ex epistola ad Furnium, fam. lib. x. præturam gesserit, necesse est, Lepido, Volcatio cos. siquidem honores omnes adeptus est anno suo, ut gloriatur in II. de officiis. non esset autem præturam adeptus anno suo, si eam gessisset Cotta & Torquato cos. nam ita inter ædilitatem & præturam triennium interesset: cum biennium modo intersit, ut ex locis intelligitur. CVI CVM æqui fuissemus,] quem cum iure damnassem. Prætor enim hanc epistolam scripsit: quod iam ostendi. ACADEMIAE proprium meæ,] hæc Ciceronis uilla fuit, celebrata porticu, & nemore; quam nominauit Academiam ab exemplo Athenarum. Plinius lib. XXXI. COMMVNE omnium,] gymnasiorum: quia literis & ingeniis præesse creditur Mercurius. MINERVA, singulare eius gymnasii.] cur Mineruæ statua proprium & singulare ornamentum Academiæ Ciceronis? quia & Academia gymnasium erat Athenis, unde suam uillam Cicero nuncupauit; & Athenæ à Minerua conditæ, ac nominatæ: siquidem Græci ἀθήνην Mineruam uocant. EVM locum]

Academiam noſtram. CAIETAM,] uillam in agro Caietano. SI QVANDO abundare cœpero,] ſi quando erit, ut mihi pecunia ſuperet. ORNABO.] ſignis. CONSERVA,] quia ſe uenditurum Atticus ſignificauerat. ſic infra: Bibliothecam tuam caue cuiquam deſpõdeas, quamuis acrem amatorem inueneris. nam ego omneis meas uindemiolas eò reſeruo, ut illud ſubſidium ſenectuti parem. et pag. 6. Libros tuos caue cuiquam tradas: nobis eos conſerua. NOLI deſperare] uelim ſperes, me tamen poſſe tantam pecuniam cogere, ut emere tuos libros poſſim.

EPISTOLA IIII. 3.

LVCII, fratris noſtri] patruelis: de quo in II. de oratore, & V. de finibus, utrobique in prooemio; & apud Pedianum, & in Verrem 205.

3:

AFFINEM] quia frater fuit ſororis tuæ uiro, Quincto fratri meo. SORORE tua] Q. Ciceronis uxore. MISI.] erat enim Quinctus in agro Arpinati. 4. SI CVIVS animus] Lucceium intelligit: de quo pag. 6. QVID dicas?] De mea uidelicet diligentia: qui ne id quidem neglexi, quod fortaſſe negligendum fuit. quantum enim hoc oneris eſt, quod mihi poſt multa mandata ſuperimponis, ut, ſi cuius animus in te ſit offenſior, ego recolligam? NEQVE ID] ne id quidem: ut in epiſtola ad Pætum: Quòd altera epiſtola purgas te non diſſuaſorem mihi emptionis

Neapolitanæ fuisse, sed auctorem cōmorationis urbanæ: neque ego aliter accepi.

4.

NIHIL esse iam, quod laboraret,] Tadius cum ab herede nescio quid emisset, idq; postea compertum esset non ad eum, qui uendidisset, sed ad puellam, quæ esset in tutela, pertinere; postulantibus puellæ tutoribus restituere male emptum cogebatur. VSV CAPTA] capta res dicitur, quam à nobis occupatam nemo repetiit intra tempus lege definitum. ergo is, qui Tadio quiddam ex hereditate uendiderat, recte se aiebat uendidisse: eam enim hereditatem usu cepisse: quod autem usu captum esset, legibus ad se pertinere. DE TVTELA legitima,] in lege uidetur ita scriptum fuisse: si quis quid usu ceperit, id usucapionis iure ad illum pertineto; ut ex bonis tamen pupillorum, qui sint in tutela legitima, nihil usu capi possit. hanc exceptionem dicit Atticum ignorare: quam si teneret, hereditatem, quæ esset in tutela legitima, iniquo usucapionis iure usurpatam, recte uendi potuisse non putaret. Tutelæ autem legitimæ dicuntur, quæ, cum quis intestato mortuus est, eius liberis lege dantur. dari autem agnatos, & consanguineos, item patronos, idest eos, qui ad legitimam hereditatem admitti possunt, scribit Vlpianus in consuetudine fuisse: & patronos ob eam causam, ut, qui sperarent successionem, iidem ea bona studiosius tuerentur. pro Flacco, 162. IN QVA dicitur esse puella,] audio, inquit, qui tutores puellæ sunt, eos non à patre, sed à lege datos. itaque, cum tutela legitima sit, ex eius puellæ bonis

usucapere nihil potuit is, qui Tadio uendidit. GAVDEO tibi placere.] gaudeo te delectari possessione, quam in Epeiro emeris. et sane omnis Attico pecuniæ redditus in Epeiroticis & urbanis possessionibus constabat, ut in eius uita Nepos tradit. QVAE tibi mandaui,] loquitur de signis. VT IAM dimensam,] tu eam constitueras emere; et, quasi iam emisses, ita eius exædificationem animo designabas. HS CCCLↃↃↃ XXX.] scutatorum summa erit 3823, & præterea 72 marculorum. Et ut de numeris aliquanto latius disseramus, de quibus uideo Priscianum incerte locutum; antiquas notas, quibus præter ceteras usi sunt ueteres Latini, & earum significationem è regione subiiciam. quod ad numerum figurarum attinet, tredecim erunt, totidem, quot Priscianus agnoscit: in ipsis autē figuris, quiddam est, cur ab eo dissentiam.

Antiquæ notæ:	significatio.	
I	1	unus
V	5	quinque
X	10	decem
L	50	quinquaginta
C	100	centum
IↃ	500	quingenta
CIↃ	1000	mille
IↃↃ	5000	quinque millia
CCIↃↃ	10000	decem millia
IↃↃↃ	50000	quinquaginta millia
CCCIↃↃↃ	100000	centum millia
IↃↃↃↃ	500000	quingenta millia
CCCCIↃↃↃↃ	1000000	decies centena millia.

non erat autem, inquit Plinius, apud ueteres numerus ultra centum millia. itaque & hodie multiplicantur hæc, ut, decies centena millia, aut sæpius, dicatur. Atque hæ notæ, si figuram consideres, eædem omnes sunt, nisi quòd in quinque primis deprehenditur dissimilitudo. nam, cum scribimus c I ɔ, siue I ɔ ɔ, & inde quæ subsequuntur; non plus duabus utimur notis, I & c, hoc tamen obseruantes, ut c post I non tanquam auersa, sed quasi respiciens constituatur. sic unamquanque summam, quàm uolueris immensam, explicari primis quinque notis animaduertes. Hæc est prima consideratio: sequitur altera, quòd à prima nota ad usque eas, quas in extremo posui, alternis modo in quincuplum summa crescit, modo in duplum: quod, ipsas notas qui persequi singulas uoluerit, intelliget. Priscianus autem hanc rationem tractat imperite. primum, mille sic ait notari, x, & decem millia sic c x ɔ. in quo repugnat uetustatis obseruatio. triplex enim genus est, quod antiquitatem maxime testatur, lapides, libri, nummi. et cum ego in singulis non ita negligenter sim uersatus, nunquam tamen x pro mille comperi, nunquam c x ɔ pro decem millibus. sed idem labat in sua sententia: infert enim paulo post: Decem millia, quod uerisimilius est, notantur per M, circunscriptam ex utroque latere: & M putat mille significare, quia nominis prima sit litera. quorum alterum concedo, ut M mille ualeat: alterum, quia cum ratione pugnat, concedere non possum, ut M ideo mille significet, quòd in uerbo mille princeps occurrat litera. mihi enim dubium non est, quin M

inde sit deriuata; quòd ueteres pro quingentis hac utebantur figura I Ɔ, unde, contra Prisciani sententiam, qui de origine D nescio quid ridicule cōminiscitur, facta est D, negligentia simul & ignorantia describentium, dum antiquas notas elementa putant. ergo pro quingentis, ut dixi, scribebant I Ɔ, pro mille C I Ɔ: unde fluxit M, errorem creante similitudine; quòd M quandoque ita scribitur C I Ɔ; ut minimum discrepare uideatur à C I Ɔ. in antiquis autem libris & alias figuras pro mille usurpatas licet animaduertere, ut ω & CIƆ, quas peperit minus accurata librariorum festinatio, id agentium, ut C I Ɔ uno calami ductu perficerent. etiam ∞ & ∞ pro mille reperias: quæ deriuatæ sunt ab C I Ɔ, corruptæ scilicet à corrupta. Quæritur etiam, cur L quandoque pro I posita reperiatur, ut in hac figura C C C C L Ɔ Ɔ Ɔ, & similibus. huius quoque mutationis culpam sustinet librariorū inscitia: qui cum antiquam notam, I, longiusculam uiderent, exempli gratia sic, C C C I Ɔ Ɔ Ɔ; decepti similitudine consonantem L putarunt, & pro C C C I Ɔ Ɔ Ɔ scripserunt C C C L Ɔ Ɔ Ɔ. Hæc de numerorum notis. reliqua erant non nulla: quæ, quia satietati legentium placet occurrere, prætermitto. hac de re paulo plenius agetur in libris de quæsitis per epistolam. PATER nobis decessit] ut ipsi ratiocinamur, hanc epistolam scripsit multo ante petitionem consulatus: idq; satis uidemur probasse, cum de ordine harum epistolarū diceremus. quod si ita est; non recte scripsit Pedianus Ciceronem in petitione consulatus patrem amisisse. sed idem de duobus etiam Ciceronis generis errauit, Furium

Crassipedem

Crassipedem non agnoscens. Quòd autem non nulli, Patro nobis decessit, putant legendum: infirma coniectura est. nam de Patrone uiuo multis post annis mentio, ut 74. 78: 100:

4:

Loci sint eius,] Academiæ. 3. 5. 6. Apud matrem] Attici: quam extulit annorum nonaginta, cum esset ipse septem & sexaginta. et, Cæciliæ gentis eam fuisse, coniicitur; cum & Cæcilius frater eius fuerit, is, qui Atticum testamento adoptauit; & mulieres nomine familiarum appellarentur. L. Cincio] qui Romæ curabat Attici negocia. HS xx cd] sestertiorum nummorum uiginti millia quadringenta, hoc est, scutati sexcenti. cum enim hæc linea — superimponitur notæ, ad eius notæ significationem addit millia. c uero cum præponitur his figuris d & m, detrahit centum. et omnino de insequenti nota præcedens minor nota tantum demit, quantum ipsa significat: ut iv, ualet quatuor; vl, quadragintaquinque; xc, nonaginta; & huiusmodi. Constitvi] non est, decreui, ut iuris ciuilis imperiti suspicari possent; sed genus quoddam significatur obligationis, iure prætorio introductum: de quo integer est titulus in pandectis, de constituta pecunia inscriptus. Cvratvrvm] pro signis Megaricis mihi à te emptis. in epistola sequenti. Ea] signa. In tva humanitate] spero, inquit, fore, ut tu mihi, quæ tua humanitas est, bibliothecam conficias, in qua me ociosus oblectare possim. A svo procuratore] scripserat Atticus, cum Acutilii procuratore se esse collocutum, eiq; pecuniam uolu-

isse persoluere, cum eo tamen, ut satisdatione sibi caueretur, neminem amplius eo nomiue petiturum; illum autem recusasse. Et, amplius non peti, frequens est in satisdationibus apud iuriscosultos locutio; quam & Cicero usurpauit in epistola ad Sulpicium, fam. 216. cum, L. Mesinium commendans, ita scribit: Te rogo, ut, si quid satisdandum erit, amplius eo nomine non peti; cures, ut satisdetur fide mea. nec dissimile illud in Bruto: Ego tibi Brute non soluam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. simillimum illud pro Q. Roscio: Quid ita satis non dedit, amplius à se neminem petiturum? DECIDISSE] cum tutoribus puellæ. 4. ILLE noster amicus,] Lucceius. 6. CCIↃↃ CCIↃↃ CCCC] sestertiorum nummorum uiginti millia quadringenta, totidem plane, quot proxima in epistola superiore: diuersis enim notis eandem summam explicauit. MEGARICIS] ex Megaris, Atticæ urbe. HERMAE tui Pentelici] Mercurii statuæ ex marmore Pentelico. Suidas. EIVS loci,] Academiæ 3. 5. XYSTIQVE] Xystus quid sit, Vitruuius lib. v. cap. XI. docet. NAVIS] quò imponas signa. TVVM munusculum] quod te illi ex Græcia missurum pollicitus es. 6. NE DVBITARIS] ne te deterreat impensa: & confidito, futurum mihi unde soluam. NAVES suas.] quas habet, in Græcia. POLLICETVR] ad uecturam signorum. CHILIVS] poeta: de quo 13. TE rogat ἐυμολπιδῶν πάτρια.] rogat, ut ritus Eumol-

pidarum

pidarum mittas. Eumolpidæ autem sacrorum præsides Athenis: de quibus Aeschines in oratione contra Ctesiphontem: ab Eumolpo Musæi filio, de quo Suidas, & alii. πάτρια σύρων Athenæus quoque dixit, id est, leges & ritus Syrorum, libro VIII. δειπνοσοφιστῶν. CVM essem in Ceramico] Atticus hoc epistolæ principio usus erat, Cum essem in Ceramico, quem Cicero imitatus, & ipse ita cœpit, Cum essem in Tusculano. Ceramici autem Athenis duo: de quibus Suidas his uerbis: κεραμεικοὶ δύο τόποι, ὁ μὲν ἔνδον τῆς πόλεως, ὁ δὲ ἔξω: ἔνθα καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ τελευτήσαντας ἔθαπτον δημοσίᾳ, καὶ τοὺς ἐπιταφίους ἔλεγον: ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ εἱστήκεσαν αἱ πόρναι. DE NOSTRO amico placando] de Lucceio. 6. HERMERACLAS,] Mercurii & Herculis coniuncta signa imponas in naum. 5. EIVS loci, quem non ignoras,] Academiæ: ut in epistola, quæ huic, & ea, cui hæc antecedit. PALAESTRAE,] Vitruuius lib. v. cap. XI. TYPOS] typi statuæ sunt è gypso formatæ, quarum ad similitudinem artifex deinde uel lapidem cædit, uel æs fundit, et apud Plinium ectypa, imagines ad aliquod exemplum efficta. typos igitur, quos in atrioli tectorio, certis locis, ut solet, distinctos, posset includere, mandat Attico ut mittat. tectoria uero, parietum esse integumenta, & incrustationes ex arena & calce, notum est. INCLVDERE,] sedibus constituere aliquanto intra tectorium excisis. PVTEALIA sigillata] puteorum opercula, paruis signis exornata. qualia & hodie uidemus, in quibus incisæ delectant imagunculæ. Bessarionis liber, Putealia signata: eadem scilicet sententia. nam

siue de signis intelligas, si ue de sigillis ἀποκριτικῶς, minimi refert: ut rumuis licet accipias. DESPONDEAS] uenditurum te promittas. OMNES meas uindemiolas] quidquid pecuniæ possumus hinc inde contrahere, seponimus ad emptionem tuæ bibliothecæ. Supra, Libros, inquit, tuos conserua; & noli desperare, eos meos facere posse. ITA esse, ut semper uolui,] optime ei cum tua sorore conuenire. PERMISISSE] ut eorum causa Romam ne ueniās. et de comitiis accipe non consularibus, sed prætoriis, ut supra docuimus in ordine epistolarum.

6.

SPONSOREM non appellat.] Antea, quòd tu ei promissum munusculum non mitteres, me sponsorem appellabat: nunc sponsorem omittit: te ipsum in iudicium uocat: itaque faciundum tibi est, ut promissum omnino soluas. In uulgatis libris, Sponsorem appellat, legebatur. ego negantem particulam interieci, sumptam ex antiquo Bessarionis exemplari, sententia, mihi quidem ut uidetur, mirifice comprobante.

EPISTOLA IX. 6.

ILLVD suum arbitrium,] apparet, Atticum in quadam arbitrum controuersia contra Lucceii uoluntatem decreuisse. Suum: quod sæpe accusare solitus est. EPISTOLAE tuæ,] ad illum. NOSTRA legatio] diligentia, quam ego, allegatus ad Lucceium à te, soleo adhibere. HVMANITATI tuæ] nam humanitatis

tatis tuæ non est, ab eo diffidere. DESIGNATVM] prætorem, non consulem, ut in proxima superiore. QVAMPRIMVM mittas.] De signis intelligi, perspicuum est.

166:

TRADAS:] Vendas. 3: 5. TEVCRIS illa] superiores omnes epistolæ ante consulatum scriptæ, hæc autem, ut è clausula manifestum est, ineuntibus magistratum Messalla & Pisone, qui à Cicerone & Antonio consules anno altero fuerunt: ut, epistolarum haud paruum interiisse numerum, necesse sit: nisi si toto superiore triennio Romæ mansit Atticus cum Cicerone. Neque mihi dubium est, quin, Teucris illa, principium sit epistolæ, cum inferat paulo post; Vt ad prima illa redeam; id est, ad id, quod scribere primum institui: ut appareat, fuisse primam epistolæ partem, in qua de Teucride ageretur. sic & infra 212: Ad prima redeo: id est, ad sermonem de suis libris institutum. & in epist. fam. 108: Ad prima redeo. sapienter hæc reliquisti, si consilio. Cum uero, Teucris, ait, Antoniũ, quem Cicero collegam habuerat in consulatu, ficto nomine significari, declarant ea, quæ sequuntur. eundémq; in epistola proxima iisdem uerbis appellat: & in ea, quæ proximam consequitur, promissa dicit præstitisse. LENTVM sane negocium,] tardat enim, & procrastinat solutionem eius pecuniæ, quam debet. 8: 10. CORNELIVS] amicus, aut affinis Antonii, qui se ad Terentiam dixerat rediturum, ut de ea pecunia colloqueretur. CONSIDIVM, Axium, Selicium] fœneratorum nomina. Axius (inquit

168:)

168:) de XII millibus pudens: sæpe enim ascripsit, ut Gallio, quantum is uellet, darem. Valerius lib. 4. cap. 8. CONFUGIENDUM est:] ut ab iis nummos sumamus; quando exigere ab Antonio non possumus. CAECILIO] et hic fœnerator erat: sed benigniores aliquanto superiores tres. nam ab hoc nec ipsius propinqui nummum auferre poterant, nisi cum fœnore centesimarum. Seneca libro epistolarum XXI. Quàm durus fœnerator Cæcilius, à quo minoris centesimis propinquis nummus moueri non possit. CENTESIMIS] centesimæ dicebantur usuræ, quia singulis mensibus in fœnus centesima sortis pars impenderetur. à menstrua enim solutione potius appellatas esse centesimas credibile est, quàm, quod non nulli putant, quia centum mensibus usura sortem adæquaret. ILLA] Teucride. IMPUDENTIUS, astutius, lentius.] quia, causis nectendis, solutionem differret. LIBERTUM mitto: Tito mandaui:] uerba sunt non Ciceronis, ut quidam existimant, sed Antonii, qui soluendæ pecuniæ diem produceret his uerbis: Libertum mitto; (subaudi, qui numeret) Tito mandaui; ut scilicet ipse tibi pro me satisfaceret. Antonii igitur, quem Teucridem appellat, σκήψεις hæ sunt, atque ἀναβολαί. non enim ἀναβολαὶ lego, sed ἀναβολαί, duobus ex antiquis libris, Bessarionis, & Caualcantis. NESCIO, an ταυτόματον ἡμῶν] Antonius, inquit, non soluit: sed hoc optime cadit: ut deinde eius defendendi causa mihi nulla sit. et spectauit fortasse ad illum uersiculum, qui est in Græcis sententiis. ταυτόματον ἡμῶν καλλίω βουλεύεται. casus melius, quàm nos, consuluit,

consulit. magis è re nostra est, eum non soluere, quàm si, quod nolebamus, solueret. quod casu, non consilio nostro, fit. POMPEIANI prodromi] quos Pompeius, ex bello Mithridatico reuertens, celeri cursu præmittit. ACTVRVM] in senatu. ANTONIO succedi oportere:] Antonium de prouincia Macedonia reuocandũ, quòd pecunias à sociis inique cogeret. reuocatus tamen non est: quia Cicero eum in senatu defendit. quod ipse scribit ad Sextium, ipsius Antonii quæstorem, fam. lib. v. postea defendit eundem in iudicio, maiestatis accusatum, Cæsare & Bibulo cos. cum Antonius triennium prouinciæ præfuisset. Suetonius, Dio, Cicero pro domo, pro Sextio: & in ea, qua Cœlium, quo accusante damnatus erat Antonius, defendit, hanc intelligit accusationem; cum ait: Ex reipublicæ causa uictoriam est, mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam, consecutus. quod infra in eadem oratione apertius his uerbis: Accusauit C. Antonium collegam meum: cui misero præclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. Accusauit eundem, condemnauitq; Q. Maximus: ut in oratione in Vatinium. AGET prætor ad populum.] ut Romam euocetur ad causam de repetundis dicendam, quòd socios diripuerit. 23: EXISTIMATIONEM:] multum, inquit, de mea detrahatur existimatione & apud bonos, & apud populum, si C. Antonium, manifestis criminibus reum, defendam. MANDO tibi ut perspicias.] et perspicere Atticus id poterat non magno negocio, qui esset in Græcia, proximus Macedoniæ,

niæ, quàm Antonius administrabat. IN cogendis pecuniis] contra quàm legibus liceret. Cogendis autem ex prouincialibus hominibus, auaro, & iniquo imperio. VALERIVS interpres] externarum legationum causa senatus Valerio utebatur interprete, multarum linguarum perito. 259. CHILIVSQVE] is, de quo supra, pag. 5.

7.

CONSTAT] nondum enim aderat, sed Italiam iam attigerat; ex illo se referens memorabili Mithridatis bello. DIVORTIVM Muciæ] Pompeius, deuicto Mithridate reuertens, cum in Italiam peruenisset, nuncium remisit coniugi suæ Muciæ, Q. Mucii Scæuolæ filiæ, quòd adulterium cum C. Cæsare commisisset, ut auctor est Suetonius. et, ut ex historia, maximeq; ex Plutarcho colligitur, uxores habuit Pompeius quinque, Antistiam, Aemiliam, Muciam, Iuliam, Corneliam: cum duabus, Antistia, Mucia, diuortium fecit: apud ipsum duæ perierunt, Aemilia, Iulia: Cornelia superuixit. illud addo; quòd appelletur à Pediano Tertia, quæ alibi Mucia nominatur, erratum non esse in nomine, sed Muciæ cognomen fuisse Tertiam: ut, cum sorores haberet duas, utranque ætate maiorem, omnes autem Muciæ uocarentur, ex consuetudine, quæ tum erat, (nam à patre, hoc est à familia, nominabātur filiæ) ipsa Tertia dicta, proprii cognominis appellatione internosceretur. hæc, ut sperabamus, haud paulo uberius in libro de familiis explicare, consilium erat. P. CLODIVM] eum, qui Ciceronem tribunus pl. lata ad populum rogatione, quòd ciues Romanos indicta

causa

causa consul occidisset, publicatis bonis in exilium egit. et inimicitiarum causa ex hoc ipso, quo de nunc scribit, pollutarum cærimoniarum crimine manauit. APPII] hic est Ap. Claudius Pulcher, qui consul fuit cum P. Seruilio Vatia Isaurico. C. CAESARIS,] erat enim Cæsar pontifex maximus, itemq; prætor: & apud pontificem maximum, eius uxore sacrificium faciente, præsente Vestalium uirginum cœtu, Bonæ deæ pro salute populi supplicabatur: cum ea sacra uiris aspici nefas esset. Pedianus hac de re, Clodius, inquit, quæstor designatus, deprehensus est cum ueste muliebri, cum intrasset eò, ubi sacrificium pro populo R. fiebat. Suetonius autem his uerbis in Cæsare: Pompeiam duxit, Q. Pompeii filiam, L. Syllæ neptem: cum qua deinde diuortium fecit, adulteratam opinatus à P. Clodio; quem inter publicas cærimonias penetrasse ad eam muliebri ueste, tam constans fama erat, ut senatus quæstionem de pollutis sacris decreuerit. et infra: In P. Clodium, Pompeiæ uxoris suæ adulterum, atque eadem de causa pollutarum cærimoniarum reum, testis citatus negauit se quidquam comperisse; quamuis & mater Aurelia, & soror Iulia apud eosdem iudices omnia ex fide retulissent. interrogatus, cur igitur repudiasset uxorem; quoniam, inquit, meos tam suspicione, quàm crimine iudico carere oportere. præterea Cicero ipse, Plutarchus, Valerius, epitome Liuii. quanquam epitome mendum continet, quæ stuprum illud confert in Metelli, non in Cæsaris uxorem; aperte eam historia refellente; quòd, id temporis pontificem maximum Cæsarem fuisse,

notissimum

notiſsimum eſt. opinor autem inde errorem eſſe natum, quòd, cùm ibi pontificis maximi nomen deſideraretur, aliquis hiſtoriæ imperitus Metelli nomen ſcripſit, qui pontifex maximus ante Cæſarem fuit. Cæſarem enim in locum Metelli Pii pontificem Max. eſſe factum, Dio memoriæ prodidit. PER manus ſeruulæ ſeruatum, & eductum:] Plutarchus inductum quidem ait à ſeruula, ſed mox à mulieribus extruſum. M. MESSALLA,] opinor hunc eſſe alium ab eo, qui præturam petiit Cicerone conſule, de quo in oratione pro Sylla: opinor autem ob eam cauſam, quia, ſi prætor deſignatus eſt Cicerone conſule, magiſtratum geſſit anno proximo, Silano & Muræna cos. quorum annus eum annum proximus anteceſſit, quo Meſſalla cum Piſone conſul fuit. conſul igitur Meſſalla deſignatus eſſet in prætura; quòd inuſitatum erat. ſin autem prætor deſignatus non eſt: multo minus conſentaneum uidetur, anno poſt repulſam præturæ proximo conſulatum & petiiſſe, & adeptum eſſe. ANCHORIS ſolutis] cum ſoluiſſes, illico nauigaturus. RELEVARIT?] contrarium contrario reddidit, iocatus in uerbis, Grauiorem, &, Releuarit: cùm, grauiorem dicat epiſtolam, quæ ſcripta grauibus de rebus quaſi pondus habet; ut tabellarius oneris partem releuare uideatur, cum epiſtolam legat. Inepte alii, Releuerit. CAESIS apud Amaltheam tuam uictimis] Sicyonii pecuniam Attico debebant. ea cauſa Sicyonem ire cogitarat. ſed uenuſte Cicero metaphoram ſumpſit de re militari; quòd exercituum ductores non ad bellum prius exibant, quàm uictimas cæcidiſſent.

sent. Amalthea in Epeiro Attici uilla, studiis & libris dicata, quemadmodum Academia Ciceronis, Puteolos inter & Auernum lacum, in littore. 13. AD SICYONEM oppugnandum] ad exprimendam à Sicyoniis pecuniam. est autem, auctore Plinio, ciuitas Achaiæ Sicyon.

7:

AD ANTONIVM.] in Macedoniam: quæ contingit Epeirum à solis occasu. nescio, inquit, Sicyone mansurus quandiu sis. nam inde ad Antonium se esse profecturum, Atticus antea literis significauerat. ACHAICIS hominibus,] qui tibi, in Achaia pecunias exigenti, literas reddant. PRIMVM me non esse rogatum sententiam,] in senatu primi sententias à consule rogabantur consules designati: si modo post consularia comitia senatus haberetur: sin ante, rogabat consul arbitratu suo, non quem uellet ex omni senatorum frequentia, sed quem uellet è numero consularium. et antiquæ consuetudini dabatur, ut, quem ordinem interrogandi sententias consul calendis Ianuariis instituisset, eum toto anno conseruaret. quo ordine Cæsar neglecto primum Pompeium post affinitatem consul rogare sententiam cœpit, cum antea Crassum solitus esset. itaque cum hoc legerem attentius, Primum igitur scito me non esse rogatum sententiam; facile conieci, calendas Ianuarias intelligi; quo primum die consules inito magistratu senatum habebant de rep. Quoniam autem, cum designati consules fuissent, ii sententiam primi rogabantur: uenit in mentem, quæri posse, uter ex ipsis designatis prior rogaretur. nec difficile est quærenti

respondere. nam me quoque olim ex ipsa re in eandem dubitationem adductum, & aliquandiu hærentem, obseruatio uetusti moris expediuit. Sciendum igitur; siue patricius, & plebeius, siue duo plebeii designati consules essent; qui priore loco declaratus esset consul, eum in magistratu priorem quoque sententiam rogasse: ideoq; rogauit in re Catilinaria non C. Antonius, sed M. Cicero, quia consul priore loco declaratus: (nam genere pares erant, uterque plebeius. et hic pacificatorẽ Allobrogum rogat sententiam M. Pupius Piso consul, ex familia plebeia: M. Valerius Messalla, etsi patricius, tamen non rogat. plebeius igitur anteponitur patricio: cur? quia priore loco declaratus consul. uter in magistratu prior rogaret, ostendi. quo coniicitur, & uter rogaretur, cum designati essent.

ROGATVM] à M. Pisone consule. PACIFICATOREM Allobrogum,] C. Calpurnium Pisonem: quem Galliæ præfuisse, qua in prouincia sunt Allobroges, diximus in epistola prima. et opinor id Pisonem consulem dedisse propinquitati, cum C. Pisonem sententiam primum rogauit.

HOMINE peruerso] ipso consule. TANTVM cauillator,] unum est in eo cauillandi genus, præterea nihil. Quid sit autem cauillatio, docet ipse in II. de oratore his uerbis. Cum duo sint genera facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa à ueteribus superior cauillatio, hæc altera dicacitas nominata est. sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis, ars non desideretur; natura enim fingit homines & creat imitatores, & narratores facetos, & uul

tu

tu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis, nihil habet ars loci; cum ante illud alterum facete dictum hærere debeat, quàm cogitari potuisse uideatur. Nec alienum est subiicere, quid de hoc ipso Pisone in libro de claris oratoribus. Marcus, inquit, Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, græcis literis eruditus fuit. habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat: quod erat in reprehendendis uerbis uersutum, & solers, sed sæpe stomachosum, non nunquam frigidum, interdum etiam facetum. is laborem, quasi cursum, forensem diutius non tulit; quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias, ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusq; respuebat, siue morose, ut reputabatur, siue ingenuo, liberoq; fastidio. is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea: deinde ex uirginum iudicio magnam laudem est adeptus: & ex eo tempore, quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tandiu, quàm ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. Pedianus autem sic: M. Pupius Piso eisdem temporibus, quibus Cicero, fuit, sed tanto ætate maior, ut adolescentulum Ciceronem pater ad eum deduceret, quòd in eo & antiquæ uitæ similitudo, & multæ erant literæ. orator quoque melior, quàm frequentior, habitus est. biennio tamen serior, quàm Cicero, consul fuit: triumphauit pro consule de Hispanis, Q. Hortensio Q. Metello Cretico consulibus, ante Ciceronis consulatum. de eodem paulo post: Consul

autem ille deterioris histrionis similis, suscepisse negocium dicitur. GENERE ILLO moroso] cauillandi plura genera, sed illud morosum, cum facie risum mouemus, nulla sermonis festiuitate. EIVS AVTEM collega] M. Valerius Messalla. LEVITER inter se dissident] leuiter hic non ualet, parum, sed, aliquantum: ut infra, 23. Mihi, quòd defendissem, leuiter succensuit. INFECTVM] inquinatum, contaminatum: à labe metaphora deducta; quæ ex oleo facta, serpit late in ea re, quam semel infecit. Vereor, inquit, ne hoc malum, natum ex Clodii scelerata libidine, deinceps ipsum ex sese alia mala pariat. paulo post aperte: Vereor, ne hæc neglecta à bonis, defensa ab improbis, magnorum reip. malorum causa sit. VIRVM;] P. Clodium, Appii filium. 7. VIRGINES] Vestales: quas sacrificio interesse solitas, Plutarchus tradit.

8:

ROGATIONEM promulgasse,] proposuisse, in uulgus edidisse; (hoc enim significat promulgare, auctore Festo) ut, si quis uellet tribunus pl. intercederet; nemine intercedente, lex ferretur: etiam ob eam causam, ut quiuis è populo, rogatione inspecta, per ocium examinare posset, antiquanda mox esset, an sciscenda. NVNCIVM remisisse.] quòd à Clodio stupratam suspicaretur. Suetonius, Plutarchus. QVAM ipse fert,] id est, cuius lator futurus est. nam rogationi ferendæ nondum dies uenerat. quæ tamen ne ipso quidem die lata est, concursu optimatum comitiis dimissis. pag. 9. DE RELIGIONE,] de pollutis sacris. AN-

TIQVETVR.]

TIQVETVR.] antiquare, & abrogare putat amicus meus in suo libro idem esse: quem exempla ueterum refellunt. nam antiquat populus latam rogationem, cum perferri non sinit; abrogat autem iam perlatam. OPERAE comparantur.] homines mercede conducti, quorum suffragiis rogatio tollatur. LYCVRGEI] acerrimi legum propugnatores, qualem fuisse Lycurgum historiæ narrant, qui Spartanis leges dedit. SCIN quem dicam?] forte Pompeium intelligit, paucis ante diebus è bello Mithridatico reuersum. PRAETORES] in iis erat Q. Cicero: cui deinde obtigit Asia. 10. AD III. nonas Decembreis,] mendosa dies in quadam Ciceronis oratione. METELLINAM] quam scripserat contra Metellum Nepotem. legenda est epistola ad Metellum Celerem, fam. lib. V. Gellius lib. XVIII. cap. VII. LIBER] quo orationes continentur: uel liber, oratio Metellina: ut infra 21: ETIAM.] etiam est, quod scribam, præter superiora. et est genus quoddam familiariter scribendi, sæpe in extrema epistola usurpatum, ut 26: De muro, statue, quid faciendum sit. aliud quid? etiam. quando te proficisci istinc putes, fac ut sciam. et 24. 103: 324: Atticus etiam ita uidetur locutus in extremis literis. quod indicat illud, τί λοιπόν? 88: AVTRONIANAM domum] quæ fuerat L. Autronii Pæti: qui consul designatus, cum collega suo P. Sylla lege ambitus interrogatus pœnas dederat: deinde coniurationis nomine damnatus, exulabat. 40. CCCCXXXVII.] sestertiis, ut nunc loquimur, paulo minus undecim millibus. AMICORVM facultatibus] ut ego, qui

domum emi præclaram in Palatio, à P. Sylla pecuniam mutuatus. et innuit, Messallam ad Autronianæ domus emptionem ipsum quoque usum esse facultatibus amicorum. Gellius lib. XII. cap. XII. TEVCRIS illa] C. Antonius, qui debitam Ciceroni pecuniam non soluebat. 6. 10. ISTA confice:] expedi tua nomina, quæ istic habes: exige, inquit, à tuis debitoribus, ut redire ad nos mature possis.

8:

PRIMA concio Pompeii] quam primam habuit ex bello Mithridatico reuersus. FRIGEBAT.] iacebat, studiosum sui iam neminem habebat. L. FVSIVS] prænomen abest à Bessarionis antiquo libro: & recte abest: non enim hic L. Fusius, sed Quinctus; cui Caleno cognomen fuit: quem postea Pansæ socerum fuisse, in commentariis nostris in epistolas ad Q. fratrem satis probauimus. in Philippicis orationibus, & in Dionis historia, & Pediani commentariis. IN CONCIONEM produxit.] licebat tribunis pl. quemcunque uellent, arripere, & in concionem productum cogere pro ipsorum iure & potestate, ut, quibus de rebus esset interrogatus, iis de rebus responderet. itaque tribunus pl. C. Carbo minorem Africanum, excisa Numantia redeuntem, ab ipsa porta in concionem cum produxisset, quid de Ti. Gracchi nece sentiret, interrogauit. QVO consilio] quibus iudicibus uteretur in causa Clodiana. DE CLODIANA religione] de sacris Bonæ deæ, Clodii scelere contaminatis. PROMVLGATA rogatione]

tione] ab ipso & Pisone consulibus. De istis rebus] malim, De nostris rebus, id est, de coniuratis supplicio affectis. quod factum Pompeius satis à se probatum significabat, cum senatus omnia consulta γενικῶς laudasset. nam Cicero animaduersione illa usus fuerat auctore senatu: ut, qui senatum laudaret, Ciceronis idem acta confirmare uideretur. In hac ipsa epistola paulo post, An, inquit, esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu laudarentur? & infra, 12: De nostris rebus nimium diu tacuerat Pompeius.

9.

Quòd hi suspicarentur homines] hi, quibus præsentibus Pompeius loqueretur, & à quibus laudem excepisset. Suspicarentur: non dicit, uiderent, sed, suspicarentur; propterea quòd Pompeius tantum modo γενικῶς senatus decreta laudauerat, de Ciceronis rebus nominatim nihil dixerat; sed ex laudatione senatus, quid de Ciceronis consulatu sentiret, coniiciebant. In aristocratia] tum, cum optimatis personam maxime sumo. nam ἀριστοκρατία, status est optimatum in rep. à duobus tamen antiquis libris, Bessarionis & Caualcantis, abest hoc, In aristocratia. Varie pingere] admodum exornare: μεταφορικῶς: quia uarietas in pictura delectat.
De flamma, de ferro] cum incendiis urbem, ciuitatem cæde, mea uigilantia, meaq; uirtute dico esse liberatam. (Nosti illas ληκύθους)] non discedit à tralatione. nam ut pictores ἐκ τῶν ληκύθων, quæ sunt ampullæ pigmen-

torum, sumunt quæ ad colorandum apta nouere: sic orationem suam Cicero cum uolebat eloquentiæ ueluti coloribus illustrare, ad illa loca, de flamma, de ferro, quasi ad suas λημνίσκους, confugiebat. in libro tamen græcarum dictionum qui, λύκυθος, interpretatus est, hunc Ciceronis locum nominans, uertit, uniformis dicendi copia, sententiam, ut mihi quidem uidetur, non assecutus. VTRVM, Crassum] genus loquendi à ueteribus usurpatum, cum, de duabus rebus utram crederent, ignorabant. tale fere illud est 173: Is dicitur uidisse, an euntem, an iam in Asia? et illud 2: Nos hic te ad mensem Ianuarium expectamus, ex quodam rumore, an ex literis tuis ad alios missis? MEIS omnibus literis in Pompeiana laude perstrictus] locus est huiusmodi in oratione pro lege Manilia: ubi Pompeium ita laudat, ut, quod illi tribuit, Crasso detrahat, qui seruile bellum solus confecerat. locus hic est. Testis est iterum, & sæpius Italia; quæ cum seruili bello tetro periculosoq; premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit: quod bellum expectatione Pompeii attenuatum, atque imminutum est, aduentu sublatum, ac sepultum. in oratione etiam pro Sextio de eodem Pompeio sic: Ille uir, qui sceleratissimos ciues, qui acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras, atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam seruitia uirtute uictoriaq; domuisset. AB ILLO] à Pompeio. NOVO auditori.] modo enim redierat Pompeius, Mithridate deuicto. ἐπιχειρήματα] sententia probat hanc dictionem. quos tamen uidimus Caualcantis & Bessarionis antiquos libros,

bros, eam non habent, ſed eius loco; Si unquam mihi περίοδοι, ſi καρποὶ, ſi ἐνθυμήματα, ſi κατασκευαὶ, &c. quibus item uerbis eloquentiæ uis indicatur. HAEC ERAT ὑπόθεσις,] argumentum hoc erat orationis meæ, de grauitate ſenatus, qui, Catonis ſententiam ſecutus, de coniuratis ſumendum ſupplicium cenſuerat: de equeſtri concordia, cum equites Romani ad opprimendam coniurationem cum ſenatu mire conſenſerunt; ut in oratione pro Sextio, & apud Plutarchum: de conſenſione Italiæ, quæ ſenatuſconſultum de puniendis nefariis ciuibus apprime laudauerat: de immortuis reliquiis coniurationis, hoc eſt de ſupplicio affectis Lentulo, Cethego, Cepario, Statilio, Gabinio, reliquiis coniurationis in urbe Catilina emiſſo: de uilitate, quæ in urbe fuit ipſo conſule: multis enim conſulibus infamiæ fuit, quòd eorum anno ciuitas caritate laborarit, quam uitare prouidentia potuerint: de ocio, quod ciuitati conſul peperit coniuratione oppreſſa: ut in 1. de off. magnifice gloriatur his uerbis. Nobis remp. gubernantibus non togæ arma ceſſere? neque enim in rep. periculum fuit grauius unquam, nec maius ocium. ita conſiliis, diligentiaq; noſtra celeriter de manibus audaciſsimorum ciuium delapſa arma ipſa ceciderunt. quæ res igitur geſta eſt unquam in bello tanta? quis triumphus conferendus? ἄρειος πάγος.] ſeuerus, & fortis, ut Athenis Ariopagitarum conſilium, à Solone conſtitutum. FERENDAE,] ad populum. BARBATVLI iuuenes] dictum cum laſciuiæ nota. nam apud Romanos, barbam alere, moris non erat. 13. GREX Catilinæ,] magnam

gnam manum nobilium adolefcentum Catilina,uariis libidinum illecebris captam, ac deuinctam, confuetudine tenuerat; ut qui, pro cuiufque ftudio, aliis fcorta præberet; aliis canes, atque equos, fua pecunia emptos, dono daret; poftremo neque fumptui, neque modeftiæ fuæ parceret, dum illos fibi obnoxios, fidosq; efficeret. Saluftius, & hic ipfe in oratione pro M. Cœlio. FILIOLA Curionis] filio C. Curionis, qui conful fuerat cum Cn. Octauio. fed filiolam uocat ad mollitiem, & impudicitiam indicandam. Hic eft C.Curio, qui Cæfaris poftea partes fecutus, in Africa periit. ANTIQVARET.] rogationem. 8.

9:

LATOR rogationis,] non quòd iam ferret, fed quòd eo die laturus effet: non tulit autem, quia, bonis uiris manifeftum ambitum in re turpi, & confulis Pifonis improbifsimam fuffragationem non ferentibus, comitia funt dimiffa. PONTES occuparant.] quibus ciftæ fuffragiorum fuperimpofitæ. pontes igitur occuparant operæ Clodianæ, ut ex iis quas uellent tabellas fuffragiorum laturis miniftrarent, eas inquam duntaxat, quæ infcriptæ effent, A. id eft, Antiquo. nam in quibus, V. R. id eft, Vti rogas, fcriptum erat, earum nulla dabatur. libro I. rhetoricorum ad Herennium: Cœpio, ut Saturninum contra fenatufconfultum, intercedentibus collegis, legem de femiffibus & trientibus aduerfus remp. uidit ferre; cum uiris bonis impetum facit; pontes difturbat; ciftas deiicit; impedimento eft, quo fecius feratur lex. et libro III. de legibus: Pontes etiam lex Maria fecit anguftos.

Pontes

Pontes puto fuisse mensulas angustissimas pedibus altioribus, pontes ad similitudinem dictas, non ad ueritatem. et singulas coniicio singulis tribubus aut centuriis appositas, cistis superstratas, suffragiorum tabellas continentibus. MINISTRABANTUR,] suffragium laturis distribuebantur. VT NVLLA daretur, Vti rogas] cum populus in campum Martium conuenerat, uti rogationem aliquam aut acciperet, aut antiquaret; tabellæ singulis binæ dabantur, diuerse inscriptæ; altera sic, Vti rogas; qua significabant, se rogationem accipere, & uelle uti rogasset is, qui rogationem tulisset: altera cum litera A; quæ erat antiquatæ, id est sublatæ, rogationis nota. Liuius libro X. Ego hanc legem, Quirites, quod bonum, faustum, felixq; sit uobis, ac reipublicæ, uti rogastis, subeundam censeo. tametsi suspicor mendose scriptum in Liuio, Rogastis. non enim populus rogat, sed rogatus iubet. mallem igitur, Rogati, aut, Rogati sitis: ut & libro XXXIII. Omnes quinque & triginta tribus, uti rogatæ, iusserunt. libro autem de legibus III. Vos, inquit, legem, ut uideo, antiquastis sine tabella. Nulla: corrupti igitur, qui tabellas ministrabant, cum eas tantum darent, quibus antiquari rogatio posset. ROSTRA Cato aduolat:] inde concionaturus, maxime in Pisonem consulem. nam de Rostris ad populum concionabantur. VT CONSVLES populum &c.] refertur hoc ad uerbum, Decerneretur. quod autem sequitur, accipiendam; intellige, probandam. sic etiam lib. III. de off. C. Mancinus rogationem suasit eam, quam L. Furius, & Sex. Atilius ex

S. C.

S. C. ferebant; qua accepta, est hostibus deditus. NVLLVM S. C. facienti] Curionis erat sententia, ut senatusconsultum, de promulganda rogatione factum, tolleretur. ei ita sentienti haud plures quàm quindecim homines assenserunt. quid autem Curio spectabat? hoc uidelicet; ut, sublato senatusconsulto, à populi iudicio, cuius seueritatem pertimescebat, ad prætorem, eiusq; consilium, in quo tum gratiæ tum pecuniæ futurus locus esset, quæstio de incestu Clodii transferretur. senatus populum iudicem uolebat; quem intelligeret maiore negocio corrumpi uniuersum posse, quàm prætorem, & certum iudicum numerum, qui prætori in consilio assiderent. ergo non de iudicio, sed de iudicum genere dissidebant. FVSIVS tertium concessit.] tertium cessit, cum ante bis cessisset. uel potius, Tr. tum cessit: ut sit, Tr. pro, Tribunus. nam ueteres quandoque &, Trib. &, Tr. scribebant: quod utrunque ualebat, Tribunus, unitatis numero: multitudinis, Tribb. &, Trr. sicuti Prætt. & Prr. de prætoribus. potest enim ita disputari. Fusius tertium concessit, falsum est. neque enim ter actum est in senatu de Clodiana re: neque Fusius ante cesserat: cuius etiam opera factum erat, ne à senatu asperius decerneretur, ut ait Pedianus in Miloniana. rectius igitur, Tum cessit, uidelicet cum tam frequenti senatu agi, & decerni rem uideret: ideoq; Clodii miseræ conciones, destituti à tribuno, infensis patribus. Bessarionis tamen antiquus liber, itemq; Caualcantis, Tertium concessit. nam, quod in ueteri libro Vrbinatis bibliothecæ Bartholomæus Bartolutius, iu-

uenis

uenis ingeniosus, & eruditus, ait se uidisse ita scriptum, Fusius trib. p. cos. intercessit: id plane reiicio. nam illa uerba, Acta res est, non esse intercessum S. C. significant. praeterea, non dixisset Cicero, intercessit consuli, aut consulibus, sed senatusconsulto. MISERAS,] sine auctoritate, quibus fidem populus non haberet. aut, Miseras, humiles, ad misericordiam eliciendam. LVCVLLVM, Hortensium, C. Pisonem,] L. Licinium Lucullum, Q. Hortensium, C. Calpurnium Pisonem, omnes consulares. MESSALLAM consulem] M. Valerium Messallam: sed cum alter esset eodem praenomine, is qui consul postea fuit cum Cn. Domitio Caluino, differentiae causa, Consulem, adiecit. TANTVM] contumeliosis uerbis in me non utebatur: hoc unum dicebat, comperisse omnia, & me auctore fieri, quae contra ipsum fierent. DE PROVINCIIS praetorum,] ut proximi superioris anni praetoribus prouinciae decernerentur. DE LEGATIONIBVS,] audiendis: quod Februario mense, quo scripta est epistola, fieri solitum, multis locis facile est animaduertere: ut ad Lentulum: Senatus haberi Februario toto non potest, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. et ad Q. fratrem: Sancit lex Gabinia, ut ex calendis Februariis usque ad calendas Martias legatis senatus quotidie detur. DE CETERIS rebus,] decernebat senatus, ut, antequam rogatio de incestu Clodiano lata esset, nihil omnino ageretur. VNO VITIO minus uitiosus,] Piso consul animo est bonis uiris infenso; re minus nocet, quia tardissimus est, & in agendo minime

omnium

omnium efficax. ita minus uitioſus eſt, quòd inertiæ uitium habet. Illam concionem,] quam habuit productus ad populum à Fuſio tribuno pl. 8:

IO:

Pseudocatone.] ita ſtudioſo partium bonarum, ut Catoni ſimillimus exiſtimetur. Τεῦκρις] C. Antonius perſoluit, quod promiſerat. idem pag. 6: 8: Reliquum dodrantem] uniuerſa hereditas libræ, ſiue aſſis nomine ſignificatur. et quia dodrans nouem unciarum eſt; factum, ut nouem item hereditatis partes dodrante ſignificentur. ergo Argiletani ædificii heres erat Quinctus ex quadrante, quæ quarta pars eſt ut in libra, ſic in hereditate; reliquum dodrantem, hoc eſt reliquas nouem partes, emit à coheredibus. HS dccxxv,] ad noſtratis pecuniæ rationem, ſcutatis uno & uiginti millibus, trecentis uiginti tribus, marculis ſeptuaginta duobus. Venditat] uendere cœpit: ut, dormitat, dormire cœpit. Videre hominem ualde petitur. renauabo operam.] non dimitto quam pridem amplexus ſum ſententiam, ut legendum putem: Video hominem ualde pœnitere. et pulchre conuenit cum antecedenti membro: quo membro ſatis aperte ſignificatur, non ſtare per Lucceium, quo minus diſſoluta gratia conglutinetur. impreſſam quidem lectionem eo magis ſuſpicor non carere mendo, quòd & Caualcantis, & Beſſarionis antiqua exemplaria non nihil à uulgata ſcriptura diſſident: habent enim ſic: Petitur ire nauabo. Asiam] eam Quinctus per triennium adminiſtrauit.

strauit. 291. φιλέλληνες] quia græcis literis præter ceteros delectamur. Asia enim in Græcia esse dicebatur, & græco sermone Asiatici omnes utebantur. ideo in epistola ad fratrem Græcos sæpe uocat homines Asiaticos, & alijs in locis. et M. Cœlius in epistola ad Ciceronem, Turpe, inquit, tibi erit, me pantheras Græcas non habere. CVRAQVE, & effice.] cum scilicet in Asia fratris legatus eris. id enim Cicero futurum opinabatur. sed omissam ab Attico prouinciam, perspicuum est infra, 13. 15. et in uita. IPSI QVINCTO] in Asiam proconsulari cum imperio proficiscenti. DE TVO negocio:] de exigenda à Sicyoniis pecunia. DE IVDICIO,] quo P. Clodius est absolutus. ὕστερον πρότερον] primum enim respondebo, cur ego minus, quàm soleam, prœliatus sim: deinde, quod tu primum quæsieras, id ego secundo loco rescribam, quid acciderit de iudicio Clodiano. Ὁμηρικῶς] Homeri exemplo, qui hysterologia sæpe utitur. DEFENDENDA fuit,] Pugnaui, inquit, ut omnino, quemadmodum senatus decreuerat, rogatio de incestu Clodiano ad populum ferretur: acriterq; in eo senatus decretum, auctoritatemq; defendi.

10:

ILLE] P. Clodius. IN PISONEM, in Curionem,] qui Clodio fauebant. et Pisonem consulem intelligit. NISI IVDICVM genus] Fusius enim à prætore, & eius consilio fieri iudicium uolebat: in rogatione autem consulari, ut populus iudicaret, scriptum erat. CONTRAXI

TRAXI uela;] qui antea causam Clodianam uehementer oppugnaueram, destiti, & contentionem omisi, cum ex inopia iudicum haud dubie coniicerem, quis exitus iudicii futurus esset. PRO testimonio,] cum Clodius iudicibus se probaturum affirmaret, quo die in sacris Bonæ deæ deprehensus diceretur, eo die Interamnæ apud C. Casfsinium Scholam fuisse; Cicero contra testatus est, eo die se Clodium domi conuenisse, & allocutum esse. Plutarchus. ITA NOTVM, atque testatum,] notissimum enim erat, & maxime testatum, Clodium eo die Romæ fuisse. ILLVM in infamiæ relinqui sordibus,] nam si Fusius intercessione impediret, quo minus de re Clodiana populus iudicare posset, itaq; iudicium de Clodio nullum fieret: Clodius tamen in infamiæ sordibus iaceret: quem non innocentia uideretur in iudicio seruasse, qnod fortasse nunc uideri potest, sed tribunus nocentem iudicio eripuisse. INFIRMO iudicio] quod facile corrumpi posset. firmissimum autem, & integrum ab omni labe, populi iudicium fuisset. PLVMBEO gladio iugulatum iri] quouis iudicio condemnatum iri. nam ut ex plumbo gladius acie minus esset firma, quàm qui è ferro: sic iudicium populi, quasi ferreus gladius plumbeo comparatus, multo esset firmius, quàm iudicium à prætore datum. VT REIECTIO facta est,] accusator & reus in iudicio reiiciebant, quos aliqua de causa sibi infensos fore suspicarentur. in causa Milonis quinos ex singulis ordinibus reiectos, Pedianus docet.

ACCVSATOR,

II.

ACCVSATOR,] Lentulus. orat. uol. II. 252. CLAMORIBVS maximis,] clamores oriebantur, quia reus & accusator iudices reiicerent admodum dissimiles, hic homines nequissimos, ille optimos & integerrimos. TANQVAM censor bonus,] censores enim eiiciunt è senatu, quos nequam & improbos nouerunt. TANQVAM clemens lanista] lanistæ non gladiatores sunt, ut sensit amicus meus in suo libro, sed gladiatorum domini, & magistri, qui gladiatorum familias in ludo exercerent, & locarent. patet ex epistola M. Antonii, Philippica XIII. 255: et ex oratione pro Sex. Roscio, 21. 38. et ea, quæ est in Pisonem, in qua rempublicam lanistæ comparat, quia Gabinium & Clodium, tanquam lanista suos gladiatores, pugnantes spectaret, & utriusque interitum, quia malum utrunque ciuem nollet, ita cuperet, ut lanista duorum gladiatorum, quos male se gerenteis uideret. FRVGALISSIMVM] quia dixerat, nequissimos, contrarium contrario reddidit. et respexit ad pecuniam: quia frugi homines egere non solent; quo spei minus est, in iudicio corrumpi posse. tales igitur reiiciebat Clodius; retinebat minime frugales, id est egentes. VT APPELLANTVR,] consilium iudicum ex triplici ordine constabat, senatoribus, equitibus, tribunis ærariis, (sic enim appellabantur: Varro) lege, quam prætor tulerat L. Aurelius Cotta. Pedianus. AERATI.] ære alieno obstricti. unde obæratus. TVI CIVES] Athenienses. etsi, ciuitatis beneficio, ab Atheniensibus delato, noluisse Atticum uti, Nepos

tradit. Respexit igitur non ad ius ciuitatis, sed ad Pomponii cognomen: etiam infra 21: Tuus, inquit, ille ciuis Demosthenes in Philippicis orationibus enituit. XENOCRATEM] hic, testimonio dicto, cum ad aras, ut mos Græcorum est, iurandi causa accederet; una uoce omnes iudices, ne iuraret, reclamarunt. in oratione pro Balbo, & apud Valerium. TABVLAS Metelli Numidici] Q. Metello, Quincti filio, Numidico, causam dicente de pecuniis repetundis, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciundi nominis causa, fuit iudex nemo, ex illis equitibus Romanis grauissimis uiris, quin remoueret oculos, & se totum auerteret; ne forte, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, uerum ne an falsum esset, uideretur. in oratione pro Balbo. ABIENS consulatu,] cum in concione consulatum pridie calendas Ianuarias deposuit. deponebant enim eo die. DOMVM reductus.] eius frequentiæ meminit his uerbis in oratione in Pisonem, 80: Quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, ciuium esse in numero uideretur. PRAECLARI Ariopagitæ,] ironia. nam Ariopagitæ uere & religiose iudicabant: at uero in Clodiano iudicio plerique iudices pretio sententias uendiderunt. AD CONSILIVM.] actum est in consilio iudicum, num à senatu præsidium esset petendum, quo tutius iudicare possent. omnes, præter unum, censuerunt. DATVR negocium magistratibus.] ut præsidium iudices habeant.

II.

ἔσπετε] cum Homerus iliados π stragem illam, quam Hector, igne in Græcorum naues iniecto, edidit, explicare aggreditur, Musarum opem implorat his uersibus;

„ ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι,
„ ὅππως δὴ πρῶτον πῦρ ἔμπεσε νηυσὶν ἀχαιῶν.

Cicero autem cum iudicii corrupti narrationem orditur, ludens, quasi in re magna, eosdem uersus usurpat, sed ita, ut, more suo, eos non integros recitet. NOSTI CALVVM,] M. Crassum, ut puto, significat, tribus modis eum designans, primum à caluitio; deinde, ex Nanneianis cum appellat; postremò, cum dicit, Illum laudatorem meum, de cuius oratione erga me honorifica ad te scripseram. nam, laudatum à Crasso Ciceronem, apparet in epistola, quæ ante proximam legitur. Surrexit, inquit, Crassus, ornatissimeq; de meo consulatu locutus est, ut ita diceret, se, quòd esset senator, quòd ciuis, quòd liber, quòd uiueret, mihi acceptum referre. Et quia Crassus Sylla dictatore ingentes diuitias congesserat, bonis proscriptorum paruo pretio emendis; Nanneii autem proscriptorum è numero fuerunt, quorum bona à Crasso empta uerisimile est, indeq; eum non mediocriter fuisse ditatum: per iocum appellat eum ex Nanneianis: quasi dicat, Nanneiorum facultatibus ditatum. Nanneios autem dictatore Sylla proscriptos, & interemptos fuisse, cognoscitur ex libro, quem ad Marcum fratrem Q. Cicero scripsit de petitione consulatus. ET EVM ex ludo gladiatorio,] ueteres in magna ser

uorum multitudine habebant, quos in ludo gladiatorio docendos, exercendosq; à laniſtis, id eſt à magiſtris, curarent: quos deinde populo ſpectandos loco muneris exhibebant. Et eum: non modo ſeruum, ſed ſeruum ex ludo gladiatorio, hoc eſt ex omnibus uiliſſimum. nam alii colebant artes nobiliores, literas, muſicen, picturam, & huiuſmodi. CONFECIT totum negocium] iudices corrupit. INTERCESSIT, dedit.] partim promiſit ſe daturum, partim etiam dedit. tale illud libro VI. 85. Adſcribit, interceſſiſſe ſe pro iis magnam pecuniam. et illud oratione II. in Antonium: Orabat Curio, ut te contra ſuum patrem, ſi ſeſtertium ſexagies peteret, defenderem. tantum enim pro te interceſſiſſe dicebat. SVMMO propoſito periculo] quia plenum forum erat ſeruorum. CATVLVS] Q. Lutatius Catulus conſularis, quem Sylla dictator optimum uirum appellauerat. Plutarchus in Pompeio. XXXI fuerunt,] ergo iudices fuerunt in cauſa Clodii quinquaginta ſupra unum, totidem, quot in Milonis cauſa, in qua ſenatores iudicarunt XVIII, equites XVII, tribuni ærarii XVI. hoc ex Pediano.

12.

FACTVM eſſe ſciebant,] inceſtum Clodii ſignificat. CALVVM, & Plautum, & Spongiam,] iudicum cognomina: quos quaſi per contemptum nominat. nam Caluus, & Plautus, & Spongia, cognomina ſunt à partibus corporis male affectis, & à uitiis impoſita. CVM religio, cum pudicitia,] religionem Clodius polluit, cum ingreſſus eſt eò, ubi ſacra Bonæ deæ uirgines Veſtales celebrabant.

bant. pudicitiam uiolauit, quia in iis sacris adulterium cum Pompeia commisisse putabatur. hæ autem conciderunt, quia uiolatas ulti iudices non sunt. IVDICIORVM fides,] quæ concidit, corruptis à Clodio iudicibus. SENATVS auctoritas concidisset,] quo modo concidisse uidetur senatus auctoritas? quia factum non est, quod senatus censuerat, ut populus de Clodiano incestu iudicaret. NVLLA in re consistere unquam sum passus:] omnibus in rebus ei sum aduersatus. DESPONSAM homini iam Syriam] propemodum senatus promiserat & desponderat Pisoni Syriam prouinciam, ut eam anno proximo pro consule administraret. Cicero contra pugnauit, & desponsam ademit, cum diceret, non esse habendam eius rationem à senatu, cuius opera senatus auctoritas concidisset. nam per Pisonem steterat, quo minus rogatio ex senatusconsulto ad populum ferretur: ut pag. 8. Piso operam dat, ut ea rogatio, quam ipse fert, & fert ex S. C. & de religione, antiquetur. et pag. 9: Piso consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. ABIECTVM.] quòd uideret, in iudicio Clodiano uictam ueritatem improbitati cessisse. CONTENTIONIS,] in ipsa altercatione omnia, inquit, habere tum uim, tum uenustatem uidebantur: quæ nunc si à me perscriberentur, prorsus ut languida insulsaq; iacerent: itaque pauca narrabo. ἀγῶνα uos appellatis.] Atticum ut hominem Græcum agnoscit, quia diu uixerat Athenis, & ad cognomen respiciens. VNA PLAGA accepta] in Clodii absolutione.

12:

Ne avt ignorando,] hoc membrum refertur ad illud, Neque dissimulandum. alterum membrum desiderari uidetur; ut, quoniam duo proposuit, ignorationem, & timorem, sit quod utrique reddatur: idq; etiam postulat disiunctiua particula, Aut. Lentvlvm,] eum, qui cum Catilina coniurauit, & in carcere necatus est. Salustius, Plutarchus, alij. Catilinam,] etiam in oratione in Pisonem, At contra, inquit, bis Catilina absolutus. emissus etiam ille auctor tuus prouinciæ, cum stuprum Bonæ deæ puluinaribus intulisset. ego tamen ter absolutum Catilinam inuenio, primum, de incestu, quòd Fabiam, uirginem Vestalem, stuprasset, Hortensio & Metello cos. idq; Orosius lib. VI. et Pedianus in commentario orationis contra competitores tradiderunt: iterum, crimine inter sicarios, ob necem M. Marii Gratidiani, Cæsare & Figulo cos. quod apud Dionem lib. XXXVI. scriptum est: idq; etiam Cicero significat in oratione pro Sylla, cum ait: At idem non affuit alio in iudicio: tertio, repetundarum ex Africa, Cotta & Torquato cos. ut Ciceronis, Quincti fratris in libello de petitione consulatus, Pediani testimonio probatur. Quid igitur? an ab historia dissentit Cicero? minime, sed, cum Catilinam, item ut Clodium, contra leges absolutum uelit significare, de tribus absolutionibus unam omittit, in crimine scilicet incestus, ne Fabiæ, Terentiæ uxoris suæ sorori, turpem impudicitiæ notam inureret: quam etiam in oratione contra competitores expertem culpæ dicit fuisse. loquitur igi-

tur

tur de iis iudiciis, in quibus Catilina, cum culpam commisisset, absolutus tamen est, repetundarum scilicet ex Africa, & inter sicarios. quibus criminibus manifeste tenebatur. PVLCHELLVS puer] ludit in formam, & cognomen Clodii: in formam, quia facie puellæ similis erat, ut scribit Plutarchus in Cæsare, & Cicerone: in cognomen, quia Clodius Pulcher, cognomine Claudiæ familiæ patriciæ, appellabatur. erat enim & altera Claudia familia plebeia, in qua Marcellorum cognomen. adscriberem alia de Claudiorum gente: sed neque locus exigit, & reseruantur antiquitatum Romanarũ libris. Furor Pulchelli, infra quoque dixit. BAIAS] Baianas aquas: quò tum ualetudinis, tum etiam lasciuiæ causa frequentes conueniebant. FALSVM:] aptius, fortasse, Salsum: ut ironia sit, hoc sensu: Salse uero Clodi, & peruenuste, opinor, tibi uideris dixisse, cum obiecisti, me ad Baias fuisse. uerum non sentis, quàm hoc sit frigidum? at concedo: salsum est, & acutum, quod in me coniecisti; notasti perbelle mollitiem meam, qui balnea delicatus homo petierim, quid tum? conferamus nostrum uterque factum. ego ad Baias, tu in operto fuisti: num quæ similitudo? nulla prorsus. nam mea mollities cum tuo scelere non uidetur esse comparanda. IN OPERTO] cum in intimam Cæsaris domum, ubi Vestales in operto sacra faciebant, muliebri uestitu penetrasti. Ita locutus est paradoxorum. v. cum eundem Clodium exagitans, Familiarissimus, inquit, tuus de te priuilegium tulit, ut, si in opertum Bonæ deæ accessisses, exulares. quo modo igitur, tot legibus

eiectus in exilium, nomen exulis non perhorre-ſcis? Romæ ſum, inquis: et tu quidem in operto fuiſti. HOMINI Arpinati] quaſi ſemiruſtico. nam ſi homo Romanus ad aquas calidas iret, ferendum: ſi Arpinas, non item. AQVIS calidis?] Baianis. calidæ enim balneorum aquæ. PATRONO tuo,] ſorori tuæ. Patronum appellat, quia mulier potens, & amatorum gratia ualens, Clodium ſæpe non ſecus ac patronus defenderet: cuius etiam opera Sex. Clodium fuiſſe abſolutum, legitur in oratione pro M. Cœlio. QVI Arpinates aquas concupiuit.] quæ me hominem Arpinatem, quem tu derides, ſibi coniugem optauit: hoc Plutarchus in Cicerone. NOSTI enim marinas.] cum ſtuprum à piratis paſſus es. De aruſpicum reſponſis. CVM Rex tui mentionem, &c.] Q. Marcius Rex, qui unam è Clodii ſororibus in matrimonio habuerat, moriens in teſtamento nullam Clodii mentionem fecit. Clodius autem fore ſperauerat, ut heres ab eo relinqueretur. DOMVM, inquit, emiſti,] omnino fuit hoc Ciceroni inuidioſum: qui cum homo nouus eſſet, domum emiſſet in Palatio, quæ P. Craſſi fuerat, uiri conſularis. idq; etiam ei Saluſtius obiicit in oratione. emit eam Cicero HS tricies quinquies, ut eſt in epiſtola ad Sextium, fam. libro v. cum à P. Sylla, qui tum reus erat, mutua uicies accepiſſet: quod Gellius refert libro XII. capite XII. IVRANTI tibi non crediderunt.] quia cum Cicero iuratus, ut mos erat, teſtimonium in Clodium reum dixiſſet, iudices tamen eum abſoluerunt. Pedianus de teſtium iureiurando. XXV IVDICES] qui te ſuis

ſententiis

sententiis condemnarunt. Plutarchus in Cicerone xxv. memorat, qui Clodium damnarint, xxx. qui absoluerint. xxxi,] qui te, nummis ante acceptis, absoluerunt. NAM & illud] alterum, &, quod huic respondeat, uidetur desiderari. sed Cicero sæpe particulam, dictionem ue, quæ expectatur, omittit; neque tamen cœptam sententiam non absoluit: ut hic alterum, &, omisit, & eius loco intulit, Accedit illud. et in epistola ad Cœlium, cum initium epistolæ fecisset, Primum tibi, ut debeo, gratulor; non subiunxit, deinde: sed sententiam potius attendens, quàm uerba, intulit pro deinde, Tum uerò, quibus uerbis tibi gratias agam, non reperio. MISSVS est sanguis inuidiæ] profuit nobis ad extinguendam inuidiam, uideri nostrum testimonium non ualuisse. sic & Liuius libro III. 115. Dandus, inquit, inuidiæ est sanguis. SINE dolore:] paruo meo damno, haud magna mea mercede. et μεταφορικῶς dixit, sine dolore: quia bene habet, cum sanguis mittitur sine dolore ægrotantis.

13.

FAVTORES illius flagitii] illi ipsi, qui Clodium absolutum uoluerunt, nunc absolutionem pretio emptam confitentur. CONCIONALIS hirudo ærarii] quæ in concionibus nullum poscendi finem faceret, insatiabilis ut hirudo. et, Hirudo ærarii, quia omnis publica largitio, siue in plebem, siue in quem uelis alium facta, opes imminuit ærarii. COMESATORES coniurationis] Catilinæ consortes in coniuratione: quem supra gregem uocauit Catilinæ, pag. 9. GLADIATORIBVS]

TORIBVS]

TORIBVS] cum munus gladiatorium significare uult, gladiatoribus, dicit, ut libro proximo, 22. Quærit ex me, num consuessem Siculis locum gladiatoribus dare. et Philippica IX. item in epistola Asinii, lib. X. fam. & dare gladiatorium, Pedianus dixit, cum subintelligeret, munus. SINE ulla pastoricia fistula] pastores, qui fistula scienter utantur, ita interdum delectant, ut, qui audiunt, influentem sensibus uoluptatem gestu significent. At nos, inquit, populo ita cari sumus, ut ludorum, gladiatorumq; consessu mirandas ἐπισημασίας, id est significationes daret, non ulla pastoricia fistula permotus, sed amore, studioq; impulsus. TRVDIT] quòd eius opera futurum speraret, ut ea, quæ Mithridatico bello egisset, confirmarentur. quod tamen, ob Afranii ignauiam, & inimicorum potentiam, consecutus non est. Dio libro XXXVII. AVLI filium] L. Afranium: quem ad petendum sequentis anni consulatum Pompeius trudebat. petiit autem, & obtinuit. bello Mithridatico legatus Pompeii fuerat. bello ciuili, legatus eiusdem cum Petreio fuit in Hispania. uictum, & post impetratam ueniam arma inferentem Cæsar interfecit. Auli autem filium ideo uocat, opinor, quòd pater nullo honore, nulla uirtute insignis fuisset: quasi per contemptũ. etiam infra, Auli, inquit, filius, quàm ignauus, & sine animo. et 20. SED QVIBVS &c.] nummis. DETERIORIS histrionis] histrioni similis est M. Piso consul, sed non boni histrionis. est enim cauillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur. pag. 7. DIVISORES] qui populo pecuniam diuiderent,

rent, ut conſulem Afranium crearet. CATONE, & Domitio] affinitate coniunctis. nam Catonis ſororem habebat Domitius in matrimonio. Plutarchus. INQVIRI] num domi diuiſores haberent. CVIVSMODI diuiſores haberent] legendum fortaſſe, uel, Cuiuscuiuſmodi, pro, qualeſcunque; quòd honeſtis etiam de cauſis domi poſſent diuiſores haberi. et in epiſtolis, quæ familiares dicuntur, lib. IIII. 53. ubi ſcriptum eſt; Cuiuſmodi res eſſet, libri ſunt manuſcripti, in quibus legatur, Cuiuſcuiuſmodi res eſſet. uel, Cuiuſcuiuſmodi, igitur legerem, uel, Cuius domi: ut ſit: cuius magiſtratus domi diuiſores habitarent, cum magiſtratum aduerſus remp. facere. nam & pauló ante, Conſul ſuſcepiſſe negocium dicitur, & domi diuiſores habere. et in huiuſmodi uoce alibi quoque reperio factam eſſe tranſpoſitionem literarum, indeq; ſimilem errorem fluxiſſe; ut in Oratore: Numerus non domo depromebatur. Haberent: habitarent, apud magiſtratus: ut apud Plautum in Bacchidibus: quis iſtic habet? & Digeſtorum libro VIII. titulo II. Quidam Iberus, qui habet poſt horrea mea. ſed Beſſarionis, & Caualcantis antiqua exemplaria, habitarent. SIMVL cum lege Aelia iniit.] tribunatum iniuit ſeruatis auſpiciis ex lege Aelia. SOLVTVS eſt Aelia, & Fuſia,] cum lex ferretur, omnes magiſtratus obnunciandi, id eſt impediendi, poteſtatem habebant. obnunciatio autem lege Aelia dabatur. ergo tribunus pl. M. Aufidius Lurco, legem de ambitu daturus, ne obnunciatione impediretur, ſolutus eſt à ſenatu & Aelia lege, & Fuſia, facto ſenatusconſul

to,

to, ut ii, qui obnunciandi poteſtatem haberent ex Aelia lege, & Fuſia, moram ne afferrent, quo minus de ambitu lex primo quoque tempore ferretur: qui obnunciaſſet, eum ſenatum exiſtimare aduerſus remp. feciſſe. Sed quæritur ab hominibus non imperitis; cum Lurco tribunus Aelia lege ſolutus, quæ de auſpiciis erat, obnunciationem non timeret, cur additum ſit, Et Fuſia. reſpondetur: quia ſenatus, quo maturius lex ferretur, ſuſtulit non ſolum obnunciationem, ſed etiam religionem eorum dierum, quibus ferri lex non poterat: cum certi dies eſſent, quibus legem ferri lex Fuſia non ſineret. itaque P. Clodius, ut leges & quas uellet, & quo tempore uellet, ferre poſſet, pernicioſa rogatione tam Aeliam legem, quàm Fuſiam ſuſtulit. in cuius tribunatum inuehens Cicero in oratione pro Sextio, Mitto, inquit, eam legem, quæ omnium religionum iura, auſpiciorum, poteſtatum, omnes leges quæ ſunt de iure & de tempore legum rogandarum, una rogatione ſuſtulit. et in Piſonem: Te inſpectante, & tacente, à P. Clodio, fatali portento prodigioq; reip. lex Aelia & Fuſia euerſa eſt, propugnacula, muriq; tranquillitatis, atque ocii. CLAVDVS homo promulgauit.] cum ironia: quaſi non bonum omen poſſit eſſe, cum legem claudus homo promulgat; idq; potiſſimum ſit contra Aeliam legem, quæ auſpicia tuebatur. promulgare autem ſupra diximus quid ſignificet. hanc legem non opinor eſſe perlatam: quia, infra 16; ita ſcriptum eſt: Facto ſenatuſconſulto de ambitu, de judiciis, nulla lex perlata. DILATA] quia comitia plures dies abſtuliſſent, uiſum

sum est, ut ante lex ferretur. PRONVNCIAVERIT,] promiserit se daturum: nam candidati nummos tribubus promittebant, si sibi, quem petebant, magistratum suffragiis demandassent. HS ∞ ∞ ∞] scutatos septuaginta quinque. sunt enim sestertii nummi. DEBEAT] quotannis quasi tributum pendat.

13.

ἀποθέωσιν] ego meum consulatum ita ornaui, atque illustraui præstantissimis rebus gestis, ut eum C. Curio recte ἀποθέωσιν uocarit: quod, quemadmodum clari uiri, magnis meritis in deorum numerum relati, ἀποθέωσιν consequuntur; ita ego mearum actionum amplitudine effeci, ut meus consulatus, quasi numen quoddam, cum religione colendus esse uideatur. sed uides ne Tite Pomponi, consulatum nostrum, si homo turpissimus Afranius consul factus erit, non iam futurum ἀποθέωσιν, sed fabulis illis similem, quæ de Saturno & Ioue narrantur? quæ ut inanes, & fictæ parui penduntur. FABAM nummum] hic antiquos libros uideo dissentire. Bessarionis exemplar, Fabam mimum: Caualcantis, Famam mimum: ego, nec ita magna literarum mutatione, legendum puto, Fabulam numinum: ut ueteres fabulas significet, qualis illa de Ioue cycno, de Saturno expulso, de Minerua è capite Iouis orta, & huiusmodi, quibus poetæ suos libros refeserunt. et recte, Fabulam numinum: ut, quoniam, ἀποθέωσιν, dixit, quasi ἀπόθετον referat. Quòd si quis huic opinioni non libenter acquiescit; forte, cur illam probet, magis erit, cuius auctores

ctores ego quoque ſequor non inuitus; Paulum Magnulum Burnenſem meum, cui dii mortuo bene faciant, & M. Antonium Muretum, cui uiuenti uolo eadem euenire, quæ mihi. his, fabulam mimum, ut legatur, uideo placere; quod ad ueterem ſcripturam attinet, non temere; minimũ enim mutant; quod ad ſententiam, in primis apte. non enim res leuiſſima ſignificari potuit accommodatius, quàm ſi fabula mimus nominaretur: cum, mimos, plane conſtet, minimum inter fabulas habere grauitatis. FLOCCIFACTEON.] non nulli nouitate uocis offenſi, quia dictio Latina ad Græcum morem inflexa ſit, repoſuerunt ἐλαφιτίον: alii, ἀφιτίον. mihi, flocciſacteon, tum quia reperitur in antiquis libris, tum quia uenuſtius quiddam & concinnius uidetur habere, magnopere probatur. ludit enim quodam modo in ſimilitudine uocum φιλοσοφιτίον, & flocciſacteon; cum hoc ſignificat. Colenda nobis philoſophia eſt: iſti uero conſulatus ne flocci quidem faciendi. Confirmat hanc coniecturam locus Macrobii, quanquam mendoſus, libro Saturnal. I I. quo in loco eadem dictio, nummum, per ſimilitudinem literarum, quaſi per lubricam uiam, delapſa eſt in, mimum. nam, ubi legitur in uulgatis libris, Cum iratus eſſe P. Clodius D. Valerio diceretur, quòd ei petenti nummum non dediſſet; non dubito, quin, ſi ſic legatur, uerius multo ſit: Cum iratus eſſe P. Clodius D. Laberio diceretur, quòd ei mimum petenti non dediſſet. ſatis enim conſtat, ſcribendis mimis Laberium eo tempore excelluiſſe. MINVS commode fiat:] ne Quinctus frater meus excandeſcat, quia legatus

legatus cum ipso in Asiam ire nolis. IN PROVINCIAM non sim profectus.] consul, cum in prouinciam Galliam ire posset, neglexit. 21: & in epist. fam. 60. 246: & I I. uol. & I I I. orat. AMALTHEO] Attici gymnasio in Epeiro. supra muliebri genere dixit Amaltheam, 7. & ita gymnasium nominauit à multitudine librorum: quia capra Amalthea, quæ Iouem aluit, fabulosis poetarum carminibus celebratur, quòd altero cornu ambrosiam, altero nectar copiose fuderit. ergo uel à copia nomen indidit gymnasio, quòd legendis in eo libris animum pasceret suauissimo cibo, sicuti Amalthea suo prædulci lacte Iouem pauit: uel ab utraque causa. CONTENTI erimus,] Amaltheum tuum ornare uelles epigrammatis egregie de me scriptis. ego, quod mittam, nullum habeo. itaque tuis cogemur contenti esse. nam & Chilius abest, & Archias de me nihil scripsit. Petierat enim Atticus, ut, si quid Archias de Cicerone scripsisset, mitteret, itemq; si quid Chilius. erat autem uterque poetica laude insignis. extat pro Archia luculenta oratio. de Chilio supra, pag. 5. GRAECVM poema.] L. Lucullum Græcæ linguæ peritissimum fuisse, Plutarchus tradit, ut etiam historias græce scripserit: de quibus pagina 19. AD CAECILIANAM fabulam] uereor, ne Lucullus, quoniam græcum poema pertexuit, nunc græcas etiam comœdias ordiatur, Cæcilii poetæ comici exemplo: ut ab eo epigrammata expectare non debeamus. ANTONIO] Macedoniam administranti. 6: GRATIAS egi:] scripsi, gratissimum mihi fecisse, quòd te tuaq; negocia ex meis li

teris

teris humanissime sit complexus. in epist. fam. 62. VINDICAVI.] ultus sum; quia tu quoque raro ad me scribis. CINCIVS] hic Romæ Attici negocia curabat. FACERE] construere gymnasium eiusdem nominis in Arpinati: de quo 23. MAGNA mihi &c.] Quinctus Cicero iracunde scripserat ad Atticum.

14.

POST sortitionem prouinciæ,] postquam ei Asia prouincia sorte obuenit. quo perspicuum fit, non eo solum iratum fuisse Quinctum, quia cum ipso legatus in Asiam Atticus ire nollet. VISVRVS] in itinere, quod in Asiam haberet. A DOMESTICIS] à sorore tua: quæ cum uxor sit Quincti fratris, animum illius iracundia commotum sedare, tibiq; restituere & potuit, & debuit.

14.

INTEGRITAS, & magnitudo animi tui:] integritas: quòd amicitiam cum fide colas. magnitudo animi: quia tuis commodis non inseruias. DOMESTICOQVE] filiam, filium, uxorem significat.

15.

NEGLIGENTI esse non licet.] quo magis tuum consilium desidero. PROPTER ambitionem] ut honores consequerer. DIGNITATEM] partam ex honoribus, quos gessi. QVÒD una non estis,] in hoc munere administrandæ Asiæ. ILLA, quæ uiolata,] uinculum illud affinitatis, quo coniunctus es cum Quincto fratre, non nihil uidetur esse laxatum; sed rursus astringetur, & in ueterem gratiam coibitis. HAEC nostra]

stra] amicitia, quæ inter nos est, quam sanctissime conseruauimus, eadem semper erit, semperq; à nobis religiosissime coletur. COMMVTABILI] propter equites à senatu alienatos. NOSTROS equites] quòd & ipse, & Atticus equestri loco nati erant. QVAERERETVR.] id enim ad equites pertinebat, qui cum senatoribus, & tribunis ærariis lege Aurelia iudicabant. infra, 22: Quid uerius, inquit, quàm in iudicium uenire, qui ob rem iudicandam pecuniam acceperit? censuit hoc Cato. assensit senatus. equites curiæ bellum. ID] quòd senatus ita decreuisset: quod propterea, ut opinor, moleste equites ferrent, quia lege de captis ob iudicandum pecuniis equester ordo non teneretur. uide pro Cluentio 48. 49: NEQVE aperte dicere:] ne, si quererentur, suam ipsi culpam proderent, & ideo queri uiderentur, quòd acceptæ pecuniæ crimen ad eos pertineret.

15:

CVM auctoritate] quia meam orationem senatus attentis auribus excipere uisus est: aut quia senatum moueri obiurgatione mea sensi. NON uerecunda] quid enim impudentius, quàm senatus æquissimum decretum reprehendere? DELICIAE] accipiendum à contrario sensu. nam leuitatem, & impudentiam equitum significat. 23: ASIANI,] Asiæ publicani, id est equites. nam omnes publicanorum societates ex ordine equestri. DE CENSORIBVS conduxerunt,] à censoribus conduxerunt Asiæ uectigalia. nam locandorum uectigalium cura penes censores erat. et est perelegans, & usitata locutio, qualis illa ad Sextium, Ego

de Crasso domum emi. PERSPECTA,] in eam partem, ut equitum ratio duceretur. quod tamen factum non est, Catone contra acerrime pugnante. et ut dicam, quod mihi in mentem uenit, in eas causas inspicienti, quibus afflicta resp. concidit: ex hac primum radice enatum ciuile bellum uidetur. Cum enim urbs Roma ex tribus ordinibus, senatu, equitibus, & plebe constaret: duobus ordinibus libertatem tuentibus, nulli unquam improbo ciui satis firmæ uires ad opprimendam remp. fuissent. itaque in oratione III. in Catilinam, Hanc, inquit, cum equitibus Romanis coniunctionem si perpetuam in rep. tenuerimus; confirmo uobis, posthac malum ciuile, ac domesticum ad nullam reip. esse uenturum partem. Hoc uir prudentissimus non uidit Cato: qui animo optimo & summa fide utens, dum ærarium nimis pertinaciter defendit, equites à senatu alienauit. ita, duorum ordinum disiuncta concordia, euersum est quod erat summum reip. firmamentum. at Cæsar, qui tyrannidem spectaret, auide occasionem in consulatu amplexus, equitum, qui à senatu nihil adhuc impetrabant, causam suscepit, effecitq;, ut tertia debitæ pecuniæ parte senatusconsulto leuarentur. quo facto equestrem ordinem sibi adiunxit: (& iam antea plebem tenebat) unde imminutæ senatus opes, & res omnis publica ad tres uiros, Cæsarem, Pompeium, Crassumq; translata. Vbi sunt, qui, cum eloquentiam in Cicerone laudarunt, ut imprudentem, atque etiam, si diis placet, ut perniciosum patriæ ciuem insimulant? scilicet ea, quæ consecuta sunt, nō uidit: immo uero & uidit, &, ne

acciderent

acciderent, etiam prouidit. non ille ſenatui auctor fuit, ut equitibus, etſi non æqua poſtulantibus, tamen concordiæ cauſa conſuleretur? non agrariis legibus reſtitit? cum id agi uideret, ut populus beneficio uinctus, à quibus agros accepiſſet, ad eorum arbitrium leges malas ferret, ueteres bonas abrogaret. non Pompeium monuit, primum ut ſocietatem cum Cæſare ne coiret, deinde ne dirimeret? quoties ille in his epiſtolis proximam reip. calamitatem non falſus uates canit? quoties queritur de auaritia magiſtratuum, de uitiis principum, de ſtultitia bonorum? illum ipſum, quem tanti faciebat, quem omnes hiſtoriæ prædicant, M. Catonem, in rep. peccantem, quandoque reprehendit. Orbis, inquit 28. in republica eſt conuerſus, citius omnino, quàm potuit. id culpa Catonis. culpam autem intelligit eam, quia equites à ſenatu diſiunxerat. quod ipſum lib. offic. I I I. aperte declarat his uerbis: Ego cum Catone meo ſæpe diſſenſi. nimis enim mihi uidebatur præfracte ærarium, uectigaliaq; defendere, omnia publicanis negare, multa ſociis; cum in hos benefici eſſe deberemus, cum illis ſic agere, ut cum colonis noſtris ſoleremus; eoq; magis, quòd illa ordinum coniunctio ad ſalutem reip. pertinebat. et in epiſtola ad Lentulum: Dignitatem illam conſularem, fortis & conſtantis ſenatoris, nihil eſt quod cogitemus: amiſſa eſt culpa eorum, qui à ſenatu & ordinem coniunctiſſimum, & hominem clariſſimum abalienarunt. Hoc igitur, ſi ad rerum exitum ſpectamus, grauiſſimum Catonis peccatum in rep. fuit: alterum, quia Pompeii affinitatem contempſit; ut ipſe dicebat, reip. cau-

sa; ne quando Pompeium minus recta cupientem aut adiuuare contra legum religionem, aut oppugnare contra ius affinitatis cogeretur. sed illud non uidit, infringi posse popularium ciuium exitiosam potentiam, tanti uiri opibus ad senatus auctoritatem adiunctis. cumq; in uno Pompeio, utram in partem se dedisset, magnum esse momentum uideretur: fuit præcauendum, ne alienatus à senatu, ad eos se conferret, cum quibus postea coniunctus popularem Cæsaris causam firmauit, publicam euertit. perdidit igitur remp. Cato non minus, quàm Pompeius, aut etiam quàm Cæsar: si quidem euentorum causæ non minus, quàm ipsa euenta, considerantur. repudiatus enim à Catone Pompeius, filiam Cæsaris Iuliam duxit uxorem. inde in rep. nihil iure actum, nihil more, cuncta ad gratiam administrata, socero & genero sibi inuicem suffragantibus. Hæc uisum est ut subiicerem, aliena fortasse à proposito, sed pangebam Rhamberto meo, petenti, ut in his commentariis sumptam grammatici personam quandoque deponerem: cui si satisfactũ est, ex illius iudicio satis uberem capio fructum industriæ meæ. deinde sexcenti reprehendant: non laboramus. METELLVS.] Q. Cæcilius Metellus Celer, consul designatus anno legitimo. prætor enim fuerat Cicerone consule, id est biennio ante: quod erat spatium inter præturam & consulatum legibus constitutum. QVI ERAT dicturus,] ego pro, Qui, non dubito quin legendum sit, Diu. nam quia Catonis consuetudinem norat, diutius eum pro ærario contra equites dicturum non ignorabat. ita locutus est & M. Cœ-

lius

lius in epistola quadam: Renunciatum nobis erat, Hirrum diutius dicturum. prendimus eum: non modo non fecit; sed, cum de hostibus ageretur, & posset rem impedire, si, ut numeraretur, postularet, tacuit. Solebat autem hoc Cato, ut, cum quid in senatu perfici nollet, diem dicendo eximeret. Valerius libro II. cap. V. A ME conglutinatam concordiam.] concordiam, equitum, & senatus: conglutinatam autem in consulatu. 16. 22. ISTA sunt infirma,] meum præsidium est concordia senatus & equestris ordinis: sed, quoniam ea minus firma est, munio me amicitia Pompeii. VIDEO, quid dicas.] dicis, cauendum mihi esse, ne Pompeii causa de instituto actionum optimarum cursu deflectam. sed noli laborare: cauebo, quæ sunt cauenda. DVO ENIM soli] ratio, cur Lucceius, cum differre consulatus petitionem antea cogitasset, postea, statim petere, animum induxit. nam cum duos modo sibi fore competitores uideret, M. Calpurnium Bibulum, C. Iulium Cæsarem; maiorem spem nactus est adipiscendi consulatus. multis autem competitoribus, petere ipse non esset ausus, qui se non ita gratiosum esse in suffragiis intelligeret. CVM EO coire] cum eo societatem inire contra Bibulum. Lucceium enim Cæsar collegam malebat in consulatu; ut qui non dubitaret, Bibulum optime de rep. sentientem suis actionibus aduersaturum. itaque (ut Suetonii uerba recitemus) è duobus consulatus competitoribus, L. Lucceio, Marcoq; Bibulo, Lucceium sibi adiunxit, pactus, ut is, quoniam inferior gratia esset, pecuniaq; polleret, nummos de suo communi

nomine per centurias pronunciaret. qua cognita re, optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu, concordi & consentiente collega; auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi; ac plerique pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente eam largitionem è republica fieri. igitur cum Bibulo consul creatus est. PER ARRIVM] Arrii opera, qui erat utrique familiaris. CVM HOC] cum Lucceio. ad Cæsarem consulatu deiiciendum.

16.

POSSE] quasi difficile esset. MOLESTE rogo,] Moleste, refertur ad personam legentis, id est, cum molestia tua: quo modo etiam dixit Terentius, Quorum opera suo quisque tempore usus est sine superbia. non enim intelligit, sine superbia eos fuisse, qui usi sunt, sed eos, quorum opera quisque usus est. ABEST] Asiam enim pro prætore administrabat. AMANTISSIMVS.] de fratre dictum, non de Metello. est igitur apponenda nota, quæ periodum claudit. METELLVS] consul: qui in consuetudine ita non hilaris esset, ut homo non uideretur, sed litus, atque aer, & solitudo mera. et apparet, hunc Ciceroni amicissimum fuisse, cum unum nominet ex tot amicorum numero. 17. 18. 22.

16.

EXHAVRIRE] effundere ex animo meo, ut deinde me non angant. ANIMVS] mihi quidem animus non deest in administranda rep. sed quia diutius eam uideo stare non posse, spe destitutus quotidie minus curo. FABVLAE Clodianæ] quòd

propter

propter sceleris nouitatem non minus nota res esset, quàm quæuis fabula. EMPTO, constupratoq; iudicio.] empto: quia iudices, accepta pecunia, Clodium nocentem absoluerunt. constuprato: quia noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones non nullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. IMPOSITVS] quasi onus inuitis. L. Afranium intelligit. 17. DE AMBITV,] ut, qui nummos in tribu pronunciasset, si non dedisset, impune esset; sin dedisset, ut, quoad uiueret, singulis tribubus HS tria millia deberet. 13. DE IVDICIIS,] ut quæreretur de iis, qui ob rem iudicandam pecuniam accepissent. 15. NVLLA lex perlata.] cum & de ambitu, & de iudiciis factum esset senatusconsultum, & ex senatusconsulto promulgatum esset; tribuni pl. intercesserunt, quo minus lex ferri posset. in quo respublica magnum uulnus accepit. 13. EXAGITATVS senatus,] à tribunis pl. seditiose concionantibus. ALIENATI] à senatu: quia decreuisset, ut quæreretur de iis, qui ob iudicandum accepissent. 15. ILLE ANNVS] proximus superior, Pisone & Messalla cos. DVO FIRMAMENTA reip.] senatus auctoritatem, & ordinum concordiam. PER ME VNVM constituta] in consulatu. nam in epistola ad Lentulum, Tenebam, inquit, memoria, nobis consulibus ea fundamenta iacta calendis Ianuariis confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, nonis Decembribus tantùm uel animi fuisse in illo ordine, uel auctoritatis. hoc primum fuit reipublicæ firmamentum, à Cicerone constitu

tum. ad alterum quod attinet, id est ad ordinum concordiam; legimus, & notauimus, quod oratione IIII. in Catilinam scriptum est his uerbis: Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui uobis ita summa ordinis, consiliiq; concedunt, ut uobiscum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum dissensione huius ordinis, ad societatem, concordiamq; reuocatos, hodiernus dies uobiscum, atque hæc causa coniungit. quam coniunctionem si, in consulatu confirmatam meo, perpetuam in rep. tenuerimus: confirmo uobis, posthac malum ciuile ac domesticum ad nullam reip. esse uenturum partem. et in epistola, quæ superiorem prima antecedit: Statum illum reipublicæ, quem tu meo consilio, ego diuino confirmatum putabam, qui bonorum omnium coniunctione, & auctoritate consulatus mei fixus & fundatus uidebatur, nisi quis nos deus respexerit, elapsum scito esse de manibus. et in prima sequentis libri: Equitatus ille, quem ego in cliuo Capitolino, te signifero ac principe, collocaram, senatum deseruit. ABIECIT.] quo modo senatus auctoritas abiecta? quia, facto senatusconsulto de ambitu, & de iudiciis, nulla tamen lex perlata. nam cum ex senatusconsulto promulgata rogatio esset, intercedentes tribuni pl. impedierunt. quo planum factum est, haud magni senatus uoluntatem æstimari. ORDINVM] equitum, & senatus. 15. INSTAT] adest: quale illud in Pisonem: Instant magnificentissimi ludi. et in Catilinam: Confido pœnam aut instare iam plane, aut certe appropinquare. EGREGIVS.] εἰρωνικῶς. quasi egregius

non

non possit esse Afranio consule. 17. IVVENTVTIS] deæ, quæ iuuentuti præesse creditur: quæ & Iuuentas dicta. unde in libro de claris oratoribus ludi Iuuentatis à Salinatore facti. hæc sacra à iuuenibus instituta, Festus tradit. NON committerentur] dictum eodem sensu, quo ludos committere. quod infra suo loco exponetur. SVIS sacris] sacris Iuuentutis, quibus ipse præesset. INITIAVIT] argute: nam cum, uitiauit, dicturus esset, iocans in literarum mutatione intulit, Initiauit, ne discedere uideretur à sermone de sacris instituto. MENELAVS] Lucullus, uitiatæ mulieris uir, ut Helenæ Menelaus. ILLE PASTOR Idæus] stuprator Helenæ Paris, à pastoribus in Ida monte educatus, pastorq; ipse diu creditus.

16.

TAM MENELAVM, quàm Agamemnonem] tam Marcum Lucullum, quàm Lucium eius fratrem. Paris, inquit, ille Troianus solum Menelaum affecit iniuria, fratrem eius Agamemnonem separatim nulla re læsit: noster autem Paris Memmius tam Menelaum contempsit, quàm Agamemnonem ante contempserat: id est, qui ante Lucio Lucullo iniuriam fecerat, idem nunc Marcum eius fratrem non dubitauit offendere. sed de iniuria in Lucium illata, quæret aliquis, unde hauriam. unde, nisi ex historiæ fonte? Plutarchus in Lucullo, ἀναβὰς, inquit, εἰς ῥώμην, πρῶτον μὲν κατέλαβε τὸν ἀδελφὸν μάρκον ὑπὸ γαΐου μεμμίου κατηγορούμενον ἐφ' οἷς ἔπραξε ταμιεύων σύλλα προστάξαντος. ἐκείνου δ' ἀποφυγόντος, ἐπὶ τοῦτον

αὐτὸν ὁ Μέμμιος μεταβαλλόμενος, παρώξυνε τὸν δῆμον, καὶ ὡς πολλὰ νενοσφισμένῳ, καὶ μηκύνοντι τὸν πόλεμον, ἔπεισεν αὐτῷ μὴ δοῦναι θρίαμβον. ἐλθόντος δ' εἰς ἀγῶνα τοῦ Λουκούλλου μέγαν, οἱ πρῶτοι καὶ δυνατώτατοι καταμίξαντες ἑαυτοὺς ταῖς φυλαῖς, πολλῇ δεήσει καὶ σπουδῇ, μόλις ἔπεισαν τὸν δῆμον, ἐπιτρέψαι θριαμβεῦσαι. et in Vticensi: Λούκουλλος ἐπανελθὼν ἐκ τῆς στρατείας, ἧς ἔδοξε τὸ τέλος καὶ τὴν δόξαν ἀφῃρῆσθαι Πομπήϊος, εἰς κίνδυνον ἦλθε τοῦ μὴ θριαμβεῦσαι, Γαΐου Μεμμίου καταστασιάζοντος αὐτὸν ἐν τῷ δήμῳ, καὶ δίκας ἐπάγοντος. LIBERVM non putauit.] nihili fecit, liberi hominis loco non habuit: ut illud lib. III. in Verrem: Superbia qua fuerit, quis ignorat? quemadmodum is tenuissimum quenque contempserit, despexerit, liberum esse nunquam duxerit.

NVMMOS uobis diuidere] nummos in uestra tribu uiritim diuidere. In Plauti Aulularia magister curiæ argentum diuidit in uiros. TRADVCIT] ut adoptione plebeius fiat. nam quia tribunatus pl. patricio homini non dabatur, ideo Clodius, qui patriciæ gentis erat, ad plebem transire adoptionis iure cupiebat: ut deinde tribunus factus, Ciceroni diem ad populum diceret, quòd ciues Romanos contra leges occidisset. infra: Hæc sunt in rep. nisi illud etiam ad remp. putes pertinere, Herennium quendam, tribunum pl. tribulem tuum, sæpe iam de P. Clodio ad plebem traducendo agere cœpisse. huic frequenter interceditur. SVFFRAGIVM de re Clodii ferat.] suis suffragiis comprobet adoptionem Clodii: quod anno proximo Cæsaris consulis opera factum est. de quo Suetonius: Cicerone in iudicio quodam deplorante

plorante temporum statum, P. Clodium inimicum eius, frustra iampridem à patribus ad plebem transire nitentem, eodem die, horaq; nona traduxit. uide Gellium de iure adoptandi, & arrogandi, libro v. cap. XIX. ACCEPI in senatu, ut soleo.] Exagitaui in senatu, ut soleo huiusmodi homines. 10: 12. LENTIVS] ignauius, tardius. HABERE dicit causam promulgatam:] Bessarionis antiquus liber, Habet dicit: Caualcantis, Habet ut dicit. in antiquis libris, Habere, ego quidem non dum uidi. itaque, quod mendosum esse potest, id ut exponam non laborabo. putaui aliquando sic posse corrigi: Ab re dicit censum promulgatum: hoc sensu: Metellus ait, sine causa censum promulgatum: id est, propositum esse decretum senatus, ut comitia censorum consules haberent, quo census haberi posset. in quo imminuit auctoritatem suam: indicat enim cupiditatem censuræ. dum consul est, censores creari nollet; uellet, cum è magistratu exierit; ut creari tum ipse posset. confirmat nostram sententiam quod est in epistolæ clausula de censu promulgato; & quod est pag. 20. de eiusdem Metelli cupiditate triumphandi. potest etiam sic: Auet, vt dicit. in quo Metellus suam imminuebat auctoritatem, qui promulgatū iri ab Herennio causam Clodianam cuperet, ut pugnare posset: cum illud idem de Clodio diceret, quod antea solitus esset, sua se manu, si fureret, interfecturum. hoc autem ab eo dici solitum, legitur in oratione pro M. Cœlio, pag. 50. Auet, autem cum h scriptum ab antiquis, ex uetustis lapidibus apparet. fit igitur mutatio nulla: siquidem & B pro V in iisdem lapi

dibus

dibus incisam obseruauimus, ut baleas pro ualeas. MILES, quàm dignus] non improbo: cum & ita scriptũ videam in antiquis libris; & sententiam con firmare uideatur historia. militauit enim Afranius sub imperatore Pompeio. ut, qui miles fuerit, eum tamen ignauum esse, ac timidum in consulatu, cum quadam admiratione Cicero dicat. non improbo igitur, ut dixi, scripturam hanc, impressis libris diuulgatam: sed idem tamen probo maxime Vbaldini Bandinelli, præstantis ingenio uiri, coniecturam. is legendum putabat: Milliesq; dignus, qui Palicano, &c. QVI Palicano] quem Palicanus, sicut facit, quotidie probris maledictisq; uexet. sic Liuius lib. IIII. Petisse, inquit, uiros domi, militiæq; spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui patribus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliam os: id est, non amplius ad petendum processisse, ne repulsi contumeliam pro honore ferrent. De Palicano in epistola I. AGRARIA] lex de agris. uide 18. PROMVLGATA est] proposita: ut intercedat, qui uelit; nemine intercedente, ad populum feratur. Dio lib. XXXVII. A. FLAVIO] tribuno pl. LEVIS] minimi ponderis, quòd in ea populare nihil sit. 18. PLOTIA] agraria, ut opinor; ipsa quoque tribunicia. aliæ Plotiæ fuerunt, ut de ui, quam Pedianus & Cœlius in epistola nominat: item ea, qua, ut in Suetonio legimus, C. Cæsar L. Cinnæ, uxoris fratri, reditum confecit. de qua, ut puto, loquitur Gellius lib. XIII. cap. III. QVI POTERAT,] cui, propter opes, & auctoritatem maximis rebus partam, licebat tueri remp. is silet.

TOGVLAM illam pictam] ludit in uestem Pompeii triumphalem: qua, illi concessum est, ut certis diebus uteretur. auctor Dio lib. XXXVII. et Paterculus libro II. sensum explanemus. Pompeius remp. non curat, neque iis aduersatur, quibus deberet: quæsita gloria contentus, uerbum contra quenquam facere non uult: tacitus fruitur inani gloriola pictæ togulæ. Tunica palmata, & toga picta indutos imperatores triumphasse, scriptum est apud Liuium lib. X. nec desunt, qui de toga picta tradiderint, alii multi, ut Ausonius in gratiarum actione pro consulatu, Capitolinus in Gordiano. PISCINAS suas] L. Lucullum, Q. Hortensium designat, homines consulares, magnaq; prædi tos auctoritate; itemq; L. Philippum; qui non consularis, erat tamen eloquentia, grauitate, honore florentissimus ciuitatis. hi piscinis ita delectabantur, ut omnem de rep. curam uiderentur abiecisse: qui non intelligerent, amissa rep. nec suas piscinas saluas esse posse. hos appellat piscinarios 18. 20. et lib. II. 22. Nostri, inquit, principes digito se cœlum putant attingere, si muli barbati in piscinis sint, qui ad manum accedant. et eodem libro 28. Si erit nebulo iste cum his dynastis in gratia, non modo de Cynico consulari, sed ne de istis quidem piscinarum Tritonibus poterit se iactare. plura Plinius, Plutarchus, Macrobius, Varro. RESPONSVM] de locatione Asianorum uectigalium. 13. PATITVR.] diem enim dicendo eximit. ita res non perficitur. quod anno sequenti facere conantem Cæsar consul prehendi, & in carcerem duci iussit. Gellius, Suetonius, alii.

NIHIL

NIHIL decernere] eſt enim prius explicanda publicanorum cauſa: quam Cato uetat ad exitum perduci. ETIAM legationes] puto fore, ut legationes audiri non poſſint menſe Februario, ſed ut in aliud tempus reiiciantur, dum, quod agitur, de publicanis expeditur. Februarius autem menſis legationibus audiendis dabatur. ad Q. fratrem, in epiſt. fam. Pedianus, & alii.

17.

NE ABSENS cenſeare,] dicam te uenturum, ne cenſores abſentem cenſeant. SVB LVSTRVM] paulo ante luſtrum: quod fiebat omnibus iam cenſis. Liuius lib. I. Seruius Tullius, cenſu perfecto, inſtructum exercitum omnem ſue, oue, taurisq; tribus luſtrauit: idq; conditum luſtrum appellatum, quia in cenſendo finis factus eſt. ſub lucem, Virgilius dixit: ſub horam pugnæ, Suetonius: pro, paulo ante. GERMANI negociatoris] quia negociatores peregrinabantur: & quanquam cenſum audirent Romæ promulgatum, reditum tamen quàm maxime poterant differentes, qui à ſua re admodum ægre diuellerentur, non niſi ſub luſtrum ueniebant, ciuibus fere omnibus iam cenſis. Germani, meri, nimium cupidi, & in lucello ſupra quàm ſatis eſt occupati: unde, germana ironia, germana patria, germani Campani, & huiuſmodi apud Ciceronem. QVOD tu ſoles facere] qui hebes in literis non ſit, intelliget, opinor, aut ſubeſſe mendum in hoc membro, aut in eo, quod huic proximum antecedit, abundare Tam. reſtituerem ſic, diuinationi ſi locus eſſet: Si tam breues epiſtolas uelim mittere, quàm tu ſoles;

facile

facile te superarem. SCRIPTO] sunt qui reponant, Scribendo, ex ingenio scilicet: nam antiqui libri, quos quidem ego uiderim, Scripto. GALLICI belli uersatur metus.] Hedui & Sequani bellum inter se gerebant. sed quoniam Hedui fratres populi R. propterea de exitu belli Romæ timebatur; tum, quòd, Heduis uictis, summum erat periculum, ne gens bellicosa in Italiam irrumperet. Cæsar lib. 1. 10. FRATRES nostri] senatus, cognita Heduorum fide, fratres, consanguineosq; sæpenumero appellauerat. Cæsar, Plutarchus, Strabo, Tacitus. PVGNANT] cum Sequanis. ad extremum Sequani, Germanis mercede conductis, uictoria potiti. Cæsar. HELVETII] quibus anno proximo superiore Orgetorix persuaserat, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, cum uirtute omnibus præstaret, totius Galliæ imperio potiri. Cæsar lib. 1. de bel. Gal. PROVINCIAM] Allobroges, prouinciam populi R. CONSVLES] Afranius, & Metellus: ut citeriorem Galliam tuerentur, ulteriorem bello peterent. VACATIONES ne ualerent:] octaua in Antonium, Grauius, inquit, esse tumultum, quàm bellum, hinc intelligi licet, quòd bello Gallico uacationes ualent, tumultu non ualent. CVM AVCTORITATE] qui statuerent, quod ipsis è rep. uisum esset. nam erat quandoque legationum genus sine auctoritate, duntaxat cum mandatis. Q. METELLVS Creticus,] qui consul fuerat cum Q. Hortensio, & Cretici cognomen assumpserat à Creta deuicta. in quo Plinius & Florus ueritatem ignorarunt.

rarunt. filium enim Metelli Macedonici credide-runt. quod quàm plane sit falsum, in libro de men dosa historia declarabimus. L. FLACCVS] qui prætor fuerat Cicerone consule. Salustius, Cicero, Plutarchus. τὸ ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον] quasi dicat: duobus clarissimis uiris, Metello consulari, & Flacco prætorio non recte Lentulus, qui nullis honoribus commendetur, additus est tertius. prouerbium hoc apte usurpatur, ubi dissimilia commiscentur. quid enim unguento cum lente? Gellius libro XIII. cap. XXVIII. CLODIAE filius] malo, Clodiani filius; ut emendat historiæ Romanæ peritissimus Carolus Sigonius. distinguebantur enim ueteres non matris nomine, sed patris prænomine, aut cognomine. sic lib. III. ad Q. fratrem; Lentulus Flaminis filius: quòd erant Romæ plures Lentuli. de Clodiano autem, huius, ut opinamur, patre, meminit Gellius lib. XVIII. cap. IIII. nec fit literarum magna mutatio, si referamus animum ad ueterem orthographiam. fuit enim cum diphthongus, AE, scriberetur, AI. sic in lapidibus Aimilius, pro Aemilius; Paitus, pro Pætus. itaque si, Clodiai, conuertas in, Clodiani, minimum fere mutabitur.

18.

CVM HAEC domi nascantur?] quid enim aliorum laudationes expectem, cum tantopere lauder à senatu? et quasi se excusat, quia dixerat, Nos duo quasi pignora reip. quid enim, inquit, externos laudatores expectem? Cum sermo habetur iis de rebus, quas in nostra potestate sitas alii sine causa suppeditant, recte usurpamus, Nobis nascuntur

ista

ista domi. AGITABATVR] ualde Flauius laborabat de agraria lege perferenda: nihil non tentabat. AVCTORE Pompeio:] qui Afranium & Metellũ cos. ideo fieri curauerat. ea tamen lex perlata non est. Dio lib. XXXVII. POPVLARE,] quod populo ualde placeret. 17. PRAETER auctorem:] præter Pompeium: quem populus diligebat. SECVNDA concionis uoluntate] quod sine summa eloquentia fieri non poterat, ut populus contra sua commoda concionanti assentiretur. TOLLEBAM] tria capita, dicebam, & probabam, non recte in lege esse posita. LIBERABAM] persequitur ea capita, quæ tollebat ex lege. Liberabam: eximebam è lege: possessoribus relinqui uolebam. Flauius autem in lege tulerat, ut priuatis ademptus diuideretur populo R. priuatis tantum pecuniæ redderetur, quantum pro eius agri emptione numerassent. P. MVCIO, L. Calpurnio cos.] quo anno tribunus pl. Ti. Gracchus legem agrariam tulit. PVBLICVS fuisset:] qui cum post eos consules priuatis esset uenditus, plebi quasi publicum distribui Cicero nolebat. SYLLANORVM hominum possesiones] uictor Sylla donauerat amicis suis eorum agros, qui Marium secuti contra ipsum arma tulerant. CONFIRMABAM] Syllanis possidentibus eripi nolebam. PVBLICARAT,] quia Mariũ in bello iuuissent. NEQVE diuiserat,] in epist. fam. 203. Volaterrani, inquit, Syllani temporis acerbitatem subterfugerunt benignitate deorum immortalium: summoq; studio populi R. à me in consulatu meo defensi sunt. cum enim tribuni pl. legem iniquissimam

de eorum agris promulgassent; facile senatui, populoq; R. persuasi, ut eos ciues, quibus fortuna pepercisset, saluos esse uellent. IN SVA possessione] nam in lege Flauius posuerat, ut, quando eorum agri à Sylla publicati fuerant, publice diuiderentur. VNAM rationem] unum illud caput Cicero probabat, de pecunia ex nouis uectigalibus cogenda; qua emptus ager plebi diuideretur. tulerat enim Flauius, ut uel agri, qui aut tum essent, aut aliquando publici fuissent, uel, si hoc non placeret, alii agri, nouorum uectigalium pecunia empti, plebeiis agros non habentibus distribuerentur. secundum caput Cicero probauit. EX NOVIS uectigalibus] non ex omnibus, (nimium enim id fuisset) sed ex nouis. quæ autem erant noua uectigalia? bello scilicet proximis annis quæsita, nationibus maxime per Cn. Pompeium in populi R. potestatem redactis. Plutarchus hæc tradit: cum tributa, quæ reip. pendebantur, quinquagies decies centena millia fuissent, ex Pompeii uictoriis aucto imperio facta esse octuagies & quinquies decies centena millia. PER QVINQVENNIVM] per tot enim annos uectigalia locabantur. POMPEIO] quo auctore lex ferretur. AGRARIORVM] hominum de plebe, qui agros cuperent ad egestatem depellendam. NOSTER exercitus,] hoc est manus fautorum meorum. infimi enim & pauperes, ut rerum nouarum cupidi, Ciceronem haud omnes amabant, quem scirent in consulatu acerbissimum iis fuisse, qui res nouas quæsierant. locupletes contra in oculis ferebant, cuius uigilantia sublatam coniurationem intelligerent,

quam

quam egentes & perditi ciues, diuitum fortunis infensi, fecissent. SENTINAM urbis exhauriri] cum homines sordidi migrarent in eos agros, quos pecunia publica emptos accepissent. BELLO,] timore Gallici belli, maximeq; Heluetiorum. REFRIXERAT.] omissa fuerat. et sane de Flauia lege perlata nihil extat. ILLE alter] alter consul L. Afranius.

18.

AD PLEBEM traducendo] ne idem iteremus, uide supra, 17. INTERCEDITVR.] legem promulgauerat de Clodio adoptando. ei legi intercedebant alii tribuni. VT OPINOR,] præter hæc opinor, inquit, nihil est, quod ad te scribam de republica. ILLARVM nonarum Decembrium] quo die supplicium sumpsit de coniuratis. pro Flacco: O nonæ illæ Decembres, quæ me consule fuistis: quem ego diem uere natalem huius urbis, aut certe salutarem appellare possum. DISIVNGI,] primum, quod moleste tulissent factum esse senatusconsultum, ut de iis, qui ob iudicandum pecuniam accepissent, quæreretur: deinde, quod non impetrassent de inducenda locatione Asianorum uectigalium. 17. PISCINARIOS] piscinarum studiosos Hortensium, & Lucullum. uterque enim Attici amicus, Hortensius etiam familiarissimus: ut 39: & Nepos in uita. FIRMIORA præsidia] cum disiungi uiderem senatus & equitum concordiam; quod mihi speraueram fore firmissimum præsidium; (siquidem eorum sententias, auctoritatemq; secutus, in perditos ciues animaduerteram: ut, ex ea re si

qua unquam in me tribunicia tempestas oriretur; senatus & equites pro mea salute pugnaturi uiderentur) ad alia præsidia conuersus, coniunxi me cum Pompeio, & in gratiam redii cum iuuentute. TACVERAT:] nondum laudauerat eas res, quas ego in consulatu gesseram. laudauerat autem Crassus, non libente Pompeio. 9. SAEPE, multisq; uerbis suis] ociosa dictio, Suis, uidetur. nec enim ita loquimur: Sæpe, multisq; uerbis meis illum sum cohortatus. at, si, Sæpe, multisq; uerbis; recte, & ad latine loquendi consuetudinem aptius. quòd si cui receptam uocem extrudere religio est; uideat etiam atque etiam, (nam ego ad arbitrium meum nihil reuoco) an, mutatione parua, rectius hoc sit: Sæpe, multisq; uerbis huius mihi salutem imperii. amat enim Cicero ad dictionem, imperium, aliquid fere adiicere; quo facilius intelligatur: ut, communis imperii, nostri imperii, huius imperii. priora duo notauimus in oratione pro Balbo: O nomen nostri imperii, o populi Romani excellens dignitas; o Cn. Pompeii sic late longeq; diffusa laus, ut eius gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur. tertium in oratione I. in Catilinam: Id, quod primum, atque huius imperii, disciplinæq; maiorum proprium est, facere non audeo. et in de amicitia: Inimicissimus huic imperio. EX ILLARVM rerum dissensione] quia Pompeio non probarentur quæ in consulatu gessissem. IN SVA ratione] ad priuatas opes retinendas. QVAE erant in me incitata;] propterea quòd acerbe in iuuentutem Cicero erat inuectus. 10: POPVLARE, ac dissolutum:]

lutum:] omnibus do operam ut satisfaciam, ita tamen, ut nihil agam, quod, quasi uiro graui minus dignum, reprehendi posit.

19.

EPICHARMVS] potest fieri, ut illud, Epicharmus, glossa sit eius, quod antecesit, Vafer ille Siculus: itaq;, quod ad me quidem attinet, existimo. atque hoc ineptiarum genere imperiti librarii ueterum scripta referserunt. sic infra 21: Ille tuus ciuis Demosthenes: cum neque necessarium sit Demosthenis nomen; &, si tollatur, uenustius quiddam habere sententia uideatur. de quo Horatius, opinor in epistola ad Augustum:

„ Dicitur Afranii toga conuenisse Menandro,
„ Plautus ad exemplū Siculi properare Epicharmi.

inuenit comœdiam Syracusis, ut testatur Suidas: quin etiam hunc locum, quem Cicero adducit, recitat in dictione νῆφων: item Quinctus frater latine usurpauit in libello de petitione consulatus. est autem trochaicus quadratus catalecticus. DE TVO autem negocio,] factum erat senatusconsultum aliis de rebus; sed hoc additum in extremo, ut liberi populi soluere ne cogerentur. 23. PEDARIORVM] senatores, qui curules magistratus gessissent, curru in curiam honoris gratia ueheban tur: ceteri pedibus itabant: unde pedariorum nomen. Gellius lib. III. cap. XVIII. NOSTRVM] qui curules magistratus gessimus. ME ESSE ad scribendum] me affuisse, dum scriberetur senatusconsultum. nam in senatusconsultis adscribeban tur eorum nomina, qui affuissent; eæq; dicebantur senatusconsulti auctoritates. in epist. fam. 117.

et in procemio libri III. de oratore. AVLI autem filius,] alter consul L. Afranius, Auli filius. 13. IGNAVVS] etiam Dio, psallendi, quàm rerum gerendarũ, peritiorem fuisse, lib. XXXVIII. tradit. MILES] quòd minime milites imitaretur, qui & strenui & animosi solent esse: Afranius autem ignauus, & sine animo. uel, Miles, quia cum Pompeio diu militauerat. Plutarchus in Sertorio, Pompeio. Dio lib. XXXVII. ALIAM rem] primo relatum est non de populis liberis, sed alia de re, ut ex ipso senatusconsulto potes intelligere: deinde ex sententia Seruilii additum est illud, ne liberi populi cogerentur soluere. quòd si de populis liberis primo actum esset, ego, qui scirem à Sycioniis pecuniam tibi deberi, tua causa repugnassem, neque scribendo affuissem. 23. A P. SERVILIO filio,] uiuebat enim pater P. Seruilius Isauricus. sic ad Q. fratrem lib. II. Carpebatur Pompeius à Bibulo, Curione, Fauonio, Seruilio. et ad eundem lib. III. filio Seruilius pater significat, ualde te sibi gratum fecisse, quòd de sua uoluntate erga Cæsarem diligentissime locutus esses. et ubi patri & filio prænomen idem esset, additum est, pater, & filius, ut internoscerentur: ex quo in his epistolis sæpe, Quinctus pater, Quinctus filius. IN POSTREMIS] quia, qui curulem magistratum gesserant, ii, si à censore nondum in senatum lecti essent, iure tamen magistratus in senatum introibant, & dicendæ sententiæ ius habebant. Gellius lib. III. cap. 18. CONVENTVS] recenti re homines conueniebant, ut inducendi senatusconsulti rationem inirent, quòd illud,

lud, De populis liberis, additum esset cum iniuria, damnoq; multorum. postea conuenire desierunt, cum intelligerent immutari non posse. idem pag. 20. TVIS blanditiis] quando iudicio cum iis agere non potes, impediente senatusconsulto proxime facto. NVMMVLORVM aliquid] Attico enim Sicyonii debebant. 7. 27. HOMINI Attico] tibi. ludit in cognomen Attici. DE SVIS historiis] de bello Marsico græce scriptis. Plutarchus. BARBARA quædam, & obsoleta] non Attica, sed barbara, & nimis antiqua. TERTIVM poema] tertium opus de consulatu meo, uersibus conscriptum. primus enim commentarius græce compositus, alter latinus, tertium poema. τίς πατέρ' αἰνήσει?] à filiis patres laudantibus, quòd ipsi laudabiles non sint, transtulit Cicero ad se ipsum laudantem, quasi qui non laudaretur ab aliis. Plutarchus in Arati principio dilucide exponit, & ait esse τὴν παλαιὰν παροιμίαν. QVOD potius sit,] quod sit laudabilius nostro consulatu. usitata locutio.

19:

SECVS esse dictum] scripserat enim Atticus, se putare, Quinctum & Romæ, & in itinere de ipso minus commode locutum. 14. EPISTOLAM reddidit,] Rescriptam ad eam, cuius initium est, Magna mihi. INIVCVNDIVS] de discordiis Quincti & Pomponiæ. MODERATISSIMVM fuisse] quòd ea moderatissime tuleris. NEQVE de statu nostræ dignitatis est recedendum:] recederem autem, si susceptam de rep. curam abiicerem. Responderat Atticus ad illud, utor Pompe-

io familiariſsime, quod eſt pag. 15. NEQVE
ſine noſtris copiis] non debeo Pompeii amicitiam
tanti facere, ut ueteres amicorum copias negligam.
ſine quibus intra alterius præſidia uenire, id eſt uni
Pompeio me totum credere, tutum non eſt. ſic igi
tur faciam: firmabo, ut inſtitui, meas opes amicitia
Pompeii: & tamen, quia non unius fidei ſunt om-
nia committenda, ueterum amicorum præſidia
non dimittam. hæ ſunt enim copiæ noſtræ.

20.

ET IS, de quo ſcribis,] manifeſtum eſt, Cn.
Pompeium intelligi. NIHIL non ſummiſſum,
atque populare.] uerbum enim non faceret, quod
quenquam de populo poſſit offendere. quo minus
expectare ab eo conſtantiam, & animi firmitudi-
nem debeo. ergo non committemus, ut ſine no-
ſtris copiis intra illius præſidia ueniamus. FLV-
CTVANTEM ſententiam confirmaſſem,] cum
eius animus in tuenda rep. nutare interdum uidere-
tur, confirmaui. A SPE malorum.] ſperaue-
rant enim improbi homines contentionem mihi fo-
re aliquam cum Pompeio ex illarum rerum, quas
in conſulatu geſſeram, diſſenſione. 18. AD MEA-
RVM rerum laudem] tantum abeſt ut propter eas
res à me diſſenſerit, ut eas etiam in ſenatu non ſe-
mel, ſed ſæpe laudarit. 18: NVLLAM rem tan
ti æſtimaſſem.] nihil mihi tanti fuiſſet, ut cum eo
me coniungerem: BONOS uiros] quos paulo
ante ſuas copias uocauit. σπαρτᾷ] remp. quam
ſemel tuendam ſuſcepi, nunquam deſeram. adagi-
um eſt in Suida, & Plutarcho, σπάρταν ἔλαχες, ταύτην
κόσμει: de iis, quibus cum fortunæ munere contigiſ-
ſet

set ut Spartæ nascerentur, degenerare à tam nobilis patriæ testata uirtute sine magno dedecore non liceret. POST Catuli mortem] perierat non multo ante. nam Pisone & Messalla cos. anno proximo superiore uiuebat: ut pagina 11: & apud Plutarchum in Crasso. HANC uiam optimatum] rectam rationem in rep. NEC COMITATV] scribit Plutarchus in Crasso, Ciceronis, Catuli, Catonis fuisse quandam in defendenda libertate societatem, & consensionem. RHINTON] poeta comicus Tarentinus: de quo Suidas. Οἱ μὲν παρ' οὐδὲν εἰσιν, οἷς δ' οὐδὲν μέλει.] iambicus senarius. latine sic: Alii quidem prope nihil sunt, aliis autem nihil curæ est. qui me, inquit, recta sentientem adiuuare, & in optimatum uiā pergentem forsitan sequi uellent, infirmi ab auctoritate non possunt: qui possent, negligunt. PISCINARII] Hortensius, & Lucullus; quos Ciceronis, noui hominis, dignitas angeret. 17. A CVRIA] sæpe curiam pro senatu, forum pro populo ponit, figura grammaticis obseruata. A curia, igitur, à senatu. ego me, inquit, ad popularem rationem non dabo, ut Pompeius, ut Cæsar, ut omnes non boni ciues. senatui semper ita affixus hærebo, ut nulla res diuellat. REBVS MEIS maxime consentaneum] ne dissentiam à me ipso, qui in consulatu meo nihil gessi non auctore senatu. NON MVLTVM SPEI est in senatu:] ut senatus factum senatusconsultum de liberis populis inducat. 19. 23. IAM,] nam initio fuerant, qui quererentur: quod epistola proxima dixit: Conuentus, qui initio celebrabantur, iandiu fieri desierunt. 19.

ALIA

ALIA uia] quando in senatu spes non est. AD QVOS pertineret,] non animaduersum est, illud, De populis liberis, addi sine multorum damno non posse. 23.

20:

PARTIM maleuolentia,]. sunt in senatu, qui odio prosequantur eos, ad quos intelligunt ex senatusconsulto rei familiaris iacturam peruenire: itaque, ne inducatur, pugnabunt. OPINIONE æquitatis] ut ea, quæ recta sunt, constanter tueri uideantur. et, opinione æquitatis, quasi non tam de ipsa æquitate, quàm de opinione hominum, & inani quadam specie laborent. MEDIOCRIVS] quasi aperte Metellus ostenderet, se bellum malle, quàm ocium. AVLI uero filius] Afranius consul. 13. 17. MAGNI nostri ὑπώπιον.] Pompeii macula & infamia: quia Pompeii potissimum opera ad consulatum Afranius peruenerat. 13. SER. CLAVDIVS] frater Pæti: de quo in epistola ad ipsum Pætum his uerbis: Seruius frater tuus, quem literatissimum fuisse iudico, facile diceret, hic uersus Plauti non est, hic est, quòd tritas haberet aures notandis generibus poetarum, & consuetudine legendi. frater autem Claudius Papirii, non germanus, (nam eodem uterque appellaretur nomine) sed aut consobrinus, aut ex eadem matre, diuerso patre. 23. PER LEGEM Cinciam licere capere] iocatur in legem Cinciam, quæ erat de donis & muneribus. in II. de oratore, Sæpe, inquit, sententiose ridicula dicuntur, ut M. Cincius quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodiisset, & satis

tis contumeliose, quid fers Cinciole, quæsisset: ut emas, inquit, Cai, si uti uelis. et in de senectute: Quadriennio post factus sum prætor: quem magistratum gessi Tuditano & Cethego cos. cum quidem ille admodum senex suasor legis Cinciæ de donis & muneribus fuit. et Liuius lib. IIII. Quid legem Liciniam excitauit de quingentis iugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? quid legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia uectigalis iam, & stipendiaria plebs esse senatui cœperat? CINCIVS] hic Attici negocia Romæ procurabat. 4. AGIT maximas gratias:] de eo, quod ipse tua sponte ipsius causa iam fecisti. tale illud in epist. fam. 31. Omnino tibi agit gratias: sed idem scribit, meas literas maximum apud te pondus habituras.

IN LIBRVM II.

EPISTOLARVM CICERO-
NIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

21.

E Vnti mihi Antium] huc se nobiles Romanos animi causa contulisse, legimus in Strabone. aberat autem Roma Antium stadiis CCCVII, hoc est milliariis XXXVIII. cum dimidio. nam, ut ait Plutarchus in C. Graccho, τὸ μίλιον ὀκτὼ σταδίων ὀλίγον ἀποδεῖ. GLADIATORES M. Metelli] gladiatorum certamina cum alii cupide uiserent, ego cupide reliqui. LEGI enim libenter,] quòd & tua essent, & de rebus meis, ideo libenter legi. sed, ad genus orationis quod attinet, horridula mihi, atque incompta uisa sunt. et, Libenter, quasi diligenter: ut contra non libenter legunt, qui negligenter. ORNATA hoc ipso, quòd ornamenta neglexerant,] fortasse imitatus est Terentii figuram ex Phormione:

„ Virgo pulchra: &, quo magis diceres,
„ Nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem.

quale etiam uetus illud in mulieres, odoratis unguentis non utentes: Ideo bene olere, quia nihil olerent. quod est apud Plautum in Mustellaria. cui sententiæ

sententiæ non dissimilis illa Varronis in satyra Menippea, quam recitat Macrobius lib. III. Bellaria ea maxime sunt mellita, quæ mellita non sunt. ISOCRATIS μυροθήκιον,] non discedit à tralatione unguentorum, quia dixerat horridula, & olere. Attici oratio quia sine pigmentis, horridior: nitida Ciceronis, quia cum pigmentis. EIVS discipulorum] multos docuit Isocrates: quorum notissimi Ephorus & Theopompus; ille, ut ingenio tardior, & calcaribus concitandus, sic uita probior; hic ut acrior, & freno coercendus, ita & improbior. Hæc Suidas. Isocratem apud Plutarchum deridet Cato maior, quòd eius discipuli senescerent dicendo, ut apud Ditem causas agerent. STRICTIM attigisti,] cursim legisti, missum uidelicet ab aliis: (iam enim diuulgatus erat; siquidem & Posidonius eum Rhodi legerat, ut infra proxime) post autem eum, opinor, accepisti, quem ego L. Cossinio dederam. FASTIDIOSE] cum omnia in eo diligentissime examinassem, usque ad fastidium. ORNATIVS] quod homo Græcus uideretur præstare posse.

21.

ADOLESCENTVLORVM studiis excitati.] quia uidemus adolescentulos eloquentiæ studio teneri. FVIT enim mihi commodum &c.] licuit enim mihi ad Demosthenis imitationem curare, ut orationes aliquot meæ, de rep. in consulatu habitæ, legerentur. DEMOSTHENES] tolle Demosthenis nomen, ut illud tantum remaneat, Ille tuus ciuis: elegantiæ multo plus, nec tamen obscuritatis quidquam erit. IN SENATV cal. Ian.] de

de lege agraria contra P. Seruilium Rullum, tribunum pl. quæ extat, sed initium desideratur, eamq; significat in epistola ad Lentulum, cum inquit: Memoria tenebam, nobis consulibus ea fundamenta iacta calendis Ianuariis confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, nonis Decembribus tantum uel animi fuisse in illo ordine, uel auctoritatis. ALTERA ad populum] quæ extat. Plinii uerba hæc sunt libro VII. cap. XXX. Sed quo te M. Tulli piaculo taceam? quo ue maxime excellentem insigni prædicem? quo potius, quàm uniuersi populi illius gentis amplissimi testimonio,& tota uita tua, consulatus tantum operibus electis? Te dicente, legem agrariam, hoc est alimenta sua, abdicauerunt tribus. te suadente, Roscio, theatralis auctori legis, ignouerunt, notatasq; se discrimine sedis æquo animo tulerunt. te orante, proscriptorum liberos honores petere puduit. &c. DE OTHONE,] pro L. Roscio Othone: cui plebem Cicero reconciliauit, moleste ferentem, quòd is legem tulisset, ut equites in theatro separatim à plebe in quatuordecim proximis ordinibus sederent. Plutarchus in Cicerone, & Plinius lib. XII. item in oratione pro Murena, & Pedianus in Corneliana. PRO Rabirio,] pro C. Rabirio perduellionis reo, ad Quirites. quæ extat oratio. DE PROSCRIPTORVM liberis] Sylla proscriptorum liberis aditum ad magistratus lege obstruxerat. his petentibus, ut, abrogata Syllæ lege, honores capere liceret, Cicero consul dissuasit. sed operæpretium est recitare locum ex oratione in Pisonem, quòd huic epistolæ non parum lucis afferre uideatur.

uideatur. Ego, inquit, calendis Ianuarii senatum, & bonos omnes legis agrariæ, maximarumq; largitionum metu liberaui. ego agrum Campanum, si diuidi non oportuit, conseruaui; si oportuit, melioribus auctoribus reseruaui. ego in C. Rabirio, perduellionis reo, x l. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra inuidiam, atque defendi. ego adolescentes bonos, & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reip. statum conuulsuri uiderentur; meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione priuaui. ego prouinciam Galliam, senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam, & ornatam, in concione deposui. ego L. Catilinam, cædem senatus, interitum urbis non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe iussi. ego tela extremo mense consulatus mei, intenta iugulis ciuitatis, de coniuratorum nefariis manibus extorsi. Qua Catilinam emisi;] extat. Qvam habui ad populum] extat, & item quæ consequentur duæ. Invocarvnt;] mallem, Indicarunt: ut subaudiatur, coniurationem. indices enim Allobroges consul Cicero in senatum introduxit. in orationibus, & Salustius. Dvae breues,] una, quæ in Rullum ad populum tertia legitur, breuissima: alteram desideramus. Libris] orationibus: ut in Oratore, Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis. quartam enim orationem in Verrem intelligit. 22.

Pvlchelli] Clodii. pag. 12: Metellvs impedit,] obstitit enim, ne plebeius fieret P. Clodius:

Clodius: ut in oratione de aruſpicum reſponſis, & pro M. Cœlio. NON ſimulat,] antea cauſam occultauerat, cur ex patricio plebeius fieri uellet: nunc non ſimulat: præſefert, ideo ſe de tranſitione ad plebem cogitare, ut deinceps tribunus fieri poſſit. quod patricio non licet. 17. IN SICILIA] ubi quæſtor fuerat. quæſturam autem ædilitas conſequebatur: ſed plebeiis hominibus inter utranque interpoſitus tribunatus pl. patebat. Clodius autem patricius, quia tribunatu legibus excludebatur, ædilitatem ſe ſtatim petiturum dictitarat: poſtea, ut Ciceroni diem diceret, plebeius factus tribunatum petiit, & adeptus eſt. SAEPE dictitaſſet.] ſic Beſſarionis & Caualcantis uterque liber. ſubaudi, ſe eſſe petiturum. omnino abundare uidetur dictio, Sæpe, cum frequentatiuum uerbum ſequatur; ſed ferri poteſt; cum & Matius in epiſtola ad Ciceronem dixerit, Frequentes uentitaſſe, pro ſæpe uentitaſſe. PATRICIIS] patricii Sergius Catilina, Cornelius Lentulus, principes coniurationis. A FRETO] quod iacet inter Meſſanam Siciliæ ciuitatem, & Regium Calabriæ, in extrema Italia. PRODIRE] cum, ſumma celeritate uſus, præter ſpem omnium affuerit. TRIBVS horis Roma Interamnam:] deſignat illud tempus, cum Clodius de ſacris pollutis accuſatus, quòd noctu intraſſet eò, ubi Veſtales pro populo faciebant, apud iudices teſtimonio Caſſinii Scholæ probauit, ſe, qua hora diceretur inter ſacra deprehenſus, Interamnæ fuiſſe: quod tamen perſpicue falſum intelligebatur: quia & Cicero eum, & multi eo die Romæ uiderant, tribus horis

ante

ante horam deprehensionis: ut tum quidem Interamnæ esse Clodius non potuerit, nisi si tribus horis Roma Interamnam posset accurrere. quòd cum minime posset, propter locorum maiora interualla; cauillans tamen Cicero, factum id à Clodio dicit, quia iudicibus probare uisus est, quoniam est absolutus. ITEM ante.] cum noctu introiuit domum Cæsaris, ubi sacra Bonæ deæ à mulieribus celebrabantur. CVM IRI maxime debuit.] cum afficiendus supplicio fuit, quòd Bonæ deæ sacra uiolasset. Et iocatur in ambigua significatione. nam ire obuiam, prodire obuiam proprie ualet; μεταφορικῶς, resistere: ut libro IIII. Huic obuiam it Cato. qua ratione & Brutus in quadam epistola dixit, Maleuolentiæ hominum in me, si poteris, occurres. CVM candidatum deducerem,] candidatos ad commendationem clari uiri Martium in campum deducebant. Q. Cicero de petitione consulatus. SICVLIS locum gladiatoribus dare.] Siculis, meis clientibus, locum dare, ubi gladiatorum certamina spectare possent. amicis enim, & tribulibus ad spectacula locus dabatur: ut in oratione pro Murena. Gladiatoribus: cum gladiatores pugnarent. sic locutus est 34. & in epist. fam. 164: & in prima in Antonium in extremo, & in nona item in extremo. NOVOS patronos instituam.] nouos patronos Siculis dabo, quando tu, uetus eorum patronus, locum iis dare gladiatoribus non consuesti. Et patronus Siculorum Cicero iam inde à quæstura sua Siciliensi. SED soror &c.] quia se ipsum designauit, cum dixit: Nouos patronos; (nam & ipse quæstor fuerat in Sicilia) intu-

lit, Sed locum dare Siculis non facile potero, cum foror mea, quæ tantum habeat loci, unum mihi solum ad ſpectandum pedem det. quaſi dicat. poteris igitur tu multo minus, cui conſularis foror non eſt. CONSVLARIS] uxor conſulis Q. Metelli, quæ propterea loci plurimum in ſpectaculis haberet. PEDEM] de pede, qui eſt in menſura, Clodius intellexit; Cicero uertit ad genus concubitus, quo mulieris utrunque pedem tolli ſignificat Ouidius in tertio de arte amandi:

» Melanion humeris Atalantæ crura ferebat.

nec dubitabatur, quin Clodius cum tribus ſororibus rem habuiſſet: unde illud in epiſtola ad Lentulum: Qui non pluris fecerat Bonam deam, quàm treis ſorores. NON conſulare] obſcœnum, minimeq; dignum, quod à Cicerone, homine conſulari, diceretur. MALE conſularem.] facit enim, quæ conſulis uxorem non deceant. SEDITIOSA:] hanc fratris Clodii patronum appellauit pagina 12: &, gratia multum poſſe, oſtendit in extrema oratione pro M. Cœlio, cum eius opera Sex. Clodium dixit abſolutum.

22:

VIDETVR refrixiſſe.] tota res agraria interpellata bello refrixerat, dixit pag. 18. MOLLI brachio] leuiter: tralatione ab iis, qui pueros errantes leuiter percutiunt. DE POPVLARI leuitate] ut grauiorem ſe ciuem in rep. præſtaret. 20. BENE geſtæ,] bello Mithridatico. CONSERVATAE] extincta coniuratione. CVIVS nunc uenti ualde ſunt ſecundi,] quòd uictor ab Hiſpaniis ad triumphum deceſſiſſet. NVM

tantum]

tantum] quantum tu uideris suspicari, qui me de Pompeii familiaritate obiurgas. QVAM quæ execaret] ciues enim populares, minus recte sentienteis, quos alii non sapientes oppugnarent, ego potius studeo lenire, & artificio quodam ad reip. partes traducere. ita non uideor improbandus, qui, quod in ciuitate, quasi in corpore, uitiosum est, sanare uelim potius, quàm execare. Notat nimiam, Catonis maxime, seueritatem, quæ reip. noceret. EQVITATVS ille,] equites Romani, quos ego cum senatu coniunxeram. IN CLIuo Capitolino,] in æde Concordiæ, ad radices assurgentis Capitolii. qua in æde consul Cicero senatum consuluit, quid de coniuratis deprehensis statuendum uideretur; cum etiam equites Romanos adhibuisset. quod initium fuit eius concordiæ; quæ inter equites & senatum est consecuta: ut supra docuimus, 16. TE SIGNIFERO, ac principe,] cum te quoque, equestris ordinis principem, ad eam consultationem adhibui. sed persistit Cicero in tralatione rei militaris: & quia dixerat, equitatus; intulit, Te signifero: cum nihil aliud significet, quàm, in senatu Atticum, qui principem locum ordinis equestris obtineret, cum ceteris equitibus affuisse. NOSTRI autem principes] principes ciues Lucullus & Hortensius, piscinarum studiosi. 17. 18. 20. MVLI barbati] barba gemina mulos insigniri labro inferiori, Plinius tradit lib. IX. cap. XVII. OBESSE,] reip. et Pompeium maxime, ac Cæsarem intelligi, perspicuum est. VERIVS,] æquius: ut pro Murena, Negat uerum esse allici beneuolentiam cibo. item Cæ

ſar, Liuius, Virgilius, Horatius. IN IVDICIVM uenire] accuſari apud iudices.

23.

EQVITES curiæ bellum,] indixerunt, ſubaudi. et curiam accipe pro ſenatu: ut ſit continens pro contento. RENVNCIANTIBVS?] petentibus ut locatio Aſianorum uectigalium induceretur. pagina 15: RETINENDI ordinis cauſa] ne ordo equeſter alienaretur à ſenatu. publicani enim equites Romani. FACIENDA iactura] fuit ſatisfaciendum equitibus, locationis inductionem poſtulantibus; quanquam id cum ærarii iactura fieret. CONSVLE in carcere incluſo] L. Flauius tribunus pl. Metellum conſulem in carcerem incluſit; quia legem agrariam perferri non ſineret. aliis tamen tribunis opem ferentibus, & Pompeio ſuffragante, aliquot poſt horis exiuit. Dio libro XXXVII. ASPIRAVIT nemo eorum,] maxime equites Romanos ſignificat: quorum opera cum Cicero conſul uſus eſſet in defendenda rep. poſt alienati à ſenatu propter ſenatuſconſultum de iudiciis, & quia de inductione Aſianorum uectigalium minime impetrabant, non modo non concurrerunt ad opem Metello ferendam, aut iuuandos optimates in ſeditionis tumultu; ſed nec aſpirarunt; id eſt ne animo quidem ſe fautere indicarunt. MERCEDE conductos] quid ergo, inquies, feremus iſtos equites, in iudicio pecuniam accipienteis? LIBERTINIS, atque etiam ſeruis] præſtat, equites Romanos, corruptos & mercede conductos, iudices habere, quàm libertinis & ſeruis ſeruire: à quibus contra perdi-

tos

tos ciues opem implorare cogemur, si equestris ordinis præsidio priuamur. ἅλις σπουδῆς.] sat studii: subaudi, positum est à nobis in tuenda ordinum concordia, nunc, ut dies postulat, ita uiuamus: quando iam officio satis, superq; fecimus. MEAM tribum tulit honestius,] tribum ferre dicitur, cui tribus uel magistratum, petenti, uel commodum aliquod suffragiis defert. tribus autem Ciceronis uidetur Cornelia fuisse: cum, in ea censos esse Arpinates, Liuius libro XXXVIII. significet. QVAM suam.] utranque tulit, sed meam honestius, quàm suam. LVCCEII perdidit:] non tulit tribum Lucceii. Et apparet Fauonium magistratum petiisse. nec mirum, perdidisse Lucceii tribum: quippe cum Lucceius Cæsaris, Fauonius Catonis familiarissimus esset, Cato autem & Cæsar cum natura, tum uitæ instituto dissidentes. perdidit igitur tribum hominis non amici, Ciceronis tulit; qui senatus partes sequebatur, ut Cato, & Fauonius, non populum, ut Cæsar. INHONESTE,] cum non haberet, quod in Nasicam diceret posset, turpiter igitur, & inhoneste accusauit. est autem hic, ut opinor, Scipio ille, quem Q. Metellus Pius adoptauit: cui Nasicæ cognomen fuisse, ob eam causam crediderim, quia & pater eius, ut scripsit Dio, & auus, & proauus, & atauus Nasicæ dicti sunt. consul fuit cum genero suo Pompeio Magno. MOLESTE] cum uideatur laudare Fauonium, reprehendit. nam, Modeste, leniter, frigide, non uehementer; quod est uitiosum in accusatore. MOLONI] qui Fauonium Rhodi eloquentiam docuerat. NVNC tamen petit ite-

 rum.]

rum.] repulsam igitur tulerat priore petitione. Reip. causa.] iactatio Fauonii cum excusatione quòd iterum peteret; iterum enim petere non sua, sed reip. causa: alioqui post priorem repulsam non fuisse petiturum. Qvid agat,] de petitione sua. petiit enim consulatum paulo post cum Bibulo & Cæsare, sed præteritus est. Cvm Cæsarem uidero,] qui cum Lucceio contra Bibulum coiuerat: ideoq; Lucceii omnia consilia, quòd ad petitionem attineret, scire poterat. supra 15. Sicyonii te lædunt,] qui debitam tibi pecuniam non soluunt. 19. Catoni, & eius æmulatori Seruilio] quorum opera factum est senatusconsultum de populis liberis. Nondum igitur curulem magistratum Cato gesserat, cum S. C. factum est. supra enim, Illud senatusconsultum summa pedariorum uoluntate, nullius nostrum autoritate factum. 19. Ea plaga] illud senatusconsultum non tibi solum, sed multis præterea bonis uiris detrimentum attulit; qui creditam ante pecuniam iis populis, quos senatus proxime liberos esse iussit, exigere non possunt. 19. 90. Deinde in dissensionibus:] planius ad sententiam, Ne in dissensionibus: ut hoc dicat: Quando ita senatus decreuit, laudemus. nam reprehendentes, qui assentiret, non haberemus: frustra autem dissentire stultum est: forte etiam sic: Ne in discessionibus: fieri enim solitas esse discessiones senatorum in diuersas partes, notum est, cum aliquid in senatu decernendum esset. Amalthea mea] gymnasium & ipse Amaltheæ nomine extruxerat Attici exemplo. 13. Indiget tui.] quod attinet ad

 ornatum,

ornatum, & τοποθεσίαν. 13: VINDICEM æris alieni] coniuratio Catilinæ propter æs alienum facta, odio maxime creditorum. recte igitur uindex, & seruator creditorum Cicero, quia coniuratos occiderat. et uindex dupliciter ponitur. uindex coniurationis, qui coniurationem opprimit: uindex libertatis, qui libertatem restituit: ut hic, uindex æris alieni, qui creditores seruat: quod μεταφορικῶς dixit in epistola ad Sextium, Non putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione fœneratores exemerit. sic, ultor Catilinæ, in oratione in Pisonem: & ultor inimicorum, in epistola ad Lentulum: diuerse: nam illud pro Catilina, hoc contra inimicos. AERE non Corinthio,] sensus est: Tusculani & Pompeiani ædificatio magnum mihi æs alienum attulerunt: sed iocatur in ambiguitate uerbi: cum æs Corinthium maxime laudaretur. HOC circunforaneo] quod ab argentariis fœnerantibus sumitur, qui tabernas habebant in porticibus circa forum. SPERAMVS esse ocium] uide 17.20. PROGNOSTICA mea] puto libellum fuisse, qui prognostica Ciceronis de rep. complecteretur. AD OCTAVIVM.] uideamus, Octauius hic qui sit, & qua de re agatur: quod arbitror non omnibus patere. Hoc tempore Asiam regebat Q. Cicero, Macedoniam C. Octauius. de quo his uerbis in epistola II. libri primi ad fratrem. Et mediocri me dolore putas affici, cum audiam qua sit existimatione Virgilius, qua tuus uicinus C. Octauius? sic enim legimus, non Cn. ut patet ex infra scripto lapide. et Suetonius in Augusti uita: Octauius pater ex prætura Macedoniam sor-

titus, fugitiuos, residuam Spartaci & Catilinæ manum, Thurinum agrum tenentes, in itinere deleuit, negocio sibi in senatu extra ordinem dato. prouinciæ præfuit non minore iustitia, quàm fortitudine nanque, Beßis, ac Thracibus magno prœlio fusis, ita socios tractauit, ut epistolæ M. Ciceronis extent, quibus Quinctum fratrem, eodem tempore parum secunda fama proconsulatum Asiæ administrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis sociis uicinum suum Octauium. Macedoniam igitur administranti commendari Atticus cupiebat, cum in ea prouincia negociorum quiddam haberet; ideoq; & C. Antonio, eandem prouinciam ante Octauium regenti, Cicero cum literis commendauerat. in epist. fam. 62.

Lapis in hortis Colotianis, Romæ.

C. OCTAVIVS C. F. C. NP.
PATER AVGVSTI
TRIB. MIL. BIS. Q. AEDIL. PL.
CVM C. TORANIO. IVDEX QVAESTIONVM.
IMPERATOR APPELLATVS EX
PROVINCIA MACEDONIA.

DEDI literas:] commendaticias, cum ipso enim, ante quàm discederet, nil eram locutus; quia non putabam te negocia in prouinciis habere, (erat autem Macedonia Romanorum prouincia) sed duntaxat

taxat in iis locis, quæ Romanis magistratibus non parent, ut in Epeiro, aut Athenis, aut Sicyone. IN TOCVLLIONIBVS] manifeste deprauatus locus. CICERONEM nostrum.] Quinctum Ciceronem, Quincti filium ex Pomponia Attici sorore: erat autem apud auunculum. θεῖον] non libenter mecum solet esse Quinctus filius, quòd seueritatem disciplinæ meæ non ferat; ut recte me patruum putet, id est minime indulgentem: quales patrui sunt. nam patres amore uicti filiis sæpe denegare non possunt, etiam quæ sentiant minus expedire. itaque i 59. Pater, inquit, nimis indulgens, quidquid ego astrinxi, relaxat. et pro M. Cœlio: Fuit in hac causa pertristis quidam patruus, censor, magister: obiurgauit M. Cœlium. et apud Persium: Cum sapimus patruos. apud Horatium: Patruæ metuentes uerbera linguæ. uere tamen ut dicam, subolet de mendo nescio quid, primum quia, quod ad sententiam pertinet, magnopere non probo; putidum enim, & insulsum quiddam est, Ei nos θεῖοι uidemur: cur græce, θεῖοι, potius, quàm latine, patrui? deinde, quod caput est, manuscriptos libros ab impressis uideo dissentire. in eo, qui Bessarionis fuit, perspicue legitur: Cura, amabo te Ciceronem nostrum ἀπολίσαι uidemur. in alio, cinos θεῖοι uidemur. πελληναίων.] librum Dicæarchi de populis Pelenæis: de quibus Suidas. DICAEARCHI] quem infra suas delicias appellat. Siculus fuit, Aristotelis auditor, philosophus, rhetor, geometra. PROCILIO.] qui & ipse multa scripserat, grammaticus doctissimus: cuius scripta fortasse magis Atticum delectabant.

bant, quàm Dicæarchi. MIHI heredes.] obſcurus, & forte mendoſus locus. neque ſecus antiqui libri. Ἡρώδης] Athenienſis, & opinor is, de quo libro XIIII. QVAM unam literam ſcriberet.] Atticus enim literis ſignificauerat, Herodem ad ſe acceſſiſſe, ut ſcripta ſua legeret. COMMINVS acceſſit,] uenit enim ad te, ut ſcriptorum ſuorum moleſtiſsima lectione conficeret. LOLLIO] Lollia familia Romæ: & in antiquis libris ita ſcriptum, non, ut in uulgatis, Lolio. SANVS non es] non rectè ſentis. μεταφορὰ à corpore ad animum. VINO] alii, Vinio. placet. nota familia: & Horatius,

» Auguſto reddes ſignata uolumina Vini.

CALENDAS uenire,] quo die C. Antonius, à Q. Maximo accuſatus, cauſam dicere debebat. NON uenire?] ex Macedonia prouincia redeuntem, quam auare & infeliciter adminiſtrauerat. uide pag. 6. ITA AD me mittunt,] ita mihi Roma ſcribitur à meis. NIGIDIVM] prætorem. COMPELLATVRVM] euocaturum, coacturum. HVC NON uenis,] quoniam Romam recta proficiſceris, nec uis de itinere deflectere, ut in uillas ad me uenias; Romæ domi meæ cœnato; tertio quidem calendas, ſi poteris, id eſt illo ipſo die, quo te ad urbem futurum ſcribis; ſi minus, utique pridie calendas.

24.

OPINOR εὐαγγέλια] opinor mihi debes εὐαγγέλια, quia Valerium abſolutum ſignifico. VALERIVS] non uidetur hic eſſe L. Valerius Flaccus: qui abſolutus eſt Cæſare conſule, ut eſt in ultima

epiſtola

epistola huius libri: nunc autem consulatum nondum Cæsar inierat. aut igitur alius Valerius est: aut Flaccus bis accusatus. DEFENDENTE.] mecum. extat Ciceronis oratio. ATILIO] qui pro Valerio absoluendo prensauerat. ET EPICRATEM] iam non agitur de iudicio Valerii Flacci, sed responsio est ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ. et Epicratem, opinor, Pompeium, quasi, omnia tenentem: siquidem eo tempore princeps in rep. Pompeius: et infra non semel eum fictis nominibus designat, ut cum appellat Sampsiceramum, Arabarchen, Hierosolymarium, Megabocchum: de quibus singulis suo loco. SVSPICOR] de absente Pompeio. EIVS caligæ,] de Pompeii lasciuia dicit se ex eius caligis suspicari, quibus in urbe solus uteretur; quoniam militare calciamentum erat, non urbanum. et sane Pompeius in uestitu, neglecta uulgari consuetudine, inane quiddam amauit ad perspicuitatem. unde illud pag.17. Pompeius togulam illam pictam silentio tuetur suam. et Fauonius Pompeii cultum notauit his uerbis: Non refert, qua parte corporis diadema geras. quòd candidis fasciis uteretur. Valerius: VT FASCIAE cretatæ,] ita mihi non placebant eius caligæ, ut ante cretatæ fasciæ non placuerant. Veteres Romani crura fasciis induebant: sed Pompeius cretatas gestauerat, cum aliorum eo colore non essent. reprehendit Cicero P. Clodium in oratione de aruspicum responsis, quòd purpureis usus esset. κύρου παιδείαι] Cyri architecti doctrinam. et allusit ad Xenophontis librum, qui inscribitur κύρου παιδεία. fam. 102.

RADIORVM

RADIORVM, &c.] aiebat Cyrus architectus, cum radii oculorum per fenestras latis luminibus egrederentur, eas egressiones non tam esse suaues. ETENIM] argumentum pro fenestrarum angustiis contra latitudinem. Ab oculis nostris exeunt radii, qui quo longius progrediuntur, eo latius, alter ab altero, disiunguntur: ut ab oculis nostris ad locum, quem spectamus, fiat radiorum quasi pyramis quædam. et, si hunc totum radiorum, id est ui sionis cursum græcis literis à principio ad finem notare uelis, in principio, id est in oculis nostris, unde uis oritur uidendi, statues α; extremum, quò spectamus, notabis duabus literis β γ; spatium inane, quod interiacet, quà disiuncti duo radii currunt, duæ item literæ signabunt δ ε. ergo, si quis in cubiculo constitutus aciem aliquò per fenestram uelit intendere, quò angustior erit aditus fenestræ, eo magis oculorum radios in exitu cohibebit; ideoq; erit illa suauior, quia radios disiungi quamminime patietur. et ut suaues angustæ fenestræ, ita non suaues uastæ. ἡ ὄψις, aspectus, uisionis initium, oculi ipsi. VIDES enim cetera.] uides, cum ita sit, quò iunctiores radii per fenestras exeant, eo illas esse suauiores. lato autem aditu non ita iuncti exibunt: latis igitur luminibus fenestræ non ita suaues. NAM SI &c.] si per simulacrorum incidentias uideremus, & uidendi sensus, ut aiebat Epicurus, è rerum simulacris fieret, in oculos nostros sese inferentibus; sequeretur, ut ipsæ rerum imagines, εἴδωλα quæ dicuntur, non facile per angustas fenestras ingredi, & ad oculos peruenire possent; itaq; in ipso aditu impeditæ labora-

rent.

rent. ſed non ita eſt. neque enim, ut putat Epicurus, uiſio fit ex imaginibus rerum ad oculos aduolantibus, ſed potius, ut Stoici ſentiunt, ex radiis, qui ab oculis ad res ipſas emittantur. ſi Epicurum igitur ſequimur, latæ feneſtræ fiant potius, quàm anguſtæ; ne imagines ingredientes, paruo aditu co arctatæ laborent; unde aſpectus oculis difficilior. ſin Stoicis aſſentimur: anguſtæ fiant potius, quàm latæ, ut radii quammaxime iuncti per eas emittantur: quo iuuari uidetur ſenſus oculorum. et apparet, Ciceronem cum Stoicis ſentire, quia infert, Nunc &c. NVNC] poſitum pro, ſed: ut alibi, cum ſuperiora tollit. quale illud, Nunc ut Apelles, in epiſt. fam. 13: FIT LEPIDE] contra quàm ſentit Epicurus. ILLA ἔκχυσις] illa effuſio radiorum per anguſtas feneſtas. iuncti enim egredientes radii, deinde ſe effundunt. Gellius libro v. cap. xvi. SI REPREHENDERIS,] in ædificio. AD MENSEM Ianuarium,] quo Cæſar & Bibulus cos. magiſtratum inituri erant. IN QVA σωκρατικῶς εἰς ἑκάτερον,] ego tibi, inquit, de rep. nunc in utranque partem diſputabo, more Socratico: deinde ad extremum dicam, quæ mihi placeat ſententia: quo modo ueteres illi Socratici ſolebant; qui cum εἰς ἑκάτερον diſputaſſent, ad extremum, quid ipſis placeret, exponebant. deinde incipit diſputare. Agraria lex promulgabitur: quid agendum? reſiſtam, ac quieſcam? ſi reſiſto: magnam ſubeo dimicationem; afficietur iniuria Pompeius, Cæſar offendetur; uterque popularis: ſi quieſco: hoc quidem eſt deſerere remp. non ſecus ac ſi in Solonium, aut ſi Antium

tium abirem. magni igitur consilii res est: siquidem in utranque partem magna insunt momenta rationum. sed explica tuam sententiam M. Tulli: dic aliquando τὴν ἀρίσκευσαν. ego, inquit, infra, non opinor esse dubitandum, quin semper nobis uideatur εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. CAESAREM] consulem: qui ad uoluntatem perferendæ legis incubuerat, ut à populo gratiam iniret. Suetonius, Plutarchus. BALBVM] Gaditanum, sed à Pompeio ciuitate donatum: pro quo extat oratio. CONIVNGERET.] alterum alteri offensum reconciliaret: unde triumuiratus ille reip. exitiosus. scribit Plutarchus; cum Cæsar Pompeium & Crassum dissentientes uidisset, cogitasse futurum in primis è re sua, si eos coniungeret: ni faceret, haud fere quidquam eorum, quæ moliretur, posse perficere. PAX] quies; ut illud in somnio Scipionis: Quæso ne me è somno excitetis; & pax sit rebus. SENECTVTIS ocium] summum ocium: quale senibus esse solet: qui fere nihil, ætatis uitio, curant.

242

κατάκρισις] sanctio. in III. enim libro de consulatu meo quasi sanctione quadam me ipse obstrinxi reip. cum Calliopen induxi præscribentem mihi, quid agerem. εἷς οἰωνὸς] Homeri locus Iliadis libro XII. de Hectore auguria contemnente, & unum esse optimum augurium affirmante, certare pro patria. AMBVLATIONIBVS compitaliciis] quia scripserat Atticus, se pridie Compitalia cum eo futurum. Compitalibus igitur, dum alii ludis operam dabunt, nos hæc ambulantes conferemus.

remus. De die Compitalicio Macrobius lib. I. Sat. Varro de lingua lat. Cicero in Pisonem, & ad hunc libro VII. 105. ROGAT] vt ueniat ad nos. MATREM] Attici: quæ uixit annos XC. Nepos in uita. SERAPIONIS librum] de geographia: de qua Cicero scribere cogitabat. uide 27. TRANSIGAS.] conficias: numeres pecuniam pro rebus, quas ab ipso emimus. IN EO, quod ostenderat,] ostenderat se haud immenso pretio contentum fore. MALE empta] nimio empta. REDDI] Titinio. VOLVNTATE Pomponiæ] non igitur solus Cicero, sed cum Q. fratre, aut cum Pomponia, fratris uxore, eas res de Titinio emerat. NVMMI potius reddantur.] malim, addantur: ut hoc dicat. si ea, quæ male empta sunt, Pomponia reddi non uult: adde nummorum aliquid ad id, quod iam numeratum est: solue Titinio pecuniam uel quantam petet: prorsus explica rem, ne scrupulus ullus, aut negocii quidquam supersit. SCRVPVLVS] negocium, aut molestia ex infecta re. AD TIGRANEM?] legatus ad Tigranem Armeniæ regem Clodius? 26: 27. SYRPIAE conditione] antiquus liber Bessarionis, Syrpæ conditiones. utrunque obscurum, & fortasse deprauatum?

25.

TEMPVS illud;] cum aberit Clodius. QVINCTVS noster] qui Asiam regebat. IN OCIO consederit,] tum explicatus, ut speramus, administratione prouinciæ, imperio tertii anni terminato. SACERDOS Bonæ deæ] P. Clodius: qui muliebri uestitu ad sacra Bonæ deæ accesserat,

quo iure sacerdotes solent: ironia. CVIVS MODI futurus sit] nihil enim acturus contra me uidetur; qui de legatione ad Tigranem cogitet. itaque nihil impedit, quo minus liberam mihi legationem liceat sumere. SCIRI posit] hoc abest à Bessarionis antiquo libro. Caualcantis autem exemplar sic: Sacerdos bene de te cuiusmodi futurus scius sit. uulgata lectio sententiam habet non absurdam: sed cum in manuscriptis libris aliam scripturam uideam; uenit in mentem suspicari, ne quis ex ingenio locum restituerit. QVOD à me ipso non desciuerim.] quod de ueteri meo defendendæ reip. cursu gratiæ causa non deflexerim. MAGNVM opus est:] quia sunt difficiles res ad explicandum. 27. PRAETER quercum Dodonæam] si quercus essent in Terentiæ saltu, ut in Epeiro tua sunt, iuxta Dodonam ciuitatem; ego Epeirum ipsam mihi uiderer in Italia posidere. cetera non minus abunde sunt, quàm in tuis Epeiroticis possessionibus: quæ hoc uno præstant, quod proximas habent nobiles illas quercus Dodonæas, quæ uocales olim fuisse dicuntur. præterea nihil est in tota Epeiro, quod ego in hoc saltu non habeam. Herodotus lib. II. VECTIVM.] Chrysippum Vectium architectum, Cyri architecti libertum: de quo in epist. fam. 102. PALAESTRAE Palatinæ;] quæ erat in Ciceronis domo Palatina. de muro enim, quem restitui uolebat, spectabantur ii, qui se palæstrâ exercebant. POMPONIAM & puerum] ipse enim consumere æstatem in itinere cogitabat; sumpta libera legatione. PVERVM.] Quinctum Ciceronem, Quincti filium

lium ex Pomponia. In timore ruinæ] propter infirmitatem muri, de quo palæstra spectabatur. Aegyptum] fore uidebat, ut Cæsar consul legatum mitteret ad sanciendam cum Ptolemæo, Aegypti rege, societatem. eam legationem & sibi deferri cupiebat; & tamen uerebatur, ne alieno reip. tempore discedentem infamia sequeretur. Cæsar libro III. de bello ciuili 192. His mittentibus,] Cæsare & Pompeio legationem deferentibus: quibus Ciceronis discessus uoluptati futurus esset, quòd, absente reip. patrono, ipsi se omnia sperarent ex libidine administraturos. αἰδέομαι] Homeri uersus de Hectore. πουλυδάμας] conuicium Catonis timebo, ut Polydamantis Hector, si certamen cum Achille recusaret. Iliados χ. Excipiamus,] quod ad Aegyptiam legationem attinet, ne properemus, sed excipiamus, & expectemus, num deferatur. Contulerit] quòd Pompeii consilia probe nosset, ob intimam familiaritatem. itaque pagina 32: Velim, inquit, ex Theophane expiscere, quonam in me animo sit Arabarches. cum eo loco Pompeium designet. et 73: Pompeius mihi uidebatur in Hispaniam iturus. id ego minime probabam: qui quidem Theophani facile persuasi, nihil esse melius, quàm nusquam illum discedere. ergo Græcus incumbet, ualet autem auctoritas eius apud illum plurimum. Hic est Theophanes ille Mitylenæus, de quo his uerbis in oratione pro Archia: Quid noster hic Magnus, qui cum uirtute fortunam adæquauit? non ne Theophanem Mitylenæum, scriptorem rerum suarum,

in concione militum ciuitate donauit? et Plutarchus sæpe. SED RESTITVTVM;] a Cæsare: cuius opera consulem se designatum iri sperauerat, propterea quòd ei consulatum petenti suffragatus erat: ut est pagina 25: NEPOS] cum Q. Metellus Nepos proficiscatur, quem opinio erat in locum auguris mortui petiturum, cuinam auguratus deferetur? et innuit, Nepotem certum augurem fuisse futurum, nisi Roma discessisset: cur? quia fratris in locum surrogari æquum erat. perierat enim Q. Metellus Celer augur, ut ex oratione in Vatinium cognouimus: Nepos autem & Celer fratres, patrueles tamen, non germani, cum eodem utantur prænomine. Atque hic locus indicat, qui ab urbe abessent, eos fieri augures non potuisse, cum tamen id lex non uetaret, ut in epistola ad M. Brutum, 279: ut lib. v. epist. fam. PROFICISCITVR,] in prouinciam, ex prætura: quam uero prouinciam, ignoratur. nam de Hispania, non est, ut intelligi possit: quam rexit Metellus post consulatum, ut ex Plutarcho in Cæsare, & Dione lib. XXXIX. si diligenter inspiciatur, facile est cognoscere. at hæc epistola Cæsare & Bibulo cos. scripta est, biennio ante Metelli consulatum, anno post eius præturam proximo. CAPI POSSVM.] si enim isti auguratum mihi deferrent, captus beneficio dissentire ab iis in rep. non possem. Nondum enim erat augur Cicero, nec fuit nisi post reditum ab exilio: quanquam in epistola, quam scribit ad Catonem, dicit se auguratum neglexisse: sed scribit ad Catonem, id est ad hominem seuerissimum, ab omni prorsus

ambitione

ambitione alienum. VIDETE ciuitatem meam.] hemistichium ex ueteri poeta, in miserabilem ciuitatis aspectum. QVAE putaui esse præclara] magistratus, & honores. EXPERTVS sum] quia summi honores, summa cum laude gesti, mihi tamen, ut uideo, contra perditorum conatus præsidii minimum attulerunt. iam enim, equitibus à senatu alienatis, cum Q. Catulus, & Q. Metellus, duo fortissimi reip. propugnatores, obiissent; Pompeii, Cæsaris, & Crassi facta coitio esset; Bibulus consul, armis foro pulsus, domi se teneret; senatus duces non haberet; afflicta langueret optimatum causa; non dubie Cicero impendentem exilii sui calamitatem cernebat. CVM omnibus Musis rationem habere] prorsus me literis dedere. RESCRIBE certius] num ita grauiter laboret, ut desperetur. QVID de P. Clodio] num legatus ad Tigranem proficiscatur.

26.

FLVCTVS numero] quod ab iis fieri solet, quos ipsum nihil agere delectat. LACERTAS] de terrestribus lacertis absurdum est intelligere: in quem enim usum caperentur? de piscibus recte acciperem: quanquam Plinius, Cellus, Martialis uirili genere lacertos scribunt: ego non uideo, quid repugnet, quo minus & lacertas scribi possit. nam si ad differentiam fit mutatio; cur non eadem fit in aliis nominibus, quæ & terrenis bestiis, & aquatilibus communia sunt? ut, cum dicimus, canis, lupus, leo, nomina sunt terrestrium animalium, sunt item piscium; nihil tamen ad differentiam mutatur. huiusmodi sexcenta. SERAPIO-

NE, & Hipparcho] qui ſcripſerant περὶ τῆς γεωγραφίας. ὁμοειδῆ] nam & de montibus, & de fluminibus, & de ſitu urbium, aliaq; huiuſmodi ſæpius iteranda. quo fit, ut, cum eædem res fere ſemper occurrant, uarietate orationis diſtingui uix poſſint. TYRANNIO] qui & ipſe ſcripſerat τὰ γεωγραφικά. QVIN ETIAM dubitem] placeret, Qui etiam: hoc ſenſu. Vide, quam ſim complexus ocium. prorſus antea peregrinari ſtatueram, & in ea peregrinatione aliquid ſcribere τὸ γεωγραφικόν. nunc quandoque cogito, omiſſo peregrinandi conſilio, Antii conſidere. Qui etiam dubitem: cui etiam aliquando ueniat in mentem Antii conſidere. HOC TEMPVS] quod ponere ſtatueram in peregrinatione. BVTHROTI] procul à ſtrepitu rerum urbanarum. PROXIMA EST] ſimillima eſt, quod ad ſolitudinem, & amœnitatem attinet. iterat idem libro III. 59. his uerbis: Scito Antium Buthrotum eſſe Romæ, ut Corcyræ illud tuum. nihil quietius, nihil alſius, nihil amœnius. VATINIVM] tribunum pl. Cæſaris conſulis miniſtrum in ſeditionibus. VIGINTIVIRIS] quos Cæſar, perlata lege agraria, ad æſtimationem agri Campani creauerat; cum inſuper quinque creaſſet, qui æſtimatum diuiderent. 27. 135: et Dio lib. XXXVIII. VNVM ESSE ſaluum] Caualcantis liber, Viuum eſt ſægium. Beſſarionis, Viuum eſt ſegium. uulgata lectio lumen interpretationis non deſiderat, cum ſententia pateat. πολιτευτέον] reip. opera nauanda, in literis uidelicet, & libris, doctiſſimorum hominum exemplo. ἀνέκδοτα]

uel,

uel, recondita quædam, quæ in apertum non proferantur, tibi uni pateant; uel, qualia nemo hactenus edidit. THEOPOMPINO genere] Theopompus in historiis suis hominum mores aspere accusabat. πολιτεύομαι,] opera, quam nunc quidem, Antii dum sum, reip. nauo, hæc est, odisse improbos. DE QVINCTI FRATRIS negocio,] quod Q. Ciceroni, Asiam regenti, à populo Romano in sumptum debebatur, id sibi ille denario, id est Romana pecunia, non cistophoro, qui nummus erat Asiaticus, curari uolebat. uide igitur, inquit Cicero, ecquæ spes sit denarii, an cistophoro contenti esse cogamur, Pompeianum appellat, quòd in Asia magnam pecuniam Pompeius in cistophoro habebat, quæsitam quo tempore in iis regionibus contra Mithridatem bellum gessit: è qua pecunia quæstores numerari Quincto uolebant, tantundem ipsi postea Pompeio Romæ denario numeraturi. 32.

26.

DE MVRO] Palatinæ domus. 26. ALIVD quid? etiam.] aliud quid est, quod ad te scribam? unum hoc reliquum est, quando te proficisci &c. sic locutus est pagina 8. et 34. et 324. QVEM non amabam,] forte, Pompeium: quem amare desierat, quòd Clodium ad plebem traduxisset. 28: DE PVBLIO] Clodio. LEGATIONE] ad Tigranem. 24: QVID SIT acturus.] num ea sit usurus, nam paulo post: Quam si ille contemnit, spectaculum egregium. IN HOMINEM] tolle præpositionem, In; senten-

tia patebit. AMISSVRVS.] cum legatus longe gentium abiret: qui plebeius uideretur esse factus, non ut inani legationum munere tempus consumeret, sed ut Romæ plebis negocium gereret. PATRICIOS salutare] uide Clodi, quàm non sapienter egeris. Armenii reges Romam uenire solent, ut patricios salutent. tu autem, patricius cum esses, transire ad plebem noluisti, quam ob causam? ut ipse regem Armenium ires salutatum. LATORIBVS, & auspicibus legis curiatæ:] illis ipsis, qui eum ad plebem traduxerunt, Cæsari uidelicet, & Pompeio: quorum alter consul legem tulerat de Clodio ad plebem traducendo; alter augur in auspicio fuerat. 28. 29. 120. Dio lib. XXXVIII. Legis curiatæ: qua Clodius ad plebem traductus est, Cæsare latore, auspice Pompeio. in oratione pro domo.

27.

VNVS uir.] cum in domo Cæsaris, pontificis maximi, inter mulieres deprehensus est. 7. IN VIGINTI.] creatis ad æstimationem agri Campani, cum diuisio tantum quinque uiris delata esset. PISAVRENSIS nebuloni] Bessarionis liber, item Caualcantis: Pisaurensia neptiloni. alii aliter. nos quammaxime ad antiquam scripturam accedentes, ita putamus esse corrigendum: Illa opima ad exigendas pecunias Druso, ut opinor, Pisaurensi, an epuloni Vatinio reseruatur? ut, quæ Clodio promissa fuerat legatio, eam dicat Druso, aut Vatinio reseruari. et est usitata Ciceroni locutio, ambigenti hoc an illud sit: ut libro I. Nos hic te ad mensem Ianuarium expectamus, ex quodam

dam rumore, an ex literis tuis ad alios missis? et in epistola ad Trebatium: Cn. Octauius, an Cn. Cornelius quidem? is me ad cœnam sæpe uocat. item in Bruto: Paucis ante, quàm mortuus est, an diebus, an mensibus? et libro XII. dicitur Quinctum filium uidisse an euntem, an iam in Asia? BELLA relegatio] non est hoc, Clodium legare, sed specie legationis relegare. Et argute, cum post uerbum, Ieiuna, adscripturus uideretur, Legatio, ut contrarium contrario redderet, quia dixerat, Opima; iocum captans repente uertit sententiam, & intulit, Bella relegatio. in libro Bessarionis antiquo uideo scriptum esse, Ieiuna tabella relegatio, tribus uerbis distincte: ut mutationis minimum sit in nostra lectione. AD ISTORVM tempora reseruatur.] qui enim Clodium nunc ad Tigranem mittunt, ideo mittere uidentur, ut comitiis tribuniciis Romæ ne sit, itaq; petitione tribunatus excludatur: id autem, ut tribunatum illi non tam eripiant, quàm ad ipsorum tempora reseruent. quasi arbitratu suo possent magistratus dare, cum uellent. INCENDE hominem] incende Clodium contra Cæsarem, & Pompeium, qui eum tam contumeliose tractent. EX CVRIONE] cognosce ex epistola sequenti. CONSVLATVM sibi ereptum] sparauerat enim, in petitione consulatus usurum se esse Cæsaris opibus, qui & ipse Cæsari petenti anno proximo superiore suum studium, suamq; operam præstiterat. sed Cæsar ubi ad consulatum peruenit, de officio non laborans, Arrium neglexit. Ereptum: non quia consules essent creati, sed quia Cæsaris promissis Ar-

rius destitutus iam de consulatu desperabat; cum se exclusum non dubie coniiceret, Cæsare, Pompeio, & Crasso sibi inuicem gratificantibus. 25: MEGABOCCHVS] Pompeius: qui in his epistolis à Cicerone diuersis nominibus appellatur, Epicrates, qui omnia teneret; Sampsiceramus, Arabarches, & Hierosolymarius; hæc loca uictoriis adeptus; Megabocchus, magnus Africæ rex, quia Domitium, & Iubam Syllanis temporibus in Africa uicerat: Bocchus autem in Mauritania, Africæ parte, regnauerat. SANGVINARIA] cædis cupida; uel, facilis ad cædem committendam; ex Catilinæ, sanguinarii hominis, disciplina. pagina 9. Concursabant, inquit, barbatuli iuuenes, totus ille grex Catilinæ, duce filiola Curionis. et pagina 13. Nostri isti comesatores coniurationis, barbatuli iuuenes. INIMICISSIMA EST.] magno odio Megabocchus est huic sanguinariæ iuuentuti. 27. AVGVRATVS] nam ex ambitione multorum, qui in locum Metelli petent, dissensiones inter istos existent. 25: QVINQVE uiris] à Cæsare creatis ad diuisionem agrorum. 135. et Dio libro XXXVIII. LOQVI quosdam] contra Cæsarem, & Pompeium. NAVFRAGIA] dissensiones, & rixas. EXIRE de naui] cum mihi facultas eripiatur administrandæ reip. NON ABIECTIS,] non sponte, sed coactus omitto curam reip. EX TERRA] ipse extra periculum naufragii: quale illud Lucretii:

Suaue, mari magno turbantibus æquora uentis,
E terra magnum alterius spectare laborem.

DE MVRO,] de quo 25, 26. CASTRICIANVM

NVM mendum] quiddam significat de Castritio, qui in Asia negociatus erat: ut ex oratione pro Flacco. CIↃ CCIↃↃ IↃↃↃ] accipe non de sestertiis maioribus, quæ nulla fuerunt, contra quàm à non nullis creditum est, sed de sestertiis nummis. alioqui, nimium summa discreparet ab eo, quod sequitur, de HS xxx. SCRIPSERAT,] ex Asia prouincia. HS xxx] subduc ad nostratis pecuniæ rationem: scutati erunt septingenti supra quinquaginta: proximi superiores, circiter mille. CICERO] filius meus. FRATRE] patruele, Quinto Cicerone filio. DE AMALTHEA] gymnasio Ciceronis: de quo 23.

ANTE diem XVI. cal. Maii,] puta, dictum, XVI. cal. Maii. nam idem significat: quasi, decimo sexto die ante diem calendas Maii: ut tamen includantur calendæ Maii. itaque in epistola ad Tironem, post diem nonas Decembreis constituit ante diem VIII idus Nouembreis, id est, VIII idus Nouembreis. est enim concisa locutio, cum dicimus, VIII. idus: cum uero, ante diem VIII. idus, plenior: nam est, ante diem idus octauo die: ut & qui primus iduum est dies, & qui extremus, intra numerum recipiantur. DEDISTI,] eam, quæ pueris exciderat in uia. HISTORIA dignum] non leue quiddam, aut iocosum, sed serium, & graue: qualia sunt, quæ in historias referuntur. DE PVBLIO] aiebat, Cæsari & Pompeio bilem commoueri, quòd à P. Clodio contemni legationem ad Tigranem uiderent. 26. MIRANDVM in modum] de quo pag. 33. Vnus loquitur

quitur, & palam aduersatur adolescens Curio. REGES odisse superbos] qui supra leges esse uellent; Cæsarem, Pompeium, & Crassum. Nec dubito, quin sit hemistichium ex ueteri poeta, cum in illud inspicio, quod legitur libro VI. 93: Tibi ualde solet in ore esse, Grauius autem non contemnere se, & reges odisse superbos. OPINOR aliud agamus.] ego, ex istorum societate ne quid mihi crearetur periculi, timebam. nunc cum & initia uideam dissensionis ipsorum inter ipsos; & iuuentutem audiam hæc ferre non posse: opinor, licet mihi animum à timore liberatum ad alias res traducere. quod idem in epistola superiore dixit, Vna spes est salutis, istorum inter istos dissensio. HISTORIAE.] scribendæ, Theopompino genere. 26. SAVFEIVM] tardum, & negligentem: qualis Saufeius, qui laborem non fert, uel natura, uel, quia Epicureus, instituto, & consuetudine. uide 98. QVONIAM putas] hoc, inquit, tempore non putas diutius mihi esse manendum in Formiano, ut cratere illo fruar, quem scis me in deliciis habere, quòd ad potationes aptissimus, & elegantissimus sit. A IIII. cal. ad pridie nonas Maii:] uerbum cal. puto superare, & legendum, A IIII. ad pridie nonas Maii: ut IIII. nonas ludi committerentur, pridie desinerent: cum simile ueri sit, eo die Ciceronem Antii esse uoluisse, qui ludorum commissionem proximus antecessit: siquidem Antium cogitat duntaxat ludorum causa. et erit perelegans locutio, A IIII. ad pridie nonas; ne, Nonas, inepte iteretur. inculcatam suspicor dictionem cal. ab hominibus imperitis, qui desiderari aliquid

crederent

crederent post IIII. AD CAL. Iun.] ut in senatu adesse possim. qui calendis haberi solebat: ut exemplis infra docebimus.

28.

CVM Publio dialogos,] Atticus ad Ciceronem scribebat, è Clodio se, quæ poterat, in sermone elicere. ILLVM uero] illum autem maxime. βοῶπιν,] ἐπίθετον Iunonis apud Homerum, quasi bouinos habens oculos. Cicero transtulit ad Clodii sororem, tanquam alteram Iunonem, quæ cum fratre coire diceretur. 22. PACTA sunt,] promiserat Clodius Pompeio, se nihil acturum contra Ciceronem. 37. 38. NON seruantur,] à Clodio. HIEROSOLYMARIVS] Pompeius, à Hierosolymis capitis. TRADVCTOR ad plebem] traduxerat Clodium. 26: PVTISSIMIS] luculentis, & splendide scriptis: quibus illum ornaui. unde aurum purum putum. potest intelligere cum alias, in quibus Pompeium laudauit, orationes, tum eam maxime, qua Maniliam rogationem persuasit. GRATIAM retulerit] qui plebeium fecerit inimicum meum. NEBVLO iste] P. Clodius. CVM his dynastis] Cæsare, Pompeio, & Crasso, qui omnia possunt. DE CYNICO consulari,] nullam, inquit, non modo in me, sed ne in Lucullum quidem, aut Hortensium poterit Clodius inuidiam concitare. nam Pompeius, Cæsar, & Crassus cum omnia teneant; qui fieri potest, ut ulla nos in inuidia simus, spoliati opibus, & illa senatoria potentia? itaque, quod contra nos agat, Clodius non habebit. Cynicum autem se uocat, quasi Diogenem quendam, seuerum

rum hominem, minime delicatum; illos autem, piscinarum Tritones, quòd ita piscinis delectarentur, ut quasi Tritones in aquis uiuere uiderentur. et placet, ut illud, Cynico, cum laude dicatur; hac sententia: non modo me, cuius omnes curæ ad uirtutem referuntur, sed ne istos quidem, qui præter suas piscinas nihil curant, poterit Clodius in ullam inuidiam adducere. QVAM potuit.] subaudi, per publicas rationes. est enim, Potuit, licuit, debuit, æquum fuit: quale illud pag. 31. Potuerit intercedi, nec ne, nihil ad se pertinere. et in oratione pro domo: Senatus aliquid consilii capere potuit. et in epistola Cœlii: Potuit supersedere, pro oportuit. sic enim habent uetusti libri. CATONIS,] qui equites à senatu alienauit. 17. 22. AVSPICIA] docet in oratione pro domo sua, Clodium contra auspicia fuisse adoptatum, quia, quo die de eius adoptione lata lex est, Bibulus augur de cœlo seruauit: & agi cum populo nefas erat, cum de cœlo seruaretur. idem & in oratione de aruspicum responsis. AELIAM legem,] quæ erat de obnunciationibus: qua Cæsar neglecta, Bibulum collegam obnunciantem armis foro expulit. Suetonius. IVNIAM, & Licinium,] quam non seruauit Vatinius; quia trinundini rationem in legum promulgatione nullam habuit: de quo lex Iunia Licinia sanxerat. Liciniam uero, quæ legum latoribus, eorumq; collegis, cognatis, affinibus potestatem aut curationem mandari uetabat, diuersam ab hac fuisse, satis multis uerbis in libro de legibus docuimus. Et ut aliud ex alio, in oratione in Vatinium ita scriptum

ptum est: Quæro, postulatus ne sis lege Licinia, & Iulia? corrupte, ut opinor; cum legendum uideatur, Licinia, & Iunia: de quibus & in oratione v. in Antonium mentio fit. CAECILIAM, & Didiam] antea, Cœliam, in uulgatis libris, nec aliter in manuscriptis. nos tamen quinctum ab hinc annum, Cæciliam, in nostro libro reposuimus, primum ex oratione pro domo, ubi Cæciliæ legis & Didiæ mentio iteratur; deinde ex libello cōsulum; in quo uideo collegas Q. Cæcilium Metellum, T. Didium Viuium, anno ab urbe condita DCLVI. nisi si quis, contra ueritatem plus æquo pugnax, Cœlium, & in consulum catalogo legendum contendat. quem facile ratio uincet, cum Metellus non Cœliæ, sed Cæciliæ gentis cognomen sit. Opinor autem hac lege cautum esse, ut, quæ leges per trinundinum promulgatæ non fuissent, eæ non ualerent. quod ex oratione pro domo sua, & ex v. in Antonium cognoscitur. Cæciliam uero Didiam, quæ diuersis de rebus legem ferri uetabat, de qua mentio fit in eadem pro domo sua, diuersam ab hac fuisse; facile est coniicere; cum tamen ab iisdem consulibus lata sit. EFFVDERVNT:] proiecerunt; ut resp. periret. REGNA] hoc aperte in oratione in Vatinium: Volo uti mihi respondeas, feceris ne fœdera tribunus pl. cum ciuitatibus, cum regibus, cum tetrarchis? erogaris ne pecunias ex ærario tuis legibus? eripueris ne partes; illo tempore carissimas, partim à Cæsare, partim à publicanis? et in epistola ad Lentulum: Tota interrogatio mea nihil habuit aliud, nisi reprehensionem illius tribunatus: in qua omnia dicta

sunt

ſunt libertate; animoq; maximo de ui, de auſpiciis, de donatione regnorum. TRANSEAT,] inuidia diſcedet à nobis, & ad eos, qui hæc fecerunt, tranſibit. Habitura: pro habitatura: ut apud Plautum, Quis hic habet? & in libris digeſtorum, Habet poſt horrea mea. A THEOPHRASTO] à Theophraſti libris de rep. quorum lectione ita dele ctabatur, ut Plutarchus Theophraſtum Ciceronis delicias appellet. NOSTRA illa tempora,] triennium quod fuit à conſulatu Ciceronis & Antonii ad conſulatum Cæſaris & Bibuli. in epiſt. fam. 12. INVIDIOSA] ad populum: cum ſenatus opes ex equitum concordia uigerent. TREIS homines] Cæſarem, Pompeium, Craſſum.

28.

VATINII ſtrumam ſacerdotii διβάφῳ ueſtiant.] Vatinio auguratum deferant. 26: Strumam: ſtruma tumidum fuiſſe Vatinii guttur, ſcribit Plutarchus in Cicerone. Sacerdotii διβάφῳ: ſacerdotium pro auguratu poſuit & in epiſtola ad Catonem. διβάφῳ autem, qui auguratu, maiore ue aliquo magiſtratu præditi eſſent, utebantur. in epiſto la ad Cœlium. QVI peccauit,] cuius culpa conuerſus eſt orbis reip. 22: 27. σοφιστεύειν] ſapientiam quærere, philoſophari, miſſa reip. cura. SI ILLE cogitat,] ſi quid ille aduerſus me inimice cogitat. uel corrige: Si ille cogit, at tantum dunta xat nos defendere. ut nihil mutetur, &, Tantum duntaxat, ita dictum ſit, quo modo dicitur, tantum modo, pro tantum. PROPRIVM artis huius;] quia ſophiſtæ, ſi quis prior in diſputando laceſſiſſet, ulciſcebantur. INGRATIS uectoribus]

bus] Pompeium notat; qui cum Ciceroni ſumme deberet, eius tamen inimicum ad plebem traduxerat. ἐπαγγέλλομαι] hoc uerbum, etſi coniungitur cum Homeri uerſu, non Homeri tamen, ſed Ciceronis eſt.

29.

τρηχεῖα] Homeri uerba de Ithaca, Vlyſſis patria, Odyſs. ι. Quid, ego inquit, Arpinum te inuitem? quod amœnitate delectare non magis poteſt, quàm Ithaca illa, in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidulus, affixa; fortes tamen uiros, non minus quàm Ithaca, gignit. Erat autem Cicero Arpinum Formiano, Arpino Romam iturus, ideo dicit, Romæ, te fortaſſe uidebo. 27. N e g e n t illi] cum Cæſar, & Pompeius Clodium ad plebem traduxiſſent, eoq; mox non ſatis amico uterentur, qui etiam delatam ab iis Armeniam legationem contempſiſſet; negabant, illum plebeium eſſe factum, ideoq; nec tribunatum poſſe petere. hic Cicero indignans, quod regnum, inquit, eſt hoc? fecerunt, quod iure non poterant: nunc, quia pœnituit, factum negant. ſed, ſi Clodius emittat ad me, qui meum hac de re teſtimonium tabellis excipiant, & obſignent; iurabo, Cn. Pompeium Antii mihi narraſſe, in auſpicio ſe fuiſſe, cum Clodius lege Cæſaris ad plebem traduceretur. P v b l i v m tribunum pl. factum eſſe] cum Clodius tribunus pl. factus erit, tum quid iſti dicent? negabunt id fieri potuiſſe, quia non iure ad plebem tranſierit? Et quanquam nondum Clodius tribunatum adeptus erat, Cicero tamen, ut de re, quæ iam ſit, quia futurum non dubitat, ita loquitur. alii, Publium plebeium factum eſſe.

placeret,

placeret, si ueteres libri consentirent: cum illud, quod sequitur, In auspicio fuisse, ad tempus illud spectet, quo plebeius Clodius factus est. COLLEGAM Balbi] in xx uiratu. Accium enim Balbum in xx uiris fuisse, Suetonius narrat. nec abest ironia: quòd, collegam habere Balbum, hominem Gaditanum, Pompeio Magno turpe uideri posset. IN AVSPICIO fuisse] quod Pompeius negabat: cum tamen negare non posset. 26: &, In auspicio, tanquam augurem. uide 120.

29:

COMMODE] paulo ante, tantum, commodum. CVRIO meus] addit, Meus, ad differentiam: quia pater Curio uiuebat, eodem prænomine: quemadmodum pagina. 27: ad eiusdem Curionis nomen adscripsit, adolescentem: pagina autem 38. filius. ISTA] leges Cæsaris. quod Clodius in tribunatu conatus est. pro domo sua. DE ILLIVS adoptione] negat se tulisse ad populum de Clodii adoptione: id est de transitione ad plebem. nam Clodius adoptionis iure, cum patricius esset, ad plebem transiit. 26: SVVM,] ualde enim Cæsarem oderat uel patris nomine, qui cum Cæsare inimicitias gerebat. Suetonius, & de claris oratoribus. MEMMII,] hic anno proximo prætor cum L. Domitio, collega de Cæsaris actis retulit. Suetonius. METELLI Nepotis] qui oderat Pompeium propter diuortium sororis Muciæ. 7. & in fam. 60: & in Dionis historia. DE RVMINATIONE quotidiana] de occultis consiliis, quæ Cæsar, Pompeius, Crassus quotidiana ruminatione contra temp. inirent.

De cogitatione Publii] de rescindẽdis Cæsaris legibus. De litvis Βοώπιδος,] P. Clodii sororem intelligit, quæ tanquam lituus fratrem ad contentiones excitaret. erat enim seditiosa. 22. 28. 19. De signifero Athenione,] acciperem de Sex Clodio, qui fuit operarum P. Clodii dux, ut Athenio seruorum, nisi tempora repugnarent: siquidem ante tribunatum nullas turbas P. Clodius potuit commouere, & Sex. Clodio seditionum ministro non nisi post tribunatum usus est. potius igitur accipiendum uidetur de Vatinio tribuno pl. qui tum erat Cæsaris consulis quasi signifer contra partes optimatum: ut etiam, ui perditorum hominum incitata, M. Bibulum consulem, popularibus actionibus aduersantem, in uincula ducere conatus sit. in oratione in Vatinium. Missis ad Cneum,] missis à Cæsare Capuam ad Pompeium, agros plebi diuidentem. erat enim XX uir, ut paulo ante docuimus. et infra, Literæ Capuam ad Pompeium uolare dicebantur. 34. Convivii] quò scripserat Atticus se esse iturum, &, quæ in eo conuiuio literis digna euenissent, omnia Ciceroni significaturum. 30. ἀσελγῆς?] delicatum uocat pagina 30. Desederit,] metaphoram persequitur: ut, quod fluctuauerat, desidat. A me ferre] habere. Dicaearchvm] scriptorem luculentum. 23. 32. 90. κικίρων ὁ φιλόσοφος] iocatur de se ipso: & πολιτικὸν Atticum appellat, quia Dicæarchum secutus anteponeret τὸν πρακτικὸν βίον τοῦ θεωρητικοῦ. 32.

30.

Epistolam] proximam superiorem intelligit.

git. DOMVM] Romam. REGNVM ueſtrum] iniuſtam paucorum dominationem. SILERI:] neminem reclamare iniquis Cæſaris actis. τηλέπυλον Λαιστρυγονίην.] ex Homeri Od. κ. CRASSI. Diuitis] cognomen à maioribus acceptum, & re confirmatum; quia fuit hic Craſſus Romanorum omnium ditiſſimus. CONSENESCIT.] in dies magis magiſq; obſcuratur, quia cum Cæſare aduerſus patriam coiuerit. LITERAS ad Sicyonios] ſcriptas à conſulibus; ut tibi pecuniam ſoluant. 19. QVANTAM] quia ſcripſerat Atticus ſe cum M. Bibulo ſermonem habiturum, etiam cum Clodia Publii ſorore. ITA] ita inſtructus afferes ad me quæ cognoueris ex ſermone Bibuli, è colloquio. βοώπιδος. AD SITIENTES aures] aptius & ad conſuetudinem Latini ſermonis, & ad ſententiam, ſi legatur, quo modo placebat Vbaldino, Vt ad ſitientes aures. SAMPSICERAMVS] Pompeius, à regulo in Syria Sampſiceramo deuicto. Strabo. ἱεραιατρίπτης] Cæſar in conſulatu acta Pompeii ſanxerat, legibusq; firmauerat: ut Appianus, & Plutarchus; ideo, ne non ſatis firmæ eſſent Cæſaris leges, Pompeius ſuo nomine timebat; quia ſenatus haud multis ante annis & Liuias leges, quòd contra auſpicia latæ eſſent, ſuſtulerat. ἱεραιατρίπτης ergo propter auſpicia neglecta. 28. RVERE] iracunde furere. 36.

30.

AT COMPAREM baſilicæ?] at, inquit, baſilicam habere me dicam? habeo tribum Aemiliam. quòd enim baſilicæ ſimilem eſſe uillam ſuam dixerat; quaſi non bona eſſet comparatio, correxit, & intulit,

intulit, Aemiliam hic ego habeo tribum, non uillam. quid enim basilicæ comparem? in qua sunt homines multo, quàm in Aemilia tribu, pauciores. neque uero totam tribum significauit, sed Formianos tantum, qui in ea suffragium ferebant, ut in Liuio legimus lib. xxxviii. quasi dixerit: tantam habeo Formianorum frequentiam, quanta in Aemilia tribu suffragium ferre solet. ὑπερβολικῶς. CONTVBERNALIS,] qui totos dies mecum sit. COMMODISSIME] ni uiderem, te hic à me commodissime expectari, & excipi posse. 28: 29. FVNDVM Formianum] qui mihi nunc ex istorum molestia odiosus est. ET TAMEN illud probem.] Probe, & proxime, Aggrediemur, esset planius. hoc enim diceret: Ettamen probe illud præstabimus: magnum quid aggrediemur. QVIDDAM inueniri possit,] scripserat Atticus, inuentum iri quiddam à Cæsare super agraria re, quod nemo improbaret, nemo recusaret. 31. COMITIORVM dilatione] Bibulus domo pedem non efferens, edictis comitia differebat. neque uidentur hæc fuisse comitia consulum designandorum, (quippe ante Quinctilem mensem nõ designabantur, hæc autem Aprili mense scripta sunt) sed legis agrariæ rogandæ. NIMIRVM in Publio spes est] afflicta resp. iacet: quam Bibulus erigere non potest, qui se, Cæsaris metu, parietibus tenet. quis igitur eriget? spes iam nulla superest, nisi in Clodii tribunatu; qui istorum est inimicissimus. ergo, etsi uideo, quæ mihi ab illo tempestas impendeat, fiat tamen, fiat tribunus pl. Et protulit hoc Cicero cum indignatione; quòd reip. salus

in uno posita uideatur, homine omnium perditissimo. 29:

35.

EX EPEIRO] quò Atticus propediem erat iturus ad exigendas à Sicyoniis pecunias. DISPVTARE] altercari. VT HOC non sit] ut mecum non disputet, non contendat. TAMEN seruet remp.] sic Bessarionis antiquus liber. itaque nihil muto, & expono sic: Fiat Cladius tribunus pl. si non aliam ob causam, at ob hanc, ut eo citius tu ex Epeiro reuertare. uerum, ut hoc non sit, id est, etiam si tu reuersurus ex Epeiro non sis, fiat tamen tribunus pl. ut remp. seruet. in quo spectaculum erit egregium; cum reip. causa pugnare Clodium contra eos uidebimus, à quibus plebeius factus sit, ut cum ipsis remp. oppugnaret. iam enim se inimicissimum eorum, qui remp. tenebant, Clodius ostenderat. 29: TE CONSESSORE] te præsente. INGEMVERAM] ad Sebosi aduentum. 30: IN MONTES patrios,] Arpinum pergam. quia iam ante Arpinum ire statuerat. 27: 29. SI SOLVS non potuero,] Arpini si solitudinem non feram, cum rusticis ibi esse malo, quàm in Formiano cum his perurbanis. CERTE nihil scribis] de aduentu tuo. TIBI præstoler] sic oratione I. in Catilinam: Qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur armati. CONTROVERSIA Muluiana] publicani publica conducebant. ideo Muluius, cognitor, ut puto, publicanorum, publicos agros à priuatis uindicare conabatur, ut publicanorum uectigal augeretur. COMMVNEM causam] non præcipuam ipsius, sed

ſed & tuam, & communem omnium publicos agros poſsidentium. PENDIS] pro agro publico non litigas, ut nihil pendas, ſed ut agrum retineas: hæc uero ne pendere quidem uult. ILLIVS] Cæſaris. ALIQVID] de agraria re. NEMO improbaret] hoc quidem Cæſar ipſe dictitabat. uide Dionem initio lib. XXXVIII.

37.

DEINDE, ut ego me conſoler,] Maius aliquid ex tuis ſuperioribus literis timueram. nunc ego me conſolor: quia, quod ſcripſiſti, neque eiuſmodi uideo eſſe, quod ab omnibus probetur; &, id ipſum quod eſt, contra Cæſarem ipſum eſſe intelligo. omnis enim expectatio &c. DERIVATA:] expectatio illa omnis de agraria re hunc exitum habet, ut ager Campanus plebi diuidatur. VT DENA] ſi dena ſingulis iugera diuidantur, ut proximis literis ſignificas. RELIQVA omnis multitudo] quia XX hominum millia diuiſionem agrorum petebant. Appianus lib. II. ILLIS] qui legem agrariam tulerunt. ABALIENETVR] id non accidit: quia Cæſar, cum agrum Campanum intelligeret tantæ multitudini non ſufficere, præterea Stellatem campanum diuiſit. Suetonius. PORTORIIS Italiæ ſublatis,] huius loci ſententia facile mihi ex Dionis hiſtoria patuit. is enim libro XXXVII. legem ait à Q. Metello Nepote latam eſſe, ut tributa omnia tollerentur; quòd ea ciuitas & Italia uix ferre iam poſſet. DOMESTICVM] in Italia. VICESIMAM] aurum uiceſimarum in ærario ſanctiore ad ultimos reip. caſus ſeruari ſolitum, ſcribit Liuius libro XXVII. et erat uiceſi-

ma tributum, cum de uicenis unum penderetur. CONCIVNCVLA] tribunicia. PEDISEQVORVM] infimæ pl. quæ, si quis tribunus de tollenda uicesima concionaretur, clamore statim esset approbatura. PERITVRA] ne exigeretur. φυσᾷ γὰρ] non iam dissimulat, sed, quid sentiat, præfefert. φορβειᾶς ἄτερ] est in tibiis ligula, qua exempta, spirant maiore sono. Sophoclis locus, cuius mentio est apud Dionysium Longinum περὶ ὕψους. ISTVC adduci] adduci, ut agri Campani diuisionem, rem turpissimam, & reip. maxime exitiosam, Cæsari gratificans probaret. ἀπεσοφίζετο,] malitiose suam culpam excusabat. PROBARE,] Cæsar, ante quàm legem agrariam ferret, scriptam in senatu recitauit; si quis quid improbaret, correcturum pollicitus. præter Catonem contra nemo dixit. Dio libro XXXVIII. ACTIONES ipsum] si Cæsar iis legibus deinde ad suam potentiam abuteretur, ipsum esse accusandum, sibi uitio dari non posse. POTVERIT,] pro debuerit; ut pagina 28. REGE Alexandrino] ut rex Alexandriæ Ptolemæus à senatu & populo Romano socius appellaretur. Cæsar libro III. de bello ciuili. DE COELO, tum seruasset,] agere cum populo non licebat, cum de cælo seruaretur. Cæsar tamen, seruante Bibulo, leges tulit. DE PVBLICANIS] quos locationis Asianæ inductionem postulantes Cæsar tertia mercedum parte releuauerat. 15: & Suetonius. QVIDQVID futurum fuerit,] sic & antiqui libri; planius tamen, Quid futurum fuerit: ut hoc dicat: quòd Bibulus foro pulsus cum ignominia sit,

sibi

sibi ascribendum non esse: nam etsi legem agrariam probarit, de Bibulo tamen, legem impedire conanite, se id, quod euenit, diuinare non potuisse. SAMPSICERAME] Pompei. 30. IN MONTE Antilibano] in longinquis regionibus uectigal dedisse populo Romano, domesticum abstulisse? de monte Antilibano Plinius libro v. Strabo libro xvi. OBTINEBIS?] excusabis, tueberis; ut homines non reprehendant. INGRATIS animis] quorum uitio fit, ut nemo libenter aut libere tueatur remp. qui si non essent ingrati, ac mecum, ut debebant, consentirent: non tibi ea liceret facere, quæ pessime facis. non igitur exercitu Cæsaris, sed illorum culpa nos opprimes. APPELLANTVR] sed non sunt. IN EAM partem] contra tam iniquam paucorum dominationem.

32.

HOC statui, &c.] statui, cum Dicæarcho molestam gesserim, etiam Theophrasto satisfacere: id est, cum agendis rebus multos annos dederim, nunc τὸν θεωρητικὸν βίον amplecti, & in studiis acquiescere. AD HANC familiam] ad Theophrasti sectam. AD ME quoque fuit] ad me quoque scribens uisus est πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα: ut ait Homerus Iliad. ζ. quod Quinctus frater in iis epistolis sibi non constaret, qui uideretur de Asiæ diuturna administratione modo solicitus esse, modo minimum laborare. MANSIONEM suam] in Asia, quam pro prætore administrabat. ANNALES suos emendem,] de quibus emendandis non cogitaret, nisi tranquillo animo esset, mi-

nimeq; de mansione solicito. DE PORTORIO circumuectionis.] cum publicani pro rebus, quæ circumuehebantur, portorium sibi dicerent deberi, prouinciales, & negociatores negarent; pro prætore Quinctus dubia sententia fluctuans, rem ad senatum reiecit. DE CONSILII sententia] rectoribus prouinciarum suum cuique erat consilium. NON deberi] portorium publicanis. GRAECI] homines Asiani. QVID ego de ea re sentiam] ut sciant, me sentire cum ipsis. SI POSSVM discedere,] elegans sententia, nec tamen hactenus, ut uideo, satis nota. neque enim, Discedere, proprie hic accipiendum, sed μεταφορικῶς: quasi dixerit: si possum consequi, si hunc exitum res habere potest, ne Græci causa cadant. idem uerbum & Terentius usurpauit eodem sensu: apud quem ita loquitur Geta seruus in Phormione: Modo ut hoc consilio possit discedi, ut istam ducat. SATISFACIAM publicanis.] aliis rebus: cum in hac eorum animos offendamus. εἰ δὲ μή] refertur ad proximum uerbum, Satisfaciam. si contigerit, inquit, ut publicanis deinde satisfacere non possim; haud tamen in mentem ueniet pœnitere, quod in hac causa, quæ optima est, uniuersæ Asiæ, & negociatoribus satisfacere maluerim. NVM etiam de cistophoro] quod Quinctio fratri Asiæ pro prætore à populo Romano debetur, id uellem denario, id est Romana pecunia, curari. quæstores autem primo uolebant cistophoro, hoc est Asiatico nummo: nunc etiam id uidentur recusare. ILLVD NE QVIDEM] ne illud quidem, postulat consuetudo latine loquendi: sed &, Ne quidem, apud

hunc

hunc ipsum alibi notauimus. Pauli Magnuli liber, impressus quidem, sed uetere cum libro collatus, habet, Ne illud quidem, ipsius manu scriptum, mi niatulis literis. quo ille utebatur signo, cum librorum ueterum correctiones à suis distinguebat. QVOD extremum est.] ut numerentur nobis cistophori, summa quæstorum iniuria, qui cogant nos Romæ uti Asiana pecunia.

32:

MARITIMVM hoc] Formianum: quò expectatos uenire noluisti. SAMPSICERAMVS.] Pompeius. TIMENDVM sit] nihil est, quod magis timendum nobis putem, quàm ne Pompeius, cum se omnium sermonibus sentiet uapulare, & cum has actiones εὐανατρέπτους uidebit, ruere incipiat. 30. 36. AFFINITATIS coniunctio?] Iuliam Cæsaris filiam Pompeius duxerat uxorem, & Cæsar Pisonis Calpurniam. Suetonius, Plutarchus, omnes historiæ. et Repentina, præter opinionem: quia Iulia, antequàm Pompeio collocaretur, desponsa fuerat Seruilio Cæpioni. AGER Campanus?] plebi diuisus, approbante, atque etiam curante Pompeio. 31. 29. EFFVSIO pecuniæ] significat pecunias ex ærario erogatas, & publicanis redditas, Cæsaris lege. Suetonius, & in oratione in Vatinium. DII IMMORTALES.] interrupta oratio, figura, ἀποσιώπησις quæ dicitur. quale illud Aeneidos 1.

» Iam cœlum, terramq; meo sine numine uenti
» Miscere, & tantas audetis tollere moles?
» Quos ego. sed motos præstat cõponere fluctus.

NE ET OPERA, & oleum] ne frustra uideamur

mur in studio literarum ætatem consumpsisse. deflere enim, infirmi, planeq; muliebris animi est: cum à libris præcepta fortitudinis peti soleant. ἀδιαφορία,] æquanimitas mea: quòd animus meus nulla re uehementius afficitur. ID AFFICITVR] refertur ad illud, Quod est subinane in nobis: hoc sensu: Quæ ambitio in nobis est, ea nunc habet quo delectetur: siquidem Pompeii merita in patriam non iam, ut antea uerebar, maiora, quàm nostra, uideri possunt. PHOCIS Curiana] Hic ego diu cogitans excogitare nihil potui, quod probarem. antiqui libri tanquam in eadem silice, omnes hærent. TV TAMEN] ego te in Arpinati expecto: tu tamen fortasse istinc te non mouebis, & aduentum nostrum expectabis. THEOPHANE] qui Pompeii sensus, & consilia nouerat. 25. ARABARCHES.] quòd Arabiæ partem, Syriæ adiunctam, domuisset. ut supra, Megabocchus, quasi magnus Africæ rex.

33.

σκοπὸς] huc spectarunt, hoc uoluerunt. TIMENT ullam] ita de publico largiuntur, quasi timere uideantur, ne ullam cuiusquam rei largitionem prætermittant: ut, Cuiusquam, neutro genere accipiatur. cui sententiæ congruunt Suetonii uerba de Cæsare: Quæ, inquit, cuique libuissent, omnia dilargitus est, contradicente nullo; ac, si conaretur quis, absterrito. FVSIVM] Cæsaris amicum: qui tribunus pl. fuerat altero ante anno, Pisone Messalla cos. ut Cæsare & Bibulo cos. quibus scripta est epistola, ædilitatem gerere potuerit, quæ tribunatum anno interiecto sequebatur. mihi

enim

enim simile ueri sit, hoc tempore in magistratu Fusium fuisse. DE SINGVLIS rebus;] ego hæc uerba facile suspicor fuisse glossema antecedentium Græcorum. CAMPANA lex] lex de agro Campano diuidendo. qua in lege quodam capite scriptum erat, ut candidati magistratum petere ne possent, nisi prius iurarent, se in eo magistratu, quem peterent, contra leges Iulias de agro Campano uerbum non esse facturos. EXECRATIONEM] ut candidati, qui ad petendum coirent, se ipsi iureiurando execrarentur, si mentionem fecissent in magistratu de agro Campano aliter possidendo, atque ut ex legibus Iuliis eius agri possessio constituitur. 31. LATERENSIS] M. Iuuentius Laterensis: de quo in oratione pro Plancio, et fortasse in epistola Planci ad Ciceronem libro x.

33

SIBI VT sim legatus.] cum in Gallias exibit. VOTI causa datur.] defertur ab eodem. utranque neglexit: alterutram si accepisset, uitare potuit exilii calamitatem. et queritur ipse suam culpam in epistola ad Terentiam his uerbis: Meum fuit officium uel legatione uitare periculum, uel diligentia & copiis resistere, uel cadere fortiter. Voti causa: quia liberæ legationes & aliarum rerum causa dabantur. in oratione in Rullum, & ea pro Flacco. PVLCHELLI] putidum iam est toties iterare, Pulchellum appellari P. Clodium Ciceronis inimicum. 12. HAEC] libera. NON HABET satis;] plus autem habet præsidii egatio prouincialis: quia libera legatione utentes

absunt

absunt sua causa, illi uero reip. FRATRIS] qui anno insequenti ex prouincia Romam, triennio post quàm discesserat, rediturus erat, & rediit. ADSIM, cum uelim:] facile enim à Cæsare impetrabo, ergo hoc dabat utraque legatio, ut adesset, cum uellet: prouincialis hoc amplius, ut ideo tutius abesset, quia reip. causa, etiam, quia præsidii multum in Cæsaris amicitia. HANC] prouincialem. PVGNARE,] cum P. Clodio, si mihi negocium facesset. MANVMISSO] à Q. fratre in prouincia. INTENDVNTVR.] à P. Clodio.] ut paulo post. MANVMISSVM] à fratre. REVERERI saltem?] irati Demiphonis uerba apud Terentium in Phormione:

» Itane tãdem uxorẽ duxit Antipho iniussu meo?
» Nec meum imperium: age mitto imperiũ: non simultatem meam
» Revereri? saltem non pudere? –

Cicero tertium uersum aliter extulit. IN MAGNIS rebus,] magnæ res non ualde me angunt, Statii manumissio uehementer affligit, quæ parua res est. CVM dignitate,] nam in resistendo laus erit. DECLINARE] si legatione utar.

34.

DIGNITATIS ἄλις tanquam δρυός:] satis dignitati consuluisti. prouerbium est, ἄλις δρυός, de priscis illis glandes negligentibus post inuentas fruges, cum satis diu cibum se petiisse à quercubus dicerent. POPVLARES isti] Cæsar, Pompeius, Crassus. et cum ironia: quòd populares dici non possint, quos populus, etiam modesti homines

nes sibilis insectentur.] VNVS homo, &c.] Ennii uersus de Q. Fabio Maximo, cuius cunctatio collapsam rem Romanam Punico bello restituit. eundem uersum & Virgilius libro VI. usurpauit. CVNCTANDO.] apte, quod de Fabio dictum erat, transtulit ad Bibulum; qui contentiones timens domi se tenebat, nusquam progrediebatur, nihil agebat in rep. animo tantum dissentiebat ab actionibus improborum ciuium. et, Restituat, magis placeret, quàm, Restituit. AFFLIXIT:] qui se cum Cæsare coniunxerit, & ab optima causa ad perditam desciuerit. NEMINEM] quia bonos inimicos habet, improbos non amicos. 36. IIS VTI,] uereor ne Pompeius Cæsaris, & Crassi institutam amicitiam retineat non tam uoluntate, quàm quòd bonos metuit, quos offendit. CVM ILLA causa] contra Cæsarem, & Pompeium. VTOR VIA.] neque in hanc partem, neque in illam declino, interiacet quædam quasi uia, qua ego utor. sic & Liuius lib. V. Conuocatos milites monuit, uia omnes irent, nec diuerti quenquam, aut excedere ordinem agminis paterentur. IN THEATRO, & spectaculis] ludis, & gladiatoribus. ludi enim in theatro, gladiatores in arena. DOMINVS,] is, qui gladiatores dabat. ADVOCATI.] qui cum eo ad spectandum uenerant. et apparet, dominum gladiatorum ex Cæsaris & Pompeii amicis fuisse: quos populus oderat. uide illud, Cum gladiatoribus Gabinii, 38. LVDIS Apollinaribus] queis prætor urb. præerat. de quorum origine, & die Liuius lib. XXX. & XXVII. NOSTRA miseria] hoc Diphilus, ut ait Valerius,

 directis

directis in Pompeium Magnum manibus pronunciauit. uersus sunt ex uetere tragœdia, quæ ludis Apollinaribus agebatur. COACTVS] clamore postulantis populi. EADEM] in omnibus libris, & manuscriptis, & impressis, ante legebatur, Eandem uirtutem, coniuncte: ego multis abhinc annis correxi, & aliter distinxi ex Valerio lib. VI. cap. II. VIRTVTEM istam,] mire in Pompeium; qui Cæsarem sero cœpit timere, quem ipse suis opibus extulerat. Virtutem: opes, facultates, uires in ciuitate. CVM GRAVITER gemes:] cum te, tantum potuisse, pœnitebit. Valerius, Gemas: sed, Gemes, futuram calamitatem certius minatur. IN TEMPVS] non ut multis ante annis; & à uetere poeta, sed ut scripti uiderentur & ad huius temporis turpitudinem proprie notandam, & ab inimico Pompeii. MORTVO plausu;] plausu ita tenui, uix ut exaudiretur. μεταφορὰ à rebus animatis. CVRIO] cui priuato magis plausum est, quàm Cæsari consuli. ET SI ENIM SECVTVS] post Cæsarem in theatrum uenit. OB PLAVSVM EST] quod unus Cæsaris, & Pompeii nimiam potentiam libere insectaretur. 33. 27. 29. CAPVAM ad Pompeium] qui Capuæ XX uir agros diuidebat lege Iulia. necesse igitur est, Capua Romam uenisse ludorum caussa; Capuam, cum ludos spectasset, statim rediisse. nam certe ante ludos Apollinares, qui mense Quinctili celebrabantur, Capuæ fuit, ut pag. 29. & ludis interfuisse non dubium est, cum illud aperte indicet, Petulanter inuectus est. & Valerius Diphilum illa scribit pronunciasse directis in Pompeium manibus.

bus. INIMICI erant,] Cæsar, & eius amici. STANTES] maior enim significatio beneuolentiæ, cum ad plausum dandum surgitur. et ludos equites spectabant in XIIII. ordinibus sedentes, quos Roscia lex dederat; cum antea sedentes quidem, promiscue tamen cum plebe spectassent. Cur autem Curioni Cæsaris inimico plausum equites dederunt, cum ipsi Cæsari non dedissent, à quo in conductione Asianorum uectigalium tertia mercedum parte releuati magnum beneficium acceperant? (ut in Suetonio legimus) quia non tam beneficii memores, quàm iniuriæ. Cæsar enim, portoriis Italiæ sublatis, agro Campano diuiso, publica uectigalia uel maxime imminuerat: quo publicani, id est equites, offensi; qui, conducendis uectigalibus publicis, lucrum facere solebant. 31.

34.

OMNIBVS] uniuerso populo: cuius perspexerant è sibilis odium, è plausu beneuolentiam. MINITABANTVR.] se abrogaturos non modo Rosciam legem, quæ XIIII. ordines in theatro equitibus dedisset, sed etiam frumentariam, quæ ad uniuersum populum pertinebat: quam à C. Graccho latam, deinde à M. Octauio abrogatam, L. Appuleius Saturninus retulerat, ut populo frumentum semissibus & trientibus daretur. Liuius, Cicero, Pedianus, scriptor rhetoricorum ad Herennium. SVSCEPTVM ab illis,] à perditis ciuibus: ut, Susceptum, de flagitiis eorum dictum sit: quo modo & in oratione pro Quinctio: Quod turpissime susceperas, perficere non potuisti, & transigere. et in flagitiis uerbum suscipere frequenter

quenter à ueteribus usurpatum. SILENTIO transiri] ab hominibus dissimulari. TAMEN ferendum] non quia rectum sit, sed quia corrigendi spes non est. IMPENDET negocium:] si Clodius fiat tribunus pl. nondum enim habita comitia erant. 35. CONSVLAREM exercitum] bonos omnes consularem appellat exercitum, quos sibi in consulatu præstantissimis actionibus obstrinxerat. COSCONIO] xx uiro agris diuidundis. INVITATVS] à Cæsare: sed Cicero recusauit. 135: et in oratione de prouinciis consularibus. VOCARI in locum mortui.] ambiguo dicto iocum quæsiuit: quasi, In locum mortui, in eum locum, significet, quem mortuus obtineat: cum tamen hanc sententiam habeat; In eum locum, quem is, qui mortuus est, uiuens obtinebat. Aut ideo dixit, Vocari in locum mortui, quia, surrogari in locum mortui, minus honorificum est, quàm eum magistratum, quem is, qui mortuus est, habebat, ipso consequi legitimorum comitiorum tempore. MEAM] ueterem, quam apud improbos habeo, ex reip. defensione contractam. ALIENAM] recentem, ex aliena culpa. ILLI] qui diuidendis agris præpositi sunt. LEGATVM.] in Galliis. 133. HONESTIOR] quàm si xx uiratum acciperem. sed oritur dubitatio, utrum xx uiratum Cicero repudiarit, ut est epistola II. libri IX. an V uiratum, ut in oratione de prouinciis consularibus. hic nitendum est coniecturis; quibus, incertis & fallacibus, quandoque tamen locus est. mihi igitur non fit ueri simile, Cæsarem Cosconio V uiratum detulisse,

ſe, maioremq́; ei habere honorem uoluiſſe, quàm Balbo & ſororis ſuæ uiro, & Pompeium, generum ſuum, arctiſſima affinitate contingenti; cui non V uiratum, ſed XX uiratum dederat: ut eſt in Auguſto Suetonii. At Coſconius dignitate præſtantior. primum, ridiculum eſt de dignitate loqui Cæſare cos. qui collegam Bibulum armis foro pepuliſſet; M. Catonem, optimum ciuem, in carcerem duci iuſsiſſet; ad ambitionem, & gratiam omnia referret: deinde, ne id quidem. neuter enim conſularis, prætorius non minus Balbus, quàm Coſconius: ut Suetonius tradit. PERICVLI] quod mihi impendet à Clodio. HOC NON repudio] legationis honorem non recuſo; ſed pugnare tamen malo, quàm legatus exire. eadem eſt ſententia 33. Hanc ego teneo: ſed uſurum me non puto: nec tamen ſcit quiſquam. non libet fugere. aueo pugnare. magna ſunt hominum ſtudia. QVID ergo eſt?] ſi non repudias, cur ergo non accipis, & uſurum te dicis? cur animi dubius deliberationem non concludis? cur incertus pendes, cum uideas hanc eſſe honeſtam periculi declinationem? ITERVM dico,] dixit enim, Me miſerum, cur non ades? QVID aliud?] quid aliud eſt, quod ſcribam? ſic pag. 16. & 26. ἀκκιζόμεθα] inuitus diſsimulo. CAECILIVM] auunculum tuum. qui Atticum poſtea teſtamento adoptauit. EDICTA Bibuli] Bibulus conſul domo abditus per edicta obnunciabat. Suetonius, Plutarchus, alii. DOLORE, & ira] quia Bibulus edictis eum acerbiſsimis lacerabat. 36.

L COELIVM

CAECILIVM] Attici auunculum. SATIS FACIT] quia Pompeium, amicissimum, in amicitia nostra confirmat, meq; omnibus officiis colit. 39: PRAGMATICI] rebus gerendis exercitati. SIMVL quid] sic pagina 142. simul Cæsar Romam uenerit. antiqui libri, Simul &. forte, Simul ut: ex Academicorum IIII. et de finibus II. AB AMALTHEA] ab ocio, quo frueris in tuo gymnasio Amalthea. 7. NE NON prodat] ne literæ aperiantur. infert enim, ἀλληγορίαις obscurabo, id est, figuris sententiam obscurantibus. 34: NOVO quodam morbo] nouum enim, & inusitatum est, ægrotantem agnoscere morbum, & sentire periculosum esse, nec tamen mederi. ACTA] à Cæsare cos. VARIETAS in re nulla sit,] quòd omnes ea, quæ sunt acta, peræque detestentur. SINE internicione] quia res ad certamen deduceretur: unde cædes, & internicio ciuitatis. CEDENDI] cum neque resistere possimus sine internicione, & cedendi consilium sit exitiosum. NOVO quodam genere] cum populo carissimus sit, quia populares odit. quod euenire non solet.

DIODOTVS] non est is, de quo in Bruto legitur: qui mortuus est post ortum ciuile bellum, id est multis annis post, quàm hæc epistola scripta est. sic enim in Bruto: Stoicus Diodotus cum habitauisset apud me, mecumq; uixisset, nuper est domi meæ mortuus. quòd si mortuus est Diodotus paulo ante, quàm Cicero Brutum scriberet; Brutus autem scriptus est Cæsare IIII. et Lepido cos.

sequitur

sequitur, ut Diodotus hic alius necessario sit, qui moritur Cæsare & Bibulo cos. id est ante scriptum Brutum annis XII. HS. FORTASSE centies.] scutatorum, ut nunc loquimur, circiter CCL millia. ARCHILOCHIO] acerbissimo: quales Archilochi poetæ iambi. IN ANTE diem] in diem si dixisset, idem significasset. DISTVLIT] Latinis feriis edicendis, uel instaurandis: ut epistola VI. lib. II. ad Q. fratrem. LIBROS] Alexandri poetæ. 37. QVID ego subtiliter?] quid minuta persequar? ILLORVM] Cæsaris, & Pompeii. IRATI] Pompeius, quia Catonis sororem cum uxorem peteret, repudiatus est; Cæsar, propter ueteres inimicitias, & recentes iniurias. Plutarchus utrunque.

36.

AMICVS noster] Pompeius. DEFORMATVS corpore,] qui tantum amiserit de ueteri dignitate. PROGRESSVM] in causa turpi. PRAECIPITEM] temerarium, sine consilio. DE EDICTIS Bibuli] ipsum accusantibus. 34. VNI CRASSO] qui Pompeii uetus inimicus, paulo ante Cæsaris opera reconciliatus, animum tamen gereret occulta maleuolentia suffusum. QVIA deciderat ex astris,] quia summam laudem, summis rebus gestis quæsitam, improborum coniunctione amiserat, homines eum misericordia potius, quàm odio, prosequebantur, nec putabant sponte & consilio progressum in eam turpitudinem deuenisse, sed casu & errore lapsum decidisse. cur enim circumfluens gloria, uniuersæ ciuitati carissimus, infamiam sibi ipse, & inuidiam strueret?

VENEREM,] Coam: de qua Plinius, & de Ialyso Protogenis. PICTVM, & politum] omnibus literis, & rebus ornatum. ACER in ferro] quòd ea tempestate gerendis bellis nemo acrior Pompeio, aut præstantior habebatur.

36:

DISTVLISSET;] edicto comitia distulerat in ante diem XV. cal. Nou. 35: EA RES] dilatio comitiorum, quæ populum offendebat, quia comitiis nummi diuidebantur. 17. AD BIBVLVM.] ad ædes Bibuli cum clamore. Bibulus enim, post agrariam legem, domi inclusus consulatum peregit. Suetonius. AD TEMPVS illud] cum mihi Clodius negocium facesset. AD TEMPVS] in tempore, cùm res postulabit. SATIS mihi facit.] officiis & studiis erga me 35. 37. 39: DIVINITVS.] affirmat enim, se prius occisum iri à Clodio, quàm me uiolatum iri. 35. DISCESSVROS.] eodem sensu dixit quo supra 32. Si possum discedere ne causa optima in senatu pereat. Spero, inquit, nos perfunctūros hoc negocio aut cum gloria, aut certe sine molestia. EGERIS.] num pecuniam ab iis debitam exegeris. QVOD egisses] abest hoc ab antiquis libris: & simile quidpiam subaudiri potest: ut sit ἀποσιώπησις. SCIRE possemus.] tu enim in sermone, aut ex ipso, aut è sorore, quid in me cogitet, eliceres. 28. 37. DENVNCIAT;] minatur. IN EOS;] in Cæsarem, & Pompeium. 29: EXERCITVS] quem Cæsar habebit Galliarum pro consule. IN NOS.] qui ab opibus, & exercitu minus firmi sumus. IVDICIVM] populi:

puli: ut ad populum causam Cicero diceret de ciuibus R. & contra leges, & indicta causa summo supplicio affectis.

37.

APPIUM] P. Clodii fratrem, qui anno proximo prætor est designatus. 53.54. VARRONEM nostrum] qui gratia ualet apud Pompeium. fuerat enim eius præfectus bello maritimo contra piratas. de re rustica libro II.

37.

TOTUM est in eo,] maximi refert. sic locutus est in epistola I. libri III. ad Q. fratrem: Totum est in eo, tectorium ut concinnum sit: & in epistola ad Capitonem lib. XVI. 266. INEAT magistratum.] hoc dicit comitiis nondum habitis: sed fore uidebat, ut Clodius tribunus pl. designaretur. 38. POMPEIUM Crasso urgente,] quoniam futurum est, ut Crassus Pompeium urgeat contra me; intelliget, qua fide Pompeius mecum agat; & Clodiæ narrabit; illa tibi, si aderis. ita fiet, ut, si intelligam Pompeium bona fide mecum agere, sine molestia sim, Clodii furorem non timeam; sin aliter, credulitatis errore non decipiar. Βοώπιδα.] Clodii sororem, qua Crassus plurimum uteretur. EX IPSO] Crasso. AB ILLIS] Pompeio, & Cæsare. POENITET.] quòd societatem cum improbis coiuerit. 36. ERUPTURA.] ad uim. 36. LIBROS Alexandri,] à Vibio acceptos. 35. NUMERIUM] Numerius familiæ nomen est, ut Cn. Numerius Fronto, in lapide antiquo, quem in turri sancti Vitalis coædificatum uidemus: & prænomen, ut hic, & in oratione pro

Cluentio: Larinas quædam fuit Dinea, quæ filios habuit, Marcum & Numerium Aurios. SAMPSICERAMVM,] Pompeium. 30. ILLIVS partis] societatis contra causam reip. CONSENESCERE] populi gratiam amittere, & in inuidiam adduci, nemine tamen eos oppugnante.

38.

IN MVLTA commemoratione] commemorantur cum desiderio eæ res, quas in consulatu gessimus. 37. Βοώπιδος noster consanguineus] expo no sic: Βοώπιδος consanguineus, noster: ut, Noster, sit ironia: ut etiam pag. 34: Noster Publius mihi minitatur. et 36: Pulchellum nostrum facillime teneremus. Βοώπιδος, Clodiæ. 28. CONSANGVINEVS] frater P. Clodius. DENVNCIAT] periculum nobis. 35. DECLARATO illo,] postquam Clodius designatus fuerit tribunus pl. & ante quàm ineat magistratum. 37. NOSTER index,] qui nobis olim Catilinæ socios indicauit. Dio, Suetonius. CAESARI] consuli, præmia promittenti. Suetonius, Appianus in Vatinium. CVRIO filius] acerrimus Cæsaris, & illarum partium inimicus. 33.

38:

NEGABAT] eo consilio, ut, cum negaret quod omnibus notissimum erat, suspicionem crearet in Curionem. RESTITISSE] colloquendi causa. FIDEM publicam] ut ipsi daretur impunitas, si alios indicasset. PAVLLVS] L. Aemilius Paullus, qui Macedoniam quæstor obtinebat in Vatinium. postea consul fuit cum C. Marcello. INITIO] cum Romæ esset, nondum in Macedo-

niam

niam profectus. CN. CAEPIO. hic Brutus] M. Iunius Brutus, Seruiliæ filius, qui postea Cæsarem interfecit. adoptatum ab auunculo Seruilio Cæpione, de quo Plutarchus in Vticensi, credendum est: ut ex adoptionum instituto Seruilius Cæpio Iunianus Brutus appellaretur. ab adoptante enim prænomen, nomen, cognomen accipiebat is, qui adoptabatur. sed de Cæpionis Seruiliæ fratris prænomine Plutarchus nihil. ex Philipp. x Quinctum fuisse apparet, cuius in extremo de Q. Cæpione hoc Bruto sæpe iterata mentio. quod antiquus nummus, qui est apud me, confirmat, ita circumscriptus, Q. Cæpio Brutus procos. ut hic quoque uideatur legendum, Q. Cæpio, non, ut legitur, Cn. Cæpio. nam quod in quibusdam libris est, Cn. Cæpio & Brutus, ut duo significentur, Cæpio, & Brutus; id ut perspicue falsum reiiciatur: cum, unum significari Seruiliæ filium, aperte indicet quod his uerbis infra scriptum est: Cæpionem de oratione sua sustulit, quem in senatu acerrime nominarat: ut appareret, noctem, & nocturnam deprecationem intercessisse. Hic Brutus: ad differentiam; quòd alii essent Cæpiones eodem prænomine. LENTVLVS] L. Lentulus consularis candidatus, ex oratione in Vatinium. fuit autem non solum flaminis filius, uerum etiam flamen ipse. quod eadem indicat oratio. CONSCIO patre] L. Lentulo flamine Martiale. de aruspicium resp. 246 CVM gladiatoribus Gabinii] non dubito, quin abundet particula, Cum: ut tempus significetur, quo Gabinius gladiatores populo dedit, opinor, ut eo munere gratiosior esset in petitione

 consulatus.

consulatus. nam petebat hoc anno, & designatus est cum L. Pisone. tempus autem id significari, eo certius est, quia sequitur proxime, In eo principem Paullum fuisse, quem constabat eo tempore in Macedonia fuisse. Omitto alia non dubia argumenta, ut hoc: non debuisse Vectium inter conscios facinoris admiscere Gabinii gladiatores, ne gladiatorũ dominus Gabinius, qui erat Cæsarianæ partis amicissimus, in suspicionem adduceretur. Et ut opinio mea fert, gladiatores Gabinii fuere, de quibus 34. Gladiatoribus quà dominus, quà aduocati sibilis conscissi. CVM TELO fuisse] quod lex uetabat. itaque P. Cornificius in senatu, ut inuidiam Miloni faceret, ferrũ dixerat eum habere intra tunicam ad femur alligatum. Pedianus. ID ESSE actum,] ita rem esse compositam à Cæsare, & Vectio. CATVLLVM] quem adolescens ætate prouectum pontificatu deiecerat. Suetonius, Plutarchus. IVSSERAT dicere] cum eum de refectione Capitolii, ad disquisitionem populi uocauit. Suetonius 4. PRODVXIT] nam priuato non licuisset de superiore loco dicere, & concionem habere, nisi à magistratu concederetur. 53. 54. ASPIRARE non liceret] domi enim se tenebat armorum metu. Non dixit, Accedere, sed, Aspirare: quod minus est.

VOLVIT] non Vectius, sed Cæsar. DE REP.] quid hæc ad remp.? possunt sanè & ad remp. traduci, sed ita, ut non sponte sequi uideantur. malim legere, de re. CAEPIONEM] M. Brutum. NOCTVRNAM deprecationem] Seruiliæ, Bruti matris, quam Cæsar amauit. LVCVLLVM]

L.

L. Lucullum. In oratione in Vatinium. et cum, Lucullus, dicitur, sine prænomine, de Lucio, non de Marco eius fratre, κατ' ἐξοχὴν intelligendum. IN P. Clodium] cum accusatus est crimine pollutarum religionum. 7. ILLVM, qui] hoc addit, ut distinguat. nam erat alter C. Fannius, hoc anno tribunus pl. ut in oratione pro Sextio, & in Vatinium. L. DOMITIVM] Ahenobarbum: qui consul fuit cum Ap. Claudio. VICINVM consulis] uicinus erat Cicero Cæsaris consulis, quòd ipse in Palatio, Cæsar autem in Sacra uia habitabat, quæ secundum radices Palatii à Carinis in Capitolium tendebat: 45. Suetonius. AHALAM Seruilium] qui sua manu Q. Melium, regnum appetentem, occiderat. Liuius. BRVTVM] qui reges exegerat: nota historia. REPERIRI] qui occiderent ciues Melio similes, aut nouos Tarquinios expellerent. A VATINIO,] qui cum Vectio, præsente populo Romano, collocutus, inculcauit, ut Pisonem, & Laterensem nominaret. In oratione in Vat. CRASSVM Diuitem] M. Crassum, qui à Parthis occisus est: de quo 30. DEVI,] lege Plotia: quia confessus esset se cum telo fuisse in epist. fam. 16: & pro Milone, & Salustius in Catil. IVDICIVM postulaturus.] iudicium populi. erat tribunos pl. appellaturus: sic aduersus Lucullum prætorem C. Antonius tribunos appellauit, Damio aduersus Flauium, Pedianus. IVDICIA fore uidebantur] fore uidebam, ut multi rei fierent, ex indicio Vectii. QVI NIHIL contemnere] ideo non pertimescimus, quia cauemus omnia: iudicium autem impendebat

pendebat Ciceroni & ex indicio Vectii, & mox à P. Clodio de necatis ciuibus Romanis. TIMVERAMVS,] Plutarchus hæc: Cum senatores in curiam pauci conuenirent, Considius Cæsari causam dixit esse, quia milites illius, & arma timerent. cui Cæsar: cur & tu ob eandem causam non domi te contines? quia, Considius, senectus me facit intrepidum. DISCVSSERAT] aliis metu silentibus, Cæsari declarauerat. QVAM quotidie timere potueramus,] hoc Vectii indicio patefactum est, cædem quotidie nobis fuisse timendam ab iis, qui rerum potiuntur. quorum uidemus quàm scelerata consilia sint, cum perniciem bonis uiris quacunque ratione machinentur. Non timebamus, cum indicia non extarent, sed timere quotidie potueramus, ut nobis inscientibus impendentem. CATVLO,] Catulus anno proximo perierat, Afranio Metello cos. ut pag. 20. placeret igitur, Lucullo, cui negocium impendere uidebatur è Vectii nominatione: aut, Catone, qui hoc anno, id est Cæsare consule, magnis contumeliis affectus est. sed antiqui libri, Catulo: mendose: neque enim ad mortuum huius temporis miseriæ pertinent. CVM splendore uitæ, cum hoc tempore,] cur infortunati? quia cum ita uixerimus, ut patriæ rationibus haud fere ciuis quisquam fuerit utilior, nunc tamen tantum abest ut digna meritis præmia feramus, ut etiam in maximis molestiis, periculisq; uersemur. MORATVS est] placeret, Inodoratus: quia, cum Pompeio aut Cæsari credere periculosum uideret, eorum animos nosse, magni putabat ad suas rationes interesse, propter inse-

quentis

quentis anni impendentem à Clodio tempestatem subscribere uidetur sententiæ nostræ quod scriptum est pagina 32. Velim è Theophane expiscere, quonam in me animo sit Arabarches. & pagina 37. Per Βοώπιδα intelligere poteris, qua fide ab illis agatur. Et, Inodorari ἑλικτά, proprie. nam odorari dicitur de rebus occultis, quæ minime iudicantur oculorum sensu. ut libro de oratore: Odoror quid sentiant iudices. et ad hunc ipsum libro vi. 94: Ego μυστικώτερον ad te scribam: tu sagacius odorabere. et libro xiii. Odorare Antonii διάθεσιν. Neque uero particula, In, præposita priorem significationem ut contraria tollit; sed facit quod in uerbo audio: ut, cum dicimus, Inaudire, significamus, id audire, quod occulte agatur. item, Inodorari, indagare quod in occulto latet. si, Moratus, retinemus; expone, tardauit, repressit. sed fides mihi non fit, Varronis auctoritatem fuisse tantam, ut remorari potuerit consilia Pompeii: elicere quidem, aut odorari, pro familiaritate potuit.

39.

ἑλικτά, καὶ οὐδὲν.] senarii sunt apud Euripidem, quos Andromache, Menelao irata, in Spartanos communiter iacit.

ὦ πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἔχθιστοι βροτῶν
Σπάρτης ἔνοικοι, δόλια βουλεύματα,
ψευδῶν ἄνακτες, μηχανορράφοι κακῶν,
ἑλικτὰ κ' οὐδὲν ὑγιὲς, ἀλλὰ πάντα πέριξ
φρονοῦντες, ἀδίκως εὐτυχεῖτ' ἀν' ἑλλάδα.

Spartanis igitur similes Pompeius & Cæsar, ἑλικτὰ, καὶ οὐδὲν ὑγιὲς φρονοῦντες. DE FLACCI prætura.] Cicerone consule prætores L. Valerius Flaccus,

eus, C. Pontinius Vulturtium, unum ex Catilinæ sociis, & legatos Allobrogum, in transitu pontis Miluii exceptos, comprehenderunt. QVORVM opera,] quorum opera ita afflicta res publica est, ut desperetur. MVNITI] contra impetus P. Clodii, tribuni pl. designati.

IN LIBRVM III. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 40.

CVM ANTEA] primam huius libri epistolam opinor esse oportere, quæ nūc tertia est; secundam, quæ secunda; tertiam, quæ quarta; quartam, quæ prima; quintam, quæ quinta item est: ut in eius fine ita legatur, III. idus Apr. Thurii. Vibone enim puto iter fuisse Thurium, inde Tarentum, inde Brundusium. ROGATIONEM,] Clodiam; ut mihi intra quadringenta millia ne liceat esse. 40: QVAMPRIMVM] ante quàm ex Italia proficiscar. FACILIVS potes,] hoc dicit: Cum Clodii rogatio permittat, ultra quadringenta millia ut ubiuis esse possim; sequitur, ut mihi

hi in Macedonia liceat esse, quo facilius, ante quàm ex Italia proficiscar, consequi me potes. non enim est, cur profectionem maturem: siquidem, quam mihi ad discedendum diem rogatio constituit, ante eam diem, uel nulla celeritate adhibita, ultra quadringenta millia licebit peruenire. quòd si longius ire, ultraq; quadringenta millia iuberet: difficilius consequi me posses. nam mihi esset properandi maior imposita necessitas.

EPISTOLA II. 40.

IN FVNDO Sicæ,] ad Vibonem. Ex Bessarionis libro legi etiam potest, In fundum: qua figura in Diuinatione dixit, Exteris nationibus, quæ in amicitiam populi R. ditionemq; essent. et in Verrem libro VII. Qui illam partem urbis tenerent, in eorum potestatem portum futurum intelligebant. quod Gellius notauit libro I. cap. VII. PRESERTIM nondum] presertim quòd, rogatio Clodia cum nondum sit correcta, nihil est quod me extrudat. CORRECTA.] audierat Cicero sustineri à Clodio rogationis promulgationem, quòd in ea quiddam ante uellet corrigere. 40: SI TE haberem,] tuo enim comitatu atque præsidio fretus, auderem Brundusium petere. Se iter habere, Bessarionis liber. BRVNDVSIVM recte.] quò iter discedens intenderam. AVTRONIVM] P. Autronium, unum ex coniuratis, qui in illis partibus exulabat, Ciceroni infensus uindici coniurationis. pro Sylla. AD NOS] in fundum Sicæ. TOTIVS rei] itineris mei. 40: TOTA calamitas] in qua insunt, præter mea damna

tia, ex molestiæ, quas ex molestiis meorum capio: ut nunc, cum te uideo mea causa tam molestum iter suscipere. NARYCI Locridis] de oppido Narycæ Suidas: ut uel, Narycii, uel Narycæ legendum uideatur. LOCRIDIS] in ora Locrorum.

EPISTOLA III. 40:

CVM TIBI agam gratias,] agam enim, si quando meam dignitatem recuperabo: qua spe me uiuere coegisti. EQVIDEM me pœnitet.] coniungitur, Equidem, & cum prima, & cũ secunda, & cum tertia persona, & cum una, & cum pluribus. exempla notauimus in oratione pro Sextio, lib. III. de fin. & apud Persium poetam. MVLTIS de causis] duas posuit in proxima superiore epistola.

EPISTOLA IIII. 40:

CONFECTVM,] placet, Correctum: ut in epistola, quæ ante proximam legitur. cogitaui sic, natum errorem è uicinitate; quod ueteres, Conrectum, scribebant. ILLO] ultra quadringenta millia. Petieram Vibonem eo consilio, ut uel in Siciliam traiicerem, uel Melitam adnauigarem: postea rogatione lecta, intellexi, si peterem Siciliam, progredi ultra quadringenta millia ante rogationis diem non posse; de Melita uero non esse cogitandum; siquidem ultra quadringenta millia non esset. iter igitur pedibus Brundusium uersus contuli, ut inde in Macedoniam nauigarem, quæ esset ultra quadringenta. PERIRET] ne pœnam subiret, quam Clodius irrogabat ei, qui Ciceronem intra quadringenta millia tecto recepisset. pro domo sua.

SI MODO recipiemur.] nam nisi recipior, iter mihi erit maturandū: ita me consequi non poteris.

EPISTOLA V. 40:

GRATIAS agit.] non opes meas, aut honores, quæ mihi nunc inimici ademerunt, sed me ipsum, qui idem sum. THVRII] Thurium oppidum Plinius libro III. cap. XI. inter duos amnes Crathin & Sybarim, constituit. Bessarionis liber, Thauri.

EPISTOLA VI. 41.

IN EPETRO] in qua possessiones tuæ sunt. CONSISTEREMVS] erat enim Epeirus ultra quadringenta millia. 44. 45:

EPISTOLA VII. 41.

AD CAL. Maias.] Bessarionis antiquus liber, Ad XIIII. cal. Maias: & recte: ut Brundusii fuerit tresdecim dies. datæ enim literæ sunt pridie cal. Maias, cum Brundusio proficisceretur. in epistola ad Terentiam, Nos, inquit, Brundusii apud M. Lenium Flaccum dies XIII. fuimus. Et quia proximam superiorem epistolam, Tarenti datam, post hanc scriptam esse perspicuum est: ideo datam suspicor non XIII. cal. Maias, ut est in impressis, sed calendis Maii, cum iam in Asiam iter instituisset. POST diem tertiū eius diei] tertio die post, quàm priores acceperam. antiqua figura, ut pridie eius diei, postridie eius diei, post diem tertium, & post diem quartum eius diei. APVD te] domi tuæ, quam habes Buthroti. uel potius in fundis; cum inferat,

ferat, Ista solitudo, quæ in urbe Buthroto non fuisset. SI LICERET ibi omne tempus c.] non licet autem cum propter Autronium, & ceteros exules, mihi infensos, qui ab Epeiro tantum quatriduo distant; tum, quia uereor, ne Clodius, & qui me eiecerunt, interpretentur, Epeirum non satis abesse ab Italia. diuerti autem in Epeirum paucorum dierum causa, quid attinet? recta igitur in Asiam. SINE te.] nam tecum in Epeiro tua libenter essem: sine te autem cur? NAM castellum, &c.] scripserat, opinor, Atticus, nisi uellet in suis fundis, quia minus tuto uideretur, posse eum non longe esse castello munito. neque enim de Buthroto accipiendum puto: quæ fuit urbs, non castellum. TRANSEVNTI] nam habitare uides me non posse.

41.

NOSTRI hostes] Autronius, & ceteri exules. 40. 42. ILLVD quoque oppidum] quòd si hoc dè Athenis interpretarentur, multo magis de Buthroto: quod oppidum Italiæ propius adiacet, quàm Athenæ. NOSTRI consilii] qui cessrim inimicis; cum potius cadere fortiter debuerim. epist. fam. 234. SPES] reditus. et, ut miseri, aduersa timet omnia. INVIDORVM] Hortensium maxime designat: à quo se dicit sceleratissime, insidiosissimeq; tractatum, in epistola ad Q. fratrem lib. I. TEMPVS honestissimum] mihi cum inimicis pro mea dignitate pugnanti si contigisset ut caderem; gloriosum fuisset. nunc exul præclaræ mortis occasionem sperare amplius non possum: finiendi tamen doloris potestas adempta non est:

est: idq; potius mihi uideo esse cogitandum, quàm ut ullam medicinam faciam. Et uidetur de morte uoluntaria cogitare. MVTANDARVM rerum.] mutato autem reip. statu, meæ quoque res, quæ nunc perditæ iacent, commutabuntur. NIHILO minus,] quanquam ex Italia proficiscor. ACCEDEMVS] paruis itineribus. nam in accessu tarditas est. CANDAVIAM] montem Illyrici, qui Macedoniam Illyricumq; disterminat. Strabo, Plinius. DVBITATIONEM] quia non affirmauit, in Epeirum iter habiturum: sed dixit, Aut accedemus in Epeirum, aut per Candauiam tarde ibimus. DE FRATRE] ex Asia Romam proficiscente: cuius itineris ratio meum iter gubernabit. NEC QVO modo uisurus] afflictum dolore miseriarum mearum. VBI dimissurus] dolor enim, & luctus alterum ab altero diuelli uix patietur. ID] congressus, & dimissio.

EPISTOLA VIII. 42.

INIMICORVM;] de Autronio, & ceteris loquitur. 40. 41. HABERET, cum inde proficiscemur.] si in Epeirum iuissem, inde proficiscens per loca difficilia iter habuissem. montibus enim Epeirus à Macedonia discluditur. PEDIBVS] terrestre iter significari notum est. ISTIC quid agatur,] timebat, ne quis accusaret repetundarum Quinctum fratrem, ex prouincia redeuntem. 42. 47. VT ACRIVS postularet:] accusaret fratrem. accusatorem Atticus in epistola sua nominarat, Cicero nomen omittit. NAVIGATIO] fratris. RELIQVA] quæ fratri meo ab inimicis nostris

uidentur impendere. Hoc metu] ne frater postuletur.

42.

Ad me consolandum.] spes enim mei reditus in mutatione rerum sita est. 41. Tigrane enim neglecto] cum Pompeius Tigranem sibi à Clodio ereptum neglexerit, sublata spes omnis est mutandarum rerum. ego autem graues inter eos contentiones fore speraueram. subscribamus quæ Pedianus in Miloniana: Pompeius, inquit, post triumphum Mithridaticum Tigranis filium in cathenis deposuerat apud Flauium, senatorem; qui postea cum esset prætor, eodem anno, quo tribunus pl. Clodius, petit ab eo Clodius super cœnam, ut Tigranem adduci iuberet, ut eum uideret: adductum collocauit in conuiuium, dein Flauio non reddidit: Tigranem dimisit, & habuit extra cathenas, nec repetenti Pompeio reddidit: postea in nauem deposuit; & cum profugeret, tempestate delatus est Antium. illico, ut deduceretur ad se, Clodius Sex. Clodium, de quo supra dixi, misit, qui eum reduceret. Flauius quoque, re cognita, ad diripiendum Tigranem profectus est: ad quartum lapidem ab urbe pugna facta est: in qua multi ex utraque parte ceciderunt, plures tamen ex Flauii, inter quos & M. Papirius eques Romanus, publicanus, familiaris Pompeio: Flauius sine comite Romam uix perfugit. Varroni] qui Pompeium hortatur ad meam causam amplectendam. Hypsaeo] hic Pompeii quæstor fuerat, eumq; ut Varro, hortabatur, ut Ciceronis patrocinium susciperet. cognomen est Plautiæ familiæ. Impulsi, ac

proditi]

proditi] Pompeium notat : cuius fidem secutus, in eam calamitatem incidit : quam uitare potuit, legatione suscepta. 33. 35. 37. DE FRATRE] de postulatione. III. cal. Iun.] qua ratione non nulli, ut, III. cal. Mai. legendum putarent, addu cti sint, non facile possum intelligere. mihi contra ueritatem uidetur. id apparet ex hac ipsa epistola: in qua cum dixerit, se uenisse Thessalonicam ad x. cal. Iun. certe, ut, Thessalonicae III. cal. Mai. se esse, deinde subiungat, fieri non potest. cum hac ratione, ita firma, ut euerti non possit, liber manuscriptus Bessarionis consentit. itaque locus iam du bitationi nullus superest: nisi si cui uerum sensum contendendi cupiditas aufert.

EPISTOLA IX. 42.

NE QVID absens] ne absens postularetur. 42. 43.

LICTORES dimitteret,] qui dimittendi fuissent, si mecum manere uoluisset. nam imperatori transitus per alienam prouinciam dabatur, morari diutius in ea cum imperio non licebat. MEI PECCATI] peccaui enim, cum uobis uiuendi au ctoribus parui: cum perire satius fuerit, quàm in hunc casum incidere. A POMPEIO. nunc Hor tensium allice, & eiusmodi uiros.] hoc totum est ex Attici epistola: ideo scribendum literis grandiusculis. NONDVM perspicis] uis me in Pompeio, & Hortensio spem ponere : non intelligis me ho rum insidiis, & scelere periisse? QVORVM insidiis, quorum scelere] insidiis Hortensii, qui me summa simulatione amoris, summaq; assiduitate

quotidiana sceleratissime, insidiosissimeq; tractauit. ad Quinctum fratrem lib. I. SCELERE] Pompeii; cuius promissis destitutus, in has miserias incidi. 37. NON licuit,] per uos, qui mihi auctores uiuendi fuistis, cum ego interitum gloriosum ærumnosæ uitæ anteferrem. 41: NEGOCIVM] metus accusationis. 47: VT TIBI placet,] scripsisti enim, ut expectem literas tuas Thessalonicæ: si quod forte ex actis mensis Maii beneficium afferatur. 42. 43:

EPISTOLA X. 43:

SPEM] ut ex tuis literis de reditu in patriam sperare possim. AD TE] in tuas Epeiroticas possessiones. ISTA euanuerint:] quæ nunc agitis de salute mea. et opinor Atticus ita scripserat: Hæc si euanuerint, aliud aliquid uidebimus. ISTORVM:] qui me eiecerunt. et erat discordia maxime inter Clodium, & Pompeium, ut de Tigrane, aliisq; de rebus. 42: & Dio libro XXXVIII. IN TAM bona causa,] qui patriam a coniuratorum scelere liberassem. NE VIDEREM:] ex Asia Romam redeuntem. 43. LVCTVM] ex mea calamitate. INTRA parietes meos,] ab iis, qui me quotidiana assiduitate insidiosissime tractarunt, ut Hortensius, ut Arrius. ad Q. fratrem lib. I. VIVVS amitterem?] pugnare, inquit, debui, ut hæc aut retinerem, aut cum uita simul amitterem.

EPISTOLA XI. 44.

TVAE literæ,] quibus scripseras bene sperandum. RVMORIBVS] hoc est quod dixit, Nuntii

Nuncii non optimis auctoribus. A D T E] in Epeirum tuam. V T E G O] ut pro quàm, dixit, sicuti supra de Pompeio, Vt ille tum humilis, ut demissus erat. est autem hic eò uenustior sententia, quo minus aperta. Cum me, inquit, obiurgas, quia meo casu nimis excrucier; facis, ut neque me uidearis amare, neque dolere dolorem meum: quem tamen ita affectum mea ærumnia esse arbitror, ut te ipsum consolari nemo possit. in hoc inquam tuum amorem, & dolorem non agnosco. qui enim amat, æque dolet: &, qui æque dolet, non obiurgat.

EPISTOLA XII.

P E R S E N A T V M :] nam per populum minus sperandum uidebatur Clodio tribuno. I D E M Q V E] qui me sperare iis per senatum, idem scribis caput proponi rogationis Clodianæ: quo capite cautum erat, ne quis referret ad senatum de Cicerone restituendo. ut 46. S E C V N D V M comitia.] habitis comitiis. 34. E O D E M tribuno pl.] Clodio tribuno, qui nostram causam, ut solet, acriter oppugnabit. et eo minus post comitia sperandum est, quia consul erit designatus inimicus meus Q. Metellus Nepos. Videbat autem Cicero futurum, ut consul Metellus designaretur.

O R A T I O N E prolata.] non puto significari orationem in Metellum Nepotem scriptam, sed potius in C. Curionem. nam cum Metello pluribus uerbis Cicero concertauit, ut in epist. I I. libri V. fam. at hic se nunquam uno uerbo concertasse dicit. de Curione autem 46. S A N A R I,] si ullam

ſpem uides mei reſtituendi. SIN PLANE perii] ſi uides reditum meum deſperari, de oratione prolata minus laboro. IACEO] non dixit, Sum, ſed, Iaceo, uerbo uſus ad mœrorem indicandum accommodato. COGITATIONE] ita ſum animo perturbato, nihil ut non modo loqui, ſed ne cogitare quidem poſsim. SIDONA:] locum hoc nomine prope Theſſalonicam non uideo fuiſſe. cumq; iam de mendo ſuſpicarer, confirmatus ſum in ſententia, poſteaquam Beſſarionis librum inſpexi: cuius ſcriptura hæc eſt: Venire ſi domitam ut intelligo. in Macedonia prouincia Plinius oppidum enumerat Scydra: ut fortaſſe, (neque enim affirmo, cum antiqui libri ueritatis lumen obſcurent) pro Sidona rectius legi poſsit, Scydra. aut ſecutus Beſſarionis librum tribue locum coniecturæ, ut, ſublata mendi labe, ita legas: Vt ad me uenires: idem tamen intelligo, te &c.

EPISTOLA XIIII. 44:

TEMPORIS non longinqui] meq; ex tuis literis aliquid ſperaſſe, quod tamen non diuturnum fuit, moleſte feram. MOTVM] diſcordiam iſtorum. 43:

EPISTOLA XV. 45.

AGI DE NOBIS] in ſenatu. REMORARI.] non quòd ipſe uideres quidquam mihi eſſe ſperandum, ſed ut me à deſperatione retraheres, ita ſcribebas. et cum omnes à me ſpes abirent, eas tu iis epiſtolis remorabare. NOSTRIS multis peccatis] qui inuidis credidimus, & legationem

tionem à Cæsare delatam, qua uitari potuit hæc ærumna, nimis imprudenter repudiauimus: cum tantis miseriis uel mors fuerit anteponenda: cuius oppetendæ tempus honestissimum prætermisimus. 41. CASVS] fateor enim, ea peccata non iam ulla prudentia posse corrigi: spei fortasse aliquid est in fortuna positum. VIAE celebritatem] qua frequentes Roma Thessalonicam proficiscuntur, qui literas à uobis creberrimas afferre possent. A PLANCIO] apud quem Cicero erat, quæstorem in Macedonia. 49:

45:

MINIME apposito] amo enim in hoc luctu solitudinem, odi celebritatem. VNIVERSI] omnes, quotquot istinc ueniebant. uniuersum est enim, quod nihil excipit. NIHIL esse necesse] cum de mea salute spei nihil esse uideretur. SI ALIQVID] quid si, Nisi aliquid? hoc sensu: nisi aliquid audiero, cur sperandum sit. 47. A COMITIIS] quod actum sit post comitia. hic autem expectabo, dum audiam. IN ASIAM] ut aliquo loco confidamus apposito ad tolerandam in hoc luctu calamitatem. nam hic me celebritas offendit. In oratione tamen pro Plancio, in Asiam non iuisse, legimus. Cum ad me, inquit, L. Tubero, meus necessarius, ex Asia uenisset, easq; insidias, quas mihi paratas ab exulibus coniuratis audierat, animo amicissimo contulisset; in Asiam me ire Plancius, propter eius prouinciæ metum, non est passus.

EPISTOLA XV. 45.

VARRONE] diximus supra, Varronem Pompeii familiarissimum fuisse. 39: DE VOLVNTATE Pompeii] Pompeium nostram causam suscepturum. 48. SCINDAM] augeam. à uulneribus tralatio; quæ scissa recrudescunt.

46.

MEIS uulneribus] quod paulo ante dixit, Ne scindam ipse dolorem meum. SIMVLATIONEM aliorum,] notat maxime Hortensium, & Arrium: quorum promissis destitutus in eam calamitatem inciderat. lib. 1. ad fratrem. NIHIL puto sincere] ita credendum de inimici liberto. ILLAM orationem] in ipsum. 44: placet autem, ut de Curione patre potius accipiatur, quàm de filio: utpote cuius sententiam, auctoritatemq; in senatu pluris Cicero deberet æstimare. Præterea, cum loquitur Cicero de filio, semper aliquid apponit, ut cum dicit, Curio adolescens, 27: 33. Curio meus, 29, Curio filius, 34. 38. de patre cum loquitur, nihil adscribit, ut 9: 10: 49. QVOD erat,] laudauerat in suis literis Atticus Curionem. EXPECTATIONEM Cæsaris] habet, cur etiam à Cæsare opem expectemus. PARVM luxerunt,] magnà enim obscura non sunt. ideo in epistola ad Curionem clarissima uocat, & maxime officia. IN TE peccaui,] quòd officia, & studia, tibi à me debita, prætermisi. IN ME enim ipsum] quia commisi ut tu, cum te mihi minus debere intelligeres, consilio me non iuuares. DEBERES, ac debuisses] si fecissem, ut meo merito me amares.

amabas

amabas enim tua uoluntate adductus, non meis officiis impulsus. LEGEM de collegiis] quatuor leges tulit Clodius in tribunatu, reip. perniciosas; annonianam, ut frumentum populo gratis daretur; alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo seruaret; tertiam, de collegiis restituendis, nouisq; instituendis; quartam, ne quem censores in senatu legendo præterirent, neue qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque censoris sententia damnatus esset. hæc Pedianus in Pisonianam. leges autem eas Cicero passus est à Clodio perferri, hac conditione, ne quid ille mox contra se moliretur. quam pactionem Clodius, perlatis legibus, non seruauit. Dio libro XXXVIII. DE COLLEGIIS] ex quatuor legibus eam nominat, quæ maxime contra ipsum pro Clodio fuit: qui, collegiorum nomine, opes & seruitia in Ciceronis perniciem conscripserat. in orationibus.

46:

POTVIT,] oportuit, debuit. non perfectum est autem, quia merita mea nulla erant. tale illud 28. Orbis hic in rep. conuersus est, citius omnino, quàm potuit. MEO, NON tuo scelere] grauiter enim peccaui, & scelerate feci, qui multa, tibi à me debita, officia non sum executus. RESPONSO] cum ab eo contra Clodii iniquissimam legem auxilium petii. 56: TVRPISSIMO consilio] abeundi in exilium: cum potius occumbere deberem. NVLLO nostro,] neque enim ita meritus unquam de te sum, ut à te diligi deberem. TVO IPSIVS beneficio] restitutum enim beneficio

neficio tuo non poteris non diligere. DE PRIVILEGIO] ut priuilegium fieret de me restituendo, hoc est, ut facto senatusconsulto ad populum ferretur. Priuilegium autem hoc differt à lege, quòd hæc ad multos, illud ad unum pertinet. Cicero autem abrogari malebat legem Clodii: idq; firmius uidebatur: propterea quòd priuilegio lex illa non tollebatur: quo timendum erat, ne quis rursus tribunus pl. existeret, qui lege uti uellet: post abrogationem autem nihil huiusmodi timendum. IMPEDIET,] cum abrogabitur lex Clodii. FERRI] de abroganda lege. SENATVSCONSVLTO] ex quo ad populum feretur, ut priuilegium fiat de me reuocando. PRIOR lex] duas leges Clodius tulit. prior fuit contra eos, qui ciues Romanos sine iudicio populi necassent; qua in lege nominatim de Cicerone scriptum nihil erat; itaque nihil eum lædebat: (Velleius lib. II. et Dio XXXVIII.) altera nominatim in Ciceronem, quoniam is ciues Romanos indicta causa condemnasset. IN VESTITV mutando,] nam si legem laudare noluerat, negligere saltem debuit. neutrum fecit: sed ueſtitu mutato populum rogauit, ne legem perferri sineret. quod ei perniciosum fuit. populum enim offendit, cum de antiquanda ea lege rogauit, in qua popularia multa de industria Clodius admiscuerat. SI QVID ageretur,] si quid ageretis de salute mea. LEGEM illam] priorem Clodii legem. NE TANGATIS] primum, quia nominatim in ea contra me nihil est; deinde, quia, popularem legem abrogare, aut infirmare si uultis, populus offendetur. alteram igitur, date

date operam, ut abrogetis; quando & minus popularis, & nominatim contra me est: priorem ne tangite. TVTE scripsisti,] is locus est huius libri epistola XII. NE REFERRI, neue dici] primum refertur, deinde dicuntur in senatu sententiæ, rogante senatores consule, aut eo, qui senatum habet. non enim is semper est consul: ut latius in libris antiquitatum.

47.

DOMITIVS] L. Domitius Ahenobarbus, qui hoc anno præturam gerebat, ut ex Suetonii Iulio, & ex epistola libri I. ad Q. fratrem colligimus. DE RE] de me reuocando. OMNIVM tribunorum pl. nam, si unus modo intercedet, nihil agemus. QVO MODO potero?] non enim uidebor restitutus, nisi simul mihi domus restituatur. eam autem Clodius Libertati consecrauerat. IN TVOS ne agros] Epeiroticos. 43: 44. CYZICVM] in Asiam. quod faciam, nisi mihi tuæ literæ spem aliquam ostenderint. 45: 47: TVAE prudentiæ] qui es patius me, quo tu abundas, egere consilio, ac mihi persuaderi, utile nobis esse, legem de collegiis perferri. 46. PRAESIDIA] præsidia amicorum ad pugnandum parata. TVIS tectis crederem.] quia dixerat se iturum in Epeirũ.

47:

ME IPSVM] meam enim amentiam accuso, quòd à te tãtum amari, quantũ ego uellẽ, putaui.

EPISTOLA XVI. 46.

DATVRVM,] quas à te, ut opinor, eo die datas, expecto. et cal. Sext. scripsisse Atticum putabat

bat, quòd tum ex ueteri consuetudine senatus calendis haberetur; statim, senatu dimisso, quid actum esset eo die de Ciceronis re, scripturus Atticus uidebatur. Calendis autem senatum haberi solitum, suo loco infra docebimus. QVÀM cum lectæ sunt.] malim sic: Quòd cum lætæ sunt, tum id, quod attulerunt ad spem, infirmant. ut sit, Lætæ, quia spem ostenderent meliorum rerum: Infirmant, quia certi nihil afferrent: quorum alterum ad consolationem, alterum ad ueritatem.

EPISTOLA XVII. 47:

TRISTES,] nunciabatur enim, reuersum ex Asia prouincia repetundarum accusatum iri. EX ANTE diem non. Iun.] erat idem, Ex nonis Iuniis: sed figura usus est ea, qua & M. Varro in I. de re rustica. LIVINVS] Liuineius, puto rectius. nam & antiquus Bessarionis liber, Ei ueniens, cor rupte quidem, sed literis tamen aliquanto propius ad nostram correctionem accedentibus: & in antiquis nummis Liuineius Regulorum est cognomen: ut omittam, quòd fam. lib. XIII. ex ueteribus libris legitur, L. Liuineius Trypho L. Reguli libertus. qui est idem, de quo nunc agimus. M. REGVLI] in Bessarionis libro sic, i Reguli: ut ex antiqua nota potius uideatur legendum L. quàm M. presertim cum & in eo loco, quem proxime ex fam. epist. adduximus, mentio fiat de L. Reguli liberto. DE C. CLODIO filio] accusatorem fore Q. fratris C. Clodii filium, eum, qui postea Milonẽ accusauit, C. Clodio, Publii fratre, natus. Pedianus. SEXTII] P. Sextii, tribuni pl. designati

gnati, pro quo extat oratio NON TAM exploratas à timore,] quæ me non tam timore liberarent, quàm Liuineii sermo. et, Timore, de fratre. IN MEO infinito mœrore], præter eum mœrorem, quem ex mea calamitate suscipio, est quod me de fratre solicitet: ne scilicet ab inimicis nostris postuletur. APPII quæstio est.] eo magis timebat, ne Q. frater repetundarum accusaretur, quòd Appius Publii Clodii frater anno insequenti prætor ei quæstioni præfuturus erat. tum autem prætor erat designatus. Caualcantis tamen liber, Spectio: ego sequor Bessarionis: in quo, Quæstio, scriptum est. et quæstionem repetundarum exercuit Glabrio prætor in Verrem, Cicero in Licinium Macrum.

48.

DIIVDICABITVR,] restituar, necne. AD TE] in tuos agros in Epeirum, si spes erit. 47: CIRCVM hæc loca] Thessalonicæ adhuc erat. SVSTINERI] sustentari, defendi, foueri, 44. AVT HORTER.] ut me, fratremq; meum tuearis: quod tua sponte facis. CAVE,] Scribe, inquit, omnia, ut erunt, & diligenter, & uere: ac noli putare fore mihi aut molestam diligentiam tuam, aut acerbam ueritatem. CAVE] uidetur alterum uerbum desiderari: ut legatur, caue suspiceris, aut, caue timeas.

EPISTOLA XVIII. 48.

AVCTOREM] qui referret in senatu, contempto Clodiæ legis capite; quo cautum erat, ne referri, ne ue dici liceret. EST ALIQVID in

spe?]

ſpe?] ſpei aliquid eſt? SECVNDVM comitia] habitis comitiis, de me in ſenatu actum iri. 44: 45:

EPISTOLA XIX. 48.

IN ASIAM] ſcripſerat enim, Cyzicum ſe iturum. 47. 47:

48:

NOVIS magiſtratibus,] tribuni pl. magiſtratum inibant non. Dec. cōſules & prætores cal. Ian. NOVIS] deſignatis. AD SALVTEM] in patriam. EX TVO portu] non accipio μεταφορικῶς dictum, ſed re uera ex portu: ut ſit: ex quouis portu libenter ad ſalutem, ex tuo libentiſſime proficiſcar. Ex tuo autem, ex quo tu ſoluis, cum in Italiam à tuis poſſeſſionibus redis. AGE, quoquo modo cœptum eſt,] innuit, non fuiſſe cauſam cur ſperaret: & ait, Quoniam ſperare cœpi, quanquam ſtulte, nullaq; de cauſa, tamen parebo fratri meo, mihi ipſe ne deſim, obſecranti. Age: cum dixiſſet, cœptum eſt, adſcripturus aliquid fuit ad ſe reprehendendum, qui ſperare cœpiſſet: deinde id omiſit, & intulit, Age, quoquo modo cœptum eſt: hoc eſt, quanquam non ſapienter cœpi, nec cauſa ſit cur perſeuerem, perſeuerabo tamen, nec deſeram &c. SEXTII,] tribuni pl. deſignati: qui ſe promiſerat laturum eſſe ad populum de Cicerone reſtituendo. AVT, QVOD ſcripſi ſupra.] aut nuſquam facilius hanc miſerrimam uitam uel ſuſtentabo, uel, quod melius eſt, abiecero. CONSILIARIIS.] Pompeio, Hortenſio, Arrio. POTEST eſſe ſaluus,] frater ſeruari poteſt: ego non poſſum, qui prorſus perii.

EPISTOLA

EPISTOLA XX. 48:

Q. CAECILIO Q. F. Pomponiano Attico.] T. Pomponio Attico, qui à Q. Cæcilio auunculo testamento adoptatus, heresq; factus, Q. Cæcilius Q. F. Pomponianus Atticus dicebatur, uetere prænomine omisso, nomine ita conseruato, ut in anus desineret, cognomine eodem: ex usitata adoptionum formula. ut in Varronis libro II. de re rustica, ubi legitur, Atticus, qui nunc T. Pomponius, nunc Q. Cæcilius, cum nomine eodem; legendum uideatur, cognomine eodem. ITA ESSE] coniungitur epistola cum titulo. ut illa ad Valerium, Cur enim tibi &c. libro I. fam. et ad Tironem, Quid igitur, non sic oportet? lib. XVI.

49.

OFFICIO,] et quidem ita, ut L. Lucullum, cui maxime debebat, prætermiserit. Valerius libro VII. cap. IX. SI MIHI] non dicit, Cum mihi; quia incertum est num id futurum sit; sed, Si mihi, dubitanter. HOC VERBO] tale illud 140: Bonis uiris quod ais probari quæ adhuc fecerimus; ualde gaudeo; si est nunc ullus gaudendi locus. PER FORTVNAS] genus obtestationis, quod usurpamus in re misera, nec unquam sine dolore. Per fortunas miseras nostras, uide ne puerum perditum perdamus: in epistola ad Terentiam. Per fortunas tuas, dixit Cœlius, per liberos Cicero te oro, & obsecro, ne quid grauius de salute, & incolumitate tua consulas. Denique ex antiquorum libris omnia undique colligantur exempla: nullum erit, dolorem quod non indicet. DI-

IMQVE natalem reditus mei] natalem appellat reditus diem, quòd, eum si uideret, iterum nasci uideretur. MAXIME tamen &c.] cum nobis summa spes reditus ostendatur, summaq; in expectatione res sit; maxime tamen cogitabamus in Epeirum tuam deuiam proficisci, locum eligendum de exilio cogitanti, bene autem speranti prorsus omittendum. aptior enim multo ad fouendam spem, & ad reditum parandum Thessalonica, quàm Epeirus. itaque, cum amici scribant me cito in patriam rediturum, putaui commodius rei exitum Thessalonicæ expectare. DE DOMO,] cum Cicero ita scripsisset, Quid de domo? poterit ne restitui? aut, si non poterit, egomet quo modo potero? rescripsit Atticus his fere uerbis: Nunc, ut domus tibi restituatur, laborandum non est: restituatur modo salus; in qua sunt omnia. 47. CVRIONIS oratione,] quia Clodius Ciceronis domum Libertati consecrauerat, ideo Atticus cum Curione, qui pontifex erat, sermonem habuerat de domo liberanda. TANTA hereditate] ex qua accepit circiter centies H-S. Nepos in uita. OMNI occupatione] magnæ enim existunt occupationes ex magnis hereditatibus. Atticus, quod ad eam hereditatem attineret, omnia scripserat explicata, nullam sibi iam occupationem superesse. SECVS à me erga te commissum, aut prætermissum] responderat Atticus ad id, quod Cicero scripserat, Mea officia & studia parum antea luxerunt, 46. EXCELSIOR] in hoc uidelicet, quòd, cum ego multa in te officia à me sciam esse prætermissa, omnia tamen ipse pro mea salute ita nunc exequeris,

queris, quasi ego nihil prætermiserim, aut secus er ga te commiserim. ROGATIO Sextij] Sextius tribunus pl. designatus rogationem scripserat de Ci cerone restituendo, quam deinde in magistratu fer ret. eam rogationem Atticus ad Ciceronem miserat. NEQVE dignitatis] cum de me nominatim non ferat.

EPISTOLA XXI. 49:

IPSI,] integri. locutio antiquis scriptoribus usitata. Ego, inquit in epistola ad Cœlium, cum Athenis decem ipsos dies fuissem. QVAMCVNQVE in partem,] siue de mea salute spes aliqua erit, siue nulla. 48. 50. 52. QVIBVS putabis opus esse,] siue ad cohortandum, siue ad gratias agendas. VT DES] meo nomine, sed à te scriptas.

EPISTOLA XXII. 49:

PISO] C. Piso Frugi, Tulliolæ uir. 2: RETINET] Thessalonicæ. 45. et in epistola ad Terentiam, fam. 232: DECEDERE] quæstor enim erat Plancius in Macedonia prætore L. Appuleio. in oratione pro Plancio. MILITES] quos L. Piso pro consule, L. Appuleio prætori Macedoniæ successurus, præmiserat. ab iis autem ideo timebat, quòd sibi Pisonem inimicissimum cognouerat, utpote cuius in consulatu à Clodio pulsus esset. LENTVLVS] consul designatus cum Metello Nepote. fam. lib. 1. IN ILLIVS potestate.] quia debebat Lentulo Pompeius. unde illud in epistola ad Lentulum, lib. 1. fam. Cui qui nolunt, iidem tibi, quòd eum ornasti, non sunt amici. et eodem

libro: Virum excellentem, & tibi tua præstanti in eum liberalitate deuinctum, illa epistola retinuisti. METELLO] Nepote, consule designato, fratre P. Clodii.

50.

MEI studiosos] quòd eos semper defenderim. fam. 234: AD TE] in Epeirum scilicet. CVI cui modi] siue læta, siue tristia. 49:

EPISTOLA XXIII. 50.

MENSEM Ianuarium] cuius mensis die primo Lentulus & Metellus cos. magistratum inituri erant, acturumq; se Lentulus in senatu de Ciceronis re promiserat, egitq; in oratione post reditum in senatu, & in aliis. VOLVNTATE] à Cicerone non amplius aliena. TOTA Pompeii ratione] qui ad conficiendum Ciceroni reditum omnia studia, omneis opes instituerat conferre: quod re ipsa præstitit: in orationibus. PROMVLGATA] de reditu Ciceronis: quæ tamen lata non erat, duobus reliquis tribunis intercedentibus, P. Clodio, & Aelio Ligure: pro Sextio. VTILITATIS] etiam si lex lata non sit, hæc tamen octo tribunorum promulgatio hoc attulit utilitatis, quòd mox à nouis tribunis maiore studio in magistratu caussa suscipietur: quippe cùm intelligent, Clodianæ potentiæ neruos iam esse magna ex parte præcisos: quandò de reditu Ciceronis promulgarint octo tribuni pl. quorum nemo magistratus initio, promulgante Clodio legem in Ciceronem, ausus erat intercedere. Hoc utilitatis putabat Atticus eam promulgationem attulisse. CVM hac lege] quæ desperata

desperata erat, cum intercessissent duo tribuni pl. Clodius, & Aelius. A NOSTRIS] rectius legeretur, A nouis: sequitur enim ἀντίθετον, Veterum. et, Nouis, pro designatis. aut, Nostris, nostram causam adiuuantibus. VETERVM] octo tribunos pl. significat, qui legem promulgauerant. ORDINEM,] senatorium; quem, qui legibus eiiciuntur, cum ciuitate simul amittunt. sibi tamen ereptū lege Clodia non esse, in oratione pro domo probat his uerbis: Vbi cauisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum est, scriptum est in legibus. CAVENDA.] cauendum autem fuerat de domo, & de bonis. quod tribuni pl. omiserant.

50.

TRALATICIVM de impunitate,] quæcunque lata unquam lex fuit, in ea hoc scriptum est, ut, si quid eius legis causa contra alias leges factum esset, id latori impune esset. est autem, Tralaticium, usitatum, aliunde tralatum. A QVO] ex octo tribunis pl. quis caput hoc inculcauerit. SANXISSE] pœnam enim irrogabat ei, qui suam legem abrogare, aut infirmare uoluisset. NVNQVAM esse obseruatas] cum enim leges abrogantur, simul abrogantur sanctiones, quæ ipsis legibus continentur. SI ID esset,] si sanctiones manerent, leges abrogari non possent. leges autem abrogantur; sanctiones igitur non manent, sed cum ipsis simul legibus abrogantur. DIFFICVLTATE abrogationis.] in omnibus legibus aliquid sancitur, quo difficilior sit earum abrogatio; ut cum uel populare aliquid admiscetur, ne po-

pulus deinde legis abrogationem probet: uel abrogationis auctori pœna irrogatur. ita se omnes leges muniunt difficultate abrogationis. ILLVD ipsum abrogaretur,] nihil muto; ne discedam sine causa ab antiquis libris. sententia est. Si sanctiones non abrogarentur; ne leges quidem abrogari possent; sed, cum lex abrogatur aliqua, simul abrogaretur illa ipsa abrogatio, illa ipsa nouæ legis abrogantis pars, quæ ueterem legem tolleret: id est, nulla prorsus esset abrogatio, si sanctio maneret legis abrogatæ. QVO MODO eam abrogari oporteat.] omnis ratio abrogandi abrogaretur: illud ipsum abrogaretur, quod in noua lege abrogante, ad ueterem legem abrogandam scriberetur. SI-QVID] hoc est tertium caput, quo sibi octo tribuni pl. à sanctionibus Clodiæ legis cauebãt. quod caput sine causa inculcatum esse Cicero ostendit. quippe quid opus est cauere ab iis sanctionibus, quæ simul cum lege abrogantur? si enim Clodia lex tollitur, tolluntur & sanctiones Clodia lege scriptæ. stultè igitur hoc tertium caput inculcatum. IN HAC rogatione] de Cicerone reuocando. PROMVLGARE,] promulgatur lex, cum propalam constituitur, ut intercedat qui uelit, ante quam feratur. et est sensus. In hac rogatione si quà res promulgatur, abrogatur, derogatur, obrogatur ex iis rebus, quæ in legem Clodiam scriptæ sunt, quasq; per eam legem abrogare, derogare, obrogare sine fraude non licet, quod ue ei, qui promulgauit, derogauit, ob eam rem pœnæ, multæ ue sit; eius hac lege nihilum rogatur. quo modo locutus est pro Cæcina: Si quid ius non esset rogari, eius ea lege

nihilum

nihilum rogatum. ABROGARE] tollere. DEROGARE] detrahere, & infirmare. OBROGARE] contra rogare, opponere. SINE fraude sua] sine fraude huius rogationis. sic enim Clodius sanxerat, ut, si quid unquam ex sua lege abrogaretur, derogaretur, obrogaretur, id eius rogationis, quæ abrogasset, derogasset, obrogasset, fraude factum iudicaretur, eiusq; rogationis auctoribus ob eam fraudem pœna, multaq; esset. QVOD VEL qui] hic emendarem, Quod ue ei qui; ut modo, totum caput interpretans, ostendi. quod autem in extremo, EH INR; ipsum item eodem loco & emendaui, & exposui, allato eiusdem formulæ exemplo ex oratione pro Cæcina. quod & alii uiderunt. aliter tamen in Bessarionis antiquo libro scriptum uideo, sic inquam, EH IIII. HOC IN ILLIS, &c.] in ueteribus tribunis pl. quod Clodius in sua lege posuerat, ut ei pœna esset constituta, qui promulgasset, abrogasset, derogasset, obrogasset; eo collegæ ipsius non tenebantur: siquidem tribuni pl. si quam quis ex collegio suo legem tulisset, ea lege soluti erant. itaque cum hoc tertium caput, de uitanda legis Clodiæ sanctione, qua ipsi non tenebantur, sine causa posuerint; uereor, inquit, ex octo tribunis pl. ne quis malitiose fecerit, ut deinde noui tribuni pl. cum rogationem de me ferrent, multo magis eo capite sibi utendum putarent, quo usos uiderent eos, qui tamen Clodia lege non tenerentur. Neque uero necessarium uidebatur, cum lex abrogaretur, ab iis sanctionibus, quæ in ea lege essent, cauere. abrogata enim lege, sanctiones non obseruantur. NON

LAEDEBAT] non aduersabatur nobis hoc, quod cauere uoluerunt ueteres tribuni. AD III. nonas,] Nouembreis. pag.50. QVID liceret.] non licere iis rogationem de me ferre. nam si damnantur ea sanctione abrogatores; utique, quia faciunt contra legem Clodiam, damnantur. ea igitur lex uiget, cuius obseruandæ sanctio suos abrogatores condemnat: nihil igitur licet contra eam legem. EIVSMODI caput,] nemo enim sibi cauendum putauit à sanctione legis, quam abrogaret. neque opus est: nam, si esset, omnes in abroganda lege eiusmodi capite sibi cauerent.

51.

NVMIVM,] unum ex octo tribunis: qui non uiderant, tertium illud caput nullo consilio inculcari, hunc autem, ceteris præteritis, cum unum nominet, quasi quem sciret studio & fide erga salutem suam collegis antecellere: credibile est, Mummium potius esse, quàm Numium; qui calendis Iunii, ut est in oratione pro Sextio, & post reditum in senatu, unus ex collegio tribunorum pl. ad senatum de Cicerone retulerat. FVGERIT] latuerit. ATTVLERIT] inculcarit caput illud. SIVE quod] non discrepant ab impressis libris manuscripti. nec dubium est, mendum subesse. aberit autem, si legatur. Si enim, quod: ut periodus interrogationis nota claudatur. nunc sententiam indicabo. Inuestiga, inquit, eius capitis addendi quis fuerit auctor, & quare octo tribuni pl. ad senatum de me referre non dubitarint: si enim iccirco non dubitarunt, quòd obseruandum illud caput non putabant, quo Clodius sanxerat ne

de me referri, ne ue dici liceret; iidem postea tam cauti esse uoluerunt, ut caput illud, quod ad senatum referentes non obseruarant, in abroganda lege Clodia metuerent? SOLVTI cum essent,] quia lege collegii sui non tenebantur. 50. QVI LEGE tenentur] aliorum collegiorum tribunos pl. intelligit, nam sui collegii lege tribunus pl. nemo tenetur. CVRANDVM] quis enim legis, quam abrogat, sanctionem metuat? quis inquam de eo capite laboret, quod abrogari cum lege simul intelligat? ID CAPVT] quod octo ueteres tribuni pl. tulerunt. FERRE] anno proximo, cum magistratum inierint. T. FADIO] quam T. Fadius tribunus pl. designatus anno insequenti de Cicerone ferret, de hoc in oratione post reditũ in senatu, & lib. I. ad Q. fratrem. T. VISELLIVS] iurisconsultus, opinor: & fortasse pro Titus, Caius; ut sit C. Visellius Varro Ciceronis consobrinus, qui iuris ciuilis a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam, in Bruto. SEXTII nostri] cuius legem supra dixit neque dignitatis satis habere, nec cautionis; cum & nominatim ferri oporteret, & de bonis diligentius scribi. 49. DISTINERE,] morari, tardare. MVLTITVDINE comparata] ut ex omni fere Italia Romam conuenirent ad diem rogationis ferendæ. quod factum Cicero sæpe gloriatur. PERFRINGANTVR,] ea, quæ rem distinent. PRIMORVM dierum] post initum a tribunis pl. magistratum; quod IIII. id. Decembris fiebat: ut est apud Dionysium, & Liuium.

N 4 EPISTOLA

EPISTOLA XIIII. 51:

VESTRO consensu] consensistis, ut senatus prouincias decerneret consulibus designatis Lentulo & Metello: quam rem noui tribuni pl. usque differri uolebant, dum ipsi magistratum ingrederentur: non ut senatusconsultum impedirent, sed ut non impedientes, eo quasi beneficio consules ad nostram causam adiungerent. ORNATAS esse] uerbum est sæpe de prouinciis usurpatum ab antiquis scriptoribus, quod ita accipio, ut cum ipsis prouinciis simul decernerentur eæ res, quæ prouincias administrantibus necessariæ putarentur, ut milites, pecunia, huiusmodi. sic ornare classem in oratione pro lege Manilia, pro instruere: ornatæ prouinciæ lege curiata, quorum rectoribus imperium, exercitus, stipendium, legati dabantur. sed lege curiata non omnes ibant in prouincias, ideoq; non omnes publico sumptu 65. EXPERTES consilii] hoc enim fine eorum consilio fecistis. NOSTRA concessione] nisi enim concessum à nobis esset, ut à senatu consulares prouinciæ ornarentur; dilata res, à ueteribus tribunis pl. ad nouos deuenisset. quæ cum nostra concessione ante confecta sit, quàm ingressi magistratum sui iuris ui & potestate uti potuerint; iure nobis succensent. DE CONSVLIBVS ornandis,] de prouinciis consulibus decernendis. ita locutus est lib. II. ad Q. fratrem: Referebatur de prouinciis quæstorum, & de ornandis prætoribus. et Liuius lib. XLII. de ornandis magistratibus exeuntibus meminit. ADIVNGERENT] beneficio non impediendi. LIBERE facere]

quia nihil amplius à nobis expectent, cum iam sui uoti compotes facti sint; prouincias per senatum assecuti. NIHIL posse.] nihil enim ipsi per se consules possunt, cum penes tribunos pl. sit intercedendi potestas. SE INVITIS.] ipsis tribunis pl. qui causam habent, cur nobis succenseant. NI ITA nobis placuisset,] ut senatus prouincias decerneret consulibus designatis. PER populum]. saepe enim ad populum confugiebant, ut per eum prouincias, à senatu negatas, obtinerent. ideoq; paulo ante, ut scribit Suetonius, cum Caesari Galliam cisalpinam senatus dedisset, mox & comatam adiecit, ueritis patribus, ne, si ipsi negassent, populus & hanc daret. et post Caesaris interitum, Celticam regionẽ cum desperaret M. Antonius à senatu impetrari posse, à populo accepit. Appianus, Plutarchus, Dio. NVLLO modo] quia tribuni pl. cum lex de prouinciis consularibus ad populum ferretur, intercedere potuissent: quo metu consules ad conciliandos sibi tribunos omnia nostra causa fecissent, si de nobis prius in senatu, quàm de prouinciis ageretur. nunc uideo uestro consensu factum esse, prius ut ageretur de prouinciis. ita neque iam consules tenemus; quibus, nulla nunc necessitate obstrictis, liberum est quidquid uolunt: & tribunos pl. cum iure succensere possint, ue reor. ne amiserimus. INVSITATA, ac noua] causam subscribit, cur inusitatum, ac nouum. ILLA constantia,] cum senatus ante, quàm de nobis actum esset, negaret se quidquam decreturum.

NIHIL iam possit non decerni.] cum illa constantia

stantia sit immutata, idq; uestra culpa, qui permisistis ut ageretur de prouinciis consularibus ornandis; iam nihil erit, quod nostræ causæ non anteponatur. AD QVOS relatum est,] quos hac de re consultos à uobis esse scribis. LENTVLO, uel Metello,] ut iam diximus, consulibus designatis. SIMVLTATEM] hic est enim qui tribunus pl. Ciceronem consulatu abeuntem concionis habendæ potestate priuauerat. fam. epist. libro v. & in Pisonem. QVEMADMODVM ceciderit,] quem exitum habuerit, id est, quam postea consules uoluntatem ostenderint, & tribuni pl. num succenseant. VERITAS,] literarum tuarum. 48.

EPISTOLA XXV. 52.

TVVM à me discessum] suspicor abundare, A me: ut, Atticum discessisse Roma, significetur: quod ex amicorum literis Cicero cognouerat. nostram sententiam confirmat proxima insequens epistola. PROSPICIO] quia tuum ab urbe discessum significant. INGRATI,] si te accusemus, quòd hoc tempore ab urbe discesseris; cui potius gratias agere debeamus, quòd maxima in nos officia contuleris. OMNIA] omnem etiam spem salutis. ne uidear nimis ad desperationem propensus, hanc partem omitto. AFFIRMASTI] literis tuis.

EPISTOLA XXVI. 52.

DE ME] in patriam reuocando. LEGVM] in eo enim senatusconsulto scriptum erat, non solum ut lex de Cicerone, sed ut aliæ item leges aliis de rebus eodem tempore ferrentur. SI OBTRECTA-

QVARTVR,] si quis tribunus pl. legum lationem impediet. AVCTORITATE senatus] de lege non laborabo; senatus auctoritatem secutus in patriam redibo; etiam si mihi ob eam rem dimicatio cum inimicis impendeat. legis tamen lationem expectabit: rediit enim non ante pridie nonas Sext. FESTINA] iam enim erat Atticus in itinere.

EPISTOLA XXVII. 52.

EX TVIS literis,] quibus significas, legum lationem esse dilatam.

IN LIBRVM IIII.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 52.

NEC FORTIOREM, nec prudentiorem, quàm me ipsum,] tibi enim æque, ut mihi, & fortitudo, & prudentia defuit: qui me animo debilitatum, meisq; cedentem inimicis, confirmare, & à turpissimo consilio reuocare debuisti. PROPTER meam in te obseruantiam], diligens quidem

quidem in meæ salutis custodia fuisti: sed, meam in te obseruantiam si consideres, nimium id non fuit. quòd si parem obseruantiæ meæ diligentiam adhibuisses; certe me in exilium abeuntem, id est ad exitium præcipitantem, retinuisses. IN CVSTODIA salutis meæ] quod enim obseruantiæ meæ debebas, ut dies & noctes, quid mihi faciendum esset, cogitares, id abs te prætermissum est. 46: EVNDEMQVE te &c.] qui non satis diligens in meæ salutis custodia fuisses, primisq; temporibus, potius ut in exilium abirem, quàm ciuilem seditionem excitarem, cohortatus esses, quòd id mihi duceres præstare, eodem scilicet, quo ego, errore inductus; idem tamen postea nostrum dissidium acerbissime ferens, ad reditum mihi conficiendum omnia tua studia contulisti. ERRORIS nostri] cum turpissimum illud, ac mihi perniciosum consilium cepi te approbante, ut ab urbe discederem. AVT TOTIVS] non dubito quin rectius sit, Aut potius: ut furorem potius, & amentiam dicat fuisse, quàm errorem, cum discedendi rationem probauit. FALSI rumoris socius] cum tu quoque cum multis id diceres, breui me esse in patriam rediturum. quod falsum fuit: per sexdecim enim menses miserrimum exilium pertuli. EXEGERO.] hoc dicit: posthac, id quod antea minus feci, assidue tecum uiuam, ut eum fructum capiam, qui est in tua consuetudine suauissimus. FORENSEM;] existimationem, & gratiam in foro partam multorum causis defendendis. MAGIS quàm optaramus;] neque enim optandum putabamus, quod sperandum non uideretur.

FRACTA,

FRACTA, dissipata, direpta] post profectionem Ciceronis ex urbe, bona eius P. Clodius publicauit. postea direpta sunt omnia, quæ aut in domo, aut in uillis fuerunt. domus direpta primum, deinde inflammata, ac diruta. Pediani uerba in Pisonem. INSCRIBAM] in his literis. sic Horatius, Inscri bam nomen in actis. LATA] ex senatusconsulto ad populum, de me restituendo. Lex autem centuriata, ferente P. Lentulo consule. BRVNDVSINAE coloniæ,] dies erat idem, quo & Brundusium deducta colonia fuerat, & Salutis ædes in Quirinali colle dedicata. quam ideo uocat Attici uicinam, quod in eodem colle & Salutis templum erat, & Atticus habitabat, patet ex libello P. Victoris de regionibus urbis Romæ, & ex Nepote in Attici uita. ITALIAE] cum ad suffragia de nobis ferenda Romam undique concurrerunt. ORDINVM,] hominum cuiusuis conditionis. COMITIIS centuriatis] comitia centutiata erant, cum populus non fuse in tribus conuocatus, sed censu, ordinibus, ætatibus descriptus, suffragium, nec nisi singulis de rebus, ferebat. ideo centuriatis comitijs consules creabantur, & Cicero ab exilio reuocatus. Hæc uberius in libro de comitiis: siquidem is, ad quem ego omnia refero, Deus optimus maximus mihi hoc dederit, ut ea, quæ distincta decem antiquitatum Romanarum libris orsi sumus, liceat pertexere. HONESTISSIMIS] non de moribus, sed de nobilitate dictum: ut, honesto loco natus. intelligit enim Brundusinæ coloniæ principes. ID IPSVM] hoc uidelicet, mihi eos esse inimicos.

53:

VSQVE ad Capitolium] pro domo ſua, Vnus, inquit, ille dies, quo me populus R. à porta in Capitolium, atque inde domum ſua celebritate, lætitiaq; comitatum honeſtauit: &c. GRATIAS egimus] quæ extat oratio, inſcripta, poſt reditum in ſenatu. AD THEATRVM] Pediani uerba ſunt in Miloniana: L. Cæcilius Rufus præt or fuit Lentulo Spinthere, Q. Metello, Nepote cos. quo anno Cicero reſtitutus eſt. is cum faceret ludos Apollinares, ita infima coacta multitudo annonæ caritate tumultuata eſt, ut omnes, qui in theatro ſpectandi gratia conſederant, pellerentur. AD SENATVM] queai in Concordiæ templo Metellus conſul habebat. pro domo ſua, 215. MEA opera] quia Ciceronis reſtituendi cauſa incredibilis multitudo Romam ad comitia confluxerat, unde grauior annonæ caritas paulo poſt exorta. quod operæ Clodianæ ad inuidiam concitandam, factum eſſe Ciceronis opera clamabant. DECERNERE M] mea ſententia. TVTO ſe negarent] propter multitudinem annonæ caritate concitatam; quippe quæ etiam L. Cæcilii prætoris domum ob eam cauſam oppugnaſſet. pro domo ſua, 214. pro Mlkonc, 109. MEO nomine recitando,] cum meum nomen recitaretur. Actiue poſuit in procemio de officiis, Orationem latinam legendis noſtris efficies pleniorem. Poſt ſenatuſconſultum, eius nomen recitabatur, cuius in ſententiam factum eſſet. HABVI concionem:] uidetur eſſe oratio; quæ extat, poſt reditum ad Quirites. quod ſi ita eſt, præpoſtere factum ab iis, qui eam ante oratio-

nem in senatu habitam collocarunt; cum pateat ex hac epistola, post fuisse collocandam. DEDERVNT.] concionem. nam concionari priuato non licebat, nisi magistratus curulis, aut tribunus pl. concionem daret. 54: Prætorem autem, qui concionem non dedit, intellige Ap. Claudium, P. Clodii fratrem: tribunos pl. Sex. Atilium Seranum, & Numerium Quinctium, de quibus in oratione pro Sextio, & Pedianus in Pisonem. Concionem Clodio prætor frater Appius dat in epistola sequenti. QVINDECIM] senatu concedente. Plutarchus in Pompeio. LEGEM] quæ ad populum ex senatusconsulto ferretur. MESSIVS,] alii Messinius: qui erat tribunus pl. ut in oratione post reditum in senatu. nam eum quidem, qui legem conscriberet, in magistratu esse oportuit. placet igitur, Messinius: & eo magis, quod, qui Bessarionis in libro scripsit, Messius, eiusdem manu in margine uideo scriptum esse, Messinius: ut uarietas augeat mendi suspicionem. quod si, Messius, retinemus: forte de eo licebit intelligere, qui ludos Florales ædilis fecit. Valerius libro IIII. Pompeii familiarem nominat Cicero infra, 56. NVNC] postquam alteram Messinius scripsit. FAMILIARES hanc.] quo maior est suspicio Pompeii uoluntatis. nam ipse quidem solet aliud sentire, & loqui, 60: & fam. 112. FAVONI O] qui tamen consularis non erat, sed summa libertate utens, acerrime, quæ minus probaret, oppugnabat. 64:

54.

EO MAGIS,] neque enim, ante quàm de do-

mo pontifices responderint, in rem nostram putamus cuiusquam animum offendere. SI SVSTVLERINT religionem,] si decreuerint, quam partem areæ Clodius Libertati dedicauit, eam partem, sublata religione, restitui mihi posse; aream, in qua reædificemus, amplissimam habebimus. consules autem uel æstimabunt, quod super solum antea ædificatum, dirutum à Clodio est; uel, si id minus, quod nunc est demolientur, ipsi curam suscipient extruendæ mihi domus, qualis antea fuerat. REM totam] non separatim domum, sed quæcunque amisimus, omnia simul una æstimatione complectentur. singula tamen per se æstimata, proxima insequens epistola ostendit. FLVXAE;] quia non eædem, quæ paulo ante: cum quidam, absentem qui defenderant, inciperent præsenti occulte irasci, aperte inuidere. sic in epistola ad M. Brutum: Huius belli fortuna, ut in secundis, fluxa; ut in aduersis, bona. QVAEDAM domestica] de uxore accipiendum. nam & in epistola sequenti, Amamur, inquit, à fratre, & à filia: uxorem non nominat: quasi quiddam esset, cur ab ea se non æque, atque à fratre, & filia, intelligeret amari. ALTERIVS uitæ] ut posthac rationem habeam non solum dignitatis, sed etiam salutis. nam antea, dum ad unam dignitatem omnia refero, meq; ciuium potentissimorum consiliis grauem aduersarium, reip. causa, præbeo, me ipsum pene perdidi.

EPISTOLA II. 54.

DEBERI non potest;] edenda est, quia flagitari à iuuentute uideo. figura eadem in epistola ad Trebatium:

Trebatium: Quod præsenti tibi prope subnegaram, non tribueram certe, id absenti debere non potui. et in topicorum procemio ad eundem: Non potui tibi sæpius hoc roganti debere diutius. QVI SE dedicasse diceret,] is erat P. Clodius. IAM partem areæ] eam partem areæ, mallem: ut ea pars intelligatur, in qua Clodius Libertatis atrium ædificasset. neque enim totam domum, sed eam partem solum, quæ cum Catuli porticu erat, dedicauerat, reliquum euerterat. DVBITAT,] dubitabat, ordo postulat: cum sequatur, esset adiu dicata. nemo dubitabat, inquit, quin senatus pontificum decretum secuturus esset. quod ita post pau lo euenit, facto senatusconsulto, quo statuebatur, uideri Ciceronis domum iudicio pontificum religione liberatam; & ut magistratus curarent, ut ei sine ui ædificare liceret. de arusp. resp. 246: 247. ILLE] P. Clodius. DEDIT] quia prætor erat. alioqui non licuisset priuato Clodio concionem habere. 53: SVAM libertatem.] Atrium li bertatis à se extructum dirui ne patiantur. ILLVC] ad aream. PORTICVM Catuli] quam in domo M. Fuluii Flacci euersa de Cimbricis manubiis à Q. Lutatio Catulo factam, P. Clodius cum Ciceronis domo euerterat. pro domo sua 233: Valerius lib. VI. cap. 3. QVI erant senatores.] iis enim, qui senatores non erant, ingredi senatum non licebat. et pontificum collegium apparet non fuisse totum ordinis senatorii: cum pontificiam dignitatem, etiam qui senator non esset, consequi posset: ut in oratione de arusp. resp. 246: MARCELLINVS] Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus,

linus, ordinis patricii, consul designatus cum L. Marcio Philippo, qui Cæsaris Augusti uitricus fuit. ROGATVS] designati consules primi sententias rogabantur. LVCVLLVS] M. Licinius Lucullus pontifex, consularis, & triumphalis. LEGIS senatum] legis Clodiæ iudicem senatum esse, religionis pontifices fuisse. LOCO] ordine, ut quisque honoribus antecedebat. manifestum, in senatu nullam pontificum habitam rationem in rogandis sententiis, perinde ac si pontifices non essent. DIEM consumère;] ne S. C. fieret. licebat enim senatori, & quàm diu uellet, & quā de re uellet, dicere: Gellius lib. IIII. cap. X. PRAETER unum] præter ipsum Clodium. SERANVS] Sex. Atilius Seranus tribunus pl. REFERRE] esset intercessio è rep. necne. cum enim, non esse, statuitur; agit senatus cum eo, qui intercessit, ut tollatur intercessio.

AVCTORITATEM ordinis] uoluntatem senatus de Ciceronis domo, & Catuli porticu: quam appellat auctoritatem ordinis, quia senatusconsultum fieri non potuerat, intercedente tribuno pl. sic in epistolis ad Lentulum senatus auctoritas dicitur, cum senatusconsultum fieri ob intercessionem tribuniciam non potuisset. SI QVAE nis esset facta,] quo minus posset Ciceronis domus, Catuliq; porticus restitui. CORNICINVS ad suam ueterem fabulam rediit] Cn. Oppium significat. nam Cornicen Oppiorum cognomen fuit: ut apud Liuium libro III. ad ueterem autem fabulam ideo dicit, quòd etiam antea idem Oppius hunc ipsum,

generum

generum suum, calendis Ianuariis, quo die P. Lentulus cos. retulit de restitutione Ciceronis, intercedentem suppliciter rogarat, ut desisteret: quod tamen non impetrauit: idq; omnino causæ fuit, serius ut Cicero restitueretur; in oratione post reditum ad Quirites, & pro Sextio. CAL. Ian.] quo die, Lentulo referente, Seranus idem intercesserat: et, tanquam soceri precibus commotus, cum ad deliberandum tum quoque noctem postulasset, postea tamen intercessionem non omisit. SERII] Serano: et sibi pro illi, contra regulam Valleæ. ILLAM porticum] necesse erat, ut redemptores, si Catuli porticum restituere uellent, prius partem atrii Libertatis demolirentur. nam in ea porticu, quæ Ciceronis ædibus continens erat, itemq; in ipsius Ciceronis ædium parte atrium Libertatis Clodius ædificauerat. HS VICIES] sestertiorum nummorum uicies centenis millibus, id est aureis scutatis quinquaginta octo millibus, octingentis uiginti tribus, & marculis duobus & septuaginta: ut subducenti patebit. emerat autem eam domum tricies quinquies, ut est in epistola ad Sextium: cum à P. Sulla HS uicies mutua sumpsisset, ut ait Gellius libro XII. cap. XII. QVINGENTIS millibus] aureis scutatis quattuordecim millibus septingentis sex, sexdecim marculis minus. DVCENTIS quinquaginta millibus] aureis scutatis septem millibus & trecentis quinquaginta tribus, octo marculis minus. LEGARET] cum quindecim sibi legaret rei frumentariæ causa. 53: & fam. 98. PROXIMI consules] Marcellinus, & Philippus, qui tunc erant designati.

55.

POSTVLABANT.] ut legationem à Pompeio delatam acciperem: quod futurum esset quasi uinculum arctioris cum potentissimo uiro amicitiæ. in quo statuo firmum præsidium mihi esse constitutum ad impetus inimicorum. epist. fam. 16. PETENDI,] petendi, censuram: Exeundi, ad legationem. SCIS, quo sumptu, qua molestia] de sumptu, qui fieret in ædificanda domo, ideo queritur, quia superficiem consules, à Clodio dirutam, minoris æstimarant, quàm quanti fuerat, quippe scutatis tantum sexaginta millibus, cum ipse eam emisset centum quinque millibus. et, Scis, scire potes, facile tibi est cogitare, cum intelligas, si reficere uelim, & ad pristinam formam perducere, multo plus mihi esse erogandum pecuniæ, quàm quantum de publico ex consulum æstimatione datum est. NEC relinquere possum, nec uidere.] nam & me delectat: & uidere, euersum ab inimicis, non possum. PROSCRIPSI] hoc non reficio ut Formianum, sed uenditurus proscripsi. Proscribit enim domum, aut fundum, aut quiduis huiusmodi, qui diuulgato scripto se esse uenditurum significat. hinc proscripti, quorum nomina in tabula palam constituta legebantur, ut ad cædem quærerentur præmio percussori promisso. SVBVRBANO] hoc reficere cogitat, propinquitatis causa. IN EA re,] in exilio meo, cum me sua pecunia sustentarunt. itaque nunc ab iisdem mutuari non licet. SENSISTI tu absens, præsentes] quod proxime dixit, placet esse dictum de exilio potius, quàm de domo: ut queratur se sumptur fuisse

amicis,

amicis, non ut dignitatem aliquam, non ut commodum adipisceretur, sed ad sustinendam turpissimam exilii fortunam. illud enim, Benignitas exhausta, de suppeditatis pecuniis accipio. extrema uerba, Sensisti tu absens, præsentes, quia suspicor à mendo non abesse, non interpretor. quanquam nihil est adeo mendosum, quin aliquid sententiæ possit extorqueri: sed ego, non ut extorqueam, sed ut eliciam, operam do. COPIIS,] alibi copiæ pro diuitiis, & pro exercitu: hic totum intelligitur, quantumcunque possumus siue auctoritate, siue gratia. MEOS defensores] eos, qui cum me absentem defendissent, & ab exilio reuocassent, reuerso deinde inuidere cœperunt, neque in iis rebus, quæ mihi erant propter rei familiaris naufragia necessariæ, eam uoluntatem, quam expectaram, præstiterunt. epist. fam. 101. OMNIA] quæ mihi omnia uis inimicorum ademerat. LABORATVR] quod in proxima epistola dixit, In re familiari ualde sumus perturbati. et in hac ipsa, Domesticarum rerum consilia ualde impedita. ut eandem sententiam uarie ter exprimat. Μυστικώτερα] de uxore significat, ut etiam in proxima epistola dixit, Sunt quædam domestica, quæ literis non committo.

EPISTOLA III. 55.

ANTE diem III. non.] sæpe diximus, idem esse III. nonas. EXPVLSI] à Clodianis. LAPIDVM ex area nostra] lapides, ad nostræ domus refectionem paratos, Clodiani sumptos ex area coniecerunt in domum Quinti fratris.

56.

IVDICIVM nolebat,] tollebat, magis placeret: ut uis intelligatur, qua Clodius à Milone accusatus iudicia sustulerat, ante reditum Ciceronis ab exilio. itaque in oratione pro Milone, Quis, inquit, hoc credat, Cn. Pompeium iudicium expectaturum fuisse in eius iudiciis uindicandis, qui uel iudicia ipsa tolleret? cum de Clodio intelligat. et in senatu post reditum: Milo Clodium de ui postulauit. posteaquam ab eodem iudicia sublata esse uidit; ne ille omnia ui posset efficere, curauit. MANIFESTAMQVE] ut à manifesto crimine tueri se non posset. SED TAMEN causam] erat tamen aliquis quasi angulus excusationis, quo confugeret: cum posset inficiari à se factum, posset in alios culpam reiicere, posset etiam aliquid defendere tanquam iure factum. DESIGNATOREM,] curationis nomen: unde Horatius, Designatorem decorat lictoribus atris. DECIMVM] de hoc pro domo sua his uerbis: Tu id te posse arbitraris omnium facinorum, & stuprorum omnium Decumis, & Clodiis auctoribus obtinere, quod M. Drusus in legibus suis plerisque, M. Scaurus, & L. Crassus non obtinuerint? GELLIVM] de hoc in oratione de aruspicum resp. 28. in Vatinium. 29. pro Sextio 24. extat etiam Catulli epigramma in eundem, quod infra subscripsi:

Quid dicam Gelli, quare rosea ista labella
Hiberna fiant candidiora niue,
Mane domo cum exis, & cum te octaua quieta
E molli longo suscitat hora die?
Nescio quid certe est. an uere fama susurrat,

Grandia

Grandia te medii tenta uorare uiri?
Sic certe est. clamant Victoris rupta miselli
Ilia, demulso labra notata sero.

Sacra uia] unicam dictionem Charisius ait esse, ut resp. diuiditur tamen. Horatius: Ibam forte uia Sacra. et in lasciuo carmine: De Sacra nulli dixeris esse uia. Discederem,] domum reuertens: uel, Descenderem, ut est in antiquis libris & Caualcantis & Bessarionis: cum de Capitolio descendens, Sacra uia, quæ à Capitolio ad Carinas pertinebat, domum abiret. Insecutus est me.] alii putant periculum illud Ciceronis intelligi, de quo in oratione pro Milone his uerbis: Hæc eadem sica longo interuallo conuersa rursus est in me, nuper quidem, ut scitis, ad Regiam pene confecit. ego aliter sentio. uideo enim hanc epistolam scriptam esse P. Lentulo Q. Metello cos. orationem autem pro Milone habitam Pompeio tertium consule, id est quinquennio fere interposito: ut eadem res significari non posit; cum in oratione dicat, Nuper quidem: quod non diceret de re tanto ante confecta. M. Tettii Damionis] de Damione quodam, P. Clodii liberto, Pedianus meminit in Miloniana: sed hunc alium ab eo esse, manifeste apparet: quòd neque eadem res significatur, quæ in oratione, ut ratio temporis declarat; & in eius uestibulum Cicero, tanquam amici hominis, aut certe non inimici, Clodianorum impetum fugiens discessit. neque uero, Damionem unum Romæ fuisse, necessario putandum est. Diaeta curari incipio: &c.] ab ægrotantibus sumpta tralatio. sensus est, institui me tueri contra meos

inimicos moderatione quadam; qua utens, spero fore, ut huic malo dies quotidie magis medeatur, sicuti solet diæta non recte se habentibus. ferro ut res agatur, minime uolo. TRVDI] antiqui libri, Videri, mendose. ACIDINOS] L. Catilina, & C. Manlius Acidinus, duarum coniurationis duces, aduersus patriam arma tulerunt. IN CERAMIO] præpositionem, In, neque Caualcantis liber habet, neque Bessarionis. Ceramio, autem uterque. inspiciundi plures antiqui libri, si forte ad ueritatem aliquid afferant. nam nos quidem, Ceramio, quid hic sibi uelit, ignoramus. locum hoc nomine Romæ fuisse, nemo tradit. ANNIANA] quæ prius C. Annii fuerat: à quo adoptatus Milo, qui antea fuerat ex Papia familia, & nomen simul, & hereditatem accepit, cum ex eius filia natus esset. EDVXIT uiros] eduxit uiros, & occidit homines, non sine artificio dixit, ut, cuiusmodi fuerint utriusque copiæ, ex nominibus appareat.

ILLE se in interiorem partem ædium abdidit sulla se.] Caualcantis liber, Ille ex interiorem ædium silla se. Bessarionis, Ille interiorem ædium sylla se. omnino locus ita deprauatus, ut, nisi ueteres libri opem ferant, desperandus uideatur. quid tamen, si sic? Ille se in interiora ædium Syllæ: ut subaudiatur, proripuit, abdidit. MARCELLINVS] hunc primum nominat, quia primus sententiam rogabatur, quòd esset consul designatus. METELLVS] Q. Metellus consul: qui comitia ædilicia ideo fieri uolebat, ut Clodius ædilis creatus, in iudicium de ui, maxime propter fabros de Ciceronis area pulsos, uocari non posset. nam eos,

qui magistratus gererent, accusari ius non erat: itaq; Clodius, ædilitatem consecutus, iudicio se eripuit. Dio lib. XXXIX. CALVMNIA] cum astutia uteretur, multaq; malitiosus iniiceret, ut senatoribus dicendi tempus eximeret, ne senatusconsultum contra Clodium fieri posset, qui, cum senatus censuisset, ut Ciceroni domum suam ædificare liceret, fabros tamen de area per uim expulisset: sic in epistola ad Lentulum: Res ab aduersariis nostris extracta est uariis calumniis. et ad Q. fratrem libro II. Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est. DICENDI tempus] quod tempus ad dicendas sententias senatoribus dabatur. OPPIO] potius crederem legendum, Appio: qui erat in senatu; & frater Clodii, ut adiuuare uellet; & prætor, ut facile posset. ETIAM Hercule familiari tuo] Q. Hortensium significat, quo Atticus intime utebatur, ut scribit Nepos in uita: et in epistola ultima libri III. Tuus familiaris Hortensius quàm plena manu nostras laudes in astra sustulit. Etiam Hercule: quasi dicat, quod equidem antea non putaram, cum & nostri, & publicæ causæ studiosus uideretur esse. DE CVIVS constantia]. ironia. nam Atticus exulanti Ciceroni scripserat in hanc fere sententiam: Hortensii constantiam, & uirtutem cognosces in tuenda rep. et, Constantia, uirtute, sine copula, usitate, ut 176. & epist. fam. 207:
56:

FVRERE.] homo iracundus: quem etiam notat morositatis uitio in epistola quadam ad Q. fratrem. et, Furere, quòd à Metello diem eximi uideret.

deret. ILLE] P. Clodius. SVA] quibus ædilitatem petiturus erat, cum candidatus esset. AREAE] de qua Clodius fabros expulerat, contra senatusconsultum. 55. INCENDIORVM] quia Milonis domum, Ciceronisq; expugnare, & incendere conatus erat. PERICVLI MEI] cum me, Sacra uia discedentem, lapidibus, fustibus, gladiis est insecutus. IVDICIO] ut iudicium fieret in eum, qui ea commisisset. COMITIIS anteferret] cum diceret iudicium de ui prius esse faciendum, quàm comitia haberentur: quod tamen factum non est: itaq; Clodius iudicium effugit, comitiis creatus ædilis. PROSCRIPSIT] Marcellinus. DIES comitiales] seruare de cœlo augurum est, obnunciatio ad magistratus pertinet: itaque Marcellinus, qui est augur, seruat de cœlo; Milo, qui est tribunus, obnunciat. De diebus comitialibus Macrobius, Gellius, ipse ad fratrem. CONCIONES] ad populum: ut adducerentur in inuidiam ii, qui comitia conarentur impedire. uide 36. NISI Milo in campum obnunciasset] cum libro Caualcantis, à quo minimum differt Bessarionis liber, (habet enim, Miloni campum) ita lego, priore lectione repudiata: cuius, ut mihi quidem uidetur, eiusmodi sententia est, ut à ueritate dissentiat; neque enim quisquam erat, qui Miloni obnunciaret: (quippe, tribunus pl. cum esset, comitiorum ius non ad eum, sed ad Metellum consulem pertinebat) uerum ipse Metello consuli obnunciabat, ut comitia, quibus ædilitatem Clodius petebat, usque eò protruderet, quoad iudicium ante fieret de

tui; nihil dubitans, quin eo iudicio Clodius condemnaretur. præterea, si legas, ut antea, C. Appius, prænomina simul erunt duo; quæ esse non possunt. nam, quod ad locutionem attinet, obnunciare in campum: me quidem non offendit: cum etiam uerbo, nunciare, quandoque ueteres eadem ratione uterentur, & in loco, & ad locum; ut ponere in gratia, & in gratiam; esse in potestate, & in potestatem. quod Gellius obseruauit, lib. I. cap. VII. CAMPVM] Martium, quò populus ad comitia conueniebat. IN CAMPVM uenit.] ut, quod seruatum esset de cœlo, à Marcellino augure acceptum consuli Metello, comitia habere cupienti, ipse tribunus pl. obnunciaret. DEIECTAS copias] afflictas, & infirmas. itaq; legitur in Bessarionis antiquo libro. FRATRVM trium] Metelli, Appii, Publii. et Metellum etiam in oratione pro domo sua P. Clodii fratrem appellat, idq; ob eam rationem, quòd Cæcilia mater fuerat Appio, & Publio, soror autem duobus Cæciliis, ei qui Metellum Nepotem, & ei qui Celerem genuerat. ita duo Metelli, Nepos, & Celer, Appio & Publio Clodiis fratres erant patrueles. nam & in oratione pro Cœlio, Quonam modo, inquit cum de Celere loquitur, furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, qui consul incipientem furere, atque conantem sua se manu interfecturum audiente senatu dixerit? Ipsos autem Metellos, Celerem & Nepotem, fratres fuisse, ex duabus epist. lib. V. fam. notissimum est. germanos fuisse ideo non existimo; quòd Quincti prænomine uterque utebatur. fratribus igitur geniti: quorum soror Ap. Claudio nupserit,

rit, qui postea Appio, & Publio pater fuit. TVRPIS] non ideo turpis, quòd iam esset approbata Marcellini sententia, sed quòd homines intelligerent id agi, ut habendis comitiis iudicio Clodius eriperetur. nam etsi de approbata Marcellini sententia legitur in epist. I. lib. II. ad Q. fratrem: tamen id factum esse eo senatu, qui habitus est mense Decembri cum Clodius adesset, ipsa indicat epistola: hæc autem scripta sunt mense Nouembri; cum in eo senatu, quo sententiam ait de scripto à Marcellino dictam, Clodius non affuisset. scribit enim sic, Domi Clodius, egregius Marcellinus. XI. CAL. IAN.] quod aliquot ante annis scripsimus in nostris scholiis, id nunc, eadem coniectura ducti, sine dubitatione affirmamus; uideri tollendam uocem, Ian. quæ, ut cuiuis facile est uidere, locum hic habere non potest; cum dies significetur, qui XII. cal. Dec. consecutus est. COMITIVM] Comitium in foro fuisse, uel hic locus ostendit; cum Metellus postulet ut sibi in foro obnuncietur, Milo autem in Comitium ueniat. Plinius etiam capite de ficis. FVRTIM] ut Milonem falleret, cui dixerat se in Comitio fore; putans, ante se comitia in campo habiturum, quàm Milo posset obnunciare. BIDVO] decimo, & nono calendas, dum nundinæ fuerunt. uide Macrobium libro Sat. I. et Plinium lib. XVIII. cap. III. IAM CAMPVM tenebat] ne Metellus, confectis nundinis, VIII. cal. comitia habere posset. MARCELLVS candidatus] ædilicius; qui tamen stertens parum laborare de comitiis uidebatur. Hunc autem C. Marcellum potius, quàm M. puto

 fuisse.

fuisse. nam Marcus, qui consul fuit cum Ser. Sulpicio quadriennio post, ædilis esse non potuit Marcellino & Philippo cos. cum ædilitas à consulatu quinquennio distet, ut in libro de magistratibus ostendemus. SINE laterna] ut eorum, qui Clodium expectabant, ignobilitas, & infima conditio notetur, qui sine laterna noctu præstolarentur. FIERI] à Milone.

57.

SI SE inter uiam] inter uias, dixit Plautus; inter cœnam, Cicero. correxit hunc locum aliquot iam annis amicissimus meus, coniecturam secutus, quia uidebat in Caualcantis libro scriptum, Si sentitur ueiam. neque nunc aliter uideo scriptum in libro Bessarionis, nisi quòd, Veniam, habet pro, Veiam. CASVM illum nostrum] exilii calamitatem; in quam incidi, quia pessimos ciues occideram. INVIDI, & perfidi] Hortensium, & Pompeium uidetur significare: quorum consilio usus, indignissimam exilii calamitatem subierat. 43.48. INERTI nobili] notat eos, quos à se defendendo metus auerterat. fam. lib. 1. 13. PRO FACVLTATIBVS nostris] fratri reddimus, non quantum accepimus, sed quantum nostræ facultates patiuntur; ne, si id fieret supra facultates, ipse deinde omnino exhaustus egerem.

EPISTOLA IIII. 57.

CINCIVS] qui Romæ Attici negocia curabat. APVD ME] domi meæ cœnato, etiam si ego absim. Erat enim Antii. ut 59. sic etiam in epistola 11. libri 11. in qua eum domum suam inuitat, cum ipse

ipse abesset. AD NOS] Antium, cum Romæ fue ris. DESIGNATIONEM] ordinem, quo bibliotheca mea digeratur. TYRANNIONIS] grammatici. Suidas, Plutarchus in Lucullo, & Sylla, & epistola IIII. libri II. ad Q. fratrem. RELIQVIAE] quia multos amiserat in illo fortunarum suarum naufragio.

57:

DVOS aliquos] misit Dionysium, & Menophilum. 59: IN HIS locis] in Antiati. PILIAM adducere] si potes & à te ipso impetrare, ut in his locis consistas, & Piliam tecum adducere. Mirum autem; cur hoc de Pilia dixerit, quam nondum Atticus duxerat uxorem. nuptias enim celebrauit pridie id. Feb. ut est in epistola III. libri II. ad Q. fratrem. hæc autem scripta III. cal. Feb. accipiamus igitur sic, nuptias quidem nondum celebratas, sed desponsatam tamen fuisse. Et apparet, factis iam sponsalibus coniugium non semper esse consecutum: ut Suetonius de Iulia Cæsaris filia, primum Seruilio Cæpioni desponsa, deinde Pompeio collocata. AEQVVM est] ut sine ca ne uenias. TVLLIA] quæ nunc mecum est. NAEVV] cur næ? cum iam dixerit, Mediusfidius. quid si, Nomenti, ubi, & Ardeæ prædia Atticus habuit, præterea nusquam in Italia. EMISTI] locum Atticus, & simul gladiatores emerat. eos lanistæ in eo loco exercebant. PVGNARE] cum exercerentur in ludo. HIS DVOBVS muneribus] gladiatores in funere dabantur, uel empti, uel conducti. HIS] proximis, quibus populo munus gladiatorium exhibitum est. LIBERAS-

SES] tanti locasses, qnanti emeras: ita eos liberta te donare potuisses, recepta pecunia in eos impẽsa.

EPISTOLA V. 57.

AIN TV?] locutio ad ostendendam admirationem usurpata. sic in epistola ad Pætum: Ain tandem? insanire tibi uideris, quòd imitere uerborum meorum fulmina? et ad hunc ipsum lib. VI. & lib. XII. AD QVEM misi,] aut Cæsarem, aut Pompeium. QVID? ETIAM:] quid præterea causæ fuit, cur eum librum tibi non miserim? etiam hoc: subturpicula mihi uidebatur παλινῳδία. Tale illud pagina 8. Noui tibi quidnam scribam? quid? etiam. Messalla consul Antronianam domum emit. et pag. 26: De muro, statue, quid faciendum sit. aliud quid? etiam. quando te proficisci istinc putes, fac ut sciam. DVDVM enim circumrodo] inuitus dico, quod dicendum tamen est. uereor enim, ne me reprehendas, qui hoc in libro gratiæ causa ea laudarim, quæ antea uituperabam. μετάφορα ab iis, qui circumrodunt, quod non libenter comedunt. VT IPSI uolunt,] nam re uera non sunt, quia nihil possunt. 58. SI QVIDQVAM haberent fidei] fidei nihil habent, cum publicam causam defendentes, me socium defensionis non tuentur ubi à potentibus oppugnor. SENSERAM] eorum perfidiam, cum, ab inimico meo nefaria in me rogatione promulgata, in periculo deseruerunt. INDVCTVS, relictus, proiectus] ἀθάνατος, cum in singulis inest augendi uis. QVI fuerant] perfidi uidelicet, atque ingrati, ut antea. itaque, te monente, rationem mutaui,

mutaui, meq;, quod antea non feceram, potentium amicitiis munire cœpi. NON ETIAM ut ſcriberem.] monuiſti tu quidem, ut ea facerem, quæ Cæſaris animum non offenderent, atque etiam quæ delectarent; non tamen, ut etiam ſcriptis eum laudarem: quod ego nunc, à te non admonitus, mea ſponte feci. CONIVNCTIONIS] cum potentibus, optimatibus relictis. AD ILLOS] maxime Bibulum, Catonem, Domitium, Curionem, Cæſaris inimicos. MODICI fuimus ὑποθέσει,] modice laudauimus: uberem ὑπόθεσιν non cepimus, ſed eiuſmodi, ut modice laudaremus. VT SCRIPSI] in ipſo libro.

58.

VENDERE] cum dicant, me poſt exilium humili animo eſſe debuiſſe: cum reſp. maiorem etiam animum, quàm unquam habuerim, mihi det, quæ declararit, ſe ſe non potuiſſe me uno ciue carere: & uendere aream, potius quàm in ea domum ædificare. facit enim inuidia, ut in Palatio magnifice habitantem non ferant. CONTRA Pompeii uoluntatem] latius hoc in epiſtola ad Lentulum his uerbis: In illis autem meis actionibus, ſententiisq;, quæ Pompeium uidebantur offendere, certorum hominum, quos iam debes ſuſpicari, ſermones referebantur ad me: qui cum illa ſentirent in rep. quæ ego agebam, ſemperq; ſenſiſſent, me tamen non ſatisfacere Pompeio, Cæſaremq; inimicisſimum mihi futurum, gaudere ſe aiebant. NVGIGERAM manum] locus hic ex illis eſt, quos ego quidem ſine libris antiquis poſſe corrigi non ſperarim. itaque, ut aliquid ex ingenio liceat

comminisci, placet tamen fateri potius nescire quod nesciam, quàm afferre quod non probem. INVISIS,] quid si, Inuises? ut sit, Te inuisurum scribis, cum eris Romæ. nam certe nondum Atticus Romam peruenerat. quod illud declarat proxime subscriptum: Tu de uia rectà in hortos. VIATICVM Crassipes præripit.] Cicero, post mortem L. Pisonis cognomento Frugi, Tulliolam Furio Crassipedi, Marcellino & Philippo cos. collocauit. ei pro dote pecunia erat numeranda: ut Ciceroni ad uotiuam legationem, de qua obeunda cogitabat, uiaticum præriperetur. Nam, quòd uillas inuisere uellet; quoniam id paucorum dierum uiaticum futurum erat, ut in epistola IIII. libri II. ad fratrem, ideo potius accipiendum uidetur de uiatico legationis, quo quidem opus esset haud paulo maiore in multorum mensium peregrinationem. DE VIA] ne deflectas aliò: recta ex itinere in meos hortos te confer. VIDETVR commodius ad te:] distingue sic: Tu de uia recta in hortos. uidetur commodius. ad te postridie scilicet. quid enim tua? Expone sic: Commodius: si de uia meos in hortos diuertas, quàm si Romam pergas. Romam autem postridie scilicet: quid enim tua, citius serius uno die? SED VIDERIMVS] quasi dicat: sed hoc, ut tibi uidebitur. BIBLIOTHECAM] Antii: ut apparet ex epistola, quam antecedit insequens proxima. TVI] librarii, Dionysius, & Menophilus. 57:59. PINXERVNT] ita scienter, & apte disposuerunt, ut, quasi picta tabula, intuentium oculos delectare possit; idq; non solum constructione, id est ordine, sed etiam

syttibis, id est membranulis; quarum integumento libri à pulueris temporisq; iniuria diutius integri conseruantur. omnes igitur & apte constructi, & suis quisque syttibis inserti.

EPISTOLA VI. 58.

LENTVLO] L. Lentulo, flamine Martiale, de quo 38: et de aruspicum responsis, et Pedianus pro M. Scauro. NON VT Saufeius, & uestri,] non ideo uicem ipsius minime dolemus, quia Saufeium, & reliquos Epicureos sequamur; qui nihil dolere soliti sunt, nisi quod ad ipsos pertinet, aliena non curant; sed mehercule, quia minime dolendum eius interitu uidetur, qui tanquam deorum beneficio, cum patria ciuilibus discordiis arderet, ex eius incendio uideatur esse ereptus. Saufeius, & uestri: quia & Saufeius, & Atticus Epicurei. 78. & Nepos in uita. NATVRA πολιτικὸς,] quod Atticus abstineret administranda rep. uocat eum natura πολιτικὸν, non consuetudine. PROPRIAM seruitutem] serui omnes uidemur: ita nobis erepta libertas est uitio ciuium improborum. in hac seruitute, quæ communis omnibus est, tu quoque uiuis; ego autem habeo propriam, & præcipuam, qualem præterea nemo habet. COMMVNI frueris nomine] non propriam, sed communem seruis seruitutem. hoc uidetur significare: sed, uerba num uacent mendo, haud satis scio. suspicionem auget Bessarionis liber, in quo uideo scriptum, Communi frueris non ne; et proximo membro, Virtutem, pro, Seruitutem. QVOD OPORTET,] quod à bono ciue postulatur.

INSANVS]

INSANVS] qui contendere uelim cum iis, qui omnia tenent. QVOD opus est] opus est autem, ut loquar ad uoluntatem potentium. OPPRESSVS, & captus] præmiis. DOLERE] uicem reip. INGRATVS] in Pompeium, qui remp. perdidit. in quem ingratus esse non debeo; cum eius potissimum opera ex acerbissima exilii calamitate emerserim.

58:

NEQVIDQVAM,] minime hoc faciendum est: eundum potius in bellum, & castra, si Pompeii è re sit. 58. Ταγοὶ] duces: cum septus comitatu bonorum, qui me ducem secuti essent, pugnare tamen cum Clodio nolui. epist. fam. 13. CVI VTINAM semper paruissem,] tibi enim si paruissem, monenti iam pridem, remp. quidem amarem, sed ita dignitati consulerem, ut salutis etiam rationem haberem, neque cum iis, qui omnia tenebant, spe eorum, qui nihil poterant, inimicitias susciperem: tibi inquam ita monenti si paruissem, nunquam profecto, fraude amicorum inductus, potentia inimicorum oppressus, indignissimam exilii calamitatem pertulissem. 58. RELIQVI EST] subintellige, Hoc quod dicam, ut, quam Spartam nactus sum, ornem: id est, ut, quando me cum Cæsare & Pompeio coniunxi, ornem eos, & tuear, quibus rebus possim. hoc quidem reliquum est; sed ego, ut faciam, à me impetrare non possum. ægre enim adducor, ut à rep. desciscam, cuius illi rationibus priuatas opes anteponunt. ac pene mihi in mentem quandoque uenit, iterum illam amplecti; unam uel cum periculo curare: ut

P 2 potius

potius iterum exilii miserias perferam, quàm ea probem, quæ recta esse non sentio: Philoxeni poetæ exemplo: qui, Dionysii tyranni uersus quia libere improbabat, in carcerem Lautumias coniectus est: deinde eductus, cum idem Dionysius alios item uersus ei legendos tradidisset, opinatus fore, ut metu carceris probaret; sententiam non mutauit, sed, uersibus lectis, demisso capite, ultro ad Lautumias tacitus iter conuertit. cumq; Dionysius ad abeuntem clamasset, Quò Philoxene? ad Lautumias, inquit. ut intelligeret tyrannus, ab eo uersus non probari. Diodorus Siculus, Stobæus, Lucianus. Ταύταν,] hic malo notam subdistinctionis apponere, quàm post ἔλαχες. non enim societatem cum Pompeio & Cæsare Spartam appellat: sed, addendo hanc, significat, qualiscunque sit. VERVNTAMEN] hæc dictio non semper habet aduersandi uim, sed quandoque concludendi, ut hoc loco. quasi dicat: Sed, ne longior sim, ne te multis teneam, ut indicem tibi animum meum, ego nunc mecum ipse rationem quæro, qua ista improbem. IN HIS locis] Antii. VT] quo modo. ISTA] istorum acta, quæ ad tyrannidem spectant. et dixit, Commentor, quia rationem quæreret, qua, neque se illa probare, ostenderet, & Cæsarem tamen ac Pompeium haud magnopere offenderet. Quæ autem erat hæc ratio? uel ut scriberet de optima rep. quod fecit paulo post; quibus in libris, quod esse debeat optimi ciuis officium, cum ostenderet, satis indicabat, acta se Cæsaris & Pompeii non probare: uel ut ab urbe abesset; ut absentiæ suæ causam esse constaret,

re, quòd ea, quæ tum agerentur, non probaret. CONFIRMABIS.] approbabis consilium meum de istorum actis improbandis: quanquam mihi auctor fueris, ut cum iis me coniungerem. 56. FVLMEN.] quibus, ut fulmine, sum ictus, quia Lentuli obitum nunciarent. NON MISER] qui ereptus sit ex incendio patriæ. SERVI] quibus adempta libertas est potentia paucorum. itaque nostra uita nihil fœdius. ILLA HORTENSIANA] illa, quæ antea quoque monuisti ut scriberem. Et uidetur intelligere Hortensium librum de philosophia, quem postea scripsit. IN ALIA incidi] dedi me ad alia scribenda. INCIPIENDO]. cum iam aggressus essem scribere illa Hortensiana, reuocaui me, &, quod instituetam, abieci; ne, cum uidear iniuriam Hortensii, quæ tamen non grauissima fuerat, parum sapienter tulisse, rursus in eodem illustrando parum sapiens haberi possim: neque enim sapientis est, cui antea maxime succensueris, eundem paulo post maxime laudare. VIDEOR stulte illius amici non intemperiem tulisse,] alii aliter: quam recte, ipsi uiderint. ego, quod est in Bessarionis libro, (est autem, ut impressum in nostro) uerum, atque incorruptum, planeq; ab ipso Cicerone scriptum existimo. itaque ad id meam interpretationem accommodabo. dicit hoc. Semel stulte feci, qui non intemperiem Hortensii tulerim: stulte rursus faciam, si eiusdem iniuriam illustrabo. Dicit autem qua de re? non, opinor, de eadem. non enim est, non intemperies, & iniuria: cum offensio quidem utraque sit, illa tamen leuior, quæ modum non

 transiliat.

transfiliat, quæ ad intemperantiam non perueniat; hæc eiusmodi, ut, in quem infertur, afficiat grauiter; à quo infertur, intemperantem significet. Bis uidetur, quod animum Ciceronis male haberet, Hortensius commisisse, primum in aliqua re, uel multis etiam in rebus fortasse, qui Ciceronem, nouum hominem, æmulum in eloquentiæ laude non libenter ferret; in quo non intemperantem se præbuit; fecit aliquid minus amice; nunquam ita fuit infestus, nunquam ita uehemens, ut inimicus potius, quàm amicus, posset appellari. hæc est, non intemperiem quam appellat. Iterum læsit Hortensius, cum, rogatione à P. Clodio contra eos, qui ciues Romanos indicta causa damnassent, promulgata, Ciceronē hortatus est, ut abiret in exilium, pollicitus operam se studiosissime daturum, ut breui dignitatem ac patriam recuperaret. nec tamen id pro eo, ac debuit, satis accurate præstitit. hanc iniuriam uocat: quod astuto consilio, simulatione amoris, inclinantem eum ad exitium Hortensius impulerit. hoc aperte declarat his uerbis in epistola ad fratrem lib. I. Quantum Hortensio credendum sit, nescio: me summa simulatione amoris, summaq; assiduitate quotidiana sceleratissime insidiosissimeq; tractauit; adiuncto quoque Arrio; quorum ego consiliis, promissis, præceptis destitutus in hanc calamitatem incidi. et ad Atticum lib. III. 43. cum Atticus ita scripsisset, Hortensium allice, & eiusmodi uiros; rescribit: Obsecro mi Pomponi nondum perspicis, quorum opera, quorum insidiis, quorum scelere perierimus? nos non amici, sed inuidi perdiderunt. Tuli igitur leuem offensiunculam

Hortensii:

Hortensii: quæ ferenda fuit, cum alioqui amicus esset. ac me tamen, quia tulerim, stultum homines existimant. rursus uidebor stulte facere; cum eum meis in scriptis laudabo: quia renouabo in animis hominum memoriam illius, quam in me intulit, iniuriæ. illustrabo, quæ nunc latet, eius iniuriam. patefaciam quod obscurum quodam modo est. itaque meum hoc officium non debet Hortensio, aut tibi, eius amantissimo, gratum esse. accedit illud, quòd nec ipsi mihi, quod tu me facere uis, placere admodum potest. leuitatis enim nomen subibo, cum eum dolorem in scribendo occultabo, quem, ex Hortensii susceptum iniuria, in agendo ostendi. VIDEOR] uideor quidem aliis in eo stulte fecisse, quia tulerim: at ipse mihi non uideor. tuli enim, non, iniuriam, sed, non intemperiem, eamq; hominis amici. qui uideor igitur in ea re stultus fuisse, in qua minime debeo; quanto magis uidebor in hac, in qua iure possum? ILLIVS] hic non addit, Amici, ut proxime: quia non est amicus, qui facit iniuriam: at non intemperies, leuis inquam offensiuncula etiam inter amicos locum habet. IN AGENDO] in agendis causis; in quibus, quo animo essem, quo esse deberem in Hortensium, ostendi. Βαθύτης MEA] intimis sensibus conceptus ex iniuria dolor. LEVITATIS] si Hortensium laudarem, cui me ante nimis iratum ostendi, ideo laudare eum uiderer, ut illa quasi satisfactione lenitus mihi reconciliaretur: in quo leuitatis opinionem subirem, cum eum, quem in agendo læsissem, in scribendo ornarem. in antiquo Bessarionis libro uideo scriptum

 esse,

esse, Satis facetæ leuitatis. quod etsi non inconcinnam habet sententiam: ueteres tamen alios libros libentius sequor, in quibus est, Satisfactio leuitatis. LVCCEIO quam misi,] hæc epistola legitur fam. lib. v. INVISAS.] dum ædificatur. 55: SIGNIFICES:] ostendas & tibi rem gratam facere, quòd in me liberalis sit; & me huius humanitatis immemorem non fore. NIHIL ἐνχειρότερον] propterea quòd re familiari ualde comminutus, eam sine amicorum liberalitate non uidebar posse restituere. 54. 57.

EPISTOLA VII. 59.

DE QVINCTO nostro;] de Quincti pueri ualetudine. VENERAT] Roma. MERA monstra] grauiter eum ægrotare: tu autem, melius ei nunc esse, significasti. QVI illi dii] qui pro utinam dixit, more comicorum. QVOD equitibus R.] conturbare solis licet equitibus R. homo Græcus Apollonius putat idem sibi licere. Conturbare est, omissis ueteribus creditoribus, satisfacere iis, qui posterius crediderunt. perspicuum est in oratione pro Plancio. Fac, inquit, me multis debere, & in iis Plancio. utrum igitur me conturbare oportet, an, ceteris, cum dies uenerit, hoc nomen, quod urget, nunc, cum petitur, dissoluere? SVO iure] conturbat: quia eques R. est. hunc in epistola sua cum Apollonio Atticus nominauerat. DE METELLO] Metellus hic, nuper mortuus, neque Celer est, qui perierat Cæsare & Bibulo cos. ut patet 25: & ex oratione in Vatinium: neque Pius, Numidici filius, qui iam uita excesserat anno

proximo,

proximo, hoc est Lentulo & Nepote cos. ut in oratione pro Sextio. necesse igitur est, ut Metellum Nepotem putemus intelligi, qui hoc anno pro consule Hispaniam regebat, in qua obiit. quod Appianus tradit libro 11. fuisse autem, gesto consulatu, in Hispania pro consule, Plutarchus in Cæsare, Dioq; libro 39. testantur. οὐχ ὁσίη φθιμένοισιν] Pium, inquit, non est, mortuis insultare. uersus integer est apud Homerum Οδ. χ.

" οὐχ ὁσίη κταμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν εὐχετάασθαι.

Cicero uocem, more suo, non sententiam, mutauit, cum pro κταμένοισιν, dixit, φθιμένοισιν. CIVIS nemo erat mortuus] subaudi, qui minus publicam causam tueretur. aut enim hoc, aut huiusmodi aliquid dicturus fuit, sed omisit, recordatus, Atticum, qualis fuerit Metellus, nunc minime curare, curare autem illud, ut nummos sibi ab illo debitos exigeret. ergo intulit, Quid quidem tibi? quid hoc ad te, quod ego institueram scribere de Metello? scribam igitur de nummis, de quibus scio te laborare. nummi uero meo periculo sint: mihi crede, soluentur: spondeo ipse, in meq; recipio. HEREDEM fecit?] Metellus. PVBLIVM] Clodium, eius fratrem. 36: FECIT non improbe] non uidetur accusandus, si fratrem, licet malum ciuem, heredem fecit. perierat autem non in urbe, sed cum in Hispaniam pro consule iret, aut cũ iam peruenisset. certe hoc anno, id est Marcellino Philippo cos. pro consule eum Hispaniæ uocat Plutarchus in Cæsare. QVANQVAM fuit] improbus. Bessarionis liber, Improbi quenquam. NON rete xeris] damni nihil facies: ordinem pecuniarum tuarum

rum nō mutabis horum nummorum causa: nam exiges. PRAESIDIA] ne, dum ædificatur, impetum aliquem Clodius faciat. ADMONEBIS] ut in locandis præsidiis operam tibi suam tribuat. ARPINATVM fremitus est incredibilis de Laterio.] punctis male collocatis sæpe fit ut sensus peruertatur. quod quidem hic usu uenerat. nam in omnibus libris, qui typis impressi leguntur, ita scriptum erat. Arpinatum fremitus est incredibilis. De Laterio quid quæris? ut obscura, uel nulla potius fieret sententia. fuit autem Laterium Q. Ciceronis fundus in ipsius patria Arpino; quam cum uellet uendere, Arpinatum erat fremitus excitatus. 154: & ad Quinctum fratrem epist. 1. lib. III. DOLVI.] quòd patriam uillam cogitat uendere. CICERONEM] Quinctum.

EPISTOLA VIII. 59.

TYROTARICHI] edulium fuit, de quo Apicius libro IIII. & in epistolis ad Papirium, fam. lib. IX. RAVDVSCVLO] modico illo ære. raudum enim pro ære apud ueteres. scribis, inquit, si domum habueris in Antiati, patina tyrotarichi, non pretiosi edulii, te fore contentum, & raudusculum, id est minimum sumptum cogitare. μή πω μέγαν] prouerbium de iis sumptum, qui gloriantur, ante quàm aduersarium occiderint. Loqueris, inquit, Attice & de tyrotaricho, & de raudusculo, cum tamen domum nondum emeris. Vel sic: Derides de tyrotaricho, & ais tenui me uictu uti, ut ære meo alieno me exoluam. ne dixeris hoc, nisi ubi factum uideris, quasi factu non facillimum esset.

ANTIVM

ANTIVM Buthrotum esse Romæ,] ut Corcyra Buthrotum prope habet, oppidum amœnissimum, & quietissimum: ita Antium Romæ. VT CORCYRAE ILLVD tuum] ut est Corcyræ Buthrotus illa tua, cuius te mire delectat habitatio. Illud tuum: oppidum Buthrotium; tibi gratissimum ALSIVS] quod æstate quæritur. id autem maxime tum locorum opacitate, tum aurarum fit aspiratione. Ad Q. fratrem, ἀποδυτηρίῳ nihil alsius, nihil muscosius. MENS] cum antea, bibliotheca nondum à Tyrannione disposita, quasi corpus esset sine mente.

59:

DIONYSII, & Menophili] quibus Tyrannio usus est glutinatoribus. 57: ϹΕΤΜΗΙϹΗΤΩϹΙ-ΛΟϹ. ΚΟϹ.] iisdem fere literis restituo sic: εἰ μὴ ἴσῃ τῷ φίλος οἶκος: quod erit latine, nisi cuipiam paria faciat cara domus: ut significet, se tamen æque sua domo delectari, ex ea uoluptatem eandem capere, quam ex Antiati. eadem est sententia libro XV. Hæc loca uenusta sunt, abdita certè, &, si quid scribere uelis, ab arbitris libera: sed nescio quo modo οἶκος φίλος. PEGMATA.] lignei cancelli, in quibus libros tuos soles disponere, quales mihi Dionysius & Menophilus tui faciundos curarunt. uel, Pegmata, conglutinationes, quibus te uti solitum in libris compaginandis Dionysius & Menophilus aiebant. 57: MISISTI] Dionysium, & Menophilum; quos ut mitteres, petieram. 57: Caualcantis, & Bessarionis libri, Misit. quòd si ab antiquis libris discedendum est; (disceditur autem, si quidem in iis, Misisti, non est) malim sic: Eos, quia

mihi libros illustrarunt, laudes. ut supra de iisdem. Bibliothecam mihi tui pinxerunt constructione, & sittybis. eos uelim laudes. certe illud, Postquam misisti, frigidum, & perinane est: quasi potuerint illustrare, nisi missi essent. ut omittam, quòd uterque uetus liber, Misit, non, Misisti. ILLVSTRARVNT] uenusta glutinatione, & ordine. tale illud, Bibliothecam mihi tui pinxerunt constructione, & sittybis. 58. DE GLADIATORIBVS] tuis. uide 57. MALE sic egisse] uidetur legendum, Male se gessisse. APENAS] seruus. et hic uidetur esse principium alterius epistolæ. DISCESSERAT] cum literis ad te meis; quum epistola mihi à te reddita est: in qua scribis fore, ut legem non ferat. quem autem legem non laturum, & quam legem intelligat, quoniam in diuinatione positum est, omitto. EO ETIAM melius] quia, dum ludi sunt, neque iudicia in urbe exercentur, neque negocii publici quidquam geritur. abesse igitur licet. CONTEREMVS] in literis. nam infra, Nos hic uoramus literas cum Dionysio. 60. DE TREBONIO] hic Pompeio & Crasso cos. tribunus pl. legem tulit de prorogando Cæsari Galliarum imperio. TIBI assentior] forte, tribunatum ad istorum uoluntatem administraturum. quod euenit. nam etsi tribunus pl. nondum erat, tamen ita constabat eum proximis comitiis designatum iri, ut Domitium, qui consulatum petebat, repulsam laturum. περίστασις nostra.] sic antea: ego, repugnantibus libris manuscriptis, tamen pro nostra reposui nostræ: ut sensus hic sit. status iste Domitii simillimus est nostro, cum

cum in exilium pulsi sumus; uel quòd ab iisdem [læ-
ditur, à quibus olim ego; uel quòd præter opinionem; uel quòd uiri boni nusquam apparent, ideoq; uictrix regnat improbitas. unum tamen dissimile, quòd immerito nos olim afflicti sumus, Domitius nunc merito. nam casus ille noster forte etiam, quàm hic Domitii, tolerabilior, & leuior fuit. quid enim miserius, quàm eum fieri consulem non posse, qui in tota uita tanquam designatus fuit? id est, quem suo anno fore consulem non secus homines crediderunt, ac si iam designatus esset. si uero etiam ipse uidet, & in suis priuatis fastis notat, ex iis, qui potentium partes tuentur, non minus multos in posterum fore consules, quàm eos, quos publicis in fastis esse uidet: quid illo miserius? SOLVS,] quid est hoc? petit ne quisquam consulatum solus, cum duo consules rogentur? nunquam certe: uerũ, solus, opinor dixit de plebeiis. nam uel si decem patricii simul cum eo peterent; nihil tamen obstabat, cur fieri consul non posset: cum omnino de consulibus alterum plebeiæ gentis esse lex Licinia iuberet. CVM altero] aut C. Memmio, aut P. Nigidio Figulo. utrunque enim in prætura collegam habuit, ut in epist. ad Q. fratrem 3.1.3. aut fortasse ludit hic Cicero, nec ad Memmium spectauit, aut ad Nigidium, sed ad unum Pompeium Magnum, quem constabat fieri consulem uelle: quod euenit: à quo Domitium in petitione uictum iri, satis erat exploratum. erat autem plebeius uterque. itaque cum Pompeio potius, quàm cum M. Crasso, homine patricio, negocium erat Domitio. dixit igitur, Cum altero, cum ironia; quòd mirari se fingat

gat

gat, si, qui cum altero tantum petat, consul tamen fieri non possit, cum in eo locus admirationi non esset. Pompeius enim ita gratiosus apud populum, ut facillime quiduis impetrare posset. CODICILLORVM fastis] argute. quasi dicat: adeo multos uidet fore consules ante se, ut eos domi notans in suis fastis, longas paginulas compleat. nam in fastis publicis consulum nomina scribebantur, ut scribit Liuius libro IX. consul tamen fuit cum Ap. Claudio Pulchro, post Pompeium & Crassum. FACTORVM] alii exponunt, Ex quo Domitius prensare cœpit. quibus assentirer, si per historiam liceret. sed cum in Suetonio legam, Domitium eo anno prætorem fuisse, qui Cæsaris consulatum con secutus est, id est Pisone Gabinio cos. præturam autem à consulatu biennio distare sciam: intelligo, Domitium ante hunc annum prensare ob consulatum non potuisse; siquidem alter hic est annus post eius præturam. expono igitur, Factorum, superioribus annis; cum factos consules in publicis fastis uideat esse pene innumerabiles. EFFVGERE?] in lucem exire. et fortasse hoc poema significatur supra, 67. QVID sinat?] forte, Quid? sinas. QVOD eram exorsus] cum dicerem de Natta. tum enim & de Lusco simul institueram scribere; sed interposui de poemate. TANTVLANE causa] minima enim causa, ideo commoueri, quia, cum Fabius Romæ fuisset assiduus, ad eum tamen non uenisset. DE FIRMANIS fratribus] consilia aduersus me ineuntibus.

IN

60.

IN EO γραμμὴν teneam] in antiquo libro, τὴν ἔω γραμμὴν. quid si, τὴν ἔξω γραμμὴν? ut sit sensus: Quòd me mones, ut hoc statu reip. qui impendet, in quo non optimates, sed potentes dominaturi uidentur, ita me geram, ut sapientem, reiq; publicæ peritum ciuem decet; (hoc enim ualet πολιτικῶς) id est, ut potentibus neque prorsus assentiar, neque, sine ulla proficiendi spe, stulte repugnem; sed quasi lineam quandam teneam exteriorem, seorsumq; ab eorum rationibus cursum dirigam: ego uero ita faciam. ODORERE,] causam elicias, qua se à me remouit. DEGVSTES] leuiter in sermone tentes; ut scias, qui sit animus eius erga me. μεταφορὰ à cibis, quorum saporem degustando percipimus. et respexit ad illud, Odorer.

EPISTOLA IX. 60.

CENSVM impendant,] rectius, Impediant. Horum censorum nomina nondum inuenire potui. puto alterum fuisse M. Valerium Messallam, qui consul fuit cum M. Pupio Pisone. nam censorium Messallam nominat Valerius. Quod sequitur, Vitiandis, placeret, Iniiciendis, eo magis, quòd in Bessarionis antiquo libro scriptum est, Initiandis. iniiciuntur autem dies, cum intercalatur. intercalatio autem omnium rerum statuta tempora protrahebat, cum esset dierum interpositio. intercalatione igitur tribuni pl. impedire censum, & extrahere poterant. uel, Vitiandis diebus, obnunciationibus interponendis: quod fiebat à tribunis: ut

64. HIC] locutus est cum Pompeio in Cumano

no,ut in epiſtola proxima ſuperiore, in extremo, licet intueri. dixit igitur, Hic, pro in his locis, u Cnmano inquam, unde iam pridie diſceſſerat. quod epiſtolæ poſtrema uerba declarant. VT LOQVEBATVR] ſolet enim aliud loqui, aliud ſentire. 62: & epiſt. fam. 112. SYRIAM ſpernens, Hiſpaniam iactans] C. Trebonius tribunus pl. rogatione perlata, Syriam Craſſo, Hiſpaniam Pompeio cos. dederat. Craſſus in prouinciam profectus eſt: Pompeius ad urbem manſit, in Hiſpaniam legatos miſit, Afranium & Petreium. Iactans: ita exagitans, quaſi faſtidiret: ut oſtenderet, ſe prouinciarum adminiſtrationem, quarum alii cupiditate flagrarent, minimi æſtimare. SIT HOC QVASI, καὶ τόδε φωκυλίδου] cum de Pompeii ſententia dicemus, ſemper opinor addendum, ut loquebatur. ſit hoc ſimile illius dimidiati uerſiculi, καὶ τόδε φωκυλίδου. eum enim Phocylides iis præceptis, quæ ipſe uerſibus tradebat, præponere ſolitus eſt. ex eo factum, ut Græci, cum Phocylidis ſententiam, aut uerſum recitare uellent, ipſi quoque dicerent, καὶ τόδε φωκυλίδου. Fuiſſe autem Phocylidis conſuetudinem, ut ſcribens hoc hemiſtichio ſæpius uteretur, declarant uerſus, qui apud Stobæum leguntur ἐν τῷ ἑα.

„ καὶ τόδε φωκυλίδεω. τετέρων ἄπο τῶνδε γένοντο

„ φῦλα γυναικείων. et apud eundem ἐν τῷ πι.

„ καὶ τόδε φωκυλίδου. τὸ πλέον γένος εὐγενὲς εἶναι

„ οἷς οὔτ᾽ ἐν μύθοις ἕπεται χάρις, οὔτ᾽ ἐνὶ βουλῇ.

Strabo autem libro de geographia decimo ſatis oſtendit, hæc ipſa uerba uſurpari, cum de Phocylidis ſententia ueteres loquerentur. ἔστι δὲ, inquit, καὶ ἀμοργὸς τῶν σποράδων, ὅθεν ἦν σιμωνίδης ὁ τῶν ἰάμβων ποιητὴς,

ποιητὴς, καὶ λέβωθος, καὶ λερία. καὶ τόδε φωκυλίδη, λέριοι κακοὶ οὐχ ὁ μὲν, ὃς δ' οὔ. COMPONENDA] in theatro Pompeii. de quo Plutarchus, Plinius, alii. AD ME] in uillam meam. nam, in Cumanum ueniſſe, iam ſignificauit, cum dixit, Nos hic cum Pompeio fuimus. AC SE] non placet hoc; primum quia nemo de ueteribus, ut opinor, ita locutus eſt, uiſus eſt ſe nihil minus uelle: deinde quia Beſſarionis liber antiquus aliter habet, nempe ſic, aſi. hæ cauſæ faciunt, ut, ac ſe, non placeat. quid autem placeat, & cur placeat, oſtendam. Satis putantur belle corrigere, qui unius literæ mutatione corruptos locos reſtituunt. non igitur temere faciam, ſi pro, ac ſe, reponam, à ſe. quanquam ne unam quidem mihi uideor literam immutare. nam primas duas à Beſſarionis libro, tertiam ab aliis ueteribus libris accipio: cum in hoc meo ſit, ut dixi, aſi; in illis, ac ſe. et ita diſtinguetur. Venit etiam ad me in Cumanum à ſe. nihil minus uelle &c. ut ſit, à ſe, à uilla ſua; ſicuti, ad me, ualet, ad uillam meam. nec eſt, cur hoc loquendi genere quiſquam offendatur. ſic ipſe locutus eſt 2 1 1. Ego autem tibi confirmo, à me non habere: pro, ab ædibus meis. ſic ille, quem hic noſter tanti fecit, Terentius in Heautontim. Hinc à me quiſnam egreditur? et alibi cum ipſe, tum, optimus latinitatis auctor, Plautus. NIHIL MINVS uelle] quia fauebat Aemilio Scauro. uidebat autem duos patricios ſimul eſſe conſules non poſſe: uetabat enim lex. ideo timebat, ne, deiecto Scauro, Meſſalla crearetur. quod euenit. NOSTRAM gloriam] ut noſtrum nomen illius hiſtoriis celebretur. 58:

AEDIFICIVM nostrum] domum, quæ ædificatur. SECVM haberet,] mallem, Tecum haberes: ut ea causa iret ad Atticum Quinctus frater. et certe apud Atticum Quinctus filius, non apud patrem. 59. LAETVM] placeret, Pætum: ut sit Papirius Pætus, qui domum habuit Neapoli, ut epist. fam. 135.

60:

ESSE in regno:] restitutum à Gabinio, Syriæ pro consule. nota historia ex Dione, Cæsare, aliis. PASCOR] mire delector. BIBLIOTHECA Fausti:] hic est L. Cornelius Sylla Faustus, Syllæ dictatoris filius, Faustæ Milonis uxoris frater, Pompeii gener: quem unum cum Afranio, & L. Cæsare filio C. Cæsar, deuicto Pompeio, uoluit interfici. PVTEOLANIS, & Lucrinensibus] loca enim sunt, Puteoli, & Lucrinum, aspectu maris iucundissima. PROPTER remp. sic.] particulam, Sic, non arbitror uacare mendo. forte, Hic; ut paulo ante, Ego hic pascor. SVB imagine Aristotelis] in tua bibliotheca. ISTORVM sella curuli] magistratus curules intelligit: quia censor, consul, prætor, ædilis curuli sella utebantur. quod autem, Istorum, dicit, ideo dicit, quia tum in rep. ex Pompeii, & Crassi, qui consules erant, uoluntate omnia administrabantur. CVM eo] cum Pompeio. VIDEO] quia uadebat ad ipsum, cum hæc scripsit. FORS] quæ, inquit, de rep. Pompeius & ego simul ambulantes colloquemur, hæc, ut fortuna uult, ita regantur. ludit in ambulationis nomine, primum enim actum ipsum ambulandi, deinde locum significat. SI

QVIS

QVIS est] dubitat, utrum dii curent mortalia? quia, cum in rep. neque bonitati, neque honestis artibus locus sit, magnum argumentum uidetur, deos non respicere mortalia: quod sensit Epicurus. AMBVLATIONEM, & Laconicum] in ipsius domo. uide Vitruuium libro v. cap. ix. x. QVAE Cyrea sint] quæ Cyrus architectus fabricatur: aut quæ fiunt ad exemplum formæ à Cyro designatæ. VT PROPERET] ut urgeat ipse architectos, & fabros. VT POSSIM tibi &c.] ut ego quoque habeam, ubi te possim accipere, acceptus à te toties. quod nunc, nondum ædificata domo, non possum. PARILIBVS] undecimo cal. Maii. nam eo die Parilia. SALVTEM nunciaret] erat igitur Cicero in Cumano agro & ipse, in uilla uterque sua.

EPISTOLA X. 60:

V. CAL.] sic omnes, quos uiderim, antiqui libri. mihi mendosa dies uidetur. nam si epistolas Attici uno die duas, v. cal. accepisset; non id ei significasset proximis literis, quas IIII. cal. iens in Pompeianum scripsit? accepit igitur eas epistolas non modo post v. sed etiam post IIII. cal. sic enim necesse est. quod etiam huius argumentum epistolæ declarat. scripta enim est post superiorem, cum in ea de Pompeii colloquio, habito in Cumano, iam narrauerit. quòd si accepit eas post IIII. cal. nimirum aut III. aut II. accepit. II. autem potius existimo, quàm III. cum ob alia quædam, quæ placet omitti; ne quis fortasse meam, quasi nimis argutam, rideat diligentiam; tum quia mutatio facilis

eſt à v. in II. item ut à II. in v. itaque alibi quoque alterum pro altero mendoſe poſitum inueni. A DEMETRIO] ſcire. is enim erat apud Pompeium gratioſiſſimus libertus. Plutarchus, Plinius, Dio. DIXIT] ubi? in Cumano. quo die? maxime poſtridie Palilia. 60. IIII. cal.] non loquitur de IIII. cal. tanquam de die, cum hæc ſcripſit, futuro, (nam hanc epiſtolam poſt ſuperiorem eſſe datam conſtat: illa porro IIII. cal. Neapoli, in diſceſſu: itaque non eſt, ut ante IIII. cal. opinemur datam) ſed, ut de die, qui, quo tempore locutus eſt cum Pompeio, futurus erat. ſermo autem ille cum Pompeio, ut iam dixi, aliquot diebus ante, hoc eſt poſtridie Palilia, habitus erat. PVTARENT] ſubducerent. et, Rationes, publicorum uectigalium; quæ publicani conduxerant. ea putatio ad conſules Pompeium & Craſſum pertinebat. GLADIATORIBVS ne] putare ne uellent rationes, quibus diebus gladiatores pugnarent? ante, Pompeius reſpondit. IS] Pompeius: à quo Demetrius omnia cognoſcet, tu autem à Demetrio. VORAMVS literas] hinc heluo librorum. M. Cato in libris, opinor, de finibus. HOMINE mirifico] refertur ad doctrinam: & eundem appellat doctiſsimum 105. ἡδεῖν.] deſit fortaſſe uerbum ἐστὶν; ut ſit,

„ ἡδεῖν γλυκύτερόν ἐστιν, ἢ πάντ᾽ εἰδέναι.

eſt autem ſenarius iambicus.

61.

PRIMVS dies,] an, gladiatorum? ut quærat ἐπισημασίας. nam gladiatoribus, ludisq́;, de bonis improbis ue ciuibus quid populus ſentiret, perſpiciebatur. 13. 34. an, primus dies, & ſecundus, & ceteri

teri, postquam urbe exiui? at hoc superioribus potius literis Attico mandasset. an, primus dies, ubi consules, Pompeius & Crassus, Romam uenerint? forte hoc uerisimilius: ut, quemadmodum de censoribus, ita de consulibus ab Attico quærat: cum presertim, quod expectaret, non esset nihil, ut de comitiis prætorum huius anni; quæ non ante III. id. Maii habita esse à consulibus, locus indicat in epist. ad Quinctum, lib. II. 315. CENSORES] num urbem censeant, an id desperetur. 66: APPIVS] forte de Appio quærit, quia uidebat eum hoc anno consulatum periturum. anno enim proximo consulatum gessit. de Appio consule designato minime credendum. consul enim creatus ex interregno. ut omittam, quod nec dum aduenerat legitimus comitiorum mensis Quinctilis. hanc enim epistolam Aprili mense scriptam, intelligitur. APPVLEIA] Appii frater P. Clodius, qui populum in tribunatu non secus, atque Appuleius Saturninus, concitarat. Appuleiam autem appellat per contemptum, quasi effœminatum, & mollem. NOSTRVM librum] commentarium earum rerum, quas in consulatu gessimus: ut habeat, unde sumat ad historiam conficiendam. epist. fam. 69. DEMETRII Magnetis] librum περὶ ὁμονοίας.

EPISTOLA XI. 61.

HALIMETI] in Bessarionis antiquo libro, Halimenti. forte, Alimentii. ut sit Cincius Alimentius, qui res Attici procurabat. Cinciorum enim cognomen, Alimentius, fuisse, Liuio teste probatur. ANTE] antequam Roma proficisce-

rer: aut, antequam Egnatius Romam rediret. AQVILLIO] iurisconsulto: ut sit C. Aquillius Gallus, qui Ciceronis collega fuerat in prætura: ut in oratione pro Cluentio, & officiorum lib. II. PRAESTO esse:] Macronis causam non uideor posse defendere, cum auctioni constituerim interesse. Forte autem uel emere quidpiam Cicero uolebat in auctione: uel ad eum bonorum pars, quæ uendebantur, ex hereditate pertinebat. hereditates enim cum in plures essent dispertiendæ, quo id fieret commodius, auctione diuenditæ, in pecuniam redigebantur. POSTRIDIE cal.] quo die Romæ ero. CALENDIS] quibus? Maii, non puto. nam in proxima superiore epistola, quam diximus post IIII. cal. Maii esse datam, uerbum nullum posuit, unde pateat Romam ire uelle: potius indicat, per aliquot dies non esse in urbem rediturum. itaque literas ab Attico flagitat. CRASSIPEDIS] generi mei. FACIO fraudem s. c.] cum senatus uocabatur, senatores, qui erant in urbe, adesse iubebantur in senatu: qui non erant, iuberi non poterant. Cicero autem, ne citari posset, urbem non est ingressus calendis, quo die senatus habebatur, sed in hortis suburbanis consistere, & cenare uoluit. fraude igitur subterfugit s. c. quo in s. c. scriptum erat, ut senatores, qui in urbe essent, in senatum uocati uenirent, non uenientibus pignora auferrentur. oratione I. in Antonium. MILONI] quem Clodius de ui accusabat. hoc opinor intelligi. quod si ita est; hæc epistola ante duas proximas superiores fuit collocanda. scripta est enim Marcellino Philippo cos.

(tum

(tum enim à Clodio Milonem accuſatum, multis argumentis declarat epiſtola III. ad Quinctum fratrem) proximæ autem Pompeio & Craſſo cos. Alii, Præſto Miloni, in eius nuptiis, interpretantur. ſed dies non conuenit. hic enim Romæ uult eſſe poſtridie calendas; in epiſtola uero, quæ ſequitur, ad XIIII. calendas; quo modo utrunque nuptiarum cauſa? PROMOVEBO.] puto, quid ſignificetur, minime multis liquere. ſunt etiam, qui mutandum exiſtiment. ego tueor antiquum uerbum, & expono, [Promouebo, proficiam aliquid in Halimeti re. quo ſenſu & Terentius in Andria dixit, Nihil promoueris.

EPISTOLA XII. 61.

MILONIS nuptiæ.] duxit uxorem Fauſtam, Syllæ dictatoris filiam. Pedianus.

61:

OPINIO] menſe Nouembri ſcripta eſt epiſtola, Pompeio & Craſſo cos. neque dum habita comitia fuerant, nec omnino habita ſunt eo anno; ſed ex interregno Appius & Domitius conſules creati. ERGO ut ſit rata.] Beſſarionis liber, Ergo etſi irata fuiſſe. correctione opus eſt: quam à me non inuentam, qui ingenio præſtant, inueſtigabunt. QVOD non placeret:] quod mihi non probaretur. DEFVISSEM] Pompeio de me bene merito. RES iſtas,] urbanas. CONSVLES] Pompeius, & Craſſus. etſi Craſſus proximis diebus urbe, iturus in prouinciam, exierat. ſed eius animum, cum adeſſet, noſſe Atticus potuerat. CRASSVM quidem noſtrum] iocatur in Craſ-

ſum : qui profectus eſt in prouinciam Syriam inuito populo; cum Aemilius Paullus, & Ti. Gracchus, ille ad bellum Macedonicum, hic ad Hiſpanienſe, populo libentiſſimo profecti eſſent. Aequalem autem Paulli, & Gracchi eum appellat, quòd ut illi olim iterum conſules, ita Craſſus & ipſe iterum conſul in prouinciam profectus eſt. PALVDATVM] paludamentum ueſtis erat imperatoria, qua induti ad bellum exibant. HOMINEM nequam] qui, C. Ateii Capitonis, tribuni pl. obnunciationibus dirisq; neglectis, ante finem conſulatus iuit in prouinciam. Plutarchus, Dio, alii. LIBRIS oratoriis] tribus ad Q. fratrem. 63:

EPISTOLA XIII. 61:

EOS, quos in manibus habeo,] de rep. 63: QVINCTO fratre] qui ad Cæſarem hoc ipſo, quo epiſtola ſcripta eſt, menſe profectus erat, Appio & Ahenobarbo cos. patet ex epiſtolis ad Quinctum. DE COMITIIS,] quorum tempus non ita longe aberat, eo tamen anno habita non ſunt. FESTINE] feſtiue potius, quàm feſtine, poſtulat ſententia. TOTOQVE itinere] Aſiatico. 62.

EPISTOLA XIIII. 62.

DE EVTYCHIDE.] ſeruum Eutychidem Atticus liberaturus, eum de ſuo uetere prænomine, nouo nomine, quod ipſe à Cæcilio auunculo adoptatus acceperat, T. Cæcilium Eutychidem appellare conſtituerat. DIONYSIVS] is, qui poſtea Cicerones pueros erudiit. uide 103: IN

MEO

MEO dolore] in exilii calamitate. PITVANIOS.] deprauatam dictionem unius literæ mutatione corrigo, & pro, Pituanios, lego, Pituanius. Pituaniorum enim familiam constat ex antiquis mo nimientis Romæ fuisse. Tacitus libro II. L. Pituanium de saxo deiectum esse tradit. et Pituanianæ mentionem in lapide uidimus, id est mulieris ex Pituania familia in aliam adoptatæ. AD III. non. Quinct.] miror: cum in uetere Romano calendario dies hic sit nefastus. forte, IV, hoc est IIII. ut errorem creauerit inscitia librarii; qui, cum non intelligeret IV, diuiserit V in duas lineolas, & fecerit II. unde IIII. non. abiit in III. quod idem accidisse crediderim in Pediani argumento orationis pro M. Scauro, ubi agit de C. Catone condemnato. eodemq; in loco, cum ait summum iudicii diem IIII. non. Sept. fuisse; adducor eadem ratione, ut legendum potius existimem, III. qui nefastus dies totus non fuit, sed partim nefastus, partim fastus: quod indicant appositæ ad eum diem in calendario duæ coniunctæ literæ NP: quas suo loco exposuimus. CATO] C. Cato, de cuius absolutione & infra 64. PORCILIVS] et in Caualcantis, & in Bessarionis libro, Procilius: maneo tamen in mea ueteri sententia, ut legam, Porcilius, quo modo legitur in libris à patre meo impressis. fuisse enim Romæ familias complures, quæ ab aliis familiis nomina sumerent, notum est, ut à Sextiis Sextilios, à Marciis Marcilios, à Curtiis Curtilios, ab Atiis Atilios: qua forma item à Porciis Porcilii deriuati. de Procíliis, aut de Prociis nulla mentio. aut igitur, Porcilius, aut Pretilius,

cum

cum familia ſit utraque notiſſima, à Porciis & Preciis reponamus. Ex qvo intellectum eſt, &c.] ex quo iudicio. nam Suffenatis, Catonis, Porcilii conſilia de corrumpendis tribubus patefacta ſunt. duo tamen abſoluti, uix unus condemnatus.

Tres ἀρειοπαγίτας] ἠρωνικῶς de Suffenate, Catone, Porcilio: quòd qui in iudiciis, quæ adminiſtrare conſueſſent, ἀρειοπαγῖται, id eſt ſeueri & iuſti iudices, haberi uellent, ii deinde, dum magiſtratum aſſequerentur, nihili facerent neque ambitum, quo ſe tam turpiter inquinarent; neque comitia, quæ differrent, ut largitioni ſpatium longiſſimum daretur; neque interregnum, quò res fluere uideretur comitiis dilatis; neque maieſtatem populi R. quam negligere uiderentur: quia, cum grauiſſimam iudicum perſonam ſuſtinerent, flagitioſi tamen in petitione fuerunt, ut ipſorum ſcelere, iudicia populi R. male audirent: quo maieſtas minuebatur.

62:

Pvblivs] Clodius. Otalvs] una interpoſita litera legerem, Hortalus: ut Hortenſius ſignificetur. Hortenſiorum enim cognomen Hortalus fuiſſe, patet ex Cornelio Tacito, qui de quodam Hortalo meminit Hortenſii nepote. Veritas eſt enim puſilla,] in hoc uerborum ambitu ſuſpicor latere mendum. et forte locus ita corrigendus: Verita eſt enim filia, quæ nunc laborat, ne animum Publii offenderem: Vel, ne animus Publii offenderetur. ut cum Tulliola rogauerit, ne Porcilium defenderet contra P. Clodii accuſationem; uerita, ne Clodius eo facto grauius irritaretur.

Labo-

LABORAT] morbo affecta. Τέμπη] amœnissima enim regio. Varro lib. I. de re rust. CONSVLEM] Ap. Claudium Pulchrum. et de hac Reatina causa Varro libro III. cap. II. de re rust. & Tacitus in primo annalium. A M. Curio] Varronis uerba sunt apud Seruium in commentario Aen. lib. VII. Lacus Velinus in Narem deriuatus à quodam consule. ut fortasse consul fuerit M'. Curius Dentatus; & hic, M'. non M. legendum sit: quod est, Manius, prænomen ueteribus usitatum. IN NAR] uel indeclinabiliter posuit, uel neutro genere. Virgilius uirili, Sulfurea Nar albus aqua. EX QVO est illa siccata, & humida tamen modice Rosia.] sic in duobus antiquis libris, Caualcantis, & Bessarionis. est tamen, cur aliquid desiderem. placeret tale quidpiam, Ex quo est illa quidem siccata, sed humida tamen modice Rosea. quale illud in epistola ad Quinctum fratrem: De nouis tribunis pl. est ille quidem in me officiosissimus Sextius, sed ualde aduersante Clodio. Sex. Pompeius hæc de Rosea. Rosea in campo Reatino campus appellatur, quòd in eo arua rore humida semper seruantur. VIXI cum Axio.] iucundissime fui: ut infra in epistola nescio qua: Cum Pansa uixi in Pompeiano. et uillam habuisse Axium in agro Rosiano, testis est Varro lib. III. cap. II. de re rust. SEPTEM aquas] Dionysius Halicarnaseus libro I. FONTEII causa] ut agerem Fonteii causam. MAGNO, & æquabili plausu] qui mihi theatrum ingredienti à populo datus est. et addidit, Aequabili, quia, Magno, per se non referebatur ad laudem. nam & plausus magnus datur odiosis hominibus,

hominibus, ſed minime æquabilis, clamoribus; ſibilis, omni ſtrepitu permixtus; magnus autem, & æquabilis iis, qui diliguntur. MANVMISSVS] quià hiſtriones omnes ſerui. Antiphon, inquit, uix productus erat, cum populus ei libertatem poſtulauit. uel, Manumiſſus, re uera, ante quàm productus. NIHIL tam uerum] quod in hiſtrione reprehenditur: cuius eſt fingere, quæ ſuſceptæ perſonæ conueniant. IN ANDROMACHA, & Aſtyanacte] perſonis expono, potius quàm fabulis. ARBVSCVLA] mima: de qua Horatius 137. in lapide autem antiquo, qui Romæ eſt, mentio fit Voluſiæ Arbuſculæ. uide inſcriptiones uetuſtatis totius orbis à P. Apiano impreſſas. LVDI] ludos Apollinares intelligit: de quibus infra. DILATA] cum ludos Apollinares conſequi ſoleret. itaque infra de uenatione legitur à Bruto prætore poſt ludos Apollinares data. SEQVERE nunc me in campum.] hoc dicit: Accipe nunc de ratione petitorum. petebantur enim in campo Martio magiſtratus. FOENVS, &c.] idibus Quinctilibus fœnératores pecuniam dederunt beſsibus, id eſt, ut pro centenis octoni uſuræ nomine rependerentur: cum antea ſupra trientem, dimidium quod eſt beſsis, uſura non fuiſſet. eam pecuniam ambitioſa candidatorum manus ſumebat, ut tribubus pro magiſtratu alius alio plus promitteret. Idibus autem ut uſuræ ſoluerentur, in conſuetudine fuiſſe, & Horatius teſtatur, & Cicero ipſe in Catilinam, & Antonium. NON moleſte fero.] non quòd amaret lucrum, auunculi Cæcilii fœneratoris heres: (nam is, Attico adoptato,

ptato, decesserat, ut apparet 49. et apud Valerium libro VII. cap. IX.) sed quòd priuatæ rei finibus se continens, de rep. non magnopere laboraret. O VIRVM, o ciuem.] ironia: quasi neque uiri boni esset, neque ciuis, id, quod & turpe esset, & ad remp. pertineret, non moleste ferre. CONFIRMANT:] ad consulatum. 66. COS.] intelligit consules Ap. Pulchrum & Domitium Ahenobarbum, Memmio & Domitio Caluino consulatum pactione pollicitos. pactio autem quæ fuerit, aperte scribit in extrema epistola huius libri. FREMIT] ob pactionem à consulibus cum Memmio, & Domitio factam: ipse enim Scauro studet consulatum petenti. studet autem non tam ob eam causam, quia Scaurus bello Mithridatico quæstor eius fuerat, ut Appianus lib. Antioc. & Iosephus de bello Iudaico lib. I. tradiderunt: sed etiam, quia sororem eius Aemiliam Pompeius habuerat in matrimonio: de quo Plutarchus in Sylla & Pompeio. erat autem hic ad petendum consulatum Scauro legitimus annus. fuerat enim prætor biennio ante, Lentulo & Philippo cos. in oratione pro Sextio. DVBITATVR] quia sæpe animum occultat simulationis integumento. uide 60. et sane ad extremum Pompeius Scaurum abiecit. 330. MESSALLA] consularis candidatus: qui deinde consul factus est cum Domitio Caluino. COITIO consulum]. Appii, & Domitii, qui coierant, ut Memmium & Domitium consules crearent. 67. POMPEIVS] qui Scauro studebat. uidebat enim, Scaurum, & Messallam, cum uterque patricius esset, consules simul fieri non posse. quod

uetus

uetus Sextia tribunicia lex prohibebat. ideo contra Messallam incumbebat.

63.

Ea comitia puto] consularia. de tribuniciis enim nunc subiiciet. uere autem Cicero putabat. nam tribunicia sunt habita hoc anno, consularia uero non sunt. Plutarchus in Catone de tribunis hoc anno creatis: de consulibus autem sequenti anno ex interregno factis, Appianus. in Bessarionis libro, Pompeius absens est ex comitiis puto. Arbitrio Catonis petituros.] M. Catonem, postea Vticensem cognominatum, qui tum erat prætor, arbitrum constituerunt, ut damnaret quenquem eorum putasset in petendo pecuniam erogasse. Plinius Secundus in procemio. HS qvingena] singuli aureorum scutatorum deposuerunt ad 14706. et recte conuenit ei cum Plutarcho; qui hac ipsa de re in Catone loquens, ait depositas à tribuniciis δέκα δύο ἥμισυ μυριάδας δραχμῶν ἀργυρίου. idem in epistola penult. lib. II. ad fratrem. Gratvita] ut tribunatus pl. non pretio, sed gratis à populo detur. Plvs unus Cato potuerit]. quandoquidem eius metu gratuita fuerint comitia: quæ non solent esse gratuito omnium iudicum metu. Messivs] is, de quo in epistola I. huius libri. Revocatvs] à propinquis, ut opinor, aut ab amicis. nam iudicii causa neminem de legatione in urbem inuitum reuocari licebat. quare non à prætore, sed à suis reuocatum existimo; ne iudicii pœnam uideri posset effugisse legationis præsidio potius, quàm innocentia. Servilivs edixit, ut adesset.] P. Seruilius,

uilius, Isaurici filius, prætor, ut in epistola sequenti, qui consul fuit cum C. Cæsare. ADESSET] ad causam dicendam. sic Pedianus in argumento Cornelianæ: Cum P. Cassius decimo die, ut mos est, adesse iussisset. TRIBVS habet] tribus hæ Messium uidentur absoluturæ, Pontina, Velina, Metia. AGITVR TAMEN satis] aliquid tamen proficitur; etsi acres habemus aduersarios. AD DRVSVM.] ut post Messium defendam Drusum. 64. AD SCAVRVM] qui accusatus erat à P. Valerio Triario repetundarum ex Sardinia. iudicium Cato prætor exercuit. Pedianus. CONSVLES des.] ii, qui consules designabuntur. IN BRITANNIA] quò Cæsar cum legionibus traiecerat. 65.

EPISTOLA XV. 63.

QVOD erat abs te,] non est locus sine mendo. supra Bessarionis liber, Plerique, non, Pleræque: &, Esset, non, Esses.

63:

BRVTO datæ:] mallem, Buthroto: ut 66. IN ALIQVEM locum,] in mea scripta. LAELII,] antea, Pæti. et in Bessarionis libro, Pætii. nos, Lælii, reposuimus, ex epistola v. libri III. ad Q. fratrem, in qua ita scribit: Sermo est à me institutus Africani, paulo ante mortem, Lælii, Phili, Manilii, Q. Tuberonis. Macrobius etiam cum Scipione locutum Lælium in libris de rep. testatur. ISTVM appellarem] Varronis mentionem facerem. ἐξωτερικοὺς] hanc dictionem neque hic Cicero, neque Gellius intellexit. sunt enim ἐξωτερικοὶ

ρικοὶ libri, omnes extra rem propositam. Simplicius, Philoponus in libris de anima, & de cœlo. IN IIS libris] in oratoriis. 64:

64.

VALETVDINE] infirmissima. ut in oratione pro Rabirio. NON ALIENVS à Scæuolæ studiis] erat enim de iure ciuili: & Scæuola iurisconsultus. itaque adest in primo libro: in duobus reliquis, præcepta tradentibus, uir grauissimus recte non adest. DISPVTATIONI] hæc dictio à duobus antiquis libris, Bessarionis & Caualcantis, abest. IOCVLATORIAE] ad τεχνολογίαν refer, Scæuolæ, ut leuem & ioculatoriam, persona minime dignam. LVCVLENTA.] Bessarionis liber, Luculenta res Aureliani, ut scribis, indiciis: ut Aurelianum indicasse dicat, luculentam rem esse. VT ILLE intelligat,] tibi gratum esse, quòd ei non desum. NIHIL difficilius] Vestorio: cum tamen te & me utatur facillimis. LEGE Iunia, & Licinia] ne idem iteretur, uide supra, pag. 28. FVSIA] uide supra, 13. PATRONIS] patronum C. Catonis fuisse M. Scaurum, scribit Asconius in argumento orationis pro Scauro. IN GRATIAM rediit] altero enim ante anno, Marcellino & Philippo cos. tribunus pl. rogationem in Milonem promulgauerat. epist. III. & VI. lib. II. ad Q. fratrem. DRVSVS] in epistola extrema lib. II. ad Q. fratrem, Drusus, inquit, erat de præuaricatione à tribunis ærariis absolutus, in summa quatuor sententiis, cum senatores, & equites damnassent. IVDICIBVS reiiciendis ad V. nonas Quint.] ut ad V. nonas Quint.

Quint. reiicerentur iudices, deinde iudicium fieret. DE PRELIO] mihi locus uidetur deprauatus. de Procilio, uel, Pretilio, rectius putarem: de quo in epistola proxima superiore. RVMORES non boni] condemnatum iri. IVDICIA] quibus etiam nocentes absolui non ignoras. DOMITIO] Ahenobarbo, consule. NON MIHI ut quod.] sic in libris antiquis, Bessarionis, & Caualcantis. mendum apparet: neque potest esse certa diuinatio, cum sententia lateat. quid tamen, si sic? s. c. quod hic consules de prouinciis fecerunt, Quicunque posthac, non nihil Pompeio iam intelligebamus, enunciationem illam Memmii ualde Cæsari displicere. ut respondeant inter se, Non nihil Pompeio, &, Valde Cæsari; &, Pompeii caussam prouincialem hoc s.c. deteriorem esse factam, significetur. QVICVNQVE posthac] uerba s.c. ENVNCIATIONEM] cum C. Memmius pactionem in senatu recitauit, quam ipse & suus competitor Domitius cum consulibus fecissent. uide 67. CAESARI] cuius opibus in consulatus petitione Memmius cum uteretur, enunciatione illa eum offendit. 62: DOMITIVS] Caluinus, plebeius; Messalla, patricius, consules proximis comitiis designati. LIBERALIS in populo] munere dato. 66. CERTI] sane consules creati, sed, quia comitia eo anno habita non sunt, ex interregno. VT TACITVM iudicium &c.] quod factum non ederetur. Hoc autem decreuit senatus, ut, qui nullo pudore prohiberentur ab effuso ambitu, largitionem omitterent; cum intelligerent futurum, ut irrita esset designatio, si

damnati tacito iudicio fuissent. erat igitur ad cohibendam largitionis impudentiam quasi frænum quoddam taciti iudicii timor. ANTE comitia] ne, si post comitia fieret, potentia designatorum deterriti iudices minus libere iudicarent. CONSILIIS] iudicum. OMNIBUS sortita in singulos] iam facta erat in singulos candidatos iudicum sortitio, (nam non eadem erant omnium candidatorum consilia) sed iudicia nondum facta.

64:

QVIDAM iudices,] de ambitu. VEIETORANTIVS] in Caualcantis antiquo libro, Veietorancius: in Bessarionis, Veiotorantius. Opimii cognomen puto fuisse, sed potest esse mendum in literis. IVDICARENT] tacitum iudicium facerent in candidatos. RESCIDIT.] placeret, Res ad S. id est, Res ad senatum. quam sententiam & proxima uerba confirmant, & illa paulo infra, Senatus decreuerat, ne prius comitia haberentur, quàm lex lata esset. et infra loquendi modus idem est. Intercessum non inuitis. res ad senatum. TERENTIVS] tribunus pl. LEVI brachio] non uehementer: qui ad populum de tacito iudicio leniter tulissent. HIC ABDERA] hic summa fuit senatorum stultitia: ut Abderitæ uiderentur: de quorum stupore, atque insania multi scripserunt. et ipse infra, 105. est, inquit, ἀβδηριτικὸν, id est, ratione carens, quasi factum Abderitarum. NON TACENTE ME] reprehendente leuitatem stultitiamq; senatorum: qui cum antea decreuissent, ut ante comitia tacitum iudicium fieret, mox decernerent, ut priniso quoque tempore comitia

mitia haberentur, omisso tacito iudicio. RES INTEGRA referretur.] ad senatum. et, Res integra, ut ageretur super tota re, quid omnino agendum, haberentur ne comitia consularia omisso tacito iudicio, an comitiis iudicium anteponeretur. eodem sensu dixit oratione IIII. in Catilinam, Referre tanquam integrum, id est, tanquam nihil esset actum à uobis. multa enim fecistis, quamobrem iam damnasse comuratos uideamini. Sunt, inquit, hæc eiusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à uobis damnati esse uideantur. sed ego institui referre ad uos P. C. tanquam integrum, & de facto, quid iudicetis; & de pœna, quid censeatis. FERRI leuiter.] à consulibus, molli brachio. NON INVITIS] consulibus, qui tulerant. HABERI censere] censuit senatus, haberi censere comitia. libentius legerem sine dictione, Censere. PARTEM eius] Scaurum à Cicerone defensum, ex Asconio notissimum est, qui orationem interpretatur. alii, Patrem eius, ex Pediano: recte fortasse: sed ego hoc in Pediano, ut accurate legerim, tamen non comperi. filium quidem, Pacuuiis subscriptoribus, à C. Valerio Triario uideo accusatum, à Cicerone defensum. quo de Scauro agitur in hac epistola; cum eius pater Syllanis temporibus adolescentulo Cicerone periisset. nec meas tamen aures offendit locutio, Cum partem eius defendissem. at ita locutus alibi Cicero non est. quid? non & alia sunt apud hunc ipsum singularia? SINGVLIS diebus] singulos dies comitiales Q. Mucius Scæuola tribunus pl. obnunciatione sustulerat: id

autem, ne cum populo posset agi, itaq; comitia traherentur. SATISFECERAT] nummos distribuerat, ut ea liberalitate consul designaretur. QVI OCCVPARANT] qui ante dederant: ut Domitius, Messalla, competitores. HAEC NEGOCIA multarum nundinarum fore:] hoc pendet ex eo, Rem non habes nullam. magnum, inquit, hoc tibi uideri oportet, tam frequentes esse largitiones, ut nundinæ potius suffragiorum, ac mercatus quidam comitiorum, quàm populi iudicium in designandis magistratibus, uideantur. ANTIVM, & Fauonium] Antium Restionem, de quo Plutarchus, & alii. Fauonius autem Catonis imitator dictus, qui de rep. quidquid sentiret, libere loqueretur. CATO] prætor eo tempore. NIHIL timueris] noli uereri, ne in senatu ita libere loquar, ut eos, qui rerum potiuntur, offendam. NON FECISSE uidentur.] reus à iudicibus absolutus, his uerbis innocens pronunciabatur, Non uideri fecisse. ergo hic Drusum, & Scaurum dicit absolutos, Drusum de præuaricatione, Scaurum de repetundis, Cicerone utrunque defendente. 63. REI] de ambitu. quatuor autem rei fuerunt, non tres. 325. Q. POMPEIO Rufo,] hic, occiso Clodio, acerbissimas conciones tribunus pl. habuit in Milonem, & Ciceronem. Pedianus in argumento Milonianæ. PRO IIS dicere] cum eos de ambitu reos defendes. TRIBVS libris] oratoriis.

65.

VT OPINIONEM habeas rerum,] ut habeas, mea quæ sit his de rebus opinio. FERENDVM est] Gabinii turpem absolutionem significat.

ILLE

BELLE] Pompeius, Gabinii amicissimus. MEAEQVE dignitatis] cuius causa constanter, & libere me gessi. QVOAD mihi satisfactum esset] quoad mihi satisfecisset: usque, dum mihi satisfactum uidisset. ΠΟΡΡΑΠΡΥΜΗΑ] ex perturbatis literis corrigerem, πρῷρα πρύμνα. uetus adagium est prora & puppis, quo totum significatur: quod usurpauit etiam in epistola ad Tironem: Mihi prora & puppis, ut in prouerbio Græcorum est, fuit à me tui dimittendi, ut rationes nostras explicares. Quòd Gabinius igitur absolutus sit, potissimum id fuit accusatorum infantia. L. LENTVLI] flaminis filii. ad Q. fratrem epist. I. et IIII. libri III. L. F.] ut distinguatur à L. Lentulo Crure, P. F. qui postea consul fuit. alibi, eadem causa, flaminis filium appellat. IVDICIA reliqua] erat enim de maiestate absolutus; sed præterea de ambitu, & de repetundis accusabatur. uide ad Q. fratrem epist. II. et III. libri III. NOBIS gubernantibus] hoc est, quod dicit in epistola longa ad Lentulum, Cùm nostræ sententiæ magnum in senatu pondus haberent usque ad Cæsarem & Bibulum cos. tum enim quasi gubernatores in puppi sedebamus: nunc uix est in sentina locus. VNVM] Pompeium, cuius opes etiam nocentissimos reos absoluunt. MVLTA mihi dant solatia] multa me consolantur, id autem in primis, quòd eos, qui mihi nullam gratiam retulerunt, inuidentes dignitati meæ, magnis in remp. beneficiis quæsitæ, nunc infinitam unius potentiam cernentes uideo disrumpi. DE MEO statu] de statu dignitatis meæ. VNDE

ceciderim] casum intelligit exilii. PEDIBVS trahuntur:] non laboro, etiam si pessime administrentur. sic locutus est in epistola ad Volumnium, fam. 110. STOMACHVS ubi habitabat] ubi sedes iræ fuit. CONCALVIT.] calorem concepit ad concoquenda, quæ dura sunt: id est, ut non ferenda feram tamen.

65:

FLVIT ad interregnum.] interrex creabatur, cum urbs sine consulibus esset, ut is haberet comitia consularia. Fluit: tendit. quia, cum hæc scriberet mense Nouembri, nondum habitis comitiis, quæ nec in expectatione essent, futurum uidebatur, ut res usque eò protraheretur, ut, anno confecto, cum nulli consules essent, interrex comitiorum causa crearetur. quod ita factum est. nam consules ex interregno creati Domitius & Messalla, sicuti Appius quoque & Ahenobarbus, itemq; Pompeius & Crassus. Quòd autem in antiquis libris, Fuit, legitur; falsum esse constat; probabilius autem, ut correximus, Fluit: siquidem in epistola ad Q. fratrem II. libri III. eadem de re eandem sententiam posuit, his uerbis: Res uidetur spectare ad interregnum. APVD timidos iudices] qui à Pompeio, ad quem dictaturam delatum iri non dubitabant, sibi timentes, si eius amicissimum Gabinium damnassent, absoluerunt. ad Q. fratrem 326: GABINIVS] qui & ipse de ambitu postulatur. epist. III. libri III. ad Q. fratrem. P. SYLLA] forte is, quem Cicero defendit accusante Torquato. extat oratio. QVIN foris esset] quin accusatione excluderetur, Torquato de diuinatione contendente.

tendente. Alii sic exponunt: Non dubitans, quin Gabinius in urbem non introiret, sed foris maneret triumphi causa, cum ex prouincia reuerteretur: quod si fecisset, accusationem Sylla faciliorem sperabat. CONTRA dicente:] contenderunt Torquatus & Sylla, ut accusandi munus alter alteri eriperet. obtinuit Sylla: cum id ante non sperasset. HOC TAMEN agitur seuerius:] non de parricidiis accipio, neque de ambitus crimine accusatis, sed γενικῶς de omnibus reis. INDICIA] sic antiqui libri, nō, Iudicia. quotidie, inquit, nocentes homines indicio produntur. MVLTI alii] quo modo, cum proxime dixisset, Omnes absoluentur, de multorum condemnatione subiecit? quia, Hoc tamen, scriptum est non eodem die, quo superiora. quasi enim se corrigens intulit, Hoc tamen agitur seuerius. VRBANI] per iocum: ut urbanos, & festiuos homines per iocum appellet, qui accusati ne responderent quidem; ne defensionem inutilem stulte dicerentur suscepisse. ET TAMEN] quanquam Gabinius absolutus sit. ABSOLVTO] maiestatis iudicio, Lentulo accusante: quod paulo ante cum scripsisset, de liberto condemnato per obliuionem omisit, hic omissum repetiit, non suo loco. ad fratrem epist. I. III. IIII. libri III. SOLIDIS pectoribus] animi non infirmi; qui, postquam reus iudicatus est læsæ maiestatis, statim magna libertate dixit, quæ sequuntur. fuit autem uel græcum adagium, uel initium uersus ex aliquo uetere poeta. LEGE Papia] hæc uidetur fuisse de maiestate. PONTINIVS] C. Pontinius, qui prætor fuerat Cicerone consu-

le, moxq; in prouinciam Ciliciam legatus cum eo profectus est. AD IIII. nonas Nou.] qui dies ludos plebeios primus, ut opinor, consequebatur; uide infra de ludis, 199 et 337. TRIVMPHARE] de Allobrogibus, Dio lib. XXXIX. in oratione de prouinciis. CATO] M. Catonem hoc anno fuisse praetorem, & iudicium repetundarum in M. Scaurum exercuisse, perspicuum fit ex Pediano. itaque, quod sequitur, Praetor, mallem, Praetores. nam etiam ad Q. fratrem lib. III. 327: Cato & Seruilius praetores prohibituros se minantur. ut omittam, quòd supra de Catone & Seruilio praetoribus patet, 63. MVCIVS] Scaeuola. 64: LATVM de imperio] cur triumphare non licebat iis, quorum de imperio latum ad populum non esset? quia, nisi populus imperium lege curiata dedisset, exercitum habere, & bellum in prouinciis gerere prorsus nemini licebat. ita sequebatur, ut bellum, à Pontinio gestum sine lege curiata, nullum esset, itaq; triumphi spes eriperetur. qui autem sine lege curiata, imperio à populo non accepto, proficiscebantur in prouincias; ij & sine legionibus ibant, & suo sumptu: qui lege curiata, populi iussu; ij cum legionibus, publico sumptu. INSVLSE.] non, quo solebat, ordine. APPIVS consul] ut qui in Ciliciam prouinciam proficisci cogitaret sine lege curiata. ideo, ut Pontinius etiã, sine lege curiata profectus, triumpharet, non Pontinii magis, quàm sua causa cupiebat: cum sibi, non lege curiata à populo, sed lege Cornelia à senatu imperium habenti, Pontinii exemplum speraret in triumphi petitione profuturum. uide epist.

 fam.

fam.17. ad Q. fratrem lib.III.327: TRIVMPHARE] Bessarionis liber, triumphaturum. utrunque recte. SINE lege] curiata: qua populus imperium dabat. CONFECTA Britannia] cum Cæsari, quod ageret in Britannia, reliquum nihil esset. PROXIMO] proximis diebus; cum & alias ante accepisset. sic arcano, & arcane, commodo, & commode, indifferenter ueteres dixere. PILIVS] Piliæ propinquus, quam Atticus habebat in matrimonio. fam. 116: NOSTER,] Bessarionis liber, non placeret, Nostri, cum sequatur, Tuorum. VLLA ueritas] si præstare uis, quod promisisti. CICERO meus] quem Dionysius erudiebat. 53. ILLVD] animaduertendum, esse in hac epistola multa inter se pugnantia: ut necesse sit, aut pluribus diebus scriptam, aut non unam esse.

EPISTOLA XVI. 66.

GRATVM aduentum] aduentum Attici in Italiam. PROMISSI] hoc est, quod in proxima dixit, Si ulla est in te ueritas, aduentare iam debes. TRANSMISSIONIS] cum ex Italia in Græciam cum periculo nauigasti. NAM Vestorio dandi sunt dies,] nam Puteolis merito pones aliquot dies in Vestorii nostri suauissima consuetudine; ut illius urbanitatem, & quasi Atticos sales ex interuallo regustes. erat autem Vestorius Puteolanus: & Puteoli in uia, quæ ex Apulia Romam fert. GERMANAE puta uide] etsi nihil immutaui: tamen non dubito, quin ita legendum sit: Germanam: peti uide. ut sit sensus. aduola mi Attice, & inuise similem remp. reip. illi nostræ, quam lauda-

re solebamus. dicit enim, Germanam illius nostræ reip. per ironiam, quasi prorsus dissimilem, & plane mutatam. deinde sequitur: Vide magistratus peti, nummis ante comitia tributim uno loco diuisis palam, quæ uerba si quis diligentius expendat, singula emphasim habere cognoscet. uide item, inquit, Gabinium absolutum, cum nocentissimus esset. concedatur etiam, ut auctoritate floreat, & gratia. DE MESSALLA] consulatum petente. supra. REVM] de ambitu. nam de repetundis iam fuerat absolutus, 64. 325. NVLLA est, &c.] nemo fere condoluit. AEDILITAS] Asconii uerba sunt: Aedilitatem summa magnificentia gessit, adeo ut in eius impensas opes suas absumpserit, magnumq; æs alienum contraxerit. EST PONDVS] magni ponderis est apud rusticas tribus memoria Scauri patris, optimi & clarissimi uiri, qui princeps senatus fuit. Plinius de rusticis tribubus. DVO plebeii] nam Messalla & Scaurus patricii, plebeii Domitius & Memmius. ergo cum Messalla Scaurus, cum Domitio Memmius contendebat. ADIVVETVR] adiuuetur munere, tametsi non gratissimo. 64. CAESARIS commendetur militibus] ad suffragia uenientibus. POMPEII Gallia] forsan Pompeii Galliam eos colonos appellat, qui ab eius patre Strabone deducti sunt in Galliam: ut Galliam Pompeii dicat Pompeii clientes à patre relictos. suspicor tamen in dictione Pompeii mendum esse. non enim fautor Memmii Pompeius; aduersarius potius, ut supra 62. Pompeius fremit, queritur. SI NON ualuerit] si Memmius intelliget hæc sibi ad consulatum obtinendum

nendum haud satis esse, tribunum pl. aliquem inue-niet, qui, obnunciationibus interpositis, comitia in aduentum Cæsaris detrudat. sic ad Quinctum fratrem epist. 11. lib. 111. Consules comitia habere cupiunt, rei nolunt, & maxime Memmius, quòd Cæsaris aduentu sperat se futurum consulem. Aduentum autem Cæsaris in Italiam intelligit, (nam Romam ingredi pro consule cum imperio nō poterat) quemadmodum uenit triennio post, ut M. Antonii quæstoris sui commendaret coloniis & municipiis sacerdotii petitionem. libro VIII. belli Gallici. CATONE presertim absoluto] tribuni pl. iam nihil non audebunt, cum C. Catonem, qui nihil non ausus erat in tribunatu, uideant absolutum. uel proprie de comitiis impediendis intellige. facile enim, ut id faciant, adducentur tribuni pl. cum Cato, qui tribunus pl. biennio ante comitia in annum sequentem detruserat, sit absolutus. ad Quinctum fratrem 314.

66:

PACCIANAE epistolæ] hic apparet, diuulsa esse, & alieno loco agglutinata harum epistolarum membra. nam Paccianæ epistolæ incipit respondere in epistola proxima superiore: (pag. 63:) ut, in hac quo modo respondere possit, non uideam. PAVLLVS] L. Aemilius Paullus, qui duas basilicas, ueterem restituit, nouam extruxit. DISRVMPARIS licet.] inuidia; quia me uideas inter præcipuos esse Cæsaris amicos, hominis florentissimi, nobilissimi. dictum quasi ioco. VT FORVM laxaremus] Suetonius hæc de Cæsare: Forum de manubiis inchoauit: cuius area super HS

millies

millies constitit. SEXCENTIES HS] decies octies centenis scutatorum millibus. CVM priuatis] quorum ædes, ut forum laxaremus, erant euertendæ. TRIBVNICIIS comitiis] Caualcantis & Bessarionis duo antiqui libri, Tributis comitiis. placet: ut populum, qui ex regionibus & locis ad suffragia conueniebat, (hæc enim tributa comitia dicta, docet Gellius ex libro Lælii Felicis) marmorea septa, non, ut ante, lignea, concluderent. qua de re plenius in libro nostro de comitiis. AD QVID laboramus res Romanas?] Quorsum igitur de rebus Romanis laboramus? qui enim hoc monimentum contemnit, apparet eum de rebus Romanis nihil laborare. sin autem laboramus; non est, ut hoc monimentum contemnere possimus. DE LVSTRO] censores post censum urbem lustrabant: sed censum lustrumq; simul tribuni pl. obnunciationibus impediebant. 60. LEGE Plotia] qua iudicia inter tres ordines communicata, senatores, equites, plebem, declarat Asconius his uerbis: M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone L. Porcio Catone cos. anno II. belli Italici, legē tulit adiuuantibus nobilibus, qua legē tribus singulæ ex eo numero quinos denos suffragio creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum est, ut senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. Bessarionis tamen liber, item Caualcantis, Lege Cotia. et sane de lege Plautia uix est ut putem intelligi posse: primum quia non de genere iudicum queri Ciceronem existimo, sed de criminibus, quorum impunitatem improbi assequerentur. at lex M. Plautii Siluani tantum

tum fuit de genere iudicum, de crimine nullo fuit. alia igitur hæc. deinde, ideo hic de genere iudicum non agitur, quia iudicia hoc tempore non iam lege Plautia fiebant, sed Aurelia, quam tulerat L. Aurelius Cotta Cn. Pompeio Magno M. Licinio Crasso cos. ut cum senatoribus simul equites Romani, & tribuni ærarii iudicarent. eaq; lege iudicatum esse in causa Clodii, supra legimus libro 1. item in causa Scauri apud Pedianum, in Miloniana, in aliis. quòd si, Plautia, legimus, ab alio Plautio latam intellige, qui tulerit non de iudicibus, sed de certo crimine, & fortasse de ui. nam legis Plotiæ de ui meminit Cœlius in epistola ad Ciceronem, fam. 116. C. DOMITIVS] sic ante, placet, C. Decimius, ut & Caualcantis, & Bessarionis liber habet: placet autem, primum, quia libenter sequor ueterum librorum auctoritatem; deinde, quia, C. Domitius, mendose legi uideo. nunquam enim Domitia gens Caio prænomine usa est, sed tantum Cneo, & Lucio; ut in Tranquillo legimus.

67.

INTEGRAE] ante quàm hinc discederes. QVID egeris.] num eum libertate donaueris. 62.

EPISTOLA XVII. 67.

NON oblitum] non quia sim oblitus. COMMITTAMVS] scribendas demus. EXCIDAT] excidant, Bessarionis liber. locus deprauatus. PACTIONEM] pactio hæc erat. Memmius & Domitius consules fieri cupiunt: Appius autem Claudius & L. Domitius Ahenobarbus consules id agunt, ut consulatu functi in prouincias mittantur. promit-

tunt igitur se operam daturos, ut consules creentur Memmius, & Caluinus: illi contra, se tres augures daturos, qui dicerent se affuisse, cum lex curiata de imperio prouinciarum ad populum ferretur; & duos consulares, qui se affuisse dicerent, cum senatusconsultum de ornandis & instruendis consularibus prouinciis scriberetur: nisi hoc fecissent, HS. darent ambo quadringena Appio & Ahenobarbo. IPSE suus] mallem, Ipse, & suus: & paulo post, Fecissent. AMBO] Memmius & Domitius. HS QVADRINGENA] aureorum scutatorum nostratium 11764, marculos 96. CONSVLIBVS] Ap. Claudio Pulchro, L. Domitio Ahenobarbo. IPSI] Memmius, & Caluinus. TREIS augures] nam cum lex ad populum fertur, augures adsint necesse est, qui dicant licere per Ioue legem ferri. tres autem plane, cum lex curiata ferebatur; quia XXX curiæ tres ueteres tribus repræsentabant, quas singulas in denas curias Romulus diuisit. porro ueteres tribus suum quæque augurem habuit. Liuius lib. x. QVAE lata non esset] augures igitur pretio erant adducendi, ut latam mentirentur. non licebat autem sine curiata lege imperium in prouinciis habere. ORNANDIS prouinciis] instruendis, ut soleret. CVM omnino] nam re uera neque lata curiata lex, neque senatus fuerat: sed, quasi utrunque fuisset, ita prouinciarum administrationem & lege curiata & senatusconsulto se daturos consulibus promittebant Memmius & Caluinus, si modo ipsi essent consules facti. AFFVISSET] puto, Fuisset, rectius. NOMINIBVS] nomen dicitur, quod in codicem refertur.

PER-

PERSCRIPTIONIBVS] certa pecuniæ promiſſione, ut cautum eſſet conſulibus de HS quadringenis. hinc illud apud Terentium: Perſcripſi omnibus, quibus debui. MVLTORVM tabulis] cum multi, Memmio & Caluino amicitia aut affinitate coniuncti, ſolutionis promiſſione ſe obſtrinxiſſent, perſcriptione ſuis tabulis facta.

67:

ERAT idem:] ita non commouebatur, quaſi nihil turpe commiſiſſet. ALTER] alter conſul Domitius Ahenobarbus. DIREMPTA coitione] coierant candidati Memmius Caluinus cum Appio & Ahenobarbo coſ. eam coitionem Memmius inuito Caluino diremit, cum prolatam pactionem in ſenatu recitauit. REFRIXERAT] amiſerat amicorum ſtudia, cum illa pactionis enunciatio Cæſarem offendiſſet. 64. AEQVITATEM animi mei] quem uideas nihil his rebus commoueri. SELEVCIANAE prouinciæ,] nobilis prouinciæ Ciliciæ, quam Seleucus urbibus auxit. PERSPICE] uides enim me nihil prorſus laborare, ut pro conſule in Ciliciam mittar: quam alii tam turpi pactione quærunt: cum ego multo ante conſul fuerim, ideoq; multo, quàm illi, facilius conſequi poſſim. quare laudes uelim æquitatem animi mei, cum his pactionibus nihil commoueor. quod tibi argumento eſt, prouinciam à me contemni. niſi enim contemnerem, commouerer. ideo autem non commoueor, quia contemno. CONIVNCTIONEM] mira eſt, inquit, æquitas animi mei: neutram in partem ualde me iacto: & ſuauiſſimam cum Cæſare coniunctionem tueri conſilium

lium eſt. EX HOC naufragio] cetera cum amiſerim, teneo, quaſi tabulam ex naufragio, ſuauiſſimam cum Cæſare coniunctionem. HIBERNAM legionem] ut ſumeret quam uellet legionem in hiberna ducendam. COMMODVM] paulo ante: ut ſæpe apud hunc ipſum. SCRIBIT] Quinctus. LEGATVM Pompeio] uide primam epiſtolam huius libri. VT TV tamen aliquid expectes.] ne nunc ex meis literis omnia cognoſcas. AD ME] hoc aut abundat, aut mendoſum eſt. dicit enim, cum Romam uenies. aut expone, Ad me, in aliquam uillarum mearum, ubi tum ero. ſcripſit enim iam, extra urbem ſe fore ex idibus Ian. Illud addo, omnes huius libri epiſtolas, præter priores tres, perturbato eſſe ordine, neque ſolum ipſa corpora, uerum etiam membra: quæ ſuum in locum ſingula reſtituere, neque audendum eſt ſine uetuſtis libris, neque audentibus fortaſſe ſuccederet.

IN

IN LIBRVM V.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 68.

I BAr Cicero pro consule, cum imperio, in Ciliciam prouinciam, & senatus consulto, & lege datam. et quanquam una Cilicia nominaretur: ad imperium tamen Ciceronis pertinebant, eiusq; prouinciæ partes erant, Lycaonia, Asiæ tres diœceses, Pamphylia, Cyprus, Phrygia, Galatia, Lycia, Pisidia. de Lycaonia infra, in hoc lib. 76. de Asia 82. et epist fam. lib. XIII. 228. de Pamphylia 82. et de diuinatione lib. I. 80: de Cypro 82. 82: 85: & lib. VI. 91: & epist. fam. lib. I. 7. cum ita scribit ad Lentulum: Te posse perspicere, qui Ciliciam, Cyprumq; teneas, quid efficere, & quid consequi possis. de Phrygia lib. VII. 99. de Galatia, & Lycia, 95. de Pisidia 95. et de diuinatione lib. I. 80: uideo etiam prouinciæ Ciceronis partem fuisse Laodiceam: quam Plinius assignat Mediæ. IN DISCESSV] cum à tuo complexu in Tusculano diuulsus sum, in prouinciam Ciliciam proficiscens. NE QVID noui] ne prorogetur annuum prouinciæ tempus: quod esset no

S uum,

uum, & inusitatum. DESIDERIVM] urbis, & meorum. SATISDATIONES secundum mancipium,] puto eas esse, quæ de rebus mancipio emptis, pretio nondum soluto, fiant. nam etsi mancipia uenditor possidet ab emptore data: quia tamen ea possunt fieri deteriora, ut deinde eiusmodi non inueniantur, qualia emptor promiserit; satisdationem secundum mancipium uenditor quærit, ut sibi de mancipiis caueatur. PRAEDIORVM] pro quibus Memmius, & Atilius cum ab emptoribus mancipia accepissent, satisdatione præterea de mancipiorum probitate & fructu sibi caueri uoluerunt. DE OPPIO] Cicero Cæsari debebat HS DCCC, id est aureorum uiginti tria millia, & quingentos uiginti nouem, marculos quinquaginta sex. exigebat Oppius absentis Cæsaris nomine. 70:103 APERVISTI] exposuisti, ostendisti te daturum, si urgeret. 70: VERSVRA facta] uersuram facit, qui, ut uetus ut æs alienum soluat, nouum contrahit. fit enim conuersio quædam, & mutatio creditoris. NOSTRORVM nominum] pecuniæ mihi ab aliis debitæ. cuius exactionem si expectare uellem, sine uersura DCCC soluerentur. TRANSVERSVM uersiculum] cum pagina uersibus recto ordine subsequentibus completa nihil ultra capit; tum, si quid eiusmodi superest, quod multorum uerborum non sit, scribere solemus de transuerso. DE SORORE] tua, Quincti fratris uxore. EGO, ET TV] ut inter fratrem meum & sororem tuam uterque gratiam componeremus. DIES fecit] non dies in uesperum iam uergens, (nam & Marcum fratrem eadem causa in

Arcano

Arcano retinuisset) sed dies festus Arcani pagi, quem sibi Quinctus in suo fundo celebrandum putabat. MVLIERES,] Terentiam, & Tulliolam, quæ Ciceronem prosequebantur. PVEROS] Quinctum filium, & Marcum fratris filium. HOSPITA] itaque inuitandi partes meæ non sunt. STATIVS] libertus Quincti, gratiosissimus apud eum, ideoq; uxori odiosus. VIDERET] pararet, curaret, ut alibi: sic & Græci loquuntur. nam Theocritus ἐν τῷ ιδ. τὶς ὄρνιθας φράσδεν εὐγένεσ αὐτῆ. ANTE quàm proficiscare] in Epeirū. PONTINIVM] legatum meum. Quatuor legatos habuit Cicero in Ciliciensi administratione, C. Pontinium, M. Anneium, L. Tulleium, Ciceronem fratrem. fam. 245.

EPISTOLA II. 69.

IVSTA itinera facere.] procedere quotidie, quantum iustis itineribus possem. MEA mandata] ut mandarem, si quid eum me absente curare uellem. NOBIS prouincias] nobis, qui prouincias administramus: γενικῶς de prouinciarum rectoribus dixit. nam ipse unam habuit prouinciam Ciliciam. aut, Prouincias, quia simul habuit Cyprum, & diœceses treis Asiaticas, Pamphyliam, Lycaoniam, Isauriam; tutelam regis Cappadociæ. AD ANNVM] sic locutus est libro III. de oratore: Vt tibi Cæsar faciendum est ad annum. TRIBVNVM pl.] qui, si quis uellet prouinciarum tempora prorogare, posset intercessione impedire. RVFIO noster] hic est C. Sempronius Rufus, de quo in epist. fam. 116: quem hic per iocum appellat Rufionem. quoniam autem cum Vestorio nescio quid

ei erat controuersiæ: arbitrum statuerant Ciceronem, ut cognosceret. deinde cum Sempronius se à Vestorio uideret obseruari, (obseruabat autem Vestorius, ut, si Ciceronem Sempronius adiisset, statim & ipse accurreret, transigendæq; controuersiæ arbitrum moneret: quod Rufio nolebat, ut qui se non bonam habere causam intelligeret) hominem stratagemate fefellit: nam ad Ciceronem non accessit, hunc Cicero gratam sibi rem fecisse dicit, quòd de controuersia audiri noluerit, id est, quòd ad se arbitrum non accesserit, ut de controuersia, quam habebat cum Vestorio, transigeret. in quo quasi gratiam referre Ciceroni pro accepto beneficio uisus est, quòd eum audiendi molestia liberauerit. TAM longe] Baulis in Cumanum. Baulis enim habuisse uillam Hortensium, constat ex Varrone, libro III. de re rustica, etiam ex Academicis. HORTENSIVS] hic non hominem, sed dignitatem indicat. AGENTEM aliquid] ementem, aut uendentem, ut in emporio. E PANSAE uilla] Caualcantis liber, Epense uilla, corrupte, sed unde facile possit erui uera lectio. Bessarionis, Expense sua uilla, ut aut legi possit, Ex lens è sua uilla; aut, quo modo ego correxi, Caualcantis librum secutus, E Pansæ uilla. NVNQVID uellem,] nunquid sibi mandarem proficiscens in prouinciam. INGENTIS molestiæ,] prouincialis. ALIORVM] quibus prouinciarum administratio, quo longior, eo, rapinarum spe, gratior.

69.

DE AVCTORITATE perscripta.] senatus auctoritas quid sit, aperiendum est. Cum aliquid in senatu

senatu senatorum maior pars decreuerat, s. c. scribebatur, nisi tribunus pl. aliquis intercederet. intercedente, s. c. non erat, sed scribebatur tamen quod senatus eo die statuisset, eaq; perscripta auctoritas dicebatur. Ergo, cum senatus decreuisset, M. Marcello consule referente, ut Cæsari Gallias obtinenti ante tempus succederetur, itemq; ne absentis ratio comitiis consularibus haberetur, intercesserunt tribuni pl. itaque s. c. non est factum, sed auctoritas perscripta. quanquam M. Cœlius in epist. I. libri VIII. fam. scrupulum iniicit, qui de successione prouinciarum Galliarum nihil a M. Marcello relatum ait ante cal. Iunias: hæc autem epistola scripta est ad VI. id. Maias. IVS S OS IIII uiros creare] qui suos municipes hortentur, ne, si forte, facto s. c. ad populum feratur, suffragiis Marcello consuli quidquam concedant. Quatuor uiri magistratus erat in municipio. 167. EX POMPEIO] cum quo Tarenti sermonem habuit de rep. 70:

EPISTOLA III. 69:

QVID de iis cogites, & quando] quid futurum putes de iis rumoribus, & quando futurum. EDICTVM P. Licinii] edictum prouinciale, ut edictum Asiaticum Q. Mucii. 87: Ex iis edictis Cicero, quidquid utile prouinciæ putaret, in suum edictum transferebat. DIONYSIVS] Ciceronum puerorum magister, qui & ipse cum pueris in prouinciam proficiscebatur. NICANOR] Attici seruus. 90: CONTINENTIA, & diligentia] in administranda prouincia. A PONTIO] cum essem apud Pontium.

EPISTOLA IIII. 70.

SCRIBA] meus, M. Tullius Laurea, Plinius. PRIMO, maximo mandato,] de Tulliæ matrimonio. AC NE ille] cum in Bessarionis libro scriptum uideam, Ac me illud quidem labat, sit, ut ita corrigendum putem, Ac ne illud quidem labat, hoc sensu, Ac ne illud quidem, de quo ante discessum meum collocuti sumus, ex animo excidit; sed hæret. NON quo] subaudi, probem. CONTENTI esse] ut ei Tulliola matrimonio iungatur. hoc enim intelligit. NON alienum,] à Tulliæ nuptiis. VT NOSTRIS possit] uereor, ut is adduci possit, ut nostris mulieribus, Tulliæ & Terentiæ, in consuetudine obsequatur: etsi summe facilis sit, generum enim Cicero cupiebat, cuius comitate & obsequio mulieres lætarentur. quod infra scribit de Dolabella, pag. 95. ET TVIS δυσδιάγνωστον] et quod scribis, tuas mulieres putare generum fore, qualem nostræ maxime uelint; id eis difficile cognitu. προσνεῦσαι esse] ad assensum, ad obsequium: ut assentiatur, ut obsequatur nostris mulieribus. ET QVIDEM summe facilis] horum uerborum iam sententiam ostendi: sed antiqua lectio, Equidem sum facilis. cuius hic est sensus: quenquem illæ probabunt, ego probabo, facilis in omnes partes. REI habebis rationem meæ] suspecta sententia est, eò magis, quòd in antiquo Bessarionis libro uideo scriptum, Res habibis mirationem nam, suspicionem autem de mendo facit, quòd cum scribat Atticum absuturum, deinde subiungit: Rei habebis rationem meæ. qui enim, si absuturus est,

eſt, Atticus rem Ciceronis poterit curare? AGENTE Seruio] libri duo ueteres, Agente Ser uilio Seruio. ut ſenſus ſit: negocium ſuſcipientibus P. Seruilio Iſaurico, & Ser. Sulpicio, grauiſſimis uiris, & ſumma auctoritate præditis, nobisq; haud uulgari amicitia coniunctis, poſſet aliquid fieri probabile: ſed, utroque noſtrum abſente, neque Seruilius aget, neque Seruius. Et, ut ſine copula duo nomina iungantur, ita Ciceroni uſitatum eſt, ut exempla recitare putidum uideatur. DE MARCELLO] M. Claudio Marcello conſule, collega Ser. Sulpicii. S. C. SI erit factum, &c.] ſi decreuerit ſenatus, ut omnibus prouinciarum rectoribus ſupplementum ſcribatur. REM tamen conficies] ages tamen de ſupplemento. nam certe, ut de ceteris ſenatus non probet, mihi tamen, & Bibulo, qui pro conſule in Syriam ibit, attribui oportebit. attribui autem expono, pecuniam: cum ſequatur, compendium populi. PROBE] quod ei in ſermone ſignificaſti, me ad te de eo ſcripſiſſe. 68. CVM uenerint] ages cum iis. QVOD Cherippus.] ſubaudi, de me locutus eſt. HIC quoque προσνεῦσιν ſuſtuliſti] ne hic quidem ſcripſiſti, quid mihi agendum putes, ſicuti nec de illo ſcripſeras, qui tibi à Tulliæ nuptiis uiſus erat non alienus. Suſtuliſti, igitur, πρὸς νεῦσιν, id eſt, non ſcripſiſti ad aſſenſum tuum quid ſit, quid tibi uideatur agendum, quid probes. O PROVINCIA] cum indignatione. etiam ne, inquit, quid Cherippus libertus de me cogitet, aut dicat, mihi curandum eſt? HACTENVS, ne quid ad ſenatum.] hactenus mihi eſt curandus, ne, ſi à nobis contemnatur, impul

ſus ab eo patronus eius conſul ad ſenatum referat de ſupplemento non attribuendo. et protulit cum dolore, Hactenus, ne quid ad ſenatum: quaſi maxime curandus, cum tanta res agatur. CONSVLE, aut numera:] aut conſilium mihi Attice da, quo pacto me geram: aut, alia uia ſi non eſt, pecuniam liberto numera. minimum in eo damni faciemus: nam capies eum DC. nummis ſeſtertiis, id eſt pecuniæ noſtratis aureis XV. (et poſuit exigui numeri notas, non quæ pecuniam definirent, ſed quæ pecuniæ minimum ſignificarent) qua ſumma facile adducetur, ut patrono ſuo, quod contra exiſtimationem, aut uoluntatem noſtram ſit, (puta, de non dando ſupplemento, aut de proroganda prouincia) nihil perſuadeat. Ceperis, autem ex ingenio legimus, non, Ceteris, mutatione fere nulla; & DC pro DE. qui error etiam eſt in uulgatis libris, ex antiquarum notarum ignoratione, & literarum ſimilitudine ortus. QVOD cum Scrofa,] ſubaudi, locutus es de illo, quod Cherippus de me dixit. Scrofa autem Tremelliorum cognomen. RECTE ſcribis] ſcripſerat Atticus; quoniam Brunduſii ante calendas Iunias Pontinius legatus futurus eſſet, ut inde in prouinciam profecturus traiiceret; non fuiſſe cauſam, cur Cicero reliquos legatos urgeret, Annium, & Tullium. in epiſt. fam. 225. 245. legitur Anneius, pro Annius: ut neceſſe ſit alterutrum eſſe mendoſum. DE SICINIO] hunc puto peritum fuiſſe in conſcribendis edictis prouincialibus. NE ILLA exceptio] exceptionem quãdam dixerat Sicinius in edicto ſibi placere: quæ Ciceroni ſuſpecta erat, ne forte in amicum nego-

ciatorem,

ciatorem, aut publicanum cum damno incurreret.

70.

Qvinqve præfectis,] uide 71. De Oppio] uide 68. Qvoniam Philotimum habes] libertum Terentiæ, qui te huius oneris parte leuabit. Cognosce rationem] uide, quantum debeam. Et vt agam amplius,] et ut uehementius à te contendam. Deinde intulit, si me amas. Proficiscaris] ex urbe 70. Pene præterii.] pene ad eam partem non rescripsi, in qua chartam scribis tibi decsse. Mea cautio] mea interest cauere, ne tibi charta desit. Dvcentos] sestertios nummos ad emendam chartam. sume de meo ducentos, ut posthac longiores à te literas accipiam, quibus & de meis, & de publicis rebus certior fiam. Vellet] à te quærere.

EPISTOLA V. 70.

Qvid narrem; noui; enim nihil.] coniectura ducti sic correximus. uetusti libri, Noui enim mihi. nostram correctionem non dubito quin docti probent, eo magis, quòd in epistola sequenti idem scribit: Nec tamen iam habeo, quid aut mandem tibi, aut narrem. mandaui omnia; quæ quidem, ut polliceris, exhauries: narrabo, cùm aliquid habebo noui. Eo avtem die.] nam fere senatus nonis, idibus, calendis habebatur.

71.

HS xx & dccc.] quæ Cæsari debemus. 68. Qvod auctore te uelle cœpi.] Cæsaris amicitiam auctore te sum amplexus; hinc illud 57. Te

auctore

auctore resipui. ADIVTORE] in soluenda pecunia. sic enim amicitia retinebitur.

EPISTOLA VI. 71

SECVM, & apud se] et consuetudinem, & domum significat. NOSTRVM negocium] administrationem prouinciae. EXHAVRIES] conficies, ut nihil supersit. 68 DE CAESARIS nomine] de HS XX & DCCC, quae Caesari debemus.

EPISTOLA VII. 71

QVINOS praefectos, &c.] ut praefectis uterer in mea iurisdictione ab ipso datis. Quinos, autem in singulas prouincias mihi attributas. NOVOS] non eosdem, qui superioribus annis in his prouinciis, ab ipso delati, praefuerunt, sed nouos, qui non praefuerint. VACATIONES, iudiciariam causam] ut ob hanc causam uacarent à praefecturis, si in iudicium uocarentur. id autem Atticus mandarat, quia, si locus à Pompeio relinqueretur, forte & ipse amicum aliquem deferre praefectum uellet.

EPISTOLA VIII. 71

CVRSVM] idoneam tempestatem. ROMAE] Roma, uidetur legendum. non enim Romae à Milone, sed in itinere ab amicis, de Milone scribentibus, literas acceperat. itaque paulo post, Rem, inquit, totam perspicias uelim. nobis enim scribuntur saepe maiora. QVOD Philotimus socius esset in bonis suis.] uolebat enim Milo suis necessariis (nam ipse Massiliae exulabat) bona restitui.

stitui. Nec dubito, quin ea bona Philotimus ab hæsta emerit pecunia Ciceronis, ipsius autem nomine: ut tamen ei, cum bona sua Milo recuperare uellet, aliquid pro fide & sedulitate daretur. apparet ex epistola M. Cœlii, in qua ita scriptum est. Quod ad Philotimi liberti officium, & bona Milonis attinet; dedimus operam, ut & Philotimus quamhonestissime Miloni absenti, eiusq; necessariis satisfaceret; & secundum eius fidem, & sedulitatem æstimatio tua conseruaretur. qua in epistola, Aestimatio, accipio, id quod Cicero Philotimo dandum censuerat, pro bonis fideliter, seduloq; seruatis. IN POTESTATE nostra] cum sciremus Philotimum bona fideliter Miloni redditurum. quæ si malus emptor, id est non æque amicus, emisset, abduxisset à Milone mancipia, quæ ille permulta secum habebat. cur enim, quæ in auctione emisset, uellet relinquere? fecimus autem ut Philotimus emeret, eo consilio, ut & iis mancipiis Milo posset uti, &, redimere ab eo sua bona cum uellet, liceret. quod ab alio emptore minus licuisset. ALIENIS] non iam Milonis, sed eius, qui ab auctione emisset alii, Alienus. ego non uideo, cur mutetur. refer enim, Alienis ad uerbum, Illum: sententia dilucide patebit, & à uetustis libris non discedetur. FAVSTAE] Milonis uxori; cui uidebatur de dote caueri, si ea bona Philotimus emisset, à quo Milo recuperare aliquando posset, pecunia Philotimo uel sine usura reddita. RATVM] certa cautio. IPSI nos] cum & ipse Cicero socius esset in bonis. ideo dixit in extrema epistola, Fide, fama, req; mea. SERVAREMVS]

NVS] alius enim si emisset, recuperandi nulla Miloni spes esset. prorsus igitur periissent ea bona.

NIHIL nobis fuerat tanti.] hoc enim consilio emimus, ut id denique fieret, quod ipse Milo uellet. ut uero eius bona ipso inuito possideremus, nihil nobis fuit tanti. LEVIORA.] quia fortasse non sunt, ut scribuntur: nobis enim scribuntur, sæpe maiora.

EPISTOLA IX. 72.

MVNERIBVS tuis.] Attici res agebant Areus, & Eutychides, liberti, Corcyræ, & Sybotis: eius igitur nomine ad Ciceronem munera detulerunt. CONGESSERANT.] congesserant, corrige: aptius erit ad sententiam. SALIAREM in modum] copiose admodum: quales erant cenæ Saliorum sacerdotum. SINE his impedimentis.] quæ scis me multa habere. et, His, (ut est in Bessarionis libro) nemo non uidet esse rectius, quam, Iis. SVMMA modestia, & summa abstinentia.] modestiam, & abstinentiam non sine causa coniunxit: quia multi, quod superbe & auare administrassent, condemnati. EXTRAORDINARIVM] multis enim post consulatum annis in prouinciam proficiscebatur: quod erat extraordinarium, cum alii statim post consulatum solerent. PARTHVS] Parthorum incursiones timet. 73. NOSTRA.] nam, cum armis res geritur, fortuna dominatur. in pace autem, quæ requiruntur, ea præstabo, modestiam, abstinentiam, & quæ in nobis ipsis, non in fortuna posita sunt,

DE CXX, & de DCCC,] Cæsaris nomen intelligit, de quo supra. et uidetur rectius sic, De HS XX, & DCCC, ut 71. ANNVS noster maneat] quæ nobis data est annua prouinciæ administratio, ea ne prorogetur, sed eadem maneat. NE INTERCALETVR] nam intercalatio dies interponebat: ita, diebus interpositis, longior fiebat administratio prouinciarum. DIONYSIVM] hominem Græcum, pueri M. Ciceronis magistrum, ab Attico traditum.

EPISTOLA X. 72.

XV. CAL.] perspicue mendosum, ut in duabus, quæ proxime sequuntur, epistolis apparet. corrige igitur, VII. cal. PONTINIVM] legatum. VESTIGIIS tuis] quin diu Atticus uixerat Athenis, multamq; & iucundam sui memoriam reliquerat. COMITVM] è cohorte ipsius. LEGE Iulia,] cum lex Iulia concedat, ut accipiam; nihil tamen accipitur. 76. AB HOSPITE] publice enim hospitia magistratibus in prouincias proficiscentibus dabantur, cum hospes cuique suus assignaretur: sed Cicero sumptum ubique fecit de suo, accipi ab hospitibus uetuit. EX HOC negocio emerserim.] quòd prouinciam acceperim. ἔρδοι τις] uerissimum est illud, Nemo artem, quam non nouerit, exerceat. Aristophanis uersus in Vespis. QVID adhuc?] quid accidit adhuc, ut te prouincia offendat? NESCIO] non fere quidquam accidit. VT PVTO, & uultu] placet, quod scriptum est in antiquo Bessarionis libro, Vt puto, & uolo.

73. Dicvntvr, & tacentur] à comitibus meis, ineptis hominibus: ut de uxore difficili dicere solemus, neque loqui, neque tacere, cum oporteat. δυσεκκόμιστα sunt] non est, ut ea sedare possis, & tollere. βαθύτητα] summam taciturnitatem, summam in ferendo & dissimulando grauitatem, & prudentiam. 83. Hvivs uirtutis] quæ est in ferendo, & dissimulando. Ergo hæc quoque hactenus] ergo nihil addam: hæc ipsa satis sint: ut in hoc quoque meam βαθύτητα cognoscas. Qvid de Cæsaris] pecuniam debuisse Cæsari Ciceronem, supra diximus. 68. 71. De Milonis] et Miloni Philotimum debuisse, diximus. 71: Tvrbae duntaxat?] in Bessarionis antiquo libro, Vrbe: ut legi posit, Vrbs: quod tamen haud scio an maxime probem; cum intelligam, si, Vrbs, retineatur, superuacaneum illud uideri, Et urbis ornamentum: siquidem urbe ornamenta urbis continentur, ut ciuitate ciues. placet igitur, & rectius uidetur, Turbæ: hoc sensu: Athenæ me delectarunt, hominum duntaxat multitudo? immo & urbis species atque ornamentum, & amor in te ciuitatis, quadam in nos beneuolentia coniunctus, sed multum ea philosophia, quæ sursum deorsum agitatur, Academia, inquam, leuis, & incerta, quæ nihil affirmat. O Academiam, inquit infra, uolaticam, & sui similem; modo huc, modo illuc. Siqvidem est in Aristo] quandoquidem eius philosophiæ princeps est hospes meus Aristus. in libro de clar is oratoribus, in extremo. Tvvm,] uidetur Xeno Attici res curasse. 75. Qvincto concesseram] ut eius domi

mi Quinctus frater esset. SIMVL eramus inuicem,] amicus meus Cosmus Gherius, Fanensis episcopus, doctissimus & sanctissimus adolescens, quem nisi mors immatura præripuisset, ueram antiquæ uirtutis imaginem habituri fuimus, cum ego decimum abhinc annum Romam proficiscens, eius uisendi ac salutandi causa Fanum diuertissem, hunc locum ut ita corrigerem, admonuit. cū ex eo quæsissem, correctio esset ex ingenio, an ex libro manuscripto: uetustum librum Patauii se affirmauit uidisse ita scriptum. postea Caualcantis in antiquo libro, cuius mihi ad paucos dies copia fuit, animaduerti, Eramus inuecim, esse. nunc in Bessarionis exemplari distincte uideo, Inuicem.

EPISTOLA XI. 73.

MARCELLVS sedendi comes,] hoc dicit: Marcellus, qui & ipse urbis ocium amat, odio tamen Cæsaris adductus, Galliæ transpadanæ administrationem ad se transferet. Comes: meus. utrique enim gratius est in urbe sedere, cum ex prætura in prouinciam ire neuter uoluerit. ETSI ille] etsi Cæsar non decedet, ut consul fiat: etsi consul non erit. nam tum quidem nullam Cæsari faceret iniuriam; qui consulatum gerens, nihil ad se prouincias putaret attinere. Scripserat Atticus Marcelli consilia de adimenda Cæsari prouincia transpadana. quod tamen factum non est. NON MINVS] quàm si omnes prouincias adimeret, cum adimat eam, quæ sit illius studiosissima, & in suffragiis multum possit. Alii exponunt; de transpadanis fore neminem, qui magistratum gerat prohibente

bente Marcello. mihi non persuadetur consulis fuisse potestatem de prouincialibus magistratibus tollendis. quid enim? ut in colonia ne sit IIII uir, ne decurio? VARRONEM] qui scire poterat; cum & Pompeii familiarissimus, & eius in Hispaniæ administratione legatus esset, nondum tamen profectus, sicuti nec ipse Pompeius. HISPANIAM] ut pro consule administraret. THEOPHANI] Mitylenæo, liberto: (ut in oratione pro Balbo) cuius erat summa apud Pompeium auctoritas. NVSQVAM illum discedere] ut urbi, & reip. præsidio esset, si qui motus exorirentur. 77: IPSOS] integros. CN. VOLVSIVS aderat quæstor.] tres igitur quæstores habuit Cicero. nam & de Mescinio, & de Cœlio, tum ex his epistolis, tum ex illis, quæ familiares dicuntur, notum est. opinor tamen duos duntaxat fuisse; in diœcesibus Asiaticis Mescinium Rufum, in Cilicia Cn. Volusium; cui successerit Cœlius, qui uenit in exitu anni, cum Volusius aliquam ob causam discessisset, ut & Pontinius legatus discessit. 92. TVVS] legatus mihi ab amico tuo Titinio datus. DICROTA] biremes. οἷα τ' ἂν δέσποινα,] adagium est, catellam dominæ similem esse. id si uerum est; possum de meis comitibus sperare, ut in hoc imperio se mihi similes præstent. VT SINGVLI dicunt,] dicunt hanc abstinentiam non esse mihi familiarem, sed ad illam me composuisse per unum annum. EXCVSATIO.] excusa me. posthac deferto præfecturam, quibus uoles: non tergiuersabor, ut in Appuleio. statim sine ulla mora satisfaciam. 82. PATRONEM,] philosophum

phum Epicureum. BARONES] cum ioco dictum. nam Baro mulier philosophiæ studiosa: molles autem, ut feminæ, & dediti uoluptatibus Epicurei. REM ILLAM curæ fuisse] uide epistolam, quæ prima est libro XIII. fam. tum omnia patebunt. exulabat autem Memmius Athenis, de ambitu condemnatus: ad Q. fratrem libro III. epist. II. et Appianus lib. II.

74.

EPISTOLA Piliæ:] missa ad Ciceronem, ut is ad Atticum, Romam iam profectum, deferendam curaret, cum inter ipsos irent redirent frequentes tabellarii. νομανδρίαν excusationem] legitimam, ac uiro dignam: occupationum uidelicet. nam hæc inualetudinis mollior est, nec satis uiro digna: occupationum contra: quoniam agere uirorum est. NE ACCEPERIS] neque enim occupatio ulla potest esse tanta, quæ cursum officii nostri debeat interrumpere. eam igitur quia nostra respuit amicitia, tollamus, cum aliis utamur.

EPISTOLA XII. 74:

NEGOCIUM magnum] stomachose & indignanter. quo enim tempore satis commoda esse nauigatio consueuit, eo ipsi accidit, ut incommodissime nauigaret; qui sex diebus uix Athenis Delum peruenerit. AD CEO] omnino pro, ad, ueteres libri habent, ab. sed malo, ad, ut absoluta maritimi cursus ratio constet, à Peiræo ad Zostera, à Zostere ad Ceo, inde ad Gyarum, à Gyaro Scyrum, inde Delum. nam, si legas, ab Ceo; discessus quidem apparebit, aduentus autem silebitur.

placet igitur ad Ceo: ut sit nomen ex iis, quæ uaria ri casibus non solent. ἀκρατηρίων iura] placet ἀκρωτηρίων, obseruationum à promontoriis. VT AVDIVI,] accusatum de ambitu post consulatum. accusatus autem erat & ante, cum esset candidatus. 325: ID IPSVM consilium] quod ad te scripsi ut fieret, idem scripsi & ad Hortensium. Erat autem amicus Atticus Messallæ, ut 64. Hortensius etiam patronus. fam. 112: 113: συνηγωρίαν] condolui, ob communis amici casum. MEOS] scriptos περὶ τῆς πολιτείας. THALLVMETO] literatus Attici seruus. HABEBIMVS consules.] consules iam erunt designati. IPSIS] quia iam de iudicio Messallæ meminit. aut: quòd post comitia plerunque crebra solerent fieri iudicia.

EPISTOLA XIII. 74:

SEXAGESIMO & quinto post pugnam Bouillam.] cum de cæde Clodii ad Bouillas facta non posSit accipi, quæ multis ante mensibus fuerat; libenter legerem, Septuagesimo & quinto. tot enim dies à nonis Maiis, quo die à Cicerone in prouinciam proficiscente Atticus discessit, (sic enim patebit rationem attente subducenti) ad XI. cal. Sextilis numerantur. et Attici discessum ideo pugnam opinor Bouillam appellari, quia, cum Ciceronem proficiscentem Bouillas usque prosecutus esset, ulteriusq; progredi uellet, Cicero autem recusaret, ortum est inter eos quasi certamen humanitatis, utreq; discessus factus. hoc autem eo magis opinor, quia, simul eos in Tusculano fuisse, cum in

prima huius libri epistola uideam, prosecutum deinde Atticum usque ad Bouillas, facile mihi fit ueri simile. Ephesum igitur, inquit, ueni ad XV. cal. Sext. septuagesimo & quinto post quàm à te discessi. 75.

VERVNTAMEN decumanis] sic & in Bessarionis libro. placeret, Veruntamen cum Romanus. ut hoc dicat: Græci, qui Romanos magistratus odiise soliti sunt, quia prælati fasces quasi minari uidentur eorum libertati; me tamen cum imperio uenientem non minus læti exceperunt, quàm si Ephesius prætor, hoc est ex ipsis unus, essem. OSTENTATIONES meas] quem enim per multos annos me ostentaui, eum nunc repræstem necesse est, modestum, abstinentem, iustum. VTEMVR ea palæstra] ita me exercebo, ita geram, ut tu monuisti. CONFECTAE pactiones.] huius anni. nam sequentis confecit ipse: quod infra gloriatur. 87. THERMOQVE,] Q. Minucio Thermo pro prætore. fam. 29. 233. EDIDI.] cum ei tantundem me dicerem redditurum, quantum à te accepissem. 76. DE ILLO domestico,] de filiæ opinor intelligit matrimonio: de quo discedens Attico mandauerat. uide 70. et in epist. fam. 44. DE CAESARE] de HS XX & DCCC, quæ Cæsari debita solui cupiebat. 68. 71. 72. TE AVCTORE] uide 71. et 57. SI CVRAE EST] si æstimas eam quanti in sermonibus ostendisti. 74.

EPISTOLA XIIII. 75.

EX EA die παράγγελμα ἐνιαύσιον commoueto.]

mandatum de annuo munere prouinciali incipito curare: ne scilicet mihi tempus prorogetur. Ex ea die, autem, quia fuisset absurdum agere de prouincia non proroganda, ante quàm in prouinciam esset peruentum.

75:

SEDITIO] ideo facta, quia stipendium non persolueretur. APPIO] pro consule, qui prouinciam Ciceroni traditurus erat. TVLLIVM tuum] 73: REI MILITARI] non ut bellum gereret, sed ut rem militarem collocaret. epist. fam. 25: IN PRIMIS, quid illud] placet, In primisq; illud. significat, quod in proxima epistola dixit, Scrupulum quem non ignoras: uidelicet de filia collocanda. SVBTILIORES] scriptæ diligentius.

EPISTOLA XV. 75:

EX HOC die clauom animo, uerbis.] hoc totum abest à Bessarionis libro, & à duobus item manuscriptis, qui Romæ sunt apud amicissimum meum. nec hercule, si tollitur, erit, quod in sententia desideremus. sin retinemus, legi poterit, Ex hoc die commouebis. ut sit, quod in proxima dixit, παράγγελμα ἐνιαύσιον commoueto. et, Ex hoc die, quia, si ageretur de prouincia non proroganda, ante quàm in prouinciam esset peruentum, absurdum ac leue quiddam uideretur. MAGNVM campum] hoc est, quod dicit in epist. ad M. Cœlium: Totum negocium non est dignum uiribus nostris; qui maiora in rep. onera sustinere & possimus, & soleamus. IVS LAODICEAE &c.] nihil, inquit, inter

inter me, & A. Plotium interest. nihil ego hic plus ago, quàm Romæ Plotius prætor.

76.

NOSTER amicus] C. Casſius; (ut 77:) qui, mihi dignitate non comparandus, tamen habet exercitum: ego duas tantum legiones, ac ne legiones quidem, nomen duntaxat legionum. tres enim cohortes aberant. fam. 34: LEGIONVM exilium] quòd erant infrequentes. DENIQVE] denique, etiam si & exercitum, & quæ optari in prouincia possunt, omnia habeam; tamen hæc non desidero. HOC INSTITVTO.] ut de meo sumptus fiant, de alieno nihil sumatur. 72: 75: QVOD tecum permutaui: quam à te pecuniam accepi, tuis procuratoribus hic reddendam. 75. APPII uulnera] quæ prouinciæ imposuit illius auaritia. uide 64. IN CASTRA] ut rem militarem constituerem. 75: CVM MORPHAGENE] latronum duce, ad quem fugitiuus Attici seruus confugerat. PRO MAGISTRIS scripturæ, & portus, & nostrarum diœcesium.] sic habent duo antiqui libri, Caualcantis, & Bessarionis. forte legendum, Et portus nostrarum diœcesium. ut sit sensus: dare poteris tabellariis publicanorum, & dare item poteris pro magistris scripturæ, & portus nostrarum diœcesium. certe enim & scripturam & portum intelligit intra ipsius diœceses. 176: et fam. 227. et orat. in Verrem. Quòd si quis legat, Per magistros; subaudietur, mihi reddendas in prouincia; ut tabellarii ad promagistros deferant, promagistri reddendas curent Ciceroni.

EPISTOLA XVI. 76.

PERDITAM] uide 84:

76:

IMPERATA ἐπικεφάλια] imperatum ab Attico tributum in singula capita. uide fam. 36: 37: NON hominis] ut, qui hæc tam immania ediderit, non hominem, sed feram dicas fuisse. OMNIVM nos uitæ.] rectius, Omnino uitæ, putarem: ut de prouincialibus accipiatur. LEGE Iulia] legem de prouinciis tulerat consul C. Iulius Cæsar: de qua in epist. fam. 28. et in Pisonem. ADVENTV nostro.] hic locus in impressis libris non recte distinctus. ego sic interpungo, Ex domibus mehercule etiam; aduentu nostro. reuiuescunt iustitia &c. Reuiuescere autem antiquum uerbum est: quod & hic aperte legitur in antiquis libris, & à Lucretio usurpatur. FORVM agit.] quod ne ab iis quidem fieri solet, qui breui tempore sibi successum iri putant: eo minus ab Appio debebat, qui posset iam suspicari sibi esse successum. 77. fam. 34. PROVINCIAM suam] Syriam. 77: IN CASTRA] ut æstiuos menses rei militari daremus. 75.

EPISTOLA XVII. 77:

PHILOTIMI] qui tibi non dixit, esse qui ad me proficisceretur. PAVCIS diebus habebam] aperta sententia, sed notandum genus loquendi, Paucis diebus habebam, pro, ad paucos dies habiturus eram. TRIBVNORVM,] tribunorum mil. LEPTA] Q. Lepta præfectus fabrum. 35:

CICE-

CICERONES] filium, & fratris filium. DOMESTICA, & maxima cura] de collocanda filia. 70. 75. 75: BRVTO nostro] Appii genero.

EPISTOLA XVIII. 77:

CASSIVS] qui, Crasso à Parthis cæso, reliquias exercitus Antiochiam reduxerat. ET MVLTA] uideas. INTER cæsa, & porrecta] in ipso articulo discessus mei. sumpta similitudine à sacrificiis, cum inter cæsa exta & porrecta sinistri quid accideret, ne litari posset, sed instaurari sacrificium necesse esset. uerebatur Cicero, ne, quo tempore discessurus esset, eo tempore eiusmodi quid accideret, ne posset discedere. ONERIS] ut belli Parthici curam sustineret. TEMPORIS] ut, etiam si ad Parthicum bellum alius mitteretur, ipse tamen ne discederet, qui uideretur socios posse in officio fideq; continere. DIMITTERE] ad bellum Parthicum mittere.

78:

COPIOSO à frumento,] in Bessarionis libro, Quo Piso à frumento. recte putamus, Copioso à frumento, figura eleganti, & usitata: ut Copioso referatur ad, Exercitu. itaq; olim coniectura ductus emendaui, eo fidentius, quòd idem Petro Danesio uidebatur. Quod autem supra non nullis in libris est, Et in Amano tuto consedimus, non, ut in nostris, Etiam manu: tuto consedimus: id perspicue falsum: cum nunc ad montem Taurum Cicero sit, ad Amanum autem post contendat: ut 79. DEIOTARI] Galatiæ regis. 87. BONO animo es] Pro, bono animo sis, antiqua

 locutione.

locutione. SI INTEGRA IN senatu] nisi in senatu ante calendas Ian. de prouinciis agetur. NIHIL accipiam iniuriæ,] esset autem iniuria, si mihi prouinciæ tempus prorogaretur. CONSVLES] qui cal. Ian. magistratum inibunt, et, ut moris est, eo die ad senatum referent de rep. Intelligit autem L. Paullum, & C. Marcellum, consules designatos. TRIBVNVM pl.] designatum: qui tum in magistratu nostra causa impediet, ne quid noui de prouinciis decernatur. 69. NECESSARIVM] agitur de maxima mea re, maximeq; necessaria. SI OPVS erit] si Parthus coget: tuto enim erunt in insula Rhodo. REM] uide 84. EXHIBEO pupillum] regem, qui mihi à senatu in tutelam est traditus, exhibeo creditoribus, ut exigant ipsi. NEQVE defendo] tutores enim dicti, quia pupillos tueantur. ego, inquit, iam non tueor; tutela me abdico. ET LENTA, & inania] lenta, quæ non explicantur, ad exitum non perducuntur: inania, quia, quod perare possis, non est. eget enim rex. 85.

EPISTOLA XIX. 78.

VT POMPEIVM expectaris,] ut, ualet etiam si. et proxime, Etiam, est pro, Tamen, ut in epist. fam. 97. Ego cum meis, si quidquam nunc cuiuspiam est, etiam in meis esse malui. ARIMINO] ab exercitu. fam. 114: SOLICITVS sis] de rebus urbanis, ut nos hic de Parthis. MESSALLAM.] qui pro Atilio promiserat. Et, appellare, uerbum creditorum. appellare autem quo tempore de ambitu reus erat Messalla, hominis uidebatur de

humanitate

humanitate parum laborantis. ITINERIS nostri] dum in prouinciam proficiscitur. RELIQVA] postquam in prouinciam peruenit. IAM Romæ] cum Romæ es. iam enim profectum Atticum in Epeirum existimabat. et dixit, Iam, quasi paucis ante mensibus natam. posset etiam sic, nisi repugnarent antiqui libri, Iam mire iucundam. ea post uxor Agrippæ fuit, eius, qui Pantheon, quod nunc quoque integrum magna cũ admiratione spectatur, Romæ condidit. TVIS condiscipulis,] reliquis Epicureis: quorum philosophiæ deditum Atticum fuisse, aut supra diximus, aut, quia notum est, omisimus. TARENTINIS] legendum, Parientinis, puto: de quibus & Patro, & reliqui Epicurei laborabant, ut sibi à Memmio concederentur. uide 74, et epist. fam. 202. IN MILITIA] suum in prouinciam iter militiam appellat, quia cum agmine proficisceretur; ut 90. In hac peregrinatione, militia ue nostra sæpe incensum ira uidi, sæpe placatum. et 94. Hæc festinans scripsi in itinere, atque agmine. QVOD scribis libenter,] quòd scribis, libenter te scribere de repulsa, quam C. Hirrus tulit in ædilitatis petitione: agnosco amorem tuum. CVM sororis tuæ filii patruo] mecum, qui sororis tuæ filio patruus sum. περίφρασις. CERTARET] certare soleret. respexit enim ad certamen de auguratu: de quo epist. fam. 113. & 119. IN MENTEM non uenerat] iocatur, quia scripserat Atticus, Moneo te, ut gaudeas. uel, In mentem non uenerat, ut de homine contemnendo. τὸ νεμεσᾶν interest τοῦ φθονεῖν.] indignari pertinet ad inuidiam. sensus hic est. indignari fortasse

taſſe deberem, quòd homo nulla re cõmendatus honores peteret: ſed indignatio non abeſt ab inuidia. potius igitur gaudebo; cum inuidendi cauſa non ſit.

EPISTOLA XX. 78:

SATVRNALIBVS] Saturnaliorum diem xiiii. Cal. Ian. fuiſſe, tradit Macrobius libro I. PINDENTISSAE] infra Pindeniſſum oppidum uocat, & fam. lib. II. apud Græcos tamen πινδνήλισσος.

79.

IIS, QVAE erant,] inter Epheſum & Laodiceam. PERILLVSTRES fuimus] fuerunt, antiquus liber Beſſarionis. OMNIS iniurias reuellimus ſuperiores] hoc puto dici: Quæcunque Appius uulnera impoſuerat, omnia ſanauimus. QVOD * Dein] Beſſarionis liber, Quod idem quod idem. dein. ut fortaſſe repetitum ſit, Quod idem, negligentia librarii. erit enim aperta ſententia, ſi legatur, Quod idem dein Apameæ &c. & patebit uerbum, Fecimus, referendum eſſe ad Reuellimus iniurias ſuperiores. QVINQVE dies] aliter 76: & fam. 143: AQVARVM diuortio] antiqui libri duo, In, præponunt. ad ſententiam nihil intereſt. Aquarum diuortio diuidi montes dicuntur, cum in eos imbres delapſi, quia conſiſtere in ſummo iugo non poſſunt, bifariam diuiduntur, & deorſum præcipitant. hinc illud epiſt. fam. 23. Mons Amanus mihi cum Bibulo communis, diuiſus aquarum diuortiis. Et Liuius quodam libro, In iugo montis caſtra poſuit ad aquarum diuortia. Iulius Frontinus in libro de qualitate agrorum aquarum diuergia uocat, itemq; Aggenus Vrbicus,

& ubi

& ubi hunc Frontini locum exponit, & in commentario libelli de controuersiis. EA IPSA, quæ] eo ipso in loco, ubi &c. fam. 23: & 245.

79:

APPELLATIONE hac inani] imperatoria. nomen imperatoris concupiuit. quod nos, ut inane quidpiam, nihili ducimus. LAVREOLAM in mustaceo] iocatur, quoniam mustaceis lauri folia subiicerentur; ut ait Plinius lib. XV. Mustaceorum confectionem Cato docet in lib. de re rust. Bibulus, triumphi cupiditate adductus, uoluit cum obscuris, paucis, infirmis hostibus confligere. ELEVTHEROCILICVM] liberum: cuius incolæ ne regibus quidem unquam paruissent. fam. 245. TERTIIS] triduum igitur Saturnalia celebrabantur Ciceronis ætate. qua de re Macrobius plura. AD HS CXX] mancipiorum, quæ iam auctione uenierant, pretium erat aureorum tria millia.

80.

LIGVRINO μώμῳ] momo satisfacere quàm non facile sit, uel prouerbium declarat, in rebus difficillimis usurpatum. et puto M. Catonem intelligi, seuerissimum hominem, cui satisfacere magni negocii fuit, usque eò, ut sua morositate & sibi, & reip. perniciosas excitarit inimicitias. recte igitur Cato momus. Ligurinus cur, cõpertum mihi nondum est. potest tamen ἀφιλῶς esse scriptum; ut uere Ligurinus aliquis fuerit maledicentissimus. ELEGANTIVS] ea parte, in qua scribis de Ligurino momo. NEC tamen ego &c.] uenusta sententia. Continentia, inquit, uirtus est uoluptati contraria: sed cum ego ex hac integritate, abstinentiaq;

tiaq; mea tantam capiam uoluptatem, quantam antea nunquam; continentiam non uocabo, quæ uoluptati resistit; integritatem potius dicam, aut quid uis aliud. FVI TANTI] tanta in me fuit, me ipso insciente, integritas, & abstinentia. πιφυσίωμαι.] intumesco, effero me. ut à φυσιάομαι, uerbo tamen, quod putem, inusitato, deducatur. ἐν παρόδῳ, &c.] in cursu: quasi enim præteriens, & alias res agens, belli Parthici cura occupatus, ἐν παρόδῳ regem Ariobarzanem, præsentibus insidiis circumuentum, nec opinantem liberaui. CONSILIO] quia consilii mei fuit, ut triduum illud, dum in castris ad Cybistra moror, in magno officio ponerem, quodq; senatus ad me de Ariobarzane scripsisset, id ad ipsum deferrem. AVCTORITATE] quia, mei præsidii spe, insidias ii patefecerunt, qui ante meum aduentũ, periculi metu, occultauerant. epist. fam. 242. 244: ἀπρόσιτον me] tantum abest, ut me regis Ariobarzanis insidiatores muneribus corruperint, ut iis ne accedere quidem ad me, aut alloqui licuerit. ergo, præter consilium, & auctoritatem, etiam integritas in me fuit. NE PILVM quidem] quod mirificæ fuit abstinentiæ; cum regem Cappadociæ seruasset, ex eius regno ne pilum quidem auferre. BRVTVM abiectum excitaui] hoc dicit: Rem Bruti desperatam restitui; quia rex, mihi tanto beneficio deuinctus, pecuniam Bruto debitam, quam soluisset nunquam, me contendente soluturum se promisit. 93. EST totum] in hoc omnia sunt. C AL. Martii] quo die de prouinciis ad senatum ex s. c. referent noui consules, L. Paullus, C. Marcellus. epist. fam. 117:

RESI-

RESISTET] si Cæsaris amici repugnabunt, ne successor ei mittatur; uereor, ne sit eadem prouinciarum omnium conditio, itaq; nec de successore mihi mittendo agatur. epist. fam. 115. IVCVNDE de Cæsare,] grata mihi sunt, quæ de Cæsare scribis à senatu decreta. Intelligit autem s. c. Marco Marcello consule referente factum: quo senatus uoluntas aperte significabatur de successore Cæsari mittendo. fam. 117. QVAE tu speras] Cæsarem senatus uoluntati cessurum, prouinciam successori traditurum. SALVI sumus] de prouincia, ita ut cupimus, decedemus annuo imperio terminato. INCENDIO Pletoriano] grauiter fero dè incensa Pletorii domo: sed eo minus molestum est, quòd adusta simul est propinqua Leii domus, hominis non amici. Aut sic. eo minus moleste fero Pletorium condemnatum, quòd ex appendice iudicii Pletoriani uocatus est Leius in iudicium, quò ea pecunia peruenerit: ut Rabirius ex damnatione Gabinii. Sic & Liuius libro XXIX. Serius, inquit, ei triumphandi causa fuit, ne, Q. Terentio Culeone prætore, causam lege Petilia diceret, & incendio alieni iudicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret. LVCCEIVS de Q. Cassio] Q. Cassio Longino; qui anno proximo tribunus pl. cum Antonio collega ad Cæsarem profectus, propensum ad ciuile bellum impulit. contentio igitur inter Lucceium, & Cassium, cum alter Pompeii, alter Cæsari faueret.

80:

TOGAM puram] uirilem togam; quam sumebant prætexta deposita, anno XVI finito. 86. IVBEOR]

BEOR] à fratre meo, sororis tuæ uiro. 86: MODERABOR] ut minus modesto, minus continenti: qualẽ se postea Quinctus filius magis quotidie præstitit. VT HABEAM rationem] ut ex tuis, quæ sit negocii, atque etiam ocii tui ratio, cognoscam: ut mihi rationem reddas & negocii, & ocii tui. ALEXIS] Attici seruus amanuensis. 100. ADSCRIBIT] in literis tuis ab ipso scriptis. CVR non suis literis, &c.] cur non literas ipse ad me mittit, sicuti amanuensis meus Tiro ad te mittit? QVAERITVR κέρας] do operam, ut cornicini Phemio cornu, quale scribis, inueniam. 87. TVO, meoq; beneficio] cum uterque puero fortasse tutor esset. CONVELLATVR] eripiatur.

EPISTOLA XXI. 80:

MEO tempore pernecessario,] cum de prouinciis agetur, calendis Martii. 80. CASSIVS] hic M. Crassi quæstor in Parthos est profectus; Crasso interfecto, collectis exercitus reliquiis, in Syriam profugit. quò Parthi postea cum irruissent, eos Antiochia, magna cæde edita, reiecit. post ciuile bellum, facta cum M. Bruto coniuratione, Cæsarem occidit. Philippensi prœlio, cum uictum M. Brutum opinaretur, desperata uictoria, sua sibi manu mortem consciuit. Q. CASSII.] qui tribunus pl. cum esset, Lentulo & Marcello cos. cum M. Antonio collega, & C. Curione, qui anno ante tribunus pl. fuerat, ad Cæsarem profugit. tres fratres fuerunt, C. Q. L. omnes tribuni pl. fuerunt. de C. satis historiæ loquuntur: de Q. nominatim Cicero in epist. ad Tironem, Cæsar comm. lib. 1. et alii:

de

de L. in Philip. III. et ad Atticum 225. quem etiam significat in epist. ad C. Cassium, fam. 184.

81.

NVLLO nostro ἐνημερήματι.] non pulsi à nobis. ORODIS] legendum, Orodæ, ut in antiquo Bessarionis libro. ita enim uariatur Orodes Orodæ, ut Anchises Anchisæ. quam ueterem flectendi rationem qui ignorarunt, ex Orodæ fecerunt Orodis. PROVINCIA NOSTRA] Cyrhestica, Syriæ parte, Ciceronis prouinciæ proxima erat. Nostra, igitur, populi Romani. IPSE] rex Parthorum Orodes, Pacori pater. NVLLVS honos] cum senatus ei prouinciam, per decennium à populo traditam, ante tempus uelit eripere. qui erit difficillimus nodus: ut uerear, ne successio prouinciarum non facile expediatur. et, Nullus honos, quia Pompeius adesset: qui si quò dimitteretur, nemo Cæsarem magnopere oppugnaret. LEGATOS præesse.] rectores enim prouinciarum, sine successore decedentes, legatos, qui præessent, relinquebant. fam. 198: 201: & Pompeius Hispaniam prouinciam diu per legatos Afranium & Petreium administrauit. NE INTERCESSOR quidem] si prorogabitur prouincia, tribunum pl. inueniemus, qui prorogationem intercessione impediat. sed uereor, ne S. C. eiusmodi fiat, quo tribuni ab intercessione summoueantur: quale illud epist. III. lib. IIII. STRVERE.] qui hæc molestissima cogitem, quæ fortasse non erunt. VELIM ita sit] ut, inania cogitans, mihi ipse solicitudinem struam. A LENTVLI triumpho] post P. Lentuli triumphum ex rebus in Cilicia gestis: ut multis mensibus post,

quàm

quàm decesserat, triumpharit, fortasse à tribunis pl. impeditus: quod & L. Lucullo obuenerat. γλυκύπικρον] quia partim affirmas, partim dubitas: ut sit spes cum metu, quasi dulce simul & amarum. dubitare autem uidebatur Atticus in eo, si quid secus. MORAM] ad decedendnm.

81:

CENTVRIONI Scamulæ] mallem, centurionis Camulæ: liberto uidelicet, aut seruo. DE CYBIRATIS pantheris.] M. Octauio ædili curuli designato, M. Cœlii collegæ, roganti num Cicero pantheras Cœlio missurus esset ad ea munera, quæ seorsum ab ipso daturus esset, Atticus respondit, se non putare. 88: & fam. 24. 112: AVCTORITATE tna] auctor enim fuisti, ut ita me gererem, ut etiam Ligurino momo satisfacerem. 80. TRANSITA] quid si, Transitans? ut transitans L. Tullius acceperit, sed & semel in diem; & tamen lege Iulia: quæ, transeuntibus, magistratuumq; comitibus ut fœnum aliaq; ab oppidis & uicis subministrarentur, iubebat. (72: 76.) ergo semel in diem L. Tullius, tantum quod necessarium esset: cum alii, Iulia lege abusi, ex omnibus uicis, etiam quod necessarium non esset, transeuntes acciperent. In Bessarionis libro, Transitam, item in duobus manuscriptis apud amicissimum meum. Q. TITINIO] qui mihi legatum dedit L. Tullium. CILICIAE præfeci] ipse in Asiam proficiscens, partem prouinciæ meæ. CERTVM hominem,] grauem. SED mirifice] aut, Sed, accipe dictum ad augendam laudem; ut si dicas, homo eruditus, sed eloquens in primis: aut pro, Sed, repone, Et.

CI-

Cives Romani pauci,] cur non Cyprii simul & Romani? quia, cum Cyprii alios in iudicium uocant, possunt de suo iure decedere, atque extra insulam ad eum, qui ius dicit, ire: cum uero uocantur ab aliis, utuntur priuilegio suo.

82.

Asiae nostrarum diœcesium,] non Asiæ uniuersæ, sed tantum nostrarum in Asia diœcesium. partem Asiæ regebat. Eana] sic duo antiqua exemplaria, Caualcantis, & Bessarionis. ego, Fana: cum in libris manuscriptis E sæpe reperiatur pro F, errorem creante similitudine. sententiam au tem ipse confirmat in epistola 1. libri 1. ad Quinctum fratrem, cum pecunias ad templum decretas non accepisse scribit. Τέθριππα] ne dicarentur ei quadrigæ æneæ, aut marmoreæ. In hac mea Asia] in hac parte Asiæ, mei imperii quæ est. Optanda fuerit.] nunc enim apparet magis nostra abstinentia; qui iter per Asiam ita fecimus, ut ne in fame quidem alieno uti uoluerimus. ipsi de nostro sumptus omnes fecimus. Consulibus] consules à Cicerone hic esse adscriptos, credibile non est. quasi uero ita peregrinaretur Atticus in rebus Romanis, ut, qui consules essent eo anno, ignoraret, presertim sex mensibus post, quàm magistratum inierant. glossam igitur puto alicuius fuisse, qui se belle facere existimaret, si ad diem, quo Cicero in prouinciam uenit, annus quoque adiungeretur. Qvvm Phemio] quum operam dabo, ut κέρας Aonium Phemio reperiatur. Aonium autem, quòd Aonum regio cantoribus celebrata, ideoq; in ea cornua præclarissima. Isavricvm] non

V respicit

respicit χώρας, sed, Forum. Bessarionis liber non, Aonium, sed, omnium.

82.

AD IIII. cal. Sext.] integer non erit annus, si uenit pridie cal. decedit ad IIII. probabilius igitur, Ad III. ut est 92. PONTINIVM] legatum meum, hominem prætorium. fam. 26. POSTVMIA.] uel uxor Pontinii, uel amica. NEGOCIANTI] uide 85. TORQVATO in Lenio tuo] cui petenti, ut Lenio tuo præfecturam deferrem, negaui, quia Lenius negociator. 85: SYNGRAPHAE caussa] si præfectus ideo esse uellet, ut ea potestate nummos à Salaminiis exprimeret; non esse, cur præfecturam peterent: me enim curaturum, ut exigeret. FIDEM meam] ut, quod promiseram, re præstarem. INIVRIIS] equitibus Salaminios uexarat: supra ibidem, & 85: MEIS in ciuitatem beneficiis] quia non accepissem, quod prætori dare consueuissent: & quia Scaptii equites ante certā diem ex insula decedere iussissem. 91: PRAETORI] pro consule: antiquo more, cum omnes magistratus, quibus pareret exercitus, prætores appellabantur. sic in Verrem libro III. Cohorti prætoriæ, pro, comitibus consularibus. Pedianus: VECTIGALI] à me remisso.

83.

TRANSLATICIO] in suum enim edictum ex aliorum edictis, qui Ciliciam administrauerant, cum alia multa, tum caput de centesimis transtulerat. 87: centesimis autem maiores usuras pendi, L. Lucullus, Ciliciæ pro consule, primus uetuerat: qua de re quod in eius uita Plutarchus tradidit, ope

ræpretium

ræpretium est uidere. CENTESIMAS] ut cre ditoribus centesimæ usuræ soluerentur. CVM anatocismi anniuersario] quæ est usurarum in singulos annos quasi regeneratio. accrescebat enim ad sortem id, quod, usurarum nomine, suo tempore dissolutum non erat. ita, aucta sorte, ad usuras quoque necessario fiebat accessio. atque hæc est, quam Cicero παλιγγενεσίαν uocat: ego, dum rudibus seruio, uerbum de uerbo exprimens, quasi regenerationem conuerti. hoc mihi, in hac secunda commentariorum meorum editione, paulo fusius explicandum putaui; quia quosdam animaduerteram, qui, propter eam, qua usus fueram, breuitatem, sententiam meam minus peruidere potuissent, parum de ea considerate pronunciasse. QVATERNAS] centesimas, cum ego unas haberem in edicto. IVS EX illa syngrapha] non de quaternis centesimis, sed de sorte, & unis centesimis: quæ ipsa posse peti ex syngrapha, uetabat lex à Gabinio consule lata, cum pecunia data esset contra ipsam legem. quod ignorans Cicero cohorruit primo, ueritus ne ex illo s. c. cogeretur ius dicere de quaternis centesimis: postea animaduertit, illud s. c. non de quaternis exigendis cauere, sed ne fœneratores sortem ipsam amitterent, quia contra legem Gabiniam dedissent; ne ue Salaminii, præter numeratam in publicum pecuniam, multarentur, qui contra eandem legem accepissent. lex autem Gabinia non modo pœnam irrogabat fœneratoribus, & uersuram facientibus, à qua liberauit utrosque primum s. c. sed uetabat quoque ius dici ex ea syngrapha. cui rei fuit remedio secundum s. c. iisdem consulibus fa-

ctum, ut ius diceretur de sorte, & de unis centesimis, ut eodem iure esset ea syngrapha, quo ceteræ. nam ante secundum s. c. eodem iure non erat; cum de ceteris dici ius posset, de ea non posset. dabat igitur alterum s. c. idem ius huic syngraphæ, quod aliæ habebant ex edicto, ut ex iis ius non supra unas centesimas diceretur. FRAVDI esset] ut neque fœneratores creditam pecuniam amitterent, neque Salaminii multarentur, quod contra legem uersuram fecissent. NIHIL se iuuare illud] s. c. iuuabat quidem, ne præter amissam pecuniam etiam damnarentur, quod contra legem fecissent; sed non iuuabat, ut sortem cum fœnore quaternarum petere possent è syngrapha. quod nec alterum s. c. dedit; dedit autem, ut ex ea syngrapha ita ius dici posset, sicuti ex ceteris: quod primum s. c. non dederat. VT ET ea syngrapha] corruptus locus; qui sanus id significaret, quod proxime ostendimus. DEDI ueniam] concessi: quod tamen non debebam. Salaminii enim, ut usura consisteret, aut numerare uolebant, aut in fano deponere: sed ego Bruti causa in Scaptium propensior: itaque rem sic reliqui. Illi, inquit, impudenter petenti ueniam dedi: Salaminiis autem, querentibus id fieri, &, ut in fano deponerent, postulantibus, non concessi.

83.

AVT bono nomine] stultus non erat: quia rem sic relinquens nihil amittebat. neque enim periclitaturus unquam de centesimis cum anatocismo; cũ de his intelligeret Salaminios nunquam recusaturos. etiam usuram capiebat, quoniam in fano depo sita

sita pecunia non esset. ergo in hoc minime stultus: impudens autem, quia quaternas, contra quàm esset in edicto, speraret. Bono nomine] honesto: quia centesimas cum anatocismo concedebat edictum. Non bono] turpi: quia quaternæ contra edictum. Contentus erat] contentus erat futurus, cum quaternas plane desperasset. nam tum quidem aperte ostendebat, contentum se non esse. tacite igitur sic ratiocinabatur Scaptius, ut contentus tum esset centesimis, cum de quaternis non succederet. secum ipse uidelicet ita loquebatur: De quaternis non impetro: quid agam? rem sic relinquere, è re mea est: impetrabo fortasse ab alio pro consule, Bruti gratia, cuius commendatio apud hunc minus ualet, quàm speraui: differam, cum in dilatione spes sit, neque tamen damni quidquam; quoniam usura non consistit, pecunia non deposita. Hoc est, quod queritur Cicero Salaminiis timens, pag. 85. Quid, inquit, iis fiet, si huc Paullus uenerit? qui erat Bruti affinis. Avunculo] M. Catone, cuius uterina soror Bruti mater Seruilia. Perpetuo fœnore] sine renouatione singulorum annorum, sine anatocismo, ne usuræ usurarum soluerentur, sed centesimarum perpetuum esset fœnus, non interruptum, non renouatum alio præterea fœnore adiecto. Ducerentur] in supputatione. inde subduco, & rationes subducere. Quid intersit] quid lucri creditoribus fiat ex hoc s. c. ἐκ παρέργου.] quasi præter propositum, interponam hoc de Lucceio. 331. His decretis] quæ pro creditoribus fiunt. quibus decretis tribunus pl. aliquis excitabitur ad

legem de nouis tabulis ferendam, quia ſenatus uoluntatem animaduerterit in creditores eſſe propenſiorem. C. Ivlivs] C. Cæſar in conſulatu. Cvm dieculam dixerit] malo, Duxerit: quod aliis quoque uideo placuiſſe. ut diem Cæſar ſolutionis produxerit, qui conſultum debitoribus uellet. et, Dieculam, potius, quàm diem: quia parua res quæ uidebatur, ſummum detrimentum attulit reip. Plvs] tulit mali, perſpicuum eſt ſubaudiri. Meditare] ut defendas. Integram rem] nihil enim à me factum eſt contra Scaptii uoluntatem; rem ſic reliqui: quod ille me rogauit. 83. De ἐνδομύχω,] de filia collocanda: uide 75: Postvmiae filiæ &c.] mallem, Filio: ut Poſtumiæ filium generum probet: quoniam Pontidia, de alio locuta, certi nihil afferebat. 86: Tavrvs] quem tabellarii, ex Cilicia Romam euntes, tranſirent neceſſe erat. Quinctus autem Cicero Ciliciæ præfectus, trans Taurum: Marcus in Aſia, cis Taurum; ut mittere tabellarios Romam poſſet. Fvlcio.] ut tuis ne deſit. 75. 80: Valerivm] Attici puto debitorem. Qvo die myſteria] in quem diem incidant myſteria. nam intercalatio ordinem dierum mutabat. ſed Atticus, qui Romæ propius abeſſet, intercalationis dies, & dies item reliquos certius noſſe poterat. 79:

IN LIBRVM VI. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 84.

A D QVINCTVM terminia] placet, Ad v. Terminalia: ut sit, die v. ante Terminalia, sicuti, ad v. calendas, die v. ante calendas. SIC enim postulas] hoc si quis traiiciat, & post uerbum, Instituam, collocet; ut ego existimo, non inepte faciat. οἰκονομίαν meam] οἰκονομία est ordo in re domestica; μεταφορικῶς hic sumitur pro ordine, quem scribentes seruamus. EQVOTVTICO,] hoc oppidum fuit in Apulia. nominatur in Itinerario Antonini. MEAM βαθύτητα] grauitatem, & tolerantiam; cum ea fero, & dissimulo, quæ ille commisit. sic 76. Appii uulnera non refrico, sed apparent, nec occuli possunt. LIBERTATEM] quòd non omnia Scaptio, quem mihi Brutus commendauerat, concessi. 82. 83.

84.

HANC non nulli] uel, Hanc, interpretare, dissimilitudinem administrationis: uel, Hæc, repone pro Hanc. COEPERAM:] mea sponte. SED: dico?] sed eum nunc quidem minus amo.

hoc dicturus fuit. deinde reuocauit se, ne Atticum offenderet, Bruti amantissimum. Dico? dicon, quod uolui? non faciam: et abieci quod eram dicturus, ne te offenderem. MANDATIS] Bruti. POLLICEBATVR] ob acceptum à me beneficium. ILLI] Bruto; cui debebat. 80. PREMI coeptus] ut solueret eam pecuniam, quam à Pompeio, bellum in iis regionibus contra Mithridatem gerente, mutuam acceperat. TALENTA Attica] talentum Atticum aurei sexcenti. IN VSVRAM menstruam] soluit Ariobarzanes usuræ nomine singulis mensibus talenta Attica XXXIII: nec ea tamen in usuram satis sunt. SORTE] pecunia Ariobarzani credita. ACCVSARE regem] qui Bruto non solueret, presertim cùm mihi promisisset.

85.

VT PRO Glabrione Scæuola,] pro Glabrione pupillo tutor Scæuola fœnus, & impendium recusauit aduersus creditores pupilli. ita ego alterum duorum faciam, ut aut tutelam regis, mihi à senatu traditam, renunciem, ac depōnā, aut aduersus eius creditores fœnus, & impendium recusem. hoc est, ita pergam in tutela, ut, quod pupilli nomine fœnus & impendium est soluendum, id non soluam. DETVLI:] ut supra infraq; (82: 85:) dicit se Scaptio petenti negasse. nisi si duo Scaptii fuere, quod opinor: ut hic in regno Ariobarzanis negociaretur, ille in prouincia Ciceronis. 83: INTERCESSISSE se.] apparet, quam pecuniam Scaptius & Matinius Salaminiis Romæ dederant, eam pecuniam & ipsos mutuam sumpsisse, sponsore Bruto. nam, intercedere, uerbum est de sponsionibus

usurpatum: ut oratione II. in Antonium: Tantum pro te intercessisse dicebat: et hic II: Accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. VT SOLVERENT etc.] ut omnem pecuniam Salaminii soluerent; quoniamq; per sexennium ea pecunia usi fuerant, eius sexennii centesimas usuras soluerent. DVCTIS] subductis: unde ducere rationes. CVM renouatione singulorum annorum] cum anatocismo anniuersario, id est, ut usurarum centesimarum, quæ solutæ non fuerant, usuræ cum centesimis simul soluerentur. id enim est renouare fœnus per singulos annos, ut summa fiat, pro centesimis non solutis quantum noui fœnoris sexennio creetur, ducta ratione per singulos annos.

85.

QVAE ERAT in edicto meo:] centesimæ usuræ consistere debuerũt, quas, habebam in edicto meo, me esse obseruaturum cum anatocismo: consistere autem ab eo tempore, quo tantum pecuniæ deposi tum fuisset, quantum deberetur ductis centesimis cum anatocismo. id Salaminii nolebant: sed ego postulantibus ut deponerent, non concessi. SI HVC Paullus uenerit?] si, inquit, acciderit, ut L. Paullus, qui nunc consul est, consulatu functus huc pro consule mittatur: male cum Salaminiis agetur. Brutus enim contra eos omnia Scaptii causa impetrabit: quaternas dare cogentur. Erat autẽ affinis Bruti Paullus; quòd eius frater Lepidus Tertullam, Bruti sororem, habebat in matrimonio.

86.

MEO DECRETO &c.] antiqui libri, quorum mihi copia fuit, omnes sic, Soluta res Scaptio statim

tim quam decretum sit tu iudicabis. unus, Soluta res captio. uideamus num tueri liceat antiquam scripturam. quod opinor licet. primum interpunge sic. Igitur meo decreto soluta res, Scaptio, statim quàm decretum sit: tu iudicabis: deinde expone: Igitur datum hoc sit à me Bruti gratiæ, ut quaternæ Scaptio soluantur meo decreto, idq; statim quàm decretum sit: sit inquam res Scaptio soluta: tum decreti mei iudex ipse eris: plane tuo iudicio stare constitutum est: ad neminem prouocabo, ne ad Catonem quidem: quem certo scio, inique decretum à me, dicturum. te unum, inquam, decreti mei iudicem constituam: certe, quæ tua est æquitas, decretum meum probare non poteris; quanquam Bruti causa omnia cupias. patere igitur à me non decerni. Non enim, reuera se esse decreturum Cicero dicit, sed utitur quodam simulacro, ut Atticus, re ante oculos posita, turpitudinem cernens excuset eum, quia pro Scaptio, id est pro Bruto, non decreuerit. forte etiam, cum, ut dixi iam, uno in uetere libro scriptum sit, Soluta res captio; legi rectius possit, mutatione parua, soluatur Scaptio statim. quàm directum sit, tu iudicabis. atque in hanc opinionem eo me facilius demitto, quòd eodem modo non dubie uidetur esse corrigendus locus in agraria II. legendumq; , directo, & palam; non, ut est in impressis libris, decreto, & palam. τὸ γὰρ ἦν] hunc locum infra, ubi integer recitatur, uberius exposui, 123: Sex libris] de republica, & de optimi ciuis officio. prius tamen nouem libros conficere in animo habuit. 328. Cn. Flavio Cn. F.] legebatur antea, Cn. Flauio Annii filio: corrupte:

rupte. nam filii à prænomine patris ostendebantur: Annius autem non prænomen, sed nomen, idest fa milia. mendosam igitur dictionem semper credidi, mutare uero non audebam, cum & à Plinio libro XXXIII. cap.I. & à Gellio lib. VI. cap. IX. hunc esse appellatum uiderem Cn. Flauium Annii filium. po stea Liuii libros percurrens cum ad eum locum li bri IX. uenissem, in quo Flauium hunc scribam Cnei filium uocat: Cn. F. ego quoque in Cicero ne scripsi: itaq; Plinii, Gelliiq; locus erit emendan dus. ISTAM tabulam,] Flauius scriba, cum po pulus, qui dies aut nefasti, aut fasti essent, igno raret, eorumq; notionem à iurisconsultis peteret, ipse fastos circa forum in albo proposuit, ut, quan do lege agi posset, sciretur. quo beneficio populi gratiam, indeq; curulem ædilitatem libertino pa tre natus obtinuit. TABVLAM igitur fastorum. οὐκ ἰλαθεῖς illud &c.] est hoc ἐκ τῶν αἰνιγμάτων. nam neque supra, neque infra quidquam est, quo niti coniectura possit: nec diuinare nostrum est.

86:

IMPERATORE] appellato. 79. PHILO TIMI literis] Romæ scriptis. BINAS] unas, quarum est principium, Saturnalibus mane, 78: al teras, hoc principio, Te in Epeirum, 80: MIHI placere:] ut nubat ei, de quo scribis: quem ex e questri ordine fuisse, proxima uerba declarant. 94. TVVM ueterem gregem] mallem de equestri ge nero, quàm de patricio, cogitasses. opinor enim, de patricio discedens Cicero mandauerat. Parui, inquit, tibi, monenti, ut me in meum ueterem gregem referrem: id est ut cum meis equitibus

affinitatem iungerem. CORRECTA uero epistola Memmiana,] quod antea scripseras de Memmio, Pontidiam scilicet nugari, postea correxisti, cum eam certa loqui significasti. 83: NIHIL negocii fuit] perducere me in eam sententiam, ut de uno Memmio cogitarem. MALO] generum. A PONTIDIA] de quo Pontidia sermonem habuit. 83: ADIVNGES] ad consultationem de Tullia. FRATRIS Appii] non puto intelligi de Ap. Claudio P. Clodii fratre, (hic enim tunc uiuebat) sed de alio, cuius paulo ante mortui hereditatem Aufius adierat. AMOREM] ut non solum rei, quam Appius habuit, sed amoris etiam, quo me uiuens prosecutus est, heres Aufius sit. Est autem nota locutio, cernere hereditatem, & hereditate. utroque enim modo ueteres Latini loquebantur. QVI] Appius potius, quàm Aufius. IN BVRSA.] cum T. Munatium Plancum Bursam lege Pompeia de ambitu accusaui, epist. fam. 96. 131. et Philippica v. hunc Bursam postea Cæsar, uicto Pompeio, cum aliis non paucis, lege Pompeia damnatis, restituit. LIBERARIS] si de Tullia mea confeceris. FVRNII exceptio] Furnium tribunum pl. Ciceronis amicum legem opinor tulisse de rectoribus transmarinis, nisi Parthus moueret intra Quinctilem mensem, eos posse decedere. at id ipsum tempus Cicero timebat, ideoq; exceptionem illam minime probabat. uolebat autem omnino ferri, ut, annuo imperio terminato, decederent: quod ipse non magis odio prouinciæ, quàm Parthorum metu, cupiebat. REMOVENDVMQVE censeo]

ſeo] quod attinet ad ocium, & ſalutem reip. nihil eum diſſimulaturum putemus. Et hoc adſcripſit Cicero, quia, cum ſupra dixiſſet, Vſquequaque, de hoc cum dicemus, ſit hoc quaſi καὶ τόδε φωκυλίδου; quibus uerbis perpetuum in Pompeio notauit diſsimulationis uitium; exceptione hic utendum putauit, cum de communi ocio loqueretur. remoueamus, inquit, ab eo uitium diſsimulationis. οἰκονομία] ordo, & diſpoſitio rerum, quæ ſcribuntur. σχεδιάζοντα] qui ſcribis non ordine, ſed ut quidque in mentem uenit. SED ALTER, etc.] frænis egebat Quinctus, ut ingenio ualens plus etiam quàm ſatis eſſet; calcaribus Marcus, ut tardior. ergo hic Ephoro, ille Theopompo ſimilis, utrique Iſocratis diſcipulo. Suidas. DARE] Laodiceæ. 80: OBSERVABO,] quo die Liberalia de more celebrantur, eo die (nempe XII. cal. Apr.) togam puram Quincto daturus ſum. Quoniam autem mutare dies ſolebat intercalatio; (&, intercalatum eſſet, nec ne, Cicero ignorabat) ego, inquit, Liberalia ſic obſeruabo, quaſi intercalatum non ſit: ſuo inquam die obſeruabo; quando mihi eſt ignota intercalatio. 89: 93 IN AMORIBVS eſt.] cariſſimus eſt. nota locutio fam. 110. AIVNT eum] alii, Aiunt ſe. malo, Eum, ex antiquo libro Beſſarionis: idq; magis poſtulat latini ſermonis probata conſuetudo. THERMVM, Siluium] uicinarum prouinciarum rectores. BIBVLVM] Syriæ pro conſule. SCROFA] noſtri cupidiſsimus. cui ſi daretur occaſio, iure poſſet me laudibus efferre. LAVTVM negocium] egregia mea prouincialis adminiſtratio.

INFIRMANT

INFIRMANT πολίτευμα Catonis] non ita publicam rem administrant, ut Cato iubet. CAVSAM meam] ne patiatur mihi prouinciam prorogari. 77.

87.

DE AMIANO,] hi tres, Amianus, Terentius, Meragenes, uidentur Attico pecuniam debuisse. et quod sequitur, Spei nihil, expono, de exigenda pecunia. DIONYSIVS] Ciceronum magister, tui amantissimus, qui adest, & rem tuam mecum curat. NVLLVM uestigium] hominem conuenire uolebam, ut agerem de tuo nomine, non modo non potui, sed nec ullum eius uestigium agnoui. MERAGENES certe periit.] Attici debitor est, ad inopiam redactus. Periit: decoxit, perdidit omnem rem: ut de pecunia tua prorsus actum sit. MANDAVI] dedi negocium, ut, quod de Rhosio scripsisti, ageretur. LANCIBVS etc.] iocus, quia scripserat Atticus, uasis fictilibus se esse usurum. quid, inquit, cogitas? in lancibus & splendidissimis canistris olufcula apponebas; iisq; nos pascere solitus es, cum præterea nullum esset obsonium: in uasis fictilibus, quæ humiliora sunt, quid appones? certe uiliora esculenta. INFELICITATIS] quasi infelicitatem quærat, qui tam frugaliter cogitet uiuere. REPERTVROS] ii, quibus mandaui, polliciti sunt se reperturos. 82. INEPTAS] scripsit enim, ut ex Axii literis cognoui, confectum per se Parthicum bellum: cum non ita res sit. 81. ALIQVANDO commoueatur] aliquando Parthici belli curam suscipiat, quod

non esse confectum, ex Bibuli literis intelliget; contra quàm Cassius scripsit. 81. HABEO Iunium & Quinctilem in metu] qui sunt postremi duo menses imperii mei annui. uenit enim in prouinciam Cicero pridie cal. Sext. ut est 82. et ad Appium 35. SVSTINEBIT] impetum Parthorum, usque eò, dum annua mihi finiatur admi nistratio. SI NON tam cito] si prouinciæ mihi tempus non prorogatur; nec mihi liceat, casu aliquo, ut fit, anno confecto decedere; quid me fiet? SVSTINEBIT] bellum, & impetum Parthorum: quibus, ante quàm in meam prouinciam perueniant, per Syriam, prouinciam Bibuli, transeundum est. QVID illo fiet?] antiqua locutio: ut in epistola ad Terentiam, Quid Tulliola mea fiet? fam. 235. QVADRINGENARIAS] quadringentis militibus in cohorte, armatura Romana. quod sequitur, ∞ ∞; significari duo millia, supra docuimus in narratione de numerorum antiquorum notis. IN NOSTRA prouincia] non cui ego præsum, sed in prouincia populi R. 81. ALIQVANTVM negocii] non multum, quia Parthi nihil mouent; sed aliquantum tamen, quia sunt in nostra prouincia. ut in eo quiddam mihi sit negocii, quia, propinqui cum sint, timendum est à subitis excursionibus. PRAETER illam exceptionem,] exceptio erat ex prouincialium commodo contra publicanos, id est contra ordinem equestrem. nam publicani omnes equites.

87.

NIMIS graui præiudicio in ordinem nostrum] Attici uerba de exceptione edicti. In ordinem no

strum

ſtrum : quia & Atticus, & Cicero patres habuerant equites Romanos ; cum tamen Cicero equeſtri quidem loco natus eſſet, equitumq; more et quum publicum haberet, ordinis autem diceretur eſſe non equeſtris, ſed ſenatorii. honeſtius enim ab eo, quod nobilius eſt, quàm ab eo, quod minus nobile, nominamur. publicanis autem fere ſemper cum prouincialibus negocium erat è uectigalium exactione, et Bibulus equitibus infenſus, quia Cæſarem, inimicum ſuum, magno beneficio deuincti ſtudioſiſſime obſeruabant. Suetonius. ἰσοδυναμοῦσαν] exceptionem ſimilem, quæ prouincialibus magis, quàm publicanis, conſulat, translatam in meum edictum ex edicto Q. Mucii Scæuolæ, Aſiæ pro conſule. 77. et epiſt. fam. 17. TECTIOREM] ne aperta exceptione, ut Bibulus, equeſtrem ordinem offenderet. EXTRA quàm] cum in pactionibus prouincialium & publicanorum multa fierent contra fidem bonam, Bibulus in edicto ſuo ſcripſerat, ſe non ſtaturum tabulis pactionum. hoc idem Cicero, ſed tectius, his, inquam, uerbis γενικῶς : Extra quàm ſi ita negocium geſtum eſt, ut eo ſtari non oporteat, ex fide bona. Extra quàm : cum hac exceptione. EX FIDE BONA] ut ex bona fide conuenit. tectior autem ideo Ciceronis exceptio, quia neque pactiones, neque aliud quidquam nominatim, γενικῶς omnia complexus eſt : Bibulus autem de pactionibus expreſſerat, graui præiudicio in ordinem equeſtrem. nam, ſi pactiones non ſeruarentur, magnum in eo damnum publicani facerent. OMNIA de publicanis :] de omnibus controuer-

OMNIA

sia, quæ inter publicanos & prouinciales possunt existere. MAGISTRIS faciundis] magistros auctionum intelligit: de quibus in epistola 1. VENDENDIS] ut ex edicto primum à creditoribus possideantur bona, deinde, magistris factis, uendantur. PEREGRINIS] non Romanis, sed peregrinis, id est suis. 90: NVGATORIBVS] leues, inquis, erunt iudices, siquidem Græci erunt. quid refert? ipsi tamen ita exultant, quasi summum à me beneficium acceperint. VOSTRI] qui Romæ iudicant. εἰρωνικῶς dixit. MANCIPEM] quasi non grauis iudex esse possit, qui ob quæstum publica conducat, uel emat. NE CVI molesti sint:] acerbiore uectigalium exactione. itaque hoc accidit παραδοξότατον, id est maxime præter opinionem. ante enim molestissimi prouincialibus publicani. VSVRAS eorum,] quas prouinciales ex pactione publicanis penderent, donec debitum uectigal soluerent: quod & Seruilius cognomento Isauricus, Ciliciæ pro consule, ratum esse uoluit. ego autem (inquit) prouincialibus amicior: qui usuras, pactionibus adscriptas, non seruo; sed diem statuo satis laxam, qua uectigal publicanis debitum soluant: quam ante si soluerint, ad uectigal usuras tantum centesimas addent: si non soluerint, tum, quæ pactionibus adscriptæ sunt, eas usuras soluant. quod ne accidat, consulto diem statuo satis laxam, quo possint matura solutione usuras illas intolerabiles effugere. CENTESIMAS ducturum] hoc seruaturum, ut centesimas duntaxat cum uectigali soluant publicanis. quod illis multo erit facilius, quàm si usuras illas, quæ pactionibus adscriptæ fuerant,

centesimis uidelicet non comparandæ, ex instituto Seruilii cogerentur soluere. EX PACTIONE] soluant, ut pactionibus adscriptum est: adscriptũ autem erat grauissimum fœnus: quod seruauerat pro consule Seruilius. SOLVUNT tolerabili fœnore:] soluunt uectigal iam ante debitum, cum centesimis: quod est fœnus tolerabile. SI ILLAM iam habent] Caualcantis liber, illa, etiam alter antiquus. mendum tamen remanet in particula, Si. sequitur tralatio à mensura, copiam significans. publicanos ualde uerbis orno, crebro inuito. MAXIME puteti] esse mihi familiarem.

88.

μηδὲν αὐτοῖς] nihil ipsis tribuo: quamuis eos habeam in deliciis, nihil tamen ipsorum causa facio, quod factum reprehendi possit. RELIQUA] quæ perficiunt græcam sententiam. DE STATVA Africani,] quam Metellus posuerat omissa censoris subscriptione. ὦ πραγμάτων ἀσυγκλώτων] quasi dicat, scribis ordine perturbato. quod supra dixit, Te enim sequor σχεδιάζοντα. IPSVM] ipsa res, σχεδιασμὸς tuus. uel, me ipsum ipsa me perturbatior εἰκονομία delectauit. SCIPIONE hic Metellus] P. Scipionem Nasicam Serapionem, qui Ti. Gracchum interfecit. Metellus autem, de quo loquitur, est Q. Metellus à Q. Cæcilio Metello Pio adoptatus, cum ex gente Cornelia esset: itaque Metellus Scipio nominatur à Pediano in argumento Milonianæ, & in s. c. quod insertum epistolæ mittit M. Cœlius ad Ciceronem fam. epist. 117: & Plutarchus in uita Ciceronis. PROAVVM] hoc modo. Nasica Serapio genuit Nasicam,

Nasicam, qui consul fuit cum Bestia, anno ab V. C. 642. hic autem Nasicam Crassi oratoris generum; ex quo Nasica hic, à Metello Pio adoptatus, Corneliæ pater, quæ Pompeio Magno nupsit.
AD OPIS] ædem. è græcis fontibus figura deriuata. SERAPIONIS] Scipionis Nasicæ, à mancipio Serapione cognominati ob similitudinem formæ. epitome Liuiana lib. LV. Plinius, Valerius hic cum esset pontifex max. Ti. Gracchum impetu facto interfecit. SI SECVS est] si aliter est; atque ego scripsi in libris de rep. BELLE ἠπόρησας] acute, nec sine causa dubitasti, utrum de Flauio & fastis ita sit. 86. τὸν τῆς ἀρχαίας] illum ex ueteri comœdia celebrem. Horatius sat. IIII. lib. I.
» Eupolis, atque Cratinus, Aristophanesq; poetæ,
» Atque alii, quorum comœdia prisca uirorum est.
ERRAVIT] de Eupoli. NON dixit] dixit & Valerius. TVO familiari] ex assidua lectione. XXDC] quæ Philotimo soluta sunt à debitore meo. RELIQVA mea.] quæ mihi reliqua debebantur.

88:

τί λοιπόν;] quid superest, quod ad te scribam? INAVDISTI] huius uerbi uis hæc est, ut non nisi de rebus occultis usurpetur: ut in epistola ad Pætum: Aquini & Fabrateriæ consilia sunt inita de me, quæ te uideo inaudisse. et apud Plautum, aliosq; eiusdem generis sunt exempla: ut legentes ad usum latinæ locutionis obseruauimus. NIHIL eiusmodi est] non est, ut quidquam inaudire potueris à me turpiter commissum. nihil enim committo. πολλοῦ γε καὶ δεῖ. PROBE respondisse.] cum respondisti,

ſpondiſti, te non putare, pantheras mandato meo quæri, ut ad Cœlium mittantur. 81 : FIDENTIVS] nam cum dixiſti, te non putare; non ſatis fidenter reſpōdiſti. uellem affirmaſſes; non eſſe cur pantheras Cœlio, collegæ ſuo, ſeorſum ab ipſo uenationem adornanti, ſuſpicetur à me miſſum iri. COELIVS libertum] M. Cœlius Rufus, ædilis curulis deſignatus cum M. Octauio, Philonem libertum miſerat. fam. 118 : SED à ciuitatibus] ſic in antiquis libris. puto rectius, & de ciuitatibus, literarum mutatione parua: ſiquidem pro, ſed, ueteres librarii ſcribebant, ſet: item, it, quit, pro id, quid: aliaq; huius generis multa. ſcripſerat ad Ciceronem Cœlius, ut & pantheras ſibi mitteret, & M. Feridii agros, (fam. 119:) qui ciuitatibus fructus penderent, immunes eſſe uellet. de agris reſpondit Cicero: In mea prouincia nihil cuiquam adimitur, niſi ſi quid quis debeat. nam creditoribus ut ſatisfiat, uolo: itaque non eſt, quod petas, ut ciuitatibus adimam fructus, qui ex agris capiuntur. ac miror, cur petas: cum Romæ audire poſſis, nullam in mea prouincia nummum, niſi in æs alienum, erogari. quod ſi non auditur, meaq; ſunt obſcura facta, ut tanquam in tenebris lateant: moleſte fero. NEC mihi conciliare] qui pecuniam non debitam uel ipſe cepiſſet, uel alteri conciliaſſet, is lege tenebatur. in Verrem lib. III. 97 NEC illum capere] ſignificatur, inter Feridium & Cœlium conueniſſe, ut, ſi Feridius, à Cœlio Ciceroni commēdatus, de immunitate agrorum impetraſſet, Cœlio pecuniam eius rei cauſa numeraret: quod quidem flagitii nemini eſſe committendum, minime uero omnium

Cœlio,

Cœlio; cui pecuniam capere liceret eo minus, quòd crimine repetundarum accusasset C. Antonium. ILLVD autem alterum] de pantheris. CIBYRATAS] ab urbe Cibyra, homines uenandi studio deditos. fam. 119. MAGNA in gratia] quia scripsisti ad eum, me scripsisse ad te, mirificum illum esse. 77. MANDAVIT,] ante quàm Roma discederes. QVEM iampridem nunquam uidet] supra tamen 78: dixit, Quam nunquam uidi: ut uideatur hic quoque legendum, Quem nunquam uidit. ASCRIBITO] cum Romam ad uxorem tuam Piliam literas mittes. LITERAS datúrum pridie cal. Ian.] locus ex epistola Attici: qui Ciceroni memoriam attulit clarissimi iurisiurandi, cum scilicet pridie cal. Ian. iurauit remp. à se esse seruatam. epist. fam. lib. v. 60: in oratione pro Sylla, & in ea pro domo. PRAETEXTATVS] cum effeci, ut summa tribuni pl. Metelli Nepotis iniuria summo mihi esset honori. Prætexta magistratuum toga, & puerorum ad annum XVII. PARIA paribus] qui in scribendo nihilo sum ornatior, quàm tu es.

89.

POTVIT Lucceius Tusculanum,] uendere. nisi forte sibi retinet animi causa. solet enim ibi se cum suo seruulo tibicine oblectare. EXPEDITOS] molestia æris alieni. QVIBVS omnibus est] in quos omnes conuenit illud Homericum, αἴδεσθεν &c. quòd pecunias in iudicio, cum propter æs alienum cuperent, tamen, deterriti metu, non accepissent. DE MEMMIO] exule reducendo. et exulabat de ambitu condemnatus. Appianus lib. 11. CV

RIO] C. Scribonius Curio tribunus pl. fam. 114: NOMINE,] pecunia ab Egnatio exigenda. IN MENSEM Martium] uide 80. GENVARIOS] nummos Genuæ cusos, quæ erat in Cæsaris prouincia. TALENTA Attica L.] summam pecuniæ subiecit, cum genus posuisset. EXTORSISTIS] ad Marathonis ædificationem. ODIVM Pompeii] prorsus hæc non conuenire uidentur in Pompeii personam. si quid opis afferrent ueteres libri, mallem, Posidonii; qui moleste ferret a Cæsare pecuniam Athenienses abstulisse ad Marathonem ædificandum, quam ipse suis Rhodiis datum iri non dubia spe crediderat. SVOS] quos suos certo putaret. COMEDISSE] auide præripuisse. IN MERITO reædificando] in Marathone ædificando, esset apertius, nec ἄλογον, ut opinor. scribit enim Tranquillus, Italiæ, Galliarum, Hispaniarum, Asiæ quoque, & Græciæ potentissimas urbes Cæsaris munificentia præcipuis operibus exornatas. DILIGENTIOREM] uobis instanti bus. CVRIO] tribunus pl. NEQVIOREM] uerbum proprie usurpatum de hominibus luxu diffluentibus. VINDVLLVM:] aut libertum Pompeii Magni, ideoq; patroni nomine utentem: aut gentilem. QVAE res] quæ hereditas. liberti enim patronis, & patroni æque libertis heredes erant, cum aut intestati, aut sine filiis obiissent. sin gentilis erat, de gentilicia hereditate accipiemus.

89:

LAGVNCVLAE] clarius, Imagunculæ. Bessarionis liber, Langunculæ. HOMINIS Bruti] ioco significat, Brutum re uera Brutum esse, qui

Vedio

Vedio utatur. et argute, Hominis Bruti, quasi non hominis magis quàm bestiæ similis esset. et, Lepidi, plane hominis lepidi, siquidem hæc de uxore ferat. ILLIVS lepidi] subaudi, Vxoris: usitata figura: ut, Terentia Ciceronis, Mucia Pompeii. Ex sororibus Bruti alteram habuit in matrimonio M. hic Lepidus, postea triumuir cum Antonio, & Octauiano; alteram C. Cassius, is, qui Cæsarem occidit. προπύλαιον Eleusine facere.] per amicos uidelicet. nam Appius iam ad urbem peruenerat. προπύλαιον autem, ut esset in urbe celebri monimentum nominis sui. ID IPSVM] te putare, nos ineptos fore, si προπύλαιον Academiæ fecerimus. IPSAS] ipsam urbem. nam Eleusin non tam Athenis propinqua, quàm Academia, quæ propemodum in portis erat. POST Leuctricam pugnam] post pugnam, qua Clodius à Milone apud Bouillas cæsus est. Leuctricam cur uocet, minus notum, nisi forte quia memorabilis è Clodii nece, ut illa è Spartanorum & Cleombroti regis occisione. DIE XX.] recte: tot enim dies à Clodii nece (is III. cal. Feb. est interfectus,) numerantur ad hunc diem: ut scripta sit epistola ad III. nonas Martias, L. Paullo C. Marcello cos. altero post Pompeii consulatum anno. 74:

EPISTOLA II. 89:

AB CINCIO] Romæ res Attici curante. ID CONSILIVM] consilium Quincti fratris de dimittenda Pomponia Attici sorore. Statius autem Quincti libertus. ILLVM autem] Quinctum. DE ISTIS rebus] de quotidianis litibus cum u-

xore. 68: MILITIAVE nostra] militiam uocat, quia cum agmine armato proficisceretur. uide 78: NEC satis est &c.] non mihi satis est, me tibi eum præstare, qui esse debeo: curam etiam suscipiam, ne quid ab illo secus, quàm uolumus, fiat. SOLEO hortari] ut ista sedet inter patrem, & matrem.

90.

NEQVAM,] inconsiderati, indiligentis, qui temere scriberet, quidquid in buccam. IN TROPHONIANA Chæronis narratione] Chæronem loquentem induxerat Dicæarchus in libris περὶ τῆς εἰς τροφωνίου κατάβασεως. Athenæus. MARE tam secuti] cum urbes ædificarent. DE ISTO Dicæarcho] glossema, Dicæarcho, suspicor. NON minus bene &c.] dignum, cui crederetur. ita Dicæarchum putabat, ut tu C. Vestorium, ego M. Cluuium. Et quoniam, M. Cluuio, primi correximus; nostra correctio si cui minus probabitur, huic opponemus duorum antiquissimorum exemplarium auctoritatem, Caualcantis, & Bessarionis. quam nos eo facilius secuti sumus, quòd & Vestorium Attici fuisse amicissimum, & Ciceronis Cluuium, utrunque Puteolanum, ipse nobis Cicero narrat tum in his epistolis, tum in iis, quas posterior ætas titulo Familiarium inscripsit. LEPREON] qui potest esse maritimum, cum Arcadia sit regio mediterranea? Tene autem, Aliphera, & Tritia, maritima oppida, ideo putabat Dicæarchus antiqua non esse, quòd Homerus τῷ τῶν νεῶν καταλόγῳ, cum naues enumerat è Peloponneso discedentes, mentionem istorum non facit. TRANSTY-

LI] in libros de rep. de quibus 86. 88. VT HABEAS] ut corrigas: nam Phliuntios non recte scripseram, analogia deceptus: quòd ut ab ἔποῦς, ἐι πτοῦς, ὀπούντιοι, ἐι ποῦντιοι, item Phliuntios à φλιοῦς deduci putaueram.

90.

PRAETER Ciliciæ.] Asiaticarum igitur diœcesium, non Cilicensium, forum egit. 82. et fam. 227. SVIS legibus] uide 87. IPSORVM furta Græcorum] cur, Ipsorum? quia Romani magistratus iuri dicundo, pecuniis autem publicis administrandis Græci ipsi præerant: primus autem Cicero permisit, ut ad ius dicendum suis etiam legibus, iudicibusq; uterentur: cum antea Romanis legibus ius dicerent Romani homines, aut qui prouinciæ præerat, aut ab ipso dati. REDDIDERVNT.] debitas pecunias. Vectigalia autem publicani quinto quoque anno de censoribus redimebant: & quinquennale spatium lustrum dicebatur. Varro. EX ILLA uetere militia.] quòd me iam pridem antelucanis ambulationibus consuetudo assuefecit, cum ita excitabat exercebatq; ambitio, ut in bello milites uictoriæ cupiditas.

91.

EMERENTVR.] annua prouinciæ administratio terminatur. sic emeritum annuum tempus (95.) pro confectum: et emerentur proprie stipendia militibus. CVRIONIS nostri] tribuni pl. qui s. c. fieri de prouinciis non patiebatur. TE VIDEBO] quia nihil noui de prouinciis decernetur: itaque utar ea conditione, qua profectus sum, ut, annuo imperio terminato, reuertar. IN MEA

prouincia]

prouincia] cum Salaminiis. REGNO] Ariobarzanis. 85. TVRBVLENTIS in rebus] cum penè ciuilibus insidiis oppressus est. 80. fam. 242: A PROXIMA quidem syngrapha,] quid, si, A prima quidem syngrapha? ut centesimæ ducerentur & à prima syngrapha, & cum anatocismo. NEC perpetuis] nec sine fœnoris renouatione, sed ut & ipsæ à Salaminiis soluerentur, & ipsarum item usuræ, ducta ratione per singulos annos quantum è centesimarum fœnore noui fœnoris crearetur. ita centesimæ nō perpetuæ ducebantur, sed renouatæ quotannis: quod supra dixit, Cum anatocismo. 83. 85. QVI ais] qui uerum est id, quod scribis? &c. HABEAT in syngrapha] non simul stant, uelle aliquid perdere, & habere quaternas in syngrapha, quod est hominis præter modum cupidi. FIERI non poterat] etenim erat interitus ciuitatis. 83. EGO pati possem] qui in edicto translaticio, centesimas me obseruaturum, haberem, cum anatocismo anniuersario, nihil ultra. 83. AVLI lex] Auli Gabinii. DEBITA sumpta] de uersura, uetabat lex Gabinia ius dici, hoc est, debitores in iudicium uocari à creditoribus de pecunia, quam uersura facta sumpsissent. id ob eam causam, ne prouinciales homines Romæ uersuram faciendo contererentur. IVS diceretur ista syngrapha] ut Salaminii, Scaptio & Matinio non soluentes, iudicio cogi possent. HABET iuris idem,] ista syngrapha nihil habere debet præcipui iuris, sed idem, quod ceteræ, hoc inquam, ut obseruentur centesimæ cum anatocismo. tantum enim senatus decreuit, ut ne ue Salaminiis, ne ue iis, qui dedissent,

fraudi esset, iusq; diceretur ex syngrapha inter Salaminios & fœneratores facta: quod sine s. c. non potuisset, lege Gabinia uetante. ergo hoc senatus decreuit, ut & dantibus & accipientibus caueretur: id non decreuit, ut à fœneratoribus exigerentur quaternæ: quod Scaptius postulabat. 83. 95. ORDINE] sapienter. inde ductum, quòd in ordine consideratio inest, & in consideratione sapientia. sic Philippica III. 191. Recte, atque ordine, eq; rep. fecisse, & facere.

91.

SPARTACO] qui seruile bellum excitauit. TENERA insula] imbelli, & deliciis potius, quàm armis, dedita: quam uel paucis equitibus posset Scaptius ad lubidinem uexare. contra dixit Virgilius, Scipiadas duros bello. NEGOCIATOREM neminem] præfectum haberemus. 82. 85. CUR potius, quàm cohortes?] fingit se mirari, cur Scaptius, cum pedites minore impensa possit alere, equites tamen malit: sed occulte significat, Scaptii consilium esse, ut equitibus ad extorquendas pecunias, insulamq; diuexandam utatur. quod peditum non ita firmo præsidio minus auderet. Et de peditibus, Cohors, dicitur, de equitibus, Turma. itaque in oratione pro Marcello pedites equitesq; significat, cum inquit: Huius gloriæ Cæsar, quàm es paulo ante adeptus, socium habes neminem: nihil tibi cohors, nihil turma decerpit. NEPOS] is est, qui rem temere profundit. sed est in Scaptium ironia, qui, non quia nepos esset, sed, quia rapinas & uim cogitaret, ideo turmas mallet, quàm cohortes. PRINCIPES] Cypri. SCIO]

ἐιρωνικῶς.

ἠρωνικῶς: ex hoc, inquit, iudica, num uelint, quòd ad me Ephesum &c. Eos libros] quos de rep. & de optimi ciuis officio ſcripſi. 63: 86. 101: 124: 156: & ad Quinctum lib. III. 127: Scripsisse te ad me] ut equites Scaptio ad cogendam pecuniam darem.

92.

Hic omnia facimus,] ne, à Dolabella accuſatus, prouincialium hominum teſtimoniis oppugnetur. epiſt. fam. 40. ad ipſum ita ſcribit: De me tibi ſic promitto, atque confirmo; me pro tua dignitate in hac prouincia, cui tu præfuiſti, rogando, deprecatoris; laborando, propinqui; auctoritate, cari hominis apud ciuitates; grauitate, imperatoris ſuſcepturum officia, atque partes. Honeste tamen] quatenus honeſte poſſum. quaſi eſſent non nulla, quæ fieri pro Appio non honeſte poſſent. Nec enim ipſum odimus] quanquam & inimici mei frater fuerit, & inimicus ipſe. Brutum] Appii generum. epiſt. fam. 32. Pompeius] cuius filius Appii filiam habebat in matrimonio. epiſt. fam. 32: Quaestorem] quem poſtea decedens prouinciæ præfecit. epiſt. fam. 26. Pammenia illa] quæ acta ſunt de domo pueri Pammenis. ſupra 80: Corcyraea] quam Corcyra dediſti. Potentiae Veſtorii.] cui controuerſia fuerit cum homine tam fatuo, tam nullius conſilii. Hic eſt Sempronius Rufus, qui Rufio per irriſionem uocatur 69. idem qui in epiſt. M. Cœlii, fam. 116: Caeciliam] Attici filiam. Literis] cum Romam ſcribes.

EPI-

EPISTOLA III. 92.

Ivvare posses:] non ideo scribendum ad te fuit, quòd me iuuare posses: quippe res dilationem non fert: tu autem ab urbe longe abes. 80. 81. πολλὰ &c.] quid significat? hoc: magnum est interuallum: multa interiacent. est autem hemistichium, & senarius integer ex uetere aliquo tragico. Nemo igitur potior;] neminem igitur fratri debeo præferre: si honos est: fratre mihi nemo debet esse potior. Alii, Bonos, pro, Honos, contra ueteres libros Caualcantis, & Bessarionis, nec mihi satis probata sententia. Pontinvs] qui erat & prætorius, & triumphalis. Ea lege] ut, cùm uellet, à me discederet. Qvaestorem] Cœlius nondum uenerat. Messinium igitur intellige. de quo & 94. 95. Sagax] quæro dictionem, quæ uituperet. nam sagacitas neque uitium significat, neque laudem. rapax, aut quid simile, cum sententia congrueret: sed libri ueteres, sagax: ut fortasse referri possit ad furta: quasi prædæ latentis callidus indagator.

92:

Decretvs] mihi ad annuã prouinciæ administrationem. cuius anni cum circumactus orbis sit, (adest enim dies ad decedendum constituta, III. cal. Sex.) frater, publico sumptu destitutus, qui tantum bellum sustinebit? Fratrem;] cum bellum periculosissimum impendeat. Nvgarvm aliquid] leuem hominem Messinium. non pius, si fratrem relinquo; non diligens, si quæstorem, rei militaris expertem. Nam si fratrẽ relinqueret, esset quidem diligens, at non pius. 94. Tva prouincia] tua

Epeirotica

Epeirotica negociatio. THESPROTIAE, & Chaoniæ] rebus tuis curandis in Thesprotia, & Chaonia: quæ sunt Epeiri loca. CONVENERAM] reuerterat ex Asia in Ciliciam, in qua fratrem hibernis præfectum reliquerat, sed eum tamen nondum conuenerat. 81 SI ID placeret] si mihi placeret, eum prouinciæ præponere. QVID uellet] utrum mihi placeret, relinquere, nec ne. SATISFACTVM] quod difficillimum est, prouincialibus simul & publicanis satisfacere. 87 RES gestæ] quas enumerat 73. et fam. 23. 245. CLAVSVLA difficilis in tradenda prouinca.] hoc extremum non facile possum explicare, quis me decedente prouinciæ præficiatur. CERTIORA] qui ab urbe propius absis. DE CVRIONE, de Paullo] C. Scribonio Curione tribuno pl. L. Aemilio Paullo consule, utroque Cæsaris causam defendente, accepta grandi pecunia. VICEM] quòd publicam causam deseruerint.

93

CONVENTVS non fuit] quaternas centesimas postulauit. 83 IN POMPEIVM, &c.] Ariobarzanis creditorem. 84 PROLIXIOR] facilior, liberalior: unde prolixa & benefica natura, in epistola ad Appium, nec alibi semel, & fere in hanc sententiam. PER IPSVM] ipsius Pompeii causa. PRAESTARE] præstare aliquem dicimus, cum efficimus, ne quid is committat secus quàm uolumus: ut ad fratrem libro I. In hac custodia prouinciæ non te unum, sed omnes ministros imperii tui sociis, & ciuibus, & reip. præstare debes. et ad eundem lib. III. Ego Messallam Cæsa-

ri præstabo. LIBERIVS] maneo in mea ueteri sententia, ut, Liberalius, reponendum sit: non correxi tamen, quia libri manuscripti in dictione, Liberius, consentiunt. PROMISSA] Pompeio promissa, Bruto curata. IN APPII negocio] quem à Dolabella accusatum, omnibus officiis, Bruti maxime causa, subleuaui. 92. & fam. 40: QVOD laborem] quid est igitur, quod animum meum solicitet, cum in Ariobarzane, & in Appii negocio cumulate Bruto satisfecerim? solicitat quod proxime scribam: in quo uereor ne Bruto satisfactum non sit. AMICOS habet meras nugas,] dubitatur, cum, Amicos, dicat multitudinis numero, cur proxime unum nominet M. Scaptium. dubitantibus respondetur, plures nominari, primum M. Scaptium, deinde alterum Scaptium, postremo Caium. nam quod non omneis accusandi casu subiecit; figura est Ciceroni usitata, ut 90: His ego duobus generibus facultatem ciuitatibus ad se ære alieno liberandas dedi: uno, quòd omnino nullus in imperio meo sumptus factus est. Hic cum expectari uideretur, Altero, quod, Vno, responderet; attende, quid subiecit. Hac autem re, incredibile est, quantum ciuitates emerserint. accessit altera, mira erant, &c. MERAS nugas] leues homines, & quos amicorum numero habere Brutus non debeat. M. SCAPTIVM] in Bessarionis libro, Manium Scaptium. supra tamen de M. Scaptio legitur, non Manio, 82; 85. Nam quod alii Matinium ex Manio faciunt, necessariam correctionem putantes: mihi secus uidetur. tantum enim eos nominat, quos re cognitos meras nugas

appellare

appellare potest, duos Scaptios, & Caium. Matinium dixit 82: non nouisse. præterea iam ostendi, non esse cur mutetur; cum dictio, Amicos inferiora spectet. hoc addam, obseruasse me, in antiquis libris Manium sæpe esse, ubi in impressis Marcum. addam & hoc, quod fortasse non nullis alienum à proposito uidebitur, ego tamen gratum fore puto ueterum monimentorum studiosis: Manium tam prænomen esse, quàm Marcum; deriuatum à mane, ut & Lucium prænomen à luce. et ut à mane Manius prænomen, à Manius Manilius nomen: (nomen pro familia usurpabatur) sic à luce Lucius, à Lucius Lucilius, nomen à prænomine. Et quoniam, ut diximus, in duobus prænominibus Manio & Marco manuscripti libri sæpe dissentiunt ab impressis: inde natus error, quòd prænomina ueteres fere una litera significabant: ut diuinandum fuerit, M. utrum significaret, Manius, an Marcus: cum Manius unica litera, sicut Marcus, scriberetur, una tantum adiecta lineola, quæ M, ad Manii significationem, ante secat, sic, M'. ME SERVATVRVM,] ne præfecturam negocianti darem. 81: 85. NOLVIT?] contentus enim centesimis & anatocismo Scaptius non fuit. 83. 91. SCAPTIO,] non is, de quo proxime supra, sed is, de quo 85. TRIBVNATVM] militum. CAIVS] Bessarionis liber, Gaius. forte, Gauius: ut sit is, de quo 85. P. CLODII canis] cum Clodius uiueret. Tamen, inquit, amicum & asseclam inimici mei ornare uolui præfectura, rogatus à Bruto. sic in oratione in Pisonem, Clodianum canem appellat Sex. Clodium.

93:

Si in præfectis habuissem,] apparet, Ciceronem Caii opera usum non esse, cum tamen ei præfecturam detulisset. 93. Culeolum uix auderem] fam. lib. xiii. 220: scribit ad L. Culeolum prouinciæ præfectum: sed eum hic significari, mihi non fit uerisimile. Culeolum alium, nullius pretii hominem, uidetur intelligere. Petere cibaria?] quæ præfectis de publico dabantur. Operatione] reponunt non nulli, Oratione: quod languidius uidetur. operatio ualet turpis instigatio. De Appio,] cum Appium, socerum suum, à Dolabella accusatum, mihi commendat. epist. fam. 115. Gravius autem] sine dubio sumptum ex ueteri poeta. et forte ita scribendum,

—Granius autem:

Non contemnere se, & reges odisse superbos. ut Granium, salsum hominem & dicacem, cuius mentio in libro de claris oratoribus, poeta nominet, ita dicere solitum, Ego neminem contemno, ne me quidem, sed superbos odi. Vides igitur Attice, superbiam ex illo uersu non amandam. In quo] cum ad me arroganter scribit. Inscriptam patri suo:] à te missam. Aperire] ante quàm ad Quinctum patrem mittatur. is autem, Cicerone in Asiam proficiscente, præfectus in Cilicia manserat. 81: De sorore] te audisse, illum uelle sorori tuæ Pomponiæ nuncium remittere. Nihil fore aliter, ac deceat] diuortium minime futurum.

94.

Nihil amplius.] alii sic interpretantur: Hor

tenſium filium non reprehendi, ne patrem offenderem. quaſi uero patres reprehendentibus flagitioſos filios iraſci aut ſoleant, aut debeant. Ego potius ſic. ad cœnam uocaui, quòd eſſet Hortenſii filius: aliis eum officiis non ſum proſecutus; ne pater, cui ſcio odioſum, inuiſumq; eſſe, moleſte ferret, quaſi ipſius iudiciũ reprehenderem. odit enim Hortenſius orator filium, quàm diu uixit: heredem tamen moriens reliquit. hæc Valerius lib. v. cap. IX. NE OFFENDAM patrem,] ſi filium habeam in comitatu meo. MODERABOR] ſi comitem effugere non potero; quòd reliquum erit, ita eum tractabo, ut facile intelligat pater, quem ipſe oderit, nec à me diligi. SI NIHIL fuerit,] hic uidetur legendum, Etiam ſi nihil fuerit. Beſſarionis liber pro, fuerit, habet, fieri.

EPISTOLA IIII. 94.

DISCESSVS noſter,] ſi à fratre ſeiungar. DE TVLLIA mea] de matrimonio. 86: DE LITERIS meis.] ad ſenatum, ſupplicationis honorem poſtulantibus: ὁ ἀπελεύθερος] libertus Philotimus.

94:

πεφυρακέναι τὰς ψήφους] rationes miſcuiſſe, turbaſſe: id eſt, minus bona fide egiſſe in emptione bonorum Milonis. κροτωνιάτου] Milonẽ deſignat, Miloni Crotoniatæ, cuius inſignis fortitudo fuit, cognominem. et τυραννοκτόνον appellat, quia P. Clodium, pernicioſa molientem, occiderat. μή τι νοήσῃς] ne quid intelligas. hoc græca uerba ſignificant. ego tamen aliquid deſidero; ut potius, Ne quid non intelligas,

telligas, dixerit. neque enim aperte ſcribebat, ſed μυστικώτερον. aut, μή τι νοήσῃ: ne quid reſciſcat Philotimus. εἷς δήπου] placeret, ἓν δήπου, niſi ueteres libri repugnarent. eſſet enim ἓν δήπου τοῦτο, hoc quidem unum. QVANTVM uereor,] de rationibus à Philotimo minus ſincere adminiſtratis. AGMINE] militum. 78.

EPISTOLA V. 95:

QVAM ſi domi eſſes:] quàm ſi eſſes Romæ. et tamen minus à me aberas, in Græcia cum eſſes. QVAM ARGVTISSIMAS] quæ uel tenuiſſima quæque ſubtiliter admodum & curioſe perſequantur. argutum enim ualet tenue & ſubtile: unde arguta ilex Virgilio, quaſi tenui ſibilo ſuſurrans. et de muliere apud Propertium, Argutat noctibus ignes: pro, narrat ſuos amores ea uoce, quæ ſua tenuitate fœmineam mollitiem indicet. ita locutus eſt M. Cœlius epiſt. fam. I I I. Data opera, paraui, qui ſic omnia perſequeretur; ut uerear, ne tibi arguta nimium hæc ſedulitas uideatur. ἐξ ἄστεως ἑπταλόφου, &c.] ex urbe ſepticolli ſcripſit ad me Camillus æs alienum uxoris meæ: ipſam tum ex bonis Crotoniatæ debere minas X X I I I I, & ex bonis Cherrhoneſiticis X X V I I I; & ex quibuſdam bonis heredem fuiſſe D C X L: tum uero eam ne obolum quidem diſſoluiſſe ex omni ære alieno calendis alterius menſis: eiuſdem uero libertum, cognominem patri Cononis, in uniuerſum nihil curaſſe. hoc igitur primum, ut omnia ſeruentur: alterum uero, ut ne uſuras quidem floccifacias, quæ ducendæ ſunt ab ante dicta die. ſane per eos dies, quibus illum

 pertuli,

perculi, magno in timore fui. erat enim apud nos, ut exploraret, ac non nulla etiam ſpe adductus: qua cum excidiſſet, temere abiit, fatus, turpe remanere diu, uacuumq; reuerti. nunc interpretemur. CROTONIATAE: Milonis. MNAS: exactas. CHERRHONESITICIS: in Cherrhoneſo exactis. 88. COGNOMINEM patri Conònis: Timotheum igitur. AB ANTE dicta die: à calendis alterius menſis. NON NVLLA etiam ſpe adductus: ex quo apparet, eum inopia rei pecuniariæ laborare, cum à me dona expectarit. TVRPE: Homeri uerſus eſt in Iliade, lib. II. 29. ab Vlyſſe pronunciatus.

95.

τὰ μὲν διδόμενα.] quæ dantur: & ſubaudi, tenenda: ut dicat, bonorum Milonis poſſeſſionem non eſſe dimittendam. MOERORE ſuo] propter duos filios à Gabinianis militibus interfectos. Cæſar lib. III. de bello ci. & Valerius lib. IIII. cap. I. QVAESTOR] Caninius: ad quem ſcribit fam. 28. MOLESTVS mihi non erat,] non rogabat, ut ſubſidio uenirem. fam. 28: ARTICVLATE] huius uerbi uim uideo multos ignorare: et fuere etiam, qui mutandum cenſuerunt. Articulate, ualet diſtincte, ſumpta metaphora à membris in corpore articulatim diuiſis. erat autem adhuc infans Attica, quæ neque ſatis integre proloqui, neque loquentem quiret intelligere, niſi articulate pronunciaſſes, ac tanquam ſingula uerba numeraſſes. eſt enim articulus in oratione, ut inquit ſcriptor rhetoricorum ad Herennium, cum ſingula uerba interuallis diſtinguuntur, cæſa oratione, hoc modo:

Acrimonia,

Acrimonia, uoce, uultu aduerſarios perterruiſti. libro etiam I. de legibus contraria poſuit, fuſe, & articulatim. et Gellius libro V. cap. IX. ſatis aperte huius uerbi ſignificationem oſtendit. Filius, inquit, Crœſi regis, cum miles patrem ſtricto gladio inuaderet, regem ignorans; plane & articulate elocutus eſt, ὦ ἄνθρωπε μὴ κτεῖνε κροῖσον.

EPISTOLA VI. 95:

ACCVSATORIS eius] P. Cornelii Dolabellæ.

95:

MECVM egerat,] de Tulliæ coniugio. et Nero hic eſt, opinor, de quo fam. 227: qui Tiberii imperatoris pater fuit. eſt autem Nero cognomen Claudiæ gentis patriciæ. nam & Claudii plebeii fuere, ſed hi cognomine Marcellorum; patricii, Pulchrorum, & Neronum. hæc uberius in libro de familiis. AD MVLIERES] Terentiam, & Tulliam. FACTIS ſponſalibus] cum Dolabella. ἐξακανθίζειν.] tanquam ſpinas euellere. et puto hoc dici. Noli exulcerare animum meum numeratis uitiis illius. non enim opus eſt, cum confecta res ſit. hoc quidem lætari debemus, quòd eius obſequio & comitate mulieres ualdè, ut audio, delectantur. neque enim ſatis probata ſuperior Dolabellæ uita: quod & Cœlii epiſtola declarat, fam. 22:. PLACET hoc tibi?] donaſti frumento populum Athenienſem: probas igitur huiuſmodi largitiones? NON impediebant] licet hoc per meos libros de rep. ſcriptos: quibus in libris improbaui equidem largitionem in ciues, (uidetur enim ad tyrannidem

ſpectare) ſed tua fuit in hoſpites liberalitas, in ciues largitio non fuit, quia tui non ciues, (Romanus enim, non Atnenienſis ciuis es) ſed hoſpites Athenienſes: cum Athenis diu uixeris; ciuis autem fieri cum poſſes, recuſaris. Nepos in uita. QVONIAM Appius] puto ſcriptum fuiſſe, Quom iam, antiquo more; id eſt, cum iam. ſententia patet. Quanquam Appius de προπύλῳ Eleuſine faciundo iam non cogitet, me tamen de προπύλῳ Academiæ iubes cogitare. 89. DE HORTENSIO] de interitu Q. Hortenſii oratoris. In Bruti procemio. DE RELINQVENDO] qui prouinciæ præeſſet. FRATRI autem] prouinciam tradere. NEMO erat] præter fratrem, & Pontinium, legatos, utrunque prætorium; ſed, fratri, non utile: Pontinius diſceſſerat. reliquos duos legatos, Anneium uidelicet, & Tullium, neutrum prætorium, quæſtori, preſertim nobili, ſine contumelia non poſſum anteferre. fam. 26. CONTRA S. C.] ultra annum à ſenatu decretum. TRIENNIVM] triennium enim Aſiæ Quinctus præfuerat. fam. 26. AD POPVLVM] dicerem, aſſerrem, cum excuſarem me, quòd, fratrem prouinciæ non præfeciſſem. tibi autem alias cauſas exponerem. dicerem enim; timuiſſe me, ne quid in prouincia Quinctus committeret iracundius, contumelioſius, negligentius.

96.

QVAE fortuita hominum?] placeret ſic: Quæ fert uita hominum. ut fratrem excuſet; qui potuerit aliquid committere iracundius, contumelioſius, negligentius, non deprauatæ uitio uoluntatis, ſed

quòd ita ferat hominum uita, ut accidere & hæc, & similia possint. sic, Aetas fert, in oratione pro Cluentio: Natura fert, de Somnio Scipionis: Adolescentia fert, Terentius in Heaut. et, Vita hominum, pro Sex. Roscio. sin, Fortuita, placet, ad uitia fratris addentur fortunæ casus. NON dimittebat,] mansisset igitur in prouincia cum patre: facileq;, quia puer, & puer bene sibi fidens, commisisset, quod esset nobis magnopere dolendum. ID CENSERE] dimittendum. censebat autem Atticus, quia patris indulgentia deprauari filium intelligeret. 97: NON dico equidem &c.] hoc significat: Non dico equidem, quod egerit, non laboro; sed tamen multo minus, quàm si fratrem reliquissem. SINE sorte] quem illi sors non dederat quæstorem, ut mihi Cœlium. DELEGIT] quem Hispaniæ præficeret. hic Marcello & Sulpicio cos. Pompeii quæstor Hispaniæ præfuit: post annum, Marcello & Lentulo cos. tribunus pl. cum M. Antonio collega pro Cæsare intercessit; &, deuictis Afranio & Petreio, in Hispania pro prætore à Cæsare relictus. Dio lib. XLI. ANTONIUM:] M. Antonium: quem in Gallia Cæsar hibernis præfecit. Hirtius lib. VIII. de bello Gal. & oratione II. in Antonium his uerbis: Quæstores factus: deinde continuo sine s. c. sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi. quo planum fit, quæstoribus prouincias assignari solitas s. c. sorte, lege. nam senatus decernebat, ut quæstores sortirentur, uel inter se compararent: deinde sortitio, aut comparatio: tum de his lex curiata ferebatur, si ordine res conficerent. OFFENDEREM?] non

relinquerem? AVT etiam inquirerem in eum?] appone hic interrogandi notam. ut sit sensus. ne inquirere quidem in eum debui, nedum non relinquere. inquirere scilicet in eius mores, utrum hoc honore dignus esset, an secus. tantum, inquit, abest, ut eum relinquere non debuerim, ut nec, utrum hoc munere dignus an indignus esset, inquirendum mihi fuerit. quem igitur reliquissem, nisi ipsum reliquissem? HOC melius] quòd quæstorem potius, quàm fratrem, in prouincia reliquerim. SENECTVTI quidem nostræ] cui, si tam nobilem adolescentem offendissem, impendebant inimicitiæ. παλιγγενεσίαν] alii referunt ad generis nouitatem, egò ad dignitatem post exilii tempora renascentem. ante exilium enim, ut ipse testatur in epistola ad Catonem epist. fam. 2 47: & prouinciam ornatam, & spem non dubiam triumphi neglexerat: auguratum denique, cum non difficillime consequi posset, non appetierat: idem, post iniuriam acceptam, studuit quam ornatissima senatus populiq; R. de se iudicia intercedere: itaque & augur fieri uoluit; & eum honorem, qui à senatu tribui rebus bellicis solet, sibi expetendum putauit.

EPISTOLA VII. 96.

ἐν αἰνιγμοῖς] obscure, qualia sunt ænigmata. nec dubito, quin ad Euripidis locum in Rhœso respexerit. PERCVNCTANDO] ages hoc tantum cum Philotimo: percunctaberis, de Milonis bonis ecquid agatur: &, ut rem explicet, id est ut ipsa bona restituat, hortaberis. 71: 94: ALIQVID ita

tu] suspicor hoc esse ex ingenio. nam antiqui libri, Caualcantis, & Bessarionis, Aliquid aut. probarem, Aliquantum.

96:

APVD duas ciuitates] deposuit Laodiceæ, & Apameæ: easdemq; totidem uerbis ad ærarium retulit, sicuti lex iubebat, quam consul C. Iulius Cæsar tulerat. fam. 75. PVERORVM] ut inde Cicerones pueros secum deduceret. 78. SED uolo] cupio Romam peruenire ante exitum anni, ut eo facilius impetrem de triumpho, dum ii sunt in magistratu, qui supplicationes mihi decreuerunt. fam. 121. ESSEAE] sic in Caualcantis libro: Bessarionis autem, Esse. utrunque deprauatum. forte, Issi. nam ex Cilicia nunc Cicero proficiscebatur in diœceses Asiaticas, ut Laodiceæ & Apameæ rationes confectas prius relinqueret, dein nauim conscenderet. Issus autem nota Ciliciæ urbs. est etiam manuscriptus liber apud amicissimum meum, in quo simpliciter, Nisi eum grauiter ægrum reliquissem.

EPISTOLA VIII. 96:

NAVIGATIONIS tuæ,] quia commode, & sine periculo ex Epeiro in Italiam nauigasti. 100. OPPORTVNITATE Piliæ] quæ tibi obuiam progressa, opportune aduenienti occurrerit. SERMONE eiusdem] quod tibi Pilia narrauerit de Tullia mea Dolabellæ collocata. 95. EXERCITVM n. m. d.] anno insequenti petendi consulatus causa. cum enim lex esset, ut absentes consulatum petere non possent; obtinuerat Cæsar decem

tribunorum

tribunorum rogatione, consule Pompeio, ut & absens, & cum imperio posset petere. CASSIVM trib.] Q. Cassium Longinum, tribunum pl. designatum, & L. Cornelium Lentulum Crus, consulem item designatum. DE ILLO, qui &c.] quem intelligat, obscurum est. repulsam quidem significari, non obscurum; quam tulerit is, qui se Ciceroni solitus sit anteferre. SORORIS tuæ filii] Q. Ciceronis, quem frater meus ex tua sorore genuit: cui ego patruus sum. APHRACTVS Rhodiorum.] quo tum periculose, tum tarde nauigauimus, ut integros xx dies consumpsetimus. 165: EXPEDITIVS] breuiore naui.

97.

AVCVPATVRI] capturi: ut, quæ prima se idonea tempestas obtulerit, ea utamur. tralatio ab aucupibus uolucres captantibus. DE RAVDVSCVLO Puteolano,] forte, quòd pecuniam dissolueris, C. Vestorio Puteolano à me debitam. uide 58: VNVS hospes] plus est, quàm, Dum unus hostis: cum non modò hostes, sed & hospites Bibulus timuerit. 100: DOMO sua] cum domo consul se tenuit metu Cæsaris collegæ. AT MVLTA,] at longior fui.

EPISTOLA VLTIMA. 97.

SOLENT tuæ compositissimæ,] bellissime constructæ. nunc autem scripsisti uacillantibus literulis, manu à morbo minus firma. Lucilii uersus in Oratore sunt.

„ Quàm lepide lexis cōpostæ, ut tesserulæ, omnes,
„ Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

SCRI

SCRIPSISSE.] ut intelligerem, non grauiter ægrotare, qui cum febri tamen scripsisses: quam etiam fabriculam nominares.

97:

φυρατῦ φιλοτιμίαν]. assentior iis, qui φιλοτιμίαν hoc loco è Suida interpretantur auaritiam. ut Philotimus designetur, qui rationes turbauerat in nominibus Milonis. 94. 98. NE ATTINGAT] Philotimus. 99: DICES] Philotimo; ut sciat eam me cõseruari uelle ad apparatum triumphi. 93: PRVDENTIAM literarum tuarum?] quia, cum significare uelles, ἀθετεῖν te consilium de fratre relinquendo, aperte non scripsisti, sed tecto uerbo, ἐπέχειν, usus es. in quo tuam prudentiam perspexi. DVBITATIONE dignum?] dubitandum non erat, quin quæstor Cœlius prouinciæ præponendus esset. quòd si quid esset dubitatione dignum; fratrem tamen relinqui, cur placeret? τοὐμὸν ὄναρ ἐμοί.] meum mihi somnium: subaudi, narrabas. sententiam aperiunt quæ proxime sequuntur uerba. prouerbium. EADEM OMNIA,] quid à fratre, si eum reliquissem, quid à fratris filio timendum esset. 96. NON fuit faciendum aliter,] atque feci; qui Cœlium reliqui. DVBITATIONE liberauit] cum enim ἐπέχειν te uiderem, id est hærere, & suspensum pendere, incertum, quid esset mihi faciendum de relinquendo; ἐποχὴ hæc tua mihi omnẽ dubitationem eximebat; cùm intelligerem, fratrem relinqui, tibi non placere. dubitare igitur non debui, quid mihi esset agendum. ἐπιχρονία] diuturna. quo uerbo adduci possumus, ut supra legamus, ἐπέχειν ter scribebas. Bes-

sarionis

sarionis tamen liber, τε. CENSORIBVS] Ap. Claudio Pulchro, L. Calpurnio Pisone Cæsoniano. REFERATVR ne] à censoribus ad senatum, ut s. c. fiat de sumptu signorum & tabularum coercendo. epist. fam. 123: MACTE scribas. Athenis] sic in ante impressis. Bessarionis liber, Marce Athenis: Caualcantis, In arce Athenis. uerbum quidem, Scribas, in neutro reperitur, ne in duobus quidem, quos habet amicissimus meus. repofui igitur sic, &, opinor, recte: Quæso quid nobis futurum est? ut hoc dixerit reip. timens. deinde, In arce Athenis statio mea nunc placet: ut Attico, qui diu uixerat Athenis, significet, qua maxime urbis parte delectetur. STATIO] castrensi uerbo usus est, quia cum militibus erat.

IN

IN LIBRVM VII. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 98.

VT PHILOSOPHI ambulant,] philosophus enim Saufeius ex hæresi Epicurea: & omnes philosophi, quia præter sapientiam nihil curent, tarde solent ambulare; tardissime autem Epicurei, quia molles, & laborem fugientes, ex Epicuri magistri doctrina. LEGIONIBVS Cæsaris] quas Cæsar Placentiam idibus Octobribus adducturus esset. 97: φιλοτιμία eius] Philotimi: de quo 97: SECVS] falsum, de prouincia scilicet fratri tradita. 97: DIMICATIONEM] ciuilem. 98:

MEVM proprium πρόβλημα] quæstionem ad me unum pertinentem, utram partem eligam, Cæsaris, an Pompeii; cum mihi uterque sit amicissimus. A PRINCIPIO] iam ante exilii mei calamitatem: quam ideo subii, quia me ad Cæsaris & Pompeii perniciosam reip. societatem, cum inuitarer, non adiunxeram. ἀλλ' ἐμόν] Homeri uersus in Odyssea lib. IX. quem etiam in epistola ad Cæsarem fam. 210. usurpauit. non potuisti, inquit, persuadere.

persuadere. ὡς οὐδὲν γλύκιον ἧς πατρίδος] Homeri uersu suum consilium probat; qui persuasus ideo non sit, quia patriam amicitiæ Cæsaris & Pompeii prætulerit. OPTIME meritus;] cum mihi exulanti reditum in patriam unus maxime confecit. NEC mihi iuncto] ita putabam, ea coniunctione consuli tum dignitati meæ, tum etiam saluti. Iuncto, Pompeii ad amicitiam refertur: Sentienti, ad opinionem de rep. Neque me, inquit, ob amicitiam Pompeii peccaturum aliquando in rep. putabam; neque Pompeium ea sensurum, quæ ego si sequerer, contentionem cum Cæsare susciperem. NVNC sentiat,] quod eadem non semper senserit. CVM altero uinci] cum Pompeio. NE RATIO absentis;] ne possit absens Cæsar consulatum petere, quod ei, lege lata à decem tribunis pl. populus concesserat. VT EXERCITVM dimittat] deposito imperio urbem ingrediatur, consulatum petere si uult. Hæc agentur à Pompeianis, id est à consulibus, & omni fere senatu. NON est locus] id agam, ne contra Cæsarem sententiam dicam: tergiuersabor, quantum in me erit: sed Pompeiani non permittent, urgebunt. DENSAE dexteræ?] quas Cæsar mihi cum suis obiiciet, quasi eas uel oblitus sim, uel contempserim. VT ILLI hoc liceret] ut posset absens consulatum petere. AB IPSO] Cæsare. RAVENNAE] quò Cæsar quotannis ad conuentus agendos uenire solitus erat. DE COELIO] ut M. Cœlium, amicissimum meum, tribunum pl. inducerem ad legem ferendam de habenda Cæsaris absentis ratione. quod factum est. latum enim à decem tribunis pl. id

est ab uniuerso collegio, consule tertium Pompeio: quo anno tribunus pl. fuit M. Cœlius, ut ex Pediano cognoscitur in argumento Milonianæ. A CNEO nostro] uide infra, 120. et epist. fam. 83: & in Cæsaris de ciuili bello libro 1. 129.

99.

ILLO diuino] hoc uidetur dictum esse ad gloriam Pompeii, quia consul sine collega ex s. c. creatus fuerat, quo liberius posset perturbatam ciuilibus discordiis remp. constituere: sed cum ironia dictum: quippe, cum ipse consul pugnauerit, ut de habenda absentis ratione lex ferretur: quod contra morem maiorum, contraq; remp. fuit. 120. ALTER] contra Pompeium. αἰδέομαι] uide supra, 25. HANC ego plagam] quam mihi nunc uideo esse accipiēdam; quia necesse est, in dicenda sententia aut Pompeium offendam, aut Cæsarem. EFFVGI] quoniam abfui. MARCELLORVM] quia profectus est ante in prouinciam, quàm M. Marcellus referret de successione Galliarum. et anno proximo, consule C. Marcello, de prouincia decedens, tamen ad urbem non peruenit, tribus mensibus in itinere consumptis. et dicit, Effugi, quia licet C. Marcellus consulatum nondum peregisset; tamen, quod erat eius anni reliquum, uidebat sibi esse in itinere ponendum. VT STVLTVS] primum in senatu sententiam rogari, honorificum uidebatur. nunc, inquit, ea me non tenet ambitio. quin ideo triumphum petam, ut extra urbem maneam cum iustissima causa, dum de prouinciarum successione conficiatur. dicat igitur uel stultus suam sententiam in senatu primus, non laboro.

NIL

Nil miserius] prouincia. Omnia illa prima,] quæ primis literis ad te scripsi de comitum meorum continentia. Vt ego amicior inuenirer] quasi deberem ærarii nostri emolumentum negligere, qui Cilicum & Phrygum ærariis consulueram, nullum ab iis sumptum neque in me, neque in meos fieri passus. 90. ἐκβολὴ λόγου] orationis egressio. quia, cum agere cum Attico de suo statu cœpisset, interposuit de prouincia. redit igitur unde diuerterat. Ex svpplicatione,] mihi decreta: quæ solet esse triumphi prærogatiua. nam fere triumphus eam consequitur. Plvs decreuit] quia, cum mihi supplicationem non decerneret, tamen in sententia sua summis me laudibus ornauit, cum diceret, innocentia potius, & mansuetudine mea, quàm ui militum, aut benignitate deorum, prouinciam esse seruatam. is autem fuit M. Cato, ut fam. 247: Iratvs Hirrus] ut à me in auguratus petitione superatus. uide fam. 113. 121.

99:

Scribendo] s. c. quod ab amicissimis eius, cuius de honore agitur, fieri solet. fam. 248.

99:

De sententia Catonis,] supplicationem non decernente. 101. Qvid ille sententiæ dixerit,] iniuriam Catonis in supplicatione non decernenda Cæsar commemorat: laudes, quas mihi idem Cato sua sententia tribuit, dissimulat. Potvisse impedire,] si, cum de hostibus ageretur, numerum postularet. fam. 121. Mirvs est &c.] placeret, merus: &, germanus Lartidius, expono; quòd Lartidii, famosi furis, persimilis esset.

intelligit

intelligit enim Philotimum : quem & supra non optima fide bona Milonis administrasse ostendit. 94. 97: Hoc primum] quod proxime sequitur de Prætiana hereditate. Accessit cura dolori] ad dolorem ex amici morte susceptum accessit cura expediendæ hereditatis. 97: Quidquid est] etiam si non ita magna sit hereditas, ut de ea ualde laborandum uideatur. 97. Ille] Philotimus. nam & supra, prorsus ille ne attingat. cum de hac ipsa hereditate, & de Philotimo loquatur. ἄμεμπτα] si ad te pecunia in triumphi apparatum redigetur, non erit quòd factum meum Philotimus accuset, tanquam sibi diffidentis, cum te, non quemuis, illi præferam, in pecunia triumphali, non domestica. ἄμεμπτα: causam accusandi nullam. Vt lubebit] tibi. faciam de Philotimo, quod suadebis: tuum consilium sequar. refertur enim ad illud, Diiungere me ab illo uolo. in Bessarionis libro, Videbit, pro, Lubebit: quod fortasse, Videbitur, esse debuit. Experiamur.] de trium pho. nisi enim caute, consiterateq; experimur, fortasse tribunorum pl. intercessionem eliciemus. hoc tu cogites uelim: tecum simul ego cogitabo: ut ad euitandam intercessionem aliquid excogitemus.

EPISTOLA II. 100.

Auster mitis] duabus causis adducor, ut suspicer de mendo, primum, quia, Mitis, non necessaria dictio, cum idem significet, quod lenissimus, atque etiam multo minus: deinde, quia ueteribus in libris scriptum uideo, Anches mitis. Manum non amabam] abundare puto, Manum, & esse non

necessarium glossema: ut legatur, Ad similitudinem tuæ literæ. quod enim solet esse in repetendo uerbo uenustatis, id sentitur in uerbo, Amabam: si Manum iteres, non item. aliis aliter fortasse uidebitur: ego de meo sensu iudico. TIRONEM] qui mihi in memoriam redigitur mentione Alexidis: quoniam uterque similem nobis operam præbet. Alibi: Quod meus ad te Alexis facit. erat enim uterque à studiis, & epistolis. DILIGI] ipsum. EO] eius consuetudine. DE TORTORIO] consentiunt cum impressis manuscripti libri: ex ingenio autem possum equidem afferre, quæ uerisimilia uideantur: sed in obscurissima re diuinantes cur inania captemus? ueri autem simile hoc fit, Deporto Ro. id est, deporto Romam. id confirmat, quod infra scriptum est 103. A Curio tabulas accepi, quas mecum porto.

CICERONVM] puerorum. sic 78. Cicerones nostri sunt apud Deiotarum. COHORTIS prætoriæ] cohors prætoria est, quæ tum in castris, tum in agmine, atque acie semper adest prætori. erant autem duæ, una euocatorum militum, altera nobilium adolescentum, qui sua sponte cum proconsulibus exibant, duntaxat ob hanc causam, ut usu rerum peritiores domum redirent. FECIT palam] fecit heredem præsente cohorte prætoria uniuersa: cum alii non palam, sed paucis adhibitis testamentum facere solerent. TE EX libella] omnium bonorum heredem: nam libræ nomine significatur omnis hereditas. ME EX teruncia] teruncia quarta pars est libræ: ergo & quarta pars bonorum.

bónorum. ſcriptum erat in teſtamento, ut Atticus, heres ex libra, quartam deinde partem Ciceroni attribueret. et, Libella dixit, familiariter iocatus de Attici emolumento. THYAMIM] fluuium, qui, ut inquit Thucydides libro 1. Theſprotidem, Ceſtrinamq; diſcriminat. et Atticum in Theſprotia habuiſſe poſſeſſiones, dixit 92: Puer autem Q. Cicero ſignificatur. PROBARI tibi] contra ſententiam Epicuri tui: qui cum diceret, alterius cauſa fieri nihil oportere, ad ſe ipſum omnia eſſe referenda, tollebat τοργὴν φυσικὴν τὴν πρὸς τὰ τέκνα. BENE eueniat;] omnes libri ueteres, Bene eueniat: omnes etiam, quos uiderim, Prudentius, paulo poſt, non, Pudentius. Legamus igitur cum antiquis libris hoc modo: Bene eueniat, inquit Carneades, ſpurce, ſed tamen prudentius, quam Lucius noſter, & Patron: qui cum omnia ad ſe referant, nec quidquam alterius cauſa fieri putent; & cum ea re &c. Exponamus autem ſic. Carneades in finibus bonorum & malorum multa tenet cum Epicuro, & ſpurce tenet: idem cum aliis, ut puta Stoicis, Academicis, Peripateticis, amorem naturalem erga liberos, ceterosq; homines tenet, & prudenter tenet, prudentiusq; quàm Epicurus, qui omnia ad ſe refert: cum Carneades multa faciat eorum cauſa, quos naturaliter amat: alioqui inanis eſſet omnis amor; cum ii, qui omnia ad ſe referunt, eo ipſo quòd ſe ſolos ament, omnia ſua cauſa faciant. optat igitur Carneades, ut recte eueniat in illis primis ac ſummis naturæ bonis, in quibus liberi ſunt, quos ipſi nobis fingere ad uoluntatem nõ poſſumus. Tecum, inquit, Attice faciunt natura, & Carnea-

des : qui quidem etsi uoluptatem in primis bonis habet, in quo spurce cum Epicuro sentit; non tamen habet solam; in quo prudentius, quàm ille, sentit. cum uoluptate enim in primis bonis numerat ingenium, memoriam, ualetudinem, uires, formam, liberos, amicos; quos optat sibi contingere, quales uult; quorum causa, non solum sua, multa faceret, contra quàm Epicurus. IN IIS libris] de rep.

IOI.

DE RAVDVSCVLO Numeriano] quòd paruam pecuniam, mihi à Numerio debitam, exegisti. INTEGRITATIS, iustitiæ] cum hæc in me esse dixit in sententia sua. NEGAVIT] supplicationem. A PVERO] M. Cicerone filio. QVI eadem liber non iuraret :] Drusus prætor, cum is, quem manumiserat, eadem liber non iuraret, quæ seruus iurauerat, negauit se manumisisse. negabo ego quoque : quoniam istos, memores beneficii quos putaui futuros, improbos ingratosq; experior. ADDIXISSE] iussisse, pronunciasse. VINDICARENTVR] in libertatem : quòd præter ipsum alios quoque adesse oporteret, qui uindicarent. aderant enim coram prætore dominus, seruus, uindex, testes, scriba : neque sine his iusta erat addictio liberorum in hoc genere manumissionis. PARTHI faciunt,] sic expono : Parthi, à quibus maxime timebamus, cum repente discesserint, faciunt, ut nihil mihi iam magnopere timendum putem : cum uideam solere ea, quæ magnopere timeantur, quandoque ad nihilum recidere. REPENTE] summa nostra felicitate. 98 :

SEMIVIVVM] metu exanimatum, qui porta pedem efferre non auderet. RELIQVERVNT] ex ipsius prouincia discedentes. 95.

EPISTOLA III. 101:

A TE ipso scriptæ:] ex quo de tua ualetudine coniecturam feci. nam Alexidis manus indicabat te non ualere. DICAEARCHO assentiri] non quòd Dicæarchus nominatim prouinciarum administrationem, sed quod γνικῶς πρακτικὸν βίον laudaret: ergo & prouinciarum administrationem. Atticus contra: ut qui Ciceroni auctor esset decessionis, cum primum ei per s. c. liceret. alioqui Dicæarchus ualde Attico probatus. 32. NOSTRA contentione], quod cupidissime expetiui, ne diutius anno in prouincia manerem, id perfectum quidem est, sed non nostra contentione, aut studio, uerum quia non est uerbum unquam in senatu factum, quo diutius anno maneremus. parui s. c. quod erat, ne quis prouinciam diutius anno administraret. itaque culpam istius rei non sustineo, quòd minus diu fuerim in prouincia, quàm fortasse mihi fuerit utile. utile autem fortasse fuit, quia, cum in ipsam flammam ciuilis belli nunc intelligam me uenire, in dimicatione duorum mihi amicissimorum utram partem eligam, maximo est cum animi dolore cogitandum. 99. HOC melius?] quòd decesserim. OPPORTVNE dici] uulgo: ut in hac re. HAVD multum requireres] diceres me illum ipsum, quem in VI. libro de rep. informaui. agerem enim, & libere dicerem, quæ de rep. sentirem. quod ne faciam, impedimento est triumphi cogitatio.

tio. fore enim intelligo, ut libere agens de rep. multos offendam, quos in triumphi petitione aduersarios habere nollem. 104. NVNC ipsum] nunc, cum iam de triumpho statuerim. et est genus loquendi cum emphasi usurpatum, ut lib. XII. Nunc ipsum ea lego, ea scribo, ut ii, qui mecum sunt, difficilius ocium ferant, quàm ego laborem. REM tantam] triumphi cogitationem.

102.

ESSE cum imperio:] extra urbem manere. nam urbem ingredientes imperium deponebant. 99. ILLVM] Cæsarem. FABIO, Caninioq;] Gallo, & Rebilo, utroque Cæsaris legato: ut in eius commentariis. CVSTOS urbis] Mineruæ statua, quam, in exilium proficiscens, in templo Iouis Capitolino posuit, cum hac inscriptione, Custos urbis. 198. QVIBVS tu es contentus;] scribis enim, in hac ciuili controuersia te satis putare, si ego tantum id agam, quod Volcatius Tullus, & Ser. Sulpicius, homines consulares, qui se neutram in partem ualde iactabunt. SI LICERET] non licet, quia utrinque uideo pugnari non de rep. sed de unius hominis potentia. CONSVLE isto ipso] Cæsare. DEFENSA non est?] à Pompeio, contra Cæsarem consulem, exitiosas reip. leges per uim ferentem. IN CVIVS CAVSA reip. salus consistebat] quòd exilio Tullii infirmarentur acta senatus. senatus enim Catilinam damnauerat. DEFENSVS] à Pompeio. POSTERO anno] Pisone & Gabinio cos. cum in exilium indignissime sum pulsus. ILLO modo] per uim: quia C. Trebonius tribunus pl. qui legem

legem ferebat de prorogando in alterum quinquen
nium Cæsaris imperio, M. Catonem legi obsisten-
tem in carcerem duxit. PVGNATVM] à Pom-
peio tertium consule. 99. 120. VNO ciue] Cæ
sare: in quem unum translatæ uires reip. τὸ σκά-
φος τῶν ἀτρειδῶν:] tutiorem partē: ut in classe Achi-
uorum tutissima nauis Agamemnonis & Menelai
Atridarum. uel: utram principum partem sequar.
σύντομα] breuia. dic breuiter, quid sentias.

102:

DAMNATOS,] à iudicibus. IGNOMINIA
affectos] à censoribus. C. CASSIO] præno-
men suspicor abundare. et intelligendum de Q.
Cassio tribuno pl. qui ad Cæsarem cum Antonio &
Curione confugit. fam. 260. ILLAM urbanam,
ac perditam plebem,] plebs enim rustica laudatur,
urbana non item. quia rusticæ tribus ingenuorum,
urbanæ libertinorum. Plinius, Pedianus. QVI
ære alieno premantur] in quibus Dolabella.
OMNIS debet,] duriuscule positum, pro omnes
debent. forte legendum sit, Omneis decet. In li-
bro Bessarionis, Debet, non est. IN ALTE-
RAM partem] in Cæsaris partem, quia rebus om-
nibus abundat. ORNAVIT] supplicationes ei
decernens, quas idem mihi ante negauerat. 110.
VNVM etiam] unum addam de rep. DE SVA
sententia] quòd, ob amicitiam Curionis, & odium
Appii, à rep. defecerit. fam. 125: CVNCTI Luc
ceiis sint addicti?] Bessarionis liber: Enuci Lucceis
sint additi. locus deprauatus. ID RELIQVVM]
illud pecuniæ. NON accusabimur] ut negligen
tes. AMICORVM multitudine] uel credito-

 rum:

rum: ut exhaurire nobis omne æs alienum non licuerit, cum nimium multis deberemus: uel, temporibus eorũ: quod ait in procemio libri II. de off.

103.

SERPERASTRIS] serperastra sunt, ut ait Varro, instrumenta, quæ geniculis puerorum, dum ambulare discunt, alligantur, ne uari fiant, aut compernes. uocat igitur eos Cicero serperastra, cum quibus ambularet, ut cum serperastris pueri ambulant. quorum hominum causa ne quid infamiæ subiret in prouincia, Atticus se timere significauerat. 99. VITAE] non esse huic dictioni locum, & indicat sententia, & antiquus item Bessarionis liber satis demonstrat. non enim habet, uitæ, sed, inte; quod est principium proximæ sequentis dictionis, incuria librarii repetitum. NEMINEM] minime omnium, ut illud, Corinthus adhuc nullus uenerat. pro, Minime uenerat, Bessarionis liber, Nemo. TABVLAS] testamenti: quibus heredem fecit te ex libella, me ex teruncia. 100. HORTENSII] non oratoris, sed filii. et Legata, quæ heres debebat testamento patris. QVID hominis sit] quid agat, ut se gerat. NESCIO enim] Puteolanum fuisse M. Cælium, apparet ex oratione pro ipso. Cum, inquit, omnia, quæ ad portam Flumentanam sunt, Cœlius Puteolanus emerit; nescio, cur ego contra omnia, quæ Puteolis sunt; non emam; si modo ab Hortensio filio in auctione uendentur. et per iocum, Homo Puteolanus portam urbis occupauit, cur ego Puteolos non possim? IN, ADDIDERIM:] in principio epistolæ ultimæ libri VI. ET, TAMEN] contra

sententiam

sententiam tuam. DE RE uidero] sit oppidum, an locus, nunc non disputabo: ego quidem ut de loco sum locutus. A C. Lælio scribi] id Terentius ipse non inficiatur in prologo Adelphorum.

103.

HOC mihi ...] quod proxime sequitur de Cæsare. de quo multo est magis considerandum, quàm de Piræeo. ILLE] Cæsar, ut eius causam ne oppugnem. RELIQVVM quantum sit] quantum illi pecuniæ debeamus. 71. 107. SI LANGVIDIVS] si languidius de rep. sensero, facis hoc, dicet aliquis, quia nummos Cæsari debes: sin fortiter, statim soluendum erit. ALTIQVIS] Pompeianus. REPETAT] Cæsarianus. A CORVLO] trapezita: de quo lib. XII. TARTESSIVM] Cornelium Balbum Gaditanũ, Cæsaris amicum. ex Gadibus enim alteram Tartesson esse dictam, Plinius tradit lib. V. cap. XXII. EXEVNTE] è senatu. NVMMOS] Cæsari debitos. CVRARE] planius, Curari: nec male tamen, Curare. ETIAM] etiam superest, quod scribam. usitata locutio in epistolis uide. 8. GENER] Dolabella. RELIQVA] mores non omnino probandi. 95. APERVERIMVS.] scis enim, cum de moribus aliorum, qui me socerum cupiebant, diligenter scrutaremur, quales eos inuenerimus. Aperuerimus: intime cognouimus, aperientes introspeximus. Bessarionis tamen liber, Aperimus: manuscripti duo apud amicissimum, Aperuerimus. placet. PER te egimus,] ut ei Tullia collocaretur. REVM] reuertentibus enim ex prouincia, sæpe erant, qui diem dicerent, quòd

quòd prouinciam auare, aut crudeliter, aut denique, contra quàm è rep. uideretur, administrassent. RENTVR] irati, quòd eos à Tulliæ coniugio reiecerim. quanquam non nihil suspicor de mendo. nam, reri, cogitare non est, sed opinari. NEMO offeret] Bessarionis liber, Offerret. duo manuscripti apud amicissimum, Offeret. quos sequor: ut sit: ego enim pecuniam, ut ab accusatione desistant, non offeram. A PONTIO] apud Pontium scripta, in Trebulano. 69:

EPISTOLA IIII. 103:

IAM ante] antequam mihi ex consuetudine domestica plane notus esset. habitauerat enim apud Atticum Dionysius: eumq; Atticus Ciceroni dederat, qui Cicerones pueros erudiret. TVM sanctum, plenum officii] malim sic; tum sane plenum officii. ut, sane, dicat quasi de re minus nota. nam etsi uideo, eundem Dionysium alio loco sanctum appellari, 86: tamen hic locum huic esse dictioni non opinor, cum sequatur, Plane uirum bonum. quod certe Cicero non adscripsisset, si sanctum eum iam nominasset. FRVGI] quod proprie de libertis usurpatur, ut epist. fam. 63. Dionysius autem libertus erat, ut patet supra 62.

104.

SVSCIPERE parteis suas:] polliceri se pro sua parte adiuturum. REM] de triumpho. TRIBVNVM] qui deinde triumphum intercessione impediret. PROLIXIVS] abundantius. ILLVM] Cæsarem. DE TOTA re] quam cum Hirtio examinauit. AD SCIPIONEM] Pompeii

Pompeii socerum: ad ipsum tamen Pompeium non uenisse. VENISSE.] manuscripti libri, Venire, habent, non, Venisse. ILLVM,] Cæsarem. ALTERVM consulatum] ut alterum consulatum absens petere posset. 102. HAEC] summam potentiam, summam dignitatem. RVERE] contra remp.

EPISTOLA V. 104.

INVALETVDINE] ex quartana. 100. 104.

NIHIL unquam] quod agerem tua causa. LVSCENIO] malo Tuscenio, ex antiquis lapidibus. DIONYSIVM] qui tibi, quid actum à me sit in rebus tuis, optime narrabit. 87. 89. IN ARCANVM] Quincti fratris fundum: cum obuiam uiro uenire debuerit. MEVM consilium] qui negare uelim illum à me liberatum. 101. PONTINVM] prædium ad Pontinas paludes. et ita ratio dierum constat: pridie cal. Tarracinam, calendis in Pontinum, IIII. nonas in Albanum, III. Romam. uerbum, Sumam, crediderim abundare, & additum ab aliquo, qui de Pontino Ciceronis legato acceperit. ITER Pompeii] cum potius ad urbem manere debeat; quod resp. hoc rerum tumore uideatur eius tum consilio, tum etiam præsidio indigere. erat enim Pompeius cum imperio, Hispaniarum pro consule, quas absens per legatos administrabat. SI HIC sinat:] si per Cæsarem liceat. NOSTRVM negocium] triumphum significari, manifestum est. 104.

EPI-

EPISTOLA VI. 105.

οὐ γὰρ &c.] Homeri uersus ἰλ. μ. 107. etsi paululum immutat Cicero, ut interdum solet, ad sententiam magis explicandam. SED rursus] quia dixerat se dicturum quæ non sentiat; in quo non uidetur officio fungi boni ciuis: quasi peccatum suum excusauit. dicere quæ non sentias, malum est: sed rursus & hoc malum, me in tantis rebus à Pompeio diffidere.

EPISTOLA VII. 105.

MIHI quoque] non modo tibi: qui, studiosum tuæ laudis eum esse, in iis literis scripsisti, quas ille à te mihi reddidit. LITERAS à te] eas, quæ sunt 363: hoc principio; Dionysium, flagrantem desiderio tui, misi ad te. PVTATO] licet, putes, uirum illum esse optimum, & amantiss. mei quod ego secus existimo. omitto, inquit, hanc partem. sit sane ut uis. Non ascribis &c. Videor autem mihi, Putato, pro, priuatius, quod erat in impressis libris, recte reposuisse. nam, Priuatius, neque esse uideo in uiribus libris; &, sententiæ quid habeat, uix intelligo. ac ne dictio quidem placet. nostrum autem, Putato, sumptum est de manuscripto Bessarionis libro. et plane, quod habebat animi Cicero de Dionysio, significat. nam & paulo post eandem sententiam aliis uerbis attingit, cum ait: Sit igitur sane bonus uir. PHILOGENES] libertus tuus. 89: QVOAD liceret] conuenerat inter nos, ut pecuniam sumerem à Philogene tuo. non sumpsi, quia non opus fuit: permisi, ut

ipse

ipse uteretur, quoad meæ rationes ferrent. uide 75. 76.

105:

GRAVI de causa] meum enim aduentum expectasset; ut, si de triumpho impetrarem, mecum simul urbem ingrederetur. 104: COMPITALICIVS dies] in oratione in Pisonem suspicor esse mendum, & legendum, Cum in calendas Ianuarias compitaliciorum dies incidisset, nō, ut est in uulgatis libris, incidissent. unum enim fuisse diem compitalicium, patet ex Macrobio, & Varrone. ALBANVM] Pompeii. FAMILIAE] cuius hilaritatem die festo meus aduentus interpellaret. TVA λῆψις] quartanæ correptio. TE COMMOVERI] in Albanum uelim te ad me uenire: sed rursus nolo te commoueas incommodo ualetudinis tuæ. 106: MOLITVS erit,] ut intercedat tribunus aliquis, ne possim triumphare. Ἀβδηριτικὸν:] ridiculum: risu dignum Democriti Abderitæ: nam neque iure fieri, neque necessarium esse, etiam si resp. id ad Pompeium referat. VTAR ea porta,] si Pompeius ideò perget in Siciliam me mittere, quia imperium habeam: ego, ne mittar statim, quæ prima porta erit, ea in urbem ingrediar, abiecto imperio simul & triumphandi consilio. PER quem sine imperio], cum enim factum esset s. c. ut successores in prouincias mitterentur; C. Curio tribunus pl. Cæsaris causam defendens intercessit: & cum de intercessione referretur, primaq; M. Marcelli sententia pronunciata esset, qui agendum cum tribunis pl. censebat; frequens senatus dissensit. ergo senatus culpa successores non

non missi: itaque sine imperio prouinciæ, id est sine magistratibus. Si cvm eo agi] quo modo agebatur cum tribunis pl.? fiebant in eos s. c. acerrima, nisi intercessionem remitterent: ut de domo Ciceronis, cum sententiæ grauissimæ dicerentur in Serranum, qui s. c. intercesserat, pertimuit, & intercessionem omisit. epistola II. libri IIII.

106.

Qvid ergo?] cum igitur omnia uideas infirma pro rep. & imparata ad bellum, censes dandum Cæsari, quod postulat? Legis dies] uide epistolam sequentem, in extremo. Cvm id datum est,] datum enim Cæsari est à decem tribunis pl. lege lata, non solum ut absens, sed etiam ut exercitum retinens petere consulatum posset: uel quòd ita in lege scriptum esset: uel quòd, cum daretur, ut absens peteret, sequebatur, ut & illud daretur. ideo enim absens petere uult, ne exercitum dimittat: datur autem, ut absens petat: datur ergo simul, ut exercitum retineat. Annorvm decem] per tot enim annos Cæsar Galliam obtinuit, contra legem Semproniam. Hoc si placet, placent & illa quamuis iniusta; me patria pulsum à Clodio, quem Cæsar consul ad plebem traduxerat; agrum Campanum diuisum; Clodium adoptatum à M. Fonteio, L. Cornelium Balbum Gaditanũ à Theophane Mitylenæo. hæc enim in actis Cæsaris numerantur. In oratione tamen pro Cornelio Balbo adoptionem Theophanis, quam hic improbat, exagitatam ab accusatore, tempori seruiens defendit. Ita latum, placet?] hoc significat: si dicam, non recte latum de decem annorum imperio; dicam in Pompeium,

Pompeium, quo pugnante latum est, qui me illa reprehendere non uult. quæ si probo; probem simul & ea necesse est, me pulsum, agrum Campanum diuisum, &c. LABIENI] Cæsaris legati. DIVITIAE] à Cæsare datæ, MAMVRRAE] quippe qui primus Romæ parietes crusta marmoris operuerit totius domus suæ in Cœlio monte, columnis omnibus è marmore solidis, Charystio, aut Lunensi, cum esset præfectus fabrum Cæsaris in Gallia. Plinius. BALBI horti] quos Pompeius dono dederat. 150. TRANSPADANI,] epist. fam. 261. de Cæsare, Gallias, inquit, habet ambas inimicissimas, præter transpadanos. PLEBS urbana] infima uidelicet, & perdita, ex urbanis tribubus quatuor; in quas transferri, ut inquit Plinius, ignominiæ fuit. 102 E LEGE] à decem tribunis pl. lata. RATIO] absentis, in petitione consulatus. QVID sit optimum] optimum cum ualentiore non pugnare. QVID futurum] ad utram partem uictoria inclinatura. ID ENIM agere uidebatur] qui iam pubesceret: aut, qui se colere & ornare diligentius inciperet, ut speciem adolescentis assequeretur: quod fere illa ætas solet.

EPISTOLA VIII. 106:

DIEM tuum] diem quartanæ: τὴν λῆψιν. 105: RECTVM sit] presertim mulieris testamento: quasi magis licere uideatur mutare nomen, cum à uiris adoptemur. Dolabellæ uero eo minus licet, cui non omnia bona, sed nonam partem duntaxat Liuia legauerit. erat enim in triente cum duobus coheredibus,

coheredibus, ut ad eum quaſi triens trientis, id eſt trientis tertia pars, pertineret. QVANTVM] quantum bonorum in Dolabellæ tertia parte trientis. QVASI] non omni quidem, (nam id, bonis Liuiæ non uenditis, aut non æſtimatis, certo ſciri uix poterit) ſed quaſi, hoc eſt, quatenus ſciri licebit. MVTARE nomen] ut ex Cornelio Liuius fieret. LAVERNIVM] hoc Lauernium non memini. alii, Literninum: ut de fundo accipiatur. Beſſarionis liber, Laruernium. PARARI,] ut eius ratio abſentis ne habeatur.

107.

OCCVRREBAT:] quem timens, à dimicatione abhorreo. SIMVLATAE] quam Cæſar ſe uelle ſimularet, cum re uera belli cupidus eſſet. PERICVLIS] quid enim non audebit Cæſar conſul, cum quæſtor eius Antonius tantum auſus ſit? quod paulo poſt ſubiiciet. abhorrebam, inquit, prorſus à bello, quia communem Martem timebam: ſed rurſus nec plane mihi pax placere poterat, cum eam, tanquam ſimulatam, ac reip. periculoſam homo fortis ac peritus Pompeius improbaret. quem audiens, leuabar ea cura, quam, ex bellorum incerto euentu, ſuſtinebam. ANTONII] tribuni pl. qui paucis poſt diebus cum Caſsio collega ad Cæſarem profugit. fam. 260. A TOGA pura,] à prima adoleſcentia, poſt XVI. annum finitum. 80. DAMNATIS] de ambitu, lege, quam Pompeius tertium conſul tulerat. qua lege damnatos Cæſar, uicto Pompeio, mox omnes reſtituit. ARMORVM] quæ minari uidebatur Antonius. ILLE] Pompeius. IPSVM] Cæſarem.

QVAE-

QVAESTOR] Antonius: quæstor in Galliis. 96. & Hirtius lib. VIII. TIMERE] ut simulatam, & periculosam. IRA relinquendæ urbis] hunc locum ut mendosum esse suspicarer, primum ipsa me adduxit sententia, obscuris inuoluta uerbis; deinde uarietas antiquorum librorum. Caualcantis enim exemplar pro Ira habet υ ϳ ω: Bessarionis autem, Infra: alii duo, Ita. minime tamen displicet, Ira: hoc sensu: Ex illa sententia de pace fugienda, in qua ipse est, quia pacem simulatam putat; sequitur, ut urbem sibi uideat esse relinquendam. ad bellum enim neque paratus est, neque parare potest; cum nihil adhuc senatus decreuerit, aut populus iusserit. Ira: necessitas ei molestissima. MOVET] perturbat. VT PVTO] quia Pompeius hoc quidem occultabat; ne, si diceret urbem esse relinquendam, omnium animi ad pacem uel iniqua conditione inclinarent; cum bellum ipse mallet. QVOTIDIE] non dubito quin hoc alterius epistolæ sit initium. sic opinor. iudicabunt qui iudicio præstant. de ceteris non laboro. BVSTVM Basilii] Pediani uerba hæc sunt in Miloniana: Via Appia est prope urbem monumentum Basilii: qui locus latrociniis fuit perquam infamis. CVM sit necesse] hoc, & quæ proxime sequuntur, illud spectant, Quod horum malorum minimum putes. COMITIA] consularia.

107.

TAMEN quiescat,] prohibere comitia Cæsar potest uel iure, uel armis: iure, si paret intercessorem tribunum, qui comitia impediat, tamen ipse quiescat, nec arma moueat: armis, si non adhibeat

intercessorem, sed exercitum adducat. REM adduci ad interregnum;] cum enim comitia usque eò protrahuntur, ut insequens annus sine consulibus sit, interregnum dicitur. Res igitur adducetur ad interregnum, si Cæsar per tribunos pl. non patietur haberi comitia sine sui ratione. SENATVM impediens,] s. c. intercedens. CIRCVMSCRIPTVS] facto aduersus eum s. c. eodem sensu de Clodio dixit in oratione pro Milone: Senatus, credo, eum prætorem circumscripsisset. et de Octauiano Philippica XII. Parata de circumscribendo adolescente sententia consularis. est enim in circumscriptione ignominia, & priuatio iuris. INTERCLVDENDVS] hoc enim, nisi urbe relicta, fieri uix potest. CONTRA dici nihil possit.] non enim petet absens; quod contra leges est; sed præsens, tradito exercitu; quod usitatum. SIC malo] ut consulatum petat tradito exercitu. ISTVC ipsum, sic] Cæsarem, tradito exercitu, ad consulatus petitionem uenire. O MAGNVM malum] ò, crediderim abundare propter proximum uerbum, Putat. SI ID uolet] si tradito exercitu uenire uolet ad petitionem consulatus. VIDE consulem] ecce iterum habebimus consulem, qualem habuimus consulatu priore, perditum scilicet, & reip. exitiosum. ET EO consule,] eo magis est timendus consul, quia, eo consule, Pompeio deliberatum est ab urbe discedere, & ad Hispaniæ administrationem se conferre. in quo præsente magnum esset reip. præsidium contra factiosi consulis conatus. RECVSARI non potest,] si enim, tradito exercitu, uolet ad comitia

tia uenire, recusare non possumus. INEAT gratiam] quia, cum ex lege à decem tribunis pl. lata possit absens, & exercitum retinens, consulatum petere; tamen de suo iure decedens, ne mali exempli rem instituat, tradito exercitu ad comitia ueniat. TOLLAMVS] omittamus.

108.

VT IDEM dicit] Pompeius. et, Idem, qui affirmat Cæsare consule se futurum in Hispania. PRAETERIIT tempus] scripta enim est hæc epistola Marcello & Lentulo cos. qui erat annus decimus prouinciæ Cæsaris. IMPEDIS:] per tribunos pl. MERITATIONEM] absentis, & exercitum retinentis: quod à populo datum est. 106. NOSTRVM] nostræ uoluntatis, qui, ut succedatur, decernimus. DEPVGNES] ex persona Cæsaris. CONCEDIS] quod postulo, ut absentis ratio habeatur. CVM bona quidem spe:] ex persona Ciceronis. VT AIT idem.] non Cæsar; (etsi facta proxime de eo mentio est) ad quem id referri, quo tuendæ studium libertatis ostenditur, absurdum est; sed, Pompeius; qui tanquam optimatum princeps, & reip. ciuis amantissimus inducitur in hac epistola: de quo & paulo ante, ut idem dicit. IN EA quæstione] quo tempore, aut quo consilio pugnandū. pugnandi enim tempus ostendit casus; consilium autem non à nostra prudentia, sed à temporibus petitur. hoc igitur omisso, adde, si quid habes, ad superiora.

AA EPI-

EPISTOLA IX. 108.

LAVREATIS.] imperatores & in literis, & in fascibus lictorum utebantur laurea, deuictos hostes indicante: Cæsar de bello ciuili lib. III. & in oratione in Pisonem. AMENTISSIMI consilii.] temere & stulte urbe relicta. STVPENT] ex temeritate & stultitia Pompeii. sed quoniam proprie stupere dicitur is, qui torpore quodam captus languet immobilis, aut inopia consilii, aut aliqua re tarditatem iniiciente; uidetur non absurde posse corrigi, Coarctatus, & stupens. Omnes, si in Italia consistet, erimus una: ut, Omnes, accipiatur de iis, qui causam Cæsaris improbant. ueni autem in hanc sententiam eo libentius, quòd & in Bessarionis libro scriptum animaduerti, Stupens, non, Stupent: & particula, et, pro, sed, reposita, minima mutatio est: siquidem in antiquioribus libris per t scribitur, set. CONSILII res est.] deliberabitur. OMNIA] Pompeii consilia de ratione belli gerendi.

EPISTOLA X. 108.

QVAESO, quid hoc est?] quæso mihi explica, quo consilio hæc administrentur à Pompeio: ego enim non uideo. LABIENVS] Cæsaris legatus, summæ auctoritatis in exercitu. fam. 271. LOQVVNTVR] cum loquuntur de Cæsare. LVCRETINO] Lucratiuo, & Caualcantis liber, & Bessarionis. obscurum, quid significet; nec abest mendi suspicio. Lucretilis Horatio mons est in Sabinis. QVID si tu uelis?] quasi dicat; si tyrannidem

nidem

nidem uelis, quod uolueris tamen non assequere. ideoq; fortasse ò Cicero non uis, quia, si uelles, ta men adipisci non posses. Respondet. noli putare me tyrannidem ideo nolle, quia, etiam si uelim, adipisci tamen non possim: sed puta ideo nolle, quia, uelle, per se ipsum duco miserrimum. QVIS est] possum quidem uelle, (quis enim non potest? libera cuiusque uoluntas est) sed nolo; quia summam miseriam in ipsa uoluntate cõstituo, maiorem tamen in re. AD NOSTRVM.] Pompeium. PER fortunas] in re misera modus obtestandi. ἀπορῶ] mihi explicatum non est, utrum laudem, an secus: dubius animi neutram in partem pendeo. TVM nihil absurdius] ego modo ἀπορῶ, modo nihil statuo fieri posse absurdius. tu, quid sentias, ostende. IDEM] faceres. quod maiores nostri non fecerunt; qui, urbe reliqua capta, arcem tamen retinuerunt. IN ARIS, & focis] in libertate: cuius ego conseruandæ causa, urbem, hoc est parietes reliqui. hinc pugnare pro aris, & focis, id est pro libertate. THEMISTOCLES] qui, copiis Persarum in Græciam influentibus, consilium cepit de urbe relinquenda. PERICLES] Lacedæmoniorum bello.

109.

ἐπινθόμεθα] lugebamus gloriam, quasi amissam, & in Pompeio desideratam. Hom. ἰλ. ι. HOC consilium] quòd urbem reliquerit. EXITVM habiturum] non inutile futurum: siquidem fugiens Pompeius mirabiliter homines mouet: ut Cæsari, cui aliquid antea concedebant, nunc nihil concedendum putent, ne hoc quidem, ut præsens consu

latum posʃit petere. consilium autem dicitur exitum habere, cum ſuccedit quod uoluimus. DELECTVS,] militum. VAGVS eſſe] ut ſpecularer omnia. VIDERE] quia Romæ es.

EPISTOLA XI. 109.

II. CAL. Ian.] ex epiſtolis poſt proximam ſequentibus perſpicuum fit, non eſſe ſcriptam hanc menſe Maio, ſed menſe Ianuario, itaque mendum eſſe in uerbo Iun. LIBONEM] Sexto, Pompeii filio, ſocerum hunc fuiſſe, tradit Appianus. nec bonum ciuem indicat infra, 147.

109.

ISTVM] Cæſarem. φαλαρισμὸν] ſimiles actiones actionibus Phalaridis tyranni. RERVM prolatio,] rerum prolatio, & res prolatæ, uideo ſcriptum à nemine, quid ſignificet. ſignificat autem, ut ex accurata multorum locorum examinatione collegimus, tempus illud, cum homines feriarentur. declarat maxime Plautus in Captiuis ex perſona paraſiti:

„ Vbi res prolatæ ſunt, cum rus homines eunt,
„ Simul prolatæ res ſunt noſtris dentibus.
„ Quaſi cum caletur, cochleæ in occulto latent,
„ Suo ſibi ſucco uiuunt, ros ſi non cadit:
„ Item paraſiti rebus prolatis latent.

et pro Murena, ubi iuriſconſultos agitat: Sapiens exiſtimari nemo poteſt in ea prudentia, quæ neque extra Romam uſquam, neque Romæ, rebus prolatis, quidquam ualet. et ad Quinctum fratrem: Res prolatæ, ad interregnum comitia adducta. et epiſt. v. libri XIIII. Meam ſtultam uerecundiam,

qu

qui legati noluerim ante res prolatas, ne deserere uiderer hunc rerum tumorem.; Rerum igitur prolatio, siue, res prolatæ, idem est, ac si dicas, uacatio à muneribus: quæ maxime erat ludorum diebus. ludorũ autem nomina, Votiui, Romani, Victoriæ, Plebeii. quorum primi Votiui xvii. cal. Sept. cõmissi, per quindecim dies celebrabantur: & continuo Romani per decem dies: cum interea res prolatæ dicebantur. cõfectis Votiuis, & Romanis, rursus ad negocia: iudicia fiebant: senatus habebatur, tum publicæ, tum priuatim quisque satagebat in sua re: hoc usque ad viii. cal. Nouembris. nam cum inter ludos Romanos & ludos Victoriæ dies intersint xlv. quod aperte ipse declarat libro iiii. in Verrem: recte subducenti perspicuum fiet, ludorum Victoriæ commissionem incidere in diem viii. cal. Nouembris. quod significatur & ad Quinctum fratrem 327: iterum igitur res prolatæ. Victoriæ autem ludi, cumq; his Plebeii coniuncti, dies aufe-rebant octo: ut ad iiii. nonas Nouembreis & magistratus, & cuiusuis ordinis homines intermissam rei siue publicæ, siue priuatæ administrationem repeterent. itaque 65: Pontinius uult ad iiii. nonas Nouembris triumphare. ex quo patet, non fuisse diem festum iiii. nonas Nouembris. ad Quinctum fratrem tamen iii. nonas legitur, 327:

TARDABIT] quocunque tempore ad urbem Cæsar uenerit, statim aget quæ putabit è re sua: non eum tardabit rerum prolatio; quo tempore nihil neque publice fit, neque priuatim: contemnet antiquum morem: sine senatu, sine magistratibus decernet ipse ex libidine: refringet ærariũ; publicasq;

 pecunias,

pecunias, ad usum reip. seruatas, reip. ad oppugnationem conuerteret. IIS me dem,] Cæsari. αἰδέομαι Τρῶας] uide 25: PVERORVM] Marci filii, & Quincti Ciceronum; quibus intelligo me pessime consulere, nisi sequor eos, qui tenent, qui potiuntur. EVM finem statuit,] ait, dum Pompeius in Italia sit, nos eum sequi debere: si cedit Italia, finem nobis esse faciendum. LICTORES] in epistola ad Cœlium, fam. 26: Accedit, inquit, molesta hæc pompa lictorum meorum, nomenq; imperii, quo appellor. eo si onere carerem, quamuis paruis Italiæ latebris contentus essem. sed incurrit hæc nostra laurus non solum in oculis, sed iam etiam in uoculas maleuolorum. MINVS explicari] quod in utranque partem multa occurrunt. ἀπορίαν tuam] solebat enim Atticus non plane suam sententiam explicare, sed uti uerbo dubitationem significante, ut ἐπέχειν 97: ἀπορεῖν 146. ILLE] Labienus. ROMAE offenderet] quod non euenit: quia nos urbem reliquimus: itaque non habet, cui prosit, cum ipsi nostram causam perdiderimus. et fortasse abundat, Romæ: cum dixerit iam, Romam ueniens.

110.

DOMESTICIS finibus] qui tantam domestica tractes, rebus publicis te non immisceas. VRBIS] rerum urbanarum.

EPISTOLA XII.

ILLI] Cæsari: à quo cum discessit, uisus est eum sceleris damnare. PISONEM:] qui cum ab urbe discesserit, generum suum Cæsarem non expectans; quid de eo iudicet, manifestum est, hic

est

est L. Calpurnius Piso, in quem extat Ciceronis oratio, Gabinii in consulatu collega, nunc censor. fam. 238. Cæsar lib. 1. de bello ci. NE PICENA quidem] cum eius culpa Cæsar in Piceno oppida occupauerit: unde aditus ad urbem apertus. 120. quòd si Pompeius, in Piceno quantum esset nobis præsidii, cognouisset; oppidis militum robore ante Cæsaris aduentum firmatis, nunquam in hanc deserendæ urbis necessitatem deuenisset. quasi enim agger fuit Picenum urbi tuendæ. placet tamen, quod in Bessarionis libro scriptum est, describere. in eo igitur libro sic: Ne F pycenea quidem. QVAM autem sine consilio res stet:] placet, ut est in antiquo libro apud amicissimum meum, Quæ autem sine consilio res stet? DECEM annorum] tot enim anni à consulatu Cæsaris ad hoc tempus numerantur. et, Cæsare consule, Pompeius se cum eo affinitate coniunxit, Iulia uxore ducta. inde eum per decem annos aluit, auxit, armauit.

I I O.

DVABVS inuidiose retentis,] cur, Inuidiose? quia Pompeius simulatione Parthici belli à Cæsare abductas retinuerat. quòd factum magna in infamia fuit. ita Cæsar libro 1. de bello ci. Pompeius, inquit, infamia duarum legionum permotus; quas ab itinere Asiæ, Syriæq; ad suam potentiam, dominatumq; conuerterat, rem ad arma deduci studebat. Inuidiose, igitur dixit; cum odio, & infamia. ALIENIS] quòd aduersus imperatorem suum inuitæ ducerentur. Hirtius libro VIII. INVITORVM] ut beneficii memoriam conseruantium,

quòd

quòd agrum Campanum colerent lege Iulia datum. III: DOLABELLAE,] generi mei, qui apud Cæsarem est: per quem uidentur mulieres tuto in urbe esse posse. fam. 138. 229. AC DE me] cui non tam salutis, quàm dignitatis, est habenda ratio. DE IPSO] de te ipso. cur enim ego tibi hac in re consilium dem, quem & de te ipso, & de me etiam considerare uolo? μάντις δ' ἄριστος.] uates optimus is est, bene qui coniicit. senarius est apud Euripidem, integer,

μάντις δ' ἄριστος, ὅστις εἰκάζει καλῶς.

quem Cicero ita uertit libro de diuin. II. Bene qui coniiciet, uatem hunc perhibeto optimum. AENIGMA Oppiorum] uidetur epistolæ principium. NUMERO Platonis] Plato enim Pythagoricis numeris philosophiam obscurauit. SACCONES dicis in eo estu, aut diu.] sic Caualcantis liber: Bessarionis, Saccone. mihi & hoc uidetur numero Platonis obscurius. L. CAESAREM] filium. Suetonius, qui Cæsaris clementiam commendat, Nulli, inquit, periisse, nisi in prœlio, reperiuntur, exceptis duntaxat Afranio, & Fausto, & L. Cæsare iuuene. ac ne hos quidem uoluntate ipsius interemptos putant. Hic opinor initium esse oportere alterius epistolæ; ne eadem iterentur, & ut breuis epistola sit. nam certe breuitatem significant uerba illa in extremo: Si scriberem ipse, longior epistola fuisset. MANDATIS] Cæsaris: quæ explicantur libro I. de bello ci. & fam. 261. FERAT] Cæsar.

EPISTOLA XIII. III.

PARVM prolixe] inuiti. nec mirum est, lege Iulia in agrum Campanum deductos, propensiores in Cæsarem esse. sic alibi, prolixe facere, prolixe polliceri. SECVTORVM] genus gladiatorum fuit: de quo Suetonius in Caligula, & Iuuenalis satyra VIII. Quoniam igitur gladiatores generaliter nominauerat; quibus de gladiatoribus loqueretur, expressit. erant autem Secutores & Mirmillones iidem: quibus opponebantur Retiarii. Festus, & Quinctilianus. IↃↃ fuerunt] Bessationis liber, Bis fuerunt, corrupte: natus enim error ex ignoratione antiquæ notæ: quam significare quinque millia, supra ex analogiæ ratione ostendimus. VLLA dignitate] quæ modo ulla dignitate sint. epistolarum libro ad uxorem, Videte, inquit, quid aliæ faciant isto loco fœminæ. quod eodem libro dixit, Vestri similes fœminæ. PRAESIDIA] assentior legentibus, Prædia, non solum quia sic legendum perspicue significant epistolæ duæ ad uxorem libro XIIII. fam. sed etiam, quia uicissitudinem quandam harum dictionum in libris obseruaui, ut alterius altera locum occupet, quemadmodum in libro de senectute, De præsidio, & statione uitæ decedere: quod erat in quibusdam libris, De prædio, & statione. præterea illud infra, Non incommode, aptius ad prædia, quam ad præsidia, refertur. nam de præsidiis potius, Tuto, dixisset. PRO re nata] si quid acciderit, in omnem euentum. GENERO nostro] Dolabella: qui pro Cæsare contra reip. partes arma fert. Sex. Peduceo. 110s

EPI-

EPISTOLA XIIII. 112.

LICERET] cum inferat, Nihil est iucundius; temporis ratio postulat, licet, non, liceret. ABDVCTIS præsidiis] ex oppidis, quæ occupauerat. QVAS tulisset] his uidelicet, ut Pompeius eat in Hispaniam: delectus, qui sunt habiti, & præsidia nostra dimittantur: se ulteriorem Galliam Domitio, citeriorem Considio Noniano traditurum: ad consulatus petitionem uenturum: absentis rationem haberi nolle; præsentem petiturum. fam. 261. AVDITVS] in consilio. hic negantem particulā desiderari, declarat insequens membrum. IN SICILIAM] illi assignatam, cum Italiæ regiones descriptæ sunt, quam quisque tueretur. fam. 260: POSTVLATAQVE hæc] ita pendet hoc à uerbo, Negant, ut affirmetur potius, quàm negetur. uerbum enim, nego, sæpe negat in primo membro, affirmat in secundo; ut in oratione pro Roscio comœdo: Aduersaria in iudicium protulit nemo, codicem protulit. pro, codicem aliquis protulit. Idem agnoscitur apud Horatium, in iis uersibus, Qui fit, Mecœnas, ut nemo: nam cum subiunxit, Laudet diuersa sequentes; satis constat non referri ad, Nemo, sed necesse esse, ut, aliquis, subaudiatur. huius generis exempla non desideramus. VICERIT] assecutus erit, quod uult. QVO est ingressus] arma enim nunc quidem infert reip. quo scelere scelus esse maius nullum potest. ACCIPIENDA plaga] nobis: qui de nostro iure decedimus, cum à Cæsare latas conditiones accipimus. RELIQVIMVS] Lentulus

lus enim consul cum ad aperiendum ærarium uenisset, ad pecuniam Pompeio ex s. c. proferendam, audito Cæsaris aduentu, protinus aperto sanctiore ærario ex urbe profugit. Cæsar lib. 1. de bello ci.

EPISTOLA XV. 112:

RESPONSIS consulum ad Pompeiũ,] confirmor in mea ueteri sententia, legendum esse, Responsis consulum, ac Pompeii. quod epistola plane demonstrat, quæ ante proximam est superiorem, & quæ post hanc proxima sequitur. NON dubitantem &c.] Labieni uerba sunt lib. III. de bello ciu. Noli existimare Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam, Germaniamq; deuicerit, omnibus interfui prœliis: neque temere incognitam rem pronuncio. perexigua pars illius exercitus superest. VENIRE] iterum. 112:113: TIBI assentior.] non esse, quòd ab urbe discedant, quoad perspiciamus, quo loco sit res.

113.

PETEREMVS:] nos enim tum Hispaniam cogitabamus, ubi Pompeii maximæ copiæ ducibus Afranio &.Petreio legatis. HOC] Hispaniam petere: SEXTO] Peducæo. qui Pompeii causa discedere ex urbe non debetis, ac ne illum quidem amare, qui uobis locupletibus, ac bene nummatis tam male consuluerit, urbe sine præsidio relicta. ETIAM nunc] dum agitur de conditionibus. tum autem discedendum uobis erit, cum, spe pacis exclusa, de hostili Cæsaris aduentu timebitis. SI IN Hispaniam &c.] eat Pompeius in Hispaniam: delectus, qui sunt habiti, & præsidia dimittantur: tum

tum ego, tradita prouincia, ad consulatus petitionem ipse ueniam. hæ fuerunt conditiones à Cæsare latæ. fam. 261. AD PISONEM,] socerum suum. SERVIVM] à ciuilibus contentionibus abhorrentem. fam. 47:

113:

IMPROBIS,] Cæsarianis. INVIDIS] Pompeianis, qui extraordinariis Cæsaris honoribus inuiderent. 147:

EPISTOLA XVI. 113:

TVRPE pace] &, turpi pace, &, misero bello, placet, ut placere item aliis uideo. aut est turpe pro turpi, sexto casu.

114.

RESPONSA Pompeii] ad Cæsarem, Romam missa, ut in publico proponerentur. 113. IACEBIT] suo malo repudiabit: populum enim alienabit, qui probat responsa Pompeii. SI ACCEPERIT] pax non honesta consequetur. αἰκαταπόδοτον. PARATI] à militibus, & pecunia. CASSIVM] Quinctum. nam Caius Pompeianus. fam. 160. NEGOCIVM utile] propter urbis portum. IN HISPANIAM] si erit, ut consistere in Italia non possimus. QVONIAM illius] quando huc deducta res est nostra culpa; qui Cæsaris alterum consulatum, quem, ne si occasio quidem esset, repellere à rep. debuimus, (cur enim, quod populus concesserat, ut absens consulatum peteret, eriperetur?) repulimus etiam sine occasione; cum & illi exercitus essent maximi, & nobis copiæ nullæ. tantum igitur abest, ut id iure, ut

ut etiam alieno tempore fecerimus. 110: ROGATVS eſſet.] imperfectus ſermo: deeſt enim, intelligo, ſcio, aut ſimile quid. uitium eſſet in oratione, ſed corrigi fere ſemper animaduertimus inſequenti particula, Sed, quæ narrationem quodam modo excipit cadentem. 115: & fam. 234: A GRAECIS] officium non colentibus. AB EGNATIO ſoluat.] ſumptam ab Egnatio debitore ſuo pecuniam tibi numeret. VT EODEM fœnore uterentur] conceſsit eis, ut idem, quod antea, fœnus ſoluerent, cum uideret exactionem uniuerſæ pecuniæ hoc tempore difficillimam eſſe.

EPISTOLA XVII. 114:

CONCIONIS] probantis reſponſa Pompeii ad Cæſarem. SVIS] ab ipſo latis. 112. IIII. non.] II. nonas, cum aliis lego, ex epiſtola proxima ſuperiore. FVRNII, Curionis ad Furnium] Curio, qui erat apud Cæſarem, Romam ſcripſit ad Furnium, irridens L. Cæſaris legationem. eas literas Furnius cum ſuis literis ad Ciceronem miſit, ut ex Curionis literis uideret ſpem pacis eſſe nullam. IRRIDENT] & ex ſententia, & ex Beſſarionis libro, Irridet, legimus. CAESARIS] qui tempus tereret mandatis de pace hinc inde ferendis referendis libro 1. de bello ci.

EPISTOLA XVIII. 114.

IN ITALIA] ſi cum Pompeio mors in Italia ſit oppetenda, non recuſo. nec tuum conſilium exquiro, ſi maneat Pompeius in Italia, quid mihi agendum ſit: deliberatum eſt enim, & fixum.

LI-

115.

LICTORES,] impedimentum, & molestia fugienti. DVCES] Pompeium maxime designat: quo duce uictoriam non sperat. 110. PHALARIM] tyrannum cæde gaudentem. PISISTRATVM] mitiorem, & studiosum maxime literarum. IAM calere] iam habere, quod de te ipso cogites, solicitum de statu rerum tuarum, quia uideas urbem à Cneo nostro sine præsidio relictam Cæsari patere. Calere dicuntur, quos molestissimis rebus perturbatos inexplicabilis agitat cogitatio. animus enim æque curis exercetur, ut labore corpus. et quoniam animi sedes est in cerebro, quò pertinent fere omnes uenæ; animo affecto quasi re percussus commouetur sanguis, & sanguinis motum consequitur calor. SVAS nonas] ante constitutas. 112.

EPISTOLA XIX. 115.

CONQVISITORES] delectui habendo præfecti. ILLE] Cæsar. metu Cæsaris iam præsentis non audent. NOMINA] nomina dabant ad bellum ituri. SPES] uictoriæ.

115:

MANDATA] Pompeii. CONSVL] Lentulus. nam Marcellus nondum uenerat. ILLE] Cæsar. IN NAVI] Cæsarem fugiens. NEQVE mehercule &c.] satis, inquit, scirem, quid mihi esset agendum, si, Pompeio duce, uictoriæ spes esset. sequerer inquam eum, quascunque terras peteret. nunc ancipiti cura distrahor. nam neque uideor eum sequi debere, à quo omnia sint acta turpissime:

pissime: &, nisi sequor, & ciuis, & amici officium desero. NEQVE ego] quia dixerat, Turpissime, culpam à se amouet. Ego, inquit, particeps ul lius consilii non fui: agam tamen, quod me deceat: amicum sequar bene de me meritum. SATISFACERE] quòd nullum maius negocium susceperim. fam. 261.

EPISTOLA XX. 115:

HVIVS autem nostri.] tarditatem, aut, ignauiam, dicturus fuit; sed omisit; & causam, cur omiserit, adscribit. ἀποσιώπησις. 114. EADEM] Cæsaris uictoris crudelitatem.

116.

QVI possum?] cum Cæsar omnia occuparit. NIHIL minus expediat] quàm si crudeliter agere cœperit. QVÒ] cum, ubi sit, nesciam. ISTI] Cæsari.

EPISTOLA XXI. 116.

LENTVLO, & Thermo] P. Lentulo, Q. Minucio Thermo.

116:

ETSI uiuere.] subaudi, non uiuere est, cum turpem uitam uiuas: qualis erat manentis in Italia. QVOD patior facile,] quod ita mihi non displicet, dum nihil committam mea persona minus dignum.

EPISTOLA XXII. 116:

ME QVIDEM non nimis,] qui Philotimi literis fidem non haberem. 116. CASSII lite-

ræ] ad Cassium Capua missæ à Lucretio. Cassius enim cum Cicerone erat in Formiano. 116.

EPISTOLA XXIII. 117.

ILLVD eum scisse;] scisse eum malas causas obtinere. neque enim, male agere, difficultatis est. sunt qui legant, Eum nescisse. ego sequor & Bessarionis librum, & cum eo congruentem sententiam.

EPISTOLA XXIIII. 117.

NON uenit &c.] non mihi accidit, quod tibi. scribis enim te sæpe exoriri, id est à metu aduersæ fortunæ respirare: ego autem nunc paulum exorior: quod ante usu mihi non uenit. QVOTIES exorior] uerba sunt ex Attici epistola. PICENTIVM cohortibus] cum Domitio coniunctis. 116. INTERDICTA;] et inuidiose, & falso dictum: quasi Cæsar iam putaret sibi, tanquam prætori, arrogandum esse ius in ciues; ac iam proponeret interdicta; animaduersurum se in eos, quos secundo lumine, paulo post, Romæ offendisset: cum nunc de fuga nemo cogitet. SECVNDO lumine] cras. subauditur autem, Moriere. in oratione pro Rabirio Postumo, Regum, inquit, sunt hæc imperia: Animaduerte, & dicto pare. et, Præter rogitatum si querare. et illæ minæ, Si te secundo lumine hic offendero, morieris. RESPVVNTVR] timore sublato. AFRANIO] firmos exercitus habere in Hispania. INTEGRVM seruem] ut neque Cæsari, neque Pompeio me dem.

CER-

Certe uideri possum.] ἠρωνικῶς dictum. subiungit enim: quòd me ducem in ciuili bello esse negauerim, quoad de pace agebatur; non ideo feci, quia quod rectum esset, id mihi non placeret; sed feci, meorum temporum memoria commotus. itaque quod ad hanc rem attinet, optima ratione defendor. reliqua uero prorsus me ab hac suspicione uindicant. Fravdem tulit] memineram, inquit, quod olim eiusdem reip. causa feci, cum Catilinæ coniurationem oppressi, id mihi summam perniciem attulisse, pro recte factis in exilium pulso. Mvlto rectius fuit] quanto enim rectius facit, qui perniciosam reip. coniurationem extinguit, quàm is, qui ciuili bello copias ducit. Evm] Cæsarem. Cnevs noster] cum in tertió consulatu pugnauit, ut decem tribuni pl. legem ferrent, qua Cæsari absenti cōsulatum petere liceret. Alterum] quia consul ante fuerat Cæsar Bibulo collega. Pro suis gestis amplissimis] malim, suis rebus gestis. nam, gesta, latinum non est, hoc quidem sensu. scripserat autem epistolam Pompeius ad Cæsarem, in qua erat, Pro tuis rebus gestis amplissimis. 123. Qvem metuam,] Cæsarem noui: cuius animum ne offenderem, ideo me ducem ciuili bello futurum negaui. is enim solet iniurias acerbissime persequi, ut olim, cum, à me læsus in iudicio quodam, P. Clodium inimicum meum, frustra iam pridem à patribus ad plebem transire nitentem, eodem die traduxit. Suetonius. Qvamobrem.] quia uereor, ne, cum ego pro Pompeio Cæsaris inimicitias suscepero, ipsis in gratiam redeuntibus ego præsidio nudus Cæsari pœnas luam.

Hic tacite notat in Pompeio ingrati animi uitium: cuius fautor dignitatis cum iam inde ab adolescentia, in prætura autem, & in consulatu adiutor etiam extitisset; se tamen ab eo Clodianis temporibus destitutum recordabatur.

117:

PVERI] Cicerones, quorum magister Dionysius. PARTHICVS casus] in nostras prouincias subita Parthorum irruptio: ut Pompeium, aut Cæsarem aduersus eos proficisci res cogat. CASVS] proprie de Parthis, quorum subitæ, & inopinatæ irruptiones.

IN LIBRVM VIII.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 117:

NEc tamen læta,] nam ex Lucretii literis cognoueramus, Vibullium cum paucis militibus è Piceno currere ad Pompeium. 116: SED in ea] redit ad argumentum epistolæ Pompeianæ. pendet enim periodus ex illo, Cetera de rebus in Piceno gestis. CAPVT ipsum] urbem. EVNDVM] Luceriam.

118.

LAVTORVM, & locupletum,] illud ad mollitiem, hoc ad opes refertur. uideo, inquit, futurum, ut neque lauti pro Pompeio incommoda subire, neque locupletes suas fortunas in discrimen uelint adducere. MVNICIPIIS uero his relictis] ora maritima, cui ego præsum, relicta. quod cum acciderit; omnes prorsus, qui exierant, despe ratis Pompeii rebus in urbem redibunt. HOS lictores] quia mihi cum lictoribus ad urbem acceden ti triumphum deferet Cæsar. quem non accipere, periculosum erit; accipere, inuidiosum ad bonos. 120: COMITVM] hos enim uideo in urbem redituros.

dituros. 109: NEC stultior est,] significat, male se Lepidum, Volcatium, Sulpicium imitari, ad urbem redeuntes, quàm Domitium, aut Appium, Pompeii comites fugientis: quorum alter stultitiæ nomine male audiebat, alter inconstantiæ. BENEFICIO] cum mihi exulanti reditum in patriam confecit. REMVNERERE] non minus longis epistolis.

EPISTOLA II. 118:

GLADIATORIBVS suis] quos Pompeius binos singulis patribus familias distribuerat. 111: POSTVLABAT] exigere uidebatur, ut Pompeium laudarem. ILLVM] Cæsarem. EFFVGERE] uix enim fieri poteſt, ut ad Cæsarem scribens, non offendam aut ipsum, aut Pompeium. QVI magis effugias] id est, nihilo magis effugiã. ALIVD tu honestum,] significas, debere me Pompeii causam tueri; idq; & honestum, & me dignum uideris iudicare: quod ego secus iudico. ducis enim culpa uagamur, egentes cum coniugibus, & liberis. hoc non modo non honestum, sed etiam turpissimum. PERDITISSIMIS] Cæsarianis.

119.

EXPVLSI,] à Cæsare. EVOCATI] à Pompeio. NON erunt] propediem enim uideo bonorum, id est lautorum, & locupletum, urbem refertam fore; municipiis uero his relictis, refertissimam. 118. NE CAPVAE quidem] urbe relicta si Capuæ saltem consedisset Pompeius, minus turpiter fecisse, minus peccasse uideretur. PARVM est dignitatis] quia & dux sine exercitu, & transfuga:

transfuga: illi autem magnorum duces exercituũ & Hispaniæ rectores, Pompeii pro consule legati. IN ME * illud] uerbum græcum & hic, & paulo post, ubi inane spatium est, desideratur: hic quidem fortasse, κάθομον: quia supra dixerat, Me hortaris ad memoriam factorum, dictorum, scriptorum etiam meorum. TVM se mihi] ante quàm urbem relinqueremus, omnes causam reip. enixe adiuturi uidebantur. RES gestæ] in Piceno. POMPEII literis] ad Pompeium missis: ut 116: Cassii literæ, ad Cassium missæ. VBI erit διπλῆ] quem ego nota, quæ διπλῆ appellatur, in margine adscripta indicaui. διπλῆ autem duplici figura notabatur, aut hac > in extremo uersu, aut hac < ante primam dictionem collocata. et διπλῆ, quia duplici linea formaretur. Isidorus libro 1. etymologiarum, & Laertius in Platone. SED non ita] mendosus locus, & in mendo consentit uterque Caualcantis & Bessarionis antiquus liber. nihil igitur ausim immutare: subsidium à manuscriptis libris expectemus. ego, nisi paulo longius quàm soleo, à uetere scriptura discederem, opinarer, & recte quidem, quod ad sententiam attinet, legendum sic: Sed positam non in eo iudico spem de salute reip. uel sic: Sed non sitam in eo iudico spem de salute reip. ALIQVANTO secus,] nunc ais te putare, si Pompeius Italia cedat, mihi una cedendum: antea monebas, ne me darem incertæ & periculosæ fugæ. 116: LOCVPLETIOR] grauior, sicuti locuples testis, non leuis, sed is, cui fides habenda sit; quòd eum ad mendacium impellere non potuerit inopia. TRIGINTA] nedum unus.

ESSENT] Athenis, à Lacedæmoniis impositi. PEDEM porta] ut mihi liceat eius exemplo domi meæ uiuere. cur ego, inquit, unum tyrannum mihi ferendum non putem, cum Socrates, quo sapientior nemo fuit, urbe à triginta tyrannis oppressa, nunquam tamen discedere uoluerit. TECVM loquar] non enim literis committenda. VIDERO] considerabo, quid mihi agendum, Pompeium sequar, an in urbem redeam, aut in aliquod oppidum uacuum à bello secedam.

EPISTOLA III. 119:

SALVTEM meam,] cum ab exilio sum eius ope restitutus. CONSILIO, uel fortuna] refero Consilium ad familiarem bene meritum, Fortunam ad ducem reip. SACERDOTIO] augura tu. PERICVLVM] quod à Cæsare impendet.

120.

PER uim, & contra auspicia] cum Cæsar, lege agraria promulgata, obnunciantem collegam armis foro expulit. Suetonius, Plutarchus, alii. GALLIAE ulterioris] Suetonii uerba sunt: Initio Cæsar Galliam cisalpinam, Illyrico adiecto, lege Vatinia accepit; mox per senatum Comatam quoque, ueritis patribus, ne, si ipsi negassent, populus & hanc daret. ADOPTANDO] adoptione Clodius factus est plebeius, statimq; tribunus pl. rogationem tulit in Ciceronem, quia ciues Romanos contra leges occidisset. AVGVR] itaque fuit in auspicio. 26. QVA'M retinendi] hinc illud in epistola M. Antonii: M. Cicero te rogo, ut tibi omnia integra serues, eius fidem improbes, qui tibi,

tibi, ut beneficium daret, prius iniuriam fecit. 162. PROVINCIAE propagator] ut Cæsari prouincia in alterum quinquennium propagaretur. quod tribunus pl. C. Trebonius tulit, iterum Pompeio & Crasso cos. 102. IN OMNIBVS] intellige supplicationes maximas decretas, decem legatos, stipendium ex ærario, legionem de ipsius exercitu concessam. LEGE quadam sua,] cum enim Pompeius legem tulisset de iure magistratuum, acciderat, ut eo capite, quo absentes à petitione honorum summouebat, ne Cæsarem quidem exciperet per obliuionem. deinde, lege iam in æs incisa, & in ærarium condita, correxit errorem, unumq; Cæsarem accepit. Suetonius. SVA] quam consul tulit. FINIENTI] ante tempus lege Trebonia datum. Suetonius. CONDITIONES] à Cæsare latæ. 113. NVLLA causa,] optimam enim causam Pompeius ipse sua tarditate & ignauia perdidit. INANISSIMA] cum ab hominum frequentia, tum à commeatibus. AB IMPETV] non enim eiusmodi regio, ut bellum aut in ea sustinere, aut ex ea inferre possimus. MARITIMA opportunitas] ut classe fugere possemus. CEPI Capuam] cum Italiæ partes describerētur, quam quisque partem tueretur fam. 260: SINE causa] ideo inuite, quia sine causa. IN ALTERAM partem:] in Cæsaris partem. IPSI] Pompeio. QVOD ab initio uidi] refertur, non ad hoc proximum, Itaque habui, sed ad illud, Dixi ipsi; hac sententia: Cum uiderem, nihil quæri præter fugam; dixi ipsi, me nihil suscepturum sine præsidio, & sine pecunia. CVM illo non] simul

cum

cum illo diſcedere ex Italia non poſſum. ire enim Luceriam ad eum tuto mihi non licet. CVM eſſem profectus] ſic Beſſarionis liber, & recte. neque enim proficiſci eſt peruenire, ſed diſcedere ut peruenias. alii, Profecturus.

120:

NAVIGANDVM] ſi Pompeium Italia cedentem ſequi uolumus. ALIQVID ſe habere populare] quod populus probet: quia multis ab eo beneficiis ornatus, contra tamen arma tulerim. 67: 119: COMPEDES,] detinent enim me; ut neque exire ex Italia, neque ad urbem ire, neque obſcuro, humiliq; loco latere poſſim. 118. & epiſt. fam. 26: QVI autem] quinta & ultima ratio, cur Pompeium ſequi non debeat. prima fuit illa, Infero mari: ſecunda, Age iam: tertia, Qui autem impetus: quarta, Age iam has compedes: quinta, Qui autem locus. AT. SI] affert nunc rationes, cur Pompeium ſequi debeat. RESTITERO,] remanſero. IN HAC parte] apud Cæſarem. IDEM fecero] clariſſimos uiros, & in rep. principes, Philippum, Flaccum, Scæuolam imitabor, qui patriæ bellum inferre noluerunt. QVOQVO modo] quia, cum in urbe remanſiſſet, mox interfectus eſt iuſſu conſulis C. Marii iunioris. Florus. FORE uidere] ut occideretur in urbe, quam uideret in poteſtate crudeliſſimorum. THRASYBVLVS,] Athenienſis: qui armatus acceſſit ad patriæ mœnia, ut eam à triginta tyrannis liberaret. SERVIRE tempori,] ſeruitutem ferre, & in patria manere. NON amittere tempus] excutere ſeruitutis iugum, ubi poſſis.

SCI-

121.

SCIPIONEM] socerum suum. DVABVS] infra scribit Pompeius XIIII. cohortes misisse Brundusium. 129: PRAEMISERAT] quod argumento est, Pompeium de ope Domitio ferenda non cogitare, sed habere in animo cum suis copiis mare transire. FAVSTO] duos gemellos Sylla dictator ex Metella suscepit, Faustum, quo de hic agitur, quem postea uictor Cæsar sustulit; et, Faustam, quæ Miloni nupsit: Plutarchus. A CONSVLE] antiqui libri, Consulibus: sed placet, Consule, ex ipsa Pompeii epistola. 129: FABIVM tuum transisse] in castra Afranii. EXQVIRENS] ut scribas ad me, si Pompeius Italia cedit, quid mihi censeas agendum.

EPISTOLA IIII. 121:

QVAM putaui] non dixit Cicero in fortuna nostra; ut malum omen uitaret; sed, In fortuna, quam Dionysius putauit nostram fore, dura scilicet, ac minime prospera. MEMORIA bona.] in literis. MELIORE] memorem enim huius iniuriæ sentiet. EFFVGISSE scis,] scire te oportet: ut illud in epistola Cœlii, fam. 123: Prope oblitus sum, quod fuerat scribendum. scis Appium censorem ostenta facere? DESERTVM] amissa Italia. CONFECTA RES est] de Italia actum est.

EPISTOLA V. 121:

FVRIOSE] sine ratione. CERTIOR fuit] se furiose fecisse.

EVM

122.

EVM isse πολλὰ μάτην &c.] hoc totum iisdem fere literis uidetur posse restitui, sic inquam: Euenisse: πολλὰ μάτην χείρεσιν ἐς ἤερα θυμήνοντα. ut sit spondaicus ex uetere poeta. EVENISSE] ut mihi male diceret; cum aerem manibus temere feriret, iratorum more. SED meam mansuetudinem] seruabo: non pergam ei merenti male dicere. iam enim cœperat in Dionysium maledicta retorquere, cum dixit, Suo capiti. seruat autem suam mansuetudinem, quia non pergit male dicere; sed iram ostendit, quia non perficit orationem. CORFINIENSI,] uide 121. AD EVM] in Græciam.

EPISTOLA VI. 122.

AD CONSVLEM] L. Lentulum. 127. VIII. cal.] aut hic XIII. aut infra VIII. legendum. 127. 131. NVNC, ut ego &c.] placet eorum coniectura, qui ita legunt: Nunc, ut ego non scribam, tua sponte te intelligere scio, quanti &c. PRIMO quoque tempore] ut possimus quamprimum Domitio subuenire.

122:

IN ADVENTV] fore, ut Pompeius Corfinium adueniens magnum inimicis terrorem inferat. MVTASSE] Bessarionis liber, Mutuasset. locus deprauatus. NON esse æquum,] iocus est: quasi fuerit hoc in Piliæ manu, ut quartanam ipsa posset abiicere. HABERE] quartanam: in quam inciderat. 104. VESTRAE concordiæ] ut, cum tu ualeas, ipsa ægrotet. ALTERA] quartana.

EPISTOLA VII. 122:

AMICO nostro] Pompeio.

123.

VICTVS sum :] uictus enim Pompeius Italia cedit. uide igitur, qua in solicitudine uerser; cum neque Pompeium, tam multa peccantem, sequi debeam; &, manere in Italia, peracerbum sit; propterea quòd neque ista,(132.) quæ à Cæsare fiunt, uidere possum, neque ipsum Cæsarem. QVAE nunquam &c.] nunquam putaui futura. non enim hæc tam misera, tam calamitosa timui, quæ uix ui derentur euenire posse: quæ tamen nunc uideo euenisse. MEIS] urbe, propinquis, amicis. MEMET ipso] non modo meis careo, sed nec ipse colere possum eas artes, eamq; uitam, cui me diuturna consuetudo assuefecerat. VIATICO,] quod erat ex Italia exeunti necessarium. MONETA] locus erat, ubi moneta cudebatur. inde uult à Philotimo pecuniam sumi, tradito, quod etiam nunc solet, auro argento ue infecto. NEMO] ex iis, qui debent. OPPIIS] fœneratoribus. TVIS contubernalibus] qui domi tuæ ita frequentes sint, ut contubernales tui uideri posfint. 30: APPOSITA] de uiatico scripsi ad Philotimum : tibi cetera mandabo ad hoc meum discedendi consilium apposita.

EPISTOLA VIII. 123.

AD CONSVLES.] legerem, Ad consulem; primum, quia, Domitii literis acceptis, scripsisse Pompeium ad Lentulum consulem, supra manifestum

ſtum eſt, 122. & 127. deinde, quia, Conſulem, potius, quàm, Conſules, Beſſarionis liber ſignificat. habet enim ſic, conſul: & lineam illam, quæ l literam interſecat, ſcimus, cum pro apice ſuperinduci tur, modo e, modo m ualere: ut hic fortaſſe pro utraque à feſtinante librario poſita ſit. FVLSISSE] quia uidebatur Pompeius in iis ad conſulem literis de ope Domitio ferenda cogitare. 127. et, Fulſiſſe, quaſi non uidiſſet antea τὸ καλὸν Pompeius. ſic de Cæſare, O hominem amentem, & miſerum, qui ne umbram quidem unquam τοῦ καλοῦ uiderit, 108:

123.

πρὸς ταῦθ' ὅτι χρὴ] locus Ariſtophanis è comœdia, quæ inſcribitur ἀχαρνῆς, hic eſt,

» πρὸς ταῦτα πλέων καὶ παλαμάσθω,
» καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέσθω.
» τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ.

aut igitur hic Ariſtophanis uerba ipſa ponenda ſunt; ut nomine Cleonis Cæſar ἐν αἰνίγματι intelligatur: aut, ſi illud, ὅτι χρὴ, ut eſt in impreſsis libris, retinetur; illud quoque retinendum eſt, quod in olim impreſsis libris habebatur, ποιήσω. ut ſit, ποιήσω, ὅτι χρὴ. erit autem hæc ſententia, eaq́; , mihi ut uidetur, ſatis apta. Ego quidem, quod fieri oportet efficiam: deinde,

» — καὶ παλαμάσθων,
» καὶ πᾶν ἐπ' ἐμοὶ τεκταινέσθων.
» τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ.

quidlibet in me ſtruant, & moliantur Cæſariani: iuſtum enim à me ſtat. ut leuiter immutatos Ariſtophanis uerſus Cicero ad id, quod agebat, accommodauerit.

modauerit. AT ILLE tibi,] hunc loquendi modum latine scribentes apte usurpabunt subitis in rebus, & præter expectationem contingentibus. magistro Cicerone fiet. πολλὰ χαίρειν τῷ καλῷ dicens] abiecta honesti cura: ut illud in epistola, opinor, ad Volumnium: Multam salutem & foro dicam, & curiæ. QVO ad te plura scribam.] quo possim ad te plura scribere. negantem enim particulam neque Caualcantis liber habet, neque Bessarionis.

EPISTOLA IX. 123.

EPISTOLAM meam] ad Cæsarem. 118: 147: 123.

PROBO] cum ad Cæsarem scripsi, causam eius à me probari; ideo scripsi, quo plus in suadendo auctoritatis haberem. ILLE ipse] Pompeius. 117. ITA tempus ferebat] temporis causa ita scripsi ad Cæsarem. VOS duo] tu, & Sex. Peduceus: qui Cæsari Romam uenienti obuiam prodire ad quintum milliarium cogitatis. NVNC ipsum] hoc ipso tempore. nunc ipsum enim plus ualet ad indicandum, quàm nunc; ut & supra docuimus. RECIPIENTI] Cæsari se ad urbem recipienti obuiam prodibitis ad quintum milliarium. unde autem se recipienti? à uictoria de ciuibus parta, pulsis Italia reip. partibus.. MINIME uos quidem:] quia tempus ita fert: & uos non ex animo, sed simulate gratulaturos probe scio: ue runtamen, si obuiam proditis ad quintum milliarium, & à bello ciuili redeuntem gratulatione excipitis, quis distinguet simulationem à uoluntate? uoluntas

tas inquam hæc uidebitur, non ſimulatio. uolunta tis enim hæc ſigna ſunt, non ſimulationis. CONTVRBANTVR] quæ ſigna uoluntatem à ſimulatione diſtinguerent; ea ita conturbantur hòc officio gratulationis, ut internoſcendi facultas non detur. QVAE uero] uideo fore, ut S. C. fiant, euiuſmodi Cæſar uoluerit.

124.

TVLLO] in libro Beſſarionis, Vllo: nos, Tullo, non dubitauimus quin legendum eſſet; cum hic Cicero ſignificet L. Volcatium Tullum, qui conſul fuit cum M'. Aemilio Lepido. de quo etiam epi ſtola huius libri prima, Nec me, inquit, M'. Lepi di, L. Volcatii comitum pœniteret. et 146. ILLIVS] Tulli. AB ALIIS] ad alios miſſæ. MINVS mouebant.] exiſſem ex Italia, quamuis illi non exirent. habet enim à me reſp. innume rabiles actiones pro ſalute patriæ quaſi quædam pignora: ut iam à me ipſo uix uidear poſſe diſſentire. quod illis æque non accidit. minus enim multa dederunt reip. pignora: (132.) ut ab illis non eadem, quæ à nobis, expectentur; ideoq;, ſi manent in Italia Pompeio diſcedente, leuior eos uituperatio ſit conſecutura, quàm me, ſi idem conſilii capi am. nunc autem auctoritas tua facit, ut manendum putem. RELIQVI temporis] ſcribis enim ſic: poſterius me profuturum reip. ſi manſero. PRAESENTIS tuendi] uis enim me in Italia manere: quòd tuta manſio ſit, diſceſſus & mihi periculoſus, nec reip. utilis. 145: ALTERVM] Cæſarem. PLAVSVS quærere] conſequi, ut laudetur, cum remp. oppugnet: Pompeium autem, qui defenſionem

nem

nem suscepit, uituperari: cur? quia Cæsar Domitium, aliosq; ciues, sibi inimicos, Corfinii captos conseruauit, Pompeius deseruit. NISI erit conuentus.] habet amicissimus meus in antiquo suo libro, Nisi non erit conuentus. quod cum aliquandiu cogitans examinassem, ut in librorum dissensione soleo, ueni in hanc opinionem, detrusum suo loco, Non, in alienum migrasse, uitiosumq; esse, Posse non arbitror, nisi erit conuentus; sincerum, Posse arbitror: nisi non erit conuentus. putabat enim Cicero, ante Lentulum esse cum Pompeio transmissurum, quàm à Balbo conueniri posset. apertius 125: 138. et Paterculus lib. II. OMNIS hæc] qua Cæsar utitur. VNAM illam] in extremo timendam: ut deinde uictor, abiecta clementiæ simulatione, omnes tollat. BALBVS maior] is, quem Tartessium uocat 104: HAEC credis] εἰρωνικῶς. HOC τέρας] Cæsar.

EPISTOLA X. 124:

IN NVMMIS haberet,] in nominibus haberet, est in amicissimi antiquo libro: quod magis placet. est enim hic, ut sæpe, nomen pro debitore. NESCIRE quo loci esset] elegans locutio, pro, non plane sibi nota esse: ea se uelle recognoscere.

EPISTOLA XI. 124:

CONSISTIT] tum consistit consilium, cum cogitando aliquid explicauimus. NIHIL explicatur] quod mihi nunc accidit: ideoq; leuatur cura. ILLVD tamen] cum uerear, ne, nihil cum proficiam quotidiana lamentatione, dedecori sim

 studiis,

ſtudiis, ac literis noſtris: lamentationi tamen totos dies damus. ETIAM] præter quàm quòd nihil proficio. LITERIS] pro libris hic poſuit, ab ipſo ſcriptis, ut alibi. NOSTRIS libris] de rep.

125.

NON ariolans] non diuino furore commotus, ut olim Caſſandra, cui uera prædicenti tamen nemo credidit. IAMQVE mari magno] hemiſtichium ex ueteri poeta: cuius integri ſunt uerſus, anapœſtici dimetri ex perſona Caſſandræ uaticinantis, libro I. de diuinatione:

» Iamq; mari magno claſſis cita
» Texitur: exitium. examen rapit,
» Aduenit, & fera ueliuolantibus
» Nauibus compleuit manus littora.

NON multo ſecus] ego de bello ciuili, atque Caſſandra de Troiano. NON occurrimus] non licuit nobis Pompeium adire, cum diſceſſurus eſſet. 120: 127. PROSCRIPTIO] quæ nominatim eſt de certis. PERTIMESCENDA] utercunque uincet, aut Cæſar, aut Pompeius. VNIVERSE] aduerbium omnes comprehendens, ut generaliter.

125:

QVÒD quierim:] quòd nullum maius negocium ſuſceperim, &, Pompeio ex Italia exeunte, remanſerim. BRVNDVSIVM] ut Pompeium fugientem aſſequeretur. PARTHICIS rebus] quarum exitus inanes. nam etſi Parthi, ſubito curſu in prouincias irrumpentes, magnum inferunt terrorem: tamen haud magna calamitas conſequitur, iiſdem continuo diſcedentibus.

EPI-

EPISTOLA XII. 125:

ADDVXIT,] ex Piceno. Cæsar libro 1. de bello ci. HIRRVM] gentis Lucceiæ.

EPISTOLA XIII. 126.

VIRTVTEM, industriamq; in colligendis, adducendisq; Corfinium militibus. IN EA ora] Campana. 109. EPPIVM,] Eppiorum familiam non noui. Caualcantis liber, & alius amicissimi mei, Oppium: ut ex utraque parte Oppii fuerint, Cæsaris, & Pompeii; sicuti & Domitii fuere, Caluinus pro Cæsare, Ahenobarbus à Pompeio. CVM auctoritate,] ut consularem. CONSIDIO] Considio Noniano: de quo fam. 261. T. AMPIVM] eum, ad quem extant epistolæ Ciceronis, fam. 89. 161.

EPISTOLA XV. 126:

DIALIO] placet, quod aliis, ut & hic, & 129. legatur, D. Lælio: qui Pompeianus fuit. Bessarionis liber, Dicalio, alius, Duellio.

127.

MESSIVS] is, de quo 53: CORFINII acta] Domitium, & eos, qui una essent, Cæsari se tradidisse.

127:

FORTISSIMIS uiris] Domitio, Lentulo, Vibullio, aliis, qui Cæsaris in potestatem uenerunt. DE VRBE] non relinquenda. DE ITALIA] relinquenda. EADEM timerem] Cæsarem consulem. 107: HONORIFICE] tum

reip. tum dignitatis tuæ causa. LARGE] ne publica res, bello suscepto, in discrimen adduceretur. large enim est, liberaliter, prolixe.

128.

DVXI meam rationem] hoc cogitaui: quid? non esse mihi faciendum, ut Cæsaris animum offenderem: itaque pacis auctor fui, uel cũ iis conditionibus, quas ille ferret, qui bello ciuili nihil esse miserius intelligerem. feciq; id eo libentius, quia, cum ad pacis conditiones uiderem à te honorifice, largeq; responderi, meum consilium non arbitrabar à tua sententia discrepare. MERITIS] Catilinæ coniuratione oppressa, lege agraria dissuasa, discordia inter equites & plebem sublata, senatus auctoritate in Rabirio defendendo confirmata, proscriptorum filiis administratione reip. remotis, ne illam, parentum memores, in magistratibus turbarent. SVPPLICIA] exilium, publicatis bonis. SI OFFENDISSEM eius animum] si Cæsarem quamuis leuiter offendissem: nedum, si, bello suscepto, me illi aperte inimicum ostendissem. quasi dicat: si quid commisissem, quod ex illius uoluntate minus esset. CVM iam in armis essemus] postquam tribuni pl. ex urbe fugerunt: quo facto in armis esse cœperunt. dicit idem in proxima epistola. SVBIICERER eisdem prœliis] uerebar scilicet, ne, uobis in gratiam redeuntibus, ego deinde, tuo præsidio nudatus, Cæsari, quem offendissem, pœnas darem. Notat autem latenter perfidiam Pompeii, cuius in amicitia iam antẽ Clodianis temporibus parum senserat esse præsidii. antiquus liber, obiicerer, pro subiicerer. EISDEM]

ut

ut olim pro rep. pugnandum, inquit, mihi cum Cæsare fuisset, sicut olim cum P. Clodio. uide 160. VIDERETVR habere populare.] ut ego potissimum deligi uiderer, in quem improbi ciues impetum facerent: ut ego ad perniciem non minus appeterer, quàm appetuntur ea, quæ popularia sunt. HAEC] hæc incommoda, quæ pertimui, si offendissem Cæsaris animum. DENVNCIATA] ab iis, qui Cæsaris consilia nouerant, ut à M. Cœlio fam. 124. HONESTE uitare] uidebar autem honeste uitare, cum pacem suaderem. in quo non tam meis, quàm reip. rationibus consulebam. RATIONEM nostram] cur pacem suaserim. RELIQVI] desperata pace cur ad te non uenerim. non enim licuit: ut in hac ipsa epistola iam ostendit. CONDITIONIBVS] ut ad pacem res deduceretur.

EPISTOLA XVI. 128:

VATICINATIONEM] usurpauit enim illu Cassandræ, Iamq; mari magno. 125. EXCVSTIONEM] æque apud Cæsarem, & Pompeium. NEQVE tum peccaui,] neque contra Cæsarem peccaui, cum Capuam accepi; neque contra Pompeium, cum; allatis de pace conditionibus, caui, ne Cæsaris animum offenderem. IMPERATAM] ante 5 Imparatam. nos, Imperatam, ex Bessarionis libro, & ex sententia: ut id muneris à Pompeio mandatum significet. quod supra his uerbis: Vult me Pompeius esse, quem tota hæc Campana, & maritima ora habeat ἐπίσκοπον, ad quem summa negocii referatur. IAM] Capuam accepi, sed iam imperatam.

ratam. quam nisi accepissem, incidissem in suspicionem non solum ignauiæ, sed etiam perfidiæ: ignauiæ, quasi delectus habendi curam defugerem: perfidiæ, quòd iis deessem, quibuscum reip. me causa coniunxerat. DELECTVS] hoc uerbum subaudiri mallem, & esse ordinem hunc, Non solum ignauiæ, sed etiam perfidiæ. Bessarionis liber, Deiectus, habet. NOLVI] iam ostendi, Volui, non Nolui, sententiam postulare. CONSVLATVM] alterum. 128. ANIMVM eius], uide quæ scripsit in proxima, 128: NEQVE enim suspicari debui] quod supra dixit, Suspicione assequi non potui. 127: ET PLANE] et, ut uere dicam, ideò non transiui, quòd, quid rectum esset, quid reip. utilius, non plane uidebam, cogitare diligentius uolebam. SIGNIFICATA] mihi esse manendum in Italia: ut 125. 114. ECQVAE pacifica] utrum me deceat in Italia remanere; quòd pacificam aliquam personam resp. uideatur desiderare, cuius auctoritate inter Cæsarem & Pompeium discordiæ sedentur; (quod effici non nisi ab eo potest, quem sibi uterque putet esse amicissimum: quem ego me duco esse, cum hactenus quidem neutram in partem peccauerim, ut proxime ostendi) an ad bellum proficisci; quòd pacifica persona reip. nihil, bellator prodesse plurimum possit. TVA consilia.] Clodianis temporibus; cum mihi suadebas, ne omnia officio metirer, sed salutis simul rationem haberem, conseruanda Cæsaris amicitia. quod quia non feci, in maximas ærumnas incidi.

129.

THEOPHANEM, Culeonem:] utrunque Pompeii

peii amicissimum. INGEMISCENS] quia tuis consiliis non parui. AD ILLOS calculos] hoc dicit: quod tum non fecimus, nunc, nostris casibus moniti, faciamus. LENTVLVS, Domitius] Lentulus Spinther, Domitius Ahenobarbus, quos Cæsar, Corfinio potitus, dimiserat incolumes. 134: M. MARCELLO,] Marcus cum Ser. Sulpicio consul fuerat altero ante anno. repone igitur C. pro M. ut est in historia.

EPISTOLA XVII. 129.

COHORTES XIX,] XIIII. à Vibullio, V. ab Hirro adductas. 125: SVAS XII.] supra XI. dixit, 125: TRIBVS] Corfinii, Albæ, Sulmone. 129:

DVABVS legionibus] uide quæ diximus 110: FAVSTVS] Sylla dictatore natus. 121. DVBIO animo] uide 110: ETIAM uideo C. Marcello] Bessarionis liber, Altia uideo censori Marcello. ego sic, Acita uideo censeri Marcello. P. LVPVM] Rutiliæ gentis, eum, qui tribunus pl. fuerat Marcellino & Philippo cos. COPONIVM,] quem tradit Velleius, cum Plancus, recens transfuga, multa ac nefanda in senatu obiiceret absenti Antonio, dixisse: Multa mehercules fecit Antonius pridie quàm tu illum relinqueres.

EPISTOLA XVIII. 130.

QVI te impediant,] Albani, Marsi, & Peligni duces, qui suas cohortes cum periculo ad Pompeium ire nollent. circiter enim XV. cohortes Domitius coegerat ex Alba, & Marsis, & Pelignis, & fi-

nitimis ab regionibus. Cæsar de bello ci. lib. 1. 124. PICENO, & Camerino] adductæ à Vibullio, & Hirro. 125.

EPISTOLA XIX. 130:

METVSCILIO] Bessarionis liber, Metustileo. DVAE legiones] quas dubio animo habeo. PICENTINIS] ex Piceno adductis à Vibullio, quæ tum erant cum Domitio. MILITVM animos] quibus non magnopere confido. 110: 129: RECEPTVM] ipsa oppida: quò receptum habemus: amissis, quò nos reciperemus, non esset.

EPISTOLA XX. 131:

QVÒD inter se ne noti] malim, Qui inter se nec noti sunt: ut milites dicat non modo tirones, sed nec inter se notos. aut, Qui inter se ne noti quidem sunt. quod magis placet; quia scriptum est in antiquo libro amicissimi mei. et erit hæc sententia: Cæsaris milites quia ueterani, ideo familiares inter se sunt, & amicissimi; quod plurimum prodest ad robur exercitus: nostri uero ne noti quidem inter se sunt: tantum abest, ut familiares amiciq; sint. quo minus est illis contra ueteranas legiones committendum.

EPISTOLA XXI. 131:

SPES dubia] quia in eo uictoria Cæsaris futura, si Pompeium assequatur. uictor autem de pace non laborabit. RVSTICANI] Colonias intelligit. sic infra, 149: QVAE autem impendere] uastationem Italiæ: de qua scripsit 125.

EPI-

EPISTOLA XXII. 132.

ABSVNT propius,] propinquiora sunt. sic & alibi locutus. HVIVS primi temporis] uter felicior sit, Cæsar in assequendo Pompeio, an Pompeius in transmittendo. DIARIIS] Bessarionis liber, & alii duo ueteres, Dictis; sed frigide nimis, ut mihi uidetur. Diaria, si legis, pro uictu quotidiano accipe. Martialis, Horatius. aut, si mauis, Diaria expone stipendia in singulos dies militibus proposita, si quamcelerrime iter ad Pompeium conficerent: ut si singulis diebus menstruum stipendium, id est XXX denarios, polliceretur. et sane usitatum hoc erat, ut duces pollicitationibus ad milites uterentur, ubi difficile aliquid consequi uellent. uictus uero quotidianus neque magnum præmium est, &, si liberalior sit, etiam impedit celeritatem. MEVM consilium] non exeundi ex Italia. IDONEI auctores] auctores in Italia remanendi. intelligit enim Attici literas, VIII. cal. Martii datas, quibus ille ita scripserat: Si M'. Lepidus, & L. Volcatius remanent, manendum puto. 146. QVANQVAM hæc] quæ à Cæsare fiunt. VNVS uir] Pompeius.

133.

SI MANET,] si sentis quod antea, mihi in Italia manendum. AD ID, de quo dubito] ad hanc meam deliberationem. 134: AVT Lepidi, &c.] desperatis uetat Hippocrates adhibere medicinam: ego quoque in hoc loco, cuius emendandi sine ueteribus libris mihi quidem spes non est, τὴν τοῦ ἐπικεκράτους γραμμὴν tenere constitui. CORENI]

uidetur

uidetur legendum, Corfinii: quo in oppido magnã pecuniam Domitius habuerat. error inde fortasse natus, quòd duarum literarum, E & F, magna similitudo est. quod alios quoque locos deprauauit. NON redditam] falsum. nam, redditam à se, Cæsar scribit lib. 1. de bello ci.

EPISTOLA XXIII. 132:

AEGYPTA] liberti nomen, à regione, ut Cilix. PRAEMISSVS] captus à Cæsare Corfinii, deinde ad Pompeium cum mandatis de pace missus. NON est uisus] Pompeius enim, alienus à pace, eum non remisit. ET QVEMADMODVM] hoc ad uerbum, Expectas, refertur. REDEVNTEM] Brundusio, Pompeio Italia pulso. ET AVT Hemonis] de Attico dictum: quod proxima uerba ostendunt: sed locus deprauatus. FVGAM] transitionem in Epeirum. 135. CVM fascibus] erat enim pro consule. nam ei in sortitione consularium prouinciarum Gallia obuenerat. VT SCIAMVS] fortasse enim illius exemplum secuti aut dimittemus, aut retinebimus lictores. CONVELLERVNT &c.] effecerunt enim, ut Pompeium, mare transeuntem, sequi cogitarem, cum antea labarem. 132. 124. IOVI ipsi iniquum] iratum diis hominibusq; Pompeium in Italiam rediturum. fam. 161. Venit paratus Seruilius, Ioui ipsi iniquus. CONSVLES] mare transeuntes. uide paulo infra.

133.

VIDERIS non dubitare,] uide secundam proximi libri, 135. TRANSIERVNT.] consules enim

enim primum, deinde paucis post diebus Pompeiu transiit: Cæsar lib. 1. de bel. ci. APPIVM,] s Ap. Claudium Pulchrum, censorem, collega L. Pisone, Cæsaris socero. qui transeundi ius non habebant. neque enim censores cum imperio sunt, ut pro consulibus. POMPEIVS] Hispaniarum pro consule. SCIPIO] Pompeii socer, Syriæ pro consule. SETENAS] Bessarionis liber, Seteonas. nos hunc ignoramus. 135. FANNIVS] Siciliæ cum imperio præfectus. 112. 173: VOCONIVS] quid si, Coponius? qui prætor Pompeium secutus est. 129: SEXTIVS] is est, de quo infra 174. quem Plutarchus in Bruto Siciliam sorte habuisse narrat. NIHIL defero.] sic antiqui libri. Differo, cum insequentibus uerbis conueniret: et placet: quia, Distero, est in antiquo libro amicissimi mei: ut parua omnino mutatione corrigatur. PROPEMODVM rectum] non dicit, plane rectum: dubitat enim, ut 128: BIDVO] lippitudine liberatus.

EPISTOLA XXIIII. 133:

SI HVC te relicis.] si hanc suscipis curam. TALI tempore]. suspicaretur enim, pacis mentionem astute fieri, ut spatio interposito, Cæsar eum assequi posset. CVM timere desierit,] cum trans mare profectus in tutum locum se receperit. tum enim nullam fraudem in pacis conditionibus timere poterit. MEVM] uel quòd uterque ex Cornelia gente: uel quòd ab eo Balbus maxima beneficia acceperat: ut 141: VOLVISTI] optasti, ut & Balbus meus mansionem in Italia persuaderet.

deret. 124. QVIDVIS potius esse] cum summam reip. curam ad Pompeium detulerit, ipse, nomine tantum consul, alteri pareat. TIBI] mansionem probanti. NOBIS] de Cæsaris animo promittentibus. RELATORE] ad consules enim pertinet relatio de rep. TOTVM] præclara sententia, nec satis aperta. non enim hoc solum est aduertendum, Domitium pro consule populi R. à Cæsare obsessum; sed illud simul, nisi ita factum esset, magnam ciuium cædem fuisse futuram. si enim Cæsar expectasset, ut Domitius suas XXX cohortes ad Pompeii legiones adiungeret: Pompeius, aucto exercitu, in aciem descendisset. quod malum Cæsaris uigilantia uitauit. Domitium enim, de profectione ad Pompeium cogitantem, oppressit: quo facto dimicationem sustulit. 130. PROBATVRVM] ostendam recte factum à Cæsare. SCIO, &] Bessarionis liber, Sciet. ego aut, Scio, &: aut, Scis, &: id est, profecto intelligis. RES] quæ ad sanguinem spectabat. MEI] filii. 134. DE CAESARE] de Cæsaris animo ad concordiam propenso. SCRIPSIT] ad te. PROBABIT] causas exponet earum rerum, quas tibi & ipse dixit, & Cæsar scripsit. QVAECVNQVE] siue pax erit, siue bellum. aut, siue secunda fortuna utetur, siue aduersa. BELLISSIME] legerem, Verissime. nam in Bessarionis libro, Velissume: ut in antiquo libro scriptum primo existimem, Verissume, ad ueteris orthographiæ rationem: unde imperitis librariis occasio mendi.

EPI-

EPISTOLA VLTIMA. 133:

OCCVLTVM & tum iter] Bessarionis liber, Occultum metum iter. placeret, Occultum & tutum iter: ut hoc unum se non prouidisse dicat, qui possit occulte & tuto ad mare Adriaticum proficisci, cum tota Italia Cæsaris armis præsidiisq; teneatur. 136.

134.

ILLVC autem,] ad mare superum. RES] necessitas; quoniam infero mari hoc tempore anni, id est hyeme, uti non possumus. 136: QVA ueniam?] cum omnia Cæsaris armis teneantur. CEDENDVM] discedendum. ILLE] Pompeius. OCCVRRVNT?] Cæsari Pompeium Italia pellenti. 127: DEVM] ut deum Cæsarem colunt: diuinis honoribus prosequuntur. DE ILLO] de Pompeio in Campania ægrotante. 138. et Plutarchus. HIC Pisistratus] Cæsar, Pisistrato similis. uide 115. GRATVM est] quòd ea non faciat, quæ timebantur. QVOS honores] Cæsari haberi. IVDICES DCCCL,] iudices omnes: qui DCCCL fuisse uidentur; CCC quidem senatorii ordinis fuerunt, ut epist. fam. 117: reliqui tum equites, tum tribuni ærarii. ex tribus enim ordinibus iudices legebantur: ut declarat Pedianus. CCCLX; quos Pompeius legerit, nominant Plutarchus, & Velleius. DELECTABANTVR] ideo scripsit M. Cœlius in quadam epistola: Video Pompeium senatum, quiq; res iudicant, secum habiturum. LVCERIAS]

RIAS] proscriptionem Luceriæ denunciatam. 125. QVICVNQVE sunt] quid ipsi faciant, non specto: ego, nisi faciam quod me dignum est, reprehensiones timeo, ut Hector apud Homerum. exeamus igitur ex Italia. DOMVM quem expecto.] sic & antiqui libri. Domitium, alii legunt. mihi, Demum, placeret: ut sit ἀποσιώπησις; & reticuerit, uel ominis causa, uel doloris, pulsum, aut captum. Quod sequitur, IIII. nonas, Martias significat. 138: QVò.] an ad urbem: quò se, cum Pompeium Brundusio pepulisset, contulit. ARPINVM] ut illius congressum effugiam. Timebat scilicet, ne, rogante Cæsare ut ad urbem rediret, uel negaret cum periculo, uel assentiretur cum dedecore, Pompeio, & cum eo consulibus, multisq; consularibus ex urbe iam profectis,

IN

IN LIBRVM IX. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 134:

XIIII. DIE] legendum XIII. tot enim ſunt dies ab VIII. cal. ad pridie non. SOSIVM, & Lupum] prætorem utrunque. 122. 129: AVDIREMVS] quid Brunduſii actum eſſet. AD MARE ſuperum] ut in Græciam tranſmitteret. 136: QVI & nunc,] quo modo nunc præſidio reip. cum domi maneant? aliud ergo dicit, aliud intelligit, εἰρωνικῶς. 136. 134.

135.

IMPROBORVM] Cæſaris. PERSEQVAMVR] ſtomachoſe dictum in Pompeium, qui, ſuadentibus L. Lucceio & Theophane Mitylenæo, perniciosum reip. bellum ſuſcepiſſet. Perſequamur: faciamus, quod Lucceio & Theophani uidetur. NAM Scipio] connumerat eos, quos aliqua cauſa uidetur adduxiſſe, ut contra Cæſarem arma ſumerent. SORTE] quia ei ſorte obuenit. GENERO] Pompeio. IRATVM] quia ſententiam dixerat, ut Cæſar ante certam diem exercitum dimitteret: ſi non faceret, aduerſus remp. facturum uideri.

deri. Cæsar lib. 1. de bello ciu. MARCELLI] Marcus, & duo Caii: qui omnes Cæsaris dignitatem oppugnauerant. MANERENT] in Italia. APPIVS] tres numerat, qui imperium non habebant, Appium, Cassium, Faustum. INIMICITIARVM] cum P. Cornelio Dolabella, & M. Cœlio Rufo, qui Cæsaris partem sequebantur. PRAETER hunc] qui erat censor. 133. CASSIVM] qui erat tribunus pl. 116. PRO QVAES] Bessarionis liber; Prope: forte, Pro pr. id est pro prætore, ex Cæsaris lib. 1. de bello ci. sed, cum non nominetur 135. inter eos, qui imperium habebant, uidetur rectius, Pro quæstore. VTRVMVIS] possem arbitratu meo in Italia manere. neque enim mihi est Cæsar infensus: (cum utroque amicitia par: 98:) neque magistratus persona cogit: cum imperium possim deponere, & abiecto triumpho in urbem introire. ACCESSERIT] malim, Accedet; cum in antiquis libris, Accederet, scriptum sit. HVIVS fortunæ] quam subimus ad Pompeium proficiscentes. NON erat æquum] quia Cæsaris legatus fuit in Gallia, neque Pompeio debet æque atque ego. NEC suam causam] etsi neque me roget, ut eum sequar; nec suam, ut ait ipse, causam agat: me tamen unus mouet. VT AIT] quodam modo significat, Pompeium non tam reip. quàm sua causa motum arma cepisse. sic 60. Vt loquebatur.

EPISTOLA II. 135.

DIE tuo,] die quartanæ. 106: 137. ADESSE,] in senatu. 137: CONTRA] contra detrahentes

hentes disputem? SCELVS] si approbo, quæ dicuntur in Pompeium. SVPPLICIVM] si contra eos, qui de illo in senatu detrahant, disputem. DE TRIVMPHO] uide epistolam III. lib. VIII. OLIM] Clodianis temporibus, cum in locum Cosconii mortui est inuitatus. 34: ἀπαῤῥησίαστον] impeditam, & reprehendendi licentia carentem. putat enim me plus uidisse, quàm se, cum ei dicerem, in municipiis parum roboris nostræ causæ futurum: delectus inuitorum fore: quod utrunque docuit euentus: pacem uel iniustam utiliorem esse, quàm iustissimum bellum: urbem non esse relinquendam: pecuniam ex ærario sumēdam: Picenum occupandum, ut Cæsari aditus ad urbem præcluderetur. quibus in rebus mihi ille si paruisset rectissime monenti, haud paulo melius & sibi & reip. consuluisset. TVM erit inimicus:] tum non recuso, mihi ut sit inimicus: erit enim iure: nunc irasci non potest, quia Brundusium ad ipsum non iuerim: neque enim potui, cum inter me & Brundusium Cæsar esset. τίς δ' ἐστὶ δοῦλος] seruile, inquit, est mortem timere. qui autem non timet, seruus esse non potest. quæ mihi igitur seruitus à Pompeio potest impendere? eripiam me ab omnibus malis, si opus sit, morte uoluntaria.

136.

ERIPIEBAT] encrepturum Cæsarem aiebat.
NON SVNT certe boni] quia domi manent. 134.

EPISTOLA III. 136:

MATREM] Catonis sororem Porciam. Plutarchus. AD VRBEM] ad urbem esse pro consu

libus dicebantur: & Domitius Galliæ pro consule. pro consulibus autem urbem ingredi, nisi deposito imperio, per leges non licuisse, supra diximus. SERVVS] non igitur is, de quo 62. quem constat libertate donatum. QVOD delibero] de transeundo in Græciam.

136.

ITER interclusum] omnia enim Cæsaris armis, præsidiisq; tenentur. TRANSIISSE] Cneum. EVM] Cæsarem; ut persequi posset. DIVTIVS iam nescire non possum] necesse est, ut iam sciamus.

137.

IN IPSVM tuum diem] in diem quartanæ. Tuum, autem, tibi ex consuetudine familiarem. 137. 106.

EPISTOLA IIII. 137.

QVAM grauis] aut, Grauis, molestus mihi, qui de Cæsare iactaret ea, quæ minime uellem: aut, Grauis, qui nimium magna loqueretur, classes, exercitus, prouincias. FVSIVS,] Fusius Calenus, & ipse Cæsarianus. SCELVS Pompeii] qui, nulla re offensus, contra ius ueteris amicitiæ atque affinitatis omni ratione Cæsaris dignitatem oppugnasset. SENATVS] qui ad Pompeii nimis infirmi uoluntatem iniquissima s. c. contra robustissimum Cæsarem, contraq; tribunos pl. fecisset. VILLA] Formiana. CVR tum in curia] si ad urbem Cæsar uocabit, & adesse in senatu noluerit. DIC M. Tulli] cum sententiam rogabor in senatu, non tam de rep. quàm de ipso Pompeio; quid dicam? quo modo me explicabo? 105.

ET

ET OMITTO] usitatiùs, Sed omitto, atque omnino aptius. mendum fortasse inde fluxit, quòd, set, pro, sed, ueteres scribebant. MEDICAMENTIS] quàm enim ab eo, qui fugit, sperare salutem potest? non conualescet igitur medico Pompeio. QVID agam?] sequar eum in Græciam, an maneam in Italia?

137.

CAVSAE euentorum] significat, Pompeii culpa in eam calamitatem incidisse remp. qui per decem annos Cæsaris potentiam auxerat: ut se quidem inimicum esse Cæsari dicat ob euenta, sed inimiciorem Pompeio ob causas euentorum. RELIGIOSVS] tristi omine infamis, ut exponit Gellius. ILLE etiam annus] cum Clodia rogatione tristem exilii calamitatem subii. HOC defendente] accusat Pompeium tanquam præuaricatorem, ac desertorem in patrocinio. 45. NE DICAM grauius] poterat enim dicere, non modo se desertum, sed armatum etiam à Pompeio inimicum suum. uide 37. TEMERITATEM, ignauiam, negligentiam.] Pompeii peccata. Temeritatem, in suscipiendo bello, cum esset imparatissimus. Ignauiam, &, Negligentiam, in gerendo. BALBI] cui fidem habui, affirmanti Cæsarem optimo esse animo erga Pompeium, & concordiam cupere. 124. 133. EGO igitur,] refer ad illud, Ego uero hæc officia &c. APVD Homerum] Thetidi respondet Achilles, αὐτίκα τεθναίην, ἐπεὶ οὐκ ἄρ᾽ ἔμελλον ἑταίρῳ κτεινομένῳ ἐπαμῦναι. NON ἑταίρῳ solum] uult Achilles apud Homerum ulcisci Patroclum, quia socius; ego ferre opem Pompe-

io, quia etiam de me bene meritus. TALI uiro] rerum gestarum gloria circumfluenti. CAVSAM] reip. OPTIMATIBVS uero tuis] noli putare, me ad Pompeium iturum, quòd optimatum sermonibus mouear, aut quòd iis inseruire uelim, mansionem meam reprehendentibus, profectionem laudantibus: sed me mouet tum beneficium, tum dignitas Pompeii, eo magis, quòd agit causam reip.

138.

HVIC dent] Cæsari. quanquam Cæsar aberat: sed uultu lætitiam ob Cæsaris uictoriam significabant. DATVRI] cum Brundusio redierit. DECRETA] à municipiis facta, ut omnes uota facerent pro salute Pompeii in Campania ægrotantis. VICTORIA] Cæsaris, qui, uniuersa Italia occupata, Pompeium cedentem persequebatur. TVM] cum illa pro salute Pompeii decernebant. A MINORE Balbo] Cæsaris nomine rogaturo, ut in Italia maneret. 124. QVÒD is] quòd Balbus minor Canusii audisset Lentulum consulem transmisisse: qui ad Balbum patrem Canusio id scripsit. ALBAE] ex Domitii cohortibus. 129. CVRTIVM] Biuium Curium nominat. Cæsar lib. I. de bello ci. Curtum, Bessarionis liber. MINVCIA] alii, Numicia. placet, ex epistola Horatii XVIII. ABDAM] ne uidear Cæsarem Brundusio redeuntem fugisse. RELICTVRVS] ut Cæsari meo nomine diceretur, me ideo Arpinum iuisse, quòd ibi Ciceroni meo togam puram dare uellem. 80. HIC] Formiis. 137. QVÒ] itionem ad Pompeium significat. QVA] quà maxime iter ἀκαπάντητον. 134. CVRTIVM] ad quem

quem suæ cohortes transierunt. ASPICERE] tam grauem. QVID alios] quasi dicat, multo minus alios Cæsarianos. DVM urbem amamus] spe pacis ab hac ora Campana discedere nolui: quia sperabam fore, ut apud illum meæ literæ, cohortationesq; ad pacem plus ualerent, si me bellicis negociis non admiscerem: ita mox Brundusium ad Pompeium proficisci non licuit, cum iter illud Cæsar interclusisset. 135.

138.

DICITVR] non uere: nam conscendit idibus Martiis: ut infra 150. SEPTENTRIONES] non secundi Græciam petentibus. PRAECIDISSE] ne Cæsar consequi posset. L. METELLO] is est, de quo plura 157. QVALICVNQVE consilio uso,] etiam si non optimo consilio usus est neque in suscipiendo bello, neque in gerendo. αἰσχροῦ φαντασία] animo enim species quædam turpitudinis occursat. AVT consolatione] respexit ad Terentii uersiculum, Aut consolando, aut consilio, aut re iuuero. Q. TITINII filium] Titinio quidem natum, sed adoptatum à Pontio, ut epist. ult. lib. IX. VT QVIDEM scias] ut intelligas, quo loco sint Pompei res: cum etiam Q. Titinii filius, amici nostri, qui bonum se ciuem esse præsefert, cum Cæsare sit. 142. 154. 81. SED illum] quia, præter propositum, interposuerat de Titinii filio, omissum reprehendit hac particula, sed, ad connectendum apta, & usitata. Illum, autem, Cæsarem. GRATIAS agere] quòd mare non transierim. QVAM nollem] pœnitet enim, quòd remanserim. NON

 ualuisti]

ualuisti] non enim licuit tibi per quartanam Roma discedere. σων τε δύ' ἐρχομένω] utroque nostrum, quid optimum factu, cogitante. Homerus ἰλ. κ.

139.

Vt popvlari, ut ea] nullam opem ferentibus antiquis libris, non audeo mutare, quod deprauatum intelligo. Bellvm crudele,] ex utraque parte. ideoq; nolebam interesse. non enim, Crudele, de uno Pompeio dictum. Svscipi à Pompeio: qui pacem uel iniquissima conditione probare debuit. Cvm iis] qui crudele bellum & exitiosum gererent. exponit, cur se bellicis negociis, ut alii, commiscere noluerit.

EPISTOLA V. 139:

I mp.] ob res in Gallia gestas. Commodo] pro commode, ut arcano pro arcane, & quæ grammatici alia notarant. Gratiasqve agerem] quòd hactenus ab armis abstinueris.

EPISTOLA VI. 139:

τὸ συνέχον] argumentum firmissimum ad meam man ionem defendendam. Quintilianus capite ultimo ib. III. Sed potius uidetur sic exponendum: Effecisti quod proximum erat, cùm non posses recreare. Factvmqve nostrum] mansionem. Sexto] Peduceo. Animadvertatvr] quasi Cæsari sponte occurram. Nec hic, nec illic] neque Formiis, neque ad urbem. quia scripserat Cicero, se Arpinum cogitare, ne redeuntem Brundusio Cæsarem uideret. Vt idem tribuam Pompeio,] ne Pompeium ulla re lædam, neque

que adsim, cum in senatu contra illum agetur. 138.

140.

QVID oneris] ne non ferat, uereor. bellum enim cupit. itaque mihi, de pace agenti, succenseret. μή μοι γοργείην] ne acerbior in me fiat. uerba sunt Vlysis apud Homerum ὀδυσ. λ, in extremo. VT IN Milone] cuius causam defendi, non quia iustam putarem, sed feci adductus beneficio. VT IN] forte dicturus fuit, Vt in Gabinio: quem cum odio prosequeretur, & nocentem putaret, rogatus tamen à Pompeio de se optime merito defendit, quo iudicio Gabinius condemnatus; quoniam causa non iusta, ut & Milonis. Dio lib. XXXIX. idq; significant illa in epistola ad Marium, fam. 95. Cogor non nunquam homines de me non optime meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. SI ILLINC beneficium non sit] si Pompeio non deberem. EIVS quoque rei] ἀχαριστίας crimen me non posse subire, etiam si ad Pompeium non proficiscar. ABIECERO] ut intelligas me de eo minimum laborare. agemus tamen de eo obtinendo. interea, ut tu scribis, obrepet anni tempus, quo liceat nobis ad Pompeium uel infero mari tuto nauigare. 136. SATIS ille erit firmus.] nam alioqui, nauigandum ad eum sine spe uictoriæ, non censes. DE ISTO] de uiribus Pompeii, quod ad hanc partem attinet, uide, inquit, quid sperare possis. promitto tibi, si firmus erit, tegulam &c. ANTIQVORVM] Philippi, Flacci, Scæuolæ. 120.

140.

ABEAMVS igitur inde] uerbum, Inde, à libro

bro Bessarionis abest, & opinor recte abest. ID QVIDEM] qua nauigatione abeamus. NON profectis] malim, non profectos; hoc sensu. Sciunt te non profectum ad Pompeium, & tamen probant quæ adhuc fecisti. NIMIVM optimati] Pompeii partium studioso, & sæpe pro Pompeio mentienti. nec sine ironia dictum de liberto. SVPPEDITAT] tibi. ET MEVM] quod tardius est, quàm tuum. AMBVLANDVM, unguendum] quæ laborantibus quartana præcipiuntur à medicis. SOMNVM attulerunt] curis ademptum. 139:

EPISTOLA VII. 140:

AVLVS] Torquatus. PROFECTVS] ad Pompeium. REATINORVM corona] dolet Sabinos in circulis ac coronis iacere sermones de proscriptione, quam forsitan non cogitet Cæsar, cum adhuc clementiam in uictos ostenderit. EXIERINT] obuiam Cæsari Brundusio redeunti. CVI dicerem] quam rogarem, quo modo redeuntem Brundusio Cæsarem exciperem, & amplexarer: sicuti rogat eam, facie Mentori simulatam, Telemachus Vlyssis filius. DIEM tuum] quartanæ.

EPISTOLA VIII. 141.

RELIQVI] Marius, & Cinna. VALE] scriberem, Valete; cum ad duos mittatur epistola.

EPISTOLA IX. 141:

EX QVIBVS] σολοικοφανὲς. nam, Ex quibus, refertur ad epistolam. credo, cum & literas & epistolam

Balbus

Balbus nominasset, eadem diuersorum nominum significatione deceptum, cum de re potius, quàm de uerbis, cogitaret, illud, Ex quibus, ut de literis, non ut de epistola, protulisse. PIETATE] usurpatur erga eos, qui magnum beneficium dederunt, ut hic erga Pompeium. LENTVLVM] consulem. 133: HABEREM] à Pompeio quidem ciuitate donatus, à Cornelio autem, huius anni consule Corneliorum nomine: quod indicat Lucii commune prænomen. uide pro Balbo. MILONIANIS] cum reum Milonem iudicio defendisti.

EPISTOLA XI. 142:

PLABOQVE] sic & Bessarionis & Caualcantis uetera exemplaria. manifestum mendum. sententia tamen hæc uidetur: se iam supero mari transmissionem abiicere, & cogitare mansionem in Italia, dum commodius anni tempus adueniat, quo liceat infero mari nauigare: modo interea possit concessu Cæsaris nullam reip. partem attingere. ac uidetur totum hoc ita restitui posse: Assentio tibi, ut in Formiano potissimum commorer, etiam de supero mari. Balboq;, ut antea ad te, scripsi, ecquonam modo &c. nam duabus superioribus epistolis nihil aliud agit Balbus, nisi ut ostendat Ciceroni quærenti, quo modo possit Cæsari satisfacere. FACTA, & dicta] quæ Pompeius olim in nos fecit, & dixit. Delicta, tamen ueteres libri. ME IPSVM] ita de illo bene meritum. SIMILI urus] Caualcantis liber sic, sic & Bessarionis. incerta coniectura si coner corrigere, quis præstabit non magis deprauari? COMMENTARI] meditari, cogitatione

tatione exquirere. 136: SIT SANE, ita ut uis] eos probare, quæ adhuc fecerim. quod uereor ut ita sit. NOSTI illud] quod de summis uiris solet usurpari, cum post magnarum rerum actiones in ocium se conferunt. usurpatur autem hoc: Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ: id est, & Dionysius, Syracusarum regno pulsus, Corinthi ludum aperuit. hoc & de me usurpabitur; qui nullam belli partem suscipiens, quasi omissa reip. cura ociosus ϑέσεις commenter. APVD Cæsarem est] cum indignatione hoc adscripsit. quod ex eo loco licet coniicere, 139. MILITVM] qui cum Pompeio transierunt. 138.

143.

LAVDAS,] quia mare transierint. IRATVS] Pompeius. IIS quidem maxime] pacis auctoribus: qui pacem ideo suadebant, quia patriam maxime saluam uellent, cui exitiosum fore bellum uidebant. at Pompeius, qui mirandum in modum Syllani regni similitudinem concupiuit, belli cupidus, iis, qui pacem suaserant, id est nobis, ueniet iratus. 140. EAM saluam] patriam, antiquissimam & sanctissimam parentem. SERVANDO euertere] seruari enim, & uindicari à tyranno non potest sine clade, interituq; ciuium. DE SEPTENTRIONE] de regionibus Septentrioni subiectis: in quibus Pompeius bellum contra Cæsarem parabit. EPEIRVS] tua. quò transire cogitabat. 135. LARGITIONE ipsa] ea ipsa, qua Cæsar ad incitandos milites utitur. CVM illum uidero] Cæsarem Brundusio redeuntẽ. 140: NE FORTE aut absim] Arpinum, ante quàm eum conueniam, non cogito: ne aut absim, illo redeunte;

deunte; aut, ut redeuntem conueniam, cursem huc illuc uia deterrima: alterutrum enim necesse est. VENISSE] ad Pompeium, è Syria, in qua fuerat pro consule. CONSILIVM eius] utrum in Italia mansurus sit, an ad Pompeium iturus. 134: 143.

ISTE] consules aberant Lentulus & Marcellus. agebatur ergo, quis haberet comitia designandis in proximum annum consulibus. Iste: si extaret Attici epistola, nomen haud ignoraremus. COMMVNE] hoc ne consideremus; quoniam potest esse dictum non proprié de consularibus comitiis, sed communiter de omnibus rebus. INEPTVM] Cæsarem, cuius in potestate omnia sint, mea gratia uti uelle. SENTENTIA consularis] quòd à me, uiro consulari, quæ in senatu agentur, cupiat approbari. TVM ex tuis literis] quibus respondebas ad meas, de uerbo, Ope, quærenteis. distingue à, Cœpi, uerbo præcedenti: ut dicat, & ipsum per se suspicatum, & ex Attici literis. HOC ipsum esse] in hoc ope mea uti uelle, ut decernam de comitiis consularibus à prætore habendis. NON multo secus] aut hoc ipsum esse, aut aliquid huiusmodi. REM ad interregnum non uenire] interregem non creari, qui comitia habeat nouis consulibus designandis, cum eius anni consules abessent Lentulus & Marcellus. de interrege autem dicemus in libro de magistratibus. sed quoniam, interrege creato, pertinebat ad eum consulum designatio; consul uero Cæsar fieri cupiebat: incertus de uoluntate interregis, rem ad interregnum uenire noluisset: haberi à prætore, quem sciret sui studiosum

diosum, consularia comitia malebat. quod cum fieri non posse comperisset, alia ratione, quod uolebat, cõsecutus est. dictator enim à M. Lepido prætore dictus, comitia ipse habuit consularia, & consul factus est cum P. Seruilio Isaurici filio. de bello ci. lib. III. LIBRIS] nostris auguralibus. ROGARI] creari: unde comitia consulibus rogandis lib. I. de diuinatione: & populum rogare magistratum dicebatur is, qui comitia habebat, id est populum rogare, ut suis suffragiis eum magistratum crearet, cuius magistratus causa comitia haberentur. et legimus in Liuio lib. VI. factum esse s. c. ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populum rogaret. VT COLLEGAE consulum sint] si enim creantur prætores, ut collegæ consulum sint; creari à prætore non possunt. non enim collegæ consulum dicerentur, creati ab eo, cuius imperium consulari imperio minus est. ideoq; à consule creantur. Gellius libro XIII. cap. XIIII. HOC à me decerni] ut ego in senatu mea sententia decernam, consularia comitia à prætore haberi licere. 151. A ME] augure, & consulari: quòd contentus non sit Galba, Scæuola, Cassio, Antonio decernentibus. quanquam & hi augures sint. erant autem omnes XV. amplificato lege Syllæ dictatoris collegio; cum antea IX. omnino. qua de re diximus in libro de religione. τότε μοι &c.] subaudi, cum à me decernetur: Homerus ιλ. θ. TRANSIERINT] cum Pompeio.

144.

OMNIA postulanteis,] in uictoria non modo Cæsarianorum bona, sed omnium, qui in Italia remanserunt:

manserunt: ut tibi non sine causa timeas. VIDERE sane uelim] etsi scribis, ex eius sermone spem pacis esse nullam. OPPORTVNE] quia fortasse me consiliis instruet ad Cæsaris congressum opportunis, cum Cæsari maxime sit amicus.151:152: LANVINO,] fundo. PHAMEAM] eius fundi dominum. 149: SCIEBAM enim &c.] sciebam te uoluptuarias possessiones non emere, qui so leres quærere, ager à te emptus quot annorum spatio tantum tibi redderet, quantum in eius emptionem contulisses: corrigendum igitur, & distinguendum hoc modo: Sciebam enim, te, quoto anno, & quantum in solo, solere quærere. DELICIVM digamma] fundum, qui tibi est in deliciis, ea figura, qua est digamma, qualem Aegypti fuisse, traditur. digamma autem est F Latinum, factum ex duobus r Græcis. ILLVD] Lanuinum. VOLVI HS Q.] uolui sestertiorum nummorum quingentibus millibus emere. ILLI daret] ut Phamea Lanuinum daret non mihi, quem fortasse minus bonum nomen putaret ob recentes mearum fortunarum ruinas, (restitutus enim ab exilio fuerat anno proximo ante Marcellini consulatum) sed prædi, qui HS Q. M. se daturum sponderet. CVM haberet] cum Phamea Lanuinum Antii proscripsisset. IACERE] sic pro Q. Roscio iacere dixit pretia prædiorum. DEMENTIAS] insanos sumptus in Lanuino exornando à Phamea possessore factos. sic insanas substructiones in oratione pro Milone in fundo P. Clodii. VASTITATI] quæ impendet uniuersæ Italiæ. 140. LIBERALIBVS] ex hac epistola, Pompeium profectum esse, constat. quo modo

quo modo igitur dicit Plutarchus, eum profectum esse Liberalibus? nimirum errare potuit. homo enim fuit. nec alibi non errauit.

EPISTOLA XII. 144.

AEGRITVDO] ægrotatio corporis, ægritudô animi. sic Cicero utrunque exponit in Tusc.

144:

AD ME scire,] alii, Ad me scribere. placet: ut subaudiatur, de consilio. 135: ALIENANTVR] homines. IMMVNDAE] mulieri. sic, alienum causæ, dixit in oratione pro Cæcina. AVIS illa,] de qua scis à Platone scribi in epistola ad Dionis propinquos, cum se à Dionysii tyranni custodibus obseruatum, ne horto regiæ domui coniuncto egredi posset, extra spectare, tanquam auem è cauea, dicit. MARE] ut ad Pompeium nauigem. HAESERVNT illa.] Pompeius sæpe illud usurpabat, Sylla regnum armis peperit, ego non potero? mihi autem potius illud in animo fixũ hæret, male fecisse Tarquinium, impie Coriolanum, qui contra patriam arma tulerint. THEMISTOCLES] ab ingratis ciuibus patria pulsus. MALVIT] quàm patriæ suæ bellum inferre. de claris oratoribus. PATRIAM] Athenas. Iustinus lib. 11

145.

IVRE] cum causa, non tamen recte. nemo enim recte contra patriam arma fert. iure autem quo modo? ut patriam è manibus perditorum ciuium eripe rent: quam tamen ereptã ipsi oppresserunt. ita nec recte, ex euentu. HVNC] Pompeium, quem addu

ctus

ctus beneficio sequerer. ALIQVID conueniret] aliqua ratione res componeretur. SCELERIS] sceleratus Pōpeius, flagitiosus Cæsar, ille, qui suis ciuibus famem ac uastitatē inferre cogitet; hic, qui patriæ seruitutem moliatur. uis igitur maior est in flagitio, quàm in scelere. non enim de Pompeio grauius, quàm de Cæsare, locutus esset. Donatus etiam flagitium plus, quàm peccatum, ait esse, ubi exponit illud Terentii in Adelphis, Non est flagitium adolescentulum scortari. SPERARE] ut aliquid conueniret. uel, de causa nostra. RES nunc tota,] neque enim uideo, quod tum sperabam, posse eos ad concordiam reduci. ALIA mea] pace enim desperata, nouum consilium intel ligo mihi esse capiendum. EXCIDISSE è mun do] miratus sum, Pompeio Italia relinquente, non secus, ac si sol è cœlo excidisset. MOLLIVIT] ideoq; ocium amans, labores & incommoda fugiens, nullam hactenus belli partem suscepi. DEVEXA] decliuis, usitata uox. SIVE periculo] Bessarionis liber, Sine periculo. placeret, Si uel periculo.

145:

χρησμὸς] oraculum, quia tanquam Apollo futura prædixisti. AD POSTERVM] in futurum, in posterum. DE POMPEII consilio] Pompeium de relinquenda Italia cogitare. MORAM deferendam] Bessarionis & Caualcantis manuscripti libri, Defendam, pro, Deferendam. tentaui, ex ingenio si possem probabile quid eruere: non successit. TVRPE nobis] rectius duco, Vobis.

DETE-

146:

DETESTARIS hoc] discessum ex Italia. INCONSTANS] cum ante scripserim, ut Italia non cederes. MANENDVM puto] dum audias Pompeium alicubi constitisse. HANC νεκύαν] flagitiosum Cæsaris comitatum: quem appellat νεκύαν, quòd ad Cæsarem egentissimus & perditissimus quisque ita confluxerat, ut ad Vlyssem, cum ad inferos descendisset, νεκύαν, id est mortuorum turbam, confluxisse, scribit Homerus. 146: 153. ἀπορῶ.] dubius sum, quid te facere oporteat. DVBITARES] Attice. NON dubitas] mihi esse manendum in Italia istis manentibus. IN IPSA fuga] cum Pompeius Brundusium fugeret. TVM poterimus deliberare] cum sciemus, quid Brundusii actum sit. NON scilicet integra re] paululum enim hæc expectatio Pompeii animum offenderit: sed hoc tamen consilio rectius tibi consulis, quàm si una proiicias te. VALDE uidero] nescio, utrum tibi suasurus sim, discessum ex Italia, an mansionem. uide 136.

146:

ADVERSVS me &c.] sic & antiqui libri. potest hic esse sensus: Para defensionem Attice tantummodo aduersus me, si hæc mansio, tua auctoritate suscepta, infeliciter cadat. nam si in fraudem incidero, te auctore dicam incidisse. quod ad alios attinet, in quibus sunt Lepidus, & Tullus: satis scio non opus esse: quibus ego conscius sum, eiusdem esse sententiæ, uidelicet manendum esse PECCAVI] hactenus. RELIQVA tuebor] posthac dabo operam, ne peccem. REDITV] à Brundusio.

Brundusio. LENTVLVM] hoc non eodem die scriptum esse, quo superiora, liquet ex eo, quia scriptum est XIIII. cal. Apr. ut infra patet, superiora uero pridie Liberalia, qui dies XV. cal. Apr. uide principium huius epistolæ. HIS literis] ad te scribendis. SCIS] pro scito, ut supra. CAESARI] à quo Corfinii captus, incolumis esset dimissus. 148. LITERAS] quibus rogaui, ut scriberet ad me de consilio suo, utrum mansurus esset in Italia, an ad Pompeium profecturus. 134: QVINQVATRIBVS,] aut hoc delendum, ut glossema ad diem XIIII. cal. Apr. qui dies est Quinquatruum primus: (qui enim dicat, uenit ad me Matius Quinquatribus, cum ipse Quinquatribus scribat?) aut, quod ita esse existimo, hæc epistolæ pars non eodem, quo proxima, die scripta est. quod ex eo quoque facile possum coniicere, quia proxime, Pridie apud me Crassipes fuerat, subiunxit, cum loquatur de die, qui Quinquatrus antecedit. quòd si hæc scripsisset Quinquatribus, non dixisset de die ante Quinquatrus proximo, Pridie, sed, Heri: sicuti, cum proximam partem scripsit, non dixit, Eum expectabam XIIII. cal. Apr. sed, Eum expectabam hodie, id est XIIII. cal. Apr. Præterea, temporis fuisse interuallum inter hæc de Matio scripta, & illa superiora, declarat epistolæ principium. quod cum nocte scriptum sit; (id enim ipsa uerba demonstrant) uenisse Matium ad Ciceronem ante lucem oporteret, si continuata scriptione confectam esse epistolam uelimus. quod existimare, ineptiarum est. nos, quod sentimus, pronunciamus. alii diligentius animaduertant. HAEC]

Cæsaris facta. TIMERE] ne crudelis esset in uictoria, & nefaria quæque committeret. Cæsaris enim comitatum significat, quem & paulo ante νεκύιας uocauit.

147.

πολιτικὸν] ciue dignum, utile ciuitati. IN EA sententia] de pace. PRVDENTIA potuit] antiqui libri Caualcantis & Bessarionis, Prudentia potius: & proxime, ubi est in impressis, In quibus etiam Crassipes, in manuscripto Bessarionis, In quibus Crassipes erat. de mendo constat. de correctione, nihil assequor ingenio, quod probem. INIMICOS] Pompeianos. OPTIMATIVM] eorum, qui non sunt Pompeium secuti, neque ullam belli partem attigerunt. unde illud in epistola ad Varronem, Crudeliter ociosis minabantur. MVNICIPIORVM] quia se ultro Cæsari fere omnia dediderant, 144: de bello ci. lib. 1. LVCCEIVM] cuius, Theophanisq; consilio Pompeius maxime utebatur. 135. TOTAM Græciam] omnes Græcos, qui cum Pompeio erant, eius libertos, & amicos: qui apud eum gratiosiores erant, quàm ut e tanti uiri dignitate uideretur. HAS pestes] Cæsarianos: quorum pessima facta ne uideam, ad dissimillimos nostri proficiscar. ILLVC] cum se Pompeio coniunxerint. nam Scipio quidem, Pompeii socer, in Syriam erat profectus. 135. et Plutarchus in Pompeio. FAVSTVM] Syllæ dictatoris filium, qui erat in Pompeianis præsidiis. 135. Bessarionis tamen liber, Emastrum, de Libone autem 109. CONVENIRE] in urbe: ut eorum bona uendant. Scipionis alienum æs memorat

rat etiam ipse Cæsar de bello ci. lib. 1. μικροψυχί-αν] animum longinquas regiones spectantem, Aegyptum scilicet, atque Arabiam. μικροψυχίαν malebat Magnulus meus: recte forasse: ut pusillum in Pompeio animum notet, qui consistere non audeat in Italia, Aegyptum & Arabiam ἐυδαίμονα cogitet. HISPANIAM] prouinciam suam, in quam iturus putabatur comparandi belli causa. FVGAM nostram] ex urbe. INTERVALLVM] postremum enim scripserat Atticus pridie idus. 142. PROFECTVRVM] de pace, & concordia Cæsaris & Pompeii.

EPISTOLA XIII. 147:

CVM primum potui,] statim è prouincia reuersus. CONTRA cuius honorem.] ne posses consulatum absens petere: quod tibi populus concesserat, Pompeio tertium consule. 99. AVCTOR dignitatis] sententia postulat, Adiutor. non enim eo tempore Cæsaris augendæ dignitatis auctor Cicero, sed adiutor: auctor autem socer ipsius, consul Pompeius. epist. fam. 83: adiuuisse autem Ciceronem hac in re potius, quàm auctorem fuisse, supra indicat illud 98: Vt illi hoc liceret, adiuui, rogatus ab ipso Rauennæ de Cœlio tribunus pl.. AD TE adiuuandum] ut de habenda absentis ratione M. Cœlius tribunus pl. una cum ceteris collegis legem ferret. 98: BENEFICII.] à Pompeio accepti. POSSIM] ut mihi abesse per te liceat. ingratus enim mihi uidear, si adsim, cum in senatu contra Pompeium de me bene meritum agetur. 138: ET PACIS, & utriusque] sic antiqui libri. mihi tamen uidetur subesse mendum:

 nam,

nam, Pacis concordiam, haud ſcio quàm recte dicatur. Paci, recte eſſet. CONSERVARI] ne cogas me iniuriam facere Pompeio, ſed conſerues, ut hactenus fui, amicum utriuſque ueſtrum. DE LENTVLO] quem, capto Corfinio, incolumem dimiſiſti. QVI mihi fuerat] cum me conſul ab exilio reſtituit. IN POMPEIVM] quem ſocium & adiutorem Lentulus habuit in me reſtituendo.

EPISTOLA XIIII. 148.

MVCIANVM] Q. Mucii Scæuolæ, qui à Damaſippo eſt interfectus. epitome Liuiana. ITINERIS] ad mare ſuperum. NAVIGATIONIS] ad Pompeium. CONGRESSVS, ſermoniſq;] ut & grauitatem in congreſſu tenerem; & ita loquerer, ut neque ad urbem uocanti concederem, neque tamen alienam ab illo uoluntatem oſtenderem. 152: 154. SVM admiratus] quòd nobiſcum eſſe noluerit. 148.

148:

VIRI boni] ſic & lib. II. de officiis, in extremo, optimos uiros dixit ἐἰρωνικῶς fœneratores. PERSCRIBVNT] nomina debitorum in codicem referentes. SEDEO] ſedere dicuntur, qui turpi ocio languent. ADFINIS] ſic in antiquo Beſſarionis libro. pateret ſententia, ſi ſic: Quid cenſes igitur, & quidnam eſt tui conſilii? (ut hæc ſint Attici uerba, Ciceronis autem quæ ſequuntur plena deſperationis) quid? finis huius miſerrimæ uitæ. VNA] cum Pompeio. CALAMITATIS] nimis enim graui ſcelere uideor Pompeium in calamitate deſerere. DE RATIBVS] ratibus

teneri

teneri exitus Brundusini portus, ne Pompeius possit effugere. quod si ita esset, non scripsisset eum Dolabella primo uento nauigaturum. constat autem, hoc de ratibus, aliquo temporis interiecto spatio, adiunctum. quod Ciceroni est in his epistolis usitatum. RVSTICI Romani] coloniæ maxime ciuium Romanorum. 139: HANC ἰυνμερίαν] Pompeii fugam putat Cæsaris ἰυνμερίαν. ALIIS epistolis] Leptæ, Matii, Trebatii: qui scribunt circumuallatum esse Pompeium, ratibus exitus portus teneri. MERA scelera] de consilio Cæsaris intercludendæ Pompeio fugæ.

EPISTOLA XV. 148:

ACTVM] Brundusii. HAE literæ] non dubito, quin literas intelligat III. id. Martii datas. hæc igitur epistola cum superiore coniungenda; ut una sit. nam duæ si essent, non diceret, Hæ literæ. PRISTINAS cogitationes] de profectione mea ad Pompeium: quem cum scripserit Dolabella primo uento nauigaturum; nauigasse puto; quoniam pridie Quinquatrus tempestas fuit ad nauigandum maxime idonea. At quo modo hoc iubent literæ Dolabellæ, qui Cæsaris in præsidiis erat? iubent, dixit, pro, efficiunt; cum nauigasse Pompeium significent. COLLECTA] cum locos ex epistolis tuis descripsi, quibus mihi mansionem in Italia suadebas. 145. CONSOLATIONEM meam] quòd una cum Pompeio non ierim. CVLPAE, ac temeritatis meæ] uidebar enim mihi peccasse, temereq; fecisse, quia profectus cum Pompeio non essem: nunc non uideor; quoniam in eo tua consilia

sum secutus. ILLIVS] Pompeii. ILLA] studium, operamq; in me restituendo. SVPERIORVM] superioris iniuriæ, cum me, suum præsidium contra meos inimicos implorantem, deseruit. 156: TAMEN illius &c.] tamen eum adiuuare deberem. SIMILITVDINEM] primo me deseruit, cum patria pulsus sum: deinde adiuuit, ut restituerer: item ego, quod ante omisi, nunc facere debeo, ut eum adiuuem. QVAM ob causam] non tam ut mihi beneficium daret, quàm ut inimico meo, grauiter offensus, iniuriam redderet. ILLI] nunc amicus ero. quem si offendi, quòd ante ad eum non sim profectus; nunc proficiscens resarciam. ita sequar illius temporis similitudinem. ILLECTI] sic liber Caualcantis. aliter Bessarionis: habet enim, Dilecti: ut fortasse non absurde legi possit; Eiecti. nam à Cæsare quidem eiectus Cicero uidebatur, quoniam consul Clodium ad plebem traduxit. Suetonius.

149.

NAM ego hunc] Cæsarem. ἐσάλπιζεν] mallem, ἐλάπιζεν, id est, ostentabat, supra ueritatem narrabat: quoniam subiunxit, Sit hoc λάπισμα. et est intercisa comprehensio. nam cum, Ita, dixisset, nihil reddidit. nisi si ad illud spectes, quod infra positum est, Quare ita paratus est. SE POLLICERI] uideo hic alios quoque de mendo suspicari: nec sine causa. nam neque peditum, equitum ue numerus adscribitur: & , Se , quò referatur, non est.

149.

VECTIGAL] quod in stipendia militum conferri

ferri solet, sed omnia omnium bona, quibus ad su stentandos exercitus utetur. ILLVM] Pompeium: quem secuti non sunt: ideoq; merito iratum putant: QVISNAM hic] & hoc, & quod sequitur, Sed & iste, ita mendosum est, ut corrigi sine uetustis libris à me quidem minime possit. EGO autem, &c.] uereor, ut exire ex Italia mihi liceat; non tam quia Cæsar omni utetur artificio, omnibusq; blanditiis ac precibus aget, ut remaneam; quàm quòd eius preces uideo esse pro imperio. γοητείας] malitiosas blanditias. ILLA ἀλίμενα] importuosa loca: quæ scripsi me cogitare, primum ut laterem, deinde ut comitatu meo uti possem: (celebri enim loco laureatorum comitatus sermonem hominibus dabit: 158.) quod utrunque si Brundusii suppetat, ibi malim esse. VERVM] uerum hac de re deliberabimus, cum sciemus, quid Brundusii actum sit, num Pompeius classe abierit. SCIMVS] mallem, Sciemus.

149.

NON nimis excuso:] iam non laboro, ut me excusem, quia non iuerim ad Pompeium; cum ipsos uideam cenas in urbe, quasi reip. recte sit, & facere, & obire. SEXTVS] Peduceus. FORTIORES] si eos id fecisse uiderem, quod me facere oportuisse dicunt: hoc est, si ad Pompeium ipsi profecti essent, armaq; contra Cæsarem sumpsissent. TROIANVM somniaueram.] falso crediderám. Troia dictus locus is, in quem primum egressus est Aeneas, uicinus agro Laurenti, Ardeati, Antiati, Lanuino. VOLVI Q.] quingentis millibus emere. uide 144. MONSTRA] de Brundusio.

LENTVLVS noster] caput adscriptum ex interuallo. REFORMIDAT] ueretur, ne in eandem calamitatem incidat, si ad Pompeium transeat. QVID agat?] cur non se occultet, ut facit? cur prodeat in publicum? cur ad Pompeium eat? διατροπὴν] mutationem rerum: quia mutari tunc Pompeii fortuna uisa est. terret eum memoria Corfiniensis euentus. SATISFACTVM] quòd, suscepto bello, arma pro eo sumpsit. putat se præstitisse, quod debuit: nunc pugnare contra Cæsarem, à quo est incolumis, capto Corfinio, dimissus, non uidetur sine scelere posse. PROSPECTA re] quia prospicit, quæ sit utriusque partis futura fortuna. uidet scilicet futurum, ut Pompeius uincatur.

150.

MEN' hæc] pars epistolæ ex interuallo adscripta post acceptas à Balbo & à Dolabella literas. cum enim, oppugnari Pompeium, cognouisset; dolore percitus, Men', inquit, hæc ferre posse? HOC] mansione. NON credebam] ut, nunciis de pace missis, oppugnaretur. MISER torquetur] εἰρωνικῶς. IDIBVS Mart. datis] cum dedisset illas superiores III. id. Mart. de quibus 148: SENTENTIA] discedendi ex Italia. HOC] mansione.

EPISTOLA XVII. 150:

AD TE VIII. cal.] Bessarionis liber, IX. cal. & recte. nam cum proxima insequens epistola scripta sit VIII. calendas, hanc ante datam esse constat. QVAMPRIMVM traicere.] ante quàm exitus portus iactis utrinque molibus præcludantur

ter. CN. CARBONIS, M. Bruti] quos Pompeius, Sullæ socius, occiderat: Appianus, Plutarchus, alii. AD AMBITIONEM,] in locis corruptis aliud est sententiam uidere, aliud uerba restituere. ego hic, quid Cicero dicat, intelligo: sic enim opinor: quibus uerbis dicat, diuinare non possum. Recitat orationem Cæsaris ex obliquo: quod in genere maxime conuenit epistolico. nam, recte, fit in historia; cum ipsæ loquentes inducuntur personæ. Duæ sunt comparationes, una Curionis & Cæsaris cũ Pompeio & Sylla; altera Pompeii cum Sylla. in priore non, Curionem crudeliter improbeq; se duce facere, uti fecerit Pompeius duce Sylla, significat; sed, ut sibi Curio rebus in omnibus obsequatur, itidem Pompeium, quascunque res Sylla imperauerit, aut uoluerit, in iis rebus dedisse operam ut illi plane satisfaceret. non igitur facta Curionis cum Pompeii factis comparat; ne & se Syllæ, & Curionem Pompeio similes in crudelitate faciat; sed uoluntatem confert cum uoluntate, obsequium cum obsequio. Posterior comparatio Pompeium & Syllam æque indicat inique fecisse: cum Sylla uictor proditores patriæ reduxerit, Pompeius consul III. lege de ambitu lata in exilium eiecerit eos, quibus ueteres leges damnatis de ambitu exilium non irrogabant. itaque Syllæ primum uiuentis imperio, deinde mortui exemplo fecit improbe Pompeius. Constat, opinor, satis de sententia: uerba consideremus. Ad ambitionem, mendose dictum. Ab illo, non est quò referatur: nec dubito, quin desit, Ab hoc. ut sit, Ab hoc, à Pompeio: Ab illo, à Sylla. Reductos, postulat alterum participium,

participium, hujusmodi scilicet, Eiectos, aut, Expulsos. ut hoc totum aut his fortasse, aut similibus certe uerbis Cicero scripserit: Ab hoc lege de ambitu noua, quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset, eiectos; ab illo patriæ proditores de exilio reductos esse. de ambitu quidem legem Pompeiam significat; de qua Pedianus, & Cæsar ipse lib. III. de bello ci. nam Pompeiam de ui, quam & ipsam tulit in tertio consulatu, non est ut possit intelligere. non enim in eam conuenirent illa uerba, Quibus exilii pœna superioribus legibus non fuisset. nam causæ de ui, etiam ante legem Pompeiam, capitales erant, damnatiq; solum uertebant. quod ostendimus in libro de legibus. Cæsar tamen, cum ante uictoriam de lege tantum de ambitu quæreretur; quòd atrociorem, quàm superiores leges, pœnam, exilium perpetuum, irrogaret: postea tamen uictor omnes, non modo de ambitu, uerum etiam de ui Pompeii legibus damnatos, Milone excepto, restituit. itaque Cassius per iocum illud in epistolam coniecit, fam. 255: Nec tamen Cæsar eum diutius desiderare patietur. nam habet damnatos, quos pro illo nobis restituat. PER uim] quasi iudices eum Pompeii consulis metu condemnassent: quia, cum iudicium Milonis ageretur, exercitum in foro, & omnibus in templis, quæ circa forum sunt, collocauerat. Hæc autem Cæsaris criminatio ideo suscepta, ut inuidiosam Pompeii potentiam redderet. nam nec ipse, qui Milonem queritur per uim expulsum, postea eum restituit, cum ceteros restitueret lege Pompeia damnatos. ARMA hæc contra] tulisset, Pompeius autem omnibus minabatur

tur, qui ipsius in præsidiis non fuissent. SED quis ulli non dicat?] distingue sic: Sed quis, ulli non dicat: hoc sensu: non infans ille quidem est, sed ita obscurus, ut, quis sit, nemini possit dicere. PROFECTVS] subaudi, narrabat. ILLINC] Brundusio. A TE nihil &c,] distingue sic: A te nihil: ne ante prorsus quidem quid literarum. SCRIPTA epistola] proxima. nec enim hæc est ei ex interuallo pars adscripta: sed sunt literæ seiunctæ: quod indicat initium sequentis epistolæ. literas enim Cicero ibi has uocat, in quibus, ad VII. cal. Apr. Cæsarem Capuæ fore, scripserat.

EPISTOLA XVIII. 151.

VENIAM,] ut concedat, ut absim, cum aliquid in senatu contra Pompeium agetur. 138: A ME ipso] ad Pompeium proficiscar. quòd hactenus à me non impetraui. ILLE] Cæsar. GRAECIAM] ut ipsum Pompeium continuo persequatur. quod cum ita sit; quorsum hæc loca legionibus muniuit? nam si in Hispanias contra Pompeii legatos proficisci cogitaret; ideo maritimos exitus uideretur clausisse, ne Pompeius, ipso absente, Italiam classe peteret. LONGIVS absunt.] non igitur nunc consideranda. agamus de congressu, qui nunc instat. STIMVLAT] nunc hæc me uexat solicitudo, quòd cum Cæsare congressurus sim. AVGVRVM decretum] ut augures decernant, licere prætori comitia consularia habere, aut dictatorem dicere. 143: RAPIEMVR] Romam, ut augur, & senator id decernam: aut, si recusabimus ire,

ire, uexabimur. DICTATOREM] quod factum est: nam postea Cæsarem M. Lepidus prætor, lege ad populum lata, dictatorem dixit. NIHIL expedio,] cogitatione nihil explico, nisi hoc, exitum mihi impendere aut Q. Mucii, qui est à Mario iuniore occisus; aut L. Scipionis, quem Sylla proscripsit. Florus, Orosius, oratio pro Sextio. πέπλακώντερον] perfer: grauius tulisti: cum scilicet lege Clodia pulsus indignissime exulasti. Tibi, inquit, illud nostrum Attice grauius uidetur: mihi contra. proprium enim non erat, hoc est non eiusmodi, ut idem semper futurum esset, ut mutari non posset. id enim ualet, proprium. EXIRE] ex Italia. NVLLA querela] quòd Pompeius Italia pulsus sit. RVSTICORVM] eorum maxime, qui sunt in coloniis, & omnino omnium, qui agros colunt. METVVNT] Pompeium. IRATVM] quia eos, qui remanserunt in Italia, male odit. epist. fam. 128:

151:

VENIAM daturum:] concessurum, ut absim; cum in senatu contra Pompeium agetur. 138: POSSIM uidere] ut ex eius sermone comparem me ad Cæsaris congressum. 144. 152: αὐτός] ipse ò Cicero excogitabis. VT AIT ille] ut alloquitur Telemachum Minerua Mentori simulata, ὀδ. γ. QVAE descripta attulit] mirum, cur, quis attulerit, non dicat. QVAM sim antiquorum hominum:] quàm sim antiquis hominibus similis: qui ex sua natura ceteros fingebant, ut est in oratione pro Sex. Roscio. item ego, cùm te finxerim ex natura mea; meumq; sensum secutus, grauius putarim

rim Dionysii iniuriam laturum esse, quàm me; nunc ex tuis literis meæ opinionis erratum agnosco. PHILARGYRO bene] respondisti. RELICTVM] à Dionysio.

EPISTOLA XIX. 152:

HABEBO gratiam illi:] quia tecum aget ut ad urbem uenias. IS SENSVS] ita est affectus erga me.

EPISTOLA XX. 152:

QVID præcipi?] quid attinet anticipare de Cæsaris congressu? 155. TIRONE] Patris ægrotante: 100. INDE, &c.] Bessarionis liber, In id modo nuncians. non dubito, quin deprauatus sit locus. nec facilis emendatio.

EPISTOLA XXI. 152:

ORATIO] cum Cæsare. BENE existimaret] quia me gratum uideret in Pompeium. GRATIAS ageret] non enim hoc fecit: quoniam in eo perseueraui, ne ad urbem irem. 154.

153.

NOSTRO iudicio:] ideo me ad urbem non ire, quia de eo non recte existimarem. CVM multa] cum multis uerbis ostenderem, dissimilem aliorum esse causam: me enim beneficio deuinctum non posse sine maxima culpa interesse, cum in senatu contra illum ageretur: ueni igitur, inquit Cæsar, & causam age non meam magis, quam Pompeii: de pace, inquam, age. IRI] à te. EXITVM] sermonis. VT DELIBERAREM] subaudi, diceret. NON fuit negandum] dixi me deliberaturum.

rum . etsi iam deliberaueram : mihi enim fixum est, aut in senatum non uenire, aut ea dicere de rep. quæ sentio . sed petenti ut deliberarem, non fuit negandum . EGO me amaui] feci, quod magis ex animo meo fuit : quod iam pridem non feceram : quia potentibus in rep. post exilii tempora inseruiui. Amabo, liber Bessarionis : eadem sententia . COMITATUS] Cæsaris : νεκυίαν quam tu appellasti in epistola tua. 146. EROS Celeri] flagitiosus libertus Q. Metelli Celeris, qui perierat Marcellino & Philippo cos. Celeri, autem pro, Celeris : qua ratione & Virgilius dixit, Relliquias Danaum, atque immitis Achilli : et, opinor, Acris Oronti. SERVII filius] Ser. Sulpicii filius erat in comitatu Cæsaris . 154. REM perditam] & perdita Cæsaris causa, & copiæ eiusmodi, ut sperare nihil possis. actum igitur de salute reip. FUERUNT] quia Brundusio redibant . et cum admiratione protulit. quasi uix credibile uideatur tot homines conuenisse ad Cn. Pompeium circumsidendum . EXTREMUM] ut tuum consilium exquirerem. κατάκρισις] quasi condemnatio, aduersus me dicta sententia . VIRUM] non dixit, hominem, sed uirum ; ut Atticus id uerbum usurpet, quo Cicero in epistola quadam usus erat, cum scriberet fortasse sic : Ego cum uirum uidero : ἐμφατικῶς de Cæsare . AALTECAN] corruptæ literæ . antiquus liber, VVVTEVCVN : non placet in obscuris diuinare . ILLUM ipsum] Pompeium. 155. UT ANTEA] cum scribebas, Videamus & Cneus quid agat ; & illius rationes quorsum fluant . 145.

Ex-

153.

Extremvm fuit de congressu nostro.] primum differebas tua consilia, dum sciremus, Pompeii rationes quorsum fluerent. nempe scimus: Italia pulsus mare transiuit. differebas etiam, quòd, cum scires me cum Cæsare ad urbem redeunte congressurum, scire uolebas, in eo congressu quid is aut à me petiisset, aut petenti mihi concessisset. extremum igitur fuit, quod expectares, de congressu nostro. Agendvm est] deliberandum, quid me agere oporteat. πολιτικὸν] de rep. ut scribas ad me quæ Cæsar egerit in aduentu suo.

EPISTOLA VLTIMA. 153.

Qvi hinc absit.] qui cum Cæsare non sit. Vnqvam homines putaui] recordatus paulo ante, Hominem, dixisse, correctionem subiecit. monstra quædam semper putaui, non homines. Qvò placet] quò iam constituimus. Nec præter me] quo gratior Pompeii aduentus noster esse debebit. nam alii non tam ipsius amore, quàm Cæsaris metu, Italia cesserunt. Incommodis] exilio. 120. Inivstissimvs] totus à ratione auersus, minime iustam in partem propensus. tale illud in epistola ad Lentulum: Bibulum habuimus multo iustiorem, pene etiam amicum. Immitissimus, alii legunt. ego neminem reprehendo, sequor antiquum Bessarionis librum, sequor ipsam sententiam, exemplo confirmatam. pacem, inquit, in senatu Ser. Sulpicius dissuadebit, quia scit Pompeium amicum sibi nunquam fore, quoniam filium

filium misit ad eum affligendum. HIC quidem] Pontius quidem Titinianus cum Cæsare contra Pompeium arma tulit, quia, cum inclinatam uideret Pompeii fortunam, rerum suarum ruinam Cæsare uictore pertimuit. Seruius uero indigne fecit, qui filium miserit: neque enim quidquam cogitare magis debuit, quàm quid eum ciuem, qui summos honores in rep. gessisset, & agere, & sentire par esset. quæ à Pontio non expectantur: ideoq; minus turpis, quàm Seruius. 139.

153.

SENTENTIAM] subintellige, dicamus. VT NIHIL noui] dicamus. QVOD minimum] hoc est, uelle me minimum mihi spiritum reliquum esse. nam, ne quis, Quod, inusitate dictum hoc modo dicat; exemplum afferam ex Plauto, quo bis utitur in Asinaria. Equidem iam scio, filius quod amet meus. et in epistola ad Ancharium, fam. 220. Si ulla unquam apud te mea commendatio ualuit; quod scio multas ualuisse plurimum: hæc ut ualeat, rogo. SVPERVM mare] Adriaticum. INFERO] Etrusco. OBSIDETVR] Cæsaris præsidiis. 136. INFESTVM habebimus] infestum reddemus. sic, Solicitum habere, pro solicitum reddere, alibi dixit. et, Dymæos mare infestum habere, epistola 1. lib. XVI. Est autem sententia, Pompeium classem parare ad intercludendos Italiæ commeatus, id est ad patriam fame necandam: ad hunc se iturum. (143.) et cum iracunda ironia, Boni ciues, amantes patriæ, dixit.

154.

IN AEGYPTVM.] quoniam quidem neque de

Aegypto,

Aegypto, & Arabia cogitare debemus: (cur enim eò nos abeamus? 147.) et exercitu pares esse Caesari non possumus. classe igitur bellum geremus. CONGRESSV] Caesaris. 152: CENSEAS] mihi agendum. etsi nulla iam dubitatio est, quin mihi sit eundum ad Pompeium.

IN LIBRVM X.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 154:

L ATERIVM] fundum in Arpinati. 59. FIRMITVDINEM animi nostri] quòd ab honesto non diuellar: id est, quòd in Caesaris congressu neque indulgenter sim locutus; & in eo manserim, ne ad urbem accederem. 152: 154. SEXTO] Peduceo. NONIS Dec.] quo die in coniuratos animaduerti. QVIDNAM ergo?] senatus mandauit, ut de coniuratis supplicium sumerem. mandata si exequar, uideo mihi ab improbis ciuibus magnam inuidiam, magnaq; pericula impendere; quòd à me contra leges actum obiicient, quae ciues Romanos occidi uetant. quid ergo faci-

am ò Sexte? tum ille me ad præclarum facinus Homericis uersibus incitauit. Iliadis X. NON in longum tempus] tantum ut expectemus, quid de pace decernatur in consessu senatorum. nam, in senatu, non libet dicere. EMPTVM] pretio à Cæsare inductum, ut de pace ageret in senatu: cuius nomen fuit in Attici epistola. QVID nobis agendum putes] putas enim discedendum ex Italia. DARI] à Cæsare, quasi à rege. POPVLARIS tui] quia tu quoque Atticus. MEI] quia migrare Athenas cogito. HINC abero] cum filiis abibo ex Italia. ALTERVM] me absuturum hinc: de filiis minus certum.

155.

CEPHALIONI] et hic, & supra ueteres libri habent, Cephaloni. mihi tamen nihil placuit mutare: primum, quia Bessarionis liber & hic & supra habet, Cephaloni, idem tamen infra Cephalionem semper nominat: deinde, quia in Plauti uersu, quem recitat Priscianus, ita Cephalionis mentio fit, ut Cephalonem metri ratio non ferat. est enim sic:

„ O amice multis, at mihi une Cephalio.

SI DE pace] sic Bessarionis liber antiquus: & sententia non obscura: itaque nihil muto. PROVINCIA] Hispania. 136. ISTE summarius] emptus pacificator. mallem enim, Nummarius. ut, nummarii iudices, pretio corrupti, 12. et placet εἰρωνικῶς dictum esse, Nisi forte, quia scit Cæsari persuaderi non posse, ut quiescat. DIXI] ipsi Cæsari. 135. GRAVITATEM] in congressu Cæsaris. DE IVVENIBVS] de Ciceronibus,

AV-

AVDISTI] forte, nolle me eos erudiri à Dionysio. 155: HAEC est ἄλη,] hæc animi mei solicitudo, & mentis error, in quo nunc sum, mortis instar est. angor enim, quòd neque ad urbem uenerim, ut inter Cæsarianos de rep. libere agerem; neque bonos uel cum periculo sim secutus. alterutrũ enim certe oportuit. aut enim bonos sequi debemus; quorum de Italia relinquenda temerarium consilium fuit: aut, si Italiam relinquere non placet, neque temeritatem bonorum imitari; agamus hic libere quæ sentimus, & pro rep. & contra improborum audaciam. HOC, quod agimus] mansio hæc nostra in Italia, neque honesta, neque tuta.

155:

ISTVM, &c.] forte L. Cornelium Balbum, qui filium Brundusium miserat. ME] non me, sed istum legatum iri arbitror. SI ACCIDERIT, ut legater] & consuetudo latini sermonis postulat, ut leger: & ego eo procliuius in hanc opinionem descendo, quòd antiqui libri, Vt legerer, habent.

EPISTOLA II. 155:

AGERENTVRQVE] pararentur à meis ad nauigationem. MMTEYCA] corrupta dictio, sed, ut opinamur, ad nauigationem pertinens. ARDET] abeundi cupiditate. NEC est quidquam] nec uidemus, aut quæ loca petamus, aut eò perueniendi quæ sit ineunda ratio. TVLLIA mea scripsit.] opinor eum mihi commendans, & superiora excusans. aut: scripsit ad me profecturum. sed ego ideo nolim ad me profectum, quia neque hoc tempora eo mihi comite opus est; & homini non amico no-

ſtra incommoda ſpectaculo eſſe nollem. 121: 122. 124; 148, 151: 155. INIMICVM eſſe] quod ſcribis te facturum, ſi ego uelim.

EPISTOLA III. 155:

PROFECTVS] Cæſar, ut in Hiſpanias iret contra Pompeii legatos Afranium, & Petreium, & Varronem. LONGIOREM] quæ eſt huius libri prima. VISVM te] puto eſſe epiſtolæ initium. NON uenerim] in ſenatum. TVLLVM] Volcatium Tullum. SERVIVM] Sulpicium. QVIA non idem] quia non iis conceſſiſſet, quod mihi, ut in ſenatum non uenirent. CVM filios miſiſſent] Seruium deſignat, non utrunque. non enim Volcatius contra Pompeium filium miſerat. 153. 154.

EPISTOLA IIII. 156:

ISTOS] Pompeium, & Cæſarem. ALTER ardet] Cæſar. EXPVLIT] Pompeium. ALIA ex parte] conatur & in Græciam perſequi, & ei prouinciam Hiſpaniam eripere. AD PEDES ſtratos] ſuppliciter rogantes, ut nos contra ſceleratam tribuni pl. rogationem defenderet. HVIVS] Cæſaris: cui dicebat ſe iniuriam eſſe facturum, ſi contra Clodium ageret. ELAPSVS] quia claſſe fugit. DESERTA per ſe patria, aut oppreſſa] deſeruit Pompeius, oppreſſit Cæſar. ADMONEMVR,] laudabat igitur Atticus profectionem Ciceronis ad Pompeium, cum diceret, ei præſtanda eſſe illa, quæ ſcripſerat in libris de rep. nimirum hæc, nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum;

stum; nihil omnino malum, nisi quod turpe. ILLIS libris] de rep. 63. 86. 91: 101: 124: 156. 157.

PROFICISCAR] ad Pompeium. ALTER] filius. MAIORE pietate] nam Quinctus filius & patri & patruo inimicus: ut paulo post. EIVS] Quincti filii. IPSIVS] ipsum Quinctum uidemus nunc earum literarum pœnitere, quas ad Cæsarem scripsit. ITER] ad Cæsarem. SIMVLATIOQVE pietatis] quia simulauit ideo se ire, ut Cæsari ostenderet, nos optimo in illum esse animo: quod contra fecit. SVIS] Cæsaris. HAEC ipsa timide:] ad te scribo: quia scio tibi dolorem allatura: reliqua celauimus. NVLLA nostra culpa] non in educatione uitium fuit, sed in natura. HORTENSII filium] qui erat cum Curione in Cæsaris partibus: de hoc Valerius. METVIT,] quia nostrum consilium de relinquenda Italia patefactum Cæsari sit. QVAE ad nos delata] quæ de Quincto filio audiuimus, ab eo ad Cæsarem delata. QVID futurum sit] uereor enim, ne Cæsar, cum nostrum consilium cognouerit, nos obseruari, & fugientes retrahi iubeat. NAM si haberemus &c.] iacente rep. nihil audeo contra prauam huius naturam; ne uidear aduersari, non quia deprauatus pessime de nobis mereatur, sed quia pro Cæsare faciat. quòd si esset aliqua resp. consolationem abs te nullam quærerem: consilium ipse caperem aut ad seueritatem, aut ad indulgentiam. aut enim illum seueritate reprimerem: aut, abiecta de illo prorsus omni cura, permitterem ut ageret & suo arbitratu, & suo periculo quod

 ueller.

uellet. IRACVNDIA] magis placeret, Ira, ut est in antiquo libro: quia uidetur iracundia non iram, sed naturæ ad iram procliuitatem ostendere; ut si diceret, hæc scripsi iratus, rectius uideretur, quàm, hæc scripsi iracundus. sed uideo in hac ipsa pagina iracundiam pro ira iterum usurpatam, item alibi. IGNOSCES] quia scripsi, quæ tibi scio fore acerbissima.

157.

LEGE Pompeia] de ambitu, itemq; de ui; quas Pompeius tertium consul tulerat. Pedianus. IN SICILIA] quia Catonem expulit. Cæsar lib. 1. de bello ci. PROPIVS factum esse nihil,] quàm ut L. Metellus tribunus pl. cum ærarii fores complexus uetaret Cæsarem ingredi, occideretur. EVM] Cæsarem. VOLVISSE] minatum esse Metello, si pergeret obstare, quo minus ex ærario pecuniam posset sumere. DE AERARIO:] quia, cum ærarii claues non inuenirentur, refractis foribus publicas pecunias abstulisset. Plutarchus, et infra 161.

158.

SEX tui fasces?] Cæsar Curioni Siciliam prouinciam assignauerat, quam pro prætore administraret; ideoq; & fasces ut imperium habenti dederat. CVR laureati?] neque enim laureatis utebantur, nisi post uictoriam de hostibus partam. at Curio neque adhuc uictoriam ullam erat assecutus, & bellum cum ciuibus gerebat. IPSO] Cæsare. CVR sex?] nam duodecim & Paullus Aemilius prætor ad bellum Ibericum proficiscens usus est: quod consulibus tantum licebat: sex ceteris magi-

stratibus dabantur. CVPIVI &c.] egi cum Cæsare de s. c. ab amicis & familiaribus occulte faciendo, quo mihi Siciliam prouinciam cum imperio, fascibusq; datam constaret: at ille, qui nunc senatui maxime est infensus, ita respondit: Senatum contemne; à me omnia proficiscentur. SVRREPTO] nam si palam ageretur, Pompeianus aliquis tribunus pl. s. c. intercessisset, ut L. Metellus; qui omnia, quæcunque Cæsar agere instituit, intercessione impediuit. itaque in epistola Cœlii, 173: His, inquit, intercessionibus plane incitatus est Cæsar. et libro 1. de bello ci. PETIISSE ab eo,] ut ubiuis esse possem. PHILIPPVM] qui Acciam, Iulia Cæsaris sorore natam, habebat in matrimonio, post Octauii prioris uiri obitum. uitricus igitur Octauii, qui post Augustus. NIHIL impetrabat.] petens, ut in senatum uenirem: quòd si refugerem, ne adessem, cum de Pompeio detraheretur; uenirem tamen, & agerem de pace. 153. NVNC ipsum] uide 123: EIVS causa] eius quidem causa, quod ad eum quidem attinet, minime offendisses, si ex Italia discessisses. TVAM prouinciam] Siciliam: quà nauigandum mihi erit, ad Pompeium in Græciam proficiscenti. licebit ne hoc mihi per te, & tua præsidia? EST uerum profecto,] mallem, est profectum, hoc quidem sermone, quem cum Curione habui. EXPECTATVRVS,] Cæsar: ut interrex comitia consularia haberet. quod fieri solebat, cum, anno finito, nulli dum designati consules essent. Expectaturus: dum Lentulus & Marcellus annuum cõsulatus tempus perfecissent. AN] an potius, ante quàm ab

urbe discedat, decretum ab auguribus fieri uelit, quo uel consules creare prætor posfit, uel dictatorem dicere, qui deinde consules creet. 143: 151.
Qvo modo dixerim?] quasi turpe quiddam, nec dicendum, occultat; quòd contra morem maiorum sit, aut consules creari à prætore, aut dictatorem dici. uel est incerti animi significatio, cum ignoret, quid acturus Cæsar sit de comitiis consularibus, si haberi ab interrege nolit: ut sit, Quo modo dixerim Cæsarem hoc explicaturum? Ad se] ad ipsum Cæsarem. Deferri] à populo: aut, à legibus; cum is esset annus, quo ei per leges consulem fieri liceret. decem enim anni post gestum cum Bibulo consulatum abierant. Nolle] uoluit. nam, ipso dictatore comitia habente, consul factus cum Seruilio Isaurici filio. lib. II. de bello ci. Nvllo negocio] iurabat in re graui: sed, etiam si nulla grauis esset causa, iuraret tamen pro Cæsare. uel; quod ego illum facile, hoc est prompto animo, iurare intelligerem, ex quo simulationis tollebatur suspicio. uidebatur enim id ex animo facere. Esse debet] existimo ita esse.

158:

Affirmabat,] Dolabella potius, quàm Curio, si consideretur illud, Dico quid? affirmabat igitur in suis literis. Qvod me cuperet] se cupere. eodem modo, Quod, Plautus usurpanit: Equidem scio iam, filius quod amet meus. et Ouidius de tristibus;

Delicias si quis, lasciuaq; carmina quærit;
Præmoneo, nunquam scripta quod ista legat.

[I]llvm] Cæsarem. Gratias agere] quòd

ab ipso non rogatus, ultro scripsisset ad me, ut ad urbem uenirem. IVBEBAT] Bessarionis liber, Videbat. utrocunque modo, mendum tamen remanet. DOMESTICI mali] à Quincto filio: qui sermonem habuit cum Hirtio, mox cum Cæsare. 157. ILLVM] Quinctum filium. ME INVITO] profectus est ad Hirtium. QVAE pro illo sit suspicandum,] et hoc non dubito quin mendum contineat. Supplicandum, est in Bessarionis libro. CONVENTO] à te Attice; ut ex eo certum scire mus de Quincto filio. NESCIO quid] nescio quid mali ex hac Quincti filii profectione creatum. sed uelim quamminimo defungamur. et uidentur hæ uel commixtæ epistolæ, uel præposteræ. nam supra narrauit sermonem Hirtianum. TV OPPIOS Terentiæ dabis] tu Oppios (123.) Terentiæ conciliabis; ut illi præsto sint, si quid ei opus erit. nam cauendum est illi tantum ab urbis periculo: quod unum iam uidetur incommodum superesse. nam illud de turpitudine, quod me antea moue bat, si eo loco feminæ Romæ manerent reliquis abeuntibus, iam facessit, cum nobiliores feminæ in urbem omnes iam redierint. quoniam igitur mansura est Terentia, Oppios illi da. ME TAMEN] quia uidebatur epistolam in eo terminasse, Periculum est; subiungit, Hoc tamen addam. VT VIDERO] rursus eum expectabat. 158. TIRONE] Patris ægrotante. TOTA mea cogitatione] consilio abeundi. DIE] nauigationis meæ. LVNAM nouam] tum enim plerunque turbulenti sunt dies: ut id tempus maxime sit nauigantibus uitandum. HARVM rerum exitum non uidere.]

re.] id eſt, actum eſſe de rep. ſpem reliquam eſſe nullam. 158. DE QVODAM,] de Quincto filio: cuius nomen occultat: itaque & proximis uerbis pene ſententiam breuitate obſcurat, ueritus ne in alienas manus epiſtola perueniret. ἀρκαδίαν] difficilem prouinciam. adagium. VTINAM tu] ſuſcepiſſes iuuenem regendum. 159. MODESTIOR non ero] in eo regendo: utar ſeuera diſciplina. itaque 159: Quinctum puerum, inquit, accepi uehementer. et 166. Quinctum filium ſeuerius adhibebo. utinam proficere poſſem. EPISTOLAM] miſi. REQVIRERE] ut ſibi commendarem aliquem meorum. COMMODIVS] liberalius de pecunia pro diuerſorio ſoluenda. NEGLIGENTIAM] qui tam negligenter cum Canuleio de die ſolutionis egiſſet. longiorem enim fuit impetraturus, ſi contendiſſet. DE CANVLEIO] nota locutio, pro, à Canuleio: ut, De Craſſo domum emiſſem, in epiſtola ad Sextium. ROGASSEM] ut ageret cum Canuleio amico ſuo. EMISSE] meo nomine. ADDICI] diuerſorium. PECVNIAE] Canuleio ſoluendæ. STOMACHOSIVS] ſubiracunde: qui tam anguſtam diem ſolutioni præfiniret. 165: IOCO familiari] quia ſic epiſtolam inſcripſi, Vecteno Monetali. uide 165: AGIT liberaliter] quia diem pecuniæ longiorem fore pollicetur. CERTIOREM eſſe factum] de eo quod tecum locutus eſt, ſe curaturum, ut ſolutionis tempus ultra idus Nouembreis produceretur. TVO itinere] in Epeirum. 140.

EPI-

EPISTOLA V. 159.

MORATVR.] quia tempestas non est ad nauigandum idonea. ASTVTE] astute agerem, si profectionem meam ad Pompeium differrem, dum scirem, quid in Hispaniis ageretur. 159: RETICE.] suspicor mendum subesse: suspicor autem non solum ex sententia satis absurda, sed etiam ex uarietate exemplarium. nam in Bessarionis libro, Recitet et. ET TAMEN] et tamen etiam ob hanc causam breues sunt. DE QVINCTO fratre] Quincti fratris causa. alii, De Quincto filio: ut subaudiatur, regendo. SEDVLO] hoc uidetur significare: Ita mihi sæpe corrigendus. MONES] ut caueam, ne quis profectionem meam ad Pompeium odoretur. AB VNO illo] à Quincto filio: à quo cauere difficilius est, quàm à ceteris; quia coniuncte nobiscum uiuit. 157. MAGNVM opus] duram prouinciam cepi. MIRABILIA multa] de eius minime simplici ingenio. SI SINE illo possem] si pater abesset: qui relaxat, quidquid ego astrinxi. QVOD tu potes] neque enim Quinctus pater tecum est. IGNOSCO] paterno amori: à quo est in filium indulgentia. QVA, & quò,] qua utar uia, quò iter intendam. 155: EGO uero] puto initium alterius epistolæ. quid enim infra iteret de Quincto filio? TERGIVERSATIONEM] scripserat Atticus, se quoque exiturum ex Italia, sed lente, & quasi tergiuersantem, ne uideatur Cæsaris imperium refugere, & præsentem reip. statum improbare; ideoq; in Apulia, maxime Siponti, aliquandiu mansurum. NEVTRVM]

TRVM] neque pro Cæſare, neque pro Pompeio: quorum neuter pro rep. pugnat. IN ACIE] in caſtris, ubi erunt copiæ, ubi pugnandum erit.

.159:

MELITAE,] quæ eſt inſula Siciliæ proxima. 161.162: FVTVRVM] me. NIHIL, inquies] nihil enim iuuas, ſi in acie eſſe non uis. MINVS fortaſſe uoluiſſet] non enim fortaſſe uoluiſſet me ad illum ire: quia, cum eò peruenero, dicam quæ inuitus audiet: improbabo rationem belli, copias, de ducibus multos. epiſt. fam. 98: MELIORE tempore] licet mihi tempeſtatem idoneam expectare: quoniam dubitandum mihi non eſt, ut aut mari Adriatico Dolabella, aut freto Sicilienſi Curio meam unquam nauigationem impediant. ADRIATICO] cuius eſt commiſſa cura Dolabellæ genero meo. PRAECLARA σύμπλοια:] præclarum erit colloquium: ſtatuemus enim de officio utriuſque noſtrum. VIXIT,] iucundiſſime fuit. IACERE] odioſum eſſe plebi, quia pecuniam ærarii abſtuliſſet. 157: NAVIGARE] Pompeii claſſem Curio timebat: quæ ſi fuiſſet, aiebat ſe de Sicilia abiturum. 158: VEHEMENTER.] ſeuere. 166. AVARITIAM] uideo eum ad Cæſaris partes tranſiiſſe, quia magnum ex eo congiarium à Cæſare ſperaret. QVOD timueramus] ne cum Cæſare locutus eſſet de noſtro conſilio Italiæ relinquendæ. 157. DE OPPIIS Veienſibus,] de quibus uide III. 158. EPEIRVM] tuam. NOSTRAM putabimus] utar ut mea, ſi acciderit, ut inde tranſeam, cum ad Pompeium proficiſcar.

EPI-

EPISTOLA VI. 159:

Expectem,] ut differam profectionem meam ad Pompeium, dum Hispaniensis belli exitum audiamus.

160.

Istvm] Cæsarem. Trahi] duci. Ipsvm Curionem] quo nunc magis Cæsarianus nemo est. Qviescamvs] consilium eundi ad Pompeium omittamus. Istvm] Cæsarem. Qva'm uictum] quàm cum uictus sit, magisq; dubitet, quàm fidat suis rebus. Gabinio] Cæsaris amico: qui ab exilio restitutus sententiam dicet in senatu, & quidem ante me rogatus. Dio lib. 39. Chloelivm,] Bessarionis liber, Clodium, &, Cateli, pro, Catuli. utrum rectius, diuinare non licet: facimus tamen, quod nostri muneris est, ut antiquam scripturam ostendamus. Catvli] clientem. A me defensos] non modo inimicos, sed nec meos necessarios, qui me defendente condemnati in exilium abierunt, restitutos à Cæsare uidere in senatu sine dolore potero. Dolore] quia, legibus condemnatos, armis restitutos uidebo. Dedecore] quia uersabor inter homines iudicio notatos. Vt mihi liceat] Romæ uiuere, & in senatum uenire Cæsare uictore. Tamen ne dubitemus] id est, diutius ne dubitans, animoq; suspensus cogitem, an Cæsari me uenditem, & in Italia maneam? est uero abiicienda dubitatio, potiusq; de discessu maxime cogitandum. nam, etiam si ei me nunc uenditem, tamen non uideor expers periculi futurus, quoniam

quoniam ab eo rogatus in senatum non uenerim. initio dissensionis, eius partes sequi si uoluissem, præmium aliquod tulissem. nolui: nunc ei me uenditem etiam cum periculo?

160:

NON esse iudicium] casum Hispaniensem non esse mihi expectandum: propterea quòd in eo bellum non terminabitur. THEMISTOCLEVM est] cogitat, quód olim Themistocles contra Persas, classe bellum gerere: ideoq; in Hispaniis haud multum ponit. PER se] ut ipse præsens eas teneret: sed, quasi de iis non laborans, legatis, Afranio, Petreio, Varroni negocium commisit. SEDENTES] ociosi, neutram partem adiuuantes. ADVERSABIMVR] Pompeio. QVOD malum &c.] totus hic est perturbatus locus, ideoq; stellula è regione apposita notatus. Bessarionis antiquus liber dictionem, Malum, non habet, & habet, An ni ualde, pro, Annibal. QVÒD si iam &c.] officium postulat, ut Pompeium sequar. at periculosum erit; quoniam Cæsar, cuius uenti secundiores uidentur, offendetur. ita sane res habet: sed & mansio periculosa; si forte Pompeii causa, nunc afflicta, conualuerit. cum igitur utrinque periculum impendeat; satius est Pompeium sequi, id est recte facere, cum periculo, quàm in Italia manere, id est peccare, eiusdem periculi metu. AB ILLIS] à Pompeianis. SI PECCARO] si in Italia mansero. AB HOC] à Cæsare. SI RECTE fecero] si ad Pompeium iuero.160: VT NON sit dubium &c.] ut sine ulla dubitatione turpitudinem, quæ est in mansione posita, fugere

fugere debeamus, eo magis, quòd ne manſio quidem periculo uacat: quæ uel ſi ſalutaris eſſet, ob turpitudinem tamen conſilium caperem diſcedendi. NON ſimul] obiectio. OMNINO] reſponſio. FEFELLIT ea res] decepit, induxit. id cauſæ, inquit, fuit, ne ſimul cum Pompeio mare tranſierim, quòd, pacem exiſtimans fore, ueritus ſum, ne deinde Cæſar ob tranſitionem mihi eſſet inimicus. 128. FORTASSE non debuit] fortaſſe non tanti apud me iſtæc ſuſpicio eſſe debuit, ut propterea Pompeium, de me optime meritum, deſererem. CVM idem.] cum eodem tempore. uidebam enim, ſi pax eſſet, Cæſarem & mihi fore iratum, & eundem Pompeio amicum. SENSERAM] Clodianis temporibus: cum Pompeius ideo me noluit defendere, ne Cæſarem offenderet. cuius temporis ſimilitudinem pertimui. 156: IIDEM] coniuncti, eiuſdem uoluntatis. AVGVRIA quoque me incitant] ad diſceſſum. auguror enim ſpe non dubia, nullo modo ſtare poſſe Cæſarem diutius, etiam nobis languentibus. AB APPIO] Beſſarionis liber, Ab Athico. et quoniam hic liber ſæpe pro Atticus habet Athicus, ut in hoc ipſo ambitu, Et tamen mi Athice: putaui minore mutatione legi poſſe, Attio, quàm, Appio: ut de Attio Nauio intelligatur, qui, Tarquinio Priſco Romæ regnante, auguralem ſcientiam ſummum in honorem adduxit. de quo lib. 1. de diuinatione his uerbis: Quis ueterum ſcriptorum non loquitur, quæ ſit ab Attio Nauio regionum facta deſcriptio? qui cum propter &c. Liuius quoque lib. 1. expono igitur, Non hæc collegii noſtri ab Attio, non hæc auguralis

auguralis collegii ab Attio deriuata, sed illa à Platone sumpta, qui scripsit non diuturnam esse posse tyrannorum dominationem.

161.

FLORENTIS, ac nouos, ut uti diebus] quoniam ab impressis libris manuscripti ne litera quidem dissentiunt, tentemus num elicere correctionem è coniectura possimus, ita ut ab antiqua scriptura quamminimum discedatur. Sic igitur fortasse corrigendum: Florentiss. ac nouus VI. VII. diebus: id est, Florentissimus ac nouus sex septem diebus. ut, sex septem, dictum sit, pro, sex septemue: quemadmodum dixit Horatius, Si quadringentis sex septem millia desint, Plebs eris. cum paucos omnino dies Cæsar in urbe moratus in Hispaniam contra Pompeii legatos contenderit. quod ex ipsius commentariis de bello ciuili planum fit. IPSI illi] quæ antea cum spe licentiæ, rerumq; nouarum dilexerat. ut 102: IN METELLO] cui mortem cum sit minatus, ostendit superiorem mansuetudinem non naturalem fuisse, sed simulatam. item cum ex ærario pecunias abstulit, indicauit falsum esse id, quod antea simulauerat, affluere se diuitiis. quare cum ab eo & cædes & rapinæ timeantur; ex metu odium creabitur, ex odio autem ea, quæ ceteris tyrannis euenerunt. 158. PATRIMONIVM suum] nam & Antonius, & Curio, & Dolabella, Cæsaris socii, magno omnes ære alieno oppressi. FEFELLERIT,] hæc opinio de Cæsaris non diuturno regno. TVLERVNT] ibo, inquit, ad Pompeium eo libentius, quòd Cæsarem puto, etiam languentibus nobis, diutius stare non posse.

posse. quod me si fallet, aliterq;, atque ego auguror, acciderit; feram, ut multi excellentes in rep. uiri; quos fefellerunt ea, quæ putarant: ideoq; & Themistocles, & Africanus, & C. Marius in eos casus inciderunt, quos uitassent, si nihil illos fefellisset. NISI forte] nisi tu id censes, non esse mihi de discessu cogitandum, ut potius Sardanapali exemplo in patria, & in meo lectulo iners, ingloriusq; moriar, quàm, ut Themistocles, in exilio. IN SVO lectulo] in lectulo Sardanapali: simili in lectulo. Sardanapalus enim, cum inter scorta turpiter uixisset, postea, lectulo sibi in pyra apte constructo, in eo, pyra incensa, mori noluit. LACEDAEMONIORVM] quos publico Græciæ consilio cum offendisset, post ab iis accusatus est apud Athenienses, quòd societatem cum rege Persiæ occulto coiuisset. Plutarchus, Iustinus. SVORVM ciuium] à quibus in exilium actus est. ARTAXERXI] cui de subigenda Græcia pollicitus, postea cum uideret præstare non posse, uoluntaria morte, ueneno sumpto, uitam finiuit. Plutarchus. ILLA nox] Africanus minor, mane in cubiculo suo mortuus repertus, putatur suorum scelere sublatus, maxime Semproniæ uxoris, cuius fratrem Ti. Gracchum, in concione interrogatus dixerat iure sibi cæsum uideri. quod profecto nunquam dixisset, si talem exitum prouidisset. ergo & eum, sapientissimum uirum, aliquid fefellit: fefellit & C. Marium; qui cum L. Sylla nunquam profecto contentionem suscepisset, si diem illum, quo urbe pulsus est, mentis acie prouidisset. DE ILLA perpetua] πλείων χρόνος, ὃν δεῖ μ' ἀρέσκειν τοῖς κάτω, τῶν

ἐνθάδε ἐκεῖ γὰρ δὴ κλαίομαι: inquit apud Sophoclem Antigone. MATVRIVS] si acciderit, ut ante, quàm iste corruat, ego peream; mea non multum interterit, utrum, &c.

161.

VT RIS parcam,] ut Cæsaris imperio me sum mittam; cùm imperium mihi contra eum senatus dederit. fam. 160: & in oratione pro Deiotaro, & Cæsar de bello ci. lib. 1. DOMESTICAS tricas] propter rem familiarem à uiro suo Dolabella male gubernatam. fam. 271. τοργὴν &c.] quamuis eximia sit eius in nos pietas, & amor; ideoq; metu periculorum, quæ mihi ad Pompeium eunti uidet impendere, uehementer moueatur; ire tamen uult, &, quid rectum sit, magis, quam quid utile, considerat. EX ITALIA] exiturum. ANTONIO] quem Cæsar, in Hispaniam contra Pompeii legatos proficiscens, Italiæ præesse uoluerat. Plutarchus. NOLLE] me. hoc est Antonio dicendum. QVAM ne putas,] quia Clodio intimus fuerat Antonius in tribunatu. Philippica II. RVMOREM] quòd de tua ad Pompeium profectione audiuimus. DOLABELLAM] generum tuum, qui nobiscum est.

162.

Ἀφιλοτιμία mea] quia moleste tulit te augurem creatum, cum me eiusdem honoris cupiditas amorq; teneret. INIVRIA tua] non enim ea causa petisti auguratum, ut iniuria me afficeres. itaque cum ob eam rem quædam consecuta sit offensio, nata non ab iniuria tua, quæ nulla fuit, sed à φιλοτιμία mea, qui eundem honorem concupieram: danda

danda mihi opera est, ut omnia studia officiaq; tibi præstem; ne uidear ex illius temporis memoria tibi esse infensus; cum intelligam, & fatear; nullam mihi à te iniuriam esse factam. non enim appellare possum iniuriam, quia tu petieris id, quod ego cupiebam. TIBI omnia integra serues,] sustineas te, & ; ut hactenus fecisti; neutram in partem inclines. EIVS fidem improbes] Pompeio ne te credas. INIVRIAM fecit] cum inimicum tuum Clodium contra ius amicitiæ aduersus te armauit: ut eius opera pulsus in exilium uidearis. noli igitur spectare tam beneficium, cum te restituit, quàm iniuriam, cum eiecit. NON potest] fieri non potest, ut te non amet.

EPISTOLA VIII. 162.

HOMINVM fama] de tua profectione ad Pompeium.

162.

PERICVLI causa] aliis bellis ciuilibus cum non nulli nihil melius putarent, quàm ab omni contentione abesse; tamen quia ducem alterutrius partis sibi scirent esse inimicum, uictorem timentes contrariam partem adiuuarunt. quod tibi faciendum non est: qui ex superioris meæ uitæ testimonio scis me crudelitatem non amare, præterea; tibi esse amicum.

EPISTOLA IX. 162:

ADVENTVS] non est epistolæ principium, sed pars, ut fit, addita. dixit enim iam, aduenisse Philotimum. initium autem huius satis longæ epistolæ

illud eſt, Et res ipſa me monebat. EXANIMAVIT:] quia, cum pro certo haberemus, Cæſarem in Hiſpaniam proficiſcentem itinera tardius facere cœpiſſe, Petreium cum Afranio copias coniunxiſſe, ipſe nihil attulit eiuſmodi. quod eò credendum magis eſt, quia ſcimus eum ſolere ſæpe pro Pompeio mentiri. VOLARE dicitur] ut nunc audimus, contra quàm nobis erat perſuaſum. IN GERMANIAM] inde Galliam petiturum, ut Cæſarem auerteret ab Hiſpania. 159. quod Philotimi ſermone non confirmatur. MELITAM] uide 159: DVM, quod in Hiſpania] dum ſciamus, quod in Hiſpania actum ſit.

163.

PVERI noſtri.] meus, & fratris filius. DE DIGNATIONE] de dignitate, de honeſto. Beſſarionis tamen liber, de dignitate, habet aperte. et poteſt ſane ſuſpecta uox eſſe dignatio; cum alibi nuſquam, quod meminerim, in Cicerone reperiatur. SI QVID ab Afranio.] ſi quid ex Hiſpania: quam Afranius, Pompeii legatus, cum duobus collegis adminiſtrabat. CREDENDO] ſi permittit, ut ex Italia diſcedam; caute tamen credam. OCCVLTANDI] conſilii mei de diſceſſu. SERVIVM] Sulpicium. 159: A POSTVMIA & Seruii filii.] fateor, qui ſit uerborum ordo, me non uidere: & ob hanc cauſam, & quia Beſſarionis liber pro, Seruii, habet, Sciui, ſuſpicor de mendo. QVARTANAM] qua diu grauiter laboraſti.

EPI-

EPISTOLA X. 163.

EANDEM rationem] mitem & benignum fore Cæsarem in aduersariis dimittendis parta uictoria, ut fuit in ferendis pacis conditionibus.

163:

EXIIT.] ex urbe. Iratus autem, quia legationem ad Pompeium de pace nemo suscipere uoluerat; & quia, quascunque res agere instituerat, L. Metellus tribunus pl. intercedens omnes impedierat. de bello ci. lib. I. EAM causam,] causam Cæsaris: quæ uinci sine mea, Dolabellæq; tui pernicie non potest. itaque uide quid agas: si tu ad Pompeium nauigas, necesse est, ego & Dolabella alterutrum horum faciamus; uel Cæsaris causam, in cuius uictoria salus utriusque est, odio prosequamur, aut relinquamus; uel, si nostram uictoriam cupierimus, impia cupiditate contra tuam salutem peccemus. QVOD offensæ fuerit,] forte enim ad Pompeium ire uis, quia uerearis, ne, si non ieris, eius animum offendas. sed istam tamen offensionem minime uitaueris; quandoquidem iam offendisti, quoniam ante non simul cum eo profectus es. PARVM optimatem] minus amantem reip. QVOD optimum sit] quod ad tuam ipsius salutem pertineat. TOTVM] ne omnino eas ad Pompeium. OPTIMATIVM] tuam mansionem reprehendentium. NON nullorum] Cæsarianorum; qui, quasi iam parta uictoria, ita se insolenter efferant, ut ferre uix possis.

EPISTOLA XI. 164.

ME CAECVM,] qui ante non uiderim ea, quæ nunc uideo, istos non daturos, ut ex Italia arbitratu meo exire possem. stulte igitur cunctatus sum. σκυτάλην] epistolam, quæ occulte significet, profectionem ex Italia mihi non dari. λακωνικήν] nam Lacedæmonii genus quoddam occultæ epistolæ, quo ad imperatores suos scribentes utebantur, σκυτάλην appellabant. Suidas, Gellius. EXCIPIAM] ad Missenum uenientem. contra est refugere. 161: TENTABO] num de discessu possim impetrare. AVDEAM &c.] imperabit Antonius, audeam nihil properare: ego, missurum ad Cæsarem, clamabo: interea cum paucissimis alicubi occultabor; ut, quò spectat animus, euolem, sic alii exponunt, Clamabo, reponentes pro, Clamabam. antiqui tamen libri, Clamabam. Bessarionis etiam pro, Cum paucissimis, habet, Tum paucissimis. AD CVRIONEM] utinam ad Curionem possim in Siciliam.

164:

σὺν θεῷ τοι λέγω.] hoc addit, quòd omnia futura posita sunt in deo. ita futurum, inquit, hoc dico, si deus uoluerit. ACCESSIT] ex epistola Antonii τυραννικῶς scripta. DE MASSILIENSIBVS] qui portas Cæsari clauserant. EFFECERAM] obtinueram à Curione, ut palam nauigare possem. 158. SERVIVM] Sulpicium. 159: 163. OPVS esse] ut eius consilia cognoscam. forte enim & ipse mecum exire uolet ex Italia. 159: HIC] M. Antonius. CYTERIDEM] mimam, quam

quam amabat. hæc est, de qua Virgilius,

-tua Galle Lycoris

Perq; niues alium, perq; horrida castra secuta est. quo loco uide quæ de ea Seruius. VXOREM] Fuluiam; quæ fuerat uxor P. Clodii. SVNT amicorum] ad satiandam amicorum libidinem. REDIERIT] Cæsar ex Hispania. ILLVM] Antonium. IVVENEM nostrum] Quinctum filium.

EPISTOLA XII. 165.

ALITER ad te] de Quincto filio non idem ad te scripsit, quod ad matrem sororem tuam: & rectè: dolorem enim illi dedisset commemorandis filii uitiis. et obseruandum latine dici, Aliter &, aliter ut, alter ac, aliter atque. DE ITINERE, & de sorore] de itinere Quincti filii, & de sorore tua à uiro suo fratre meo dissentiente. neque sane unquam inter eos conuenit. 60: PRAESTARE] soluere. 114. HAEC quoque,] ferociam, & arrogantiam. EA VERO] quòd sit mendax, quòd auarus, quòd suorum non amans. NON; suas radices habent] sunt enim uitia à natura profecta. 159: ante, Nam suas radices habent. ego, secutus Bessarionis librum, reposui, Non. et sane ἔμφασις haud paulo maior est, si legatur sic: Non sunt ab obsequio nostro, non: habent suas radices. qua figura & in oratione de aruspicum responsis usus est, cum in Clodium inuehens, Non ignouit, inquit, mihi crede, non. nisi forte tibi ignotum putas, quòd te iudices dimiserunt excussum & exhaustum, suo iudicio absolutum, omnium condemnatum. et in epistola Bruti: Vt iam ista, quæ facit, non domi

nationem, non, sed dominum Antonium timentis sint. quo modo & Græcos locutos esse animaduertimus. ait enim Sophocles in Aiace: θεοῖς τέθνηκεν οὗτος, οὐ κείνοισιν, οὔ. uis eadem sentitur in dictione nihil: ut in agraria II. Nihil sibi appetit præcipue Pompeius, nihil. LANGVIDIORA consilia] arma cum Pompeio non sumpsi, ne filii fortunas in discrimen adducerem. FORTIOREM uult esse] uult me ad Pompeium nauigare, quia nihil, nisi de dignatione, laborat. 163. CRVDELIOR] illius rationibus male consulens. Pompeianorum enim filii, si Cæsar uincit, parentum pœnas luent. VENIT] ad Missenum. 161. SCRIPSIT] se non passurum ex Italia quenquam exire. 164. AESTATE] cum pueris in Italiam ex Cilicia reuertens. MONSTRA] ut de Balbo in senatum uenire cogitante. EI IPSI] Trebatio. ἀποτόμως] quia diem soluendæ pecuniæ nimis stricte definierat. 168. θυμικώτερον erat] stomachosius ad eum scripseram. MONETALI] quòd monetam nimis amaret. in quo sum familiariter iocatus: quia & ipse ad me scribens, ascripserat, pro consule, non, ut debuit, imperatori. EST homo] ut humanus errauit.

EPISTOLA XIII. 165:

IMPERATVM] ne me patiatur exire ex Italia. CVRIONEM nactus] quia, Curionem nactus, effeceram ut per eius prouinciam palàm nauigare possem; omnia me consecutum putabam. nunc uideo me nihil egisse: quoniam custodior undique, ne discedam. 158. AD HORTENSIVM] ut, quoniam

niam inferi maris pars ei commissa esset, meam nauigationem ne impediret. REGINVS] et hic infero mari præerat. liberam igitur Cicero suam nauigationem putarat fore, cum neque Curio, neque Hortensius, neque Reginus impedimento futuri essent. id contra cecidit. nam Antonius & ipse eius maris curam postea suscepit: qui exitus ex Italia non dabat. HVIC] nullam, inquit, apud Antonium huius maris curam suspicabar futuram.

166.

COMPACTO] in omnibus libris, Cum pacto. ego coniectura sum adductus, ut emendarem, Compacto, hoc sensu: Occulto hinc cogito discedere, ne meam profectionem Cæsariani resciscant. nam id si accideret, suspicari Pompeius posset accidisse me uolente, qui palam profectus essem, ut impedirer. non committendum igitur est, ut uidear compacto prohibitus. compacto, dixit, id est consulto, & dedita opera. qua uoce Plautus sæpe in hunc sensum usus est. MAIORA quædam] inde enim tuta erit in Græciam nauigatio. 158. QVANQVAM] quanquam fortasse Curio Siciliam amiserit. quod utinam ita sit. ADHVC nihil secundi] adhuc aduersa nobis omnia fuerunt; ut uix uidear uerum posse credere, quod de Siculis audiui. RESISTERET] Curioni aduenienti. non restitit tamen, & prouincia cessit: ut est lib. 1. de bello ci. LVCVLENTVS auctor] is, qui hæc dixit. κρατικῶς. AVDIETVR] quid in iis actum sit. EADEM de re] de profectione ad Pompeium. Bessarionis liber, Eadem fere. SEVERIVS adhibebo] seuero uultu, ut mones, semper accipiam.

QVID-

QVIDQVAM ὑγιὲς] expecto Ser. Sulpicium, nec tamen expecto quidquam sani: id est, non puto eum, quod uiro dignum sit, esse facturum, neque mecum ex Italia exiturum. ERRASSE] qui cunctatus sim, qui non ante discesserim. PROVIDERE] non ruere, non temere discedere, sed omnibus rebus ante circunspectis. QVAE accidere possunt,] mihi, si discedam. possunt autem accidere mors, & fortunarum ruina. SEDENDVM] manendum in Italia. ISTIS] Cæsarianis. EFFECISSEM] quod est à nobis hac nostra mora contractum culpæ, id profectione ad Pompeium correxissem. SVSPECTVS] mihi: ut iter non audeam per eius prouinciam facere. 158.

166:

VI] statim, sine ulla mora, uel cum periculo. sed, aduersa tempestate, nollem. TRAHIMVR] honestum nos trahit ad Pompeium; nec, si quid nobis ob hanc causam accidere posit acerbius, recusandum. MASSILIENSIVM factum] quòd Cæsari portas clauserunt. de bello ci. lib. I. LVCVLENTVM] idem quod præclarum. IVNCTI] quo modo, cum inter Massiliam & Hispaniam intersit magna pars Galliæ Narbonensis? malim, Vicini. cum & liber Bessarionis habeat, Victi. ODIVM] in Cæsarem. SIGNIFICATVM] à populo. ASSVMPSIT] Cæsar. RVAT] in fortunas, uitamq; ciuium. 164: DESPERARIT] se posse Pompeium uincere. EFFICIENDVM] mihi. PRIMVM quidque] explicemus. fam. 183. IVVENI,] Quincto filio. SVPPEDITABIMVS] præcepta ad uirtutem. PELOPONNE-

SVM ipsam] qui difficilem prouinciam ceperunt, eos, ut sustineant quod susceperunt, hortamur his uerbis: Spartam nactus es, hanc orna: quòd iis, qui bus, ut Spartæ nascerentur, contigisset, eniti uehe menter deberent, ne tam nobili patria minus digni uiderentur. sed Cicero, qui regendum Quinctum filium susceperat, non contentus, si Spartam diceret, Peloponnesum dixit, ut plus significaret; quoniam pars est Sparta Peloponnesi. Sustinebimus, inquit, quam suscepimus, non Spartam, sed Pelo ponnesum ipsam. INDOLES] in Quincto, quæ spem afferat futuræ uirtutis. ἤθος ΑΚΙΜΟΛΟΝ] quid, si, ἤθος ἄκιμον? ut hoc dicat: mores curari & sanari quamuis corrupti possunt. quod quanquam non est factum, fieri tamen potest: cum mihi persuasum sit, uirtutem disciplina tradi posse.

EPISTOLA XIIII.

AD SPEM] cur bene sperandum sit de rep.
ANTONII leones] de leonibus curru iunctis ab Antonio, sunt qui intelligendum putent. ac nos qui dem his assentientes aliquandiu idem putauimus. sed postea quàm, collatis temporibus, ueritatem hi storiæ tanquam in trutina cœpi perpendere, assen sum sustinui. iunxit enim certe leones curru Antonius, ut Plutarchus & Plinius docent; sed, ut iidem tradunt, postquam in Pharsalicis campis dimicatum est. at uero hanc epistolam nondum confecto Hispaniensi bello scriptam esse, id est multis mensi bus ante Pharsalicum prœlium, tum ex ipsa, tum ex aliis epistolis supra infraq; scriptis dilucidum est.

Leones

Leones igitur expono, quibus Antonius delectaretur: quod animi feritatem indicaret. IVCVNDIVS] potius enim mollem, iucundamq; uitam, quam mali quidquam, uidetur cogitare. πρᾶξιν πολιτικὴν] factum ciue dignum remp. administrante. πραγματικῶς. IIII uiros] qui municipiis præerant. 69: HORAM tertiam] ab exortu solis. semper enim & nox duodecim erat horarum, & dies: horæ autem nocturnæ per hiemem longiores, diurnæ breuiores; æstate uero, contra. Atque hanc, quæ ad horas pertinet, rationem uniuersam nemo tractauit patre meo peritius. extat hac de re commentariolus ab eo conscriptus, ad ueteres de re rustica libros apprime necessarius.

167.

IRATVS] quòd beneuolentiam in Pompeium ostendissent. EXVLIBVS] lege Pompeia damnatis. 157: GRATVM] quod eum Curio commendaueris. 122. 152: VECTENVM diligo] quoniam mihi amicum esse scribis. 165: REDDIDI] literas à te missas. SERVIVS] Sulpicius. OBSEVARIT] antea coluerit. IMPERATVM] ei à Cæsare. NEGARE] quod ab eo petii, ut liceat mihi exire ex Italia. EXCOGITABIMVS] de occulto discessu. 164: 166. OCELLAM,] Seruium Ocellam; quem Cœlius in quadam epistola bis deprehensum scribit in adulterio. RETARDATOS] impeditos Cæsarianis custodiis, ne discedere possint ex Italia. A CVRIO] opinor, quia debitam Attico pecuniam non solueret. cogitabat autem Atticus in Epeirum: ut supra. EKITEONOYN] unam puto fuisse Græcam

cam dictionem, cuius etiam uestigia in Pauli Magnuli libro uideo notata, EKITEON OYN, inde eliciet, qui poterit, ueritatem. nos, quasi ulceri desperato, manum admouere noluimus, monemus illud unum, ex uetere scriptura quiduis potius reponi posse, quàm quod ante legebatur in libris quibusdam impressis, Scytha [illegible]. SERVIVS] initium alterius epistolæ. NVLLIVS consilii] nihil enim constitui poterat, quod non incurreret in magnam aliquam difficultatem. fam. 48. ILLVM] Pompeium; iratum omnibus, qui remanserant in Italia, Sulpicio magis, qui filium cum Cæsare Brundusium miserat. 154. HVNC] Cæsarem Seruio non amicũ; quia dixerat in senatu, non placere sibi eum in Hispanias ire contra Pompeii legatos. fam. 46.

167:

ALTERIVS crudelitatem,] Pompeii: de quo sic in epistola ad Marcellum: An tu non uidebas me cum simul, quàm illa crudelis esset futura uictoria? ETIAM lippitudo] quæ, cum sit humor à capite fluens, non solet esse sine lacryma. VIGILIAS] quibus lippitudo curatur. SATIS bella] cuiusmodi uolumus, non secunda Cæsari. DE DVABVS legionibus] dici à certis hominibus alienissimas esse à Cæsare. 166: EXEVNDVM:] ex Italia: cum diceret, multo se &c. DE FILII] de filio Brundusium misso ad affligendum Pompeium. ANIMVM] cum ob ea incitari ad discessum deberet. NOSTRO consilio] discedendi. AD IDEM] cohortatione uocandus. NON multum est] quod præuiderat, cum dixit, Seruium expecto, nec ab eo quidquam ἴσως.

EPI-

EPISTOLA XV. 168.

OCTO cohortibus:] quæ uidentur defectionem à Cæsare cogitare. ERAT confirmatius] magis affirmabas de octo cohortibus. EXPENSVM tulerit] ita se excusat, debitorem suum sibi non soluere. COELIANVM illud maturescit] prope adest, cum Cœlium imitaturus sim. VT PVTARAM] discedam, nec differam. differebat enim Cicero, quia uellet occultius discedere. PROFECTVRVM] statim. OMNES captiones] ubi quid deliberatum est, Seruio statim aliquid, atque adeo multa contra occurrunt. et, Captiones, proprie dixit, cum loqueretur de iurisconsulto. nam, à captionibus cauere, iurisconsultorum est. POENITET] quia scit in consulatu se inimicitiam Cæsari fecisse, ultionem timet. ὦ πολλῆς ἀγεννίας] abiectum, humilemque animum: propter timorem pœnitere summæ dignitatis, qua gloriari etiam deberet. IMPEDIRET] ne discedere possem ex Italia. HONESTIVS] remaneret. SVCCENSERE] quòd mihi, petenti ut exire ex Italia liceret, non concessisset. 164. IBITVR] ad Pompeium. ITA quidem, ut censes] palam, ut suades. NISI cuius &c.] nisi spes de pace agendi erit ante oblata: quod uix tam cito esse potest, ut ego non ante discesserim. ALIQVEM] personam grauiorem suscepturum; ut res componatur. COLLEGIS] prætoribus. QVIVIS licet] de pace agat. DATVR opera] ut sit, qualem uolumus. 166. DE VSVRA] ut usuram tibi soluat. 165. EGNATIO] debitore suo. 114.

PV-

168.

Pvdens:] uide pudorem Axii. tantum abest, ut soluat mihi xii millia, quæ dedi eius filio mutuã; ut insuper etiam petat. miram impudentiam. 165. Ascripsit] sic antiqui libri: Scripsit, tamen mallem. Gallio.] aut, filio, legerem: aut Gallium Axii filium puta: & quoniam Gallius & Axius diuersæ familiæ sunt, Axio natum intellige, adoptatum à Gallio, ut esset Gallius Axianus, ut supra Pontius Titinianus, Q. Titinii filius. 139. 154. Pollicitvs:] Gallio pecuniam. Tantvm] quantum pollicitus sum. Me vero] scilicet, cum ironia. Adivvarent] qui quam impudentes sint, uides. Sed tu istos] interrupta oratio, figura usitata. uel, Sed dii istos, nam in Bessarionis libro, Seductos erat. Stvdiosvs] est nostri. 165.

EPISTOLA XVI. 168.

Praeciderat;] hoc supra, 121. Consilivm nostrum] de discessu. Observabimvs] ne quis resciscat; aut impedire possit. Cvrio] à Cæsare missus, ut prouinciam Pompeianis eriperet. 157.

169.

Ventvm est ad me:] uenit ad me Ninnius noster, dixitq; centuriones &c. Postride] conuenire. At ego tibi] ad ornatum, Tibi, dixit: & est familiaris antiquis scriptoribus locutio: fam. 126. Vt tentaremvr] ut commentum hoc esset Cæsarianorum, centurionibus astute missis ad tentandum animum meum. Svspicionem] quæ potuit esse, si centuriones expe-

ctassem,

ctaſſem, & allocutus eſſem. REDEO] in Cumanum. HORTENSIVS] de quo 165: COLLEGA noſter Antonius] qui ad me uenire noluit. collega autem in auguratu. 168. MIMA] Cyteris. 164: SISTE] unde ſtatores, qui homines ſiſtunt. cogitabat autem Atticus Epeirum ſuam, ut ſupra.

EPISTOLA XVII. 169:

CETERA eius.] eſſent, qualis fuit ἐκτένεια. uellem re tantum præſtaret, quantum cupere uiſus eſt. ἐκτενείαν] uoluntatis declarationem. VTI] omnia enim ſua officia, ſtudiaq; detulit: quibus uti cogito. DE EO] ut eius opera non dubitanter in diſceſſu apparando uterer. CETERA] cum eo ſum locutus. HABEREMVS:] ut nobiſcum poſſet diſcedere. (167.) quando quidem ratio exeundi ex Italia paulo facilior uidetur, quam antea putaui. AEQVINOCTIVM] quo tempestas non ſolet eſſe ad nauigandum idonea. 196. IDEM maneat] ne noſtrum diſceſſum impediat; quoniam inferi maris partem curat. 165: DIPLOMATE] cuius mentionem fecerat Cicero in epiſtola ſua, cum diceret, ſe putare Atticum à præfecto urbis ſumpſiſſe diploma, quo ei exire liceret ex Italia. IN MENTEM uenerit] cum non debeas ſuſpectus eſſe ut Pompeianus. PROFICISCI] in Græciam. LICERE] ſine diplomate proficiſci. PVERIS] uel ſeruis Attici, quos identidem in Epeirum mitteret. uel, Pueris, Ciceronibus. COGITES] de tranſeundo in Epeirum. ETIAM nunc] etſi iam diſcedo, ſcribe tamen ſi quid noui.

EPI-

EPISTOLA VLTIMA. 170.

TENVERVNT] nam ad nauigandum non tranquillitate, sed uento opus est. INFANTIA] nam cum omnia promisisset Hortensius, nihil præstat, more infantium. asseruor enim acerrime, ne discedam. HOMO] cum adhuc sit adolescens. proprie igitur, Infantia. κωρυκαῖοι] notum adagium de Corycæis occulto auscultantibus. QVÒ opto] in Græciam. SI QVIS ex cursu] si quis mihi inter nauigandum occurret, cui dare possim. HOC quoque] de discessu meo. TIMIDE] ne quis Corycæus subauscultet, ad Cæsarianos delaturus. ITA omnia] ita nostra culpa accidit, ut & tarde, & magna difficultate ex Italia exeamus. initio enim ad Pompeium ire, simulq; cum eo proficisci debuimus. ergo ut male posuimus &c. EX BALBI autem sermone,] Balbus Attico in sermone, opinor, hoc dixerat, Cæsarem offensum, quia Cicero in senatum uenire recusasset. NON probamus] abiicimus consilium illud de mansione Melitensi. (159: 162:) siquidem, cum Cæsarem iam offenderimus, dubitare non debes, quin nos in hostium numero habeat. ego autem Melitam cogitabam, ne cum offenderem, cum oppidum à bello uacuum delegissem. eamus igitur recta ad Pompeium; quando non licuit, quod quærebam, Cæsaris offensionem effugere. BENEVOLENTIA] ipsius Balbi. SVSPICIONE] quòd suspicaretur me ad Pompeium nauigaturum. INFELICIOREM] me. NEC fortiter, nec pru

denter] siue maneo in Italia; siue discedo : cum in mansione sit ignauia, temeritas in discessu, desperatis iam Pompeii rebus. XVII. cal. Iun.] hoc aperte mendosum est. cum enim æquinoctii mentionem fecerit; satis constat, siue de uerno, siue de autumnali accipias æquinoctio, (de uerno tamen potius intelligendum) Maio mensi locum esse non posse. Ego puto initium esse sequentis epistolæ; & legendum fortasse, XIIII. cal. quod sine causa repetitum est, post uerbum, Peperit. idq; credendum eo magis, quòd pleræque huius libri epistolæ adscriptam diem non habent. et est mutatio minima, si V. diuidas in II. qua ipsa in nota peccatum sæpe à librariis animaduerti.

I N

IN LIBRVM XI.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 170:

A CGERI] hanc epistolam scripsit, cum ex Italia profectus, ad Pompeium iam peruenisset. scripsit autem Romam. LIBELLVM] libelli neque complicantur, ut epistolæ; neque scribuntur: siquidem in his inscriptio illa, qua amicis salutem dicimus, omittitur. Libellum: expono, scriptum, non epistolam, eo sensu, quo in epistola Bruti lib. XVI. Vt ex libellis eius animaduerti, qui in me inciderunt. Alibi libellus aliud significat: sed quoniam hæc ex eorum libris, qui dictionum significationes collegerunt, cuiuis licet petere; quæ huius loci non sunt, consulto prætermittam. QVI eas dispensauit] Philotimus libertus: cui rerum suarum curam cum Cicero commisisset, deinde eum id fecisse pœnituit; ut etiam paulo post his uerbis significat, Credens ei, cui tu scis iampridem minime credere. EXISTIMATIONIS] ut iis satisfiat, quibus debeo. nam ob hanc causam de existimatione Ciceronis agebatur. Cæsar initio libri III. de bello ci. Ad debitorum tuendam existimationem,

 dixit.

dixit. PERICVLA] partim quæ iam sunt, ut in bello; partim quæ dubio rerum exitu impendent. CISTOPHORO] nummi genus Asiatici. hanc pecuniam Cicero, ex administratione Ciliciæ collectam, apud publicanos reliquit: deinde, quòd ibi minus tuto fore uidebatur, dimidiam fere partem exegit, & ad Egnatium argentarium transtulit. HS BIS, & uicies] si ad nostratis pecuniæ rationem redigatur, ad aureos scutatos 60000. summa perueniet. et, ut dicam quod sentio, de hac pecunia meminit, ut opinor, epistolarum, quæ familiares uocantur, libro V. quo in loco non HS XXII. sed HS bis, & uicies, legendum puto. quòd autem ibi, eam omnem pecuniam Pompeium abstulisse, ait, id uidelicet puto eum scripsisse, ut Rufum de HS centum amissis consolaretur, non quòd re uera ita factum esset: nam ex duabus sequentibus epistolis apparet, eius pecuniæ dimidiam fere partem à Cicerone exactam, & apud Egnatium trapezitam esse depositam: ut tantummodo, quod reliquum in Asia fuit, id Pompeius habere potuerit, nihil amplius: quod uidetur esse uerisimile, cum paulo post de Pompeio dicat, Cui magnam dedimus pecuniam mutuam. necesse est enim, ut hæc pecunia sit ex ea, quam in Asia habebat in cistophoro: nam Romæ non erat unde sumeret; siquidem, cum è Cilicia rediit, nihilo meliores offendit res domesticas, quàm publicas; ut ad Plancium scribit epist. fam. libro IIII. At uero, dicet aliquis, eam quoque pecuniam, quæ apud Egnatium deposita erat, fieri potest, ut Cicero mutuam deinde Pompeio dederit, non modo eam, quæ in Asia remanserat: atque ita,

quod ad Rufum scribit, confirmabitur; ut omnem Pompeius habuerit. Credibile non est. nam, quo tempore apud Egnatium pecunia erat, Cicero egebat rebus omnibus, quemadmodum epistola, quæ post sequentem legitur, ostendit: ut, oppressum rerum omnium inopia mutuam pecuniam dedisse, uerisimile non sit. quòd si quispiam roget, cur ea pecunia non uteretur, cum egeret: respondebo, Ciceronem, cum de dimittenda Terentia cogitaret, eam pecuniam hoc consilio uoluisse seruari, ut pro dote numerare posset. hac de re suo loco. PECVNIAE permutatione] si curabis, ut, quod in Asia pecuniæ apud publicanos habeo, id tibi Romæ per eosdem publicanos numeretur. FIDEM nostram] præstando quod promisi. EXPEDITAM] fidem. fides autem uerbum est proprium debitorum, & sæpe cum uerbis translatis apte coniungitur, ut apud Cæsarem initio libri III. de bello ci. Cum fides tota Italia esset angustior; neque creditæ pecuniæ soluerentur. CREDENS ei] Philotimo; cui rerum priuatarum curam Cicero crediderat. SCIS] non est hic, Scis, pro non ignoras, neque ad scientiam refertur, sed ad cautionem. sensus est. Ego Philotimo credidi. tu cautior, iampridem ei scis non credere. ut illud apud Terentium, Scisti uti foro. SERO intellexi, quid timendum esset] de fidei & existimationis meæ periculo, deq; rerum domesticarum iactura: quod antea non intellexeram, Philotimo credens. ob eamq; causam ad te scribo, ut earum curam tu suscipias, tuaq; administratione & diligentia prouideas, ne quid de mea fide & existimatione detrahatur. INCOLVMIS

HH 3 esse,]

esse, salutemq;] hæc non ad uitam pertinent, sed ad facultates: quæ Philotimi negligentia male affectæ cum essent; orat, ut eas Atticus diligenter curet. nam, quod ad uitam attinet, Attici opera qui egebat, presertim Pompeianis saluis? at uero in facultatibus ualde egebat: quarum conseruationem, quo magis Atticum ad eas tuendas excitet, incolumitatem appellat, & salutem suam.

EPISTOLA II. 171.

EOQVE ipso die] qui fieri potest, ut eo ipso die hereditatem adeat, quo literas ab Attico accipit, cum ex iis literis de hereditate cognoscat? dicit enim, Si, ut scribis, hereditas fidem & famam meam tueri potest. hoc quidem certe quam ueritati repugnet, nemo non uidet. necesse igitur est, ut scripserit Atticus, non, se creuisse hereditatem illam Cironis nomine, sed futurum ut cerneret pridie non. Febr. quo die casu accidit ut eæ Attici literæ Ciceroni redderentur. Cernere autem hereditatem quid sit, non necessarium est exponere: siquidem id alii ante nos ex ueterum scriptis ostenderunt. CREVI] creuerat scilicet Atticus Ciceronis nomine, non Cicero, qui cum Pompeio erat. dicit igitur, Creui, ad Atticum respiciens, qui id a se factum esse significarat. DE DOTE] scripserat Atticus, Terentiam, cum in sumptus necessarios non haberet, sumere de dote, cuius etiam nomine accepisset HS LX. turpe hoc Ciceroni, contraq; eius existimationem uidebatur esse: qui uel uniuersam dotem uxori reddere debebat; uel, si minus id uellet, suis eam sumptibus alere; non committere, ut pro-

pter

pter indigentiam detrahere quotidie aliquid de dote cogeretur. Suscipe igitur, inquit, totam rem, & illam meis opibus, tuis facultatibus tuere; ne post hac ipsa suam dotem quasi corrodere, ac diminuere cogatur. MISERAM mea culpa, & negligentia] qui ante discessum meum curare debui, ut illi consultum esset, rebus domesticis expeditis. in quo meam culpam, & negligentiam agnosco. OPIBVS] uerbum, opes, totum, quantumcunque possumus, significat; & plus est, quàm facultates. nam opibus facultates includuntur, facultatibus opes non item. QVAS accepi,] à Philotimo, in domesticis rebus: quas ille, sibi à me commendatas, neglexit. Hoc apertius in epistola superiore. EX EA pecunia, quæ fuit in Asia] meminit superiore epistola. IBI, ubi est] apud Egnatium. apparet ex epistola sequenti. QVAM apud publicanos] in Asia scilicet: in qua L. Scipio, Pompeii socer, cum imperio erat, pecuniasq; ab omnibus quo iure, qua ue iniuria cogebat: ut Ciceroni tutius omnino uideretur, pecuniam apud Egnatium argentarium Romæ habere, quàm apud publicanos in Asia, quæ Scipionis libidini & auaritiæ esset exposita. lege Cæsarem lib. III. de bello ci. DE DOMO,] id parari dixerat Chrysippus, ut domo sua Cicero, quam habebat in Palatio, priuaretur; propterea quòd esset cum Pompeio. QVOD si mihi commune cum ceteris esset] hoc, inquit, per se mihi dolendum est, quòd domo priuer, sed multo magis, quòd ex omnibus Pompeianis hoc incommodo unus afficiar, quodq; singularis sit mea calamitas. nam si commune mihi hoc esset cum ceteris,

qui in eadem causa sunt, minor mea culpa uideretur, & eo tolerabilior esset. MEA culpa] quòd ad Pompeium profectus sim. NISI quod tu efficis] aptius, nisi quid tu efficis. placet enim dubitanter poni. nam Atticum in ea re quidquam efficere, qui poterat certum esse Ciceroni, cum supra dicat, Tu nihil significasti? præterea: sed hæc argumentis probare putidum est.

171

POTESTAS mittendi non fuit] ut in exercitu. non enim facile tabellarios, cùm uelis, mittere conceditur. TVIS] qui res tuas in Epeiro curant. nam eà transierat, ad Pompeium in Græciam proficiscens. CVSTODIAS] eos, qui in exercitu obseruare solent, ne literæ, aut nuncii imperatoris iniussu quoquam mittantur.

EPISTOLA III. 171

EAM, DE qua tibi rescribi uoluisti] eam scilicet, quæ sequitur. QVOD ad cal. Quint] omnino Ciceroni erat in animo Terentiam dimittere: sed hoc differre, duabus de causis commodum uidebatur: & quòd ipsam minus offensum iri putabat, si matrimonium non propere abrumperet, sed lente quasi dissueret: & quòd, spoliari pecunia, quæ pro dote numeranda esset, dubio præsertim rerum exitu, nolebat. nam si ei de Pompeii uictoria certum fuisset; de pecunia cur laboraret, non erat; quæ salua rep. uiris bonis nunquam esset defutura, Ciceroni præsertim, qui magnam Pompeio mutuam dedisset. cum uero dubius adhuc rerum esset exitus; pecuniam ipse habere in omnem euentum, quàm

 Terentiæ

Terentiæ pro dote reddere malebat. scripserat igitur Atticus, se scire cupere ad cal. Quint. quid uellet Cicero, diuortium proferre, & pecuniam interea sibi habere; an diuortium statim facere, & pecuniam pro dote numerare. utrunque, respondet, graue est: nam & tam graui tempore tantam pecuniam, quanta scilicet apud Egnatium a me est, Romæ habere, periculosum uidetur; uel quòd nocturnæ domorum expugnationes fieri possunt; uel quòd timendum est, ne Cæsar, qui urbem tenet, eorum, qui cum Pompeio sunt, bona proscribat: & Terentiæ dare facto diuortio, non adducor, ut in rem meam esse credam, dubio rerum exitu, cum incertum sit uter uincat, Cæsar, an Pompeius. nam, Cæsare uictore, nos, qui Pompeium secuti sumus, in angustiis, atque in magna rei pecuniariæ difficultate essemus; tumq; diuortii facti, & pecuniæ Terentiæ datæ frustra pœniteret. Dicit autem, Ista, quam scribis, abruptio: propterea quòd Atticus scripserat, sibi quidem uideri Terentiam quamprimum esse repudiandam; auctorq; Ciceroni erat, ne differret, sed abrumperet. quod ex Attici consilio non fecisse, Ciceronem deinde pœnituit. significat hoc epistola huius libri antepenultima, cum dicit, Memini omnino tuas literas. [ILLIVS consilio, & uoluntati,] illius, Terentiæ. consilio, & uoluntati: quia, si iudicabit hoc tempore diuortium esse faciendum, consilium illius, & uoluntatem sequar. Terentiæ autem Ciceronem de diuortio permisisse, plane cognoscitur ex epistola, quam ad eam scripsit his uerbis: Quod scripsi ad te proximis literis de nuncio remittendo; quæ sit istius uis hoc tempore,

&

& quæ concitatio multitudinis, ignoro. totum iudicabis quale sit, &; quod in miserrimis rebus mini me miserum putabis, id facies. DE SALVTE nostra, fortunisq;] cum enim per literas tecum agebam, ad Pompeium proficiscerer, nec ne; ad salutem, & ad fortunas nostras illa deliberatio pertinebat. NIHIL habet consolationis,] nam incommoda, quæ mihi impendent, etiam si cum multis communia sint futura, nō ideo tamen leuiora fient. itaque quòd negas præcipuum mihi ullum incommodum impendere: ut assentiar ita esse; tamen ista res nihil habet consolationis: sed non ita est. nam etiam præcipua sunt multa: ex re uidelicet familiari; quam impeditam reliquerat, ad Pompeium ex Italia profectus. hoc infra declarat his uerbis: Ea tamen erunt minora, si administratione, diligentiaq; tua leuabuntur. FACILLIME uitare potuisse.] si paulisper commoratus essem. nam prouidissem, ut & esset unde satisfieret iis, quibus debeo; & Terentia pro uictu ne detrahere de dote cogeretur. Hæc sunt, quæ appellat grauissima incommoda. SIT à me, ut est,] quanquam Attico & Terentiæ de diuortio permittat, ostendit tamen eam pecuniam se nolle ad Terentiam dotis nomine transferri, quam apud Egnatium trapezitam deposuerat. et hoc dicit, ueritus, ne Terentia, si statuisset diuortium esse faciendum, Attico concedente, eam pecuniam auferret; qua priuari tam duris temporibus Cicero nolebat. HOC, quod agitur] uter uincat, Cæsar, an Pompeius. non uidetur, inquit, diu bellum posse duci. VT SCIRE iam possim, quid maxime opus sit] ut, hic accipio pro etiam

tiam. sensus est. Licet scire iam possim, quid mihi faciendum sit, dimittenda Terentia, nec ne: uolo tamen, quia belli exitus non longe abest, interea pecuniam a me esse. deinde addit alteram causam, & ait, Etsi egeo rebus omnibus: quanquam etiam hæc causa est, cur eam pecuniam a me esse uelim, quod egeo rebus omnibus: ut oppressum rerum omnium inopia, priuari ea pecunia non oporteat. Ad intelligentiam autem huius loci maxime pertinet, si hoc teneatur, Ciceronis consilium fuisse, ut, antequam dotem redderet, exitum rerum expectaret; ne, si quid durius in bello accidisset, pecunia priuatus egeret. NEQVID ei desit] Terentiæ.

EPISTOLA IIII. 172.

ACCEPI] hanc scripsit Dirrhachii, &, ut ex ipsa licet coniicere, post eam pugnam, qua Pompeius imperator appellatus est. PRAEDIA non uenisse] scripserat Attico, ut prædia uenirent pro sustentanda Terentia: id quando, inquit, factum non est, sustentetur per te. DE FRVSINATI] fundum Frusinatem Cicero uendiderat, hac lege, ut redimere posset. de ea redemptione, quæsierat Atticus, quid cogitaret, num eam aliquando fieri uellet, an prorsus abiecisset. respondet, redemptionem se probare, quoniam ille fundus sibi futurus esset opportunus. redemptio tamen hoc tempore facta non est, ut patet ex epistola huius libri XIII. NEC quæ accidunt, nec quæ aguntur,] accidunt, casu; aguntur, ex consilio & uoluntate Pompeii. VTINAM &c.] forta sse enim ad Pompe-

ium

ium profectus non essem, si tecum de ea profectione coram potius, quàm per epistolas, egissem. et hoc dicit, quia, profectum esse ad Pompeium, pœnitebat; quippe qui nec, quæ accidebant, nec quæ agebantur, probaret. HIC tua, ut possum, tueor apud hos] tua, quæ ad te pertinent. apud hos, inquit, te defendo. omnibus enim, qui Romæ remanserant, infensi erant Pompeiani. itaque dicit epistola, quæ post sequentem legitur: Nunquam de te ipso, nisi crudelissime, cogitatum est. et infra eadem epistola: De Fannio consoler te? perniciosa loquebatur de mansione tua. eodemq; loco, Omnes, qui in Italia remanserant, hostium numero habebantur. et ad Varronem, epistola VI. libri IX. Ego uictoriam etiam illorum timebam, ad quos ueneramus. crudeliter enim ociosis minabantur. et Cæsar libro I. de bello ci. Pompeius discedens ab urbe in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, & qui in castris Cæsaris fuissent. Dicit autem Cicero: Vt possum: ut ostendat difficultatem defendendi. nam Atticum purgare, quòd Romæ remansisset, ægre apud iratos poterat. CETERA. Celer.] subintellige, narrabit. nam Isidoro, quem nunc cum literis remittebat, committenda non uidebantur. Celerem autem fortasse non ita multo post ad Atticum missurus erat. Malim tamen legere, Cetera cælo, ut est in antiquo Speciani libro. quem si sequamur, sensus erit hic: Nos te, ut possumus, apud Pompeianos defendimus: cetera cælamus; quæ scilicet ab illis in te & dicuntur, & cogitantur. QVID SIT gestum noui,] hæc, & quæ sequuntur, non eo-

dem die scripta sunt, quo superiora: ut fit, cum epistolæ propter tabellariorum commorationem per plures dies in manibus habentur: cum interea multa in eas, aliud alio tempore, coniicere solemus. Prior epistolæ pars non optimam spem significat: unde illud, Si modo futuri sumus: et illud, Nec quæ accidunt, nec quæ aguntur, ullo modo probantur. addo etiam illud, Nihil poterat agi, quod mihi & meis rebus esset aptum. hæc, inquam, Ciceronem ostendunt Pompeianorum rebus pene diffidere. at uero ea, quæ sequuntur, non item. quid enim illud? Reliqua non uidentur esse difficiliora. aperte declarat, in reliquo bello conficiendo negocii non multum fore. cur autem hoc? quia scilicet factum erat prœlium illud ad Dyrrhachium, quo Pompeii fortuna superior fuit: quo ex prœlio tantum fiduciæ ac spiritus Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed uicisse iam sibi uiderentur. Cæsar de bello ciuili lib. III. CVRES, ut scribis,] ut explicentur res domesticæ. SOLICITVDO,] unde hæc solicitudo, prospera Pompeii fortuna? dixit enim, Reliqua non uidentur esse difficiliora. Solicitudinis, ut opinor, causa hæc erat, quod omnino, siue Cæsar, siue Pompeius uicisset, de libertate actum esse putabat: quod cum multis locis significat, tum epistola VI. lib. XI. ad Varronem, dicens, Ego uictoriam etiam illorum timebam, ad quos ueneramus. et ad Marcellum, epistola, cuius initium est, Etsi perpaucis. ESTQVE in spe magna] quippe qui ex Dyrrhachina pugna confidere suis militibus cœpisset. epistola III. libri VII. ad Marium. IN-

FIR-

FIRMITAS corporis] cuius causa Pharsalico prœlio non interfuit. Plutarchus in uita. HACTENVS fuit, quod caute à me scribi posset.] ultra enim in scribendo progredi si uoluissem, minus caute fecissem. aperte scripsi, quatenus licuit. ultra caute non potui. IIS literis, quas Pollex tulit] opinor, proximis superioribus: in quibus de pecunia, quæ Terentiæ pro dote numeranda esset, mentio fit. illud miror, quòd in hoc diuortio nullam unquam primæ pẽsionis mentionem inueniam: ut adducar, mundum & ornatum muliebrem pro pensione prima fuisse; unde Cicero, siue Terentiam dimitteret, siue retineret, neque damni quidquam, neque lucri posset accipere. itaque in epistola ultima huius libri dicit se cæcum fuisse in pensione secunda, non in prima. ex quo apparet, in epistola præcedenti secundam pensionem significari. Pollex: seruus Ciceronis à pedibus, 1.22. et in epistola ad Terentiam, Pollicem fac extrudas, id est cum literis remittas. nam cum iis eum miserat, quas hic intelligit.

EPISTOLA V. 172.

QVAE ME causæ] hanc scripsit Brundusii, post Pompeium acie Pharsalica profligatum. Dolet autem se in Italiam uenisse, idq; dum excusare aliqua ex parte uult, causis admodum acerbis, grauibus, & nouis coactum se dicit, ut impetu magis animi, quàm cogitatione, uteretur. doloris autem causa erat illa, quòd sibi, qui cum Pompeio fuisset, esse in Italia, neque tutum satis putabat, neque honorificum. nam neque certum habebat, se esse à Cæsa-

re ueniam impetraturum: & sermones bonorum uerebatur, qui calumniari poterant, quòd, cum antea semper acerrimum libertatis propugnatorem professus esset, nunc uno prœlio uictus, non modo reip. fortunam experiri iterum noluisset, uerum etiam in Italiam ad uictores se contulisset: ut ex Pompeianis nemo non sapientior uideretur fuisse. qui enim bellum renouaturi in Africam iuerant, consilium secuti erant, si non tutum, saltem honorificum: qui in oppido aliquo resederant, ut M. Marcellus, ii rationem si minus honorificam, tutam tamen elegerant: at uero Ciceronis factum neque tutum erat, neque honorificum, quin & minus tutum, quàm Africanorum, & minus honorificum, quàm Marcelli. Hæc autem pluribus uerbis; ut appareat, cur Ciceronis dolor tantus esset, qui peccatum suum agnosceret; quòd, cum posset aut saluti, aut honori consulere, neutrum fecisset. VT ID, quod uides, effecerint] ut me in Italiam uenire coegerint. REM, ET summam negocii uides.] non reperio, inquit, nec quid ad te scribam, nec quid à te petam. rem ipse uides, & negocii summam: uides per te, cuiusmodi res sit, & quid facere te oporteat: quid autem oportebat? hoc uidelicet; agere apud Cæsarem per eos, qui gratia ualerent, ut Ciceroni in Italia tuto liceret esse. hoc erat, quod ab Attico fieri uolebat: sed præ dolore non explicat: tantum dicit, Rem & summam negocii uides, quid ad te uelim, & qua in re tuo studio, tuaq; ope indigeam. TVENDI mei] excusandi, & purgandi: apud Cæsarem scilicet, & eius amicos: à quibus Ciceroni timendum erat; utpote

qui in eorum potestate esset, contra quos antea in bello fuisset. PLACERE] tibi, ut de rebus meis & commodius, & cautius, quàm per literas, colloquamur. unde illud. 178: Vtinam uel nocturnis, quemadmodum tu scripseras, itineribus propius te accessissem. nunc, nec ubi, nec quando te sim uisurus, possum suspicari. PER oppida] ut in oppidis diem consumam, noctu autem, ne uidear, iter faciam. id, inquit, difficile est. non enim ita possum noctu iter facere, ut mane semper oppida reperiam, & diuersoria. et dicit, Apta diuersoria, hoc sensu: Non ita disposita sunt diuersoria, ut mihi, noctu iter facienti, semper ante lucem quasi ad præscriptum adsint, ut deinde totum diem in iis possim consumere: ex quo necesse erit, ut oppida non semper reperientes, aliquam diei partem quandoque in itinere ponamus: itaque fiet quod tu me nocturnis itineribus uelles effugere, ut ab hominibus uidear in uia. sed fac posse, ut aptissima semper habeam diuersoria. quid refert? homines, inquis, te non uidebunt in uia. at uidebunt in oppidis: & omnino accidet, quod tu nolles, ut me Brundusio discessisse, & ad urbem propius accedere, Cæsariani rescifcant. quod sine permissu Cæsaris facere tutum non est. Ac uidere licet Ciceronis angustias & difficultatem; cui neque propius accedere Cæsaris iniussu liceret, neque ex Italia discedere; Brundusii uero manere, in oculis uictorum, in summa indignitate, molestissimum esset. AD ID, quod quæris] ne de accessu meo ad Cæsarianos deferatur. hoc est enim, cur me uelis noctu iter facere. ET ANIMI, & corporis molestiam] animum

mum enim curæ distrahebant; corpus, præter mœrorem, cœli etiam grauitas debilitabat. unde illud 183. Corpore uix sustineo grauitatem huius cœli, quæ mihi laborem affert in dolore. DE VATINIO] scire uis, quo animo Vatinius in me sit. hoc autem quæsierat Atticus, fortasse, quòd uereretur, ne Vatinius, qui Ciceronem antea diligere uisus esset, Cæsare uictore non eundem se præstaret, sed iniuriæ potius, quàm beneficii à Cicerone accepti, memor esse uellet. nam primum eum Cicero oppugnarat, deinde defenderat. QVINCTVS auersissimo à me animo Patris fuit] quoniam in sequentibus epistolis de Quincti maledictis in Marcum fratrem legetur, eius rei causam non ab re est hoc loco pluribus explicare. Cum Cn. Pompeius, Brundusio profectus, in Græciam nauigasset, ut, classe, quanta maxima fieri posset, comparata, Italiæ commeatus intercluderet, & Cæsarem fame affligeret: incertus M. Cicero quid ageret, in Italia resideret, an Pompeium sequeretur; suadentibus non nullis, & maxime Quincto fratre, ut ad Pompeiũ iret, paruit, & profectus est: ut ostendit epistola huius libri IX. cum dicit: Cessimus, uel potius parui. ex quibus unus qua mente fuerit is, quem tu mihi commendas, cognosces ex ipsius literis, quas ad te, & ad alios misit. loquitur enim de Quincto fratre. Profligato deinde Pompeio, cùm in Italiam M. Cicero rediisset, ueritus est Quinctus, ne frater, quo facilius à Cæsare ueniam impetraret, suæ ad Pompeium profectionis causam in ipsum conferret. itaq; turpi & scelerato mendacio confinxit, sibi Marcum fratrem auctorem fuisse, ut ad Pompeium proficisceretur:

& ubicunque fuit, maledicta in fratrem conferre non destitit: idq; fecit Patris, ut patet ex epistola huius libri x. ideoq; dicit, Quinctus auersissimo à me animo Patris fuit. EODEM] Patras: ut sit potius, ad eundem locum, quàm, eodem animo. PROFECTOS] ad Cæsarem in Asiam, ut deprecarentur, apparet ex epistola sequenti. CVM ceteris] qui ad Cæsarem eunt, ueniam petituri, cum Pompeio quòd fuerint.

EPISTOLA VI. 173.

DECIME, ac dolore meo,] de me, propter periculum, in quo uersor, cum in eorum manu sim, contra quos in bello fui; de dolore meo, quia uides me dolere, & angi, quòd in Italiam uenerim; cum omnino aut in Africam ire cum ceteris Pompeianis, aut in oppido aliquo à bellis uacuo residere melius esset. QVA consolatione] quæ scilicet in eo est, cum tu probas meum consilium, & me omnino tali tempore in Italiam uenire debuisse affirmas. TANTA erat in illis crudelitas,] quid enim crudelius esse potest, quàm, generatim proscriptionem informare, eorum omnium, qui in Italia remansissent? TANTA cum barbaris gentibus coniunctio] proscriptionis duas causas ponit; unam, quòd Pompeiani sua sponte crudeles erant; alteram, quòd barbaras gentes in exercitu habebant, quæ tantum de cæde & de præda cogitarent. barbaræ autem gentes in Pompeii castris erant, Cappadoces, Thraces, Bardani, Bessi, & qui præterea initio libri III. de bello ci. à Cæsare commemorantur, & ab Appiano libro II.

Vo-

173.

Volvntatis me meæ nunquam pœnitebit: consilii pœnitet.] uoluntatis, quòd ab armis discesserim: consilii, quòd in Italiam uenerim. Oppido aliquo] uel Achaiæ, uel alicuius prouinciæ, quæ esset à bello uacua. Accerserer] à Cæsare in Italiam: quod & tutius, & magis honorificum fuisset. Sermonis] quem subii, quòd uno prœlio uictus, statim, desperata rep. et libertatis cura posthabita, in Italiam ad uictores, quasi ad seruitutem, sponte uenerim. Minvs accepissem doloris] nam si tuto in oppido resedissem, ut puta Rhodi, aut Mytilenis, duntaxat reip. causa doluissem. nunc me præterea existimationis & salutis meæ periculum solicitat: existimationis, quòd reip. causam prodidisse, aut certe neglexisse uideri possum, qui unus omnium Pompeianorum huc me contulerim: salutis, quòd uictoris in manu sum. Ipsvm hoc] quod me nunc angit, erroris uidelicet mei recordatio; qui impetu magis animi, quàm cogitatione usus, in Italiam ueniendi consilium cepi. Iacere,] despectum, & sine dignitate. id enim hoc in loco significat, Iacere. Sine lictoribus, quos populus dedit,] populus pro consulibus in prouincias euntibus imperium dabat; & lictores sex: qui nec imperium, nec cetera insignia prius deponebant, quàm in urbem reuertissent. Cicero autem cum ad urbem pridie non. Ian. accessisset, hac de causa ingressus non est, quòd fore sperabat, ut propter res in Cilicia prospere gestas urbem triumphans inueheretur. quod cum ei senatus frequens flagitasset, ut est in

quadam epistola ad Tironem; re per Lentulum con sulem dilata, ad extremum, celeri & inopinato Cæsaris aduentu, Pompeium, urbe relicta profugientem, secutus est. ex quo factum, ut imperium & lictores retinuerit. itaque nunc dicit, Propius accedere sine lictoribus qui possum? in quo ostendit, se adduci non posse ut lictores dimitteret. iis autem uti non audebat, nisi à Cæsare, aut ab iis, qui in Italia Cæsaris locum tenebant, impetrasset: quod deinde impetrauit, ut apparet ex epistola sequenti. Et dicit, quos populus dedit, ad differentiam illorum; qui tantum S. C. lege curiata, qua populus imperium dabat, neglecta, prouincias acceperant: ut iustior Ciceroni, quàm cuiuis, retinendorum lictorum causa esset, quos non à senatu solum, sed à populo etiam accepisset. Cæsar libro I. de bello ciuili. AD OPPIDVM] ad Oppium, omnino ui detur emendandum. ad eum enim Cicero accedens, lictores sibi fasces præferre, & cum pompa anteire noluit, ueritus, ne Cæsariani milites ea re offensi impetum aliquem facerent: itaque eos in turbam coniecit, & promiscue cum ceteris ire uoluit. CVM bacillis] cum fascibus. nam ex bacillis, & uirgis constrictis fasces constabant, securi inserta, ut eius acies extaret. RECIPIO tempore me domo. te hunc] corruptus locus: quem restituere, & sanare uix uidemur posse: tentemus tamen; &, quod remedium in libris manuscriptis inuenire nō licet, uideamus num id ex ingenio promere possimus. adducor igitur ut putem, Ciceronem, cum de suo ad Oppium accessu dixisset, subdidisse cum dolore, & indignatione, Recipi, ò tempora, me do

mo,

mo, & hunc? ut hoc dicat: uide quàm sim miser. colere me homines, & ad me domum uenire solebant: nunc uenit tempus, cum me Oppius, quasi dignitate superior, domo recipiat, exire ad me nolit, intra parietes suo commodo expectet. O tempora, recipi me domo? ut illud, O tempora, fore cum Curtius non dubitet consulatum petere? Et hunc? tam abiectum uidelicet, tam despectum, tam sine dignitate? Quod sequitur, sic interpungo: Ad Oppium: quoniam iis placeret, modo propius accedere, ut hac de re considerarent. Ad Oppium, inquit, redeo, de quo scribere institueram: deinde, quem cum eo sermonem habuerit, continuo subiungit. Quoniam iis placeret, modo propius accedere, ut hac de re considerarent. de lictoribus uidelicet, num iis placeret, ut eos mecum adducerem: dixi, inquit, ut hac de re considerarent: hoc enim uerbum subaudiendum est.

173

SI REMANSISSEM] in Italia: si nunquam ad Pompeium in Græciam profectus essem, ut contra Cæsarem pugnarem. QVAE restant] præterita sunt mittenda: quæ reliqua sunt, uide. ISTIS] Cæsaris amicis, qui Romæ sunt: explora, inquit, quo animo isti erga me sint, quo putent Cæsarem esse. FACTVM nostrum] quod, propius ad urbem accedens, lictores mecum adduxerim. quod Cæsar magis probabit, si, me id fecisse de suorum sententia, cognoscet. DE POMPEII exitu:] quem Ptolomæus Aegypti rex interfecerat. Cæsar, Plutarchus, historici omnes. HOC

PVTAREM futurum] putaui, quocunque uenisset, eum interfectum iri, cum homines, despecta illius fortuna, gratiam eo facto se esse à Cæsare inituros putarent. FANNIO] hic est, quem initio belli ciuilis Pompeius in Siciliam cum imperio præmisit. deinde apparet, eum mare transisse cum ipso Pompeio: & numeratur inter eos, qui cum imperio erant. DE MANSIONE tua] crudeliter tibi minabatur, quòd in Italia remansisses: itaque de eius interitu consolādus non es. LVCIVS uero Lentulus] ne de Lentulo quidem dolendum est: (hic autem ab eodem Ptolemæo rege, qui Pompeium interfecerat, comprehensus, in custodia necatus erat) siquidem ut Fannius crudelis, ita hic rapax fuisset, qui Hortensii domum &c. OMNINO] omnino & à Cæsarianis huiusmodi multa fiunt, indigna uidelicet & iniusta: sed illud, quod Pompeiani designabant, erat infinitum: non enim hunc aut illum proscribere cogitabant, sed generatim omnes, qui in Italia remansissent. SOLVTIORE animo] nunc enim à curis districtus ualde sum, propter temeritatem mei consilii, quòd in Italiam tam inconsideraté uenerim. VT DEPRECARETVR.] ut ueniam à Cæsare peteret, quòd cum Pompeio fuisset. NIHIL audiui] profectus sit, nec ne. ALEXANDRINAS literas] Alexandriæ datas: in qua Aegyptii Cæsarem inclusum obsidione premebant: sic & Epiroticæ literæ, & Olbiensis epistola, dixit, illud 203: hoc 310. ANNE VNTEM, an iam in Asia?] figura, qua utimur, cum, ex duabus rebus utra sit, incerti sumus: ut epistola 11. libri 1. Nos

hic

hic te ad mensem Ianuarium expectamus, ex quodam rumore, an ex literis tuis ad alios missis? et eodem libro infra: Proximus Pompeio sedebam: intellexi hominem moueri, utrum Crassum inire eam gratiam, quam ipse prætermisisset, an esse tantas res nostras, quæ tam libenti senatu audirentur? Huius generis etiam illud est in epistola ad Trebatium: Cn. Octauius, an Cn. Cornelius quidem, is me crebro ad cœnam inuitat. et illud in Bruto, Paucis ante, quàm mortuus est, an diebus, an mensibus?

EPISTOLA VII. 174.

ISTI s. placere,] Cæsarianis, qui Romæ sunt. Iisdem istis lictoribus &c, consulibus L. Lentulo, & C. Marcello, cum Q. Cassius, & M. Antonius tribuni pl. s. c. contra Cæsaris dignitatem fieri prohiberent; factum est per Cæsaris inimicos, ut intercedendi potestate priuati, de sua salute cogitare die septimo cogerentur. itaque ad Cæsarem, qui Rauennæ erat, profugerunt. postea s. c. quæ Pompeius uult, & ut uult, multa fiunt: iniuste: non enim recte s. c. fieri potest, cum tribunis pl. intercedendi potestas erepta est. sed Pompeius tamen iis s. c. delectus habuit, pecunias exegit, prouincias cum imperio tribuit, ut Scipioni, Domitio, Fannio, Sextio. Cæsar autem, deuicto Pompeio, ea s. c. improbauit, quæ post fugam tribunorum facta erant; quòd, tribunicia potestate sublata, nihil legibus, nihil more maiorum, nihil iure actum uideretur. quod cum ita esset; sequebatur, ut & prouincias & lictores amitterent ii, qui hæc à senatu post fugam tribunorum habuissent. quòd si

qui ex his erant, quibus Cæsar lictores relinquere & institutum tamen illud suum de s. c. improbandis retinere uellet: hac utebatur uia: lictores, quos à senatu habuerant, adimebat, alios deinde ipse dabat: ita fiebat, ut & illi lictoribus uterentur, & quæ senatus post fugam tribunorum decreuerat, ne ualerent. itaque dicit Cicero, Cui non puto suos esse concessos, sed ab ipso datos. audio enim eum ea s. c. improbare, quæ post discessum tribunorum facta sunt. Sextius enim erat ex iis, qui lictores, id est imperium, illis s. c. habuerat: et dicit, Suos, quos habuerat antea: Ab ipso datos, à Cæsare: supra autem, Iisdem illis, id est, iis, quos nunc habeo. non enim ex iis erat Cicero, qui lictores habuerant post fugam tribunorum: sed eos ante illud tempus habuerat, cum Ciliciam prouinciam non à senatu solum, sed etiam à populo accepi. quod Sextio non contigerat: qui prætoriam prouinciam sortitus erat: cum de illius imperio ad populum latum non esset. Cæsar libro I. de bello ciuili. QVOD concessum Sextio sit] ut lictoribus ipse quoque uti posset. cui non puto etc. SI VOLET sibi constare] hoc dicit. Cæsar, si tantummodo s. c. uolet improbare, quæ post discessum tribunorum facta sunt, poterit nostros lictores cōprobare, id est eos, quos hactenus habui. non enim ego illis s. c. imperium accepi. quòd si nostros lictores minus probare uoluerit, plane constare sibi non uidebitur. non enim præstabit id, quod dixit, se uelle ea s. c. quæ post fugam tribunorum facta sunt, ut iniqua rescindere, sed hac ratione prorsus omnia s. c. tollet. L. METELLVM] hic est, qui

qui ſuperiore anno, tribunus pl. cum eſſet, Cæſarem, ne pecuniam ex ærario promeret, impedire conatus eſt. cui Cæſar mortem minitatus, & ærarii foribus, ut Appianus inquit, effractis, pecuniam abſtulit. unde illud 161. Duarum rerum ſimulationem amiſit, manſuetudinis in Metello, diuitiarum in ærario. I L L V M] Cæſarem. E D I X I T] edixit Antonius, ne cui ex iis, qui cum Pompeio contra Cæſarem in bello fuiſſent, liceret eſſe in Italia, excepto Cicerone, & Lælio. R E I P S A excipi] quo modo poterat ſine nomine re ipſa fieri Ciceronis exceptio? ſi ſic uidelicet Antonius edixiſſet: Ex omnibus Pompeianis ne cui liceat eſſe in Italia, niſi quorum cauſam Cæſar cognouerit, aut de quibus Cæſar ſcripſerit. quo edicto Cicero, non nominatus, re ipſa tamen exceptus eſſet: ſiquidem Dolabellæ literis, Cæſaris iuſſu confectis, in Italiam uenerat. Cur autem nominari Cicero noluiſſet? duabus de cauſis: primum, quòd grauius offendi Pompeianos intelligebat tam aperta ſignificatione; eos porrò iratos habere nolebat, ſi forte, ut incerti ſunt bellorum exitus, uictores domum reuertiſſent: deinde, quòd exceptio illa nominatim facta, quaſi legem & neceſſitatem iis, qui excipiebantur, imponebat, ne diſcedere ex Italia poſſent, ne ſcilicet beneficium Cæſaris aſpernari, aut etiam renunciare uiderentur. unde illud epiſtola, quæ proximam ſubſequitur, Exceptionibus edictorum retineor: quæ ſi non eſſent ſedulitate effectæ, & beneuolentia tua, liceret mihi abire in ſolitudines aliquas. nunc ne id quidem licet. A S S E Q V E R E quod uis,] ut minuatur dolor

meus

meus: quem inde capio; quòd & in Italiam uenerim; & in edicto nominatim exceptus sim. ME BONORVM iudicium non funditus perdidisse] bonos de me non male iudicare; neque consilium meum, quòd in Italiam unus ex omnibus Pompeianis uenerim, prorsus improbare. QVID tu in eo potes?] quid à te fieri potest; ut boni meum consilium non reprehendant? nihil scilicet. caussam enim mei facti probabilem, quam afferas, nullam habes: ueruntamen si qua mei defendendi facultas existet; id me maxime consolari poterit. Et dicit, Id poterit; ut hoc significet; aliud fere nihil esse quod possit. QVOD nunc quidem uideo non esse] uideo nullam tibi nunc meæ temeritatis excusandæ facultatem dari. SI QVID ex euentis] nunc nihil uideo esse; quo meum factum tu eri possis. sed, si quid ex euentis nascetur, obserua, & occasionem ne prætermitte: ut: si Cæsar bellum ex sententia confecerit, ex illo euentu mei defendendi facultatem arripies: quam nunc quidem non habes. adhuc enim Pompeiani sunt in armis; &, dum erunt, ego turpis uidear necesse est, qui stantem adhuc reip. causam deseruerim. quòd si uincuntur; meum consilium ex euentis probabitur. dicar enim hunc exitum prouidisse; sapienterq; fecisse, quòd in Italiam, id est in Cæsaris potestatem, uenerim; contra quem sine spe uincendi pugnare, aut frustra tergiuersari, stultum esset. VT HOC nunc accidit] hoc scilicet, quod sequitur: in quo ex euentis defendimur. nam, exitu Pompeii perspecto, minus reprehendor, quòd cum eo post Pharsalicam pugnam fugiente profectus non sim. in quo sa-

piens

piens fuisse nunc uideor; quasi de illo, quocunque uenisset, id, quod accidit, fore coniecerim, exitu uero nondum cognito, dicebar debuisse cum eo proficisci. EX OMNIBVS nihil tamen magis desideratur, quàm quòd in Africam non ierim.] Multa, inquit, in me desiderantur, uel quòd cum Pompeio profectus non sim, uel quòd in Africam ad renouandum bellum non ierim, uel quòd in oppido aliquo non resederim: sed ex omnibus tamen nihil magis desideratur, quàm quòd in Africam non ierim. NON probant] qui Romæ sunt, qui scilicet pondus habent, & à quibus meum factum probari uellem. fortasse autem non probant, quòd multi boni uiri in Africam profecti sunt: ut tentare quiduis potius maluisse uideantur, quàm de rep. desperare: cum ego contra fecerim. EIS CIO fuisse antea] quorum omnium iudicium hoc fuit, uel barbaris auxiliis remp. esse defendendam. HOC LOCO ualde urgeor] non uideo, qui defendi possim. HIC quoque opus est &c.] oportet, inquit, (nam alioqui defendi non possem) ex iis, qui in Africam iuerunt, ut bellum renouarent, casu aliqui sint, uel, si fieri potest, omnes, qui suæ saluti consulere uelint, & consilium illud, quod ceperant, omittentes, abiectis armis Cæsari se credant. hoc si ita fit, meum factum minus condemnabitur; siquidem & alios salutem omnibus rebus antepo suisse constabit. sin autem illi in bello perseuerant, et si uincunt; uides, quid nobis futurum sit. quasi dicat: non solum in turpitudine erimus, sed etiam in periculo: turpitudine, quòd publicam causam deserui, maiore salutis, quàm dignitatis, ratione

tione habita: periculo, quòd eos hoc facto mihi fore iratos intelligo. unde illud in epistola quadam ad Varronem: Si essent nostri potiti, ualde intemperantes fuissent. erant enim nobis perirati: quasi quidquam de nostra salute censuissemus. Dicit autem, Hic quoque, propterea quòd in Græcia multi fuerant, qui post deuictum acie Pharsalica Pompeium saluti consulerent, & uictori aut se committerent, aut bellum certe rursus inferre nollent. SVLPICII consilium] quod se Ciceronis consilio non anteponere, consolans uidelicet Atticus scripserat. CATONIS] qui bellum in Africa contra Cæsarem renouat. PERICVLO uacuum est, & dolore] itaque nostro consilio uidetur esse anteponendum: cum nostrum neque periculo uacuum sit, neque dolore: quòd & in uictoris manu sumus; & hoc ipsum mali non casu nobis, sed culpa & temeritate nostra contractum est: cum quiduis facere præstiterit, quàm in Italiam uenire. EXTREMVM est] commemorat quæ contra se faciunt, & quæ obiici à bonis uiris possent. primum, inquit, reprehendi possum, quòd in Africam non ierim: deinde, quòd non idem fecerim, quod Sulpicius, qui sedem tutam & à bello uacuam elegit: postremo, quòd non in Achaia remanserim: hoc extremum est: sed hoc tamen facere melius fuit, quàm in Italiam uenire. DOMVM statim uenerint.] quod nobis non contigit: nam & in Italiam uenimus, neque domum tamen statim uenimus, qui Brundusii adhuc iacemus. illi autem uel in Achaia residebunt, uel, impetrata à Cæsare uenia, domum recta se conferent. Brundusii maxime

lictorum cura Ciceronem tenebat: quos neque dimittere uolebat, ut proxima ſuperiore epiſtola oſtendit; & ſecum adducere propter militum licentiam periculoſum uidebat eſſe. HAEC TV] hæc, quæ contra me ſunt, uelim, ut cœpiſti, in ſermonibus ita extenues, ac minuas, ut quamplurimos in tuam ſententiam adducas. QVOD TE EXCVSAS] cur ad me ipſe non uenias. VEL VT CVM IIS] hic particula, Vel, non iteratur, ſed refertur ad illud, quod infra dicet, Alterum eſt, cur te nolim diſcedere. nam duæ cauſæ erant, cur Ciceronis intereſſet Atticum Romæ eſſe; uel, ut cum Cæſarianis ageret quæ agenda erant; uel, ipſo abſente, ne Terentia egeret; quam Atticus ſcripſerat in ſumptum flagitare. CONSILII MEI] quòd in Italiam uenerim.

QVOD ſcribis Terentiam flagitare:] hæc eſt altera cauſa, cur te nolim diſcedere, quia ſcribis Terentiam aſſidue pecuniam petere: quod eam eſſe in anguſtiis declarat: quæ, ſi tu abeſſes, omnium rerum inopia premeretur. IN HOC loco] præ dolore, inquit, in huius rei commemoratione diutius uerſari non poſſum. QVÒD eam diligis] quòd ea tibi curæ eſt, quòd ei deeſſe nihil pateris. VTINAM illi,] hoc dicit, quia fore ſuſpicatur, ut ab iis apud Cæſarem oppugnetur. patet ex epiſtola ſequenti.

EPISTOLA VIII. 175.

TEMERITATIS meæ,] quòd in Italiam temere & inconſiderate uenerim. QVAM tu prudentiam

dentiam mihi uideri uis] conaris enim mihi persuadere, non me temere fecisse quòd in Italiam uenerim, sed prudenter : negasq; mihi quidquam tali tempore potius faciendum fuisse. FVRNIVS] malim, Fusius : ut de Caleno, Ciceronis iam inde à Clodianis temporibus inimico, intelligatur. 179: 180. nam Furnius non modo non inimicissimus, sed etiam & ante ciuile bellum, & post amicissimus. 78. 138: 139. epist. fam. 159:

175:

NOSTI GENVS,] nosti, quàm maledicus, quàm iracundus sit. non ignoras, quantum in eo soleat esse acerbitatis & petulantiæ uirus. id in me nunc uniuersum euomitur.

EPISTOLA IX. 175:

NEC IN ulla sum spe &c.] nam si sperarem me hinc posse discedere, quò & incaute, & celerius, quàm oportuit, ueni, leuior esset dolor : sed eam spem eripiunt mihi exceptiones edictorum. Lege quæ scripsimus in epistolam, quæ ante proximam superiorem legitur. ANTE initium tribunatum] ante quàm tribunatum noui tribuni pl. inirent. ueni autem ante in Italiam, ueritus ne illi me suis rogationibus impedirent. Tribuni pl. ante alios magistratus & designabantur, & magistratum inibant. LEGE] fortasse à tribuno pl. Dolabella perlata, in qua scriptum esset idem, quod in Antonii edicto. OPPRESSVS] quia me lex in Italia retinet, cum excipiat me nominatim; sicut edictum. uide 174. MVLTAEQVE multorum ad illum] ad Cæsarem: multos autem ad Cæ-

sarem

sarem scribere sciebat: propterea quòd tabellarii, qui Roma ad Cæsarem in Africam literas ferebant, Brundusii, ubi ipse erat, necessario conscendebant. CAVSA attulit.] Vbaldini liber antiquus, Cais attulit. emendo, Casus attulit. nam quemadmodum, casus & consilium, casus & iudicium; sic, casus & culpa, casus & error, antitheta sunt. unde illud epistola huius libri ultima: Nihil est enim contractum casu: sed omnia fecimus iis erroribus & animi, & corporis, quibus &c. GENVS belli] formidabile, &, quocunque uictoria inclinasset, exitiosum. unde illud ad Marcellum: Omnia sunt misera in bellis ciuilibus: sed miserius nihil, quàm ipsa uictoria: quæ etiam si ad meliores uenit, tamen eos ipsos ferociores, impotentioresq; reddit. Plane enim uiderat, quid Cæsar & Pompeius spectarent, quæ inter eos conflati belli causa esset, cum uidelicet utrique non libertas, sed dominatio proposita esset. ex quo illud pag. 125. Neutri σκοπὸς est ille, ut nos beati simus: uterque regnare uult. IVERAM] nemo hactenus, quod quidem sciam, hoc uerbum mendosum esse suspicatus est; ne ipse quidem, cum hos meos commentarios primo edidi. nunc autem, cum ad hunc locum legendo peruenissem; (ualde enim harum epistolarum lectio me delectat) nec satis ipsa sibi congruere sententia uideretur; cœpi diligentius totam rem examinare. itaque uidi, non modo, Iueram, sincerum esse non posse, sed plane, quod aliud significet, alterum uerbum desiderari. nam si genere belli commouetur Cicero, quod inter ciues gerebatur, si imparata omnia & infirma apud Pompeium, contra

apud

apud Cæsarem paratissima esse intelligit; certe inde fit, non ut ex Italia discedat, sed potius, ut in ea remaneat. idq; aperte confirmat illud, Ceperamq; consilium non tam forte, quàm mihi præter ceteros concedendum. non enim, si de itione ad Pompeium loqueretur, consilium illud minus forte appellaret. itaque, de mansione ut intelligat, necesse est. quod etsi non tam forte consilium fuit, ipsi tamen, qui paci semper studuerat, fuit præter ceteros concedendum. deinde (& hoc est, in quo suam culpam agnoscit) optimatum sermonibus, quos audiebat, consiliisq; maxime Quinti fratris de sua sententia detrusus, iuit ad Pompeium. et, ut mutationem sententiæ suæ significet, primum ait, Ceperam, ut de priore sententia; deinde, de posteriore, subiungit, Cessimus. patet de mendo. uideamus correctionem. antiquus Bessarionis liber, pro, iueram, habet, sciueram: quod interpretari licet, caute egeram, consulueram probe rebus meis, intellexeram, quod esset è re mea. deinde, quale illud esset, exponit his uerbis: Ceperamq; consilium &c. manendi consilium non dubie significans. quod à se mutatum, & aliorum sermonibus, quibus ait se uictum cessisse, & fratris suorumq; consiliis, quibus adscribit se paruisse, miserrimis modis in hac epistola conqueritur. Sane uellem, exemplum aliquod liceret afferre, quo, ueteres sciendi uerbo, ea, qua diximus, sententia, eodemq; modo, nulla scilicet adiuncta dictione, usos esse, constaret. cuius generis etsi nunc in mentem nihil uenit; quin tamen eiusmodi aliquid, quale quærimus, inueniri posit, non despero. quòd si quis de

mendo

mendo quidem nobiscum sentit; de quo uix arbitror dubitari posse; correctionem autem, ob inusitatam uerbi sententiam, minus probat: is à nobis accipiat, quod damus; de reliquo libros ipse ueteres consulat; aut ex ingenio suo probabilius aliquid promat. Quieueram, quia nec à sententia dissentiret, nec à uetere scriptura longius abesset, fortasse non illico repudiandum. MIHI præter ceteros concedendum] nam alios tantum reip. causa, me uero etiam beneficia, quæ à Pompeio acceperam, mouebant. CESSIMVS, uel potius parui] cessimus, sermonibus hominum: parui iis, qui suadebant, ut ad Pompeium irem. 177.

176.

IS, QVEM tu mihi commendas,] frater meus. commendauerat autem Atticus, ut eum Cicero apud Cæsarem deprecantem literis adiuuaret. unde illud pag. 183. Scribis illum per me Quincto fore placatiorem. Quo modo autem Cicero, qui & ipse fortuna minus prospera utebatur, adiuuare eum apud Cæsarem posset, &, quo modo etiam adiuuerit, apparet ex epistola, quæ post duas sequentes legitur: in qua commendaticiæ sunt, pro Quincto fratre, Ciceronis ad Cæsarem literæ. FASCICVLVS] literarum, quas è Græcia Q. Cicero partim Brundusium ad Vatinium, & Ligurium, partim Romam ad alios mittebat. NON MODO fouisse, sed & tantam pecuniam illi dedisse] cum scilicet eo legato in Gallia usus est. est autem, Fouisse, locum illi inter legatos concessisse, non exclusisse illum; non dimisisse. HONORIS mei causa] ut cognoscerem, quanti me faceret.

KK non

non enim in eo Cæſar Quinčti Ciceronis, ſed Marci rationem habuit. EIVSDEM generis] plenas omnium in me probrorum. ILLI IPSI] cui ego putaui perniciosum fore. VTILE] apud Cæſarem, aut etiam apud alios. REDDI] iis, ad quos mittuntur. HAC ILLE acerbitate] nam in me acerbus & contumelioſus fuit iam inde ab illo tempore, cum ad Pompeium in Græciam nauigare cœpimus. ISTAM miſeram,] Tulliolam. PATRIMONIO, &c.] uidetur dubitare de proſcriptione: quod apertius oſtendit paulo infra, cum dicit, Matri quoque eadem intellexi eſſe parata, quæ mihi. SI ME non offendes,] nam etſi te uidere plane uelim: tamen, futurum id ne ſit, ignoro. Et hoc dicit, ut ſignificet, ſibi præ deſperatione conſilium in alias terras migrandi pene iam eſſe captum. HABETO] putato, ſatis eam tibi eſſe his literis à me commendatum.

EPISTOLA X. 176:

DIE NATALI meo] III. nonis Ianuarii: apparet ex epiſtola v. libri VII. 104: et lib. XIII. 118: OPERAS in portu, & ſcriptura Aſiæ pro magiſtro dedit.] portorio, & ſcripturæ Aſiæ magiſtri loco præfuit. de hoc ipſo in epiſtola ad Silium his uerbis: Cum P. Terentio Hyſpone, qui operas in ſcriptura pro magiſtro dat, mihi ſumma familiaritas, ſummaq; conſuetudo eſt. Scriptura autem quid ſit, Pedianus in diuinatione declarat his uerbis: Qui exigenda à ſociis, ſuo periculo exigunt, & reip. repræſentant, eorum ratio ſcriptura dicitur. In illa autem ſocietate & magiſtri, & pro magiſtris erant.

erant. CVM ILLIS ne querendi quidem locum futurum puto.] ſiquidem alter frater eſt, alter fratris filius: cum aliis ſi res eſſet, ulciſcerer: cum his ne queri quidem mihi arbitror licere. AC TV ſcripſeras,] Atticus ad conſolandum Ciceronem, quæ poterat, omnia colligebat: itaque ſcripſerat, eos, qui contra Cæſarem in Africa bellum renouarent, infirmos plane eſſe, & imparatos. hoc autem ad minuendam Ciceronis moleſtiam uel maxime pertinebat; qui ex euentis aliquid exiſtere cupiebat, unde conſilium ſuum non temere captum uideretur. in epiſtola, quæ ante duas ſuperiores legitur, locus eſt huiuſmodi: Si quid ex euentis. in eum locum quæ ſcripſimus, lege. apertior huius erit intelligentia. HISPANIA,] in qua Cn. Pompeius Magni filius bellum aduerſus Cæſarem inſtaurabat. Appianus libro II. Dio libro XLII. et XLIII. QVID eſt, ubi acquieſcam?] nam ſi hæc, ut nunciantur, ita ſunt; ualde ego reprehendar, qui in Italiam ad Cæſarem uenerim, cauſa publica, quam alii & fortiter, et cum optima ſpe tuerentur, deſtituta. EOSQVE] Quinctum fratrem, & Quinctum eius filium. ACCVSES] literis ad eos ſcriptis reprehendas.

EPISTOLA XI. 177.

IMMVTATA eſſe omnia,] nam, cum Cicero ab Attico literas accepit, imbecillæ Pompeianorum uires eſſe uidebantur; cum autem hanc epiſtolam ſcripſit, firmiſsimæ. itaque infert, Illa eſſe firma, quæ debeant, nos ſtultitiæ noſtræ grauiſsimas pœnas pendere. et hoc poſtremum adiun-

git, quia stultus sibi fuisse uidebatur, quòd tam celeriter in Italiam uenisset, belli Africani exitu non expectato. CVRANDA] Romæ. ACCEPI] hic. erant autem argentarii P. & Cn. Salustii, alter Romæ, alter Brundusii. QVI utamur] uide 213. QVO CVLPA maior.] nam hoc ipsum mali, quod & sustineo, & expecto, totum est mea culpa contractum, qui tam stulte & inconsiderate in Italiam ueni. ILLE] Quinctus frater.

EPISTOLA XII. 177.

NIHIL enim erat,] sensum patere puto iis, qui uident in literis acutius, ut tamen etiam hebetiores intelligant, euolutam sententiam manifestis uerbis exponam. minime, inquit, uolebam Cæsarem existimare, me tanta de re alieno consilio usum esse. uolebam igitur eum existimare, non me suasu fratris mei, sed mea sponte meoq; consilio iuisse ad Pompeium. TAMEN L. in eo] Tamen de eo, clarius esset. ut nunc legitur, non puto locum carere mendo. opem expectabimus ueterum librorum. IS LENIS in illum] Cæsar in Quinctum. IS ERO, qui semper fui] faciam quod semper feci, ut fratrem meum, quantum in me sit, adiuuem.

178.

QVOD utinam ita esset.] cupit, Pompeianos Cæsari se dedere; ut ipse sapiens fuisse uideatur, qui statim post Pharsalicam pugnam ad Cæsarem uenerit, quasi, quid futurum esset, coniectura prospiceret. ETIAM Hispania] cum etiam in Hispania contra Cæsarem bellum paretur. VELIM

facias

facias id, quod sæpe fecisti:] scribas ipse meo nomine. Hoc enim Atticus facere solitus erat. unde illud pag. 171: Quibus tibi uidebitur, uelim des literas meo nomine. et 172. Velim, si qui erunt, ad quos scribendum à me existimes, ipse conficias. item 172: 175. 179. PRAECLARAS generi actiones?] εἰρωνικῶς. nam actiones Dolabellæ, qui hoc tempore tribunatum pl. gerebat, turpissimæ erant. auctor Dio lib. XII. et Plutarchus in Cæsare. ipse autem pag. 179. Omnium, inquit, conspectum horreo, presertim hoc genero. et 180. Ad ea, quæ me conficiunt, gener accedit. et 183: O dii, generum ne nostrum potissimum, ut hoc uel tabulas nouas? SIMPLICEM] sine coheredibus; ut ego unus crederim. 171.

EPISTOLA XIII. 178.

SERVII patris] Seruii Sulpicii. et addit, patris, propterea quod eodem prænomine & filius appellabatur, ut apparet ex epistolis ad Sulpicium scriptis. Puto autem alio loco me dixisse, apud Romanos in consuetudine fuisse positum, ut, qui primi nati essent filii, patris prænomine uterentur. HVC VENERVNT:] Brundusium. EXISTIMARE te posse certo scio] uides enim, nulla omnino re leuari posse dolorem meum. deinde infert, Mihi cum omnia &c. AEQVVM postulant,] quid postularint, cognosce infra, 180. et 179. NEQVE tam mihi desperaturi uidebamur.] Caualcantis liber manuscriptus habet, Neque tamen mihi desperaturi ita uidebantur: Vbaldini, Neque tamen desperaturi mihi uidebamur. legendum pu-

to, Neque tamen desperatum iri mihi uidebamur. IN EADEM SVM uoluntate] ut redimatur: quanquam res nostræ desperatæ sint. CVM ID uidebamur sapienter facere,] ante quàm ille à Cæsare deuictus esset: quo tempore nobis ea res honori fore uidebatur rep. constituta. nunc autem, quoniam fortuna tulit ut Cæsar uinceret, ex euentis stulte fecisse iudicamur. TVO VILLICO] in Epiro. NEQVE ab illo rogati sumus] qui enim dare debui non rogatus? QVID sit, quod confici posit] unde nobis suppeditentur sumptus necessarii. CAVSAM nosti] non est tibi ignotus rerum mearum status. Et hoc dicit, propterea quòd, cum illud parum plane posuisset, Quid mihi de omnibus des consilii, (non enim exponit, quibus de rebus consilium dari sibi uelit) adscribendum putauit, cur breuitate usus esset: ideoq; intulit, Et causam nosti.. et scis, inquit, res meæ quo modo se habeant, & quæ me solicitent, etiam si ego minus explicem.

EPISTOLA XIIII. 179.

VT NIHIL aliud,] subaudi esset, quod me consolaretur. COMITES me, & socios habere putabam:] qui in Africam ire noluerant, sed remanserant, ut à Cæsare ueniam deprecarentur, eos sibi comites reditus in Italiam, & eiusdem consilii socios fuisse dicit. CVLPAE] peccasse sibi uidetur, quòd Brundusii maneat, ceteris ad Africanum bellum proficiscentibus. RECEPTVS] à Cæsarianis. SCRIPSERIT] Cæsar. NON quòd ab isto salus data quidquam habitura sit firmitudinis:] cur ita

putaret,

putaret, causam attulit pag. 182. sic enim scribit: Et alia timenda sunt, ab aliisq; & ab hoc ipso quæ dantur, ut à domino, rursus in eiusdem sunt potestate. HOC GENERO.] P. Cornelio Dolabella, qui cum Cæsare erat. Hoc genero: tam turpi, tam perdito, tam flagitioso. Et hoc, quemadmodum ego opinor, ideo dicit, quòd Dolabella Cæsarem instigabat, ut aut Pompeianorum bona proscriberet, aut tabulas nouas poneret. unde illud pag. 184. O dii, generum ne nostrum potissimum, ut hoc, uel tabulas nouas? Atque etiam huc pertinet id, quod dixit pag. 178. Vides accessisse ad superiores ægritudines, præclaras generi actiones. item pag. 180. Ad ea, quæ me conficiunt, gener accedit. et ibidem: Suspicor coheredes dubiam nostram causam putare: id est, proscriptionem meorum bonorum fore putant. QVINCTVS pergit,] Quinctus frater non cessat de nobis detrahere. CVM CETERIS] iis, de quibus supra in hac ipsa epistola. AD MINVCIVM parentem scribam,] ut mihi pecuniam curet. TVAS LITERAS mittam] quibus ad eum scribis, ut mihi usque ad HS XXX curet: tantundem te Minucio filio Romæ numeraturum. Minucius tamen XII. sola curauit: ut ex epistola, quæ proxima sequitur, apparet. POTVISSE mirarer] subaudi, cogi & confici à te de rebus meis. NISI MVLTA de Fufidianis prædiis] hic quoque subintelligitur, HS cogi & confici potuisse putarem. quod tamen non ita erat. nam Fufidiana prædia, quæ ad Ciceronem hereditate peruenerant, nondum Atticus uendiderat: ut patet ex

epistola sequenti. ET ID uideo tamen] quàm difficile sit xxx cogi.

EPISTOLA XV. 179.

VT EVM scribere etiam pudeat de illis rebus.] quasi bellum cum Ptolemæo rege cœptum confecerit, & negocii iam nihil habeat. Loquitur autem de Cæsare. AFFVTVRI] in Italia, ut cum Cæsare dimicent: unde illud in epistola sequenti, Ante reditum eius, negocium confectum iri puto. ACHAICI] qui post pugnam Pharsalicam primum in Achaia remanserant: deinde in Asiam iuerant, ut à Cæsare ueniam impetrarent. ii, omisso petendæ ueniæ consilio, aut ad Pompeium, inquit, redituri ex Asia uidentur, aut loco aliquo, qui Cæsaris in potestate non sit, commoraturi.

179.

A LTERO,] D. Lælio, quem tamen à Cæsarianis receptum iam esse, superiore epistola scripsit. sed uidetur minus certum id fuisse: siquidem paulo post in hac epistola dicet, Solius meum peccatum corrigi non potest, & fortasse Lælii. ex quo manifestum est, incertum adhuc fuisse, num Lælius esset receptus. CVI neque ad illos reditus sit, neque ab his ipsis quidquam ad spem ostendatur.] illos, Pompeianos: his ipsis, Cæsarianis. XII.] H-S. de hoc in epistola superiore. QVOD superest] usque ad XXX H-S. ex quibus XII. tantum acceperat à Minucio, ut XVIII. superessent. PECCATI dolor,] nihil, inquit, difficilius est, quàm is dolor, quem ex peccati mei recordatione percipio. peccauerat autem in hoc Cicero, quòd in Italiam

uenerat,

uenerat, ut sæpe iam dictum est. AETERNVS] nunquam enim eo liberamur. SI SOCIOS essem habiturus ego, quos putaui] putaui enim alios quoque in Italiam esse uenturos: qui deinde non uenerunt. HABET aliorum &c.] ceteri Pompeiani: qui in Africam non iuerunt, excusari omnes aliqua re possunt, ego nulla. itaque illi reditum habent ad suos: quem ego me habere non puto, qui publicam causam, cum in Italiam ueni, quasi prodidisse uideor. NON ueniunt in dubium de uoluntate] non existimari possunt noluisse in Africam ire; siquidem capti à Cæsare, aut interclusi, non potuerunt. ego autem neque captus sum, neque interclusus: neque tamen in Africam iui: quodq; grauius est, etiam in Italiam ueni. CVM se experierint] nunc reprehendi non possunt, quia non iuerint: apparet enim non licuisse, cum alii capti, alii interclusi essent. si uero exeundi uiam nacti, ad exercitum Africanum se conferent; multo minus in dubium uenient de uoluntate: ostendent enim se, cum potuerint, iuisse. FVSIVM] Q. Fusium Calenum, quem Cæsar Achaiæ præfecerat: & est is, ut opinor, qui Ciceroni, post Cæsaris obitum acerrime in senatu in M. Antonium inuehenti, respondit. Dio. TIMIDI] tantum timidi uideri possunt, nihil præterea. uenerunt enim sua sponte in Cæsaris potestatem, ne hostium loco habiti calamitatem aliquam subirent; quam supplices se posse effugere sperarunt. ego autem non timidus solum existimari possum, sed Cæsaris quodam modo cupidus, qui in Italiam, quasi conspectum & consuetudinem uictoris appetens, me contulerim: cum eadem ratio-

ne, qua ii, qui ad Fusium uenerunt, consulere mihi possem. QVICVNQVE sunt] etiam si Cæsaris causam acriter oppugnarint. CORRIGI non potest] neque enim efficere ego quidquam possum, ut peccasse non uidear. alii autem, si qui peccasse putabantur, cum se ad Africanum exercitum contulerint, recepti non iam amplius reprehendentur: cum mea ratio non eadem sit. nam quoniam ego multo grauius, quàm ceteri, Pompeianos offendi, non recipiar ab illis: itaque fiet, ut solius meum peccatum non corrigatur. CASSIVM] rumor fuerat, Cassium ad Cæsarem Alexandriam ire, ut deprecaretur. quod omnino Ciceronis causam aliqua ex parte subleuasset: cum & alios esse constaret, qui uictori se crederent. hic quoque, inquit, consilium mutasse dicitur: ut uideas me, præter Lælium, culpæ socium habere neminem. GENER accedit] perditus, & Cæsari malorum consiliorum auctor: etiam in epistola superiore, Presertim hoc genero: in eum locum uide quæ diximus. CETERA] ut de domesticis rebus male affectis, ut de Terentiæ inopia, ut de Quincti maledictis. EXPLERI] cum hereditas diuidi commode non potest, propter coheredum non æquas partes; ad licitationem confugitur; quæ certior est, quàm æstimatio. ita, omnium bonorum reperto pretio, expletur ea quæ minor esse uidetur pars hereditatis.

EPISTOLA XVI. 180.

ISTA epistola] quæ mihi à Cæsare reddita est. EXIGVE] sine pondere: ut, quod illa epistola continetur,

tinetur, inane dicat. quod idem 181: Inane, inquit, esset, etiam si uerum esset. A B I L L O] à Cæsare, à quo epistolam illam scriptam non fuisse, ostendit 181. Intelligis, inquit, illud de literis ad v. idus Febr. datis non uerum esse. Ac sane fieri potest, ut Oppius eam, aut aliquis alius scripserit; ne Cicero, desperatione adductus, rursus ex Italia discederet. D E P A C E] quam Cicero cum omnino inter Cæsarem & Pompeianos factum iri putaret, ut ostendit in epistola ad Cassium, in Italiam uenit, statim post pugnam in Thessalia commissam: cuius eum consilii deinde pœnituit: itaque infert: Cuius ego spe in hanc fraudem incidi. S P E R A N D V M] de pace. I N A S I A &c.] enumerat, quot in locis parum secunda Cæsaris fortuna fuerit. In Asia: cum Pharnaces Mithridatis filius, pugna cum Cn. Domitio Caluino Asiæ præfecto prospere facta, Pontum occupauit. I N I L L Y R I C O] propter rem à Gabinio minus feliciter gestam: nam, præter alia incommoda iam accepta, in prœlio cum barbaris commisso magnum numerum militum amisit; & ipse paucis post mensibus, summa difficultate rerum omnium pressus, morbo interiit. C A S S I A N O negocio] cum Cassius & Marcellus, Cæsaris in ulteriore Hispania præfecti, dissensione orta, & militum seditione facta, bellũ aliquan diu inter se gesserunt. I N I P S A Alexandria] cum Cæsaris milites perturbati, & ab Alexandrinis loco pulsi, legionariis circiter quadringentis, & classiariis ac remigibus fere totidem amissis, in naues refugerunt; Cæsar autem ipse, magno in periculo uersatus, natatione sibi consulere coactus est.

est. IN VRBE] hoc est, quod dicit. 176: Vrbanæ res perditæ: cum scilicet, absente Cæsare, & in bello, quod cum Alexandrinis gessit, occupato; multa male & inutiliter Romæ propter contentiones tribunorum pl. & ambitionem tribunorum mil. administrabantur: ut inquit Hirtius lib. IIII. quanquam aptius referetur ad M. Antonii libidinem, & auaritiam: de quo his uerbis in II. Philippica: In urbe auri & argenti fœda direptio. et paulo post: Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid heredi tatum possessiones datas, quid ereptas proferam? IN ITALIA] hoc quoque ad M. Antonium refero: de quo sic in eadem Philippica: Italiæ percursatio comite mima: in oppida militum crudelis & misera deductio. ILLE] Cæsar: quem adhuc bello Alexandrino distineri, fama erat. NEGOCIVM confectum iri]. Africanos in Italia fore. unde illud in epistola superiori: Ii ex Africa iam affuturi uidentur. DE LITERIS] ad me à Cæsare missis: de quibus initio loquitur epistolæ. Lætitia autem bonorum commota erat, propterea quòd de Ciceronis incolumitate dubitandum iam non uidebatur, Cæsare ad illum scribente. HVIVS consilii], nemo enim salutem à Cæsare petit. nam qui in Asiam iuerant, ut Cæsarem pro salute sua deprecarentur, progredi ulterius noluerunt, sed ibi Alexandrini belli exitum expectant. qui uero in Achaia sunt, Fusio, contra quàm antea fecerant, ostendunt se nolle deprecari, & primum illud consilium de salute à Cæsare petenda mutauisse. Puto autem legendum esse, Auferunt, non Afferunt. puto tamen, non censeo. uidetur enim &, Afferunt,

posse

posse retineri: ut sit: etiam spem afferunt. spem quidem adhuc Fusio afferunt, ituros se ad Cæsarem ut deprecentur; non tamen eunt.

180:

CONSTITVTVM] deliberatio. nam constituerunt, Cæsari se committere: sed interposito Alexandrino bello, & Cæsaris rebus in discrimen adductis, integrum sibi reseruarunt, belli exitum expectantes. itaq; mora Alexandrina effectum est, ut eorum causa quasi corrigeretur, ut eorum culpa minueretur: siquidem nihil fecerunt, quod Pompeianos, qui in Africa bellum renouant, grauius offenderet. et ut Alexandrinum bellum illorum causam iuuit, ita meam perdidit. nam, quo minus secunda Cæsaris fortuna est, eo magis reprehendor, qui in Italiam uenire properarim, causa reip. desperata. ABHIS] à Cæsarianis. SINE dubitatione] noli enim dubitare, ut eorum ueritas me offendat. DE HIS literis] quæ mihi à Cæsare redditæ sunt: uis autem me scribere, ut ille, cum mihi non iratum esse Cæsarem audiat, ex hoc meo commodo lætitiam capiat. sed, inquit, hoc non facio: primum, quòd me istæ literæ non delectant; siquidem & exigue scriptæ sunt, & suspiciones habent non esse à Cæsare: deinde, quòd, ipsum Quinctum non esse erga me optime animatum, ex amici literis intelligo. ILLVM ad te scribere] Quinctum. SI PVTAS rectum esse, & à te suscipi posse,] duplex consideratio; num rectum sit, ut omnino de testamento Terentia moneatur; & num moneri ab Attico debeat. illud enim, Si putas à te suscipi posse, ut opinor hoc ualet: si tibi ita familiaris Teren-

tiæ uideris esse, ut agere cum ea de testamento possis. CAMILLO] nam hic non minus, quàm Pomponius, Ciceronis res & negocia curabat: ut ostendit epistolarum, quæ familiares dicuntur, libro XIIII. 236. et 218. harum autem, quæ ad Atticum scribuntur, libro V. 72. et libro VI. 88. DE TESTAMENTO] cupiebat Cicero, à Terentia testamentum fieri, ut illa, cum res suas constitueret, satisfaceret iis, quibus debebat. nam Ciceroni, Terentiam eius uxorem debere, minus honorificum uidebatur. monere autem eam de testamento, commodius erat, quàm de solutione. nam cum testamentum conficeret, necessario sequebatur, ut de solutione cogitaret.

181.

SCELERATE quædam facere] nefarie rem perdere: unde illud 184. Cum hoc tam paruum de paruo detraxerit, perspicis quid in maxima re fecerit? In epistola etiam ad Plancium Terentiæ scelus appellat, eoq; se dicit esse adductum, ut diuortium faceret. Quibus enim, inquit, pro meis immortalibus beneficiis carissima mea salus, & meæ fortunæ esse debebant; cum propter eorum scelus nihil mihi intra meos parietes tutum, nihil insidiis uacuum uiderem; nouarum me necessitudinum fidelitate contra ueterum perfidiam muniendum putaui. QVID scribas de ea] rectius fortasse, Quid sentias de ea: num scilicet tibi uideatur posse prouideri, ne rem perdat. ut Terentia significetur. PRO desperato] ea de re nihil amplius cogitabo. omnino, inquit, hac in re tuo consilio egeo, siue aliquid excogitas, siue nihil. nam si aliquid; ne Terentia facultates

cultates conficiat, prouidebitur: si nihil; mihi erit ea res pro desperata, itaq; cura liberabor.

EPISTOLA XVII. 181:

Eo breviorem, quòd] Vbaldini liber antiquus, Eo breuior est, & quòd. probo: ut duabus causis breuior epistola sit; & quòd eam dederit properantibus tabellariis alienis; & quòd suos ipse missurus fuerit. Culpa mea.] mea enim negligentia factum est, ut Dolabellæ nuberet: quem ego probare generum non debui, nisi prius omnia perscrutatus, non solum quod ad mores, sed etiam quod ad facultates attineret. quod si fecissem; eius ære alieno perspecto, nunquam passus essem, ut homini in tanta rei domesticæ difficultate constituto filia mea collocaretur. sed commisi, ut me absente res per amicos ageretur: quibus in Ciliciam proficiscens ita mandaui; ut, quoniam ego tam longe abfuturus eram, de Tulliæ meæ matrimonio agerent ipsi quod probassent. in quo meam negligentiam agnosco. tantam enim rem aliis committere non debui, sed in reditum meum integram reseruare. Cur autem hoc à Cicerone putem significari, facit epistola ad Terentiam his uerbis scripta: Tullia nostra uenit ad me pridie idus Iun. cuius summa uirtute & singulari humanitate grauiore etiam sum dolore affectus, nostra factum esse negligentia, ut longe alia in fortuna esset, atque eius pietas ac dignitas postulabat. Dixit autem, Tale ingenium in tam misera fortuna uersari; hoc sensu; quòd Tullia uirum haberet tam perditum, tam flagitiosum, tam multa in tribunatu nefarie molientem: siquidem in tribunatu

bunatu iniquas leges ferre Dolabella conatus est, maxime debitorum causa, è quibus ipse unus erat. Dio. CVM Salustio] idem in epistola ad Terentiam: Nobis erat in animo, Ciceronem ad Cæsarem mittere, & cum eo Cn. Salustium. Deinde consilium mutauit, cum de Cæsaris aduentu nihil audiretur; ut in proxima sequenti, & in alia ad Terentiam epistola declarat. COMMVNI mœrore] nam uterque in mœrore sumus. CONSOLANDIS: &c.] mendum uideo, correctionem adhuc quæro. LOCVTVM:] me liberius loqui, quàm oporteret. NON abhorret à mea suspicione eius oratio] quod enim ipse dicit, id ego quoque suspicabar, genus sermonum meorum istis non probari. NON dubito &c.] omnino, inquit, parui refert, quo modo loquar. nam istis persuaderi nunquam poterit, ea, quæ faciant, mihi probari, etiam si oratione utar ad tempus accommodata. QVID mea intersit] omnino enim ad meas ærumnas accedere iam nihil potest. Idem significat 184: Quod, inquit, me mones de uultu, & oratione ad tempus accommodanda; etsi difficile est, tamen imperarem mihi, si mea quidquam interesse putarem. ME PROFECTVM quidem illò] uel, Illinc, ad, Illim, quod idem significat, legendum puto, aptiore sententia, quàm si, Illò, legas. DE LITERIS ad v. Febr. datis] de quibus initio proximæ superioris epistolæ. INANE esset, etiam si uerum esset] nam etsi uerum esset, eas Cæsarem scripsisse; tamen apud me non magni ponderis essent, quoniam exigue, & , ut ita dicam, frigide scriptæ sunt.

NA-

181:

NASIDIVM] Pompeianum, ex ordine equestri, quem Cæsar libro II. de bello ci. à Cn. Pompeio Magno L. Domitio, Massiliensibusq; subsidio missum refert. de hoc ipso in fine septimæ orationis in Antonium. EMISSVS] ex Africa: in qua Pompeiani bellum contra Cæsarem parabant, & ex prouincia neminem exire patiebantur, ne de copiis eorum, aut de consiliis Cæsar scire posset. Nasidius autem fecerat, ut exire Terentio liceret.

EPISTOLA XVIII. 181.

VALDE esse impeditum] graue adhuc & difficile bellum ei cum Alexandrinis esse. ME HINC expedias] efficias, ut mihi Brundusio discedere concedatur: ubi cum reliquis etiam loci grauitas miserrime perferenda. BELLVM] illatum à Pompeianis, tum quidem uires in Africa Scipione duce colligentibus. VTETVR] Cæsar, non expectans ut in Italiam traiiciant. ISTORVM] Cæsarianorum. VIA] ut huc, ubi ego sum, copiæ conueniant, in Africam traiiciendæ.

EPISTOLA XIX. 182.

VELIM, quid erit, qualecunque erit, scribas.] rectius, Quod erit, opinor. DE PACE] nam si bellum fuisset, erat ei timendum non solum à Cæsare, contra quem pugnauerat, sed etiam à Pompeianis, quos reliquerat. DICITVR idibus Sext.] affuturus, cum Cæsaris ad me literis. affuit autem pridie idus, ut ex duabus epistolis ad Terentiam, quæ libro XIIII. postremæ leguntur, ma-

nifestum est. Q v a e ad te antea scripsi.] puto significari illas literas, quæ in fine libri ordine præpostero collocatæ sunt. nam ante hanc epistolam datas esse, dies ascripta declarat. In iis ostendit, Brundusio discedere sibi certum esse, cum dicit: Scribas ad me, cum habebis cui des, & dum erit ad quem des; quod longum non erit. Hic quoque idem ostendit; sed se tamen teneri, dum, ut in pessimis rebus, aliquid caueat. Brundusii, inquit, causa non est cur diutius iaceamus: modo tantisper commoremur, dum, ut in pessimis, aliquid caueamus, satis est. cautio autem hæc esse poterat, ut prius, quam discederet, de Cæsaris rebus, de belli Africani apparatu certiora cognosceret, ut ad inopiam Terentiæ propulsandam aliquid conficeret, ut pecuniam pro sumptu suo cogeret, denique etiam ut Philotimi aduentum expectaret, qui literas à Cæsare habere dicebatur. N i h i l unquam caui.] non enim caui, cum initio belli ad Pompeium in Græciam nauigaui: itaque dicit in epistola ad Cæcinam; Vt Amphiaraus in fabulis, sic ego prudens & sciens ad pestem ante oculos positam sum profectus. Multo etiam minus caui, cum in Italiam reuerti: siquidem consilium cepi nec tutum, nec honorificum.

EPISTOLA XX. 182.

S e l e v c i a Peria C. Trebonii, is.] uel antiquis libris repugnantibus emendo, Seleucia Pieria, C. Trebonius. fuit autem Pieria Seleuciæ cognomen: quod apud Plinium legimus libro v. cap. x x. et eodem libro cap. x x i. nam quod, Trebonius

bonius, lego, non, Trebonii is; in eo mutatio nul la est: siquidem ex duarum, i, coitione efficitur u. QVOD ipsum est suspectum, notionem eius differri.] nunc enim omnibus ignoscit, non quod omnes uenia dignos putet, sed quod ad uniuscuiusque causam cognoscendam tempus non habet: itaque notionem differt: quod suspectum est. nam si nunc aliquibus ignosceret causa eorum cognita: iis, quibus ignouisset, nihil amplius timendum esset. cum uero omnibus ignoscat incognita causa; suspectum uidetur esse. nam omnino causam eorum, qui cum Pompeio fuerunt, illum diligentius aliquando cogniturum, uerisimile est. REDDIDIT] quæ abstulerat, arbitratus Pompeiano illis recuperandi non futurum. nunc, Salustio à Cæsare recepto, & ex eorum numero, qui hostes habebantur, exempto, reddere coactus est. IN SICILIAM] ut inde post in Africam contra Scipionem & reliquos Pompeianos traiicerent. ET PROTINVS iturum] in Siciliam uidelicet; ut ex epistola, quæ proxima sequitur, apparet. ego tamen libentius legerem, Eo protinus iturum, sensu eodem, sed magis aperto. Est autem obseruandum, locutionem hic esse minus integram; cum uerbum desideretur, quo participium, Iturum, referatur. qua tamen figura alibi quoque Ciceronem esse usum animaduertimus, ut ad Lentulum epistola, cuius initium est, Legi tuas literas. sic enim scribit: Placebat illud, ut, si rex amicis tuis, qui per prouinciam imperii tui pecunias ei credidissent, fidem suam præstitisset, & auxiliis eum tuis, & copiis adiuuares: tam esse naturam, & regionem prouinciæ tuæ, ut illius reditum

uel adiuuando confirmares, uel negligendo impedires. uerbum enim, Esse, unde regatur non est. PROPIVS accedam] propius urbem. quod non fecisset, si Cæsar, qui ex Asia ueniebat, omissa Sicilia ex Græcia in Italiam recta nauigasset. nam cum Brundusii, ubi erat, expectasset, ut aduenienti occurreret, & deprecaretur. itaque dicit: Quod si faciet, id est si in Siciliam ibit, ego propius accedā.

EPISTOLA XXI. 182:

ILLA sic scripsit, ut ego ad te antea;] scripserat autem Terentia Ciceroni, cum ei HS x. mitteret, nihil esse reliquum: ut ex epistola constat, quæ post duas sequentes legitur. quam epistolam ante hanc esse datam, ex ascripta die manifestum est. PHARNACES] qui Pontum occupauerat, & excessurus sine bello non uidebatur. AD QVAM primum Sulla uenit] uenerat autem, ut legiones in Siciliam traduceret; quo Cæsar Patris iturus erat. NVLLAM putant se commoturam] nisi acceptis præmiis, quæ Cæsar promiserat. unde in epistola sequenti; Currunt ad illum pulsi à militibus, qui se negant usquam, nisi acceperint. SI HOC ita est] legiones ex Italia nolle discedere, neque ullo pacto eos, quos Cæsar misit, in Siciliam secuturas. EVASISSEM] illo autem absente, dubius quid agerem, uenia nondum impetrata, neque tamen desperata, Brundusii inuitus permansi. QVAE ad tempus accommodem] uultum, & orationem. unde illud 184: Quod me mones de uultu, & oratione ad tempus accommodanda; etsi difficile

ficile est, tamen &c. NOSTRORVM iniuriis] Quinctum fratrem & Terentiam significat: Quinctum, qui maledictis offenderet: Terentiam, quæ facultates absumeret. DIGNVM nobis] nam orationem & uultum ad tempus accõmodare, dignum Ciceronis prudentia fuisset. Hoc, inquit, non possumus, dolore perturbati: qui quidem dolor efficitur & ex nostris peccatis, & ex nostrorum iniuriis. peccata autem Ciceronis erant: primum, quòd ad Pompeium in Græciam nauigasset, cum de Cæsaris uictoria coniicere posset: deinde, quòd in Italiam reuertisset, cum id neque tutum, neque honorificum uideretur. SVLLANA confers.] credibile est, Atticum in hanc sententiam scripsisse: Feramus quæ sub Sylla tulimus: hæc enim eiusmodi fere sunt. Hic Cicero respondens, Sullana, inquit, genere ipso præclarissima fuerunt; nam Sylla senatus dignitatem contra perditam & seditiosam plebem defendebat: moderatione non admodum temperata; siquidem eos, quos sibi minus amicos fuisse intelligebat, occidit. OBLIVISCAR, multoq; malim quod omnibus sit melius,] dictio uidetur deesse, ad quam referatur uerbum, Obliuiscar. forte igitur sic: Obliuiscar mei, idq; malim quod omnibus sit melius. non longe à uetere scriptura: siquidem in antiquis libris, quos Vbaldinus & Maffeus habent, pro multoq; malim, legitur, mittoq; malim. NOSTRI nullam mentionem.] scribis, inquit, Cæsarem mea causa Quincto fore placatiorem: uide, quàm secus sit. Quincto filio, cum pro patre deprecaretur, omnia tribuit, nostri mentionem nullam fecit: ut apud Cæsarem non modo ego

alios commendare non possim, sed etiam commendatione uidear indigere.

EPISTOLA XXII. 183.

EPISTOLAS illas] Quinctus Cicero epistolas contra Marcum fratrem scripserat ad Cæsarem: Cæsar illas ad Oppium & Balbum misit. illi Attico dederunt: Atticus ad M. Ciceronem curauit perferendas. QVASI quo illius &c.] ne Cæsar quidem, inquit, illas epistolas à Quincto contra me scriptas ad Balbum & Oppium misit, quasi quo illius improbitatē offenderetur, sed credo, ut incommoda diuulgarentur mea. NE ILLI obsint,] scribis te uereri, hæ literæ, contra me ad Cæsarem scriptæ, ne ipsi Quincto, qui scripsit, apud Cæsarem obsint: id est, ne Cæsar, hac improbitate offensus, difficilior illi sit ad ignoscendum. (nam quòd, in Pompeii partibus fuisset, hoc sibi ut ignosceretur, Quinctus petebat) hoc, inquit, non est, ut pertimescas. tantum enim abest ut ita sit, ut etiam Quincto statim omnia Cæsar concesserit, deq; illo ne rogari quidem se passus sit. quod idem in fine superioris epistolæ dicit his uerbis: Scripsi ad te antea, cum statim Quincto filio omnia tribuisse. et in ea, quæ proximam superiorem præcedit. C. Trebonius se Antiochiæ dicebat apud Cæsarem uidisse Quinctum filium cum Hirtio: eos de Quincto, quæ uoluissent, impetrasse, nullo quidem negocio. Et aduertendum est, Ciceronem, cum eandem rem iterum & tertio significaret, non iisdem tamen uerbis usum esse. ET QVE rei mederi] te: nam cum Balbo & Oppio Romæ Atticus agebat, ut Quinctum

ctum Cæsari literis commendarent, ueritus ne illi epistolæ contra fratrem scriptæ nócerent: nam M. Ciceronem Cæsari putabat esse curæ, ut etiam illius causa crederet Quincto fore placatiorem. quod ex fine præcedentis epistolæ cognoscitur. NIHIL ualere] causam explicat in epistola, quæ ante proximam superiorem legitur. CVRRVNT ad illum] Sulla & Messalla erant ex iis, quos Cæsar in Italiam miserat, ut legiones in Siciliam traducerent: quos milites male acceperunt, negantes se usquam esse ituros, nisi à Cæsare præmia, quæ superioribus bellis promiserat, accepissent. PVLSI à militibus] nam XII. legio, ad quam primum Sulla uenerat, lapidibus egisse hominem dicebatur in epistola præcedenti. VT OMVLTOS dies in oppidum ponat.] non expono, Vt in uno quoque oppido multos dies Cæsar consumat, sed, Vt ab oppido ad oppidum multorum dierum itinere perueniat. quale illud est. 199. Ne totum diem in uillam. ubi subaudio, Ponam; dum in uillam eo. QVO modo agit,] frequens locutio apud Ciceronem: Quo modo nunc est, consules transierunt. Quo modo nunc est, pedem ubi ponat in suo, non habet. Quo modo res se habet, non est facillima. 133. 204. 307. quem ego sensum & loquendi modum secutus, legere malui, Quo modo agit, quàm, ut antea, Quoquo modo agit, quemadmodum & 238. Dicit autem, Quo modo agit, propterea quòd Pharnaces Ponto, quem occupauerat, non decedebat: ut ea res Cæsari in Italiam proficiscenti moram allatura uideretur. COREI, qui mihi] uidetur, Quæ mihi, legendum. LABOREM] languorem, non

nulli. ego nihil muto: refertur enim ad uerbum, Sustineo. AN HIS illuc euntibus mandem, ut me excusent?] his: Sullæ, & Messallæ. Illuc: ad Cæsarem. EXCVSENT] quòd Brundusio discesserim, & propius urbem accesserim. VT IN malis.] iuua, inquit, me consilio. plane hoc non facile fieri potest: sed iuua; si non quantum opus est, at quantum licet in malis. 189: eodem sensu dixit, pro malis. Multo plus, inquit, proficeret solitudo, si tu interesses. quæ mihi una causa est hinc discedendi. nam, pro malis, recte habebat. et ad Torquatum epistola II. libri VI. Quòd, inquit, maiore in uarietate uersata est adhuc tua causa, quàm homines aut uolebant, aut opinabantur: mihi crede, non est pro malis temporum quod moleste feras. Dixit etiam in Bruto non dissimili sententia: L. Cœlius, ut temporibus illis, ualde doctus. et de Senectute: Multæ, ut in homine Romano, literæ. Et in epistola ad Marcellum: Vt in tali re, fortuna laudatur. Vt in malis, autem, Vt in pessimis, Vt in perditis rebus, nota locutio est: itaque non afferam exempla: tantum dicam, in Vbaldini libro manuscripto legi, Scio rem difficilem esse sed in malis: in libro Caualcantis, Sic rem difficilem esse sed ut malis. ut ex duorum exemplarium uarietate non temere locus emendari uideatur. ETIAM] altera causa, cur propius accedere uellet. prima enim erat illa, quòd grauitatem cœli Brundusini uix iam corpore sustinebat. DE TESTAMENTO.] quòd à Terentia fieri Cicero cupiebat, ut iis, quibus debebat, satisfaceret. AN TMADVERTERES.] quid? opinor, id quod dixit in epistola

stola praecedenti: Quid à Terentia in testamento ponatur, & quo modo ponatur.

EPISTOLA XXIII. 183.

VT CVM Camillo communicares,] hoc quid esset, de quo Atticum communicare cum Camillo uolebat, ostendit pag. 181. Extremum, inquit, est, quod te orem, cum Camillo communices, ut Terentiam moneatis de testamento. Easq; literas hic significat, cum dicit, Quod ad te scripseram. SCRIPSIT, te cum eo locutum] antiqui libri duo, Vbaldini, & Caualcantis, habent: Scripsisse eum locutum: ut fortasse corrigendum sit, Scripsit secum locutum, figura magis propria, quàm si legas, Scripsit te cum eo locutum; nisi si quis offenditur, quòd, Te, subintelligi uideat: cum huius generis apud Ciceronem multa sint.

NISI illud] hic dictio, Nisi, idem fere significat, quod Sed: ut in epistola ad Memmium, libro XIII. 202: Nec, cur ille tantopere contendat, uideo, nec, cur tu repugnes: nisi tamen multo minus tibi concedi potest, quàm illi, laborare sine causa. Et ad Philippum, eodem lib. 230: De re nihil possum iudicare; nisi illud mihi certe persuadeo, te talem uirum nihil temere fecisse. ILLVD] testamentum, uel, quod scriptum est in testamento. SI ALITER est, ut oportet] testamentum à Terentia factum aliter est, atque oportebat; mutari iam non potest. Et hoc dubitanter dicit, quia certum nesciebat, an esset factum, ut re uera non erat: quod ex duabus praecedentibus epistolis

apparet:

apparet: quas post hanc scriptas esse, cum alia signi ficant, tum illud in primis; quòd in hac Quinctum filium ad Cæsarem esse profectum, in illis à Cæsare omnia dicit impetrasse. A N V L L O] Caualcantis liber, A nillo. corrigendum puto, Ab illo, id est à Camillo. F O R T I O R E M] non putabam te prorsus ualere. P R O F E C T V M] ut pro patre deprecaretur. H A B E R E ad me literas] à Cæsare, quas accepit pridie idus Sext. ut ex penultima libri X I I I. ad Terentiam cognoscitur. G R A T V L A T V R] quòd existimet Cæsarem iratum mihi non esse, cum ad me scribat. N E C O G I T A T I O N E quidem] sensus est. Quinctus frater mihi gratulatur, quòd Cæsar ad me scribat. ego autem, tantum abest, ut propter has literas gaudeam, ut nihil ne cogitatione quidem reperire possim, quod mihi tolerabile possit esse. Dicit autem, In meo tamen peccato, propterea quòd grauiter sibi peccasse uidebatur, qui statim post pugnam Pharsalicam, Pompeianorum uiribus nondum plane extinctis, in Italiam uenisset. idq; diuersis nominibus appellat, temeritatem pag. 175. stultitiam 177. peccatum 379: D E H A C misera cogites] de Terentia, ne egeat. ad hoc autem, ut ex epistola sequenti coniicitur, Atticus ita respondit: Terentiæ nostra & tua parata erunt. D E Q V O ad te proxime scripsi, ut aliquid conficiatur ad inopiam propulsandam] significat literas I I I. nonas Quinct. datas, quæ sunt in fine huius lib. perturbato ordine collocatæ. quibus in literis, quod ad inopiam propulsandam pertineat, hoc est: Te oro, ut in perditis rebus, si quid cogi, conficiq; potest, quod

sit

sit in tuto, ex argento, neque satis multa ex supellectile; des operam. Volebat autem Cicero, cum propter Cæsarianorum licentiam de vrbis direptione timeret, ea, quæ pretii maioris erant, neque loci multum occupabant, ut argentum, aut aliquid sim i. e, seponi, & occultari, ne diripientibus paterent. quod apertius dicit in epistola sequenti; quoniam Atticus, Ciceronem de uenditione scribere, uidebatur esse interpretatus. DE IPSO testamento] ut Terentia testamentum faciat. et in dictione, Ipso, inest emphasis; quasi dicat, de quo scis me laborare, & de quo sæpe iam ad te scripsi. ILLVD quoque uellem anteà] uellem antea nobis curæ fuisset, ut Terentia testamentum faceret: sed omnia timuimus: nimis, inquit, timidi fuimus: nam ueriti sumus, ne, si illam de testamento moneremus, mulier suspiciosa offenderetur. et dicit, Illud quoque, ut ostendat alia etiam à se esse prætermissa. MELIVS quidem in pessimis nihil fuit dissidio] erratum à nobis est, quòd Terentiam antea de testamento non monuimus, ueriti, ne moleste ferret: sed in eo maior culpa fuit, quòd dissidium non fecimus; cum in pessimis melius nihil esset. Et ostendit, ne ipsum quidem dissidium sine aliqua difficultate fuisse, sed, ut in pessimis, optimum tamen fuisse. ALIQVID fecissemus, ut uiui uel tabularum, &c.] uel aliquid desideratur, uel in his ipsis uerbis mendum latet. sensus esset non absurdus, si ita legeretur: Aliquid fecissemus, ut uiri, uel tabularum, & quæ sequuntur. nam infert paulo post, Et uideremur aliquid doloris uirilis habuisse. VEL TABVLARVM nouarum nomine,

mine, uel nocturnarum expugnationum] causæ, cur dissidium honeste facere uisus esset. nam cum pecuniam, quam Romæ habebat, neque ipse domi suæ, aut apud amicos tuto custodire posset, cum nocturnæ domorum expugnationes timerentur; neque apud argentarios deponere, cum de tabulis nouis rumor esset, quibus creditæ pecuniæ, recuperandi iure sublato, amittebantur: dixisset, se quidem alia ratione sibi cauere non potuisse, nisi diuortium faceret, & eam pecuniam pro dote redderet. Ad hunc locum pertinent ea, quæ diximus III. huius libri. VEL METELLAE, uel omnium maiorum] sic omnes antiqui libri, quotquot ipsi uidimus: tentaui, si possem ingenio aut sententiam assequi, aut locum emendare: neutrum successit. NEC RES periisset] quam Terentia consumpsit. quod damnum, illa dimissa, effugissem. ET VIDEREMVR aliquid doloris uirilis habuisse] Terentia dimittenda. MEMINI omnino tuas literas: sed & tempus illud, & si quid uis præstitit.] quo modo nunc locus interpungitur, sententiam non elicio quæ probetur. mallem sic distinguere: Memini omnino tuas literas, sed & tempus illud. etsi quiduis præstitit: hoc sensu: Memini omnino, quid tu mihi olim scripseris, cum scilicet, ut diuortium facerem, suadebas: sed memini (hoc enim uerbum subintelligitur) & tempus illud: quod eiusmodi erat, ut de diuortio non uideretur esse cogitandum. nam cum ciuile bellum esset, & Terentiam dimittere, nisi dos redderetur, non possem: non fuit committendum, ut tam duris temporibus ea pecunia, quam habebam, priuarer.

rer. itaque cum dicit, Memini & tempus illud, quasi se excusat, quòd Attici literis non paruerit. quasi dicat: Illo tempore si Terentiæ nuncium remisissem, fore suspicabar, ut in magnam deinde rei nummariæ difficultatem inciderem: sed incidere tamen in quamuis difficultatem præstitit, quàm Terentiam non dimittere. Et hoc significat, cum dicit: Etsi quiduis præstitit. IPSA uidetur denunciare.] ipsa, Terentia; denunciare, diuortium. AVDIMVS enim de statu reip.] reddit rationem, cur Terentia uideretur diuortium denunciare. Statu reip. misero uidelicet, & perdito, maxime propter Dolabellæ tribuni pl. ambitionem & licentiam. unde Cicero coniecturam faciebat, Terentiam diuortium esse facturam; utpote quæ dubitaret, ne, si Dolabella tabulas nouas posuisset, quod uelle uidebatur, tam perturbato statu ciuitatis de dote ueniret in dubium. itaque uelle eam, dum liceret, sibi cauere, diuortio facto, ante difficultatem illam temporum à Cicerone dotem recipere, uerisimile erat. propterea non dixit, denunciat, sed, uidetur denunciare: quòd ipse, denunciaturam, coniectura perspiciat. Quod autem in nostro libro, contra quàm in aliis omnibus, legitur, De statu reip. ò dii, &c. sic emendauimus adducti ueterum exemplarium uarietate. nam liber Caualcantis habet, De statu rigi odii: Vbaldini, Detestari Clodi; Maffei, De staturi Clodii. VT HOC, uel tabulas nouas?] subaudi, cogitet, in animo habeat, uel aliquid huiusmodi. Hoc: quidpiam iniquius, de quo generum suum Dolabellam audiuerat legem esse laturum, sed mihi magis placet, totum illud,

Hoc,

Hoc, uel tabulas nouas, non duas res, ſed unam ſignificare. nam ſi duas ſignificat, cur ſecundam nominat, primam non item? qui enim poterat Atticus intelligere, quid ſibi uellet uerbum, Hoc, niſi à Cicerone apertius exponeretur? placet igitur, ut dixi, unam rem ſignificari, & illud, Vel tabulas nouas, interpretationem eſſe dictionis, Hoc: ut particula, Vel, ſententiam non mutet, ſicuti cum ponitur pro aut, ſed augeat, quo modo poſita eſt in quadam epiſtola ad Quinctum fratrem: Tu nobis amiciſsimum Sextium cognoſces, credo tua cauſa uel Lentulum: et in libris Academicis: Per me uel ſtertas licet, non modo quieſcas. Legem autem de tabulis nouis Dolabellam pertuliſſe, non conſtat, ſed laturum eſſe, rumor fuit, atque etiam tentaſſe apparet. cuius rei argumentum eſt, quòd in Philippica VI. Trebellium tabulis nouis aduerſatum fuiſſe, legitur: & ex Dionis hiſtoria libro XLII. inter P. Dolabellam, qui debitorum cauſæ fauebat, è quibus ipſe unus erat, & L. Trebellium, tribunos pl. graues & perpetuas fuiſſe contentiones, intelligitur. Trebellii autem tribunatus dubio procul in Philippica ſignificatur: ſed argumentari non oportet: aperte L. Florus, Dolabella, inquit, de tabulis nouis legem ferente, ſeditiones excitatæ. aperte etiam Plutarchus in Antonio. NVNCIVM remitti] Terentiæ: ut, quod illa factura eſt, præripiamus: hoc enim refertur ad illud, Ipſa uidetur denunciare. TERTIAM penſionem] ut reddam uniuerſam dotem. nam dos, facto diuortio, tribus penſionibus ſoluebatur. TVM, ne uim abuſo naſcetur] ſic Maffei liber: ſic & Caualcan-

tis, & Bessarionis. forte, Tum ne, cum ab ipsa nascetur, an prius ego. id est, tum ne cogitandum de dote, cum ipsa dissidium denunciabit; an prius ego denunciem.

EPISTOLA XXIIII. 184.

QVAE dudum ad me, & quæ etiam ad meam Tulliam] hic locus antea in uulgatis omnibus libris mendose legebatur. nos eum ex antiquo Speciani libro restituimus. EA sentio esse uera] sentio, nisi meum dolorem occultabo, grauissimum impendere damnum. Quod tamen damnum ostendit Cicero uitari à se minime posse, cum infert: Illud feramus: quod cum tulerimus, tamen eadem erunt perpetienda, quæ tu ne accidant, ut caueamus, mones. GRAVISSIMA iniuria accepta] puto quòd Brundusii, sine ulla dignitate, grauissimo cœlo, diutius manere cogeretur: presertim cum & ex literis Dolabellæ, Cæsaris mandato confectis, in Italiam uenisset; (pagina 174.) & Oppius deinde ita promisisset, Cæsari non solum de conseruanda, sed etiam de augenda illius dignitate curæ fore. pagina 173. OMNI statu, omniq; populo] uideo enim mihi iratum fore Cæsarem, quod contra eum pugnauerim; infestos Pompeianos, quòd ab iis discesserim. EVNDEM exitum] perniciem, & interitum rerum mearum. AD MEAM manum rediero] locum antea deprauatum, emendauimus ex antiquo Speciani libro: in quo ita scriptum esse, Vbaldinus Bandinellus, homo grauis, & certus, affirmabit. Mea, inquit, manu scribere incipiam. COMMORI neque cum] eodem

modo libri manuſcripti. locus corruptus. quare ad reliqua pergamus. QVASI ita ſit] non credo, inquit, teſtamentum à Terentia eſſe factum: ſed, quaſi factum ſit, quoniam de teſtamento cum ea ſermonem iam habuiſti, poteris monere, ut alicui committat &c. QVONIAM in ſermone iam ueniſti] hoc dicit, quia, niſi Atticus iam antea de teſtamento cum ea locutus eſſet, ſuſpicari Terentia potuiſſet, ſe ideo moneri, quòd extra belli periculum ipſa non eſſet. quod Cicero nolebat: itaq; infert paulo poſt, Quam quidem celo miſeram me hoc timere. opinor autem rectius, In ſermonem. nam, uenire in ſermone, minus uſitata locutio. opinioni noſtræ ſubſcribit Vbaldini liber. CVIVS extra periculum huius belli fortuna ſit] nam Terentiæ fortunas uidebat extra periculum belli non eſſe: ſed eam celabat. oſtendit autem, commode Atticum illam de committendo alicui teſtamento monere poſſe; ſiquidem cum ea de teſtamento iam antea in ſermonem uenerat: ut ſuſpicari non ita poſſet, quam ob cauſam moneretur. DE ILLO altero] quod ſcilicet ad te ſcripſi, ut aliquid conficiatur ad inopiam propulſandam. De hoc autem duabus iam epiſtolis Atticum rogauerat, proxima ſuperiore, & proxima ſequenti. VENIRE nunc nihil poſſe] hoc enim Atticus reſcripſerat. SEPONI, & occultari] ut argentum, & lautior ſupellex. declarat in epiſtola ſequenti. QVAE impendet] timebat urbis direptionem, cum audiret quotidie cædes & incendia fieri, omnia miſceri, atque turbari, tribunos pl. Dolabellam & Trebellium, alterum alteri infeſtum, opportuna urbis lo-

ca hominibus armatis occupasse. Dio libro XLII. MITTO cetera,] quæ ille inique & scelerate fecit. QVID ad hoc addi potest?] quid hoc in dignius esse potest? Hoc: quod proxime sequitur. SCRIPSERAS] ad Terentiam. apparet Atticum aliquò exisse, inde Romam ad Terentiam scripsisse, ut HS XII. quæ de argento reliqua essent, Brundusium in Ciceronis usum permutaret. HS XII. aureos scutatos, ut nunc appellant, circiter trecentos. nam HS (mille subauditur) pro aureis scutatis est uigintiquinque. sestertius enim pro quadrantibus æreis duodecim. CCIↃↃ] his notis decem millia nummum significantur: decem autem millia nummum, & decem sestertia, idem est, itemq; decem millia sestertium. nam nummus & sestertius nihil differunt. sestertius uero, siue nummus, quadrantes æreos, quos hodie uocant, duodecim ualet: cum & quatuor sestertii denarium efficiant; & denarius, si ad Venetam monetam redigatur, pro sexdecim marculis sit, quemadmodum apud ueteres pro sexdecim assibus: ut appareat, quos nunc quadrantes dicimus, apud antiquos trientes assium fuisse. & denarios in argenti uncia sciendum est septem fuisse, ut apud Græcos drachmas octo. cum igitur ad Terentiam Atticus scripsisset, ut Ciceroni sestertia duodecim mitteret, decem tantum illa misit, duo reliqua auertit.

184:

NVLLVS uenit,] sic Plautus in Asinaria: Quem in tonstrinam iusseram uenire, is nullus uenit. in Bacc. Nullus affueris. in Trin. Nullus credas. et Terentius in Eun. Nullus mones. in Hece.

Nullus dixeris. Ipse Cicero infra, Sextus ab armis nullus discedit. ADVENTVM Cæsaris] cum Ephesum adueniet, confecto Alexandrino bello in Italiam reuertens. AVT nihil puto] cum Philotimus Ephesi tempus tereret, coniecturam faciebat in iis literis, quas ille à Cæsare ferre dicebatur, nihil esse, quod celerius perferri opus esset. nam si quid liberalius Cæsar scripsisset, uerisimile erat Philotimum literas sine ulla mora ad Ciceronem fuisse perlaturum. de his autem literis in epistola proxima superiore, & in fine libri XIIII. ad Terentiam. NON curet] forte, curat. alioqui duriuscule positum uidetur. QVID illinc afferatur] à Cæsare, ex Alexandria. TE INTELLIGERE certo scio] intelligis enim, eam à nobis contractam esse culpam, ut neque apud Cæsarem locus, neque apud Pompeianos sit futurus. hoc apertius supra, in hac ipsa epistola: Nihil igitur mea minus interest, quàm de Cæsaris rebus quid afferatur. quæcunque eius fortuna erit, idem exitus me manet. In sequenti etiam epistola, Illum, inquit, discessisse Alexandria, rumor est: quod uerum, an falsum sit, quoniam mea nihil interest, utrum malim nescio. DIFFICILE EST,] cur difficile esset, ostendit pagina 183. SI MEA quidquam interesse putarem] cur hoc sua nullam in partem putaret interesse, declarat pagina 181. his uerbis: Non dubito, quin istis persuaderi nullo modo posit, ea, quæ faciant, mihi probari posse, quoquo modo loquar. ego tamen utar moderatione, qua potero. quanquam, quid mea intersit, ut eorum odium subeam, non intelligo. QVOD scribis, literis, putare,

putare, Africanum negocium confici posse:] subaudiendum prænomen Te, quod referatur ad uerbum Putare. sensus hic est: Scribis te putare, inter Cæsarem, & Pompeianos, qui in Africa sunt, literis utrinque mittendis pacem posse fieri. unde infert: Si quid erit, quod consolationis aliquid habeat, scribas ad me. præter pacem autem, unde consolationem capere, aut quid optare posset, nihil erat. itaque pagina 182. Vnum, inquit, est, quod mihi sit optandum, si quid agi de pace possit: quod nulla equidem habeo in spe; sed quia tu leuiter interdum significas, cogis me sperare, quod optandum uix est. SI QVID audiero citius] hoc dicit, quia, cum Brundusii esset, propius aberat ab Africa, quàm Atticus, qui Romæ erat.

EPISTOLA VLTIMA. 184.

OMNIA fecimus &c.] designat hæc in primis, suam profectionem ad Pompeium, cum in Græciam nauigauit; & reuersionem in Italiam, cum, Pompeio acie deuicto, in Cæsaris potestatem sua sponte uenit: quod utrunque dicit se fecisse propter errores & miserias & animi & corporis, hoc est incaute prorsus, & inconsiderate; cum intelligat, se, profectione ad Pompeium, Cæsarem offendisse; reuersione in Italiam, Pompeianos: ut ob has causas locum sibi neque apud Cæsarem fore, neque apud Pompeianos sperare possit. PROXIMI] frater Quinctus, uxor Terentia, gener Dolabella. Quintus filium miserat, qui eum apud Cæsarem accusaret; odiumq; acerbissimum, & nocendi uoluntatem ostenderat. Terentia fa-

cultates consumpserat. Dolabella tribunatum im probe gerebat. de Quincto, 175: 176: 177. 179: 180: 182: 183. de Terentia, 181. 184. 184: & in epistolis, quæ Familiares appellantur, epistola penultima libri I I I I. de Dolabella, 178. 179. 180. 184. & Dio libro X L I I. Plutarchus etiam in Cæsare. Recte igitur dicit, proximos nouum sibi dolorem attulisse, cum curare potius, quantum in ipsis esset, ueterem animi ægritudinem deberent. QVOD longum non erit.] significat, se aut in tantis molestiis non diu posse uiuere, aut in alias terras uelle migrare.

185.

CVNCTI] Maffei liber pro, cuncti, habet, eunti: Vbaldini, euntes. SCRIPSIT apud epistolas] deprauata uerba; neque secus uetera exemplaria, nisi quòd, scripsit, Maffei liber, & qui Bessarionis fuit, habent. MISERVM ea] Caualcantis liber, miserrima. locus est ab omni parte corruptus. SIMILE natum] Vbaldini liber, ita leuatum. meum iudicium nõ interpono. propterea quòd sensum uidere non possumus, cum ea, quæ proxime præcedunt, & ipsa propter mendum obscura sint, & hæc, quæ consequuntur, iisdem tenebris inuoluant. CONSILIO dando: attamen] tale illud est 204: Tuas literas hodie expectabam, nihil equidem ut ex iis noui: quid enim? ueruntamen. aliaq; alibi eiusdem generis. CAECI fuimus] cum eam Terentiæ dedimus. Cicero diuortium cum Terentia facere noluerat, ne secundam pensionem daret: quanquam Atticus auctor esset, ut omnino diuortium faceret. deinde, ne Terentia egeret, secundam pen

sionem

sionem dedit, neque tamen diuortium fecit. quod ita esse, constat ex epistola, quæ ante superiorem proximam legitur: in qua hæc sunt uerba: Placet mihi, & idem tibi, nuncium remitti. petet fortasse tertiam pensionem. ALIVM mallem] recordatus orationem esse de præteritis, sententiam non perfecit; quodq; instituerat dicere, omittens, intulit; Sed præteriit. QVOD sit in tuto,] hoc iterauit superiore proxima epistola, cum dixit: Seponi, & occultari possunt, ut extra ruinam sint eam, quæ impendet. NEQVE satis multa ex supellectile] non dicit supellectilem parum multam esse, sed parum multa esse in supellectile, quæ pretii maioris sunt, & seponi debeant. NEC VLLA FORE conditio pacis, eaq;, quæ sunt, etiam sine aduersario peritura:] ponit duas causas, cur uideatur adesse extremum: primum, quòd inter Cæsarem & Pompeianos pacis conditio nulla erit, & omnino decernetur armis: deinde, quòd, etiam si bellum à Pompeianis non fit, tamen hæc uel sine aduersario peribunt. corruant enim necesse est, cum nullo iure, nullis legibus nitantur. Et hoc dicit, quia, cum Cæsar bello Alexandrino detineretur, in urbe propter contentiones tribunicias ad arma uentum erat; &, militibus in ciuitatem receptis, per uim omnia gerebantur. Dio lib. XLII. & Hircius lib. IIII.

IN LIBRVM XII.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 185.

A D CONSTITVTVM] secundum constitutum, prout constituimus. et prætermittit loci nomen, ubi v. cal. esse constituerat; quòd hac de re cum Attico ante discessum locutus erat, ut nominare necesse non esset: nam cum dicit, v. cal. igitur; aduerbium, Igitur, hoc desiderat, ut una locuti sumus, ut tu scis me constituisse. et obseruandum est, constitutum, esse uerbum iuris, ut in oratione pro Cæcina, Qui ad constitutum experiendi iuris gratia uenissent. et pro Cœlio, Cum sit iis confitendum, nunquam se ne congressu quidem, & constituto cœpisse de tantis iniuriis experiri. nam in iudicium alter alterum uocabat die constituta. et quoniam sæpe accidit, ut ii, qui litigant, non eo die, quem sibi ad agendam causam constituerunt, iudicio disceptent, sed in alium diem differant: ideo in epistola ad Marium, tralatione à litigantibus sumpta, dixit, Si quòd constitutum habes cum podagra, fac in alium diem differas: hoc est: Si tu fortasse his diebus, quibus nos una futuros

ros eſſe uides, podagræ medicinam facere conſtitueras: differ in alium diem: ne te ex curatione infirmum & languentem offendamus; ſed bene ualentes, hilarius & liberalius uiuere poſsimus. CVRRERE] Romam: quò hæc epiſtola data eſt, ut ea, quæ ſubſequuntur, declarant. QVOD quidem ipſum] oſculum. & uidetur hoc in loco oſculum non baſium ſignificare, ſed paruum os, cum ſequatur, garriat. QVID garriat] apte, garriat, de puella: nam infantes, cum loquuntur, hilaritate quadam & ſono uocis auiculas uidentur imitari: itaque quod auium proprium uerbum eſt, eleganter ad puellam tranſtulit. SIN ruſticatur] hinc apparet, hanc epiſtolam Romam eſſe miſſam. nam hoc intulit, cùm certum neſciret utrum Romæ Attica cum patre, an in prædiis eſſet ſine patre. AVT ſcribes ſalutem, aut nunciabis] ſcribes, ſi ruſticatur: nunciabis, ſi tecum Romæ eſt. NOCTVABVNDVS] qui de multa nocte ambulaſſet. SCILICET] hoc in loco, Scilicet, aſſeuerationem ſignificat, ut in epiſtola ad Lentulum, Me in ſummo dolore, quem in tuis rebus capio, maxime ſcilicet conſolatur ſpes, quòd fore ſuſpicor, &c. Et ad Atticum, 58. De Lentulo ſcilicet ſic fero, ut debeo: uirum bonum, & magnum hominem perdidimus. QVOD ſcribis, igniculum matutinum] igniculum matutinum γεροντικὸν eſſe, Atticus ſcripſerat: itaque ſe, qui ſenex eſſet, more ſenum eo delectari. Cui Cicero reſpondens, Eſt id quidem, inquit, γεροντικὸν; ſed γεροντικώτερον memoriola uacillare. id eſt, tu quidem in eo ſenem te eſſe oſtendis, quòd igniculo matutino uteris; ſed multo magis,

quòd memoria uacillas, (hoc autem uitio senes ple
runque laborare solent) cum, quibus ego diebus ad Axium, ad te, ad Quinctũ fratrem literas dederim, sis oblitus. non enim iis diebus dedi, quibus ipse putas, sed IIII. cal. ad Axium, III. ad te, V. ad fratrem. Videtur autem, cum hæc epistola scripta est, anni tempus id fuisse, ut frigoris aut nihil, aut parum admodum esset; cum supra dixerit, Sin rusticatur. rusticari enim, tempestate frigida, non solemus; neque, Atticum filiolam infantem hieme rusticatum misisse, uerisimile est. Hoc attexere non alienum putaui: ut intelligatur, eo tempore igniculo matutino uti, plane γεροντικὸν fuisse. nam cum frigoris aliqua uis est, tum igne uti non dicetur esse γεροντικὸν: siquidem id non à solis senibus, sed omnino ab omnibus necessario fieri uidemus. IDEST V. cal.] teneo meum institutum, ut sine libris antiquis nihil affirmem: quid tamen, si legatur, II. cal. hoc est, prid. cal. ut ordo continuetur, IIII. III. II. est autem & aliis in locis hic error ortus, ut ego opinor, ab huiusmodi causa, quòd librarii, ubi scriptum uidebant II, opinione decepti u literam esse putarunt, & u pro II reposuerunt: deinceps alii peritiores, cum u intelligerent antiquam notam esse oportere, V fecerunt. HOC igitur habebis, noui nihil] aduerbium igitur quò spectet, obscurum est. connecti enim cum superioribus non potest. sed, ut ego arbitror, ad Attici epistolam refertur: in qua huiusmodi aliquid fortasse posuerat, Scribes ad me, si quid habebis. cui Cicero respondens, Hoc igitur, inquit, habebis, noui nihil. HIC rumor est,] epistolæ initium fecimus. nam ante, quasi pars esset

præcedentis epistolæ, continuata oratione legebatur: in quo illa inter se pugnare nemo animaduerterat, quòd cum ita dicat; Hoc igitur habebis, noui nihil: deinde, res nouas adscribens, infert; Hic rumor est, T. Murcum &c. Atque etiam illa minus inter se cohærere non intelligebatur, quòd superiora scripsit uilla egrediens, cum Atticus esset Romæ; hæc autem in urbe, cum Atticus, ut opinor, rusticaretur, Romæ certe non esset. unde illud, Habes quæ, dum tu abes, locuti sunt. et illud, De uia recta ad me. quare hanc partem, quæ antea præcedenti epistolæ continens & adiuncta fuerat, non sine causa, ut alteram epistolam, à superioribus separatam uoluimus esse. T. MVRCVM] quem postea C. Cassius in suas partes traduxit; mox falsis criminibus insimulatum Sex. Pompeius, Magni filius, in Sicilia interfecit. Appianus appellat Sextum, non Titum; Cicero, Lucium, 188. Paterculus prænomen non ponit. LOCVTI sunt] Romæ. LVDI] forte in honorem Fortunæ, quæ Præneste colebatur. TRANSACTA] in Africa. interea, inquit, depugnatum fortasse est in Africa, quò Cæsar mense Decembri contra Pompeianos, Scipione imperatore bellum renouantes, traiecerat. Hirtius uero & isti ludos curant, cœnisq; ac deliciis se dant, de rerum exitu non laborantes; quasi certi sint Cæsarem uicisse. O miros homines, subsequitur, cum ironia; quòd fatui plane sint, qui tantis in rebus tam securo animo dies traducant. manifestum autem est, de bello Africano intelligi; quoniam Alexandrinum confectum iam erat; Hispanum uero significari non potest; quòd ei bello Hirtius interfuit

fuit, ut ex ipsius ad Balbum epistola coniicitur. hic autem Romæ Hirtium fuisse, apparet ex his uerbis, Ibi Hirtius, & isti omnes. AT BALBVS ædificat] ostendit Cæsarianos Africanum bellum nihil timere, cum alii ludis operam dent, alii etiam ædificent; quod maiorem animi securitatem significat: quandoquidem ædificare non solet, qui rerum mutationem pertimescit. τὸ γὰρ αὐτῷ μέλει; quid enim ipsi curæ est? ita, inquit, Balbus ædificat; quasi non curet in Africa quid agatur. NONNE βεβίωται;] Balbus, quo modo ipse sentit, qui non recta, se uoluptaria quærat, præclare uixit. tu autem nondum deliberasti, quo modo sit uiuendum. Βεβίωται, præclare acta uita est. nam uiuere quandoque ualet iucunde uiuere. unde illud, Cum Pansa uixi: & illud, Quando uiuemus? Non ne uides, inquit, Balbo cum uoluptate uitam esse traductam? at tu interea dormis: non explicas quo modo uiuendum tibi sit: cum Balbus iam uixerit. DORMIS] non decernis, quo modo sit hæc uita traducenda. EXPLICANDVM est πρόβλημα] nimium diu quæris, utrum recta, an uoluptaria sequaris. hæc tibi quæstio iam explicanda est: aliquando tibi est decernendum, utram partem eligas. SI QVID actutus es] nunc enim nihil agis, quoniam non explicas, utrum in uita melius sit, quod si actutus aliquid es, & iis rebus frui cogitas, quæ tibi post deliberationem magis expetendæ uidebuntur: explicandum aliquando πρόβλημα est: qui enim semper deliberat, & quærit, hoc an illud agat; nihil unquam agit. refertur ad illud, Tu interea dormis. SI QVAERIS, quid putem, ego fructum puto] quæ-

ris utrum cum uirtute, an cum uoluptate uiuendum tibi sit: ego, si meam sententiam scire uis, puto uoluptatem esse anteponendam. Quid putem: in uita melius esse. hoc enim erat Attici πρόβλημα. Fructum: uetus liber Magnuli, Futurum. mihi, ut est in Bessarionis libro, Fructum placet, hoc est uoluptatem, & usuram commodorum. frui enim absolute positum, est præsentibus commodis & uoluptatibus uti. patet ex epistola ad Pætum lib. IX 137: Nihil, inquit, timeo: fruor, dum licet: opto, ut semper liceat. IAM te uidebo] cito enim Romæ eris. AD ME] domum meam. SIMVL enim & diem Tyrannioni constituemus] Tyrannio grammaticus fuit eruditus, qui librum scripsit, de quo 187: is docuit Quinctum Ciceronem filium, ut legitur in epistola ad Quinctum fratrem, lib. II 309: de eodem etiam 57. 59. Simul diem constituemus, quo die suum librum legendum nobis det. 187: Simul: una, uterque: nam eum librum legere cum Attico uolebat: Atticus postea solus legit, cum Cicero Romæ non esset. unde illa Ciceronis quasi expostulatio 187: Verum hoc fuit, sine me? subauditur enim, Tyrannionis librum te legisse; ut ex sequentibus apparet. SI QVID aliud] si quid aliud erit, quod agendum sit, agemus.

EPISTOLA II. 186.

OBDVRETVR hoc triduum,] quo seiuncti futuri sumus. obduretur, ab utroque nostrum: nam tu quoque in eodem πάθει, & in eadem molestia es; propterea quòd ut ego te inuitus, ita tu me non libenter cares. Expectabat autem Cicero eum in Tusculano.

sculano. QVOD ita est profecto] in eodem πό-θῳ te esse. DE AVCTIONE,] post auctionem refertur ad uerbum, uenias. auctioni autem, quam Meto facturus erat, Atticum adesse Ciceronis inter erat. nam Meto illa auctione proscripti bona, sibi à Cæsare dono data, uenditurus erat, ut Ciceroni sol ueret quod debebat. de hoc latius paulo post. ET QVO die] forte rectius, Aut quo die. CVM libellis] oblecto, VENNONII] hunc Cicero, uel Atticus potius in Ciceronis libro I. de legibus, exilem in historia dicit esse. NE NIHIL de re,] quasi hæc superiora, quæ proxime scripsit, uerba sint, non res. aut, De re, quam nunc agimus, id est de expediendo nomine Metoniano. Meto enim Ciceroni pecuniam debebat, 204. NOMEN illud, quod à Cæsare] quod Cæsaris beneficio recuperaui: nam Cæsar ei concesserat, ut à Metone suum nomen posset exigere. alioqui nemo non intelligit, quàm difficile fuisset Ciceroni, homini Pompeiano, exigere pecuniam à Metone, qui partes Cæsaris secutus erat: cum Pompeiani his temporibus summo in beneficio ponerent, si uitam ipsam tueri possent. ideo dicit, nomen illud, quod à Cæsare, subintellige, recuperaui, cum amissum uideretur. Et obseruandum est, Nomen, hoc in loco significare id, quod nobis debetur; alibi id, quod nos debemus. itaque &, exigere nomina, dicitur, pro exigere id, quod nobis debetur: &, dissoluere nomen, pro dissoluere id, quod ipsi debemus. libro I. in Verrem: Cum reperiretur, pecunias sumpsisse mutuas, nomina sua exegisse, prædia uendidisse. Pro Plancio: Vtrum igitur, me conturbare oportet;

tet; an ceteris; cum cuiusque dies uenerit, hoc nomen, quod urget; nunc, cum petitur, dissoluere? TRES habet conditiones] tribus modis expediri nomen illud potest. EMPTIONEM ab hasta,] Cæsar proscripti bona dono dederat Metoni. quorum auctionem Meto cum facturus esset, possum, inquit Cicero, emere ab hasta, id est emere in auctione; (nam hasta ponebatur, ubi auctio fiebat) & accipere ex iis bonis quantum satis sit pro ea summa, quæ mihi à Metone debetur. PERDERE malo:] quàm emere ab hasta proscripta ciuis bona, quod turpe erat: eoq; nomine M. Crassus, ille qui à Parthis cæsus est, male audierat, quòd Syllanis temporibus multorum ciuium proscriptorum bona solus fere propter auaritiam emisset: unde opes illæ immanes, & inuidiosa pecunia breui congesta. HOC ipsum puto esse perdere.] non solum, inquit, in hac emptione turpitudo inesset, sed etiam, ut puto, iactura. nam si dominus commutabitur, quæ de bonis proscriptorum empta fuerint, rata non erunt. itaque hoc ipsum, emere ab hasta, puto esse perdere. Hinc patet, auctionem illam, quam Meto facturus erat, de proscripti bonis fuisse, cum in ea turpitudinem inesse Cicero dicat: quod cum ita sit, sequitur ut Cæsarianus fuerit Meto. non enim Pompeianorum bona, nisi suarum partium hominibus, Cæsar dedisset. recte ergo illud exposuimus, Quod à Cæsare. DELEGATIONEM à mancipe annua die.] ex tribus conditionibus, primam posuit, cum dixit, Emptionem ab hasta. nunc secundam persequitur. secunda, inquit, cōditio est, si alius ea bona, quæ in auctione uendentur, emat; eamq;

eamq; pecuniam, quam Metoni pro emptione debebit, mihi ad annum se esse numeraturum promittat Metone ipso concedente. Hæc est quam uocat delegationem à mancipe; propterea quòd ea ratione Meto non ipse Ciceroni pecuniam soluisset, sed solutionis faciendæ curam delegasset mancipi, id est ei, qui illa bona in auctione emisset. mancipes enim dicuntur, qui aliquid in auctione emunt. Delegationem, igitur, à mancipe, translata solutione à Metone ad mancipem. Annua die, ad annum. hoc propterea scribit Attico, qui auctioni affuturus erat; quo facilius inueniatur qui emat, cum sciat se pecuniam non præsentem, sed annua die soluturum. QVIS erit, cui credam?] quem mancipem homini Pompeiano præstaturum putem, quod promiserit? AVT, quando iste Metonis annus ueniet?] iste, cum indignatione dixit; quia Meto, cum se antea soluturum esse ad annum promisisset, nunquam tamen soluerat: quasi dicat: annus iste mancipi ad soluendum concessus, uereor ne Metonis annus futurus sit, cuius quidem exitus nunquam uenit. Alludit autem ad annum Metonis Atheniensis Mathematici, qui constabat ex annis XIX. VECTENI; conditione, semisse,] tertia conditio Metoniani nominis explicandi. Faciat, inquit, Meto, quod Vectenus debitor meus facit, pendat mihi semissem usuram pro ea pecunia, quam debet. Si hoc faciet, acquiescam; de exigendo nomine non agam, de sorte nihil instabo. Vectenum autem debuisse pecuniam Ciceroni, locus ille in libro XV. 244. satis ostendit: Vectenum, ut scribis, & Faberium foueo, duos enim debitores simul nominat:

minat: (nam de Faberii nomine ſæpiſſime in his libris) à quibus ne acerbius exigeret, Ciceroni Atticus ſcripſerat. SEMISSE] ſemiſſis uſura eſt, cum pro centum aſſibus(aſſis autem ad noſtratis pecuniæ rationem redactus, quadrantes æreos tres efficiet) ſemis aſſis, id eſt dimidius aſſis, ſingulis menſibus penditur. quòd ſi ad annuam uſuram ſubducamus, aſſes ſex in anno pendentur. cum igitur pro centum nummis aureis dimidius nummus aureus in menſe pendetur; ſi hæc ſumma in aſſes diuidatur, pendi pro centenis aſſibus dimidium aſſem reperietur. itaq; ſemiſſis uſura ſemper dicetur, cum pro centum nummis, ſiue argenteis, ſiue magni pretii ſiue parui, dimidius uſuræ nomine pendetur. σκέψαι] conſidera: quid? hoc uidelicet, de tribus conditionibus, quas poſui, quæ tibi magis è re noſtra uideatur eſſe. ISTE] Meto: à quo auctionem fieri uellem, ut inde mihi ſatisfaceret. AVCTIONEM nullam faciat] plus dixit, quàm ſi dixiſſet, Auctionem non faciat. Nullam, quaſi me contempto, de ſolutione minimum laborans. LVDIS factis] Præneſte, quibus de ludis in epiſtola, quæ proxime præcedit. CLYPO] nomen puto eſſe debere Cæſariani alicuius potentis, quem ludis Præneſte factis putaret Cicero Romam aduolaturum, ut Metoni ære alieno laboranti ſubſidio eſſet. NE TALIS uir ἀλογηθῇ] ne Meto negligatur: ne ſcilicet ego eum ad pecuniam, quam debet, perſoluendam poſſim cogere. Talis uir, ἡρωικῶς. μελήσει] curabis: curæ erit: de hoc uidelicet Metonis nomine.

EPI-

EPISTOLA III. 186.

Restitutus est mihi dies festus:] cuius iucunditatem abstulerat metus inualetudinis tuæ; quoniam quidem, te sibi rubicundiorum & inflammatiorem esse uisum, Tiro dixerat. est igitur is dies mihi restitutus, postquam ex tuis literis, nunc tibi satis recte esse, cognoui. Non enim recte se ualere Atticus scripserat, sed satis recte: cum in extrema epistola Cicero dicat, Adhibe ad conualescendum eam prudentiam, quam ad omnes res soles. Addam igitur, ut censes, unum diem] ad id tempus uidelicet, quod hic manere constitueram. nam, nisi ita facerem, unus dies amissus esset. quem hac ratione recuperabo, si unum addam. Et sciendum est, Ciceronem hic festos appellare eos dies, quos ruri ageret, propterea quòd feriaretur ab omnibus negociis; quemadmodum in urbe festis diebus fieri soleret. Vt censes] quia cum Cicero scripsisset, angi se propter Tironis sermonem de Attici rubedine, eoq; factum esse, ut festum diem amiserit, cum hilaritate illa, ad quam nos dare festis diebus solemus, frui minime potuerit: rescripsit Atticus: Adde igitur unum diem, ut restituatur tibi is, quem amisisti: cum intelligas, de inualetudine mea timendum tibi non esse. De Catone πρόβλημα ἀρχιμήδειον est.] librum de Catonis uita scribere instituerat: sed ait difficile opus esse, quales Archimedis quæstiones: propterea quòd assequi non posset, ut Cæsarianos eo libro non offenderet. Non assequor] laboro, & contendo; sed non assequor ut scribam, non dicam quod libenter, sed quod æquo animo

animo tui conuiuæ possint legere. itaq; difficili in lo co uersor, quemadmodum ii, qui Archimedis quæstionem aliquam explicare conantur. TVI conuiuæ] Cæsariani, Balbus, Hirtius, & alii: quos habere in conuiuio sæpissime solitus es. RECEDAM] sensus est. Si Catonis sententias, quas de rep. dixit, & consilia, quæ item de rep. habuit, omittam; eiusq; grauitatem & constantiam minus, quā ueritas postulat, laudare uelim: tamen hoc ipsum audire molestum illis erit: id est, hac ipsa Catonis laude, quamuis imminuta, tamen offendentur: nullam enim prorsus eius mentionem fieri uellent.

186.

NISI hæc ornata sint,] hæc, grauitas & constantia Catonis in administranda rep. ornata sint, ornate scribantur. πρόβλημα ἀρχιμήδειον est de Catone scribere. nam si eum φειδῶς, hoc est parce, tenuiter, non ut ueritas postulat, laudabo, tamen Cæsarianos offendam: sin uere, multo magis: propterea quòd laudare eum uere non possum, nisi hæc laudibus illustrem: laudibus autem illustrari debent ob hanc causam, quòd illi ea, quæ nunc sint, & futura uiderit; &, ne fierent, contenderit; &, facta ne uideret, uitam reliquerit. ATEDIO] Cæsari, ficto nomine, et fortasse idem, de quo 193: PROBARE] ostendere, & persuadere, recte esse factum. quasi dicat: Ex his nihil erit, quod Cæsar non reprehendat: itaque eum offendam, si scriptis illa persequi uoluero. Hæc epistola post confectum bellum Africanum scripta est: siquidem Catonis interitum ostendit, qui, audita Cæsaris uictoria, Vticæ se ipse occiderat.

PISTOLA IIII. 186.

LVPERCO filio,] Romæ Lupercalia sacra ad expiandos manes mense Februario celebrabantur. inde Luperci, qui ea sacra Lupercalibus in Lupercali facientes, hac illac nudi cursitabant. ipsa uero Lupercalia à Lycæo Arcadiæ monte dicta, ut Ouidius scribit, transtulisse in Italiam Euandrum Arcadem Liuius refert. sed ab Ouidio & Liuio Sex. Pompeius discrepat, qui à Lupercis, amiculo Iunonis, id est pelle caprina, nomen accepisse tradit. De Lupercis & Lupercalibus Varro, Sex. Pompeius, Liuius, Plutarchus, Ouidius de fastis, Cicero pro Cœlio, & in Antonium. STATIO] Quincti Ciceronis liberto: quem, cum in Asia prætor esset, maxime propter fidelitatem manumiserat. De hoc in epistola, quæ est ante penultimam lib. I. ad Quinctum fratrem; & in ea, quam ad Marcum fratrem Quinctus scripsit, libro XVI, ad Tironem. DVPLICI dedecore] duplex enim dedecus, & filium & libertum Lupercos habere, qui ea sacra non nisi summa lætitia & hilaritate Lupercorum more celebrarent: cum in tantis patriæ ruinis non lætari bonum ciuem, sed lugere conueniret. TERTIVM] Lupercum. O STVLTITIAM] Quincti fratris. NISI mea maior esset] qui, patria tyrannide oppressa, tamen hic maneam. mihi enim uiro consulari, uindici olim inimicorum reip. qui pro patria tantas res in consulatu gessi, tam acrem libertatis defensorem in omni uita sum professus, multo minus concedendũ est nunc tyranno seruire, quàm

Quincto

Quincto fratri, Lupercum esse filium, pati. itaq; maior, quàm illius, stultitia nostra est. QVOD autem osim hanc rem, ἔρανον a te.] osim, dixit, pro ausim, comicorum more. Quod, inquit, ausim sub tyranno uiuere, mandatum hoc à te habeo. tu enim mihi hoc in mandatis dedisti, ne discedam; sed in patria potius, quàm externis in locis, uiuam. ἔρανον autem ualet mandatum, auctore Suida, qui ἔρανος idem scribit esse, quod ἐντολή. alibi aliud significat: sed hic sententia postulare uidetur, ut pro mandato accipiamus. et dixit, Osim, quasi turpe quiddam. FAC, NON ad διψῶσαν &c.] Quinctus, inquit, lætatur, quòd filium Lupercum uideat. miror. res enim est eiusmodi, ut, propterea ualde lætari, stultum sit. uerum fac & amplam rem esse, & honorificam: nunquid eum decet, cum resp. perierit, ulla ex re uehementius lætari; præsertim cum & ipse hoc tempore, qui lætatur, summa ex rei familiaris angustia laboret? hoc autem Cicero μεταφορικῶς protulit, his uerbis: Fac eum non ad aridum lætitiæ fontem, sed ad Pirenen, id est ad uberrimum, uenisse: (Pirenen enim pro uberrimo fonte posuit; siquidem, cum & continue more fontium scateat, & aquas, ut Strabo refert, non diffluentes habeat, sed stantes, uberrimus sit necesse est) ἄμπνευμα σεμνὸν ἀλφειοῦ πειρήνην haurire? in tantis suis præsertim angustiis? uerba sunt Pindari in Nemeis non de Pirene, sed de Arethusa fonte; quia in Achaia terra absorptus Alpheus fluuius, diuq; subterfluens, tandem erumpit apud Syracusas in fontem Arethusam: ut, quasi graui pressus onere, tum demum respirare uideatur. ideo uocauit Pindarus Arethusam

ἄμπνευμα σεμνὸν ἀλφειοῦ κρηνῶν. quo modo & hic legendum uidetur: ut non de Pirene loquatur Cicero, quæ non eſt ἀλφειοῦ ἄμπνευμα; ſed ad Arethuſam ſermonem conuertat.. & recitat uerba græca in Attici literis uſurpata. quod apparet, quia ſubiungit, Vt tu ſcribis, alioqui eſſet μνημονικὸν ἁμάρτημα, ſi Pindari uerba, de Arethuſa prolata, Cicero de Pirene dicta acciperet. CATO] liber, quem ſcripſi de Catonis uita. SED etiam Baſſum Luciliumſua] ſubintelligitur, delectant. Senſus eſt: Catone meo delector, ſed fortaſſe ſine cauſa, quando etiam Baſſum Lucilium, malum ſcriptorem, ſua delectant. DE COELIO, tu quæres, ut ſcribis.] Ciceronis conſilium erat, ut omnia, quæcunque poſſet, ſiue è ſupellectile, ſiue ex argento, in auream pecuniam redigeret; ut ſcilicet temporibus tam incertis, tamq; periculoſis, cum unius libidine cuncta gererentur, rebus ſuis contractis, & paratior eſſe ad omnem euentum, & facilius cauere ſibi poſſet. aurum hoc non niſi ab argentariis poterat cogere. et quoniam in huiuſmodi rerum tractatione minus ipſe uerſatus, in auro timeret, ne ſibi ab argentariis imponeretur: Attico huius generis intelligenti, & ad hanc rem uſu peritiſſimo, conficiendi negocii curam delegauerat. Hæc, ut argumentum eorum, quæ ſequuntur, præponere non alienum fuit. nunc ad Ciceronis uerba. De Cœlio: argentario. Quæres: num aurum nobis dare poſſit. quanquam non hoc modo uidendum tibi eſt, num dare poſſit; ſed illud etiam, num daturus bonum ſit, non adulterinum. hoc enim ſignificat id quod ſequitur, Noſcenda eſt natura, non facultas

modo: subintellige, Cœlii. unde illud in epistola sequenti: De Cœlio, uide quæso ne quæ lacuna sit in auro. Quod autem dicit, Ego nihil noui, ualet hoc, Ego in huiusmodi rebus plane sum rudis: itaque tu quæres. Iterat in eadem epistola quæ sequitur, cum dicit, Ego ista non noui. Hunc locum alii aliter interpunxerant, ut ita scriberent, Noscenda est natura, non facultas. modo de Hortensio, &c. nos, sententiam, ut putamus, meliorem secuti, distinctionis notam loco mouimus. DE HORTENSIO, & Virginio tu, si quid dubitabis.] hos quoque argentarios puto fuisse. Tu: subaudi, quæres: quæres autem hoc, num uiri boni sint, & num in auro, quod daturi sunt, uitium timere possimus. SI QVID dubitabis] hoc dicit, quia ipse non admodum dubitabat. nam infert, Etsi, quod magis placeat, ego quantum aspicio, non facile inueneris. CVM Mustella] ages: forte Mustella & Crispus coheredes erant. itaque agi cum Mustella non poterat, nisi & Crispus, eiusdem hereditatis particeps, adesset. etiam pagina 204. De Crispo, inquit, & Mustella uidebis. et uelim scire: quæ sit pars duorum. Quo in loco hereditatem significari, manifestum est, cum dicat, Quæ sit pars duorum. AD AVLVM scripsi,] et a Pisone argentario aurum sumere Cicero uolebat, hoc agebatur, interprete Aulo. et quoniã res diutius ducebatur; puto quod argentarius Piso in permutatione facienda lucra usitatõ contentus esse nollet, sed aliquanto plus peteret: Cicero. qui rem ad exitum uellet perducere, ad Aulum scripsit, ut per eum Pisoni demonstraret, se optime nosse, quantum pro auro, quod ab argen

tariis permutatione acciperetur, dari soleret: ut sci licet Piso, cum uideret Ciceronem, qui collybi ra tionem bene nosset, non facile adductum iri, ut præ ter consuetudinem penderet; æquiora postularet. Pisonem autem argentarium fuisse, ostendit etiam locus ille in libro XIII. 205. Pisonem, sicubi de auro. Et ille 206. Si quid poteris, cum Pisone con ficies: Aulus enim uidetur in officio futurus. Sem per enim, ubi quid agendum erat cum Pisone, Auli opera, qui Pisoni familiaris esset, utebantur. QVAE bene nossem de auro] quantum scilicet pendi soleat ab iis, qui ab argentariis permutatione aurum sumunt. non enim hoc dicit, ut ostendat aurum se nosse, cum supra dixerit, Ego nihil noui: & infra, Ego ista non noui, referens ad aureæ pecuniæ cognitionem: sed ideo dicit, ut collybi rationem sibi notam esse ostendat. DEMONSTRAREM] per Aulum interpretem. TIBI enim &c.] ratio, cur ad Aulum scripserit. Videbam, inquit, idem quod tu, & hanc rem nimium prorogari, & mea referre, ut conficeretur. ISTVD] hanc rem, quam cum Pisone agimus interprete Aulo. OMNIA contrahenda] id agendum, ut omnia negocia ad exitum perducantur. Contrahenda, μεταφορικῶς, ne longius abeant. Te quidem, &c. quoniam dixit, Istud nimium diu duci, ideo hæc subscribit, ut ostendat, Attici id negligentia non fieri. TVBVLVM] de hoc L. Tubulo in oratione pro M. Scauro his uerbis: Si mehercule iudices pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratissimum, & audacissimum fuisse accepimus; tamen non timerem, uenenum hospiti, aut conuiuæ si diceretur

ceretur cœnanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset. quem locum Pedianus exponens, Lucius, inquit, hic Tubulus prætorius fuit ætate patrum Ciceronis: is propter multa flagitia, cum de exilio accersitus esset, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. Hæc autem de Tubulo & de Scæuola Cicero quærebat ab Attico, ut ad libros de finibus uteretur, quos tunc in manibus habebat. nam libro II. ubi differentiam ostendere uult inter improbum, & callidum imptobum; exempla ponens, de L. Tubulo ita meminit, ut de improbo, de Q. Pompeio; ut de callido improbo. An tu, inquit, me de L. Tubulo putas dicere? qui cum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scæuola tribunus pl. ferret ad plebem, uellent ne de ea re quæri? quo plebiscito decreta est consuli quæstio Cn. Cæpioni. (Sic enim legendum est, non Scipioni) profectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus: erat enim res aperta. non igitur de improbo, sed de callido improbo quærimus, qualis Q. Pompeius in fœdere Numantino inficiendo fuit. Hæc Cicero: qui cum ignoraret, quo crimine Tubulus esset accusatus, quæsiuit ab Attico his uerbis, Si poteris, Tubulus quo crimine, subaudi, accusatus fuerit. Atticum rescripsisse apparet, Quòd prætor quæstionem exercens inter sicarios, pecunias cepisset ob rem iudicandam. itaq; Cicero, ut ostendimus, in libro de finibus scripsit. TRIBVNVS PL.] quo in tribunatu de Tubulo ad plebem tulit. PVTO, CAEPIONE, ET POMPEIO] recte

putabat, ex causa, quam subscripsit. nam cum P. Furio, Sex. Atilio cos. prætor fuerit, inter tribunatum autem & præturam quatuor consulatus, id est quatuor anni intersint: Cæpione & Pompeio cos. tribunum fuisse necesse est. ideo dicit in libro II. de finibus, Anno proximo, cum ab Attico certior factus esset, Cæpione & Pompeio cos. tribunum Scæuolam fuisse; Cæpionem autem & Pompeium post Metellum, & Maximum, id est post annum, quo Tubulus prætor fuit, consules sciret proxime fuisse. DABIS igitur tribunatum] scribes quibus consulibus Scæuola tribunus pl. fuerit. Atticum rescripsisse constat, Cæpione & Pompeio, ut supra ex libro II. de finibus proxime ostendimus. TVBVLVS quo crimine] subintellige, fuerit accusatus à Scæuola tribuno pl. Hic erratum erat in omnibus libris, quos uidimus, & manuscriptis, & impressis. nam pro Tubulus, uel tabulis, uel Tubulis, uel Tribulis legebatur. coniectura usi sumus, & Tubulus, recte, ut opinor, reposuimus. L. LIBO, ille, qui de Ser. Galba,] L. Scribonius Libo rogationem tulit in Ser. Sulpicium Galbam, quòd prætor Lusitanos contra interpositam fidem occidisset. Hoc Cicero in Bruto, & Val. lib. IX. sed aliteris, qui epitomen facit ex lib. Liuii XLIX. Qui de Ser. Galba: ad populum tulit. Hic est Galba, quem Cicero in libro de claris oratoribus artificium & uim ad animos eorum, qui audirent, delectandos aut permouendos principem ex Latinis habuisse dicit. CENSORINO, & Manlio,] hinc apparet, gentem Manliam & patriciam fuisse, & plebeiam: siquidem cum huic Manlio prænomen fuerit

rit Marcus, patricius esse non potest: quoniam gentis Manliæ decreto iam ante cautum fuerat, ne quis patricius Marcus Manlius uocaretur, ut in prima Philippica Cicero tradit. aut igitur Manlius hic plebeius est: aut, Manilius, legendum; ut etiam libro I. Academicarum quæstionum: quo in libro ita scriptum est: L. Censorinum, eum, qui consul cum M. Manilio fuit. Hæc superiora cum iam essent impressa, aliquanto post in fastis Romæ repertis non Marco Manlio, sed Manio Manilio notatum esse uidi. IN BRVTI epitoma Fanniorum scripsi:] locutio, qualis illa ad Trebatium: In equo Troiano scis esse in extremo. In Bruti igitur epitoma erat in extremo, Fannium, qui scripsit historiam, generum esse Lælii: id Cicero ita scripsit, Brutum auctorem secutus, cum etiam de Q. Hortensio idem accepisset. IN BRVTI epitoma] ante has dictiones in omnibus libris uerba extant hæc, Epitome Bruti Fanniana: quas, ut ociosas, & eorum quæ sequebantur, glossema, sustulimus. FANNIANORVM] rerum à Fanniis gestarum, uel quæ in Fannia gente memoria dignæ acciderunt. nam si homines intelligeret, Fanniorum dixisset. Sic etiam illud accipio, quod est in libro sequenti 207. Epitomen Bruti Cœlianorum uelim mihi mittas. Alioqui, cum dicimus, Fanniani, Cœliani, Sulpiciani, Iuliani, & similia; intelligimus homines ex Fannia, Cœlia, Sulpicia, Iulia familia in aliam familiam adoptatos. quòd si quis librum, aut epitomen scriberet de illustribus in aliqua familia uiris, ut puta de iis qui in Fabia, Cornelia ue gente insignes ad laudem fuerunt: nunquid ita loquetur,

retur,

retur, ut diceret, Fabianorum librum, aut Corne-lianorum epitomen? si diceret, non recte. at uero, Fabiorum librum, & Corneliorum epitomen, recte diceret. unde illa Nepotis in Attici uita, de Iunia familia librum scripsisse, itemq; de Fabiis, & Corneliis. HVNC Fannium] C. Fannium Marci filium. Hunc: cuius historiam habemus. SCRIPSERAM] in libro de claris oratoribus. LAELII] hic est, qui cum Scipione Africano inter paria amicorum celebratur: cuius nomine librum de amicitia Cicero inscripsit. γεωμετρικῶς] argumentis & rationibus apertissimis, quemadmodum geometræ solent. BRVTVS, & Fannius] libri à Bruto & ipso Fannio scripti. BONO auctore Hortensio] hic est Q. Hortensius orator, ætate sua post Ciceronem in eloquentia princeps. augur Cicero in collegium cooptauit, & inaugurauit: consul fuit cum Q. Metello Celere: obiit L. Aemilio Paullo, C. Claudio Marcello cos. cum Cicero ex Cilicia decederet, ut scribit ipse in procemio libri de claris oratoribus. quo in libro multa de eodem Hortẽsio, itemq; in fine libri III. de oratore. BONO auctore] historiæ perito, ut ei fides habenda uideretur. alibi etiam, in hoc genere Ciceronem Hortensii memoria, cum uiueret, usum esse, apparet, ut pagina 216: Videor audisse ex Hortensio, Tuditanum in decem Mummii legatis fuisse. & 217: EXPEDIES] Fannius, qui scripsit historiam, gener Lælii fuerit, nec ne. DOLABELLAE] ex Africano bello reuertenti. ERGO & in integro omnia:] hic principium puto esse oportere alterius epistolæ. Ergo, inquit, omnia mihi in integro sunt apud Cæsa-

rem:

te: animus illius erga me nihil est immutatus, quan quam calendis Romæ non affuerim, cum senatus ha bitus est. Cupiebat autem Cæsar quam maxime, ut in senatum uenirent, qui ante ciuile bellum optima tes numerati fuerant, ut scilicet aliqua resp. uidere tur esse, quæ re uera nulla erat. quò cum Cicero nõ uenisset, quæsiuit ab Attico per literas, quo animo Cæsar id ferret. Atticus rescripsit, In integro sunt omnia. MIHI etsi calendæ uitandæ fuerunt] sensus est: Romam uenire nõ debui, & quia calendæ mi hi uitandæ fuerũt, ne in senatu adessem; & ut primas optimatium reprehensiones effugerem. Verebatur enim Cicero, ne, si Cæsare ex Africa reuerso statim Romam uenisset, & in senatu affuisset, boni eum in sermonibus uituperarent, quòd libertatis olim defensor acerrimus, tunc in senatum, qui haberetur à tyranno, uenire non recusaret. Incessionum autem ἀρχέτυπα dixit, id est, origo, & prima causa uitupera tionum: nam ante nihil cõmiserat, quo reprehendi ab optimatibus posset. Et, Incessionum, proprie: nã incessere, Festus exponit, iactu uel uerbis petere. transfertur & ad alias res: itaq; dixit Plautus incesse re herũ dolis: Salustius, incessit ambos inopia: Liuius, incessit patres timor: Idem proprie, incessere ho stes iaculis. Cum aũt locus hic Ciceronis ante esset corruptus, & in antiquo libro Caualcantis legeretur, nicasionũ; in eo quem Vbaldinus habet, meassio nũ: corrigere ausi sumus, &, incessionũ, scripsimus, una tantum litera, si quis accurate conferat, immutata. sententia quidem ita commoda est, ut aptius ni hil esse possit. CALENDAE] Sextilis: nã Cæsarẽ ex Africa reuertentem uenisse Romã VII. cal. Sexti lis,

lis, lib. v. in extremo Hirtius refert. ut calendas, quibus primum senatum habuit, quas Cicero dicit sibi uitandas fuisse, Sextilis mensis intelligi uerisimile sit. Calendis autem ut senatus haberetur, uidetur in consuetudine positum fuisse. quod indicat etiam locus ille 195. Circiter calendas affuturus uidetur. uellem, tardius. Et illud 222: Rogat magnopere, ut sim calendis in senatu. Item 259. Maxime dolebat, me calendis Sextilibus in senatu non fuisse. & 239. alibiq; non apud ipsum modo, sed & apud alios. CONFICIENDAE QVE tabulæ] tertia causa, cur Romam uenire non debuerit. conficiendæ, inquit, mihi erant tabulæ: ruri, uidelicet: nam in urbe propter occupationes non potuisset. His de causis, inquit, Romam uenire non debui: sed debui tamen, ut te uiderem: nihil enim tanti est, ut à te absim. Et dixit, Vt à te abessem, pro, ut abesse deberem. Hunc locum & mendosum, & perdifficilem correctione, & interpretatione, nisi fallor, ita illustraui, ut iis, qui hæc nostra legerint, obscurus iam esse non possit. unum mihi uideor prætermisisse, conficere tabulas quid sit: quod Pedianus declarat his uerbis: Moris fuit, unumquenque domesticam rationem sibi totius uitæ suæ per dies singulos scribere; in quo appareret, quid quisque de redditibus suis, quid de arte, fœnore, lucro ue seposuisset quoque die, & quid item sumptus, damni ue fecisset. Hæc Pedianus. eadem fere Cicero ipse in Verrem libro III. & Suetonius in Iulio; qui eum scribit seruitia politiora comparasse immenso pretio, & cuius etiam ipsum puderet sic, ut rationibus uetaret inferri.

EPISTOLA V. 186.

NE QVAE lacuna sit in auro] ne uitium sit in auro, quòd à Cœlio argentario pecunia permutanda meo nomine accepturus es. Lacuna dicitur esse in auro, cum in nummo, qui aureus uidetur, aliquid est, quod aurum non sit. quasi enim lacuna est in eo loco, ubi aurum non est: tralatione sumpta à fundis, quos lacunæ deteriores faciunt. IN COLLYBO] in ipsa permutatione. nam argentariis datur aliquid, cum pecunia permutatur. Collybum autem Pollux exponit, pecuniæ permutationem. HVC aurum si accedit] si præter detrimentum, quod in collybo patimur, etiam non bonum aurum habebimus ab argentario. HABES Hegesiæ genus, quod Varro laudat] Hegesiæ duo fuerunt, Cyrenaicus, & Magnesius; hic orator, ille philosophus. de philosopho, in primo libro Tusculanarum quæstionum, & Laertius in Aristippo: de oratore, Strabo libro XIIII. ipse in eo libro, quem inscripsit orator. quo in libro, manasse ab hoc uitium illud, scribit, in quod incidunt ii, qui numeros in oratione frequentius infringunt, atque concidunt. cuius generis sunt Varronis scripta, utpote qui Hegesiam sequeretur. quod Cicero de numeris Hegesiæ tradit, idem fere Dionysius Alicarnasseus in arte. Habes Hegesiæ genus: Hegesiæ librum Cicero ad Atticum miserat. Vides, inquit, Hegesiæ scripta cuius generis sint. QVOD Varro laudat: sine causa, scilicet: nam uidetur hoc significare: Nunc Hegesiæ librum legens, intelligis, quàm recte eum Varro laudet. VERVM

hoc

hoc fuit, sine me?] subaudi, te legere Tyrannionis librum. & dixit, uerum, pro æquum, quo modo & in epistola prima libri II. LVES] correxeris. nam luere hoc in loco id fere ualet, ut illud libro V. de finibus: Lucretia stuprum per uim oblatum uoluntaria morte luit. TVA admiratio] scripserat enim Atticus, se Tyrannionis librum cum admiratione legisse.

187.

AMO enim πάντα φιλόδημον:] ratio, cur Attici admiratione delectatus sit. amo enim, inquit, quicunque popularium suorum studiosus est. popularis autem erat Attici Tyrannio, non quòd uterque Atheniensis esset, (nam neque Atticus, ut Cornelius Nepos in ipsius uita scribit, ciuem se Atheniensem fieri passus est, cum Athenienses uellent; & Tyrannio erat Amisenus, ut Suidas tradit) sed quòd uterque Athenis uixerat. eadem ratione in epistola primi libri X. Solonem Attici popularem appellat: & infert, eundem Solonem se putare popularem suum fore: non quòd in Atheniensium ciuitatem Cicero ascribi uellet, sed quia, ciuili bello inter Cæsarem & Pompeium exorto, ne alterutrius partis esset, migrare Athenas, ibiq; habitare cogitaret. alibi popularis ualet eiusdem ciuitatis, ut libro II. Academicarum quæstionum: Thales hoc Anaximandro, populari & sodali suo, non persuasit. uterque enim Milesius, auctore Laertio. TENVEM θεωρίαν] Tyrannionis considerationem in re tenui; quam tu, eius librum legens, admiratus es. REFERTVR ad τέλος?] quid affert ad summam rerum acuta ista, ut scribis, & grauis θεωρία? quasi dicat:

dicat: ut acuta, & grauis sit, quemadmodum tu scribis, Tyrannionis ista θεωρία, tamen in re uersatur minime necessaria. quanquam enim Cicero librum illum non legisset, προσῳδιῶν tamen & argumentum non ignorabat. Ε τ π ρ ο isto asso Sole] rectius At, quàm Et, meo iudicio. respondet ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ. A s s o Sole] scripserat Atticus, se, cum domum Ciceronis, quæ erat in Palatio, uenisset, in Sole per pratulum, quod domui adiacebat, satis superq; inambulasse. Respondet Cicero per iocum. Domi meæ dum fuisti, præter siccum solem nihil habuisti: at ego à te nitidum, unctumq; Solem repetam: id est, cum ad te domum ueniam, non Sole tantum contentus ero, non mihi idem, quód tibi, satis erit, in Sole inambulare; sed cœnam etiam cum sole exigam. Solem assum uocat, quem cœna non sequatur, quasi sine succo, ut obsonia sunt assa: nitidum autem, & unctum, qui cum cœna sit. M i s s v s ad te] cum tui nominis inscriptione: quemadmodum & Cicero oratorem ad M. Brutum misit.

EPISTOLA VI. 187:

Τ a n t v m ne est ab re tua ocii tibi,] hoc totum è Terentii Heautontimorumeno sumpsit. nam in prima scena primi actus sic loquitur Menedemus: Chreme, tantum ne est ab re tua ocii tibi, aliena ut cures, eaq;, nihil quæ ad te attinent? O r a t o r e m] librum, quem de perfecto oratore ad M. Brutũ Cicero misit: cuius inscriptio est, orator: itaq; etiam in epistola ad Leptam, Oratorẽ, inquit, meum tantopere à te probari, uehementer gaudeo.

M a c t e]

Macte: uox, qua recte facientes laudamus simul, & hortamur: ut exempla declarant. ueteres ea & absolute, & cum nominibus usi sunt. unde illud in extrema epistola libri XV. Seruulos dicere aiebant, agripetas eiectos à Buthrotiis. macte. Tusculanarum autem quæstionum libro I. Macte uirtute. ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. & Virgilius, Macte puer uirtute noua, sic itur ad astra. Plautus autem in Milite, Macte, dixit, pro ualde. GRATVM] quòd Oratorem meum legas. NON modo in libris tuis, sed etiam in aliorum] nam orator describebatur à pluribus, eiusq; exempla erant non modo apud Atticum, sed etiam apud alios. ARISTOPHANEM reposueris pro Eupoli] perspicuum est, in Oratore subintelligi: in quo hæc de Pericle: Si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgere, tonare, permiscere Græciã dictus esset. Aristophanis autem græca uerba Plinius in epistola quadam recitat, ἤστραπτε, ἐβρόντα, ξυνεκύκα τὴν ἑλλάδα. quod Cicero cũ Eupoli primum tribuisset, postea correxit, Aristophane reposito. QVAESO illud tuum] Atticus Cæsarem de re Buthrotia cum rogaret, Quæso, sæpius iterabat. quod uerbum Cæsar quodam modo irridens, Attico se facturum omnia promisit; Buthrotiosq;, quorum agrum, ut diuideretur, proscripserat, decreto postea liberauit. hac de re in sequentibus libris, sed planissime in decimo sexto, in extremo. TANDIV] febri laborare. supra, De Atticæ febricula scilicet ualde dolui, 186. & infra 189. 190.

EPI-

EPISTOLA VII. 187:

QVAE desideras] ut ad te scribam. CODICILLIS] codicillos & literas multi, ut uideo, indifferenter accipiunt. ego aliter sentio. nam codicilli tabellæ ceratæ erant, in quibus aliquid stylo aut breuiter, aut festinanter scriptum fuerat. itaq; iis commodissime ueteres utebantur, cum scribere in codicillis possent uel in cœna, uel in curia, uel in uia, uel ubicunque libuisset; charta autem non item, in qua scribere sine attramento & calamo non poterant. neque unquam in codicillis quidquam esse scriptum reperietur, nisi cum aut breuiter, aut raptim scribendum esset. quare literæ erant, quæ in charta scriptæ fuerant: codicilli, tabulæ ceratæ, in quibus aliquid uel breuitatis, uel festinationis causa exarabatur. EROTI] hic Ciceronis res domesticas administrabat. 204: IN IIS] non in codicillis, sed in iis, quæ, non rogatus à te, scripsi. refertur enim ad proximum illud, Sed etiam plura, quàm quæris. COGITATIONIS] nam te mouente cogitare cœpi, quam uitam Cicero meus, quoniam quidem adolescens iam esset, ordiri deberet. QVID differo?] quid ego hanc moram interpono, ut ex eo scisciteris? ipse tibi nunc narrabo. Deinde narrare incipit. Exposui, te de mandato meo ei detulisse, ecquid uellet, ecquid requireret. uelle (subaudi, Quintum filium hæc respondisse) Hispaniam, requirere liberalitatem: id est, uelle Cæsarem in Hispaniam sequi contra Pompeii filios: requirere, ut ego ei pecuniam liberalius suppeditarem.

188.

FLAMEN Lentulus] hic est L. Lentulus Niger, flamen Martialis, quem cum uniuerso pontificum collegio Ciceronis domum, à P. Clodio consecratam, religione liberasse, legimus in oratione de aruspicum responsis. de eodem & de filio Pedianus ubi, pro M. Scauro, interpretatur, in extremo: item Cicero in epistola penultima XI. libri. sensus est: De liberalitate dixi me daturum, quantum filio suo Publius, quantum suo Lentulus dare solitus esset. QVOD tibi,] quod tibi attuli, cum ad me retulisses, filium in Hispaniam ire uelle. HAEC arma reliquissemus?] Pompeiana. CONTRARIA] subintellige, sequi: & contraria, id est Cæsaris. FRATRE] Quincto Cicerone filio, qui familiarior & gratiosior esset apud Cæsarem, utpote qui Lupercus in gratiam illius fuisset. nam Marcus filius nullo adhuc beneficio Cæsaris gratiam quæsierat, ac ne satis quidem illi notus per ætatem esse potuerat. Quinctum autem filium cum Cæsare in Hispania fuisse, infra ostenditur 199: ubi eum Cicero impurum cognatum appellat. VELIM magis, &c.] uolo, ut potius pecuniam à me, quantam uult, sumat, quàm in Hispaniam eat. & dicit, Sua libertate, quia; si M. Cicero in Hispaniam iuisset, cum id patri sciret non placere, nimirum liberius agere uisus esset. PERMISI] ut in Hispaniam iret, si omnino ita constituisset. MAGNA res] permittere filio, ut in Hispaniam eat contra Pompeii liberos. SIMPLEX est manere: illud anceps] manere tutum est, & sine periculo: ire in Hispaniam, anceps. possumus enim aliquam in difficultatem

ficultatem incurrere. nam primum dedecus uidetur esse, filium pati pro tyranno pugnare: deinde hoc cogitandum est; si casus tulerit, ut Pompeiani uincant, quid nobis futurum sit, qui filio permiserimus, ut contra eos pro Cæsare dimicaret. DE BALBO &c.] sic accipio. Dolabella, cum Tulliolam dimisisset, Ciceroni dotem debebat. eam tamen non numerabat, fretus gratia Cæsaris, cuius partes in ciuili contentione secutus erat. cogitabat igitur Cicero hac de re loqui cum Balbo, Cæsaris amicissimo. nam & infra, De dote, inquit, tanto magis perpurga. Balbi regia conditio est delegandi. EGO tamen triduum] hic manebo. Et dictio, tamen, uenuste posita pro certe: qua desiderium rusticandi declaratur. ut hoc dicat: cum primum Balbus redierit, Romam me conferam: sin ille tardius, ego, quod optaui, tamen assequar, ut hic triduum etiam manere possim. Non licet autem quarundam dictionem occultam uim γεωμετρικῶς ostendere: sed ingenio paulo acutiore qui sunt, facile, quod significabimus, intelligent: ceteris satisfacere neque semper possumus, etiam si uelimus; neque, si possimus, semper uelle debemus. DOLABELLA etiam mecum] mansit. Tantum, inquit, abest, ut se à me abalienatum ostenderit, ut etiam hic mecum manserit. Verebatur autem Cicero, ne Dolabella, qui Tulliolam repudiasset, sibi quoque esset infensior. unde illud in epistola ad Volumnium: Dolabellam, quem ego perspicio & iudico cupidissimum esse, atque amantissimum mei, cohortare, & confirma, & redde plane meum. Nondum autem, cum hanc epistolam, & cum illa ad Volumnium Cicero scripsit, Tulliola perierat.

EPISTOLA VIII. 188.

MVLTIS res placet.] apparet, inter hanc epistolam & superiorem multas desiderari. nam superior ante cœptum Hispaniense bellum, hæc autem post confectum scripta est, cum Cæsar uictor ex eo bello reuertens, ad Vrbem iam appropinquaret. Ac ne hoc quidem obscurum est, quasdam ex sequentibus huic esse præponendas; ut earum argumenta considerantibus patebit. Res placet: non ut in Hispaniam ad bellum; quod, ut dixi, confectum iam erat; sed ut Athenas literarum causa proficiscatur. hoc enim Cicero significat, misitq; paulo post filiũ Athenas cum L. Montano. COMES est idoneus] Montanus, subintellige: quem cum filio Athenas mittere constituerat: de quo his uerbis 203: L. Tullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est. & 231 : 232. 261. ANTE uideamus:] ante quàm Ciceronem Athenas mittamus, uidendum est quo modo prima pensio Cæsari soluatur. dies enim, quo primæ pensionis solutionem promisimus, adest. ET ILLE currit] id est, & Cæsar cum celeritate reuertit: (reuertebat autem ex Hispaniensi bello) itaq; de solutione cogitandum. Hanc autem pecuniam iam ante ciuile bellum Cicero debuerat: quod ipse declarat in extrema tertia epistola libri VII. neque Cæsar illius nominis exactioni maioribus curis impeditus operam dare potuerat. sed deuicto Pompeio, cum Romam reuertisset, Ciceroni concessit, ut aliquot pensionibus solueret, quo commodius scilicet posset soluere. Cum igitur filio Athenas eunti pecuniam

Cicero

Cicero dare uellet, prius, inquit, de prima pensione soluenda cogitemus. QVID referat Celer egisse Cæsarem cum candidatis,] Celer hic, non est Q. Metellus Celer, qui cum L. Afranio consul fuit: nam is Marcellino, Philippo cos. perierat: sed alius, cuius nomen minus illustre fuit. Cæsarem: ex Hispania, Pompeianis tertio bello uictis, reuertentem. Candidatis: qui obuiam ierant, ut ab eo magistratus peterent. VTRVM ipse in fœnicularium, an in campum Martium cogitet.] utrum Celer uelit & ipse magistratum petere. nam magistratus in campo Martio petebantur. Et quoniam populus, qui honores dare solitus esset, potestatem eiusmodi nullam habebat, Cæsare ex ipsius libidine cuncta administrante; ideo cum irrisione & cõtemptu fœnicularium campum appellat, quòd Martius ille campus, in quo populus potestatem habuerat, nullus iam esse uidebatur. NVNQVID necesse sit] ut scilicet ea, quæ Cæsar aget, uidear probare, cum intersim. nam omnino, inquit, uenturus sum, ut Piliæ roganti satisfaciam: sed nunquid maturandum sit comitiorum causa, scribas ad me, uelim.

EPISTOLA IX. 188.

HIC] in Antiati. NI ESSET ea causa, quam tibi superioribus literis scripsi] quæ hæc est causa, cur Cicero minus libenter rusticaretur? nimirum hæc, quòd sine Attico esse non poterat. nam hoc est in iis literis, quas ipse dicit proxime se misisse: quæ tamen ordine confuso infra leguntur, hoc initio, Te tuis negociis &c. cum enim in illis literis de

Philippi aduentu, in his autem de interpellatione scribat: dubium non est, quin illas Cicero superiores appellet; cum uerisimile sit, prius eas fuisse scriptas, quibus aduentus significatur, quàm has, quibus interpellatio. AMYNTAE filius] Philippus: cuius interpellationem superioribus in literis scribit se timere. superiores appello, quæ infra sunt, hoc principio, Te tuis negociis: quas ii, qui descripserunt, per negligentiam, aut certe per inscitiam alieno loco posuerunt, de suo deiectas. Sed quæritur, cum in iis literis aperte Philippum nominet, cur hic circuitione uti uoluerit, ut potius, Amyntæ filius, diceret, quàm Philippus. Respondeo; Ciceronem, cum de Philippi loquacitate uellet scribere, uerentem, ne id emanaret, si forte in alienas manus eæ literæ deuenissent, duobus modis rem obscurasse; primum, cum, Amyntæ filius, dixit, Philippum designans; (nam Amyntæ filius fuerat Philippus Alexandri Magni pater) deinde, cum loquacitatem græcis uerbis ostendit, ὁ ἀπεραντολεσχίαν δοὺς, id est, infinitam loquacitatem dans, uel, qui solet esse loquacissimus. offendere autem Cicero L. Marcium Philippum sine malo non potuisset; quòd Philippus apud Cæsarem affinitatis coniunctione multum poterat. Aciam enim, Cæsaris sororis filiam, Octauii, qui Augustus postea cognominatus est, matrem, in matrimonium duxerat. Appianus lib. III. Plutarchus in Cicerone, Suetonius. CETERA] præter solitudinem, de cuius iucunditate iam dixit. Quod sequitur, corrigo sic, & interpungo, coniecturam secutus: Noli putare amabiliora fieri posse, uilla, litore, prospectu

maris.

maris. His rebus omnibus] quas hic habemus. cum enim ea persequi longum esset, quibus in Antiati delectaretur; tribus uerbis, His rebus omnibus, complexus est. Nec erat, quod scriberem]. præter hæc, quæ digna longioribus literis non sunt.

EPISTOLA X. 188.

De Athamante.] Attici seruo, qui perierat. Alexim uero curemus.] ægrotantem. Et hic Attici seruus erat, à manu, ut legitur pagina 100. & 263. Si quid habet collis ἐπιδήμιον, ad me cum testamento transferamus] collis Quirinalis, in quo tua domus est, si quid habet ἐπιδήμιον, id est, si cœlo utitur inclementiore, ut in eo morbi crassentur epidemici; (hoc enim timendum erat; cum eodem tempore & Athamas periisset, & Alexis ægrotaret) transferamus Alexim domum meam in Palatium. Cum testamento: hic sine dubio mendum est, & fortasse legendum, Cum Thallumeto, Alexis ægrotantis custode, aut, ipso quoque ægrotante. Thallumetus autem Attici seruus & ipse erat: quod indicat illud pag. 74: Meos cum Thallumeto nostro peruolutas libros.

EPISTOLA XI. 188.

Quae ad nos magis pertinent,] nam illa, quæ humanitus accidunt, quoniam uitari nulla ratione possunt, non uidentur esse curanda. quid autem agamus de senatu, id est, quod consilium capiamus de dicenda in senatu sententia, (nam Romam iturus erat, ut extrema epistolæ pars ostendit) hoc uero curandum est. nam si ad Cæsaris uoluntatem

loquemur, boni uituperabunt: si ex utilitate reip. Cæsar offendetur. NEC TAMEN multo] ut enim diligenter consideremus, quid agamus de senatu; nihil tamen proficimus: siquidem omnino resp. iacebit; quod cum ita sit, hoc ipsum de dicenda in senatu sententia non multo magis ad nos pertinet, quàm communis omnium interitus, quem certum & immutabilem scimus esse, ut de eo cogitare non debeamus. nam illud, Quæ ad nos magis pertinent, ualet hoc, quæ magis curandæ nobis sunt, aut de quibus magis cogitare debemus. POSTVMIAM SVLPICII] subintellige, uxorem. nam ueteres sic loquebantur, ut dicerent, Terentia Ciceronis, Postumia Sulpicii, Mucia Pompeii, & huiusmodi, uxor subaudientes. Postumiam autem Ser. Sulpicii, iurisconsultorum peritissimi, coniugem fuisse, patet ex libro IIII. epistolarum ad Sulpiciū. DOMVM ad se uenisse] hoc tempore, cum Terentiam iam dimisisset, de ducenda uxore Cicero cogitabat. huius rei causa Postumia uenerat; ut cum Cesonio loqueretur. Eodem spectant ea, quæ sequuntur. dixit autem postea Publiliam quandam: quam & ipsam deinde, quòd Tulliolæ morte lætari uideretur, dimisit. auctor Plutarchus in Cicerone. COMMOTIVNCVLIS συμπάσχω.] Commotiunculis idem significauit, quod epistola penultima libri x. cum dixit, à nouis tentationibus ualetudinem confirmatam. nam tentationes & commotiunculæ non morbi sunt, sed morborum initia. Commotiunculis autem Atticæ; quæ non plane in morbum, sed in febriculam inciderat. supra I 85. συμπάσχω: æque afficior, atque illa. unde illud 62.

Valde

Valde gratum, si Eutychides cognoscet, suam illam in meo dolore συμπάθειαν mihi non obscuram fuisse.

EPISTOLA XII. 188.

De dote,] quam nobis Dolabellam reddere oportet, cum Tulliolam filiam nostram dimiserit. Tanto magis perpurga] quo difficilius est, tanto magis perpurga. nam sequitur, Turpe est rem impeditam iacere. Perpurga, explica, confice. Hac de re 235. 237. 238. 246. 263. Balbi &c.] perpurga, inquit, de dote. facile potes, quoniam Balbus, amicissimus tuus, omnia uidetur posse; ut quasi rex sit, qui potestatem habeat delegandi. Nam cum Balbus, cui Cæsar ciuitatis & reip. curam crediderat, non omnia ipse administraret, sed illius dignitatis atque oneris partem transferret in quos uellet, (hoc enim significat delegare) nimirum hæc regia conditio uidebatur. Insula Arpinas] insulam hanc in Arpinati Fibrenus amnis efficit. de qua libro II. de legibus, his uerbis: Sed uentum in insulam est. hac uero nihil est amœnius. etenim hoc quasi rostro finditur Fibrenus, & diuisus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapideq; dilapsus cito in unum confluit, & tantum complectitur quod satis sit modicæ palestræ loci. quo effecto, præcipitat in Lirem, &, quasi in familiam patriciam uenerit, amittit nomen obscurius. Habere potest germanam ἀποθέωσιν] potest uideri locus ad consecrandam Tulliolam aptissimus: sed quia ἐκτόπιμος est, id est infrequens, (Cicero autem celebri loco extruere fanum mortuæ filiæ uolebat) hortos malo: in quibus non ea solitudo, quæ in insula.

Horti autem erant circa Romam plurimi: sed transtyberini propter fluminis uicinitatem celebriores: itaque hos maxime uoluisset Cicero: unde illud 191: Cogito interdum trans Tyberim hortos aliquos parare: nihil uideo, quod tam celebre esse possit: et 194. Germanam: ueram: ut alibi. HABERE uideatur] uidetur, inquit, habere germanam ἀποθέωσιν: esto: ita uideatur, ego celebritatem loci quæro. DE EPICVRO, ut uoles.] pro Epicuro loquentes inducam quos uoles, in libris scilicet de finibus: quos, ut supra diximus, hoc tempore scribebat: induxit autem L. Torquatum, qui Epicuri sectam sequebatur, Attici amicissimum. ET SI μεθαρμόζομαι &c.] Græci uerbi uim Latino uerbo non licet exprimere: sed sententiam tamen ostendemus: De Epicuro, inquit, ut uoles. etsi posthac non eos, qui uiuunt (nam hoc inuidiosum est; cum omnibus satisfacere non possim, qui meos in libros induci uellent) sed antiquos, id est eos, qui perierunt, inducam loquentes: quod inuidiosum non erit. fecerat autem hoc in libris de oratore, in Catone, & Lælio. μεθαρμόζομαι: commuto, ad alias personas transfero. REQVIRANT] cupiant loquendi partes in meis libris.

189.

COMMOVET me Attica.] quia non conualescit: sed Cratero tamen medico assentior; qui uetat nos de ea quidquam grauius timere. unde illud 189: De Attica doleo: credo tamen Cratero. Piliam angi uetabat. BRVTI literæ] quibus Ciceronem in morte filiæ consolatus est. infra de iisdem Bruti literis. Prudenter, inquit, scriptæ, sed nihil quod me

me adiuuarent. Hic est M. Brutus, qui postea Cæsarem facta coniuratione interfecit. AVXERVNT] dolorem augentes commemoratione miseriarum mearum. unde illud 124. Augemus dolorem retractando. NON repugnante] paulo post tamen repugnare cœpit: ut ipse declarat his uerbis: Repugno quoad possum, sed adhuc pares non sumus. Initio enim uictus magnitudine doloris, succubuit: deinde, cum iam & dies & ratio ipsa adiuuaret, tentare cœpit, num resistere mœrori, & contra fletum pugnare posset. Hæc, quæ ad interpretationem minus pertinent, superuacanea fortasse uidebuntur: sed aliena non sunt: nam eò spectant, ne quis miretur, cur eadem de re non eodem modo Cicero scripserit. SIBI MOLESTVM omnino non futurum.] ut Romam irem ad cœnam auguralem; quam ipse parat in augurum collegium cooptatus. Qui enim augures fiebant, collegis cœnam dabant, ut libro x. cap. xx. Plinius indicat his uerbis: Pauonem cibi gratia primus occidit Hortensius, aditiali cœna sacerdotii. Ciceronem autem augurem fuisse, ex ipsius libris notissimum est. VT EXCVSER morbi causa in dies singulos.] hoc dicit, quia omnes augures honoris causa ad illam cœnam ire cogebantur, præter eos, qui morbo se iurarent impediri. In dies singulos: apparet, nouos augures eas cœnas non uno die, sed pluribus dare solitos esse: nam & infra, Apud Appuleium, quoniam in perpetuum non placet, in dies ut excuser, uidebis. In dies igitur singulos, quibus Appuleius collegis cœnam dabit. LAENAS hoc receperat] notum est, Lænates ex gente Popillia fuisse. Lænas: unus

unus ex augurum collegio. Receperat, se curaturum ut apud Appuleiũ excusarer. Idem in epistola, quæ proxime sequitur. PRENDE] ut cum Lænate me apud Appuleium excusent. necesse enim erat, ut augur, qui noui auguris ad cœnam ire nollet, tres è collegio reperiret, quorum iureiurando apud eum augurem, qui cœnam dabat, excusaretur: itaque in epistola, quæ sequitur, Septimium, inquit, uide, & Lænatem, & Statilium. tribus enim opus est. IVRATVRVM] me non ualere, & propter morbum ad Appuleii cœnas ire non posse. QVEM rogaris] locus neque à sensu obscurus, neque à locutione corruptus: sed quiddam est, cur magis placeat, Quenquem rogaris: presertim cum & in epistola sequenti eadem de re eandem figuram usurpans ita scripserit: Quemcunque appellaris, nemo negabit. PERPETVVM morbum iurabo] ut excuser non in dies singulos, sed in perpetuum, id est in omnes dies, quibus cœnæ dabuntur. Infra, Quoniam in perpetuum non placet, in dies ut excuser, uidebis. MALO, id lege uideri facere, quàm dolore] ut homines, inquit, non propter dolorem amissæ filiæ, sed propter inualetudinem conuiuiis me carere suspicentur, perpetuum morbum iurabo. Nam si absque iureiurando, amicorum gratia impetrasset Cicero, ut auguralibus cœnis abstinere posset: incertum fuisset, utrum id morbi causa faceret, an doloris. morbum autem celare uolebat: itaque de morbo iurando cogitabat. APPELLES;] de pecunia, quam nobis debet. 191. 191: DOLORIS mei] propter Tulliolam mortuam.

EPI-

EPISTOLA XIII. 189.

QVEMCVNQVE appellaris,] supra dixit, Prende. NEMO negabit] omnes iurabunt me non ualere. TOTVM] se esse sine aliis effecturum, ut apud Appuleium morbi causa excusarer. Totum, negocium. IVNIO] Iunius Atticum appellauerat; quasi Ciceronis procuratorem, Ciceronem sibi debere dicens, quòd pro Cornificio spopondisset. Cicero sponsionis tempus non recordatur, & ait Cornificium ipsum soluere posse. PRO patre, an ne pro filio] nam utrique Cicero coniunctus amicitia fuerat. unde illud in epistola ad Cornificium, libro XII. Quòd societatem reip. conseruandæ tibi mecum, à patre acceptam, renouas; gratum est. Nunc autem, cum nominat Cornificium, non patrem intelligit, sed filium. nam pater iam ante perierat. PROCVRATORES Cornificii] nam Cornificius aberat, Syriæ præpositus à Cæsare. cognoscitur ex Ciceronis epistolis ad ipsum, & ex historicis antiquis. APPVLEIVM] alius hic est ab eo, de quo supra. PRAEDIATOREM] qui prædiorum & prædum iura nouit. VIDEBIS] rogabis; procuratores, ut ipsi soluant; Appuleium, ut aliquam nobis ostendat solutionis effugiendæ uiam.

189:

HOC mœrore] quem ex interitu filiæ capiebat. LIBRVM] de consolatione ad se ipsum. cuius libri meminit Tertullianus. IMPEDIOR] ne lacrymis & mœrori me tradam. AD OMNIAQVE nitor] omnia tento. sed uerbum nitor ἐνεργητικώτερον est.

est. nitimur enim cum labore, & difficultate. QVANQVAM ipsum doleo] cupio, inquit, tecum esse. quod ipsum tamen doleo. non enim eum me, quem soles, uidebis. ILLA, quæ amabas,] hilaritas, & suauitas illa nostra. QVÒD me adiuuarent.] quòd mœrorem meum, ex obitu filiæ susceptum, leuarent. 189. ADESSET] nam erat in Gallia cisalpina, missus à Cæsare, ut eam prouinciam administraret. hoc in epistola ad Torquatum, de Oratore, & in historicis. PANSA quando.] Roma proficiscatur, in Galliam iturus, ut Bruto succedat. cum enim scierimus, Pansa quando proficiscatur; ex ratione dierum scire item poterimus, quando Brutus hic futurus sit. hoc apertius infra his uerbis: Pansa si hodie, ut putabas, profectus est, posthac iam incipito scribere ad me, de Bruti aduentu quid expectes, id est quos ad dies. id, si scies ubi iam sit, coniectura assequere. Et 195. De Bruto, inquit, si quid habebis: scire enim iam puto, ubi Pansam expectet: si, ut consuetudo est, in prima prouincia, circiter calendas affuturus uidetur. DE ATTICA, &c.] Atticam, Attici & Piliæ filiam, Craterus medicus ægrotantem curabat. hoc & supra, 189.

EPISTOLA XIIII. 189.

PRO omnibus] nam supra dixit, Prende Septimium, & Statilium. nunc, Tu, inquit, hoc oneris pro omnibus suscipe, ut me apud Appuleium excuses. IN PERPETVVM non placet] non placet tibi, ut in uniuersum tempus, quo cœnæ dabuntur,

apud Appuleium semel excusemur, sed ut in dies singulos. FLETVS] ex interitu Tulliolæ.

190.

RESCRIBAM.] ad eas literas, quas ex Gallia consolatorias ad me misit.

EPISTOLA XV. 190.

NVNC tamen ipsum] hanc figuram & supra usurpauit libro VII. 101: Nunc, inquit, ipsum non dubitabo rem tantam abiicere. et lib. VIII. 123: Quid, nunc ipsum unde se recipienti, quid agenti, quid acturo? et infra 207: Nunc ipsum ea lego &c. TVAE domui] Romæ scilicet. NEC meæ poteram] cum eum locum aspicere non possim, ubi Tulliola periit. IDEM] tuorum negociorum cura. PHILIPPVS] uide quæ diximus ad illud, quod supra est 188: Amyntæ filius.

EPISTOLA XVI. 190.

LATERENSI, Lænate &c.] Ciceronis in auguratu collegis. REDDENDAS curès] à te conscriptas. supra 172. Tu uelim, si qui erunt, ad quos aliquid scribendum à me existimes, ipse conficias: et 172. 175. itemq; aliis in locis. REVS] is, pro quo spopondi. hoc enim reus quandoque significat. LIBERALIS tamen &c.] quanquam, inquit, timendum non est, ut pro hac sponsione soluamus; siquidem & Cornificius ipse, pro quo dicor spopondisse, locuples est; & Appuleius prædiator, homo minime fraudulentus, qui nobis & facile, & sine dolo sponsionum iura ostendet; in quibus est, ut, cum reus locuples sit, sponsores ne appellentur:

lentur: tamen ex eorum tabulis, qui mecum pro Cornificio dicuntur spopondisse, uelim cognoscas an spoponderim. POTEST tamen uideri] cognosci, ex consponsorum tabulis. SCIRE certum uelim] num spoponderim. APPELLES procuratores] uide, quid procuratores Cornificii dicant. 190: 191: QVID ad me?] doloris & desperationis significatio; maxime propter interitum filiæ; qua amissa, nihil præterea sibi curandum esse dicit. VERVNTAMEN] subaudi, appelles procuratores. locutio Ciceroni familiaris, 205. 229. et in epistola ad Tironem 266. eodemq; modo, attamen, usurpauit, 185.

190:

PANSAE profectionem] in prouinciam. nam Bruto, ut diximus, Galliam cisalpinam administranti successor erat constitutus. 190: 191: CVRA] supra dixit de Atticæ ualetudine. Cura, igitur ægrotantem.

EPISTOLA XVII. 190:

DVM recordationes fugio] dum id ago, ut interitum filiæ meæ ne recorder. REFVGIO à te admonendo] non admoneo, inquit, te de fano illo, quod erigere mortuæ filiæ uolo; propterea quòd sine filiæ recordatione id facere non possum: recordatio autem illa, quasi morsu quodam, dolorem efficit. non scribo igitur, ut de fano illo mecum cogites, ne in filiæ recordationem incidam. IGNOSCAS] quòd de fano cogitem. EIVSMODI est] id, quod cogito. quasi dicat, siue reprehendi debet, siue laudari, eiusmodi est; uidelicet

cet ut omnino fanum extruatur. Tale illud, opinor apud Terentium: Huiusmodi sum. FIERI id oportere] fanum esse faciendum iis, quos amore coniunctos amisimus. NEQVE de genere] cuius generis fanum faciam. CLVATII] placet mihi fanum ea forma, qua Cluatius descripsit. Videtur autem Cluatius hic architectus fuisse, aut certe huius generis intelligens. quod etiam infra apparet, 198. DE RE] fanum faciam, nec ne. DE LOCO non nunquam] non dubito, cuius generis fanum faciam: non dubito, faciam, nec ne: dubito non nunquã, ubi faciam. MONIMENTORVM] refertur ad literas, non ad ædificia. Monimentorum autem ab ingeniis omnium scriptorum & græcorum & latinorum. dabo, inquit, operam, quantum in me erit, ut & ab omnium ingeniis consecretur, & omni genere monimentorum. REFRICATVRA] dum enim filiam consecrabo, illius recordatione dolor augebitur; & uulnus ex illius interitu acceptum, quod iam sanari temporis medicina uidebatur, hac quasi refricatione recrudescet. SED iam &c.] ut hæc consecratio refricatura uulnus sit, consectare tamen eam deliberatum est: idq; duabus de causis: primum, quòd secus facere non possum; cùm hoc iam in animo meo filiæ manibus quasi uouerim, atque promiserim: (ex quo inquit 199: Hoc mihi debere uideor, neque leuari posse, nisi soluero. et 201: Ego me maiore religione, quàm quisquam fuit ullius uoti, obstrictum puto) deinde, quòd huius uulneris dolor nõ diuturnus est futurus; cum non diu futuri simus in uita. itaque exiguum hoc tempus, dum doloris sensus in me

erit, non tanti apud nos debet esse, quanti illud æternum, quo scilicet ex his monimentis meæ in filiam pietatis memoria durabit. DVM illud tractabam, de quo antea scripsi ad te] dum librum scribebam de consolatione: de quo 189. QVASI fouebam dolores meos] metaphora sumpta à partibus dolore affectis: quas dum fouemus, puluinis aut sacculis adhibitis, leuatio quædam doloris uidetur esse. PHILIPPVS] 188. 190. 191.

EPISTOLAM,] qua consolatoriis Bruti literis respondit. QVAEDAM enim expecto] quædam enim sunt, de quibus scire cupiam. NE FRVSTRETVR] ne nostram expectationem fallat, ne faciat contra quam promisit, ne non soluat, quod se esse soluturum dixit. 189. 191. VT EROS scribit] hic rationes Ciceronis administrabat. 245. 246. 247. NON incertum puto] non dubito, quin Libo nobis, ut pollicetur, pecuniam numeret. SVLPICIO confido, & Egnatio scilicet.] qui promiserunt se esse præstaturos, ut sors ne pereat, hoc est, ut uniuersa pecunia, quam Cocceius & Libo mihi debent, ne amittatur. Vt illa duo uerba, Frustretur, & Pollicetur, non ad uniuersæ pecuniæ solutionem, sed, ut opinor, ad usuræ pensionem referantur: itemq; illud 189. Cocceium uelim appelles. LABORES] de me apud Appuleium excusando, quòd ad illius augurales cœnas non eam. 189. 189. 190. EXCVSATIO facilis] non subscribit causam, cur sit excusatio facilis: sed eam posuit 189: his uerbis: De me excusando apud Appuleium, dederam ad te pridie literas.

ras. nihil esse negocii arbitror. quemcunque appellaris, nemo negabit. ADVENTV] significatur illud tempus, quo M. Antonius Roma profectus, ut in Hispaniam ad Cæsarem iret, deinde, mutato consilio, reditu admodum celeri per Italiam cucurrit, & noctu urbem introiuit. cuius festinationis maxime causa fuit, quòd, cum tempus iam adesset eius pecuniæ soluendæ, quam pro emptis in auctione Cn. Pompeii bonis Cæsari debebat, uerebatur, ne, ipso absente, prædes sui uenderentur: itaque accurrit, ut eos liberaret. unde illud secunda actione in Antonium: Ne L. Plancus prædes suos uenderet. Apparet igitur, & quid hæc dictio, Aduentu, significet; & quid illud, quod proxime sequitur, Tropter prædes suos accucurrisse. NEQVE ista quidem curo.] infra idem iterat non iisdem uerbis: Te, inquit, scire uolo, me neque isto nuncio esse perturbatum, nec iam ullo perturbatum iri. & paulo post item aliis uerbis eandem rem: Nondum uideris perspicere, quàm me nec Antonius commouerit, nec quidquam iam eiusmodi possit commouere. Neque ista quidem curo: his de rebus non laboro. Et hoc dicit, quia, cum Antonius per Italiam cucurrisset, & noctu urbem introisset; homines, subito & inopinato aduentu, tanquam re inexpectata, & noua, suspensi, non sine metu causam quærebant. deinde, ut Cicero opinabatur, propter prædes suos eum uenisse cognitum est. Philippica secunda, 175. QVOD SCRIBIS &c.] querebatur Terentia, se à Cicerone non esse adhibitam ad obsignandum testamentum, cum ille nescio quos adhibuisset. 191: 192.

ISTHAEC] huiusmodi res. quasi dicat: maximarum rerum iacturam passus, de paruis iam non labo ro, ut de obsignatione testamenti. PARVAE curæ, aut nouæ] paruæ: parua enim cura me afficere non potest, cum in maxima uerser. Nouæ: auget: nam non solum, inquit, paruæ curæ nihil est loci, sed omnino nouæ. QVID simile?] sensus est: Queritur Terentia, primum quòd ad obsignandum meum testamentum ipsam non adhibuerim; deinde, quòd eos adhibuerim, quos illa ad suum obsignandum non adhibuerat. quid simile, inquit? illa, cum sciri nollet, quid in testamento esset; ad obsignandum eos non adhibuit, quos, nisi scissent quid esset, quæsituros existimauit: idq; erat argumento, aliquid in eo Terentiam scripsisse, quod Ciceronis è re minus esset. ego autem illos ipsos adhibui; propterea quòd non fuit mihi timendum, quod illa timuit, ut ii, qui ad obsignandum adessent, quid esset in testamento quærerent. quid enim ad me, si testamenti ratio nota illis sit? quasi dicat: nihil in meo testamento scripsi, quod celatum magnopere uelim: cùm illa ualde uideatur uelle celatum esse id, quod scripsit in suo; quippe quæ ad obsignandum eos non adhibuit, quos existimauit quæsituros, nisi scissent, quid inesset. ex quo fit, ut ego potius queri de illa debeam, & suspicari, ne quid in testamento scripserit contra uoluntatem meam, cum in occultanda scripti sententia maiorem, quàm ego, diligentiam adhibuerit. DE NEPOTE] locus mihi obscurus, & fortasse deprauatus. NON aduocaui] ipsam. TVM] cum testamentum obsignare uellem.

DE

191.

De tuis aliquos] miror, cur dicat, aliquos; cum certum obsignatorum numerum lex constitueret. unde illud ex edicto Verris, lib. IIII. Si de hereditate ambigitur; & tabulæ testamenti obsignatæ non minus multis signis, quàm è lege oporteat, ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo. Ivsseram] mandaram tibi, ut de domesticis tuis aliquos adduceres ad meum testamentum obsignandum. Inde est natum, ut ad Publium] vult ostendere, casu esse factum, ut Silium & Publium ad obsignandum testamentum adhibuerit. Necesse neutrum fuit] quid enim ad me, utrum Silius & Publius, an alii ad obsignandum adhiberentur? Neutrum: neque ut ad Silium, neque ut ad Publium mitteretur. Hoc tu tractabis] hoc, de testamenti obsignatoribus: tractabis, cum Terentia, ne iniquius ferat, quòd eam non aduocauerim ad obsignandum.

EPISTOLA XVIII. 191.

Hic] Asturæ. 200. Inevnda nobis ratio &c.] possum quidem, inquit, fanum hic facere: sed illud spectandum nobis est, ut id, quod faciemus, apud posteros habeat religionem. quod fortasse non assequerer, si in hac solitudine fanum fieret. faciundum igitur est loco celebri, ut in hortis transtyberinis. quod enim in celebritate erit, posteri tuebuntur; quod in solitudine, contemnent. In omni mutatione dominorum] apud omnes posteros, apud omnes meorum bonorum possessores. Mutatione dominorum: nam dominus muta-

tur, cum is, qui possedit, alicui sua bona uel moriens testamento legat, uel uiuens uendit. Dominorum igitur, id est omnium, quicunque olim mea prædia uel hereditate, uel emptione possidebunt. Hoc enim Cicero laborat in primis, ut fanum illud etiam posteris in honore esset. itaque 198: Sepulcri, inquit, similitudinem poteram effugere, si in uilla facerem: sed commutationes dominorum reformido. in agro ubicunque fecero, mihi uideor assequi posse, ut posteritas habeat religionem. Verebatur autem, ne, si fanum faceret in uilla, posteri ex fano rursus uillam facerent, ubi habitare possent. QVASI consecratum] tanquam templum aliquod publice consecratum. non enim Cicero Tulliolam, erecto templo, consecrare poterat, nisi collegium pontificum adhiberetur. id porro non solebat adhiberi, nisi ad eos consecrandos, quos publice populus in deorum numerum referri uellet. itaque Cicero fanum illud, quod uidebat consecrari non posse, dabat operam, ut quasi consecratum remaneret. Sed existet, qui ita dicat: Ciceronem improprie locutum, qui in his epistolis fanum appellarit, quod consecrari non posset; cum re uera fanum id dicatur, quod à pontificum collegio consecratum sit, & in quo deus aliquis publice colatur. Non difficilis nodus; qui nullo negocio soluetur, nempe sic; si intelligemus id, quod res est, Ciceronem appellasse fanum, & fanum item ab aliis appellari uoluisse; ut, quod re uera fanum non esset, saltem propter nomen in honore esset. itaque dicit 199. Nollem illud ullo nomine, nisi fani, appellari. NIHIL egeo uectigalibus] ipse se exponit, cum infert,

fert, Paruo contentus esse possum. Et uult ostendere, cum uectigalibus iam nihil egeat, se non laborare de sumptu, qui propterea faciendus sit; ut fanum diuturna cum religione, & quasi consecratum remanere possit: quod cum ita sit, cogitare interdum de hortis trans Tyberim parandis, quanquam magno uenirent. OB HANC causam] ut fanum celebri loco factum, religionem semper habeat. TV TAMEN] refertur ad illud, Coram uidebimus. quanquam, inquit, de hortis coram: tu tamen, quod ad columnas attinet, quibus ad fanum utemur, ne expecta aduentum meum, sed confice, id est transige cum Apella Chio, eme eas ab Apella Chio. Nec dubito, quin columnas intelligat è Chio marmore, qui moneat Atticum, ut ea de re cum homine Chio conficiat: quòd si è Chio marmore, sequitur ut eas maxime uoluerit, quæ maculis essent uersicoloribus, non solum ad elegantiam, sed etiam ad firmitudinem fani. nam huius generis columnas reliquis fuisse firmiores, scribit Plinius libro XXXVI. cap. V. DE IVDICATV MEO] ut ego iudicaueram illis esse respondendum. Hi pecuniam Ciceroni debebant. 189. SI QVID PERSPEXERIS] de Cocceio, & Libone. ET TAMEN] cogitabat epistolam ita claudere, Si quid perspexeris, uelim scire: sed cum illud scripsisset, Si quid perspexeris, subito recordatus de Cornificii re, addidit, Et tamen quid procuratores Cornificii dicant: hoc est, Et tamen hoc quoque uelim scire, quid procuratores Cornificii dicant. Cornificii procurarores; eandem rem sæpius declarare, putidum

eſt. uide 189: & 190: NE PERTVRBARER.] quòd Antonius repentino aduentu noctu urbem introiſſet. 191. 192. ISTO nuncio] quòd audiuerim, Antonium, qui ad Cæſarem in Hiſpaniam iter habebat, mutato conſilio præter omnium expectationem reuerſum, noctu urbem eſſe ingreſſum. PROFECTVS] Roma, ut in Galliam eat, M. Bruto ſucceſſurus. 195. diem autem profectionis fuiſſe VII. cal. Ianuarii, poſtea ſcripſit ipſe ad Caſſium, epiſt. fam. 253:

192.

DE TERENTIA] de Terentiæ querelis, iniquo animo ferentis, quòd eam ad obſignandum teſtamentum non adhibuerim. 191. OFFICIVM agi meum quoddam] nam ſi dicar eam, quæ mihi uxor fuit, (diuortium enim iam fecerant) ad obſignandum teſtamentum non aduocaſſe; uereor, ne in eo me homines reprehendant, quaſi officio defuerim; cum ego illam non aduocauerim, quòd in mentem non uenit. CVI TV es conſcius] cui tu ſcis me non defuiſſe. tu enim affuiſti, cum teſtamentum faciebam. quo tempore ſcis me neque de aduocanda ad obſignationem teſtamenti, neque de excludenda uxore cogitaſſe; nihil aſtute feciſſe; ſed, quidquid fecerim, feciſſe partim ex conſilio tuo, partim etiam caſu. unde illud 191. Tibi placuit, ut mitterem ad Silium: inde eſt natum, ut ad Publium. VT NON nulli putant, Ciceronis rem] credunt enim non nulli, Terentiam, quòd eam ad obſignationem mei teſtamenti non aduocauerim, Marcum filium in teſtamento minus liberaliter eſſe tractaturam. QVOD, mihi eſt & ſanctius,

ctius, & antiquius] officium: quod magis, quàm filii commodum, me mouet. HOC alterum neque sincerum, neque firmum] Terentia neque, ut opinor, cogitat de filii re, cum cogitare se simulet; (hoc est autem, quod Cicero appellat non sincerum: propterea quòd qui simulatione utuntur, non sincerè agunt, sed malitiose) &, si cogitat, in sententia non permanebit. Notat malitiam Terentiæ, cum dicit, Neque sincerum; leuitatem, cum addit, Neque firmum.

EPISTOLA XIX. 192.

ANTONIVS] absurdum est iterare, quæ diximus è lege 191. & 191. DOLERE] propter interitum filiæ. SERVILIAE Claudii] uetus locutio. nam subintelligitur, uxoris. exempla patent in antiquis & lapidibus, & scriptis.

EPISTOLA XX. 192.

AD EA, quæ requisieras.] σύνταγμα quoddam M. Brutus conscripserat, ut opinor, in Catonis laudem; (hanc enim coniecturam duco ex iis, quæ proxime sequuntur) idq; Attico legendum & iudicandum miserat. Atticus respondens, cum quædam minus probaret, eorum rationem à Bruto requisiuit. ille nihil ad ea: tantum Atticum rogauit, ut, si quid incertius de senatusconsulto in Catonis sententiam facto protulisset, id corrigeret: cum in reliquis Attici sententiam minimi facere uideretur, nihil ad ea respondens, quæ ille requisierat. quod Cicero Bruti in epistola obseruauit, & quasi ob

eam rem illum reprehendens, Ad cetera uero, inquit infra, Tibi quemadmodum rescripsit? Tantum rogat de s. c. ut corrigas. Deinde sequitur: Hoc quidem fecisset, etiam si Ranio admonitus esset: hoc sensu: Rogat, ut corrigas eam partem, in qua est de senatusconsulto. in quo sane non prudenter fecit, qui corrigi à te s. c. uoluerit, cum id corrigere uel Ranio posset; quippe cum de eo s. c. cuiuis liceret ex actis cognoscere: curam igitur minimæ rei, utpote quam uel Ranio scriba posset efficere, tibi commisit: ad cetera, quæ requisieras, quæ scilicet maioris erant ponderis, nihil rescripsit. Hoc est, cur Cicero Bruti epistolam dicat non prudenter rescriptam.

DE ANIMADVERSIONE] de puniendis iis, qui cum Catilina in patriā coniurauerant. PRAETORIO loco] prætor enim designatus erat Cæsar, quo tempore de coniuratis sententiam dixit. IN SENTENTIAM Catonis] subintelligitur, est facta discessio. REM eandem] pœnam coniuratorum, quam & alij sua sententia comprehenderant, sed uerbis non tam luculentis, neque tam multis, quàm Cato. RETVLERIM] ad senatum de coniuratis. PATEFECERIM] coniurationem. COHORTATVS sim] senatum ad animaduersionem. ANTE quàm consulerem, ipse iudicauerim] cum ad senatum retulissem de coniuratione deprehensa, non expectaui, ut dicerent, & quid sibi uideretur esse faciendum, ostenderent; sed, antequàm illos consulerem, id est, sententiam rogarem, censui ipse de coniuratis supplicium esse sumendum.

dum. Hoc apparet ex oratione IIII. in Catilinam. PERSCRIBENDAQVE censuerat] ut in publicis tabulis appareret, quid de coniuratis Cicero sensisset. QVONIAM probas,] quoniam meum consilium de hortis emendis tibi non displicet, hoc age, hoc cura, ut eos inuenias. In hortis autem fanum facere Tullius cogitabat, ut loci celebritas quasi honorem adderet monimento. 191: RATIONES meas nosti] meæ facultates, & meæ rationes tibi notæ sunt. non ignoras igitur, quanti hortos emere possimus: quòd si etiam à Faberio aliquid possimus exigere, (debebat autem Faberius Ciceroni, ut supra ostendimus) nullo negocio hortos ememus. Et opinor mendum esse in uerbo Recedit: ac fortasse ita corrigendum, Res cedit: uel, Procedit: quale illud Terentianum: Hac non procedit, alia aggrediamur uia. ETIAM sine eo] etiam sine Faberio, etiam si à Faberio nihil exigamus. CONTENDERE] conari, ut hortos uenales inueniam: quòd, etiam sine Faberio, pecunia pro emptione deesse non posit. LAMIANI, & Casiani] qui sunt Lamiæ, & Casij. DE Terentia] 191. 192. 193. 193: OFFICIVM &c.] agamus cum Terentia, ut debemus; hoc est, demus operam, ut eam ne offendamus: id est: si non euenerit id, quod optamus; ut ea bono erga nos animo sit: malo illius me, quàm mei pœnitere. malo, inquit, ut id potius illius uitio, quàm mea culpa cõtingat: malo accidere, ut ego potius de illa, quàm de me ipso queri posim. non enim habebo, quamobrem mihi ipse succenseam, cui officium fuerit antiquisimum: habebo aũt, cur de illa expostulẽ, quæ à nobis officiosis-

officiosissime tractata, non eam gratiam referat, quam debet. quanquam enim Cicero cum Terentia diuortium fecerat: tamen, nunquam fore putans, ut ea iam ætate prouecta iterum uellet nubere; (nupsit autem Crispo Salustio, historiarum scriptori, deinde Valerio Messallæ) id agebat, ut mulier pecuniosa Ciceronis filii rationem haberet in testamento. itaque mirandum non est, si in iis epistolis, quæ post diuortium scriptæ sunt, laborare tamen uidetur, ut eam ne habeat offensiorem. uidebatur enim Terentia tulisse permoleste, quod à Cicerone ad obsignationem testamenti non esset adhibita. qua de re 191. OVIAE C. LOLLII] subauditur, uxoris: figura antiqua, & optimis scriptoribus usitata. POSSE sine me] subintellige, curari. Sine me, nisi ego adsim. QVOD accipienda aliqua sit, & danda æstimatio.] Cæsar, pulso ex Italia Pompeio, cum Romam reuertisset, fidesq; tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ soluerentur, constituit, ut arbitri darentur, per eos fierent æstimationes possessionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus traderentur. hinc est, quod Cicero quandoque dicit accipere æstimationem, pro accipere à debitore possessionem, aut rem, lege Cæsaris æstimatam. quo sensu posuit illud in epistola ad Pætum: Non eo sis consilio, ut, cum me hospitio recipias, æstimationem te aliquam putes accipere. quem locum in scholiis interpretati sumus. ACCIPIENDA aliqua, & danda æstimatio] accipienda mihi possessio aliqua, & domus, aut res à debitoribus meis, & ea Ouiæ, cui ipse debeo, tradenda. Et posuit hic Cicero æstimationem

pro

pro re æstimata, æstimata inquam ab arbitris Cæsarianis, quanti ante ciuile bellum fuisset. DIXISSET] num aliqua sit accipienda, & danda æstimatio. SI ENIM] scribit mihi paratum esse, unde Ouiæ soluam: sed id negat posse, nisi me præsente. PER te] tu enim meo nomine æstimationem accipere à debitoribus meis, & eandem Ouiæ dare potuisti.

193.

IN FORUM] ad agendas causas, & ad tractanda iudicia. BONIS meis rebus] ante obitum Tulliolæ. Et uidetur subintelligere, Multo magis nunc fugio, cum meæ res pessimo loco sint propter interitum filiæ. QUID enim &c.] ratio, cur, etiam bonis suis rebus, uersari in foro noluisset. SINE curia] amisso senatu, cum senatus nullus sit, quasi dicat, cum dignitatem illam fortis & liberi senatoris amiserim; quid est, quod me in foro delectare possit? Et posuit forum pro iudiciis, curiam pro senatu; quod iudicia in foro fierent, senatus in curia haberetur. Figura est, quæ à grammaticis appellatur μετωνυμία. NEQUE tamen progredior longius] Quoniam superiore membro nimium sibi uidebatur arrogasse, quasi se excusans intulit, neque tamen quicquam facio, quod auctoritate doctissimorum hominum tueri non possim. IN EAM sententiam] de consolatione. REMEDIIS] quæ ego capio doctissimorum hominum scriptis & legendis, & in mea scripta transferendis. MIHI omne onus imponis] omnem illius placandæ curam in me reiicis. QUID ueri sit] audiuerat Terentiam quidpiam moliri, quod ipse

ipſe minus uellet. id quid eſſet, Atticum dicit unum poſſe perſpicere. DE Rutilia,] quæſierat, opinor, num ea filio mortuo uixiſſet. VT NON uendam &c.] ſunt, inquit, quæ non inuitus poſsim uendere, ut habeam unde hortos emam: ſed, ſi tu me adiuuas, poſſum aſſequi, quod uolo, ut nihil uendam, eiq;, à quo emero, uſuram tantum modo annuam pendam. QVOD uolo] quod ago, quod ſtudeo, quod conor: quale illud in epiſtola ad Lentulum: Scripſi Ariſtotelico more, quemadmodum quidem uolui, tres libros in diſputatione ac dialogo de oratore. SI TV me adiuuas] ſi tuo ſtudio conſequi potes, ut pecuniam ab iis, qui debent, exigamus. hoc enim non ad facultates Attici, ſed ad operam & diligentiam pertinet. & refertur ad illud, Poſſum aſſequi. NON plus annum] tale illud eſt 95: Num eſt hoc, non plus annum obtinere prouinciam? Dixiſſet etiam eleganter, non plus annuam. PARATISSIMI] horti. ſupra, Venales certe ſunt Druſi. PROXIMOS puto Lamiæ] proximos, inquit, hortos Lamiæ paratiſsimos eſſe puto. non enim dicit, proximos hortos puto eſſe Lamiæ: ſed proximos hortos Lamiæ puto eſſe paratiſsimos: cum certum non haberet, horti Lamiæ uenales eſſent, nec ne. quod oſtendit inſequens membrum; Si quid potes, odorare. & multo magis illud 192: Venales certe ſunt Druſi, fortaſſe & Lamiani. ODORARE] num uenales ſint horti Lamiæ. NE SILIVS quidem &c.] etiam hortos Silii facile poſſumus habere: primum quòd ille nihil utitur: (ſubintellige, hortis) deinde quòd uſuris, quas nos ei in annum pendemus, facillime

ſuſtenta-

sustentabitur. Et uerbum, Sustentabitur, egestatem Silii declarat. HABE tuum negocium,] existima tuum esse negocium. hæc res tibi curæ sit, item ut si tua res esset. genus loquendi perelegans: quo & infra utetur, 223. QVID uelim] habe rationem meæ uoluntatis, non rei familiaris: noli cogitare, tantum sumptum meas facultates non ferre: cogita, me maxime cupere; subaudi, hortos ac fanum: quasi dicat: Etiam si in hortos & in fanum maior impensa facienda sit, quàm res mea familiaris postulat; tamen, quādo me hanc rem tantopere uides uelle, adiuua; & tuam operam ac diligentiam præsta.

EPISTOLA XXI. 193.

QVAMVIS non curarem &c.] Atticus proximis literis ita scripserat Ciceroni: Quamuis de Hispania non cures, tamen ad te sum scripturus. itaque putauit se Cicero in iis literis aliquid noui de Hispania esse reperturum, neque tamen reperit; propterea quòd Atticus non in iis literis, quas tum dabat, intellexerat se esse scripturum de Hispania, sed in iis, quas deinde daturus erat; cum scilicet de rebus Hispanicis noui aliquid Romam esset allatum. gerebat autem Cæsar tum in Hispania bellum contra Pompeii filios. SED uidelicet meis literis respondisti.] tantum modo literis meis respondisti, nihil præterea, nihil de Hispania, aut alia de re. VTOR foro, & de curia.] uide supra 193. DOMVS est, ut ais, forum.] scripserat Atticus: cum Romæ eris, si uersari in foro non libebit, quòd quosdam homines æquo animo uidere non possis; at domi esse poteris, quæ tibi erit pro foro, ita & iis satisfa-

atisfacies, qui à te postulant ut Romæ sis, neque tibi, ut absis, concedunt: & assequeris quod tu uis, ut forum ne frequentes. IAMPRIDEM] cum libertatem amisimus. POSTEAQVAM &c.] posteaquam filiam amisi; quod erat unicum solatium in malis. PRAETER me] omnino, ut opinio mea fert, aptius quiddam & concinnius accesserit ad sententiam, si legatur, Præter te. ATQVE etiam illa causa &c.] causa, quæ proxime sequitur. Sensus est: Præter alias causas, quibus ego adducor, ut Romam non ueniam, (in iis autem causis hæc erat, quòd neque curia, neque foro frui poterat, quemadmodum stante rep. solitus erat) etiam illa est, quòd Cæsariani, si uenero, molestissimi erunt, flagitantes id à me, quod Atedius, id est Cæsar ex te quæsierat. Forte autem hoc quæsierat Cæsar, ex Attico, cur Cicero tam infrequens esset in urbe: quem assiduum Romæ esse, & in senatum uenire, summe cupiebat, quo scilicet ea, quæ agebantur, probare uideretur: quæ quidem putabat fore minus inuidiosa, si quidem essent præsente & assentiente Cicerone, optimo & grauissimo ciue, constituta. MOLESTI sunt.] Cæsariani. nam Cæsar hoc tempore bellum in Hispania gerebat aduersus Pompeii filios. sed ipsius amici, & familiares, qui Romæ erant, petebant à Cicerone quod Cæsarem uelle sciebant, aut fortasse etiam quod à Cæsare in mandatis habebant: petebant autem, quod supra proxime diximus, ut in senatum uenire, & ipsorum de rep. consiliis uellet interesse. Molesti, igitur in petendo. DE TERENTIA] 191. 192. 192. 193. DOLERE] propter interitum

tum filiæ. VT NON iaceam] ut aliquid tamen agam, ut inertiæ prorsus me non dediderim. iacere enim dicuntur ii, qui prorsus nihil agunt, & ab omni rerum curatione uacant. unde illud libro III. de officiis, Cum C. Marius septimum annum post præturam iaceret. CARNEADES, & ea legatio] Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus legati Romam uenerunt. ex historia. IN TVO annali:] significat eum Attici librum, quem ad Ciceronem misit, ut ex procemio de claris oratoribus apparet. eius libri Cornelius Nepos in Attici uita meminit his uerbis: Antiquitatem adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo uolumine exposuerit, quo magistratus ornauit. nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est, quæ non in eo suo tempore sit notata. Et Cicero in Bruto: Eam utilitatem habuit Attici liber, quam requirebam; ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia uiderem. Et ibidem paulo post ex Attici persona: Eisq; nosmet ipsi ad ueterum annalium (sic enim lego) memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi sumus. Et idem, nescio quo in loco, sed idem certe: Quem laborem nobis leuauit Attici nostri labor; qui annorum quingentorum memoriam uno libro colligauit. QVAE causa] cur ea legatio Romam uenerit. DE OROPO, opinor,] recte opinabatur. nam Athenienses, afflicti bello Macedonico, summa in paupertate cum essent, non auaritia aut libidine adducti, sed necessitate impulsi, Oropum urbem sibi subditam diripiunt. Oropii querentes ad senatum Romanorum confugiunt. sena-

tus iudicat eam iniuriam Oropijs non iure factam. mandat Sicyonijs, ut, causa cognita, multam Athenienſibus, auctoribus iniuriæ, pro damno dato irrogent. Sicyonij, cum ad iudicium Athenienſes non affuiſſent, multam dixere talentorum quingentorum. ſed ſenatus petentibus Athenienſibus, qui legatos eius rei cauſa tres philoſophos Romam miſerant, omnia remiſit, præter talenta centum. quæ tamen ne ipſa quidem pependerunt. Hæc ex Pauſaniæ hiſtoria de Achaicis, Plutarchi Catone maiore, Gellio lib. VII. cap. XIIII. lib. XVII. cap. ultimo, Macrobio libro I. cap. V. SI ita eſt] ſi eſt, ut ea legatio Romam uenerit Oropi urbis cauſa; inter ipſos Oropios, & Athenienſes, qui legationem miſerunt, quæ controuerſiæ fuerint, ſcire uelim. QVI præfuerit hortis] quis Epicureorum princeps fuerit, quis primum locum inter Epicureos tenuerit. Hortis: gymnaſio & ſcholæ Epicuri. nam ut Lycæum, Peripateticorum; Porticus, Stoicorum; Academia, Platonicorum: ſic Horti, Epicureorum. APOLLODORI] ſubaudi, libris: figura græca, qua Cicero etiam alibi uſus eſt, ut cum dixit, ad Martis, in Scapulæ, per Locuſtæ. ſubintelligitur enim, ædem, hortos, fundum.

194.

DE Attica] Atticæ ſignificat ægrotationem. MAGALA] huius pater cum Ligus fuerit, ut proximè conſtat; uerisimile mihi fit, Magalam ipſum, Liguris filium, ex Aeliorum familia fuiſſe. nam Ligus Aeliorum cognomen fuit, ut ex oratione pro Sextio, & libello conſulum apparet. DVBIVM mihi non erat &c.] ſubintellige, quin ex eo morbo

morbo moriturus esset. deinde, causam subscribens, intulit: Vnde enim tanta felicitas patri fuisset, ut tam probo filio diutius frueretur? quasi dicat: Mirabar, Ligurem tam esse felicem, ut ex ijs rebus, quibus felicitatem metiri solemus, prorsus nullam amitteret. sed nimirum dij immortales eum filio priuarunt, ne tam felix esset. Et hoc dicit, ut ostendat, felices esse non posse, qui filios amittant; ad obitum filiæ spectans, quam amissam lugebat. NAM quid de me dicam?] sensus est: Ligus, qui tum felix esse uidebatur, nunc amisso filio felix iam esse non potest. nam quid de me dicam? qui etiam si omnia consequar, quæ uolo, tamen non modo felix esse, sed ne leuari quidem eo dolore possum, quem ex interitu filiæ suscepi. QVANTI quanti] Subintellige, liceant. Etiam si, inquit, hortos emam quantuis, non male emero: siquidem, quod necessarium est, id quanquam magno pretio emptum, bene tamen emptum est. horti autem mihi ad fanum necessarij sunt. non possum igitur eos nisi bene emere, etiam si magno. LEVATIO] si fanum extruo, leuatio quædam est, si minus doloris, at eius officij, quod à me debetur. OFFICII debiti] simile illud est 190: Iam quasi uoto quodã, & promisso me teneri puto. L. COTTA] qui consul fuerat cum L. Torquato. 210: AD hanc rem] ad fanum extruendum loci satis erit. VIDEO &c.] uideo, qui possunt hortos habentibus persuadere, ut mihi uẽdant. uideo, qui me pòssint adiuuare ad eam rem, quam uolo, consequendam. Et est ad Atticum tacita cohortatio, ut adiumento sit in ea re, præ qua uideat argentum, uestem, amœna loca nihil pu-

tari. Nihil enim est melius.] Siliani, inquit, horti supra omnes placent. age igitur cum Silio, ut nobis uendat. Mandavi etiam Sicæ] ut cum Silio de hortis mihi uendendis loqueretur. Constitvtvm &c.] constituisse cum Silio, ut una loquerentur.

EPISTOLA XX. 194:

Qvi transegerit] qui hortos alii uendiderit. Quod sequitur, Deesse, refertur uel ad inopiam Silii, uel ad ipsius promissum; sed potius, opinor, ad inopiam Silij, hoc sensu: Ego, si hortos à Silio emissem, pecuniam ei grandiorem dedissem, quàm cuiuis alij, habita scilicet eius inopiæ ratione. neque enim, inquit, Ei deesse uolebam. Insequens membrum, Et, quid possem, timebam, sic expono: Et tamen uerebar, ne non tantam pecuniam ei pro hortis possem dare, quantam ad eius inopiam subleuandam uoluissem: uel, quantam ipse posceret. De Ouia, confice] quid significet, hoc quidem ex loco non apparet: sed, ut sæpe iam dixi, locus locum illustrat. locos autem ipsos inter se conferre, ut, quæ similia sint, quæ repugnantia, notentur, non solum diligentiæ est, sed etiam iudicii. Leuemus igitur, quoniam quidem hoc suscepimus, quanquam fortasse plus suscepimus, quàm sustinere possimus, sed leuemus, quantum in nobis est, labore eos & quærendi, & considerandi, qui suum studium ad has Ciceronis epistolas contulerint. Supra igitur, 192: de Ouia his uerbis: Ouiæ C. Lollij curanda sunt HS C. itaque

uerbum, Confice, sic expono, cura ei H-S C. quæ deberi à me scis. eadem de re infra 196: Cum Ouia, inquit, quæso quidem ut conficiatur. TEMPVS esse iam uidetur] ut Athenas ad studia proficiscatur. QVANDO placeat] quando tibi uideatur, ut Athenas Ciceronem mittamus. PVBLIVS &c.] hac de re infra 196. his uerbis: Publius, si æquinoctium expectat, nauigaturus uidetur. mihi autem dixerat, per Siciliam. ATEDIO] supra 186: cum dixit, Horum quid est, quod Atedio probare possimus? Cæsarem significauit, nomine commutato. sed in hoc loco non est ut, Athedium dici Cæsarem, possit accipi; qui, quo tempore hæc epistola scripta est, bellum in Hispania gerebat aduersus Pompeij liberos. Atedio, igitur accipiamus pro Publij amico, & familiari, quemadmodum & infra, 196. P. CRASSVS &c.] habebat in manibus eum librum, quem de obitu filiæ, se ipsum consolans, scripsit. ad eum igitur librum, quæ ex Attico quærit, pertinebant. fecit idem supra 192. 193. Atticus autem & habebatur, & erat ἱστορικώτατος.

194.

CISPIANA, & Pretiana explicabis.] nomina, hoc est, debitam mihi à Cispio, & Pretio pecuniam. Infra 216. De nomine, inquit, tu uidebis cum Cispio. Hoc, quod attinet ad sententiam. quod ad genus loquendi, 216. Si Faberianum, inquit, explicas, hortos emamus uel magno: sin minus, ne paruo quidem possumus. OPTIME;] subaudi, quòd leuius ægrotat.

EPISTOLA XXIII. 194.

ET RES, & conditio] res, horti ipsi, quos Silius uendere uult. conditio: uel pecuniam dixerat Silius se esse accepturum pro hortis, uel, pro pecunia, ex Ciceronis possessionibus aliquam, facta æstimatione, ut ne minoris esset possessio, quam acciperet, quàm quanti essent horti, quos uenderet. hanc conditionem respondet Cicero sibi placere; sed ita, ut numerare pecuniam malit, quàm è suis prædiis ullum tradere. AESTIMATIONE] prædio æstimato, ut pretium hortorum æquet. æstimatio enim hic accipitur pro re æstimata, ut in epistola ad Pætum, Quando tuas æstimationes uendere non potes. VOLVPTARIAS &c.] ratio, cur numerato malit, quàm æstimatione. nam neque, inquit, uoluptarias possessiones accipere Silius à me uolet: & eas, quæ fructuosæ sunt, ego ei tradere non possum. VECTIGALIBVS] redditibus, fructibus. uectigal enim & publicum est, & id significat, quod ex possessionibus capitur. A FABERIO repræsentabimus] repræsentare, Budæus hoc loco dicit esse, præsenti pecunia soluere, non, ut aliis locis, ante diem soluere. non improbo eruditi hominis opinionem: quanquam ne cur probem quidem est. cur enim usitatam uerbi significationem sine causa negligimus? sane mihi placet, ac uehementer quidem placet, ut hic, repræsentare, ualeat ante diem soluere: contra Budæi sententiam, fateor: sed nunquid apud me pluris esse debet ullius auctoritas, quàm ratio, & ueritas ipsa? neque tamen illum, quem omnibus nostræ ætatis homini-

hominibus eruditione uideo præstitisse, ut male sentientem reprehendo: sed quando interpretis partes suscepi, & præter communem utilitatem nihil specto; quod meum officium est, quodq; mihi à principio ad hoc opus aggredienti propositum fuit, id facio, ut omnia libere exponam, cum hoc tamen, ne quid temere affirmem. sensum igitur consideremus, & enodatum, quàm planissime poterit, exponamus. Siliani, inquit, horti, de quibus ad me scripsisti, placent, sed ita, ut numerato eos malim accipere, quàm æstimatione. si autem numerato accipimus, unde pecunia? habebimus, infert, H-S DC, ab Hermogene expressa; & DC item, quæ domi sunt. erit igitur, unde sumamus H-S MCC. quæ autem reliqua pecunia erit, quæ scilicet à nobis supra H-S MCC Silio debebitur; ei pecuniæ soluendæ diem, puta annuam, uel binam; præstituemus: interea Silio uel usuram pendemus. Quoniam autem hoc posuerat, usuram pendemus: ueritus, ne Attico uideretur insanire, qui hortos usque eò cuperet, ut etiam Vsuras subire uellet; quasi se excusans adiecit, Dum à Faberio repræsentabimus; hoc significans, diuturniorem usuram non futuram; cum putet se, pecunia à Faberio debitore sumpta, repræsentaturum, hoc est solutionem facturum ante diem reliquæ pecuniæ soluendæ præfinitam. certe enim hortos, nisi præsenti pecunia potuisset, uel pendendis usuris emere cogitabat: quas putabat fore ut non diu penderet, cum speraret, hortorum pretium, pecunia à debitoribus suis exacta, breui se posse totum persoluere. quod confirmat illud

193. Vt usuram ei pendam, à quo emero, non plus annum; possum assequi, si tu me adiuuas.] Simili sententia dixit, repræsentare medicinam, in epistola ad Titium; &, repræsentare diem, ad Tironem; &, repræsentare libertatem, Philippica II; &, repræsentare improbitatem, libro XVI. ad hunc ipsum. quibus ex locis cum de significatione huius uerbi liqueat unicuique uel negligenter consideranti; cumq; in eum, quem nos ostendimus, sensum accipi hoc in loco non absurde possit uox illa, repræsentabimus: non uideo, cur assentiar Budæo, docto alioqui uiro, & de literis optime merito; cum præsertim, repræsentare, pro præsentem pecuniam soluere, quo modo ipse exponit, nusquam apud eos, quos ego auctores in latina lingua uehementer sequor, positum reperiam. COMPARATI,] Drusianos hortos nemo unquam Silianis comparauit. quasi dicat: semper enim Siliani celebriores atque amœniores habiti sunt. tale illud in Lælio, Hi ne comparantur Catoni? MOVET,] ut hortos desiderem. Quæ autem hæc erat causa, cur tantopere hortos Cicero desideraret? nimirum illa, ut haberet ubi filiæ fanum extrueret. quam causam, ut Attico notissimam, silentio præterit. sed in ea fatetur se τετυφῶσθαι, id est nimis ambitiosum esse. hortos enim adeo cupiebat, ut in ea re suam ipse quasi quandam ambitionem agnosceret. ἐγγήραμα:] senectutis requies. uerbum, quod Atticus usurpauerat in epistola ad Ciceronem, suadens, opinor, ut de senectute cogitaret, ideoq; ne tantam pecuniam in hortos erogaret. ACTVM IAM DE isto est, &c.] hanc

hanc ego curam iam abieci, hoc mihi iam amplius curæ non est: quiduis aliud potius quæro. quasi hoc dicat: de uita iam non cogito.

EPISTOLA XXIIII. 194.

CONFECERIT] de hortis. VENTVRVM] ad me. quod ex duabus insequentibus epistolis apparet. DE NICIA] hic est Nicias grammaticus, de quo Suetonius in libello de claris grammaticis: qui etiam docuisse uidetur Plancum Bursam. in epist. fam. 131.

195.

VNAM rem] de Terentia scilicet. SPERO enim &c.] spero, inquit, me a te impetrasse, ut ipse me ipsa molestia priuares, hoc est ut hoc onus ipse susciperes. hoc enim Cicero Atticum iam ante rogauerat. quin ipsa uerba recitemus: Quod, inquit, ad Tironem de Terentia scribis, obsecro te mi Attice suscipe totum negocium. Hæc supra, 191: Et in eandem sententiam 193. his uerbis: De Terentia quod mihi omne onus imponis, non agnosco tuam in me indulgentiam. ista enim sunt uulnera, quæ non possum tractare sine maximo dolore. moderare igitur, quæso, ut potes.

EPISTOLA XXV. 195.

DE SILIANO negocio,] de hortis Silii, de quibus supra. CONDITIO] uoluntas Silii de uenditione hortorum: ut in epistola, quam subsequitur proxima superior; Mihi, inquit, & res, & conditio placet. COTTAE] subintellige, uillam: de qua 194. AD ALIAM rem loci satis, nihil

ad eam, quam quæro.] non dubito, quin hoc ordine legendum sit: Ad aliam rem loci nihil, satis ad eam, quam quæro. nam, quo modo in uulgatis libris legitur, plane sententiam esse apparet Ciceronis sententiæ contrariam: quorsum enim de emenda Cottæ uilla cogitabat, si ad eam rem, quā quærebat, loci nihil? sed quid argumentor? en, quod nostram opinionem ita confirmet, ut nihil præterea possit desiderari: Habet, inquit supra, in Ostiensi Cotta celeberrimo loco, sed pusillum loci, ad hanc rem tamen plus etiam satis. DE TEMPORE.] quando uelit discedere, ut Athenas eat studiorum causa: supra, De Cicerone, inquit, tempus esse iam uidetur: sed quæro, quod illi opus erit Athenis, permutari ne possit, an ipsi ferendum. DE BRVTO tamen,] quia de Bruti aduentu iam ante Atticum rogarat, ut 189: 191: 191: iccirco dictionem, Tamen, uenuste usurpauit: quasi dicat: Quamuis hac de re sæpius iam ex te quæsierim, tamen idem illud quæro. SCIRE enim iam puto] subaudi, te: cum autem scias, ubi Pansam expectet; facile potes, quo tempore futurus Romæ sit, coniectura consequi. 191: IN PRIMA prouincia] Gallia: cui præfuit. Plutarchus, & Cicero in epistola ad Cæcinam, item in Oratore. VELLEM, tardius] uellem, tardius adesset Brutus. nam si calendis Romæ fuerit, ueniendum mihi erit, ut ipsi de aduentu gratuler: itaq;, quod uellem, consequi non potero, ut in senatum ne ueniam: qui plerunque calendis habebatur. uide illud 187: Mihi etsi calendæ uitandæ fuerunt. Tardius: post calendas, hoc est post diem, quo senatus habebatur: quo die

Romæ

Romæ esse Cicero noluisset, ne in senatum ueniret. MVLTAS ob causas] ex quibus erat illa uel maxima, ne in senatum uenire necesse esset. AN EXCVSATIONEM aliquam ad illum parem] an Bruto me literis excusem, & causam aliquam afferam, cur Romam uenire non possim. 196. FACILE] facilem excusationem esse uideo. possum enim uel in morbum, uel in mœrorem causam conferre.

EPISTOLA XXVI. 195

MISSVM esse,] à Terentia. ILLI] Terentiæ. VIDERI] ut uideatur matris causa uoluisse. uide 192. AD CONSVETVDINEM] ad remp. administrandam. ERAT, ubi acquiescerem] hoc significat; labores, quos olim reip. causa susceperat, minus graues fuisse, cum haberet filiam, cuius in sermone & suauitate conquiescere solitus esset: qua amissa, non esse cur eosdem labores susciperet, nulla iam alleuationis spe relicta. NEC ego uictum, nec uitam illam colere possum] non modo ferre rationem illam uiuendi non possem, sed ne uitam quidem ipsam uiuere illi similem. tantum, inquit, abest, ut genus illud uitæ sequi nunc possim; ut etiam uitam me esse amissurum intelligam, si ita uelim uiuere, ut tum uiuebam. quasi dicat; non modo genus illud uitæ colere non possem, sed nec uiuere quidem, si illam uitæ rationem sequi uellem. QVID aliis uideatur] forte enim Atticus scripserat, reprehendi Ciceronem, quòd in urbe non uiueret, quasi prorsus omissa reip. cura. quod etiam ante Atticum scripsisse, apparet ex illo loco, 193. Quod homines à me postulare scribis, ut Ro

mæ

mæ ſim, neque mihi, ut abſim, concedere: iam pridem ſcito &c. MEA mihi conſcientia] mei enim erga remp. animi cum ipſe mihi optime ſim conſcius, de illorum ſermone non laboro. non enim abſum, quòd eam negligam; ſed quòd eiuſmodi ſunt tempora, ut, etiam ſi adſim, iuuare nihil poſſim. CONSOLATVS] in morte filiæ ſcripſit librum de conſolatione ad ſe ipſum. 189: 192. NEC, SI poſſem, uellem] eſſet enim inhumanum, amiſſa unica filia, & tali filia, non dolere. unde illud Crantoris in tertio Tuſculanarum: Iſtuc, nihil dolere, non ſine magna mercede contingit, immanitatis in animo, ſtuporis in corpore. PRO mancipiis] mancipia Caſtricius ante uendiderat Quinčto Ciceroni. eorum mancipiorum pretium, apparet, à Quinčto non fuiſſe ad diem perſolutum. EAMQVE ei ſolui, ut nunc ſoluitur] oſtendit ſe conditionem eius uenditionis ignorare. ſi enim Caſtricius, inquit, à fratre meo pecuniam accipere uolet pro mancipiis, eamq; pecuniam ita ſolui, ut nunc ſoluitur; (dicit autem, Nunc, quia debitores eo tempore pecuniam creditoribus ita ſoluebant, non ut pecuniam darent, ſed ut pro pecunia poſſeſſiones, tanti æſtimatas, quanti ante ciuile bellum fuiſſent: quod Cæſar, & ut debitoribus conſuleret, & ut metum nouarum tabularum tolleret, edičto conſtituerat) certe nihil eſt commodius. poſſeſſionem enim pro pecunia, quam debet, frater aliquam dabit. ſin autem ita ačtum, & hæc inter eos de mancipiis pačtio fačta eſt, ut Caſtricius, Quinčto pretium mancipiorum intra certam diem non perſoluente, ipſa mancipia, quæ uendiderat, abduceret: hoc

mihi

mihi non uidetur esse æquum. ut enim ad diem frater non soluerit, ideo tamen eum priuari mancipiis iniquum est, cum quidem solutionem, quam ciuilium bellorum difficultate afflictus necessario distulit, eam nunc facere paratus sit. TIBI uideri idem] tibi quoque uideri, non æquum esse, ut mancipia Castricius à fratre abducat, quòd eorum pretium sibi ad diem non enumerarit.

196.

AEQVINOCTIVM] uernum. nam hæc hieme scripta sunt: quòd ita esse, proxima superior epistola significat; in qua Pansæ in prouinciam Galliam proficiscentis, Brutiq; ex eadem prouincia decedentis mentio fit. Pansam autem III. cal. Jan. ab urbe profectum esse, apparet ex epistola ad Cassium, altero epistolarum uolumine. uernum igitur æquinoctium, non autumnale, significatur, primum ex argumento, quòd posui, de historia sumpto; deinde ex illa clausula, Nauigaturus uidetur. certe enim post uernum æquinoctium tutior est nauigatio, quàm post autumnale. 169: ATEDIVM] 194. NAVIGATVRVS] in Africam: supra 194. LENTVLVM puerum] apparet, Ciceronem ei tutorem fuisse; cum inferat, De mancipiis, quæ tibi uidebitur, attribuas. mancipia enim accipio, quæ Cicero, sibi à Lentulo, pueri patre, cum reliquis bonis testamento commendata, tutorum more tuebatur. apertius indicat insequens epistola; si consideretur illud, Pueros attribue ei, quos, & quot uidebitur.

EPI-

EPISTOLA XXVII. 195.

HODIE.] hoc subaudi: Tecum de hortis, quos ab eo emere uellemus, loquetur. id enim Atticus ad Ciceronem scripserat. NEC ego Brutum uito,] respondet ad alteram partem epistolæ ab Attico acceptæ. in qua ille, ut opinor, ita scripserat; mirari se, cur Brutum uitaret, à quo leuationem aliquam posset expectare. cui respondens Cicero, Nec ego, inquit, Brutum uito, nec tamen ab eo leuationem ullam expecto. LEVATIONEM] doloris mei, ex interitu filiæ suscepti. CAVSAE] in iis, ne in senatum uenire necesse esset. EXCVSATIO] quòd istuc non ueniam, ad eum amplectendum ex prouincia reuersum. 195. CAPVT illud est, quod scis.] caput, & prima causa, cur hortos desiderem, illa est, quam tu scis, fanum uidelicet; cuius ædificandi scis consilium à me esse captum; & hortos ideo quærere, ut celebri loco ædificetur. SEQVITVR, &c.] altera causa, cur hortos uelit. Præter fanum, mea etiam causa hortos quæro. mihi enim ipsi quiddam opus est: hoc est, locum me oportet habere, ubi esse possim. IN TVRBA] Romæ. neque Romæ, inquit, esse possum, neque à uobis abesse. quòd si hortos habebo, utrunque consequar, ut & Romæ ne sim, & à uobis ne absim. abesse non uidebor, cum in hortis ero, qui urbem quamproximè sunt: & in urbe tamen non ero. 217. Nihil, inquit, aliud reperio, ubi & in foro non sim, & tecum esse possim. MIHI persuasum est,] tacite significat, suum consilium ab Attico probari, consilium, inquam, urbis fugiendæ.

fugiendæ. Perſuaſum: non enim Atticus aperte ſcripſerat, ſe probare Ciceronis conſilium, ueritus fortaſſe, ne id Cæſarem offenderet, ſi caſus tuliſſet ut in alienas manus literæ deuenirent: ſed ipſe de Attici ſenſu coniectura faciebat. EO MAGIS &c.] eo magis mihi perſuaſum eſt, de hac re quid tui conſilii ſit, quòd tibi quoque intelligo uideri idem quod mihi, me ab Oppio & Balbo ualde diligi. quaſi dicat: Quando illi me tam ualde diligunt, abeſſe poſſum, illis concedentibus. nam alioqui offenderentur, & de hac abſentia mea literas fortaſſe ad Cæſarem iniquiores mitterent. quòd igitur intelligis, me ab Oppio & Balbo ualde diligi; eo magis mihi perſuaſum eſt, hac de re quid ſentias. SI EXPEDIATVR illud Faberianum] ſi debitam mihi à Faberio pecuniam exigo. quod facile conſequar illis adiuuantibus, qui, Cæſare concedente, omnia poſſunt. SINT igitur &c.] ſententia non apparet, obſcurata mendo. et quanquam adiuti coniectura quiddam uidemus: quia tamen id eiuſmodi non eſt, ut omnes tenebras diſcutiat; prætermitto. libros ueteres adiui, inſpexi: nihil adiumenti. relinquo igitur, quod alii conſiderent. TVM ENIM &c.] connexa uerba cum ſuperioribus. neque patet ſenſus: ſed conÿcere poſſumus, hoc dici: Si Balbus & Oppius in expediendo nomine Faberiano adiutores eſſe noluerint; tum intelliges, exigendæ à Faberio pecuniæ nullam plane ſpem eſſe; & intelliges item, quid inclinent ad hoc meum conſilium de fano adiuuandum. ſi enim nobis non fauebunt, id agentibus, ut hortorum emendorum cauſa pecuniam à Faberio exigamus: certe intelligetur,

nolle

nolle eos de emendis hortis, & de ædificando fano consilium à nobis captum adiuuare. Si qvid erit,] à Balbo & Oppio studii & auxilii ad Faberianum nomen explicandum. Sin minus &c.] si in exigenda à Faberio pecunia fautores non erunt; consilium tamen de hortis ideo ne omittamus, sed quacunque ratione enitamur. Qvacvnqve ratione] nam de Faberiana pecunia nequaquam erit cogitandum, Balbo & Oppio non adiuuantibus. De illo Ostiensi &c.] Si non assequimur, ut Silianos hortos habeamus; quid agemus? de illo Ostiensi, hoc est de uilla, quam in Ostiensi habet Cotta, nihil est cogitandum: (forte, quia pusillum loci uidebatur, ut 194. 195.) Lamiam non puto posse adduci, ut hortos suos uendat: Damasippi experiendum est; subaudi, ut hortos habere possimus. et infra, 197: Damasippum uelim aggrediare. de Lamianis autem hortis, 192: & 193:

EPISTOLA XXVIII. 196.

Qvos, & quot] non omnes, sed quos & quot uidebitur. neque enim omnia mancipia Lentulo puero attribuenda erant ministerii causa. quæ autem puero non attribuebantur, ea tamen illi operam nauabant, uel rure agro colendo, uel in officinis aliquo artificii genere occupata, uel aliis pretio locata. comprobatur quod supra diximus, Ciceronem Lentulo puero tutorem fuisse, qui ei de mancipiis, quæ uideretur, & quot uideretur, attribueret. De Silii &c.] scire Tullius auebat, num Silius hortos uellet uendere, & quanti uellet. cui Atticus rescribens, uereri se dixerat, primum ne

Silius

Silius nollet uendere, deinde ne nollet eo pretio, quo Tullius emere uoluisset. QVANTI] subaudi, uelit uendere. NE TANTI] uideris, inquit, uereri, ne Silius tanti nolit uendere, quanti nos uellemus. et dixit, Tanti, pro, tam paruo: quo modo etiam locutus est Cœlius: cuius hæc sunt uerba in epistola ad Ciceronem: Aut non erit istic bellum; aut tantum erit, ut nos, aut successores paruis additis copiis sustinere possint. et Cæsar libro VI. his uerbis: Præsidii tantum est, ut ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. et libro III. de bello ciuili: Tantum nauium reperit, ut anguste XV. millia legionariorum militum, & quingentos equites transportare possent. et ipse in epistola ad Cassium: Si quæ, inquit, sunt onera tuorum, si tanta sunt, ut ea sustinere possis; nihil tibi erit lautius, nihil gloriosius: sin maiora; considera, ne in alienissimum tempus cadat aduentus tuus. Quibus ex locis aperte cognoscitur, in uoce, Tantus, non semper magnitudinem inesse. quod nos exemplis ideo probare uoluimus, ne quis miretur, cur illud, Tanti, exponamus, tam paruo. quod fortasse cuipiam durius alioqui uideretur.

196:

SICA aliter,] Sica aliter dixerat: Sica non idem dixerat, quod tu: sed tibi assentior, uerenti primum ne Silius nolit, deinde ne tanti. Sica autem dixerat, & uelle Silium uendere, & non magno uenditurum. VT EI placuit] opinabatur Sica, Egnatii opera Silianos hortos haberi posse: itaque Ciceroni suaserat, ut ad illum scriberet. TRANSIGERE Egnatium] in epistola superiore locus

est de mancipiis Castricianis: quem si quis cum interpretatione nostra legerit, facile, quod hic significetur, intelliget. Transigere: conficere cum Castricio: efficere, ut Castricius à Quincto fratre pecuniam accipiat pro mancipiis, quæ illi uendiderat; quam Castricius accipere nolebat; cum à Quincto mancipia mallet abducere, quando is pecuniam sibi ad præstitutam diem non numerasset. CONFICIATVR.] curentur ei HS c, quæ debemus. supra, 192: 194. Nox erat] Atticus in epistola sua ad Ciceronem hoc posuerat: Quoniam nox est, plura non scribo: Cui respondens Cicero, Quoniam, inquit, nox erat, & ideo breuiores literas misisti; iis, quas hodie mittes, plura expecto.

EPISTOLA XXIX. 196.

SILIVM mutasse sententiā Sica mirabatur &c.] Silium nolle amplius hortos uendere, Sica mirabatur. ego autem eo magis miror, quòd, cum ille dicat ideo se non uendere, quia filius nolit; ais tamen illum uenditurum, si nos præter eum locum, quem ab ipso petiimus, alium petierimus, à quo refugiat, hoc est quem nolit uendere. NON iniusta] recte facit, si non uendit, quia filio uelit obsequi, roganti ne uendat; cum eum habeat, qualem uult, hoc est, plane ex animi sui sententia: ut reprehendendus non sit, qui tali filio obsequatur. SI ADDIDERIMVS aliud.] si petierimus à Silio, ut alium locum nobis uendat, non ut eum, quem antea petebamus. A' QVO refugiat] à quo uendendo prorsus abhorreat: quem nulla conditione uelit uendere. CVM ab ipso id fuerit] cum is locus,

quem

quem addiderimus, ualde illius è re fuerit. tunc enim Silius locum antea nobis destinatum uendet, si petierimus ut alium, ipsi cariorem, uendat. Recte igitur dixit Cicero, Miror, quòd ais &c. nam si hortos ideo Silius uendere non uult, quia filio cupiat indulgére: ne hoc quidem artificio, quo nos uti iris, adducetur ut uendat. Dixit autem, Conferret, potius, quàm, Conferat, ut ostendat Silium ea excusatione usum fuisse non illis ipsis diebus, quibus hæc scribebat, sed aliquantò ante. QVOD summum pretium constituam,] quantum omnino pecuniæ in hortos uelim impendere. QVANTVM anteire istos hortos Drusi] subintellige, putem: hoc sensu: Quæris à me, quantum hortos istos Silianos anteire Drusi hortis putem, pretio uidelicet. ACCESSI nunquam] nunquam accessi ad hortos Drusi: quæ autem uilla ibi est, (Coponiana dicebatur, quòd eam ante Drusum aliquis è Coponiorum gente possederat) eam noui, & eodem loco siluam nobilem. NEVTRIVS] neque siluæ, neque uillæ: quem fructum Drusus capiat aut è uilla, aut è silua, compertum non habeo: quod tamen, puto, nos scire oportet. Et hoc adscribit, propterea quòd una cum hortis & uillam & siluam Drusus uendere cogitabat. VTRIVS istorum] utrius hortos æstimem, uel Silii, uel Drusi; æstimare debeo, non quanti sint, sed quanti meum tempus postulare uidetur: hoc est, non ex ipsorum fructu mihi æstimandi sunt, sed ex meo tempore; quod eiusmodi est, ut hortos omnino uelim emere, de pretio non laborem. Vtrius istorum: æstimandi sunt. POSSIM autem assequi] possim hortos

emere. COGITES] potes enim hoc uel facile cognoſcere; cum mea nomina tractes, & uidere poſſis, ecquæ ſit ſpes pecuniæ à noſtris debitoribus exigendæ: quod ego abſens non poſſum: itaque tu hoc uelim cogites.

197.

FABERIANVM] nomen Faberianum: quod mihi à Faberio debetur. cum enim debitam ſibi à Faberio pecuniam exigere Cicero non poſſet, nomen illud alicui uendere cogitabat, ut præſentem pecuniam haberet ad emptionem hortorum. EXPLICARE uel repræſentatione non dubitarem] non dubitarem hortos emere, uel ſi repræſentandum ſit: hoc eſt, uel ſi pretium nunc enumerandum ſit, nulla temporis dilatione. Eſt enim, repræſentare; quod aliquando futurum eſt, id præripere, ut, nulla interpoſita mora, ſtatim fiat. Quoniam autem conſtituerat ita hortos emere, ut partem pecuniæ ſolueret, reliquæ pecuniæ uſuram penderet; (quod ipſe oſtendit 193. et 194:) nunc, ſi Faberianum nomen poſsit uendere, dicit ſe non cogitare de die, neque ſolutionis tempus uelle differre, ſed repræſentaturum, hoc eſt non expectaturum diem, quam conſtituerat, uniuerſumq; pretium ſtatim perſoluturum. DE SILIANIS] ad, Explicare, refertur. TRANSIREM ad Druſum] emerem à Druſo. MAGNO etiam &c.] adiuuabit enim repræſentationem Hermogenes, ſi ſoluet nobis HS DC, quæ debet. unde illud 194: HS DC exprimes ab Hermogene, cum preſertim neceſſe erit. DOLORI meo,] ex interitu filiæ ſuſcepto. REGI] fortaſſe ego, cupiditate & dolore prolapſus,

hortos

hortos pluris emerem, quàm quanti æquum esset: itaque uolo à te regi. LOCVTVS erit] de Drusi hortis. Supra ibidem: Transirem ad Drusum uel tanti, quanti illum Egnatius uelle tibi dixit. ID AGENDVM puto] ad hortos Drusi spectare debemus. nam cum Silio non uideo confici posse. Agendum: curandum, cogitandum. QVID agendum sit] de tota hac re, id est de hortorum emptione.

EPISTOLA XXX. 197.

PVBLILIA] altera Ciceronis uxor, quam, post Terentiæ diuortium, uirginem duxit: cum qua & ipsa postea diuortium fecit, quia lætari Tulliolæ morte uidebatur. Plutarchus in Cicerone, Quinctilianus lib. VI. Dio lib. XLVI. PVBLILIO] fratre Publiliæ, Ciceronis uxoris. nam mulieres familiæ nomine appellabantur. AFFECTVM] dolore, quem ex obitu filiæ capiebat. NON illius esse] apparebat, à matre scriptas, aut dictatas. QVOD fore uideo] uideo fore, ut omnino ueniant: ego autem hoc uolo uitare. VNA est uitatio: & ego nollem] una tantum ratione uitare possum, ne illæ ad me proficiscantur; si ego istuc ad ipsas ueniam: quod nollem: sed necesse est; quando hæc est una uitatio. Infra clarius his uerbis. Cum scribas, uidendum mihi esse, ne opprimar; ex quo intelligam, te certum illius profectionis diem non habere: putaui esse commodius, me istuc uenire.

197.

NE OPPRIMAR.] à Publilia, & matre. et hoc dicit; quia, si scisset, quo die illæ Roma profe

ctura essent, ut ad se uenirent; ipse ante illum diem Romam ad eas proficisci potuisset: quod facere cogitabat. Ne opprimar: ne ueniant cum de illarum aduentu nihil suspicer. CICERONI] filio. SI TIBI non iniquum] fortasse enim tibi uidebitur, plus ei dandum esse, quàm quod ex mercedibus Argileti & Auentini recipietur, sed, Si tibi non iniquum uidebitur, hoc est, si putas eum his mercedibus contentum esse debere; propone ei, ut sumptus huius peregrinationis ad eas mercedes accommodet. PEREGRINATIONIS] Cicero filius Athenas iturus erat studiorum caussa. Dic, inquit, filio, me pro sumptu, quem Athenis facturus est, tradere ei mercedes Argileti & Auentini. SI ROMAE esset &c.] ut Athenis tantos sumptus faciat, quantos Argileti & Auentini mercedes ferre poterunt: quibus sumptibus, si Romæ uiueret, conducta etiam domo, contentus futurus erat: quanto magis, Athenis? ARGILETI & Auentini] in Argileto & Auentino locare uolebat Cicero insulas quasdam, eamq; mercedem assignare filio Athenas proficiscenti. 148: 253: MODERERE] tractes quod attinet ad hanc locationem: uideas, quemadmodum ex his mercedibus suppeditemus ei quod opus sit; hoc est, quod infra ostendit, conductores qui sint, & quanti; deinde, ut sit qui ad diem soluat. NEC Bibulum, nec Accidinum, nec Messallam] Calpurnium Bibulum, Manlium Accidinum, Valerium Messallam. hos adolescentes Athenas profecturos studiorum causa Cicero audierat. CONDVCTORES qui sint, & quanti] qui uelint conducere eas tabernas, aut domos,

quas

quas in Argileto & Auentino uolumus locare. Quanti: quanti uelint conducere.

EPISTOLA XXXI. 197.

Is fuerit, quem tu putas,] difficilis in hortis uendendis. Aggrediare] ut mihi hortos uendat. Ripa] Tyberina. nam hortos transtyberinos quærebat Cicero, ut celebri loco fanum extrueret. Quotenorum iugerum] Damasippus suos hortos in partes diuiserat: & qualibet parte nescio quotena iugera continebantur, certo cuiusque partis pretio. Plura enim non possum] de hoc ad te scribere; cum & de pædagogo, & de medico, & de tota domo mihi certum sit.

EPISTOLA XXXII. 198.

Vel sine Sica] cuius consuetudine delectabatur: itaque 194: Niciam, inquit, uellem mecum habere: sed mihi solitudo & recessus prouincia est: quod quia facile ferebat Sica, eo magis illum desidero. Tironi enim melius est:] causa, cur sine Sica possit esse. Tironem, inquit, mecum habeo, qui iam prope conualuit. Facillime] libenter. ut illud in epistola ad Cœlium: In maritimis facillime sum. Et libro II. de oratore: Et dici ornatissime possunt, & audiri facillime. Et ad hunc ipsum in sequenti libro: Locum habeo nullum, ubi facilius esse possim, quam Asturæ. Et Terentius in Heaut. Dabo tibi puellam lepidam, quam facile ames. Opprimar] subito aduentu Publiliæ. uide supra 179.

EPISTOLA XXXIII. 198.

Tv tamen,] quanquam, inquit, breui te uidebo: tamen, si quid de hortis cum Silio confeceris uel illo ipso die, quo ad Sicam uenturus ero; certiorem me uelim facias. Ad Sicam] in eius suburbano. Detractionem] cum Silius dixisset, hortos suos se esse uenditurū, sed uelle quendam locum excipere: uide, inquit Cicero, ne uelit eum ipsum locum excipere in uenditione hortorū, cuius loci causa hortos ipsos emere cogitamus. Detractionem: exceptionem. Extremi] extremi loci, extremorum hortorum, extremæ partis hortorum. De tota re] de hortis Silii emendis. Vt scis] scis tu, qua in parte hortorum fanum ædificare constituerim: itaque si eam ipsam partem Silius in uenditione uellet excipere; cur hortos emeremus, causa non esset. Hirtii epistolam] forte consolatoriam in morte Tulliolæ. Recentem] ex Hispania, ubi erat Hirtius cum Cæsare. et puto eam esse, de qua 203. sic & infra 258: Regini quidam eo uenerunt Roma, sane recentes. Qvod lege conceditur] lex erat, quæ sumptum sepulcrorū præfiniebat. supra eum sumptum si quis in sepulcrum impendisset, tantundem populo ut daretur, iubebat. Qvod non magnopere moueret] quasi dicat: Si uellem sepulcrum filiæ facere, facerem operosissimum, & magnificentissimum; neque me in hoc moueret pœna legis: sed fanum fieri uolo, non sepulcrum; idq;, non tam propter legis multam, (nam hæc me minus moueret, si de sepulcro cogitarem) quàm ut locus, quasi consecratus,

secratus, sempiternam religionem obtineat. Hoc aperte paulo post his uerbis: Fanum fieri uolo: neque hoc mihi erui potest: sepulchri similitudinem effugere non tam propter pœnam legis studeo, quàm ut maxime assequar ἀποθέωσιν. Recte: quod enim fani nomine appellatur, religionem habet; quod sepulcri, non item. APPELLARI.] supra, 191: lege quæ diximus ad illud, Quasi consecratum. NISI mutato loco] constitueramus fanum in hortis transtyberinis facere: sed mutandus locus est, si assequi uolumus, ut fani nomine appelletur. in hortis enim si faceremus, ubi multa multorum sunt sepulcra; sepulcrum & ipsum uideretur esse, sepulcriq; nomine potius appellaretur, quàm fani. MINVS urgeor] dolore amissæ filiæ.

EPISTOLA XXXIIII. 198.

ERVI] hoc mihi non potest ex animo euelli. PROPTER pœnam legis] pœna erat, ut, quo quis in sepulcrum plus insumpsisset, quàm nescio quid quod lege concedebatur, tantundem populo daret: supra 198. COMMVTATIONES dominorum] 191: de eadem re sic: Ineunda nobis ratio est, quemadmodum in omni mutatione dominorum illud, quasi consecratum, remanere possit. quo in loco uide nostram interpretationem. VT POSTERITAS habeat religionem] ut posteri illud cum religione conseruent. quod in uilla fortasse non facerent: in qua fanum ædificatum nescio an eadem religione tuerentur. forte enim ex fano rur-

ſus uillam facerent ſtudio habitandi. RES, locus, inſtitutum] ut fanum fiat, ubi fiat, quale fiat. expono enim, Inſtitutum, fani genus à nobis figuratum. nam & ſupra 190: ubi plane idem dicit, Neque, inquit, de genere dubito; placet enim mihi Cluatii: neque de re; ſtatutum eſt enim: de loco non nunquam. EAM effugere] ne in legis pœnam incidamus, ſi pecuniæ plus in hoc monimentum erogabimus, quàm quod lex concedit. SI TIBI placebit ſic agere &c.] cœpimus agere de fano ædificando: neſcio, an idem conſilium tibi placeat, ut ſcilicet fanum filiæ faciam pietatis ergo: ſed, ſi placet, cohortare & exacue Cluatium architectum, ut in hac re ſuo nos conſilio iuuare uelit. Vide 190:

EPISTOLA XXXV. 198.

AD VILLAM] in ſuburbano. nam infra, Velim certiorem me facias, quàm diu in ſuburbano ſis futurus. quò ſe contulit rationum cauſa. deinde eaſdem rationes cogitauit ſe poſſe Romæ conficere, ſi ſe domi incluſeret: itaque in urbem rediit. 201. 201: TVAE literæ mihi redditæ ſunt tertiodecimo die.] Hoc totum librarius, aut quicunque ille fuit, qui Ciceronis epiſtolas retulit in uolumina, translatum ex alia epiſtola, per ignorantiam hic intexuit. cum enim Cicero eſſet in Antiati, Atticus Romæ, uel in ſuburbano; ſimile ueri non eſt, tredecim dies eum, qui Attici literas tulit, tantulo in itinere conſumpſiſſe. ſed eſto: conſumpſerit nec opinata re impeditus. quid? non hanc tarditatem Cicero tenui ſaltem ſignificatione attigiſſet? at ne lite-

ne literam quidem posuit. itaque redeo ad illud, membrum esse ex alia epistola, translatum in hunc locum ignorantia eorum, qui Ciceronis epistolas in unum congesserunt. BRVTI literas] ad Atticum scriptas.

199.

RATIONEM tuam de Tusculano.] consilium tuum, ut fanum in Tusculano faciamus, si in hortis non possumus. & 201. 202. CELEBRITATEM] ut fanum celebri loco fiat. celebriores autem horti, quàm Tusculanum; utpote qui prope urbem essent. IN Scapulæ] subintelligitur, hortis. ut illud 194. Ex Apollodori puto posse inueniri: subaudi, hortis. Scapula hic decesserat, relictis aliquot heredibus: à quibus, Cicero sperabat fore: ut uenirent horti Scapulani. PROPINQVITAS præterea, ubi sis] præter celebritatem hoc habent commodi, quòd proxime Romam sunt. VBI sis] ubi sine incommodo esse possis: ut in iis facile esse possis: NE TOTVM diem in uillam] ne totum diem ponam, in uillam proficiscens: ne mihi semper totus dies sit in itinere consumendus, animi causa dum ad uillam me confero. quasi dicat: Si quando urbis satietas me capit, ad aliquam mearum uillarum ire soleo: quæ ita longe absunt, ut totum diem in uia ponam. quòd si Scapulæ hortos habebo; libentius in hortos exibo propter propinquitatem. eodem loquendi genere supra usus est, cum dixit: Itinera ita facit, ut multos dies in oppidum ponat: 183. OTHONEM] unum ex iis, quos Scapula heredes reliquerat. SI NIHIL erit,] si nihil erit, quod emamus; tibi tamen non

desinam

desinam molestus esse, ut aliquid inuenias, usque eò, ut meam stultitiam stomachere. Deinde incipit molestus esse, & infert: Drusus enim certe uendere uult: ut tua culpa futura sit, si nihil emamus; quandoquidem uenales certe sunt horti Drusiani. SI ERGO aliud erit] si, præter Drusi hortos, aliquid inueniemus, quod uenale sit; id nisi emero, non mea erit culpa, sed tua. nam ego quidẽ, quod ad me attinet, sæpissime te admonebo. Drusianos autem hortos Atticus minus probabat: itaque aliud quærebat. Paulò infra: De Drusi, inquit, hortis, quamuis ab iis abhorreas, ut scribis; tamen eò confugiam, nisi quid inueneris. NE LABAR] ne, prolapsus cupiditate, multo pluris emam, quàm quanti sint. Supra 196: Concede, inquit, mihi, ut eo animo sim, quo is debeat esse, qui emere cupiat: et tamen seruio ita cupiditati, & dolori meo, ut à te regi uelim. PROVIDENDI autem una ratio est, si quid de Scapulanis possumus] quærit aliquis causam, cur hæc una sit prouidendi ratio. respondeo sic: quia sperabat fore, ut Scapulani horti in auctione uenirent. quod si ita esset; labi non poterat, neque eos multò pluris emere, quàm quanti essent. itaque infra 200. De hortis, inquit, Scapulanis hoc uidetur effici posse, aliud tua gratia, aliud mea, ut præconi subiiciantur. id nisi fit, excludemur. APVD Terentiam &c.] Terentiam iam dimiserat: quidpiam fortasse nunc significat de dote reddenda. CORDVBA exisse,] hac de re Hirtius libro VI. commentariorum, haud ita procul ab extremo. NESCIO quò] Carteiam: ut auctor est idem Hirtius lib. VI.

comm. fere in extremo. CANINII naufragio] de quo etiam 202: his uerbis: Volo etiam scire de naufragio Caniniano quid sit. εἰς ἀποθέωσιν] ad consecrationem filiæ. ETIAM Othonem uide] etiam: quasi, iterum: nam dixerat iam, Othonem conuenias peruelim. iterum, inquit, te admoneo de Othone conueniendo. nam, Vide, ualet conueni, & alloquere. ut illud libro IIII. 61. Grauiter se acturum cum Aquillio, confirmauit. uidebis ergo hominem. Et XII. 189: Septimium uide. Et ibidem: Appuleium prædiatorem uidebis.

EPISTOLA XXXVI. 199.

NOSTRO cognato.] fratris mei, & sororis tuæ filio, qui erat in Hispania cum Cæsare aduersus Pompeii liberos bellum gerente, & Ciceroni patruo detrahebat. fuisse autem in Hispania, constat non solum ex proxime sequentibus uerbis, sed etiam ex illis 188. Cum à fratre familiaritate & omni gratia uinceretur. DOLABELLA obscure,] manifestum est, subintelligi uerbum, scripsit. scripsit autem ex Hispania. nam ei bello interfuit, ut aperte indicat illud II. Philippica. Ter depugnauit Cæsar cum ciuibus, in Thessalia, Africa, Hispania. omnibus his pugnis affuit Dolabella, in Hispaniensi etiam uulnus accepit. postea, cum in Italiam reuertisset, coram de Quincti maledictis & iniuriis cum Cicerone locutus est. 206. FIRMITATEM,] nam imbecilliore animo uidebatur esse, qui filiæ mortem tandiu lugeret. quod putas, inquit, cogitandum mihi iam esse de animi mei firmitate. ADIVVANDVM: tu effice &c.] adiuuandum,

dolore

dolore liberandum: quippe qui etiam consolatorium librum scripsit ad se ipsum. Effice, effice, ut hortos habeam, ut erecto monimento filiam consecrare possim. HOC mihi debere uideor] uideor fanum filiæ debere, neque dolore posse liberari, nisi id, quod debeo, soluero. Idem supra, 190: Quasi uoto quodam, & promisso me teneri puto. & 201: QVALEM uolo] qui mihi appositus uideatur ad filiam consecrandam. ISTOS hortos] Scapulanos. PARTIBVS quatuor factis liceri cogitant] quatuor enim erant coheredes, Otho, Mustella, Crispus, Virgilius. 202. 205: 124: PVBLICATVS] ut publice uendatur. Et quod addit, Qui est Trebonii, & Cusinii: tum non erat, sed fuerat: sicut & hortos Scapulæ appellat, iam mortui. 200: ERAT ad me allatus] optio mihi delata est emendi. SCIS aream esse] scis in eo ædificati nihil esse, quo maiore impensa fanum esset extruendum. nam si ædificati aliquid esset, ueteris ædificii materia ad fani constructionem utens, sumptum facerem multo minorem. PLACENT] horti. AEDIFICATIO] scribis, te abhorrere à Drusi hortis, quòd minor in iis, quàm tu uelles, ædificatio sit. id, inquit Cicero, me non mouet: nam ego nihil ibi cogito ædificare præter fanum: quod omnino ædificaturus sum, etiam si illos non habuero. ædificationem autem uoluisset Atticus esse maiorem in hortis Drusi, ut in fanum deinde minus insumeretur; quippe quod ex ipsa ædificatione fieri posset, impensa multo minore, quàm si materia fieret importata.

EPI-

EPISTOLA XXXVII. 200.

SVADES] suades, ut certos tabellarios instituam. RESPONDEBANT tempori] ibant, redibant ad utrunque nostrum, ea ipsa, qua expectabantur, hora. ERAT aliquid &c.] erat quod scriberemus de Silio, de Druso, aliis prætetea de rebus. ID IPSVM dilatum est] scribere solebamus de Othone, id est de hortis Scapulanis. nunc etiam hoc argumentum literarum ad aliquod tempus est ereptum. abes enim, (erat autem in suburbano, ut patet 198:) & Othonem, qui Romæ est, de hortis colloqui non potes. ita sequitur, ut nec scribere de eo quidquam possis, usque dum in urbem redieris. TAMEN alleuor] etsi ad scribendum argumenti nihil habeo, quando id ipsum de Othone dilatum est: scribo tamen, quia doloris acerbitatem minus sentio, cum tecum quasi loqui uideor.

EPISTOLA XXXVIII. 200.

CAESARIS uituperatio] liber à Cæsare scriptus contra Catonem, Ciceronis libro laudatum. Infra, 201. Hirtii epistola quasi πρόπλασμα uidetur eius uituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone. Laudationem suam Cicero inscripsit, Cato; uituperationem Cæsar, Anticatones. PERSPEXI ex eo libro] ex Hirtii libro contra Catonem scripto coniiciebat Cicero, qualis esset futura Cæsaris uituperatio. cum enim in suo libro Hirtius collegisset uitia Catonis, sed cum maximis Ciceronis laudibus; Cæsar autem eum librum uidisset: (neque

que enim aliter putandum est; cum Hirtius cum Cæsare esset, in Hispania bellum gerente) magno id erat argumento, eas Ciceronis laudes Cæsarem probasse. alioqui exire librum passus non esset; neque Hirtio permisisset, ut ad Ciceronem mitteret. ex eo coniecturam Cicero capiebat, Cæsarem acerbius in se nihil scripsisse in suo libro, cuius laudes in alieno probasset. συμβουλευτικὸν sæpe conor:] sæpe conor aliquid ad Cæsarem scribere de ordinanda republica. συμβουλευτικὸν: consilii plenum, quod deliberationem contineat. EIVSMODI] nam si dixero, quæ mihi honesta sint; illi grata non erunt: rursus si, quæ illi grata; mea persona minus digna uidebuntur. Idem 213:

209:

DVM tua me domus leuabat,] si, dum tuæ domi fui, nemo est à me exclusus; nemo unquam ad me uenit, quin comiter & humaniter acciperetur: quid est, cur me quisquam dicat dolore uictum iacere? quando neque, dum apud te fui, quenquam seuerius accepi; neque, dum Asturæ, cessaui, sed & multa scripsi; & eius generis, quod certe abiecto animo facere nemo posset. LEVABAT] delectabat. nam domi suæ Cicero non sine summo dolore potuisset esse, quæ memoriam amissæ filiæ repræsentaret. eademq; causa Tusculanum, quasi admonitionem Tulliolæ, refugiebat: ut infra 202: NVNC ipsum] similiter locutus est 101: 123. 192. DISCESSVRVS] post XVI. cal. Februarii, senatores plerique Roma discedebant: quòd senatus reliquis Ianuarii diebus per legem Pupiam haberi non poterat, ac ne Februario quidem toto, nisi perfectis,

fectis, aut relictis legationibus. Ad Appium libro III. In ipsum discessum senatus incidisse credo meas literas. HVIVS temporis] apti ad oblectandum. hilaritatis enim tempus illud erat; quo senatores, laxati à curis, animi causa exibant. IS, QVI optimas Baias habebat] qui se tamen huc, suis Baiis omissis, quotannis conferebat; quòd hunc recessum amaret, Baianam illam frequentiam fugeret. quem significet, diuinare non facile est. ALIVD tua gratia, aliud nostra,] partim tua gratia, partim nostra. EXCLVDEMVR] uerebatur, ne heredes Scapulæ hortos Scapulanos præconi non subiicerent, sed ipsi inter se licerentur, omnibus exclusis. Si igitur, inquit, præconi non subiiciuntur, ego excludor. et supra 199: Heredes Scapulæ si istos hortos, ut scribis tibi Othonem dixisse, partibus quatuor factis liceri cogitant; nihil est scilicet emptori loci. SIN ad tabulam uenimus] sin præconi subiicientur, & auctio fiet. nam, Tabulam, posuit pro auctione; quòd auctionis signum tabula figebatur. In oratione pro Cæcina, Aebutio, inquit, negocium datur. adest ad tabulam, licetur Ebutius. OTHONIS] Scapulæ heredis, qui & ipse ad hortorum emptionem animum adiecerat. Quanquam, inquit, locuples sit Otho: tamen mea cupiditas efficiet, ut eum in auctione uincam. infra 202. De Othone, diffido, fortasse quia cupio: sed tamen maior etiam res est, quàm facultates nostræ, presertim aduersario & cupido, & locuplete, & herede. & 203. Difficile certamen cum cupido, cum locuplete, cũ herede. & 216. Si Faberius nobis nomen illud explicat: noli quærere, quanti: Othonem uincas

cas uolo. DE Lentulo &c.] Quod scribis, uidendum esse, ut à Lentulo exigamus: res in eo non est: id parui refert: magis laborandum de pecunia Faberiana: quam si exigimus, quod uelim euitare; consequémur quod uolumus, ut hortos habeamus. Faberiani nominis cum alibi supra, tum 196. meminit his uerbis: Cum iis communices, quantopere, & quare uelim hortos; sed ita posse, si expediatur illud Faberianum.

EPISTOLA. XXXIX. 201

QVAM sit φιλαίτιον συμφορά,] quàm sit querula res calamitas: quàm facile querantur, qui in calamitate sunt. Tacite Atticum hortatur, ut de fano maiorem adhibeat diligentiam; cum sciat, quàm sit φιλαίτιον συμφορά. quod apertius paulo post: Nisi fanum fieri uidero, incursabit in te dolor meus. MINIME in te quidem] minime ego quidem tecum queror: minime ego te accuso, quòd hortos adhuc non inueneris: sed tamen ita auide sum affectus de fano, ut, nisi id fieri uidero, incursaturus in te sit dolor meus. OMNES tuas &c.] si me consolari uis, locum fano reperi: hæc est una mei consolandi ratio. Paulo post: Si me leuari uis, hæc est summa leuatio, uel, si uerum scire uis, una. AGET iniuste,] iniquum pretium poscet pro suis hortis. 202. DOMINVM] hortorum Trebonii, & Cusinii. 199. TVSCVLANVM placet] ubi fanum fiat. supra 199. & infra 202. PERFICIES] ut locum habeamus aliquem, ubi fanum extruere possimus. πρόπλασμα] præfigmentum. qualis, in-

quit,

quit, futura sit Cæsaris uituperatio de Catone, perspicitur ex ea epistola, quam ad me Hirtius misit. Forte enim Hirtius in epistola idem faciebat, quod in libro suo, ut Catonem uituperaret cum laude Ciceronis. uide illud 200. Perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit.

201.

SCELERE me liberatum non putabo.] scelerati putantur, qui uota non soluunt. item Cicero scelere se astrictum putabat, donec fanum, quod filiæ manibus promiserat, non fecisset. infra 202. Ego me maiore religione, quàm quisquam fuit ullius uoti, obstrictum puto. supra 190. Quasi uoto quodam, & promisso me teneri puto.

EPISTOLA XL. 201.

VIDEBAM enim, quæ scribis:] cum uiderem quæ scribis, te scilicet esse occupatissimum; nullum à te desideraui diem literarum, hoc est, nunquam desideraui, nunquam expectaui tuas literas: & tamen etiam, te non habere quod scriberes, intelligebam. MITTAM] aliquem ex meis, qui tibi à me literas afferat, ut habeas, cui tuas ad me dare possis. NIHIL aliud, scire me, noui te nihil habere.] scire me, noui te nihil habere, præterea nihil. SCRIPSI tamen] rectius, ut ego existimo, Scripsisti tamen: quanquam, inquit, essent inanes tuæ literæ, nescio quid tamen de Clodiæ hortis habebant. RES &c.] horti Clodiæ. uellem, inquit, Scapulanos hortos emere: secundum eos, Clodiæ cuperem. SECVNDVM Othonem] hortorum Scapulæ pars ad Othonem heredem perue-

nerat: ideo dicit, Secundum Othonem, pro secundum hortos Scapulæ: quo modo & infra paulo post, Malim primum Othonis, deinde Clodiæ, eosdem Scapulæ hortos significans. ILLVD alterum quàm sit difficile,] Scapulanos hortos habere, scis difficile esse. Cur difficile? quòd & magni pretii res erat; & eorum hortorum quàm partem Otho habebat, tantum aberat, ut uellet uendere, ut etiam à coheredibus reliquas partes emere cogitaret. difficile igitur erat Othonem in emptione uincere, qui & cupidus erat, & locuples, & heres. 202. 203. EXCOGITEMVS] si neque Clodiæ, neque Othonis hortos consequi possumus; enitamur, ut aliud quidpiam ad fanum excogitemus. Quod idem infra his uerbis: Si ista minus confici possunt, effice quiduis. AVT domum] Romam. supra 201. VT ID ipsum, quod facis, faceres:] ut domi te includeres rationum causa. contulerat enim se Atticus in suburbanum, ut rationes suas commodius posset conficere, interpellatione sublata. deinde uenit in mentem, idem illud Romæ posse facere, si se domi includeret. itaq; fecit. 202: 203. COMMODIVS] Romæ, quàm in suburbano.

EPISTOLA XLI. 202.

QVOD scies recte illam rem &c.] deprauatus locus: neque scripti libri dissentiunt ab impressis. quòd si coniecturis locus esset, quas ego probare non soleo, nisi cum ad literam admodum accedunt; legerem sic: Quod scribis, reri te, illam rem fore leuamento: bene facis: quanquam id esset, mihi crede,

crede, perinde, ut existimare tu non posses. ut, Il lam rem, fanum intelligas: & uerbum, Esset, refe ras ad dictionem Leuamento. In epistola ad Pætum similiter fere locutus est, cum inquit: Gaudeo perspectam tibi esse curam meam ualetudinis tuæ: sed mihi crede, non, ut est reapse, ex literis perspicere potuisti. PERINDE ut existimare tu non posses] maiori leuamento, quàm tu existimare posses. DIFFIDO,] me posse eum uincere in hor torum licitatione. 200: ADVERSARIO] Otho ne: qui & ipse eosdem Scapulæ hortos à coheredibus suis emere uoluisset. infra 203. Difficile certa men, cum cupido, cum locuplete, cum herede. ISTA] ut neque Scapulæ possim, neque Clodiæ hortos habere. MAIORE religione &c.] fanum, filiæ manibus promissum, donec faciam, maiore me religione obstrictum puto, quàm qui uota non persoluunt. 199: 202. TREBONIANOS] hor tos: de quibus 199: 201. DOMINI] unum dominum nominat 291. sed hic numero multitudinis unus est; quia, dominus quisnam esset, ignorabat: ut 200: NE AESTAS effluat] considerandum tibi & de hortis, & de Tusculano: ut, si hortos non inuenis, Tusculano utamur: ne æstas effluat: hoc est, ut omnino fanum hac æstate absoluatur. 201. 214.

EPISTOLA XLII. 202.

συμπαθῶς] ad indicandam similem animi affectionem accommodate. scripserat enim Hirtius, Cice ronis casum se dolere, de filiæ morte. TV ENIM etiam humanius] nam si illam epistolam misisses,

meum dolorem quasi tractando renouasses. ILLIVS librum] 200. 202: ILLIVS maior laudatio] Catonis. AGIS?] de hortis. 203. 207. A PONTIANO] à quo tempore eius amicum, uel affinem defendi Pontianum. VT ADITVS sit emptori?] ut in auctione ueneant. nam ad emptionem aditus est omnibus, cum quid per præconem uenditur. uerebatur autem, ne coheredes ipsi inter se licerentur, omnibus exclusis. supra 199: Heredes, inquit, Scapulæ si istos hortos liceri cogitant; nihil est scilicet emptori loci. sin uenibunt; quid fieri possit, uidebimus. et 200: De hortis Scapulanis hoc uidetur effici posse, ut præconi subiiciantur. id nisi fit, excludemur. sin ad tabulam uenimus, uincemus facultates Othonis nostra cupiditate. PER quemuis heredem] ex quatuor heredibus Scapulæ si unus modo, quilibet, adnitetur, ut horti Scapulani præconi subiiciantur; perficiet. MYSTELLAM] qui erat unus ex heredibus. 205: ἐγγήραμα] ubi in senectute uiuam. οἰκοδεσποτικά.] non satis officio patris familiæ conuenire. forsasse quia non essent ita fructuosi horti, ut Scapulani. fructum enim & utilitatem spectare debet pater familias.

202

INVTILIA ista?] sine fructu. OTHONIS] hortos, quos heres Otho cupit. 201: DRVSO LVDVS EST SVGGERENDVS] aliquod malitiæ genus est excogitandum, ut suos nobis hortos Drusus uendat æquiore pretio. pro hortis suis iniqua postulabat Drusus. quod indicare uidetur illud: Si Silius nolet, Drusus aget iniuste, 201. et quoniam, uenditorem artificio decipere cum

uolumus,

uolumus, aliquem subornamus, qui pretium non nisi minimum promittat, ut ille sua spe deiectus ad æquiora descendat, & nobiscum transigat multo minoris, quàm quanti prius dixerat. aut hoc, aut quidpiam huius generis significat, cum dicit, Druso ludus est suggerendus. VTENDVM Tusculano] fanum in Tusculano faciundum. 199. 201. DOMI te inclusisti,] ut rationes conficeres. quod intelligit & supra 201 : cum dicit: Venerat mihi in mentem monere te, ut id ipsum, quod facis, faceres. putabam enim, commodius te idem istud domi agere posse interpellatione sublata. et infra 203: Velim scire, quid tibi restet, aut iam ne confeceris. CONTVDI enim animum,] cum abhorreret à Tusculano, quòd quasi admonitio uideretur amissæ filiæ; suspensus & incertus per aliquot dies ancipiti consilio pependit, utrum Lanuuio in Tusculanum, an Romam se conferret: itaque 201. Postridie, inquit, Iduum Lanuuii constitui manere, inde postridie in Tusculano, aut Romæ. et 201: Ego me hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum. et ibidem: Ego postridie Iduum Lanuuii manere constitui, inde aut Romæ, aut in Tusculano. & 214: Proficiscar hinc. quo autem Lanuuio? conor equidem in Tusculanum, sed faciam te statim certiorem. Tandem uicit animum repugnantem, & in Tusculanum profectus est. 201; 202. CONTVDI animum] pugnaui cum animo meo, & uici. Idem 203. Vincam, opinor, animum: Lanuuio pergam in Tusculanum. SI MODO permansero] si modo in hac sententia permanebo, ut in Tusculanum eam. NEC Cartini &c.]

Narrabat Philotimus, tantum abesse ut Pompeius Cartini teneretur, ut etiam bellum esset adhuc satis magnum. Cartini: rectius puto, Carteiae: nam, Cartini, mendosa dictio uidetur: cum in Hispania, qui hoc nomine appelletur, locus omnino sit nullus. Carteia autem in extrema Baetica oppidum est ad mare Ibericum, quo Cn. Pompeius Magni filius ex fuga se recepit, magno praelio uictus a Caesare ad Mundam. auctor est, qui librum scripsit de bello Hispaniensi. TENERI] quia sine copiis exire non audebat: ad extremum, seditione concitata, Carteiensium XXX naues longas occupauit, & profugit, auctor idem. QVA de re &c.] Clodius Patauinus acceperat literas ex Hispania, Pompeium Carteiae teneri. SE ID factum arbitrari] cum dicerent, quod in literis ad Clodium missis esset scriptum, se id arbitrari uere scriptum esse, ut Pompeius Carteiae teneretur. FVLVIASTER] Fuluio similis; solet Fuluium imitari, qui pro Pompeio facile mentiebatur. solet esse mendax pro Pompeio: itaque non uidetur ei magnopere credendum. 162: NAVE RAGIO Caniniano] 199

EPISTOLA XLIII. 202.

DVO magna σωμάτια] duos libros Academicos, & quinque de finibus: quae scripsit Caesare in Hispania bellum gerente contra Pōpeii liberos. ABERRARE] 199: Ego hic scribendo dies totos nihil equidem leuor, sed tamen aberro. OPTIME] quod ualet. supra meminit de Atticae inualetudine. ἀκηδία] torpedo. scripserat enim Atticus, insolita

insolita quadam torpedine se teneri: quam græco uerbo ἀπνοίᾳ nominauerat. est autem unum ex indiciis, quæ morbum prænunciare dicit Hippocrates. ETSI scribis nihil esse] etsi scribis, nullius periculi rem esse. ἀνικητότερα] dolor ex interitu filiæ tolerabilior Asturæ, quàm in Tusculano. Vt etiam 214: Locum habeo nullum, ubi facilius esse possim, quàm Asturæ. MAGIS angunt &c.] magis autem angunt in Tusculano, ex filiæ recordatione: itaque ἀνικητότερα hic erant. ETSI tamen] pro quanquam Cicero dixit tametsi; ut in epistola ad Plancium, Sed tametsi antea scripsi, quæ existimaui scribi oportere: tamen hoc tempore breuiter commonendum putaui, ne quo periculo te proprio existimares esse. quòd si, tametsi, pro tametsi ponitur: cur, Etsi tamen, reiiciamus? presertim cum idem Cicero &, Etiam si, dixerit, &, Si etiam, eodem sensu: ut in oratione de aruspicum responsis: Cuius si etiam uim, & grauitatem illam singularem ac pene diuinam assequi possem: tamen non dubito, quin ea tela &c. Expono igitur, Etsi tamen, tametsi; uel, quod usitatius est, tametsi. ILLA] quæ refricant dolorem. in Tusculano, inquit, magis angor: sed ubique tamen angor. ubique enim refricat amissæ filiæ recordatio, quanquã magis in Tusculano. DE CÆSARE uicino &c.] in colle Quirinali & Quirini templum erat, & Salutis ædes, Salutis augurium dicta. cum autem in Quirini templo statua Cæsaris posita esset, cum hac inscriptione, θεῷ ἀνικήτῳ, ut scribit Dio libro XLIII. facete ominatur Cicero, & ait, eum σύνναον Quirini malo, quàm Salutis: id est, Salutis in tem-

plo

plo Cæsarem esse nolo, ut scilicet seruari ne possit; in Quirini uolo, ut ob tyrannidem, quemadmodum ille, crudeliter à ciuibus occidatur. Vicino autem intelligit Attici. et paulo post per iocum, Domum, inquit, tuam pluris uideo futuram uicino Cæsare. Domum enim Atticus habebat in colle Quirinali, ab auunculo hereditate relictam, ut in ipsius uita Nepos tradit: & habebat prope Quirini templum, ut in primo de legibus scriptum est: & P. Victor in VI. regione statim post templum Quirini collocat ædes Attici, eademq; in regione Salutis ædem statuit in colle Quirinali. unde illud 53. Tuæ uicinæ Salutis. σύνναον Quirini] infra ipse se exponit (215:) cum dicit, hunc Quirini contubernalem. HIRTIVM:] librum ab Hirtio scriptum contra Catonem. AMICI nostri] Hirtii.

EPISTOLA XLIIII. 203.

VINCAM, opinor, animum] Tusculanum fugiebat; quòd eius loci, ubi Tulliola perierat, aspectus renouare dolorem uideretur: itaque 202: contudi animum, & fortasse uici. et 214: Conor equidem in Tusculano. non dixit Cogito, sed Conor, ut inuitus, & animo repugnante. FVNDO illo] Tusculano. MANEBIT] æternus erit. erit quidem dolor meus uitæ æqualis, tantum aliquanto leuior: dies enim mitigabit. quòd si Tusculanum, quasi admonitionem filiæ, refugio: aut eò mihi nunquam eundum est: (nam dolor idem manebit) aut, si iturus aliquando sum, nescio quid intersit, utrum nunc eam, an ad decem annos. ADMONITIO] Tusculanum. cuius aspectus admonitio quædam a-

missæ

missæ filiæ uidebatur. non est, inquit, grauior is dolor, quem ex Tusculani conspectu capio, quàm qui me dies noctesq; conficit. QVIBVS assidue &c.] quæ erant istæ admonitiones, quibus assidue Cicero conficiebatur? uirtutes Tulliolæ.

EPISTOLA XLV. 203.

TV IGITVR,] subandi, ad me uenies. VEL binæ] prius quàm ad me uenias, uel binas uterque dare literas poterimus. OCCVRRAM] ueniam ipse ad te, si tu ad me minus commode poteris. MAGNVM opus est.] ut Scapulanos hortos habeamus: primum, quòd emptori esse aditum heredes nolunt: (199.) deinde, quòd, etiam si permittant, mihi tamen in auctione certamen impendet cum Othone, id est, cum cupido, cum locuplete, cum herede. 202. AD Clodiam] ut potius de Clodianis hortis cogitem. EXPLORANDVM est] uidendum, quid de eo nomine sperare possimus; sine quo neutrum possemus, neque Scapulæ hortos emere, neque Clodiæ. CVM Balbo] quo adiuuante, nomen Faberianum facile potuisset expediri: quòd, absente Cæsare, cum Oppio remp. administrabat; &, quæ illi egissent, Cæsar omnia probabat. supra 196. Communices, inquit, cum Balbo, & Oppio, quantopere & quare uelim hortos; sed ita posse, si expediatur illud Faberianum. NEC audere incerto] non audeo hortos emere, incerto isto nomine, hoc est, nisi certus sim pecuniam à Faberio futuram. QVIA tanti rem æstimas] hic aliquis exponeret: quia scribis, Clodiæ tibi hortos ualde probari. ego malo sic: quia scribis,

bis, Clodiæ hortos multo minoris esse, quàm Scapulæ: adductus in hanc sententiam ab ipso Cicerone; qui se ipse interpretatur 216. A Clodia, inquit, sperare uideor ob eam causam; quòd & multo minoris sunt, & Dolabellæ nomen iam expeditum uidetur. At relatiuum, Tanti, nunquid potest ad paritatem referri? potest. et exemplum est 196: interpretatione nostra satis illustratum. ILLVD] hortos Scapulanos. MAGNA res est,] magni pretii. CVM cupido &c.] Othonem intelligit, unum ex coheredibus; qui & ipse eosdem hortos cupiebat. 200: 201:

203:

HIRTII librum] in quo colligit uitia Catonis. 200. 202. 202: ARBITRABAR] eum esse mendacem, & illa, quæ dixit de Pompeio, uera non esse. unde illud 202: Soler omnino esse Fuluiaster. PLVRIS uideo futuram] uideo fore ut pluris æstimetur. locatur. VICINO Cæsare] non quòd ille prope te habitet, sed quòd eius statua sit in templo Quirini, à quo templo non longe abest tua domus. 202:

EPISTOLA XLVI. 203:

CONFECERIS.] rationes. 201: 202. TOTVS.] cum uniuersa familia. QVOD licebit] quot, in antiquis libris. ego, quotus. ut dicat, Tu ad me, quotus licebit: pro, cùm tot comitibus, quot mea uilla poterit recipere. unde illud apud Horatium in epistola ad Torquatum:

„ Tu, quotus esse uelis, rescribe; &, rebus omissis,
„ Atria seruantem postico falle clientem.

Qu otus

Quotus eſſe uelis, dixit, ideſt, quot comites uelis tecum adducere. Et Martialis: Dic, quotus es, quanti cupias cœnare: eodem ſenſu.

EPISTOLA XLVII. 203:

Cognationem,] quia Ciceronis auus amitam C. Marii ſepties conſulis in matrimonio habuerat. libro III. de legibus. Qvem ſcripſiſſem] Cicero ſcripſit uerſibus librum de C. Mario, eumq; inſcripſit, Marius. libro I. de legibus. L. Crassi, aui ſui] L. Licinii Craſſi, oratoris eloquentiſsimi, qui conſul fuit cum Q. Mucio Scæuola. Aui ſui: materni. etiam 225. appellat eum L. Craſsi nepotem. Vt se defenderem] contra eos, qui negabant C. Marii nepotem eſſe. Eſt autem hic, Erophilus ille Equarius medicus, de quo meminit Valerius cap. XVI. lib. IX. quem Cæſar extra Italiam relegauit, doctus non C. Marii nepotem eſſe, ſed Erophilum quendam Equarium. cui deinde poſt mortem Cæſaris uncum eſſe impactum, quòd de trucidando ſenatu cogitaſſet, ſcribit Cicero Philippica prima. quod etiam ſignificat in ſequenti lib. 227. Propinqvi eius] C. Marius, ille ſeptem conſulatibus inſignis, uxorem duxit Iuliam Cæſaris amitam. ideo propinquum eius Cæſarem appellat, Plutarchus in Mario, & Cæſare, & Suetonius in Iulio: qui, eam à Cæſare pro Roſtris laudatam, ſcriptum reliquit, quod & Plutarchus tradidit. O tempora, &c.] ſcripſerat Atticus aut ſic, aut in hanc fere ſententiam: Curtius conſulatum uellet, ſed dubitat petere. O tempora, inquit Cicero cum indignatione: fore,

cum

cum dubitet Curtius consulatum petere? quasi dicat: Curtius igitur consulatum uellet? infimi igitur homines de consulatu cogitant? ò tempora. FORE] uerbum per se positum: & est figura, ἀποσιώπησιν quam appellat Quinctilianus: quam fere solemus usurpare, cum quid indignantes pronunciamus: quale illud apud Virgilium, Me ne incepto desistere uictam? EPISTOLAM ad Cæsarem tibi misi.] ut mihi rescriberes, quid & tibi, & istis uideretur. Illa epistola Cæsarem Cicero ad Parthicum bellum cohortabatur. 204: 214: 216: HORTI] Scapulani: quorum auctio futura erat. paulo post: De Virgilio, ut scribis: hoc tamen uelim scire, quando auctio.

EPISTOLA XLVIII. 203.

SEXTI auctioni] Sex. Peduceus, Attici amicissimus, quidpiam in auctione uenditurus erat, Attico auctionem curante amicitiæ causa. 204. 205:

EPISTOLA XLIX. 204.

SI VNVS esses.] si te unum haberem, minus solus essem, quàm cum multos habeo. maiorem enim ex tuo unius, quàm ex multorum sermone delectationem capio. A PEDVCEO] post auctionem Peducei. ut 216: Ab ea igitur ad me uenies. ETIAM ante] non nihil significas, te esse uenturum etiam ante Peducei auctionem. QVANDO auctio.] hortorum Scapulanorum. nam Virgilius unus ex coheredibus Scapulanis. quod infra, 214: non obscure perspicitur. scribit enim sic: De Virgilii parte ualde probo. sic ages igitur. & quidem id

erit

erit primum, proximum Clodiæ. et 303: Horti quam in diem proscripti sint, uelim ad me scribas. Vt tempora,] ut postulant tempora. nihil enim scripsi in epistola, nisi quod optimum ciuem deceret, sed ut temporibus tamen paruerim. quasi dicat: non plane tamen, quod sentiebam, edidi. quid agas? tempora ita ferunt. De eadem epistola paulo ante. Isti] Cæsariani. Simvlatio] nam si eos simulare senseris, pro eo accipiam, quasi epistolam repudiarint. De Cerelia] cui debebat. 212. hæc est, quam epistolarum, quæ familiares uocantur, lib. XIII. commendat P. Seruilio. Perscriptionem] solutionem. perscribimus enim in tabulis, cui data pecunia sit. Hoc metuere] uereris, ne sit contra dignitatem meam, si ego diutius debeam. Altervm] perscriptionem. non metuis, ne non sit, unde soluamus. Ita locutus est 238. Svstinenda solutio] uidendum nobis est, ut ne Cereliæ prius soluamus, quàm de Metone & Faberio debitoribus nostris sciamus: uidelicet, an possint & ipsi nobis soluere, & id quando uelint.

EPISTOLA L. 204.

Profectvs est.] Athenas. Praes pro Flaminio] 233. Qvid egeris,] num ostenderis iis, quibus scis ostendi me uelle. De Silio] de hortis Silii. supra. Spintherem] opinor intelligi filium P. Cornelii Lentuli, eius, quem ab assecla quodam Spintheris cognomen sumpsisse Valerius tradit. nam pater iam perierat, ut in libro de claris oratoribus, et Spintheris cognomine filiũ

quoque

quoque Plutarchus appellat in Cæſare. 207. 226:
SECVRI es animi,] non laboras. Libros de philoſophia his temporibus Cicero ſcribebat: quorum argumentum & ſententias fere ſumebat à Græcis; uerbis utebatur non admodum conſuetudine tritis, cum Græcorum uerborum uim exprimere Latinis uerbis cogeretur, idq; conſequi non poſſet uſitatis: ut in eo nimium libertatis aſſumens, de lingua Latina minimum laborare uideretur. TALIA] de philoſophia. quos autem libros, non ſcribit: quòd, tam prope cum eſſent, ut non modo per literas, ſed etiam præſentes ſæpe colloquerentur, nominare uidebatur eſſe minus neceſſarium. ἀπόγραφα ſunt] hæc, quæ ſcribo, non ſcribo cum labore, cum è Græcorum libris deſcripta transferam in meos. VERBA tantum affero] uerba affero de meo, res mutuor à Græcis.

EPISTOLA LI. 204:

EPIROTICAE literæ] quas in Epirum ſcribis tuorum negociorum cauſa. FASCICVLVM] quem in Epirum mittis, ut ex Epiro deinde Athenas deferantur. nam Athenis erant Martianus & & Montanus cum Cicerone filio. DEDISTI] faſciculum, in Epirum perferendum.

IN

IN LIBRVM XIII.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 204:

C ICERONEM] filium. SEVERIVS] obiurgans eum, quòd immoderatos sumptus faceret. quod indicat illud 222. Turpe est nobis illum, qualiscunque est, hoc primo anno egere: post moderabimur diligentius. MAGIS, quàm quemadmodum] dictio, Quàm, uidetur abundare. sic infra, Nec in hac quidem re quidquam magis, ut uellem, accidere potuit. TVLLIOS] Martianum, & Montanum, qui cum Cicerone filio Athenis erant. quod illud ostendit 204. L. Tullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est. Et illud. Misi ad te epistolas ad Martianum, & Montanum. AVT ista proficient] ista, hæc diligentia, qua tu in literis tuis ad Ciceronem & ad Tullios usus es. Proficient: ut Cicero in sumptibus sit restrictior.

205.

DE PECVNIA] à debitoribus exigenda, ut hortos emere posset. OB EAM causam, quæ su sceptа est] ob fanum, quo filiam consecrare delibe

ratum est. Cvivs festinationem mihi tollis] non uis me festinare, neque pateris ut ego te urgeam, cum hac æstate nos, quod uolumus, habituros affirmes. Istis placeat] istis: Cæsarianis. placeat: mittenda sit ad Cæsarem, nec ne. 204. Nicias] hic erat apud Ciceronem. 294. 204: Qvanti patrem feci] cuius quæstor Cicero fuerat in Sicilia, auctore Pediano. Etsi de epistola] ad Cæsarem: de qua paulo ante.

EPISTOLA II. 205.

Celeritas tua,] in scribendo. Res ipsa] quam scripsisti: qua nihil potest esse indignius. Hvmanitatem omnem] omnem sensum humanitatis: ut iam neque dolere ullo damno, neque lætari ullo commodo possimus. id autem ob interitum filiæ; qua amissa, nihil iam in reliqua uita sibi esse curandum statuebat. Vervntamen.] expectabam. et est figura, qua usus est 227. 229. et in epistola ad Tironem his uerbis: Confice professionem. etsi hæc pecunia ex eo genere est, ut professione non egeat. ueruntamen. Epistolas] quibus eos Cicero rogabat, ut exactionem Faberiani nominis adiuuarent. nam & supra 196. Cum Oppio, inquit, & Balbo communices, quantopere, & quare uelim hortos; sed ita posse, si expediatur illud Faberianum. Et tamen.] quanquam ad Oppium & Balbum scripsi de Faberio: tu tamen sicubi Pisonem poteris conuenias, ut cum eo de auro colloquaris. Et, opinor, hoc intelligit, ut ad emptionem hortorum auream pecuniam à Pisone argentario mutuam sumeret usura pendenda: uel: ut

argentea pecunia Pisoni daretur, Piso auream redderet. Pisonem autem argentarium fuisse, indicat illud 186: Ad Aulum scripsi, ut ea, quæ bene nossem de auro, Pisoni demonstrarem. quo etiam loco de permutatione agitur. et infra 206. Si quid poteris, inquit, cum Pisone conficies: Aulus enim uidetur in officio futurus. utrobique enim Auli mentio: & utrobique eius opera apud Pisonem Cicero uidetur uti. de Pisone autem 206. 208. 208: 227: ATTRIBVATVR,] numeretur, soluatur. Attributam pecuniam Pedianus dicit esse, quam in stipendium militum ex ærario deprompta tribuni ærarii quæstoribus adnumerabant. idem fere M. Varro. sed à rebus publicis transferri ad priuatas, docet illud 253. Maxime autem me angit ratio reliquorum meorum. quæ quanquam explicata sunt: tamen, quòd & Dolabellæ nomen in his est, & attributio est mihi nominum ignota, conturbor. item illud in epistola ad Tironem: De attributione conficies. de repræsentatione uidebis. De domesticis rebus hactenus. de publicis omnia mihi certa, quid Octauius, quid Antonius. ACCIPIES ab Erote] cognosces ab Erote, quantum nobis à Faberio debeatur. is enim Ciceronis rationes procurabat. 247. 248: 254. 264: ARIOBARZANIS filius] eius, quem à Mithridate fuisse expulsum legitur in oratione pro lege Manilia. EVM Sextius noster parochiis publicis occupauit] ei Sextius noster & domum, iam, & omnia ad uictum necessaria de publico curauit. Parochiis: præbitionibus: & parochus, qui huic muneri præerat, ut sumptu publico siue legatos, siue alios muneribus ornaret, aut

etiam aleret. et dixit, Occupauit, quasi, ante me cepit, ut ego eum frustra sim inuitaturus. quale illud in Tusculanis, opinor, quæstionibus: Occupaui te fortuna, atque cepi, omnesq; aditus tuos interclusi, ut ad me aspirare non posses. legendus Acron in illud Horatii, Proxima Campano Ponti quæ uillula tectum Præbuit, & parochi, quæ præbent ligna, salemq;. SVMMO beneficio meo] nam Ariobarzanem eius fratrem, Cappadociæ regem, præsentibus insidiis nec opinantem liberauerat, regnumq; ei seruauerat, ut in epistola ad senatum, & in ea, quam eodem libro ad Catonem scripsit. CVM FRATRIBVS illius] unum Ariobarzanem seruauit, ut ipse ad senatum & ad Catonem scribit: ut uideatur, fratre, legendum potius, quàm fratribus: sed, repugnantibus antiquis libris, nihil muto.

205:

AVCTIO Peducei:] cui Atticus dare operam uolebat. 203: CVM POTERIS ergo] ad me uenies. FABERIVS] exactio nominis Faberiani. A DISCIPVLIS] quos Romæ habebat. et fortasse is est, qui Cicerones filios docuerat; de quo supra.

EPISTOLA III. 205:

NONDVM scilicet,] literas equidem à te expectabam, sed nondum tamen. qui enim tabellarii à te mane discedunt; (erat autem Atticus Romæ, Cicero in Tusculano, ut propinqui maxime essent: 208:) mane certe huc peruenire non possunt, multo etiam minus, qui meridie. ISTA nomina] de

de quibus ad me scribis. Cicero cum pecuniam non haberet, unde hortos emeret, Attico mandauerat, ut aliquid uenderet. Atticus in uenditione non pecuniam accepit ab eo, qui emit, sed nomina, ita tamen, si ea nomina Cicero probasset, ad quem de ea re scripturus erat. VIDEBIS dubitare] quòd & plura sint nomina, ut exigi deinde omnia, nisi magna molestia, non posint; & in istis nominibus non bonum nomen Cœlius uideatur. AD ME refers] Atticus ad Ciceronem retulerat de nominibus illis, ut faceret ipse quod liberet; hoc est, ut illa uel acciperet, uel reiiceret, quandoquidem ipsius res ageretur. IPSE] si ipse adessem, & meum negocium gererem. VTRVNQVE laudo] utamur, inquit, his nominibus. nam neque mihi plura uidentur: & Cœlium probo. FACTVS esset] Germani in suis libris, factus es: ego, factus esses: hoc sensu: nisi hæc nomina haberemus, tu aliquando præs factus esses pro me. et quia dixerat, Aliquando, incertum tempus & incertam rem significans: definit, & tempus remq; exprimit, cum infert, In his quidem tabulis, in his quidem tabulis, quas in hortorum emptione facturus sum, pro me certe spopondisses, nisi hæc haberemus nomina, quæ hortorum uenditoribus dari possent. A ME IGITVR omnia] fient. ego te de sponsione non rogabo: ipse per me omnia conficiam. QVÒD dies longiores:] malim sic, Quod dies longior est: ut intelligatur dies nominum exigendorum, quam scripserat Atticus abesse longius, quàm oporteret. TENEAMVS modo, quod uolumus: &c.] contingat modo, quod optamus, ut scilicet hortos as-

ſequamur. nam, quod ad diem nominum attinet, quam ſcribis longiorem eſſe: puto fore, ut præco, qui Scapulanos hortos in auctione uenditurus eſt, non præſentem pecuniam ab emptore poſcat, ſed diem largiatur ſolutionis faciendæ non minus longam, quàm ea dies eſt, ad quam hæc nomina exigentur. quòd ſi iſtam diem præco non concedet; non dubito, quin ab heredibus eam impetremus. itaque utamur his nominibus: neque te iſta dies moueat; cum æque longa futura ſit ea, quam ad hortorum pretium perſoluendum ſi minus præco, heredes certe dabunt. VIDEBIS.] ut in auctione Scapulanorum hortorum, quantum poterint, nos adiuuent. Erat enim ex coheredibus quod inſequens membrum declarat. PARS DVORVM] 206. quæ pars hortorum ad Criſpum, quæ ad Muſtellam pertineat. EPISTOLAM] mihi à Bruto miſſam.

EPISTOLA IIII. 206.

HABEO munus &c.] infra 214: ita ſcribit: Sicunde potes, erues, qui decem legati Mummio fuerint. Polybius non nominat. eorum nomina Atticus inuenit, inuenta miſit ad Ciceronem. Habeo, igi tur inquit, munus à te elaboratum decem legatorum. Et hic quoque perſpicuum eſt, lapſum eſſe in ordine qui has epiſtolas retulit in uolumina: cum infra de nominibus decem legatorum Atticum roget, hic autem ea ſe dicat accepiſſe.] ET QVIDEM puto] puto eos fuiſſe, quos tu ſcribis. NAM filius &c.] dixerat olim Hortenſius Ciceroni; in

in decem legatis cum L. Mummio ad bellum Achai cum profectis Tuditanum fuisse; cum Tuditanum proauum suum intelligeret, Cicero autem de auo dictum acciperet. sed Atticus proauum fuisse osten dit, eius patrem, quem Cicero significari ab Hortensio putauerat. Respondet igitur ad epistolam At tici, in qua ille scripserat, in decem legatis fuisse Tuditanum Hortensii, proauum; cum Cicero eius filium, Hortensii auum, intelligi putasset. Sensus est: Puto plane fuisse decem legatos, quos ad me scripsisti; & fuisse in iis Tuditanum Hortensii proauum. ego autem de Tuditano eius filio intellexeram: quem in decem legatis non fuisse, nunc quidem facile credo; cum quæstor fuerit anno post, quàm quæstor Mummius: ut simile ueri non sit, legatum Mummii fuisse, cum adhuc esset adolescens. uide 206: 216: 217: 218. MVMMIVS] L. Mummius Achaicus, qui consul fuit cum L. Cornelio Lentulo, clarus euersa Corintho. DE NOMINIBVS quæris quid placeat] de nominibus legatorum à te scriptis. Placere: ostendit sibi placere le gatorum nomina, cum dixit, Et quidem puto. CONFICIES:] de auro. 205. AVLVS &c.] Aulus in eo nos adiuuabit. VELIM ante possis:] cuperem, ante Bruti aduentum liceret tibi in Tusculanum ad me uenire. VT QVAERAT] ut quærat de familiaribus, aut de seruis Bruti, quo die sit uenturus in Tusculanum. ET uidelicet:] et ui delicet puto ita esse. cum enim ad Corinthum fuerit, & fuerit consulis frater; consentaneum est, eum in decem legatis, quos frater habuerit, fuisse.

EPISTOLA V. 206.

VRGE.] ut hortos suos nobis uendat. ILLAM diem &c.] intelligit hortos Scapulanos, cum dicit illam diem: cum, istam, Silianos. et diem intelligit solutionis. Torquatus enim hoc dicebat: Silium concedere, ut hortorum suorum emptor mense Maio pretium persolueret: heredes Scapulæ tam longam diem non concedere. ideoq; Atticum Cicero hortatur, ut urgeat de Silianis. DE CRISPO, & Mustella] hoc est de hortis Scapulanis: uterque enim heres erat Scapulæ. 205: ADVENTVM] cum in Tusculanum ueniet. IN MAGNO nostro negocio] de hortis scilicet.

EPISTOLA VI. 206.

DE AQVAE ductu] non in agro, sed in urbe. COLVMNARIVM &c.] tributum, quod in singulas columnas domum sustentantes exigeretur, propterea quòd opulentiam significarent habitantium. Cæsar libro III. de bello ciuili: Acerbissime imperatæ pecuniæ tota prouincia exigebantur. multa præterea generatim ad auaritiam excogitabantur. in capita singula seruorum ac liberorum tributum imponebatur. columnaria, hostiariæ, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, uecturæ imperabantur. VIDE NE NVLLVM] malo, Vllum. ut dicat: uide, ne in columnarium ullum uectigal incidamus: uide, ut omnino columnarii debitionem effugiamus. Forte quidpiam cum columnis Atticus ædificabat Romæ Ciceronis nomine: ut de columnario deinde pendendo non

sine

sine causa Cicero timeret. LEGEM] qua columnarium antea pendebatur. PISONI &c.] argentario, pecuniam, Catoni pupillo, aut eius tutoribus creditam, repetenti. COHEREDIBVS] Catonis creditoribus. DE PVERO Lucullo] si de pecunia, quam Luculli pueri tutor in Achaia sumpsit, Piso aget. erat autem, ut est in procemio libri III. de finibus, unus è tutoribus Cicero. CVM illius obiurgatoria] qua Brutus eum obiurgauerat, quòd interitum filiæ mollius ferret, quàm uirum deceret. itaque ipse Brutum solans in morte matris, Est, inquit, alienum tanto uiro, ut es tu, quod alteri præceperit, id ipsum facere non posse. me quidem cum rationes, quas collegeras, tum auctoritas tua à nimio mœrore deterruit. cum enim mollius tibi ferre uiderer, quàm deceret uirum, presertim eum, qui alios consolari soleret; accusasti me per literas grauioribus uerbis, quàm tua consuetudo ferebat. IVDICIALI molestia ut caream] scripserat Atticus, esse qui eius patrocinium in iudiciis desiderarent. uidebis, inquit Cicero, ne quis mihi molestus sit, ut eum in iudicio defendam. nam iudiciali molestia omnino cupio carere.

206:

ISTVM,] quem tu scribis in decem Mummii legatis fuisse. FILIVM] istius Tuditani filium fuisse putaram in decem: sed uidelicet assentior tibi, qui patrem scribis fuisse; cum filius, qui tum erat adolescens, legatus esse non potuerit. MVMMIVM fuisse ad Corinthum] cum Lucio fratre, qui eam deleuit. 206. SPVRIVS] nepos, ut opinor, Spurii Mummii, quem dicit ad Corinthum fuisse

cum

cum fratre. NVPER est * Epistolas &c.] tale quidpiam desideratur. MORTVVS] ut, Qui nuper est mortuus, legatur. MISSAS] à Sp. Mummio. QVIN fratri fuerit legatus, non in decem] proficiscentibus ad bellum legati dabantur: postea, ut uicta prouincia componeretur, decem legati decernebantur. in oratione pro Cornelio Balbo, C. Cæsarem, inquit, senatus & genere supplicationum amplissimo ornauit, & numero dierum nouo. idem in angustiis ærarii uictorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decreuit. Et de prouinciis consularibus: Actum est de decem legatis: quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii sine ullis uerborum ornamentis dabant. Et in epistola ad Lentulum: Stipendium Cæsari decretum est, & decem legati. quanquam Cæsari, ob multas de Gallis uictorias, dignitatis causa decem legati decreti sunt, non ut Gallia, in qua bellum adhuc gerebat, in prouinciæ formā redigeretur. Fuit igitur Sp. Mummius in primis fratris legatis, in decem non fuit. ILLVM fratri] Sp. Mummium L. Mummio. IN primis eius legatis] in iis, quos primum eduxit.

EPISTOLA VII. 206:

HAEC cures,] hæc, quæ ad me scripsisti. nam Attici literis respondet. A CAESARE] in Hispania bellum gerente contra Pompeii liberos. IN epistola nostra] intelligit epistolam, quam ad Cæsarem scripsit: quam tamen, ut opinor, non misit, quòd in ea Cæsaris amici, qui Romæ erant, nimium multa mutari uellent. 215. 214. argumentum autem illius

illius epistolæ hoc fuit, ut Cæsar remp. constitueret; quæ minus firma uideretur, legibus, quas ipse tulerat, neglectis: deinde ad Parthicum bellum proficisceretur. 217: LEGES suæ] ut de iudiciis, de sumptibus, de præmiis eorum, qui plures filios suscepissent. quas leges tulit post bellum Africanum. Dio libro XLIII. EST εὔλογον] uelle Cæsarem Romæ manere propter eam causam. IDQVE eram suspicatus &c.] ego item existimaueram, fore, ut Cæsar maxime propter eam causam Romæ uellet manere, ne se absente leges suæ negligerentur: idq; scripsi in epistola ad Cæsarem. SED istis mos gerendus est] quibus eam epistolam mitti non placet. 204. 215. NISI placet &c.] nisi tu in hac opinione es, ut hanc ipsam sententiam persequamur, hoc est, ut omnino scriptam epistolam ad Cæsarem mittamus.

207.

ET LENTVLVM cum Metella fecisse diuortium.] refertur ad illud, Sextius narrabat. DE MVSTELLA, aut si Silium uideris] de hortis Scapulanis, & Silianis. hoc supra ita sæpe narratur, ut hic putidum uideatur explanare.

EPISTOLA VIII. 207.

TRIPLICES remiseras.] modo à me discesseras, & paulo post ego ad te trinas literas miseram, tuq; ad omnia responderas: ut iam, quod scribam, nihil plane sit. Triplices: non dicit, trinas, sed triplices, quasi, tribus meis epistolis respondentes. Et cum dicit, Paulo post triplices remiseras; plus dicit ad ostendendam argumenti inopiam, quàm si dixisset,

dixiſſet, Paulo poſt trinas ad te miſeram. quod enim tribus epiſtolis Cicero ſcripſiſſet, colligere eadem illa, & in quartam conijcere potuiſſet: quod facere non nunquam ſolemus. ita ſcribendi ſententiam habuiſſet. cum autem non modo ipſe ad Atticum trinas miſiſſet, ſed Atticus ad omnia reſpondens triplices remiſiſſet: iam plane, quod ſcriberet, reliquum nihil erat. COELIANORVM] uide illud 187: In Bruti epitome Fannianorum. A PHILOXENO] mitte Panætii librum de prouidentia, à Philoxeno ſumptum.

EPISTOLA IX. 207.

DOLABELLA.] confectum enim bellum erat in Hiſpania: cui Dolabella interfuit, & ante Cæſarem in Italiam reuertit. ἐκτενέστερον] cum maiore ſignificatione beneuolentiæ. Et ſubintelligi perſpicuum eſt, illius ſermone. VENTVM eſt tamen ad Quinctum] pro, tamen, rectius mea ſententia legeretur, tandem, ſenſu non obſcuro. MVLTA ἄφατα, ἀδιήγητα] dicebat Dolabella à Quincto filio dicta contra Ciceronem in Hiſpania; quod & antea literis idem Dolabella obſcure ſignificauerat 199: EXERCITVS] Cæſaris in Hiſpania. non, inquit, ſecreto, aut inter paucos mihi male dixit Quinctus, ſed ita palam, ut exercitus omnis intelligeret. & cum alia in me coniecit ἄφατα ἀδιήγητα, tum unum eiuſmodi, quod ego, niſi exercitus id ſciret, non dico Tironi dictare, ſed ipſe ſcribere non auderem. SED hactenus] reprimit ſe. nam cum oſtendiſſet, illud maledictum à Quincto in ſe collatum ita turpe eſſe, ut ſcribendum non uideretur;

ſed ſcribere tamen ſe uelle, quando id exercitui notum eſſet uniuerſo: uictus acerbitate rei, ſcribendi conſilium omiſit, & intulit, Sed hactenus, figura utens ſententiam terminante.

207:

SECVM egiſſem,] de re Torquati. ut apud Cæſarem aliquid ageret Dolabella Torquati cauſa; cum Torquatus ipſe gratia minus poſſet, qui Pompeianus fuiſſet. intelligo autem Aulum Torquatum: nam Lucius frater perierat, ut in Bruto legitur: quem librum ante hoc tempus ſcriptum eſſe, uel id aperte indicat, quod in eo libro Marcellum ait Mitylenis uiuere, hic autem occidiſſe tradit. 108. SI QVID de Bruto.] quid ſignificat? Bruti nouas nuptias. nam dimiſſa Claudia, Appii filia, de qua in familiaribus epiſtolis 32: Porciam duxit Catonis Vticenſis filiam: cuius & Plutarchus in Bruto & Catone Vticenſi, & Valerius Maximus libro III. meminerunt. NICIAS] qui erat apud Ciceronem 204: 205. CONFECTVM putabat] de Porciæ nuptiis. & confectum ſane eſt ante Cæſaris aduentum. nam infra, Porciæ laudationem, ſcribit, eſſe mittendam Domitio, & Bruto; Domitio, quòd filius eſſet; Bruto, quòd affinis, ex Porciæ coniugio. 219. 222: DIVORTIVM] Claudiæ. LABORO idem, quod tu] ut Porciam ducat Catonis filiam. OFFENSIONIS] ſi quid apud homines offendit, quòd Claudiam repudiarit. HAEC res] nuptiæ Catonis filiæ. quos enim offendit Claudiæ diuortio, eos ſibi reconciliabit Porciæ coniugio. Et non ita multo poſt eadem de re, Bruto, inquit, quamprimum agendum puto, preſertim ſi ſtatuit:

tuit: sermunculum enim omnem aut restinxerit, aut sedarit. erat enim Catonis nomen maxime populare, quòd nemo unquam à libertate constantius stetisset, usque eò, ut sibi mortem consciscere maluerit, quàm seruire. IN ARPINVM] erat enim in Tusculano, cum hæc scripsit. CONSTITVI] ut fructus redderent uberiores. Fuit faciendum, inquit paulo post, ut constituerem mercedulas prædiorum. EXEVNDI] si manerem hic ad Cæsaris aduentum, qui ex bello Hispaniensi Romam uictor redibat: tum mihi in Arpinum ire minus liceret, ne ille suspicaretur iccirco me longius discedere, quòd uictorem æquo animo uidere non possem. eundum igitur, antequam ueniat. DE CVIVS aduentu] ad quam diem affuturus esset. ILLVC] in Arpinum. QVID negocii sit] in constituendis prædiolis.

EPISTOLA X. 207:

DE MARCELLO,] quem P. Magius Chilo in Atheniensium portu interfecerat. extat de eius interitu Sulpicii epistola ad Ciceronem. NEQVE acciderat antea] nunquam enim acciderat, ut clarissimus uir ab homine teterrimo, ueteri amico, & comite, nullam ob causam occideretur. cum autem nunc acciderit, quod nemini in mentem uenisset timere: nullum iam est periculi genus, quod metuendum non sit. παρὰ τὴν ἱστορίαν tu,] scripserat Atticus Ciceroni, ut se diligentissime custodiret, presertim reliquum consularem. hoc, inquit, est præter historiam: hoc, quod scribis, falsum est. quid enim? Seruius Sulpicius non & ipse consularis?

Tu: po-

Tu: posuisti in epistola tua. RELIQVVM consularem] subintelligitur, Vt omni diligentia tuear, atque conseruem. HOC nullam ad partem ualet] hæc cautio, atque hæc diligentia, quam in tuenda salute adhiberi uis, quem fructum afferet, mihi presertim, qui in uita iam quod agam nihil habeo, neque domi, neque foris? Equidem sic existimo, non minus bene actum cum illis, qui perierunt; quàm nobiscum, qui fortunæ beneficio cõseruati sumus. QVID enim sumus?] non est de pluribus sententia, sed de ipso tantum. nam infert: Quòd nisi hoc mihi uenisset in mentem, scribere ista nescio quæ; quò me uerterem, non haberem. κοινότερα quædam, & πολιτικώτερα.] subaudi, mittenda. Puto, inquit, quemadmodum tu scribis, librum aliquem ad Dolabellam nobis esse mittendum, qui contineat non τὰ φιλοσοφικὰ, sed potius κοινότερα quædam, & πολιτικώτερα. quòd eius generis scripta magis uiderentur Dolabellæ conuenire, qui non in studiis doctrinarum, sed in republica, & in communi quodam literarum genere uersatus esset. VALDE enim desiderat] 209. Volo Dolabellæ ualde desideranti: non reperio, quid: & simul αἰδέομαι τρῶας. BRVTVS si quid;] si Porciam in matrimonium duxerit. SI statuit] si statuit eam ducere, puto ei faciundum esse ut quamprimum ducat. SERMVNCVLVM] eorum, qui diuortium Claudiæ reprehendebant. nam & supra: Nicias confectum putabat, sed diuortium non probari. RESTINXERIT, aut sedarit] hoc est quod dixit in epistola proxima superiore: Si quid est offensionis, hæc res mederi potest. nam populum non tam offendit

Claudiæ

Claudiæ diſſidio, quàm delectabit Porciæ nuptiis. Qvi loquantur etiam mecum] Claudiæ diuortium improbantes. Ipse] Brutus. hæc, inquit, ipſe optime ſtatuet, preſertim ſi utetur conſilio tuo. mecum enim hac de re loqui non poterit, qui in Arpinum cogito XI.cal. Quinct. XI. cal.] Quinctiles. profectus tamen eſt triduo poſt, nempe VIII. cal. ut ſcribit 211: & 218: Sed tamen illic] illic tamen quiddam eſt, quod agam. quid autem illud erat? ut ſcilicet ſua prædiola conſtitueret. lege in ea, quæ hanc antecedit, & ea, quæ conſequitur, epiſtola. Spintherem] hic eſt, de quo 204: qui à patre Spintheris cognomen accepit. & 228.

208.

Misit] miſit, qui Spintherem hodie uenturum nunciaret. ut illud ad Tironem: Curio miſi, ut medico honos haberetur. & ad Brutum: Mitte ad Lupum noſtrum, ut is nobis eas centurias conficiat. De interitv Marcelli] erant enim, qui ſuſpicabantur, M. Marcellum à P. Magio fuiſſe occiſum auctore Cæſare. Cvm de Magio conſtet] cum conſtet, P. Magium, qui Marcellũ uulnerauerat, paulo poſt flagitium agnouiſſe, ſeq; ipſum, ſibi è ſcelere iratum, interfeciſſe: res indicat, eius facti cauſam non in Cæſarem, ſed in Magii furorem conferendam. Non intelligo] cur Brutus Cæſarem purget. apparet enim, aliquid in Cæſarẽ dici. quod, quale ſit, uelim explanes. Qvanqvam &c.] ego, inquit, quod ad me attinet, non dubito, quin Magius amentia impulſus Marcellum interfecerit inſcio Cæſare: ſed illud cogito, quænam illi tantæ amentiæ cauſa potuerit eſſe, ut talem uirum, amicum

cum suum, etiam sponsorem occiderit. NIMIRVM id fuit] nimirum propter eam sponsionem Marcellum Magius interemit. cum enim una cum Marcello Romam rediret, & creditoribus non haberet unde solueret: credo, petiisse aliquid à Marcello sponsore suo, illum autem non quidem cum opprobrio, sed constanter respondisse, negantem se daturum: ex eo Magium in iram & amentiam prolapsum, illum occidisse. Hoc Cicero, coniecturam secutus, opinabatur: sed Valerius Maximus libro IX. aliam ponit eius amentiæ causam. cuius uerba subscribemus: Consternatum, inquit, Magii Chilonis amentia pectus, qui M. Marcello datum à Cæsare spiritum sua manu eripuit, uetus amicus, & Pompeianæ militiæ comes, indignatus aliquos sibi amicorum ab eo præferri. urbem enim à Mitylenis, quò se contulerat, repetentem, in Atheniensium portu pugione confodit, protinusq; ad irritamenta uesaniæ suæ trucidanda tetendit.

EPISTOLA XI. 208.

CREDEBAM esse facile:] longius abesse à te. nam hæc scripsit Arpini, quò se ex Tusculano contulerat. POSTEAQVAM sum à te diiunctior] posteaquam huc ueni, è Tusculano profectus. ubi minus eram à te diiunctus, quàm nunc sum: nam Roma multo propius abest Tusculanum, quàm Arpinum. FVIT faciendum,] ueniendum omnino huc fuit. MERCEDVLAS prædiorum] supra: Mihi Arpinum eundum est: nam opus est constitui à nobis illa prædiola. MERCEDVLAS] uectigal, quod ex prædiorum locatione capiebat: ut

197: Ciceroni uelim hoc proponas, ut sumptus huius peregrinationis accommodet ad mercedes Argileti, & Auentini. & 248: Ab Erote quæras, ubi merces insularum. CONSTITVEREM] certiores atque uberiores redderem. ONVS obseruantiæ Bruto nostro imponerem] cum enim uterque esset in Tusculano, Brutusq; Ciceronem quotidie uidere uellet; Cicero autem ad illum quotidie ire non posset: sequebatur, ut Brutus ad Ciceronem. quod Cicero nolebat, indignum existimans, Brutum ad se quotidie domum uenire. Exiui, igitur inquit, è Tusculano, ne Bruto nostro quotidie ad me ueniendi onus imponerem. OBSERVANTIAE] obseruare est assidue cum aliquo esse honoris causa. unde illud in prima epistola: Dies fere nullus est, quin hic Satyrus domum meam uentitet. obseruat L. Domitium maxime: me habet proximum. Et Philippica 11. Custoditus sum à te, tu à me obseruatus in petitione quæsturæ. COMMODIVS colere inter nos] nam hoc tempore minus commode poterant. itaque 213. Nunc, inquit, cum ita simus affecti, ut non possimus plane simul uiuere; (intelligis enim profecto, quo maxime posita sit συμβίωσις) facile patiebar nos potius Romæ una esse, quàm in Tusculano. PRIVABATVR &c.] mecum esse quotidie uolebat, nec id poterat suo commodo, cum ei ueniendum ad me esset: ita nullam delectationem capiebat ex Tusculano. VENERIT:] Romam. EGERIT] de nuptiis. 207: QVANDO obuiam] Cæsari proficiscatur, ex Hispaniensi bello reuertenti. CONVENIAS] uide illud 205. Pisonem sicubi de auro. QVAM maturum]

turum] aurum enim à Pisone quærebat, ut Scapulanos hortos, quos in auctione coheredes uendituri erant, posset emere. MATVRVM] quia dies auctionis instabat: quod infra paulo apertius, his uerbis: De Scapulanis hortis toto pectore cogitemus: dies adest.

EPISTOLA XII. 208:

DE ATTICA] quòd eam significabant ægrotare. 209. 209: 210. 212. 213. CONSOLABARE] cum causam scriberes, cur eius inualetudinem putares fore non diuturnam: AEGRITVDINEM] dolorem & molestiam meam ex Atticæ morbo susceptam. Et est ægrotatio in corpore, ægritudo in animo. ipse Tusculanarum quæstionum libro III. VENDIDISTI] metaphora sumpta de iis, qui, quod uendere cupiunt, prius laudant, quo libentius ematur. ex quo illud Horatii: Laudat uenales, qui uult extrudere, merces: Vendidisti, inquit, præclare oratiunculam meam pro Q. Ligario: hoc est, ita meam orationem laudasti, ut alii, tuã auctoritatem, tuumq; iudicium secuti, eam probare cœperint, æque atque ii, qui uenditori, suas merces laudanti, fidem adhibentes, bonum sæpe putant esse, quod uitiosum est. infra 269. Ligarianam, inquit, præclare auctoritas tua commendauit. scripsit enim ad me Balbus, ac Oppius, mirifice se probare. PRAECONIVM deferam] perstat in tralatione. nam præcones in auctione uendebant. dicit igitur, Præconium, id est uendendi munus. Cum aliquid, inquit, à me scriptum emittere uoluero, rogabo te, ut id ante, quàm emittatur, tua auctoritate commendes: ut scili-

cet alii deinde probent, quod à te, tali uiro, prius esse laudatum senserint. DE VARRONE.] Varronem desiderare aliquid à me, ut scilicet meis eum scriptis intexam. 209. NVSQVAM] quòd neque in orationibus personæ loquentes inducuntur; & in libris, qui rationem oratoriam complectantur, scis Varroni locum non esse, ex eloquentia minus claro. in oratorijs quidem libris ideo ei locus non fuerat, quòd ab ijs, qui disputant, mentio cuiusquam fieri non potuit, nisi eius, qui illis notus, aut auditus esset. 63. DENVNCIAVERAT &c.] dixerat, se magnum quiddam uelle ad me mittere. προσφώνησιν] libri destinationem, dedicationem, ut nunc loquimur, expresſit græco uerbo, quod latino non potuit. de hoc autem libro, Academicarum quæstionum in primo, sic loquitur Varro: Intemperantis esse arbitror, scribere, quod occultari uelit. sed habeo opus magnum in manibus; quòd iam pridem ad hunc ipsum (Ciceronem autem dicebat) quædam institui, quæ & sunt magna sane, & limantur à me politius. et Cicero: Ista quidem, inquam, Varro iam diu expectans, non audeo tamen flagitare. et in epistola: Expectabam omnino iandiu, meq; sustinebam; ne ad te prius ipse scriberem, quàm aliquid accepissem, ut possem te remunerari quamsimillimo munere: sed cum tu tardius id faceres, hoc est, ut ego interpretor, diligentius; teneri non potui, quin coniunctionem studiorum, amorisq; nostri quo possem literarum genere declararem. προσφώνησις autem illa Varronis, ut opinor, opus fuit de lingua latina, quod Ciceroni inscriptum postea emisit. καλλιππίδης] tragœdus fuit, percele-

percelebris Agesilai ætate, qui cursitans in scena tamen ne cubiti quidem mensuram progrediebatur: unde græcum adagium in eos, qui satagunt, & nihil agunt. Suetonius in Tiberio, & Plutarchus in apophthegmatis. καλλιππίδην igitur Varronem appellat, quòd, assidue scribendo, nihilo tamen processisset magis, quàm καλλιππίδης in cursu. PARABAM] reddere aliquid pro eo, quod ille dedisset, & reddere pari mensura, aut etiam, si modo potuissem, cumulatiore. HESIODVS] uersus Hesiodi est, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώιον, αἴκε δύνηαι. quo uersu eadem mensura iubet reddere, qua acceperis, & cumulatiore, si possis. In primo de officiis: Quòd si, inquit, ea, quæ acceperis utenda, maiore mensura, si modo possis, iubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio prouocati facere debemus? Et de claris oratoribus: Illud Hesiodum laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. αἴκε δύνηαι: proximo superiore uersiculo, cum hemistichium Hesiodi posuisset, adscripsit, Si modo potuissem: siquidem etiam Hesiodus non hoc modo dicit, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώιον, sed adscribit, αἴκε δύνηαι. DESPONDIMVS,] constituimus Bruto mittere. ILLAM ἀκαδημαϊκὴν] libros duos Academicarum quæstionum: quorum, Catulus, priorem inscripserat; Lucullus, alterum; quòd duorum dierum sermonem à Catulo & Lucullo habitum exponerent. postea cum eos libros à Catulo & Lucullo ad Varronem transferre uellet; non solum ut Attico satisfaceret, roganti ut Varronem suis scriptis insereret; sed etiam, quòd ἀκατάλληλον uideretur, inducere

ducere loquentes de philosophia Catulum, & Lucullum, homines illos quidem nobiles; sed earum rerum, quæ in iis libris disputarentur, minime peritos: ex duobus libris contulit in quatuor, eosq; ad Varronem misit; cum quidem, Catuli, & Luculli omni prorsus mentione sublata, partes ei Antiochinas dedisset, sibi sumpsisset Philonis. sed accidit uel hominum negligentia, uel temporum iniuria, ut ex quatuor libris ad Varronem primus duntaxat, ac ne is quidem integer, ad nostram ætatem perueniret. ex duobus autem, quos primum scripserat, Catulo, & Lucullo inscriptis, de quorum salute multo minus Tullium laborasse, quàm de posterioribus ad Catonem, credibile est; (quippe, cum dicat paulo post: Multo hæc erunt splendidiora, breuiora, meliora) nescio quo modo Lucullum æquior fortuna seruauit. NVLLO modo philologi] infra 209: In his rebus ἀγχίμολα. & 210: Ἀντιόχεια] cum ii libri sententiam Antiochi de Academia complectantur; Varro autem partes Antiochianas ualde probet; recte ad eum transferentur. 209: 210: REPONEMVS] aliis libris eos ornabimus. SI TV hoc probas] ut ad Varronem transferamus. DE BRINNIANA auctione] Brinnius suorum bonorum heredes aliquot instituerat, in iis Ciceronem. eorum bonorum auctionem coheredes facere uolebant, more in omnibus fere hereditatibus usitato, in quibus scilicet plures heredes essent: ut omni, hereditate in pecuniam redacta, suam quisque partem capere facilius posset. AIT, sine ulla controuersia rem ad me esse collatam ad VIII. cal. Quinct.] ait,

VIII. cal. Quinct. cohæredum omnium sententia magistrum auctionis me esse constitutum. in auctionibus enim hoc seruabatur, ut ex iis, quorum res in auctione ageretur, unus auctionem guberna ret ac moderaretur, qui scilicet, quanti quæque res uenire deberet, ipse statueret arbitratu suo, sociis non repugnantibus. in epistola prima, Vna, inquit, agebant & ceteri creditores, in quibus erat & Lucullus, & P. Scipio, & is, quem putabant magistrum fore, si bona uenirent, L. Pontius. Et Quinctilianus libro VI. ubi de risu agit, Ciceronis dictum ponit in Pletorium, Fonteii accusatorem: Pletorii matrem, dum uixit, ludum, postquam mortua esset, magistros habuisse. Et ludum per translationem ait esse dictum, magistros per ambiguitatem: quòd ad Pletorii matrem, dum uixit, infames feminæ conuenire solitæ; post mortem, eius bona uenibant. PVTAVERVNT] putaueerunt me Romæ fore, aut in Tusculano, ut suo commodo me conuenire & colloqui de auctione possent: cum ignorarent me Arpini fore usque ad nonas: quò uenturos credibile non est; cum Arpinum Roma distet multis millibus passuum. AMICO tuo] Egnatio Maximo. 217:221: PROFERANT auctionem] ultra III. idus: qui erat auctionis dies. Puto, inquit, circiter nonas me in Tusculano fore. ibi me conuenire, & meam de auctione sententiam poterunt cognoscere. quòd si à nonis ad III. idus, hoc est ad auctionis diem, minus interesse spatii uidetur, quàm ipsi uellent; paulum proferant auctionem. infra 208. Obire, inquit, auctionis diem facile poterunt (est enim

III. idus) si me in Tusculano postridie Nonas mane conuenerint. quòd si laxius uolent proferre diem, poterunt uel biduum, uel triduum, uel ut uidebitur: nihil enim interest. CVM Pisone Erotem habes.] nunc & Piso, & Eros Romæ sunt. cum Pisone igitur, si potes, confice de auro; & ab Erote cognosce, quantum nobis & à Faberio, & ab aliis debeatur. supra 204. Pisonem, inquit, sicubi de auro. Faberius si uenerit, uidebis ut tantum attribuatur, si modo attribuetur, quantum debetur. accipies ab Erote. Ita hunc locum, alioqui obscurum, ille locus illustrat, illum autem nostra interpretatio. DE SCAPVLANIS hortis.] quos emere cupiebat, ut in iis filiæ monimentum posset ædificare. et superiore proximo uersiculo & de Pisone & de Erote Atticum admonuit horum hortorum caussa. DIES adest.] dies auctionis; quo Scapulani horti in auctione uenibunt. supra, huius auctionis tempus significans, Pisonem, inquit, conuenias. uides, quàm maturum sit.

EPISTOLA XIII. 209.

ABSTVLI, transtuliq;] abstulit à Catulo, & Lucullo, transtulit ad Varronem. et appellat eos nobilissimos homines, quòd honoribus, & rebus gestis Varroni præstabant. MVLTA detracta]. quan quàm hi libri grandiores sint, quàm erant illi ad Catulum & Lucullum: tamen in illis multa erant, quæ in hos non contuli. QVI intellexeris illum uelle] intelligere te scribis, Varronem uelle, ut ego eum meis ornē scriptis. nunc mihi peruelim scribas, quo

modo

modo intellexeris hoc illum uelle. 210. Expecto, inquit, quid ad ea, quæ scripsi ad te: primum, qui intellexeris eum desiderare à me, cum ipse homo πολυγραφώτατος nunquam me lacessisset. ζηλοτυπῆσαι] nam & hoc Atticus adscripserat, intellexisse, nescio quem à Varrone ζηλοτυπῆσαι, eorum, quos Cicero in suis libris intexuisset. 210. BRVTVM] cui opus de finibus desponderat. ID HERCLE restabat] εἰρωνικῶς. quasi dicat: inuidia existit inter pares: at Varro neutiquam Bruto comparandus: cur igitur illi inuideat? Eadé ironia Terentius utentem Aeschinum inducit in Adelphis: qui lenoni dicenti, Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium, Periurus, pestis; tamen tibi à me nulla est orta iniuria: respondet: Nam hercle etiam id restat. LIBRI &c.] facile assentior, ueritatis causa, iis qui libros de finibus ad Brutum intelligi putant. certe enim quatuor Academicos ad Varronem significare non potest, qui nondum exierant. nam si exissent, Atticus eos legisset: non legisse autem, aperte indicat illud, Hæc erunt splendidiora, breuiora, meliora. et præterea tota epistola, & sequentes etiam, quibus Atticus consulit, num quatuor Academicos ad Varronem mittat, quos tamen iam perfecerat, Varrone partes Antiochinas in iis defendente: sed, inquit, etsi nomina iam facta sunt: tamen uel induci, uel mutari possunt. ILLAM iacturam] quos enim libros de quæstionibus Academicis prius scripseram, Catulum uidelicet, Lucullum; eos uides frustra à te esse descriptos: siquidem hæc ad Varronem posteriora intelliges esse splendidiora, breuiora, meliora.

BREVIORA] erit, cui Cicero uideatur eadem de re non idem dicere. quo modo enim hæc ait fore breuiora, qui paulo ante de iisdem libris hoc scripse rit, Grandiores sunt omnino, quàm erant illi? Non iniuria dubitabitur. certe enim, grandiores, &, bre uiora, uoces inter se sunt non modo coherentes, sed etiam contrariæ, & plane repugnant in sententia. sed refer hanc ad genus narrandi, illam ad operis magnitudinem: tolletur omnis dubitatio. significat enim: cum in his libris plura dixerit, quàm in illis, quod attinet ad res; pressius tamen esse locutum, & breuitatem magis adamasse. ἀπορῶ, quò me uertam &c.] dubius sum, quid agam. nam scri bere aliquid uellem, quod Dolabellæ desideranti possem mittere: quid autem mittam, non reperio. ego enim nunc τὰ φιλοσοφούμενα persequor: quæ non uidentur eius personæ conuenire; cum is in philosophiæ studio minime uersetur. præterea, αἰδέομαι τρῶας, hoc est, uereor ne reprehendar à bonis, si quid scripsero in gratiam Dolabellæ, qui contra remp. arma tulit Cæsarem secutus. uersus est, quo utitur Hector apud Homerum, Troianorum & Tro ianarum reprehensionem timens, nisi cum Achille fortiter pugnauerit.

„ αἰδέομαι τρῶας, καὶ τρωάδας ἑλκεσιπέπλους.

dubius, igitur inquit, sum, dem ne ex meis scriptis aliquid Dolabellæ, nec ne. nam & Dolabellæ causa uolo: & idem bonorum accusationem timeo. supra 207: Ad Dolabellam, inquit, ut scribis, ita puto faciendum, κοινότερα quædam, & πολιτικώτερα. faciendum certe aliquid est: ualde enim desiderat. SI ALIQVID, &c.] si aliquid ad Dolabellam mi

sero,

fero, non potero bonorum reprehensionem effuge re. Avt cessandum igitur, aut aliquid excogitandum] aut mihi à scriptione desistendum est: aut, si desistere nolo, excogitandum aliquid, quod Dolabellæ dem, quod scilicet ab eius persona uideatur esse non alienum. scribere enim si pergo, & ad eum nihil mitto; offendetur, quòd alios meis inseram scriptis, ipsum desiderantem non inseram. aut igitur nihil omnino scribendum, aut excogitandum quod illi mittam: Quòd enim dixerat, Non reperio, quid; intulit, Aliquid excogitandum. Angit.] quòd infirma est. 208:209: Regvsto] crebro, inquit, tuas literas in manus sumo] iis legendis acquiesco; quia scribis te de ea recte sperare. 210. Novas] quæ significent illam aut iam conualuisse, aut ægrotare minus grauiter. Idem infra his uerbis: Attica nostra quid agat, scire cupio. etsi tuæ literæ (sed iam nimis ueteres sunt) recte sperare iubent. tamen expecto recens aliquid. uel, Nonas, diem Atticæ periculosum: quem expectãdum, fortasse Atticus scripserat.

EPISTOLA XIIII. 209.

Ad me uenire.] in Arpinum: ut iis de auctione meam sententiam ostendam. in epistola proxima superiore. Hereditas tanti non est] ut eius causa hanc molestiam hic subire debeam: cum huc uenerim, ut constituendis prædiorum meorum mercedibus operam darem, non ut occupatus curanda auctione detinerer. In Tvscvlano] ubi ad nonas futurus sum. 208:210. De Brv-

to]

TO] de nouis nuptiis. 207: DE CAESARE] de eius reditu ex Hispania. 212:

209:

QVOD scripsimus:] quatuor libros Academicos. TE I dialogo adiunctum esse tertium] infra 210: Tu es tertius in sermone nostro. NOMINA] Varro, Cicero, Atticus: qui in iis libris colloquebantur.

EPISTOLA XV. 209:

CAVSA fuerat.] cur quisquam ueniret, cur quenquam ad me mitteres; quod rem, de qua scriberes, non haberes.

EPISTOLA XVI. 209:

SVSTENTARE nos] afflictos & debilitatos tum ex ruinis reip. tum ex interitu filiæ. 211. E VILLA] Arpinati: erat enim Arpini, cum hæc scripsit: & paulo post, in Tusculanum dicit se esse rediturum ad nonas: idemq; 208: TRADVXIMVS] 209. HORTENSII] nam interfuit dialogo, quem secundo libro, Catulo audiente, Lucullus & Cicero habuerunt. NOMINIBVS] homines sciebant, Catulum, Lucullum, Hortensium esse, non illos quidem rudes, sed earum rerum, quæ in iis libris agerentur, ignaros. 208: BRVTVM QVE] erat enim Antiochius. 214. TVAE literæ] quibus ad me scribis te intellexisse, Varronem desiderare, ut ego eum meis scriptis insererem. 209. NEMINI &c.] 211. ut legi tuas de Varrone, tanquam ἕρμαιον arripui. aptius nihil esse po

tuit

tuit ad id philosophiæ genus, quo ille maxime mihi delectari uidetur. et 208: 210.

PLACEAT ne tibi &c.] iam traduxit libros Academicos ad Varronem: sed consulit Atticum, primum placeat ne aliquid ad illum mitti; deinde, si placebit, hos ne potissimum de Academia libros. nam si Attico aliter uisum esset, rursus Academiam à Varrone ad alios traduxisset, nominibus mutatis, ut ait 209. quo item loco, Academiam cum dixisset Catulo se abstulisse, & Lucullo, ad Varronemq; transtulisse; rogat Atticũ in epistolæ clausula, num ei placeat ad Varronem mitti quod scripserat. et 209: Dandos ne putes, inquit, hos libros Varroni, etiam atque etiam uidebis. cum eos libros in eadem epistola dixerit se iam ad Varronem transtulisse. Perspicuum igitur est, Academicas quæstiones Varroni non ita libenter Ciceronem dedisse: cum de eo, quod iam scripserat, crebro Atticum consulat, num mitti placeat. aperte etiam 211. Mihi, inquit, quædam occurrunt: subaudi, cur Academia Varroni danda non sit. et 214. Sæpe mihi occurrit uultus eius, querentis fortasse uel hoc, meas partes in his libris copiosius defensas esse, quàm suas. VENIT?] Romam. ECQVID agit, ecquando?] de Porciæ nuptiis dictum accipio; ut supra. DE CAESARE] de reditu Cæsaris ex Hispania. 211: AD NONAS] in Tusculano futurus sum. 208: CVM Pisone] conficies. conficies autem quid? de auro. uide illud, Pisonem sicubi de auro, 205.

EPI-

EPISTOLA XVII. 210.

De vi.] de sexto calendas. Tvis] ut à te mihi literas referrent, cũ ab aliis expectarem. Eadem] cum scribendi sententiam non habeam, eadem nunc ad te scribam, quæ antea scripsi, hæc scilicet; quid Brutus cogitet, aut si aliquid egit: hoc est, num Porciam cogitet uxorem ducere, aut si iam duxit. Qvid à Cæsare] quid afferatur de eius aduentu. 207: 212: Qvid agat] ut ualeat. 209.

EPISTOLA XVIII. 210.

Conficiamvs hortos.] emamus hortos: ut & habeam non modo ubi fanum ædificare, sed etiam ubi ipse esse possim; & ab urbe tamen longe ne absim. 198: Maxima, inquit, est in Scapulæ celebritas, propinquitas præterea ubi sis, ne totum diem in uillam. Iam erit] iam ero in Tusculano. erat enim Arpini. Desiderare à me] ut ad ipsum ex meis scriptis aliquid mittam: 208: 210: Nvnqvam me lacessisset] nihil unquam ad me misisset. Qvem ζηλοτυπεῖν] 209. Mvlto Hortensium minus, &c.] sensus est: Scribe ad me, cuinam inuideat Varro: nisi forte Bruto. quòd si Bruto non inuidet; multo minus Hortensio, aut iis, quos in libros de rep. induxi: siquidem omnes mortui, ideoq; extra inuidiam. Et uidetur propter breuitatem subobscura sententia. nam ante illud, Multo Hortensium minus, apparet aliquid desiderari: & sane desideratur: quod autem desideratur, hoc est: Nisi forte Brutum. id autem Cicero omittit, quòd apertius paulo ante scripserat, his uerbis:

Illud

Illud utique scire cupio, quem intellexeris ab eo ζηλοτυπεῖται, nisi forte Brutum. Hortensium autem Cicero inscripserat eum librum, quo philosophiam laudauit: ut in II. de diuinatione. itemq; eum incluserat in eum dialogum, qui secundo Academicorum libro explicatur. VT MITTAM ad eum, quæ scripsi] ut mittam ad eum quatuor libros Academicos. CORAM] iam enim ero in Tusculano: quò tu ad me uenies, ut de his rebus coram. 209. 211.

EPISTOLA XVIII. 210:

NE TRISTIS sis,] propter ipsius inualetudinem. ἀκίνδυνα] non periculosa: quòd scribis eam non periculose ægrotare. COMMENDAVIT:] cum enim eam à te laudari Balbus ac Oppius cognouisset, auctoritate tua permoti probare & ipsi cœperunt. 208. Ligarianam, inquit, præclare uendidisti. NE VIDERER φιλένδοξος:] constituerat Cicero neminem includere in dialogos, eorum, qui uiuerent; ideoq; Varronem intexere nusquam poterat: sed commotus Attici literis, qui scripserat Varronem & desiderare, & magni æstimare, mutato consilio in libros illum Academicos induxit, Antiochi sententiam de Academia explicantem. φιλένδοξος, amator illustrium uirorum. scripserat enim Atticus, non semper Ciceroni quærendos esse Catulos, & Lucullos, Africanos, & Lælios, aut huiusmodi uiros, quibus sermonem tribueret in suis libris; ne nimis ambitiosus in claros uiros uideretur; sed etiam dandum esse aliquid iis, qui minus illustres essent; proptereaq; de Varrone cogitandum:

gitandum: ne, si semper in suis dialogis disputantes fecisset homines gloria præstantes, ut in tribus oratoriis libris, sex de rep. duobus Academicis, φιλένδοξος uideretur. Respondet: Academicas quæstiones ad Varronem non ideo transtuli, ne uiderer φιλένδοξος; (nam ista causa me non moueret: siquidem idcirco ego de Varrone minus cogitabam, non quòd essem φιλένδοξος, uerum quia constituebam, eorum, qui uiuerent, neminem in dialogos includere) sed quia scribis, & desiderare illum, & magni æstimare. E o s] dialogos de Academia: quod per appositionem explanat, inferens, Academicam omnem quæstionem. C o l l e c t a] quæ enim Antiochus contrà Philonis opinionem colligere solitus erat, asserentis nihil posse comprehendi; ea Cicero Varronem fecit explicantem in libris Academicarum. I p s e respondeo] ideo dicit in epistola ad Varronem: Tibi dedi partes Antiochinas; quas à te probari, intellexisse mihi uidebar: mihi sumpsi Philonis. C o t t a m,] L. Aurelium Cottam, L. Torquati in consulatu collegam, insignem iudiciis inter tres ordines communicatis. I n a n t i q u i s personis] cum iis, qui multis annis antè nos fuerunt, sermonem tribuimus: nullas loquendi partes ipsi assumimus: idq; suauiter, & uenustè fit. quod seruauit Heraclides, itemq; nos in de rep. H e r a c l i d e s] cognomento Ponticus, siue Pompicus à mollitie, Platonis, & deinde Aristotelis auditor; cuius scripta non extant. 330. item in v. disputatione Tusculana, & Laertius. Ἀριστοτέλειον morem] in quo ita disputatur, ut eius sententia, qui illam disputationem scribit, principem locum

cum obtineat. ITA confeci] ita, Aristotelico more. in primo enim & secundo libro cum Torquato, in tertio & quarto cum Catone, in quinto cum Pisone disputat; & ita disputat, ut penes ipsum sit principatus.

211.

SOMNIASSE] usque adeo Catulus, Lucullus, Hortensius earum rerum, de quibus in duobus Academicis disserebant, imperiti, ignariq; erant, ut de iis ne somniasse quidem unquam uideri possent. 208: 209: DE VARRONE] ut eum desiderantem meis libris intexerem. 209: AD ID philosophiæ genus] ad Antiochiam rationem, quæ in iis libris explicatur, aptius nihil esse potuit, quàm Varronis persona. 208: MEASQVE parteis] recte cecidit, quod ad meas partes attinebat. nam cum Antiochia Varroni dederim, quæ sunt uehementer πιθανὰ; partes Philonis mihi sumpserim; non sum consecutus, ut superior mea causa uideretur. quo maiorem à Varrone gratiam inibimus. VEHEMENTER πιθανὰ] quæ Varro narrat in iis libris, ab Antiocho audita, sunt ad persuadendum aptiora, quã illa, quæ ego contra Antiochum ex Philonis sententia disputo: ut hoc queri non possit, meas partes in his libris copiosius defensas esse, quàm suas. 214. OCCVRRVNT] cur non dandos putem. 212: 213: CORAM] nam in Tusculano iam ero. quod & in proxima superiore epistola, & in ea, quæ proxime sequitur, significat. Tusculanum autem ita propinquum Romæ erat, ut eò sæpe ad Ciceronem Atticus excurreret.

XX EPI-

EPISTOLA XX, 211.

CONSOLATORIAS,] in Tulliolæ morte. 213. VRBE augenda] ut à ponte Miluio secundum montes Vaticanos Tyberis duceretur. sic enim fiebat, ut, Vaticanis montibus cis Tyberim inclusis, & ea fossa, quà prius Tyberis decurrisset, exiccata, magnam in amplitudinem urbs explicaretur. 218. 218: PROMVLGATVM] scriptum in lege proposita, nam promulgare ualet legem proponere, facta potestate, ut intercederet si quis uellet. nemine intercedente, ex promulgatione ad populum ferebatur. NOSTRA officia] quòd eum Dolabellæ de meliore nota commendauerim. 207; DE VXORE Tuberonis, & priuigna] de rixa inter uxorem & priuignam Tuberonis orta. NEQVE Tuberonem uolo defendere] qui eam rixam aluerit, cum extinguere deberet. THEATRVM] habuisti, quòd, tanquam in theatro, spectare posses cum uoluptate. quid autem spectare? rixam scilicet inter uxorem Tuberonis, & priuignam. NIHIL melius] stulte ad te scripseram; nihil esse melius fama; hoc est, nihil apud nos pluris esse debere, quàm ut homines de nobis honorifice loquantur. nunc de fama nihil laboro: curandum enim non est. ATQVE hoc, &c.] de fama curandum non est: at hoc quidem est curandum: in omni uita sua quenque à recta conscientia transuersum unguem non oportet discedere, ad duas enim dictiones, Atque hoc, subintelligitur, Curandum. malim autem, Quenquam, pro, Quenque. QVàM φιλοσόφως?] quàm philosophice tecum agam. et refertur ad illud

lud, quod proxime dixit, In omni uita ſua quen-
que à recta conſcientia tranſuerſum unguem non o-
portet diſcedere. eſt enim philoſophica ſententia.
HAEC in manibus habere?] libros de philoſophia
tractare? Nam hoc tempore philoſophiam Cicero
atinis literis explicabat. Δεδῆχθαι te nollem] nol
lem te memordiſſet, quòd ſcripſi nihil me laborare
de fama. ego enim in toto nihil curo, niſi ut ei ne
deſim. QVOD nihil erat] nihil putes licet, quod
ſupraſcripſi de fama. nollem, inquit, te memor-
diſſet id, quod ſcripſi de fama: quod nihil erat.
EODEM] ad id, quod inſtitueram ſcribere de fa-
ma. IN TOTO] re ipſa. ID AGO ſcilicet]
εἰρωνεία. quaſi hoc dicat: Non id ágo, ut iudicia ui-
dear tenere, ut in iudiciis uideat regnare. itaque,
quod attinet ad iudicia, non curo famam. ſed ſi ſum
mam uideas cogitationum & actionum mearum, cu
rare me diceres. à recta enim conſcientia tranſuer-
ſum unguem non diſcedo. ita ne famæ quidem de-
ſum: ſiquidem recte uiuentes infamia non ſequi-
tur. ad ſpeciem igitur nihil ago, ut uidear laborare
de fama: ſed in toto, hoc eſt re ipſa, famæ non de-
ſum; cum ita uiuo, & ita animatus ſum, ut nemo
me in officio boni uiri poſſit reprehendere. Μὴ
γὰρ αὐτοῖς] neque enim ipſis: ſubaudi, quidquam tri
buo. et uidetur locus ex uetere poeta: quem Cice-
ro ſuo more, ut Attico ſatis notum, non totum
recitat. DOMESTICA] quæ ſunt domeſtica,
quæ dicit ſe non poſſe ferre? interitus filiæ, Quin-
ctorum in ſe maledicta, patris, & filii. 176. 199: 207.
ISTA] urbana. PERFECTVM] rectum, & ho
neſtum. SENTENTIAM ſuam] oſtendere: ſed

tamen hoc, quod dicam, uere dictum puta: quòd iudiciis olim operã dederim, non possum non probare: eadem tamen non curare pulchre possum.

EPISTOLA XXI. 211:

QVID possum de Torquato;] scribis, ut signi ficem tibi de Torquati negocio. quid possum significare, nisi aliquid à Dolabella cognouero? nam illud negocium Dolabellæ Cicero commendauerat. 207: QVOD simul ac] simul ac scripserit ad me Dolabella quid egerit cum Cæsare de Torquati re; continuo perscribam. SCIETIS] tu, & Torquatus. AB ἐποχῆς] ab assensionis retentione. Inhibitio, inquit, non idem est, quod retentio. nam, retinere, illud est, quod aurigæ faciunt, equorum cursum adductis habenis sistentes. inhibere au tem, non cum remiges nauem sistunt, sed cum, alio modo remigantes, eam conuertunt ad puppim. Acad. qu. 15: 23: IN LIBRO] in secundo Academicorum. NEC est melius quidquam, &c.] in II. Academicarum quæstionum libro, contra se ipsum ex Luculli persona sic loquitur Cicero: Nihil me lædit, inquit. ego enim, ut agitator callidus, prius quàm ad finem ueniam, equos sustinebo; eoq; magis, si locus is, quò ferentur equi, præceps erit. sic me ante sustinebo: ne diutius captiose interroganti respondebo. Hic, ut opinor, Atticus Ciceronem monuerat, ut pro, equos sustinebo, scriberet, equos inhibebo. eumq; Cicero secutus, locum mutauit. deinde cum, inhibere, non idem esse, quod sustinere, didicisset; Attico scripsit, ut restitueretur, sustinebo. NEC est &c.] uerbum, inquit,

inquit, inhibere, quod ualde arriserat, in istum locum uideo non recte uenire: nec est melius quidquam, quàm ut dicatur, sustinere currum equosq;. Quoniam autem illa, quæ ex Academicarum secundo recitaui, sunt ex Luculli persona, qui futurum dicit, ut ad interrogationes soritarum non minus assensionem sustineat, quàm sustinere equos soleat agitator callidus: iccirco in hac epistola Cicero, Nec est, inquit, melius quidquam, quàm ut Lucullus sustineat currũ, ut bonus sæpe agitator, equosq;: hoc est: Melius nihil esse potest, quàm ut Lucullus sustinere se dicat siue currum, siue equos, quemadmodum sæpe sustineat bonus agitator. Illud autem, Sustineat currum, ut bonus sæpe agitator, equosq;: sentio uersum esse ex uetere poeta. quem Cicero integrum sumpsit, quòd ad sententiam faciebat. quod & alibi eum fecisse animaduertimus. illud, quod supra posui ex secundo Academicarum; Ego enim, ut agitator callidus, equos sustinebo; ex eo uersu esse sumptum, nemo non uidet.

.212.

προβολὴν pugilis] προβολὴν ait esse id, quod pugiles in pugna faciunt, cum feriendi causa, brachia protendunt. Aut de rumore, aut de Polione.] scripserat enim Atticus rumoris esse nescio quid, presertim de Asinio Polione, qui cum Cæsare bellũ gesserat in Hispania contra Pompeii liberos. De Pansa etiam] de Pansa etiam curo: si quid certius, ut id ad me scribas. Credo enim &c.] utinam Attici epistolas ad Ciceronem haberemus. quàm multa paterent, quæ nunc, tanquam in tenebris abdita, non uidemus. hic certe quid de Pansæ negocio significe

tur, si quis ex ingenio uelit quærere; frustra sit diligens. Si quid esset] scribe, subauditur. Certe ne &c.] certe ne ita est, ut ad me scripsisti, de Metello & Balbino? Dic mihi, &c.] leuiter cũ Attico queritur, quòd Balbo quinctum de finibus librũ dederit describendum. Faciebat] quod tu facis, cum iniussu meo mea diuulgas. uenditabat ille quidem Platonis libros, nunquam tamen eos edidit insciente domino. λόγοισιν Ἑρμόδωρος] uerbis lucratur Hermodorus. quod tum in ore hominum frequentissimum fuit. Cui quam] dari. nam quinctum librum Balbo dederat ante, quàm Bruto, ad quem opus mittebatur. ἀδιόρθωτα,] imperfecta, non plane correcta. nam quædam dicit se mutasse in quincto, postquam eum Balbus ab Attico descripserat. recte igitur ἀδιόρθωτα. et zii: Nolebam, inquit, aut obsoletum Bruto, aut Balbo inchoatum dari. quo loco inchoatum posuit pro rudi & impolito: & ἀδιόρθωτα hic in eam sententiam usurpauit. sic enim est legendum. ἕωλα] obsoleta, nimis uetera. nam si & Balbus & alii eos libros habebunt ante, quàm Brutus: ἕωλα certe erunt, cum illi dabuntur, eoq; minus grata. Quae scripsi] quatuor Academicos significat. Me tibi dicere?] id quod sequitur, Ceretiam describere libros Academicos. Cerellia] cum hac Ciceronem libidinis commercium habuisse, Q. Fusius Calenus in oratione sua apud Dionem obiecit, libro xvi. A me] à meis librariis: ut paulo post: Ad te scripseram, Cereliam quædam habere, quæ nisi à te non potuerit.

212:

IN TVSCVLANO.] me conuenient, ut de actione Brinniana colloquantur. 208:209. ADVENTV] redibat ex Hispania, deuictis Pompeii liberis. LEVIVS:] ægrotat. 208:209. COGITATIONE] cuinam in matrimonio collocetur, cum fere iam sit nubilis. NIHIL tibi credo &c.] quippe cum ipse nouerim. credimus autem ea, quæ non nouimus. HOMINEM] hoc refer ad genus, non ad mores. infert enim, Ipsum non noui. DE SCROFA] sic alibi, Audiui de socero meo. ACCEDIT.] cum prope Attici ædes habitaret: ut, si Atticam uxorem haberet, ad soceri non longinquas ædes commode iret. opinor enim, cum unicam filiam Atticus haberet, eum apud se habitare cum filia uolebat. quod fere nunc quoque fit. εὐγενέστερος] nobilior, quod ad genus attinet, ob maternos affines.

EPISTOLA XXII. 212:

QVID tibi placeat,] num ad eum mittendi uideantur quatuor Academici. 211. OCCVRRVNT] cur mittendi non sint. INTEXVI] nam ei dialogo tertius adiunctus es. 209. 210: CREBRIVS] ut te in meis libris intexam. DE Marcello] de Marcelli interitu. 207:208. SERVIVS] Sulpicius. cuius epistolam de interitu Marcelli significat. ea legitur epist. lib. IIII. ad Sulpicium. CVLPA libero,] quòd meorum librorum copiam fecerint. paulò ante, Tuorum, inquit, nullum delictum arbitror. à me enim prætermissum est, ut dicerem, eos exire nondum uelle.

ALIVD quiddam] et tamen quasi te accusans scri pseram, Cereliam quædã habere, quæ nisi à te non potuerit. 212. SATISFACIENDVM] ut quin' ctum de finibus librum describeret. Erat autem Bal bi apud Cæsarem summi ponderis auctoritas: ut nõ sine causa dicat, Balbo quidem intelligebam satisfa ciendum fuisse. 212. AVT obsoletum Bruto, aut Balbo inchoatum] nolebam, libros de finibus exire, antequam ego eos ad Brutum, cui desponderam, misissem: ne scilicet, cum mitterem, obsoleti uiderentur, quos iam multi ante legissent. Inchoatum: uolebam eorum librorum Balbo copiam fieri, quòd inchoati, & rudes, neque dum perfecti essent. 212. MITTAM] quatuor Academicos. 212: QVID autem dubitarim] cur dubitarim, mittendi essent, nec ne; scies, cum te uidero. 211. ATTRIBVTOS] assignatos tibi à me; quos exigeres. APPELLAS] ut pecuniam numerent. 78: DE PRAEDIO auiæ] de prædio, quod ad te hereditate peruenerat auiæ tuæ morte. 2: PERODIOSVM] opinor de diuortio: de quo supra. TVLLIVM scribam] hic est M. Tullius cognomento Laurea, de quo in epistola ad Rufum; & Plinius. TIBI mandassem] apud Tullium scribam pecuniæ quiddam Cicero posuerat, Atticoq; dixerat. Atticus, qui à Cicerone haberet in mandatis, ut nominibus exigendis quantamcunque posset ei pecuniam cogeret; arbitratus eam pecuniam apud Tullium positam nomine uoti, adiuit ad eum: petiit, quod apud eum Cicero posuisset uoti nomine, sibi daret. tum ille, uoti nomine quidquam apud se positum, negauit. NOMINE VOTI] ad fanum,

num, quod filiæ uouerat : 190 : 202. IN HANC rem] in fanum. DIXI, ubi esset] dixi, apud Tullium me pecuniæ nescio quid habere. CONTINVO adoriamur] hāc quoque pecuniam quamprimum exigamus. HOMINIBVS] ad fanum probo : ad hominum habitationem non probo. ἐυλογίω] quod probemus. unde epistolam sequentem. QVI omnia] qui omnia ad te refero, nihil constituens nisi de consilio tuo. ADERO] in Tusculano. SIN quid; multa enim &c.] sin quid te Romæ detinebit, multa enim possunt; utique postridie mecum sis. etenim coheredes eo die aderunt, id est postridie nonas. 209. MALITIA est] nam si illi me ante aduentum tuum opprimerent, astute factum ab illis uideretur : ut, te absente, facilius mihi de hereditate imponerent. IN OPTIMA spe pono] te enim de ea nihil scribente, in spem uenio, aut leuiter ægrotare, aut fortasse etiam iam conualuisse. 210:212. EPISTOLAM Cæsaris] quam Cæsar ad Ciceronem misit ex Hispania, consolans de obitu filiæ. 211. INDICARIS] multo rectius, quàm, ut alii, iudicaris. ut referatur ad Atticam.

EPISTOLA XXIII. 213.

MALLEM me accerseret] significas, Brutum in Tusculanum ad me uenturum. mallem, Romam me accerseret. ITER] cum ire obuiam Cæsari constituisset, ex Hispania redeunti. 208. LONGVM] cum Cæsari obuiam ire longissime uellet. 220. Aueo scire, qualis ei totius itineris summa fuerit. AFFECTI] uterque curis de republica, ipse uero

ſe uero etiam interitu filiæ. VIVERE] refertur ad iucunditatem, remiſſionemq; animorum: quale illud 62: Roſiæ uixi cum Axio. & 237: cum Panſa uixi in Pompeiano. QVO maxime poſita] poſita eſt enim in iucunditate. cum autem iucunde non liceat uiuere; nulla poteſt eſſe συμβίωσις. NON morabantur:] quatuor Academici ad Varronem non impediunt, quo minus Romam uenire poſſim. SVNT enim defecti] uerbum, Defecti, ſententia non patitur, ac ne linguæ quidem latinæ conſuetudo. quòd ſi, perfecti, aut deſcripti, recte. DVBITASSE] num ad Varronem mitterentur. 213. QVOS Bruto mittimus] libros de finibus.

213:

ISTA retentione] ut debitam pecuniam non omnino ſoluant, ſed aliquid retineant. et Iſta, à Cæſare permiſſa, ut debitoribus ſubueniret; quorum etiam cauſa legem de æſtimatione tulerat. lib. III. de bello ci. ISTOS] Cæſarianos: qui, quod omnibus iure conceditur, eo magis utentur, potentiæ cauſa. intelligit autem, opinor, coheredes, quibus partem ſuam uendi ab Attico cupiebat. DOMVM] ex hereditate. CONFICE] uende meam ſcilicet partem. εὐλόγως] honeſta conditione, non optima, ſed tolerabili. ISTA] facultates, & opes: quæ multi curant. CVI tradam] quòd & de filio deſperaret, amiſſa republica. uel, cui tradam, cui tradenda uideantur: quaſi filium non probaret. & certe non fuit, quem tanti patris filium agnoſceres. Plinius. QVAM habere] ſubaudi, lætor: ut ad duo uerba, Offenſioni, & Delectationi, duo item membra referantur. ILLVD] de retentione.

In

In sermonem] cum coheredibus. Perseca] ut res si non perficiatur, saltem aliqua ratione terminatur. iam enim rei familiaris iacturam non curo. Cum illo Scæua] cum quo soles admodum libere loqui. Eos] Cæsarianos. Consectari] in rapinis, uel in auctionibus de Pompeianorum bonis, uel quouis modo. Remissuros] non esse usuros retentione quæ illis communis omnium uidebatur. De die] de retentione recusandũ nobis non est: de die, quam illis ad soluendum permitti uelimus, uidendum: neque id ipsum tamen uehementer est agendum. confici enim prorsus uolo; si non licebit, qua die uolumus; ea, qua licebit. Bono modo] leuiter, non acriter. itidem locutus est ad Q. fratrem libro II. ἀμφιλαφίαν illam tuam bono modo desidero.

EPISTOLA XXIIII. 213.

Ciceronem] Marcum filium. Literarum?] dedit Cicero, subaudi. An non uidit?] an potius eũ Andromenes non uidit? Facies &c.] cognosces ex ipso Andromene, num eum Corcyræ uiderit. De Varrone] de mittendis ad Varronem quatuor Academicis. Quatuor διφθέραι] μετωνυμία: ut illud Virgilianum: Nunc pateras libate Ioui. posuit enim continens pro contento, quatuor libros Academicos significans: nam διφθέραι librorum opercula. In tua potestate] quia, mittendi sint ad Varronem Academici, nec ne, ad te refero. 211. 212. Nec tamen αἰδέομαι Τρῶας] non equidem uereor, ne quenquam offendam, si Academicos ad Varronem mittam: sed, ipsi quàm res illa

probaretur,

probaretur, ueritus sum: ideoq; dubitaui, utrum mitterem: uerum hoc in tua potestate est, mittantur, nec ne. Et illud, αἰδέομαι τρῶας, non arbitror hic ad Pompeianos, aut ad Cæsarianos pertinere, potius generatim esse positum, hoc sensu, Nec tamen sermones hominum reformido. illud autem 209. Et simul αἰδέομαι τρῶας, ad Pompeianos spectat. RES illa] quatuor Academici. TV suscipis] tuo periculo Academicos ad Varronem mitti uis. & ita promittis fore, ut illi probentur, ut in te recipias. IN ALTERAM aurem] dormio. securi animi sum de Academicis; quando tu hoc suscipis, fore ut Varroni placeant.

EPISTOLA XXV. 213.

DE RETENTIONE,] uide supra. ITA putaram] non esse uerum, quod Clodius eum sibi dixisse narrabat, Ciceronem filium ab eo uisum Corcyræ. SCISSES] Andromenes tibi dixisset, tuq; mihi.

214.

TV TAMEN &c.] quasi cum admiratione. Nihil, inquit, de te scribis, nihil de Bruto: cum ego de utroque ex tuis literis expectem. ILLVM] in Tuculanum exiturum. ROMAM] cogito. hæc enim scripsit Arpini. QVONIAM tu te legisse scribis] potest hoc ea figura concludi, quæ dicitur παρένθεσις. & hoc ideo dicit, quasi Atticum iudicare uelit, num illud ad Brutum sit obscure scriptum. ideo infert, Fortasse: quòd ipse certum nesciret, num fuisset obscurior. hoc, inquit, uolui scribere, me ex tuis literis intellexisse, nolle eum &c. NEC enim

nim ad tabulam eum desideraturus eram] Brutum cupiebam idibus esse Romæ, non ut auctioni interesset, sed ut ad obsignandum testamentum adhibere possem. AD TESTAMENTVM] ueteres facto testamento obsignatores ex lege adhibebant. in Verrem libro III. adhibebant autem amicos fere, aut homines auctoritate præstantes: quo magis ratum haberetur id, quod annulis clarorum uirorum esset obsignatum. uide 100: & apud Valerium Maximum, testamentum Anci Carseolani Pompeium Magnum signasse, legitur lib. VII. MALO alio die] nolo, ut constitueram, idibus testamentum obsignare, sed alio die; ne uidear ideo Romam uenisse, (uenturus autem erat pridie idus, ut paulo ante scripsit) ut Brutum ad obsignationem testamenti adhiberem, post aduentum meum uno tantum die. TOTVM hoc ita gubernes] fac quæso, ut Brutus suo commodo in Tusculano sit, de idibus nihil cogitet: quod iam opus nihil est. QVIA tuo periculo] ad proximam epistolam superiorem Atticus responderat & de Andromene, & de Academicis ad Varronem. de quibus cum Cicero ita scripsisset; Quoniam tu suscipis, in alteram aurem: Atticus respondens quodam modo refugere uisus est, ut ipsius periculo mitterentur. ad id igitur Cicero, Quid est, inquit, quod perhorrescas, quia tuo periculo iubeam libros Varroni dari? SI QVANDO in Epeirum ueneris] ubi soles esse ociosus. nunc enim te Alexionis epistolæ occupatum habent. quas te nolo abiicere, tuis de rebus ex Epeiro scriptas, (sic enim opinor) ut meos libros legas. leges autem, si quando in Epeirum ueneris. IN MACROCOLA] in chartas regias.

gias . in quas ex archetypo Academicos libros tranſtulerat . impenſam , inquit , iam fecimus in chartas : facile igitur patior , à nobis propoſitum teneri, ut Academiam Varroni demus : ne , ſi ad alium, mutato conſilio , mittendam cenſuerimus , rurſus mihi impenſa facienda ſit in alia macrocola . Plinius libro XIII. cap. XIII. SI AD DVBITAS] utrum Varroni Academiam demus. AD BRVTVM tranſeamus] demus eam Bruto . quod etiam conſtituerat , antequam de Varrone conſilium caperet ab Attico admonitus. 209. ANTIOCHVS] probat Antiochi partes , quas Varro defendit in Academicis : ut eas à Varrone ad ipſum transferre non abſurde poſſimus . SVI ſimilem] libri Academici à Cicerone ſcripti , cum modo ad hunc , modo ad illum mitterentur , ſimiles plane uidebantur Academiæ ; quæ , cum affirmaret nihil ſciri poſſe , non conſtare uideretur in ſententia : quoniam , ſi dicis , nihil ſciri poſſe , dicis idem , affirmari nihil poſſe . quod ſi affirmari nihil dicis poſſe : cur hoc affirmas , nihil ſciri poſſe ? inconſtans igitur Academiæ ratio .

214.

EPISTOLA mea ad Varronem] intelligo epiſtolam , quæ legitur libro ad Varronem , hoc principio , Etſi munus flagitare . quam ſcripſit , ut cum quatuor Academicis mitteret . SPYNTHERI] ſeruo amanuenſi : & oſtendit , quàm diligenter ſcripta ſit epiſtola ad Varronem , cum eam Spintheri ſyllabatim dictauerit .

EPI-

EPISTOLA XXVI. 214:

De Virgilii parte] hanc epistolam, cum in ordinem libri superioris inseri deberet, detrusit in hunc locum ignorantia librariorum. argumentum est uel maximum, quòd Asturæ epistolam scribit, & inde Lanuuium cogitat: Lanuuio in Tusculanum uellet, sed ab eo refugere uidetur, ne dolorem ex Tulliolæ morte susceptum locus renouaret: propterea quòd in Tusculano perierat: itaque dicit, Conor equidem in Tusculanum: quasi animo repugnante. colligamus nunc quæ scribit superiore libro. primum 201. Postridie, inquit, iduum Lanuuii constitui manere, inde postridie in Tusculano, aut Romæ. utrum sim facturus, eo ipso die scies. et 202: Ego hinc postridie idus Lanuuium, deinde postridie in Tusculano. contudi enim animum, & fortasse uici, si modo permansero. & 202. Vincam, opinor, animum: Lanuuio pergam in Tusculanum. Sunt & alia argumenta: quæ omitto, ne perspicua in re sim nimius. De Virgilii parte] Virgilius unus erat ex coheredibus Scapulanis; qui fortasse Attico dixerat, se suam partem Scapulanorum hortorum Ciceroni concessurum; ut ei locus esset, si fortasse coheredes non in auctione hortos uendere, sed inter se liceri cogitarent. unde illud 199: Heredes Scapulæ si istos hortos, ut scribis tibi Othonem dixisse, partibus quatuor factis liceri cogitant: nihil est scilicet emptori loci. et illud 202. Perfice aliquid: quid autem aliud, nisi ut aditus sit emptori? quod per quemuis heredem potest effici: sed Mustellam id perfecturum, si rogaris, puto. et 205:

de parte

de parte Crispi & Mustellæ, uult ab Attico certior fieri; cum eam sibi uendi cuperet. VALDE probo] quòd dicas te tentaturum, num Virgilius, quæ pars hortorum Scapulanorum ad ipsum pertinet, eam partem nobis uelit attribuere. 204. De Virgilio, inquit, ut scribis. hoc tamen uelim scire, quando auctio. ID ERIT primum, proximum Clodiæ] Scapulanos hortos primum cupio; secundum eos, Clodiæ. Idem scribit 207. Si quæris, quid optem: primum Scapulæ, deinde Clodiæ. et 201: Nescio quid de Clodia scripsisti. ubi ergo ea est, aut quando uentura? placet mihi res sic, ut secundum Othonem nihil magis. et 202: Malim primum Othonis, deinde Clodiæ. et 204: Tu mihi aut Scapulanos, aut Clodianos efficias, necesse est. METVO, ne turbem, & irruam in Drusum] hortos cupio usque ad intemperantiam. itaque, nisi tu mihi Scapulanos, aut Clodianos efficies, Drusianos emam. & ut ostendat, in eius rei cupiditate se propemodum insanire, moramq; non ferre, communibus uerbis non contentus, usurpauit translata, ad significationem haud paulo plus afferentia. EIVS rei] fani, cuius causa hortos quæro; ut sit, ubi ædificari possit. REVOLVOR identidem in Tusculanum:] sæpe uenit in mentem, facere fanum in Tusculano, si hortos non inueniam. mihi enim, omnino illud hac æstate absoluere, deliberatum est. 198: De fano, inquit, si nihil mihi hortorum inuenis, ualde probo rationem tuam de Tusculano. sed nescio quo pacto celebritatem requiro: itaque hortos mihi conficias, necesse est. et 202. Considerabis etiam de Tusculano; ne æstas effluat: quod certe non

te non est committendum. & 201. VT TEMPVS est nostrum,] quasi dicat: Ne Asturæ quidem facile sum: sed, ut tempus est nostrum, sed, ut in malis, facilius tamen sum, quàm ubiuis. & cum dixit, Nostrum tempus, potius ad mortem filiæ respexit, quàm ad reip. calamitatem. supra, ἀντιχτώτιρα erant Asturæ. FACILIVS] libentius: ut illud in epistola ad Cœlium: Quòd in maritimis facillime sum, mouet suspicionem me uelle nauigare. & alibi. CONOR] ut inuitus, & contra uoluntatem. abhorrebat enim à Tusculano. uide 202: TV LITERAS conficies] dicit hoc, Tu ad me uelim sæpe scribas. EPISTOLAM ad Cæsarem:] hæc est epistola, de qua 203. 204. 204: 206: 215. 216. NIHIL sane est necesse mittere] nam uidetur erga nos ita, ut uolumus, esse animatus: ut necesse non uideatur, ei me hac assentatoria epistola blandiri. In epistola, quæ proxime sequitur: Quod aliud argumentum epistolæ nostræ, nisi κολακία, fuit? NISI forte Romam] nam si Lanuuio Romam me conferam, ipse epistolam mecum afferam.

EPISTOLA XXVII. 214.

ISTI ante legerent:] Isti: Cæsariani. ante, quàm ad ipsum mitterem. 204. 205. QVAN QVAM de bello Parthico &c.] quanquam non est, cur illam partem reprehendant, quæ est de bello Parthico. quòd enim hortatus Cæsarem sum, ut id bellum susciperet, nihil spectaui, nisi quod illum arbitrabar uelle. sciebam enim, quod ego suaderem ut faceret, id ipsum iam in animo habere. quod

ſi ita eſt; quamobrem eam partem iſti non probant? Maluiſſent autem Cæſaris amici, ut potius ei Cicero commotationis urbanæ ſuaſor eſſet, ne ſe amplius fortunæ committeret, confectis iam omnibus ciuilibus bellis, & Pompeianis partibus plane deletis. QVID ſpectare debui?] Ciceronem, cum illa ad Cæſarem ſcripſit de bello Parthico, debuiſſe ſpectare incertos bellorum euentus, communemq; Martem, Cæſaris amici dicebant. quod ſi feciſſet, Cæſari potius urbanum ocium, quàm bellicam fortunam, laudaſſet. Ego, inquit, cum illa ſcripſi, quæ iſti non probant; ipſius uoluntatem ſum ſecutus, (quid enim aliud ſpectare debui, niſi quod illum uelle arbitrabar?) quem ad bellum Parthis inferendum ualde ſcirem ſua ſponte eſſe propenſum.

215.

TOTIS igitur &c.] prorſus non mittenda eſt illa epiſtola. ἐπίτευγμα magnum] quod lucrum illa epiſtola Cicero ſequebatur? Cæſaris beneuolentiam. ἀπότευμα uel non magnum moleſtum futurum ſit] uel minima enim apud Cæſarem offenſiuncula mihi eſſet permoleſta; itaque periclitari nolo. ME NISI toto &c.] me expectaſſe exitum Hiſpanienſis belli, deinde ſcripſiſſe: quaſi antea ideo non ſcripſerim, quòd de Pompeianorum uictoria ſperauerim. QVASI Catonis μείλιγμα] ne putet me ob eam cauſam hanc ſibi epiſtolam miſiſſe, ut hoc quaſi munere eum placarem, alienatum eo libro, quem ſcripſi de laudibus Catonis. VALDE me pœnitebat] pœnitebat me, eam epiſtolam ſcripſiſſe: & plane cupiebam, iſtis non probari;

bari; ut caussam haberem non mittendi. accidit igitur ut uolebam, quòd studium in ea scribenda à nobis positum non probarunt. IN illos,] qui apud Cæsarem sunt. qui ex illa epistola nacti occasionem calumniandi, operam darent, ut me in odium Cæsaris adducerent. COGNATVM tuum] Q. Ciceronem, Pomponiæ, quæ Attici soror erat, filium. quem de Cicerone patruo apud Cæsarem detrahere solitum, supra ostendimus 199: 207. ILLVC] ad hortos uidendos. hoc insequens epistola primo uersu declarat. QVIDQVID erit] siue futurum est, ut Scapulanos hortos emamus; siue etiam non est; pecuniam exigamus à Faberio debitore. AVCTIONIS] hortorum Scapulanorum. sic & 204. De Virgilio, ut scribis. hoc tamen uelim scire, quando auctio. Erat enim auctio futura hortorum Scapulanorum. quod indicat illud 205: Puto fore istam etiam à præcone diem, certe ab heredibus. De Crispo & Mustella uidebis: & uelim scire, quæ sit pars duorum. Erat autem Mustella Scapulæ heres, itemq; Crispus. & de Mustella perspicuum est 202.

EPISTOLA XXVIII. 215.

CRAS scilicet.] ex tuis literis cognoscam. Volebat autem Atticus hortos Scapulanos diligentius inspicere, ut, quoniam eorum auctio futura erat, ante cognosceret, quanti à Cicerone recte possent emi. DE Faberio] de exigenda à Faberio pecunia, pro emptione hortorum. DE EPISTOLA ad Cæsarem &c.] quòd me hortaris, ut epistolam aliquam ad Cæsarem conficiam, eiq; proponam

quod ad laudem sempiternam ualeat: iurato mihi crede, non possum: non quòd me turpitudo deterreat, (etsi maxime deterrere debebat: scribere enim ad Cæsarem sine assentatione nihil possum: porro, cum nobis uel ipsum uiuere turpe sit, libertate amissa; quanto est turpius, ei, quo eripiente amisimus, assentari?) sed quia prorsus nihil uenit in mentem, quod ad illum scribam. Idem. 200. VELLEM quidem &c.] uellem, me turpitudo deterreret. essem enim qui esse debebam: hoc est: in seruitute non uiuerem, sed ab hac turpi uita uel morte me uoluntaria uindicarem Catonis exemplo. HOMINVM eloquentium, & doctorum] ut Aristotelis, & Theopompi. 200. VERISSIMAE gloriæ] non enim uera gloria incensus Cæsar est, sed falsa, & inani, quam ex interitu reip. quæsiuit. EGO quid possum?] ad ueram gloriam cohortanti uerba non deessent: sed id quidem tuto non possum, hoc autem erepto argumento, præterea quod scribam non reperio. TAMEN nescio quid &c.] scripseram tamen nescio quid, & mehercule cum labore, ut quasi è quercu uiderer exculpere, quæ est arbor durissima. SIMILE simulacri] uult ostendere; quemadmodum è quercu simulacrum facere difficultatis sit, duriore materia, quàm ut circuncidi, aut expoliri possit; ideoq; potius simulacri quiddam simile, quàm simulacrum efficiatur; sic se, cum ad Cæsarem scriberet, argumento admodum angusto, (neque enim, quod & ipsi honestum esset, & Cæsari gratum, scribere licebat; itaque difficili in loco uersabatur, ut quasi è quercu uideretur exculpere) per-

fectum

fectum opus non potuisse facere, sed fecisse nescio quid, quod operis tamen simile uideretur; more fabrorum lignariorum, qui è quercu non perfectum simulacrum formant, quod propter ligni duritiem difficillimum est, sed quod simulacri simile sit. et significat epistolam ad Cæsarem, de quá 203:214: REPREHENDVNTVR] à Cæsarianis, qui Romæ sunt: à quibus, placuit nobis, ut epistola legererur, antequam eam ad Cæsarem mitteremus. 214: QVOD me minime pœnitet] quod mihi est minime molestum. PERVENISSENT] ad Cæsarem.

125:

HVNC de pompa, Quirini contubernalem,] Cæsarem. cuius simulacrum, quasi alicuius dei, per pompam inter deorum signa gestatum est in ferculo. quod Suetonius declarat his uerbis: Non honores modo nimios recepit, ut continuum consulatum, perpetuam dictaturam, statuam inter reges, sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali thensam, & ferculum circensi pompa, templa, aras, simulacra iuxta deos, puluinar, flaminem, Lupercos. Et Dio libro XLIII. καὶ τότε μὲν ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐλεφάντινον, ὕστερον δὲ καὶ ἅρμα ὅλον ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις μετὰ τῶν θείων ἀγαλμάτων πέμπεσθαι ἔγνωσαν: ἄλλην τέ τινα εἰκόνα ἐς τὸν τοῦ κυρίνου ναὸν, θεῷ ἀνικήτῳ, ἐπιγράψαντες. hac sententia. Decreuerunt, ut eburnea Cæsaris statua, & currus etiam solidus, quo die cursus equorum in circo spectantur, inter deorum imagines in pompa gestaretur; & ut alia præterea statua in Quirini templo

poneretur, cum hac inſcriptione, Deo inuicto. Ideoq; eum appellat Cicero Quirini contubernalem, & ſupra 202. græco uerbo σωύναον, quòd in eodem templo ſimul habitarent. idq; etiam Suetonius ſignificat, cum dicit, Simulacra iuxta deos. HVNC] qui deorum in numero habeatur; cum & imago eius inter deorum imagines per pompam ſit uecta, & eiuſdem ſtatua, quaſi dei, Quirini in templo collocata. POTIVS non ſcripta &c.] potius ad ſe nihil ſcribi uult, quàm ſcribi quod non probet. POSTREMO, ut uolet] iam non laboro, quo animo erga me ſit. abiit illa cura, quæ me antea ſtimulabat: cum hoc quærebam, qua ratione & Cæſarem mihi conciliarem, & perſonam tamen optimatis ſuſtinerem. quod tibi quoque dabam cogitandum, ut conſilio me iuuares. eaq; tunc erat quaſi Archimedis quæſtio, obſcura ſcilicet, & inexplicabilis. 186. CASVM illum] interitum meum. ſignificat enim illud tempus, cum in Italiam reuertit, Pompeio in Pharſalia deuicto. quo tempore ſolicitus erat de ſalute ſua, maxime timens, ne Cæſar in eos, qui Pompeium ſecuti eſſent, foret acerbior. hinc illæ libro XI. plenæ doloris & deſperationis epiſtolæ. MIHI optato ueneris] ſcripſerat enim Atticus, ſe uelle ad illum, ſi uideretur, proficiſci. PROFECTVS eſt] cum aliquot dies cum Cicerone fuiſſet. 204. 204: 207:

EPISTOLA XXIX. 215:

DE PHILOLOGIS] de peritis ad diſputandum. 208: 211. IN TALNAM] in ſermonem de Talna. DE INGENIO &c.] ingenium Talnæ.

Nicias laudabat, sed non supra modum. frugi hominem,& modestum dicebat esse. Hoc mihi non placuit] quòd eius rem audiui non maiorem esse DCCC. Hoc putaui te scire oportere] forte, quòd Atticus aliquam, sibi affinitatis, aut amicitiæ iure deuinctam, cogitabat Talnæ in matrimonio collocare.

216.

De hortis]. Scapulanis: quos Atticus inspexerat. 215. Et Chrysippo] & Chrysippi sermone. hortis enim cum Attico inspectis, ad Ciceronem profectus est. erat autem architectus, fueratq; Cyri architecti libertus. 227: et in epist. fam. 102. In uilla] quæ in hortis est. Insulsitatem] insulsa placere non solent. recte igitur & uenuste insulsitatem tribuit uillæ, quæ nihil haberet, cur placere posset. contraq;, cum de uilla loquitur eleganti, Salis, inquit, satis est. in epistola ad Pætum. Video nihil, aut pauca mutata] putabam dominos in uilla multa mutasse, à quo tempore nos eam uidimus: sed, ut è Chrysippi sermone intelligo, nihil, aut pauca mutata: ut eadem sit insulsitas. Lavdat maiora.] ut bina essent in ea uilla balnearia, maiora & minora, maiora, inquit, Chrysippus laudat: de minoribus ait ea posse effici, quæ quibus, per hiemem utamur. Ad id, quod uolumus, ἀφίδρυμα] ad fanum filiæ dedicandum. Celebritatem nullam] quo enim tempore ego illum noui, non frequentabatur. τὸν τῦφον &c.] obsequere cupiditati meæ. τῦφος enim ualet elatio: quæ ad cupiditatem transfertur: unde illud primo libro de diuinatione: Ducem ei præce-

pisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumq; cupiditate respexisse. Et ad hunc ipsum epistola VI. libri I. In hoc genere sic studio efferimur, ut abs te adiuuandi, ab aliis prope reprehendendi simus. SI FABERIVS &c.] si Faberius soluit quam nobis pecuniam debet: noli quærere, quanti horti uendantur: eme quouis pretio: uince Othonem in certamine licitationis. Erat enim Atticus Ciceronis nomine licitaturus. Othonem autem, qui & ipse eosdem hortos cupiebat, aduersarium in auctione timebant, unde illud 203. Difficile certamen cum cupido, cum locuplete, cum herede. & 200: 202. 217. 217: INSANITVRVM] insanire dicuntur, qui aliquam rem multo pluris emunt, quàm quanti sit. unde insana cupiditas libro VI. in Verrem. TRACTATVM] in re minus nota. VT MIHI &c.] ut hortos empturus non uideatur. QVID enim pateretur?] imperfecta sententia. abiecit enim, recordatus in Faberiano nomine totum esse. SI FABERIANVM explicas] si pecuniam exigis à Faberio. 194: CLODIAM igitur] aggrediamur. uideamus, inquit, de hortis Clodiæ. 203. MVLTO minoris sunt] quàm Scapulani. Et 203. de iisdem hortis: Quia tāti rem æstimas, eò prorsus specto. ET Dolabellæ nomen] et Dolabella, quam pecuniam debet, iam eam nobis soluet. debebat autem ex dote Tulliolæ. REPRAESENTATIONE] hortos Scapulanos emissem, die sumpta. Clodiæ uero si emimus; de die nihil cogito; repræsentare possum: cū & multo minoris sint, quàm Scapulani; & Dolabellæ nomen iam expeditū uideatur. REPRAESENTATIONE

TATIONE igitur expono, solutione facienda ante illud tempus, quod in emptione Scapulanorum hortorum cogitaram. de quo 205: his uerbis: Quòd dies longior est: (sic enim puto legendum) teneamus, modò quod uolumus: puto fore istam etiam à præcone diem, certe ab heredibus. CRAS aut te, &c.] concisa sententia, nec satis omnibus aperta. exponamus igitur; ut consulatur etiam iis, quorum acies ad intelligendum est obtusior. Cras, inquit, aut te expecto, aut causam cur non ueneris. causam autem, quæ te moretur, hanc puto fore, ut pecuniam exigas à Faberio. sed, si poteris, omnino uelim uenias.

EPISTOLA XXX. 216. 10.

CICERONIS epistolam &c.] Quincti filii ad Atticum. O TE ferreum] cum ironia. PERICVLIS] de quibus tam multa scribit. ME quoque] cum scribat non modo tua, sed mea quoque culpa factum esse, ut in Hispaniam ad bellum ire coactus sit. EAM epistolam] ad me missam à Quincto. MISISSEM] nisi te cras expectarem. quod proxime dixit. EODEM exemplo] puto iisdem uerbis scripsisse ad te de rebus à se gestis, quibus ad me scripsit. QVAS Pharnaci dederas] ad me perferendas; ut ego eas deinde ad Vestorium curarem. IN EIVS epistola] in epistola, quam is attulit à te scriptam. AVCTIONEM biduũ] auctionem hortorum Scapulanorum biduum futuram. sic & libro IIII. 61. Idibus auctionem Larinj uideo, & biduum præterea. AB EA igitur] ad me uenies. CONFECTO negocio Faberiano]

no] exacta à Faberio pecunia. QVEM quidem &c.] negat Eros Faberium hodie Romæ futurum. unde illud 215. De Faberio, cum uenerit. et 205. COLENDVS] Faberius. obserua eum diligenter, ut quasi assentatione quadam ab eo pecuniam elicias. κολακίαι] assentationes: in quibus turpitudo, & prope scelus est. PERENDIE] uidebo.

216:

NON sane quadrat.] si enim prætor est factus XIIII. annis post, quàm consul Mummius: apparet, quo tempore consul Mummius ad oppugnandam Corinthum est profectus, adolescentem fuisse; ut legatus esse non potuerit. 206: 217. 218. VOLO aliquem &c.] hoc ne Atticus quidem intellexit: ut apparet ex epistola, quæ post proximam sequentem legitur.

EPISTOLA XXXI. 216:

MORABOR te:] moræ causam afferam. retinebit enim te negocium Faberianum. CVM poteris igitur] uenies, cum per negocia licebit. QVONIAM etiam dum abes] quoniam nondum in uiam te dedisti; &, cum hæc ad te afferetur epistola, etiam dum Romæ eris: ideo illud scripsi, ut uenias cum poteris. DICAEARCHI quos scribis libros,] libros de anima. 217. καταβάσεως] librum, quem scripsit Dicæarchus περὶ τῆς εἰς τροφωνίου καταβάσεως: de quo Athenæus libro XIII. κεπφικά.] κέπφος auis est ita leuis, ut, quamcunque in partem uentus flauerit, in eam auferatur. κεπφικὰ igitur μεταφορικῶς dixit, pro, leuia, & inania. non recte, inquit, isti meam ad Cæsarem epistolam reprehen-

dunt

dunt; & ea, quæ dicunt, minimi sunt ponderis, plane κεπφικα. nam quod illum aiunt scribere, se, nisi constitutis rebus, non iturum in Parthos: idem ego suadebam in illa epistola. 206: 214: AVCTORE me] ego enim suasi, ut & res constitueret, & Parthis bellum inferret.

217.

AGGREDERE Othonem,] uelim, quod scribis te facturum, Othonem moneas, ne contra nos liceatur; quo facilius ad hortos peruenire possimus. Idem paulo post. ISTAM rem] hortos Scapulanos: quorum auctio futura erat. ET TECVM esse possim] propter uicinitatem. hoc est, quod dicit 196. De hortis, quæso, explica. caput illud est, quod scis. sequitur, ut etiam mihi ipsi quiddam opus sit. nec enim esse in turba possum, nec à uobis abesse. huic meo consilio nihil reperio isto loco aptius. QVANTI autem] quanti putem nos emere posse Scapulanos hortos, ita ratiocinor: cum C. Albanius proximus uicinus ∞ iugerum HS cxv. de M. Pilio emerit; nunc, iacentibus omnium rerum pretiis, debere Scapulanos hortos multo minoris esse. NVNC MINORIS] ob ciuilem calamitatem, & reip. perturbationem. ACCEDIT cupiditas]. cuius causa pluris hortos æstimare debemus, quàm quanti sint. MOVERE] ut nobis hortos concedat. CANIVM] Attici & Othonis amicum. et forte is est, de quo 205: O GVLAM insulsam] Othonis, qui hortos tam auide appetat uoluptatis modo causa.

EPI-

EPISTOLA XXXII. 217.

DE FABERIO,] expedi nomen Faberianum: ſine quo hortos conſequi non poſſumus. QVOD cogitamus] intellige, hortos. NON laborarem] de pecunia à Faberio exigenda. ISTVC] ad iſtã diligentiam. VTROSQVE] utrunque ſermonem de mortalitate animorum. duos enim ſermones, alterum Corinthi; alterum Mitylenis habitum; ternis libris explicauit. Cicero Tuſculanarum primo. καταβάσεως] librum περὶ τῆς εἰς τροφωνίου καταβάσεως. 216: τριπολιτικὸν] Dicæarchi librum: cuius mentio apud Athenæum lib. IIII. ARISTOXENVM] Ariſtotelis diſcipulum, philoſophum, & medicum nobiliſſimum, maximeq; in muſica præſtantem. Suidas. Cicero de orat. lib. III. Tuſculanarum primo. AD ID, quod cogito] ad Tuſculanas quæſtiones: quas ſcribere in animo habebat. quarum libro primo, Dicæarchi utitur ſententia contra immortalitatem animorum. TORQVATVS] liber Torquati nomine inſcriptus; ut de ſenectute, Cato; de amicitia, Lælius. CATVLVM, & Lucullum] Academicos libros, quos primum ſcripſerat: quorum alterum, Catulus, alterum, Lucullus, inſcripſerat. uide illud 208: Illam ἀκαδημαϊκὴν &c.

217:

EAS literas] ea proœmia. quandoque enim literæ pro ſcriptis ponuntur; ut libro I. Meis omnibus literis in Pompeiana laude perſtrictus. IN LIBONI S] in Libonis annali. 216: LEGATVS eſſe potuiſſet.] cum admiratione dictum: ut ſignificet,

cet, non putare se Tuditanum consuli Mummio XIIII. annis ante, quàm prætor factus est, legatum esse potuisse. fuisset enim admodum adolesces: utpote XII. annis ante præturam, quæ legibus da batur anno ætatis XXXIX. consulatus autem Popillii & Rupilii à consulatu Mummii distat annorum XIIII. interuallo. NISI admodum sero &c.] annus petendæ quæsturæ certus lege non erat, certi autem curulium magistratuum, ædilitatis XXXVI, præturæ XXXIX, consulatus XLII. ut inter curules magistratus biennium necessario interesset. eos autem magistratus legitimis annis capere, in primis erat honorificum: quod Cicero sæpe de se ipso gloriatur. nam repulsam multi ferebant: ut honores consequi non possent anno legitimo. quòd si quis ædilitatem non suo anno, sed serius cepisset; magistratus quoque reliquos serius capiebat. eorum enim tempus necessario protrahebatur, cum inter omnes biennii spatium oporteret esse. Recte igitur, Nisi admodum sero quæstor est factus. nam si factus est quæstor admodum sero, ut anno trigesimo octauo, aut quadragesimo; potuit esse legatus Mummii Tuditanus & XIIII. annis ante præturam, nec tamen adolescens. quòd si quæstor mature factus est, puta XXVIII, aut XXX ætatis anno: necesse est legatus fuerit admodum adolescens. CVRVLES magistratus] de curulibus magistratibus in suo libro plenius. curulis aũt magistratus prætura fuit. quam si Tuditanus cepit anno legitimo, hoc est uno & quadragesimo; eiusq; præturæ annus, quæ fuit Popillio & Rupilio cos. annis XIIII. distat à consulatu

ſulatu Mummii: ſequitur, ut legatus conſulis Mummii fuerit annum agens ſextum & uigeſimum. quod non quadrat. non enim, illa ætate qui ſunt, iis honorem legationis demandare moris eſt. SCIEBAM fuiſſe] in decem legatis. CVM Lucullo fuit] conſul, anno ab V. C. 603. ADDIDISTI] confirmans id quod ſciebam. AD ILLVM συλλογον &c.] dignum, qui in illa ciuium collectione numeretur. VIDEBIS igitur ceteros] ſcribes, qui prætereà in decem Mummii legatis fuerint. πομπεῦσαι καὶ τοῖς προσώποις] ex perſonarum dignitate quaſi pompam agere.

EPISTOLA XXXIII. 217:

NEGLIGENTIAM miram] Balbi, & Faberii, qui non ſemel ſed ſæpe mihi dixerint, profeſſionem in tabulas publicas relatam. PROFESSIONEM] omnium bonorum. OPORTERE] ut aliquem mitterem, qui profiteretur; ſi ego de illa cauſa Romam ire nollem. LIBRARIVM] eum, qui cuiuslibet profeſſionem in tabulas publicas referebat. SED ſcribis, & quidem confectum] ſed ſcribis, librarium te noſſe: & addis etiam, de profeſſione confectum. LITERAS miſi] admonens eum, & rogans, ut pecuniam nobis debitam perſolueret. ALIQVID feciſſe H.] aliquid feciſſe hodie. ſic enim interpretor antiquam notam. et, Feciſſe, de nomine Faberiano: ut, Balbo adiuuante, pecunia exigeretur à Faberio. ſimile illud eſt, uel potius idem eſt, 196. Cum Oppio & Balbo communices, quantopere & quare uelim hortos; ſed ita poſſe, ſi expediatur illud Faberianum.

et

et 203. In utroque Faberianum nomen explorandum est. de quo nihil nocuerit, si aliquid cum Balbo eris locutus, & quidem, ut res est, emere nos uelle, nec posse sine isto nomine, nec audere incerto. Scripserat autem Atticus Ciceroni, se esse eo die cum Balbo locuturum in Capitolio. IN Virgilio &c.] Othonis herede. 214: δυσωπία] stulta uerecundia. fortasse, quòd ab aliquo ex coheredibus partem hortorum emere cogitaret. DEBEO] ut eius causa ne emam. QVOD postulet] quòd me emisse queratur. VIDEBIS cum Cispio] ne Cispius nobis satisfaciat. de quo nomine 194: Cispiana, inquit, explicabis. DESTINAT] statuit hortos emere. DIFFICVLTATEM] in auctione magnum haberemus aduersarium. ISTA res] auctio Scapulanorum hortorum. POSSE uinci] in certamine licitationis. 216. DE æstimatione &c.] hortorum Scapulanorum. SCRIPSIT] fortasse Cæsar. ut in lege non præfinierit, quo ne quis plus iugerum emeret; sed de modo agri, id est, quo ne quis plus haberet. CVM Pisone, si quid poterit] conficies. et de auro intelligendum. uide illud, Et tamen Pisonem sicubi de auro. 204: DICAEARCHI librum] librum posuit pro uolumine. nam Dicæarchi duos sermones de anima, quos intelligit, non uno libro, sed ternis explicatos, manifestum est ex prima quæstione Tusculana. etiam 252: ita locutus est, ut pro toto opere librum usurparet: scribit enim sic: Librum tibi celeriter mittam de gloria: cum duos libros significaret. καταβάσεως] librum hoc titulo. DEDERIS] cui uidebitur ex tuis seruis, ut quærat de decem

cem L. Mummii legatis in eo libro, in quo sunt eius anni s. c. quo ipse Mummius cum Cn. Cornelio consul fuit. ANTIOCHO] seruo tuo literato. scies autem, si ei negocium dederis, ut quærat.

218.

MEMINI enim tui:] feci, quod memini te solere: qui ita inuitare soles, ut penulam tamen cuiusquam non scindas. CAMPVM Martium coædificari] cum campo Vaticano: ut ex duobus campis, Martio, & Vaticano, qui, Tiberi interfluente discludebantur, unus fieret Martius campus, fossa Tiberis obthurata. et agrum, qui est inter montes Vaticanos & Tiberim, quem agrum horti omnem tenebant, appellat Cicero campum Vaticanum. AT EGO ad tabulam] cum audissem, quidquid inter Tiberim & montes Vaticanos interiacet, fore ut Martius campus efficeretur; statim ad tabulam ueni, id est, in sermonem de auctione Scapulanorum hortorum; ut cognoscerem, si eos recte possem emere. CAVE facias] caue hortos emas. si enim, à ponte Miluio secundum montes Vaticanos Tiberi ducto, totus ille tractus, qui citra Tiberim futurus esset, Martius campus fieret: actum erat de transtiberinis hortis: siquidem, ubi campus Martius futurus esset, quò populus ad comitia coibat, ibi omnia complanarentur, necesse erat: ut, si saperet Cicero, de Scapulanis hortis consilium omittere deberet, qui cum ceteris hortis eandem complanationem subituri essent. ISTA lex perferetur] de urbe augenda. et, perferetur, quia tantum promulgata fuerat. 211. VVLT] ideoq; promulgationi intercedet nemo.

NON

218:

NON concedit Camillo.] ut credam, quod dixit de lege perferenda, uerum esse. DE IDIBVS] num idibus hortorum auctio sit futura. istius enim rei causa, legis uidelicet de urbe augenda promulgatæ, Romæ esse uellem. nam si perferretur, de hortis minime esset cogitandum. QVAS consequi tamen &c.] aliarum rerum causa non refert, idibus ne Romæ sim. siquidem eas nihilo minus biduo post, aut triduo conficiam. at uero hortorum auctio si omnino idibus fiat, aduolandum est, ut de lege cognoscam. nam si Cæsari fixum ac statutum esse intelligam, ut perferatur: ego uero Scapulanos hortos abiicio, ne tantæ impensæ iacturam faciam. TE TAMEN &c.] etiam si ego differam aduentum meum, te tamen ad me nolo uenire; ne, cum tanti calores sint, (hæc enim scripta uidentur exeunte Iunio) itineris labore conficiaris. Et hoc dicit, quia scripserat Atticus se uelle ad eum. 216: IGNOSCO] si ad me non uenit. IDIBVS Maii] manifestum mendum. nec dubito, quin legendum sit, idibus Iulii: uel, idibus, mense subaudito. nam de Maio absurdum est intelligi: cum è Tusculano profectus esset Arpinum VIII. cal. Quint. & recurrere nonis Brinnianæ auctionis causa cogitaret, nonis inquam Quinctilibus.

EPISTOLA XXXIIII. 218:

VIII. cal. Iul.] profectus è Tusculano. 211: TREIS horas acquieueram] quam ob causam Arpinum, angustiis temporis exclusus, eo die peruenire

YY non

non potui, & Asturæ mansi. EFFICIAS] cum heredibus Brinnianis coheredibus meis. 208: Dices, inquit, uel amico tuo, uel Othoni coheredi meo, uel Labeoni nostro, paulum proferant auctionem: me circiter nonas in Tusculano fore. ILLVC] in Tusculanum. ILLVD in primis] diuortium fecerat cum Publilia: nunc de dote agebatur: de cuius solutione 253: 258. PVBLILIO] fratre Publiliæ; quæ Ciceronis uxor fuerat. ME pene absente] 222: Te, inquit, spero cum Publilio confecisse: me absente omnia cum illis transigi malo. Pene: quia re uera non aberat, cum circum uillulas suas, quæ prope Romam sunt, erraret, Romam etiam aliquando se conferret. DE QVO] de diuortio Publiliæ scribes, inquit, num populus me reprehendat. NON mehercule arbitror] non mehercule arbitror populum hoc factum reprehendere; quippe qui Publiliæ nuptias improbauerat: ut omnibus essem quasi fabula, quòd ætate prouectus puellam uirginem duxissem. Hoc & Calenus ei per contumeliam exprobrat apud Dionem libro XLVI. HAEC decantata erat fabula] populus multa ridicule dixerat de Publiliæ matrimonio: diuortium igitur non improbabit. IPSE enim adsum] in Tusculano: iam, inquit, adest meus aduentus. 214. SCRIPSI enim ad te de hortis] ut de hortorum auctione certiorem me faceres. quã si scribes prorogari: futurum est, ut meum aduentum ego item prorogem.

EPI-

EPISTOLA XXXIIII. 218:

GENTILIS tuus] nouum hominem significat, cui Cæsar urbis augendæ negocium dederat: qui si Attici gentilis, ergo Pomponiæ gentis, aut Cæciliæ fuit; in quam adoptatus erat Atticus ab auunculo Cæcilio. 218. SIMVL ac uenerit] subaudi, Daturum quatuor Academicos: quod significat insequens uerbum: quo modo & alibi locutus est Cicero. DATI igitur iam sunt] dies enim iam præteriit, quo eum Romæ affuturum scripseras. NEC tibi integrum est] adempta tibi facultas est deliberandi, utrum dandi sint; siquidem iam dedisti. QVANTO periculo tuo] quia Varroni fortasse non probabuntur: tu autem dixisti fore, ut probarentur. Ad hanc sententiam facit illud 213: Ipsi quàm res illa probaretur, uerebar: sed quoniam tu suscipis, in alteram partem. LITERAE meæ] quibus scripsi, ut Academicos Varroni dares tuo periculo. HAS proximas] quibus significas te daturum, simul ac uenerit. QVOMODO res se habeat] num Academicos Varroni dederis.

EPISTOLA XXXVI. 218:

AMORE] erga me.

EPISTOLA XXXVII. 218:

HAS alteras] ad te mitto. DE XENONIS nomine,] Atticus debitam sibi à Xenone pecuniam, & HS insuper x l, quæ in Epeiro habebat in nominibus, solui uolebat Ciceroni filio, qui

erat Athenis, ut Romæ tantundem ipse postea exigeret ex nominibus Ciceronis. uide 233 : 253 : 255: CVM Quincto] fratris filio, omnibus locis, maximeq; in conuiuiis mihi male dicente. REDIRE ad patrem] etiam de patre detrahere. et uenuste, Redire, quasi domum. REGEM] Cæsarem. ANIMI] aduersus ipsum. CICERONEM meum uexari] filium meum à Quincto filio. ARBITRATV suo] Quincti filii. LAVDATIONEM] mortuos Romani ueteres in funere laudabant, presertim ortos illustri familia. laudabant autem non modo propinqui, sed & amicitia coniuncti. Cicero Porciam laudauit, Catonis sororem, laudatione non habita, sed scripta. PORCIAE] quæ L. Domitii Ahenobarbi uxor fuerat. Plutarchus in Catone Vticensi. QVAM tuas acceperim literas] quibus monebas, ut quædam corrigerem. gaudeo igitur me eam Leptæ tabellario iam dedisse ad te perferendam : laborem enim correctionis effugiam, cum ad te missam corrigere non sit integrum. correxit tamen, ab Attico remissam. 222: ISTO modo] ut est à me scripta, omissa, quam tu adhiberi uelles, correctione. MITTENDAM] Romæ enim non erant, Cæsari longe obuiam profecti, quasi uictoriam Hispaniensem gratulaturi. DOMITIO] Porciæ filio, ex L. Domitio Ahenobarbo. 222 : 136. et Philippica II. 166: BRVTO] Porciæ affinitate coniuncto; cum ea Catonis esset soror, ipse autem Catonis filiam haberet in matrimonio. de cuius nuptiis 207:

219.

BALBVM] qui Cæsaris, ut puto, coheredis res curabat.

curabat. 224. OFFILIVM] ut coheredem. AVCTIONE] Cluuianorum bonorum. Cluuius enim Puteolanus heredes scripserat T. Hordeonium, & Ciceronem, alios item, ut patet 258. inter coheredes autem de auctione conuenerat, ut, bonis in pecuniam redactis, suum quisque capere facilius posset. 222. OMNIA] Cluuiana bona, quæ in auctione uenibunt. PROPINQVVM diem] auctionem proscribi non longe à Cæsaris aduentu, sed propinquo die; ut post aduentum fieri statim posset: quòd si Cæsar moraretur; futurum, ut eum diem, in quem proscripta esset auctio, prorogare possemus, quoad ille in urbem se recepisset. Romæ autem proscribi auctionem, non Puteolis, Balbo placebat. PLACET enim Vestorio] Balbi sententiam Vestorius probabat, ut Romæ auctio proscriberetur.

EPISTOLA XXXVIII. 219.

CONTRA Epicureos,] Tusculanarum secundum, quem scripsit de tolerando dolore, contra Epicuri sententiam, qui summum malum ponebat in dolore. FORTASSE οὐκ ἐπίστησεν] fortasse lapsus est per ignorantiam, cum non intelligeret contumeliosum esse quod scribebat. ISTVM] Q. Ciceronem, sororis tuæ filium. Commotum, autem, cum præsens præsentem audiret. Brutus enim tunc erat apud Cæsarem; cum ex Hispania redeunti longe obuiam processisset; ut eum de Ciceronis laudibus prædicantem Quinctus, cum Cæsare ex eodem bello reuertens, audire posset.

219

SCRIPSISTI] mendosa dictio: & omnes in mendo consentiunt antiqui libri. equidem sententiam uideo; neque enim est obscura: sed immutare uerba nō ausim sine uetustis exemplaribus; ne plus ipse mihi sumam, quàm quantum aliis licere uolo. IDQVE ut sciam] num ad te quoque scripserit Quinctus, significabis. πότερον &c.] utrum iuste agam. græca uerba significant, utrum iustitiæ murum altum ascendens uitam traducam: hic enim subaudiendum, ἀναβὰς δοκβιῶ, ex Platone, qui lib. II. πολιτειῶν hoc Pindaricum & ipse usurpat. expone igitur: Vtrum iustitiam tuear: hoc est, utrum aperte Quinctum filium asperner, ac respuam, sicuti iustum est; an obliqua fraude utens dissimulem. ἀτρέκειαν εἰπεῖν] uere ut dicam. ILLVD aptius] illud, quod primum posuit de iustitia seruanda. SED hoc] obliqua fraude uti, & dissimulare. IDEM mihi &c.] sequar consilium, & sententiam tuam. OPPRIMAR] ne ueniat ad me Quinctus filius, dum in Tusculano sum. ego autem alicubi mallem, ubi maior esset hominum frequentiæ. nam in turba facilius dissimularem. 220. Illum, inquit, hic excipere nolo. ASTVRAE?] melius esset Quinctum excipere? sed quid? Cæsar uidetur Asturæ cum illo iam affuturus. iuua me igitur consilio. Asturam autem postea Cæsar cum uenisset, apud Ciceronem cœnauit. 224.

EPISTOLA XXXIX. 219.

VANITATEM] Quincti filii; qui ad patrem scripserit, domo sibi carendum propter matrem: at

quam matrem? plenam pietatis. HIC autem] Quintus pater. LANGVESCIT] filio placari cœpit. SED utar &c.] non agam acerbe cū Quinto filio, sed in congressu acceptam iniuriam dissimulabo. tibi enim ita uideo placere. IN scribendo hæreo.] totus in scribendo sum. scribebat autem quæstiones Tusculanas. BRVTVM &c.] Brutum ais eadem de rep. sentire. bene est. sed nisi hoc esset; id est, nisi recte sentiret; non ego, ut ei reditum gratularer, Romam redirem. neque enim ista res tanti esset, ut me cogere posset: uerum ideo ueniam, quia recte sentientem libenter uideo. VNDE mallem] mallem, hoc iter suscepisset ut uictoribus Pompeii liberis obuiam iret, quàm ut Cæsari. TOTIVS itineris] obuiam Cæsari lōge prodierat, cum eodemq; reuertebat. 223.

220.

φαίδρϐ &c.] de hoc libro, cuius uideo corruptum esse titulum, certi nihil esse potest. ILLVM] Cæsarem ad bonos uiros εὐαγγέλια ferre, hoc est, uenire Romam eo consilio, ut remp. constituat. VBI eos?] inueniet? SVSPENDIT] nisi forte Brutus simulat. FVLTVM est?] qui poterit hic simulatam personam sustinere? φιλοτέχνημα] tuum illud iactantiæ plenum, à te positum Athenis in Parthenone templo. posuerat autem Atticus nomina Ahalæ & Bruti, uindicum libertatis: à quibus utrisque Brutus genus ducebat, paternum à Bruto, qui Tarquinium eiecit, maternum à Seruilio Ahala, qui Q. Melium regnum appetentem occidit: ut ad imitationem præclari facinoris accend. Brutus deberet, Cæsaremq; tyrannum interficerei

Qvid faciant?] etiamsi nunc uiuant Ahala & Brutus, quid faciant contra tam potentem tyrannum? Omnivm flagitiorum auctor,] Hirtius potius, quàm Cæsar. nam is ad Cæsarem Quincto filio aditum aperuit: (182.) ut quæcunque flagitia Quinctus committit, Cæsaris gratia fretus, Hirtio ascribi iure possint. Bene de nostro] bene sentit de propinquo nostro, id est de Quincto filio. At vellem &c.] uellem, Brutus aliquid de fabulis degustasset: certe Quinctum filium non amaret. sermones autem, quos & de ipso habuerat Quinctus acerbissimos, & item de Attico auunculo, fabulas appellat; quòd à ueritate nihilo minus abessent, quã fabulæ, quibus fictæ res & commenticiæ narrantur. Illvm hic excipere] Quinctum filium: hoc & in proxima epistola superiore, his uerbis: Vereor, ne in Tusculano opprimar. in turba hæc essent faciliora. utrum igitur Asturæ? Pater hodie] iturus erat. Saxa acrimonia] loci nomen ignoti. antiquiores libri Acrunoma. Ego ipse κίπφωμα.] leue quiddam sum, qui obiurgauerim fratrem filio iratum, à quo sum grauiter offensus. itaque posthac non obiurgabo. Qvid de aduentu meo censeas] ibidem paulo ante: Quid mihi auctor es, áduolo, an maneo?

EPISTOLA XL. 220.

Ego uero &c.] Quincto fratri epistolam misi, à te scriptam ad sororem: ut uideret, quæ scriberes. Domo cessurum] uide 219. Illvm] Quinctum filium. Alterum mirabatur] mirabatur, filium commodas ad matrẽ literas misisse, à qua paulo

lo ante sciret illum fuisse alienissimum. SVAM culpam] quòd filius nullas ad te literas misisset, in eo suam ipse culpam frater agnoscebat, qui sæpe grauiter ad filium de tua in illum iniuria scripsisset. DICIT] frater, qui se aiebat filio pene placatum. 219: ME non fore] sicuti fueram: non fore inquam iratum Quincto filio. id autem simulaui, ex tuis literis: in quibus uidi ὁμόνοια tibi placere. 219: MENTIO Canai] de Canai filia Quincto filio collocanda. sic enim expono, ex epistola sequenti. ID consilium] ut Quinctus filius uxorem duceret. ESSET necesse] ut placaret ei re uera, non simulate. nostrarum enim discordiarum opinio ualde illi ad uxorem inueniendam obesset. GRAVITATIS] leues enim uideri possimus, si, acceptis à Quincto filio grauissimis iniuriis, statim ei nos totos remittamus. VTRIVSQVE nostrum] debemus uterque aut placari, aut iniuriarum memoriam retinere; cum utrunque ille offenderit: etsi me quidem grauius, & apertius. 219. AFFERET] de Quincto filio à nobis non alieno. NVLLA dubitatio] quin placatos Quincto filio nos præbeamus. CRAS] in urbem ueniam. COMMOTVS] de meo ueniendi consilio.

EPISTOLA XI. 220.

VENIT ille ad me,] Quinctum filium intelligit. QVOD iter instet] quòd mihi eundum cito sit ad bellum. TVM periculosum, tum etiam turpe] periculosum, quia contra Parthos, gentem bellicosam, & iam Romanis cladibus insignem: turpe, propter æs alienum, & inopiam uiatici. QVAE

uis

naci, Antæo, Saluio, librariis tuis. TOLLATVR] idq; factum. nam in oratione Ligariana Curfidius nusquam appellatur.

EPISTOLA XLIII. 221.

QVÀM ille Diocharinæ:] forte rectius, Quàm illa Diocharinæ: ut subaudiatur, data: quanquam adhuc putem superesse mendum: nam Diocharinæ mentionem apud cosmographos nullam inuenio; & loci tamen apparet esse nomen. AD ludos omnia pararet] cum ædilis esset. ædiles autem solennes ludos curabant: unde illud Ciceronis: Sunto ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumq; solennium: libro III. de legibus, septimo in Verrem, tertio ad Quinctum fratrem: alibi. de Lamiæ uero ædilitate, in epist. fam. 175: ANTE eam diem] qua ludi Romani committi solerent. DIES feriarum] diutius possum quasi feriari, quando auctionem Brinnianam scribis esse dilatam, cuius caussa Romam cogitaueram. Neque dubium est, Brinnianam auctionē intelligi, cum inferat, Quàm diu feriari possim, de Egnatio scire poteris. quem coheredibus Brinnianis amicum & familiarem fuisse, iam ante ostendit 218: scribit enim sic: Tu uelim, si graue non erit, efficias, ne ante nonas mihi illuc ueniendum sit. id potes per Egnatium Maximum. et. 208: De Brinniana auctione accepi à Vestorio literas. ait, rem ad me collatam ad VIII. cal. Quinctileis. dices igitur uel amico tuo, uel Othoni coheredi meo, uel Labeoni nostro, paulum proferant auctionem, me circiter nonas in Tusculano fore. Idemq; 209.

TOR-

221.

Torqvati causa] ut agam de eius re cum Dolabella. uide 207: 211: Pvteolos] ut cretionem Cluuii, & rationem testamenti cognoscerem. hoc autem ei curandum erat, qui sciret se à Cluuio heredem institutum. 222. 258. Ad tempus] ut aduenientem Cæsarem possim excipere. Et infra 222. Puteolos, inquit, non fuit eundum, cum ob ea, quæ ad te scripsi, tum quòd Cæsar adest. Mvltos nummos] à Cluuio relictos. Domi] Cluuii. Dividi] coheredibus. Avctionem] bonorum Cluuianorum. 219. Praeter prædia] exceptis prædiis Cluuianis: forte, ut integrum esset Cæsari, si quod eorum concedere amicis, aut familiaribus uellet. Et infra in epistola proxima: Etiam de hortis Cluuianis egi cum Balbo. liberalius: se enim statim ad Cæsarem scripturum. Horti enim auctionem non subibant, cum inter prædia numerarentur. et uidetur unus ex coheredibus Cæsar fuisse: cuius res Balbus curabat. Qvid tibi placeat] utrum auctioni Brinnianæ Vestorium præficiam, an ipsi nostrum negocium curemus, ne negligentiores esse uideamur. Idem te fecisse] scripsisse ad Vestorium, de auctionis curatione. erat autem is hoc tempore Puteolis, hoc est in patria. 223: 66. Hoc satis uidentur] satis esse puto, si Vestorius intersit auctioni; qui & diligens homo est, & officiosus. Negligentiores] qui nostram rem non agamus, alteri mandantes. Pollvx] Puteolis profectus.

EPI-

sequenti; nec, puto, sine patre. CONSEQVEMVR biduo post] conficimus. Idem scribit 218. his uerbis: Ista me res Romam adducebat. eò adiunxeram ceteras; sed consequi tamen biduo, aut triduo post facile potero.

EPISTOLA XLIII. 221.

ACERBA pompa] acerbum, quod scripsisti de pompa. pompam autem intelligit Circensem, qua Cæsaris signum inter deorum signa gestatum est decreto senatus. Dio historiarum libro XLIII. & Suetonius in Iulio. VEL de Cotta] uel id, quod scribis de Cotta percrebescere. Percrebuerat enim, ut ait Suetonius in Iulio, L. Cottam xv. uirum sententiam dicturum proximo senatu, ut, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi à rege non posse uinci, Cæsar Rex appellaretur. quæ causa coniuratis maturandi fuit destinata negocia, ne assentiri necesse esset. idem in secundo de diuinatione legitur, ita scriptum: Sibyllæ uersus obseruamus, quos illa furens fudisse dicitur: quorum interpres nuper falsa quadam hominum fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem re uera regem habebamus, appellandum quoque esse regem, si salui esse uellemus. PROPTER malum uicinum &c.] cum in pompa signum Victoriæ, quæ apud Romanos ut dea colebatur, per ora populi ueheretur, populus contra consuetudinem plausum non dedit, ne Cæsari dare uideretur, cuius signum prope Victoriæ signum gestabatur. sed Cicero, circuitione utens, Victoriæ malum uicinum Cæsarem appellat

appellat. NE VICTORIAE quidem] cui maxime plaudi soleret. ALIQVID ad Cæsarem.] scribere. SED pompam uideret] opinor hoc intelligi: Non uidetur ad eum esse scribendum, qui iam colatur ut deus, cum in solenni pompa inter deorum statuas eius quoque statua gestetur. quidquid enim scripsero, fastidiet. In eandem sententiam scripsit 215: Quid, tu, inquit, hunc de pompa, Quirini contubernalem, his nostris moderatis epistolis lætaturum putas? Est autem antiquis scriptoribus usitata locutio; ut apud hunc ipsum libro III. de officiis: Male Curio, cum causam transpadanorum æquam esse dicebat; semper autem addebat, Vincat utilitas. potius diceret, non esse æquam, quia non esset utilis reipublicæ &c. pro dicere debebat. & alibi. TV tamen &c.] respondet ad aliam partem epistolæ ab Attico acceptæ. Tu tamen ausus es Varroni dare quatuor Academicos, quanquam ego sæpe ad te scripserim me dubitare, num essent dandi. 212. 212: 214. 218. PROBO] quòd eam ludis interesse uolucris. SPECTATIONE] ludorum. RELIGIONIS] quia uideret deorum simulacra in Circensi pompa gestari. Circenses autem ludos Cæsar dedit, & in Circensi pompa, quæ ante ludos ducebatur, ferculo tanquam deus simul cum aliis diis gestatus est. Suetonius de Cæsaris ferculo: Dionysius de Circensi pompa. COTTAM &c.] tres libros intelligit, cum dicit, Cottam, Libonem, Cascam. & de Libonis annali, quem scribit secum habere, 216: 217. ANTE Cascam] ante Libonem Cascam habueram. T. LIGARII] fratris eius, pro quo est oratio. PHARNACI,

uis igitur] te ad huiusmodi bellum extrudit nolentem? AES alienum] in urbe. quod quia non est unde dissoluam, appellationes creditorum fugiens ad bellum ire cogor. TACVI] quòd ad uiaticum ego quidem nihil ei pecuniæ conferre uellem. AVVNCVLVS] Atticus. QVAM ducerem] uxorem. REM probo] uxorem ducam arbitratu matris, & auunculi. de tempore ipsi statuant. CENSEO prius, quàm proficiscaris] censeo prius uxorem ducas, quàm ad bellum proficiscaris. PATRI quoque] non solum matri, & auunculo. ADERIS igitur] uenies in Tusculanum, ut natalem meum una celebremus. SCRIPSERAM iam] cum hoc scripsissem, ecce tibi literæ à M. Lepido consule, quibus orat &c. VT ueniam] quòd augur sim. Veniam: Romam. AVGVRES nihil habere] ne sint Augures ociosi, ad templum effandum accersuntur. AD templum effandum] effari templa dicuntur, cum ab auguribus effantur qui in his fines sunt. & fana nominata, quòd pontifices in sacrando fati sint finem. hæc Varro. Seruius autem ubi illud Virgilianum exponit, Sic effatus uestigia pressit, Proprie, inquit, effata sunt augurum preces. unde ager post pomœria uocabatur effatus, ubi captabantur auguria. Et Liuius libro x. in pugna ad Luceriam facta Iouis Statoris ædem scribit uotam, ut Romulus ante uouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus sacratus fuerat. Et Gellius ex augurum libris pomœrium ita definit: Pomœrium est locus intra agrum effatum, per totius urbis circuitum pone muros regionibus certis determinatus, qui facit fi-

nem-

nem urbani auspicii. eodemq; cap. Auentinum montem, inquit, neque Ser. Tullius rex, neque Sulla, neque postea Cæsar, cum pomœrium profer ret, intra effatos urbis fines incluserunt. Cicero autem libro II. de legibus: Vrbem, agros, & templa liberata & effata habento. Et pro domo sua: Nec institutas cœrimonias persequi, nec uerbum ullum solenne potuit effari. Neque solum in templorum dedicationibus, sed etiam in fœderibus uerbum, effari, animaduertimus usurpatum, ut apud Liuium libro I. Fecialis M. Valerius patrem patratum Sp. Fusium facit, uerbena caput, capillosq; tangens: fœdus multis uerbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. SATVRNI ἀσπόνδου] Saturni immitis, siue implacabilis: tale enim eius astrum, ut inter astrologos omnes conuenit. VIDEBIMVS te igitur] Romæ.

EPISTOLA XLII. 220.

VTAR prorogatione diei] cum Atticus Ciceroni scripsisset, auctionem hortorum Scapulanorum ultra idus esse reiectam; respondet, se non iturum Romam qua constituerat die, sed usurum prorogatione diei. supra, 218. Facies, inquit, me certiorem de idibus. ista enim me res adducebat: eò adiunxeram ceteras; quas consequi tamen biduo, aut triduo post facile potero. & fortasse fuit hæc epistola ante proximam superiorem collocanda. AB LVDIS] cum alii spectaculis operam dant, tu ad me scripsisti. humanitatem igitur tuam agnosco, uel. Ab ludis, cum tu simul cum Attica spectares. spectauit enim Attica, ut in epistola sequenti;

EPISTOLA XLV. 221:

PLANE pollex, non index.] nullas à Vestorio literas attulit, ut cognoscere quidquam possem de cretione Cluuii. itaque fuit plane pollex, non index. Iocus in ambiguitate nominis. pollex enim etiam digitus in manu: quem index pone sequitur. COGNOSCES igitur ex ipso] ex ipso Pollice, quem ad te mitto, cognosces, cur ei Vestorius nihil dederit literarum. 222. Tu uelim è Pollice cognoscas rationes nostras sumptuarias. ex quo appa ret, à Cicerone ad Atticum iuisse. DE SVA ui in curatione laborans,] ut aliqua sibi curatio daretur muuerum regionum, hoc est, ludorum, qui ap parabantur in Cæsaris aduentum per omnes urbis regiones. in epistola ad Leptam, De curatione, inquit, aliqua munerum regionum cum Oppio locutus sum. nam Balbum, posteaquam tu es profectus, non uidi. et Suetonius in Iulio: Edidit spectacula uarii generis, munus gladiatorium, ludos etiam regionatim urbe tota. Quod autem legitur, Vi in; ego, ut dicam quod sentio (quanquam possum falli ut humanus) corruptam suspicor lectionem. nec uero uerbi uis quot modis accipiatur, me latet: sed hic, ut quidem ego existimo, locum non habet. IN EO autem Lanuino,] pater meus im presserat in suis libris, Meo autem Lanuuio: alii, Me autem Laniuio: ego, In eo autem Lanuino, nulla prope mutatione, correctionem indicante sententia, uel ipso potius Cicerone; cuius hæc sunt uerba 223. Cum mihi Balbus nuper in Lanuino dixisset, se, & Oppium scripsisse ad Cæsarem, me legisse

gisse libros contra Catonem, & uehementer probasse; conscripsi de his ipsis libris epistolam Cæsari. Lanuinum autem, prædium in agro Lanuino: ut Formianum, Pompeianum, & similia. supra, 144. De Lanuino, statim, ut audiui Phameam mortuum, optaui, ut id aliquis emeret meorum. & 149: Ex eo hoc primum] cognoui. quid autem est, quod ex Balbo primum cognouit? eum tradidisse Lepido Lanuinum. Acceperam] Lamia paulo ante mihi ostenderat eas literas, in quibus hoc Cæsar magnopere confirmat, se ante ludos Romanos affuturum. 212. Legi epistolam] Balbo à Cæsare missam. Meo Catone:] intelligit librum à se scriptum de laudibus Catonis. 200. Bruti Catone] Brutus Catonis auunculi consiliũ, qui se interfecerat, edito libro reprehendit. Plutarchus. Disertum] his uerbis Cæsar ostendebat, Ciceronis consilium sibi non placere, qui Catonem laudaret; Bruti placere, qui reprehenderet. res enim in Bruto; in Cicerone uerba laudat.

222.

Cretionem Cluuii] cernere, ut ait Festus, quandoque ualet hereditatem adire. inde cretio, hereditatis aditio. 178. Galeonis hereditatem creui. puto enim cretionem simplicem fuisse, quoniam ad me nulla missa est. & apud Varronem de lingua Latina; Quod in testamentis; cernito: id est, facito uideant te heredem esse: itaque in cretione iubent adhiberi testes. sic enim est legendum, non, ut in omnibus libris, creatione. et apud iurisconsultos. expono igitur sic: Ex eo cognoui cretionem Cluuii:

uii : id est, quid in testamento Cluuii scriptum sit. NEGLIGENTEM] qui nihil significauerit. paulo post aperte. LIBERAM] ut quiuis posset interesse, cum testamentum recitaretur. ILLE] Vestorius. ARCESSENDVS] huc, ut ei mandarem aliquid de cretione. VT ME O iussu cernat] ut adeat hereditatem, mihi à Cluuio relictam: id est, ut auctionem curet faciundam eorum bonorum, quæ mihi, & T. Hordeonio Cluuius legauit: itaque cernat, hoc est, meam partem capiat meo nomine. IDEM igitur Pollex] idem Pollex, qui à Vestorio uenit, remittendus est ad eum, ut meo iussu cernat. In epistola, quæ sequitur proxima, Idem, inquit, Pollex remittendus est, ut ille cernat. DE HORTIS Cluuianis] ostendi Balbo, me cupere Cluuianos hortos. respondit liberaliter, se esse de iis hortis ad Cæsarem scripturum. Hoc autem, quia bonorum Cluuianorum auctio futura erat, prædiis exceptis, de quibus Cæsar suum arbitrium esse uellet. itaque & paulo ante, Lamia, inquit, à Balbo audiuerat, auctionem, præter prædia, primo quoque tempore fieri oportere. CLVVIVM autem] refertur ad uerbum, Cognoui. A' TITO Hordeonio] hic haud dubie constat, heredes Cluuii fuisse Hordeonium, & Ciceronem. quanquam & alii erant, ut apparet 258. Est autem hic, ut opinor, C. Cluuius Puteolanus, quem commendat Q. Thermo in epist. fam. 224: Et, legare ab Hordeonio Terentiæ, pura locutio : ut si diceret, Iubere ut Hordeonius Terentiæ numeraret. Pro Cluentio: Grandem ei pecuniam legat à filio, si qui natus esset : ab secundo herede nihil legat. Et in

Topicis,

Topicis, Pater familias uxori ancillarum usum fru-ctum legauit à filio. Eademq; figura dixit I I 4. Quinctus frater laborat, ut tibi, quod debet, ab Egnatio soluat. & 83. HS LOↃↃ: ut Terentiæ da ret nummos aureos, præterea in sepulcrum, multasq; res pecuniæ quiddam erogaret: NIHIL à nobis] ita meliore ego conditione sum, quàm Hor deonius coheres meus. illi enim de sua parte detra-hendum est, quod Terentiæ soluat, quod sepul-cro, multisq; rebus; mihi prorsus nihil. BALBO] significasse. NEPER meos quidem.] erat enim apud Vestorium Ciceronis puer, ob hoc ipsum exi-stimo, ut esset qui cretionem Cluuii statim signifi-care posset. quod epistolæ clausula declarat. QVINCTO delegabo,] delegare dicimur, cum id, quod nostrum est, ad alium transferimus: ut de Oratore libro I I. Hæc ipsa], quæ nunc ad me dele gare uis, ea semper in te præstantia fuerunt. Et ad hunc ipsum 188: Balbi regia conditio est delegan-di. Cum igitur, inquit, æs meum alienum dissol-uero, & emero ea, quæ mihi emenda sunt: tum, si quid pecuniæ superetit, tradam Quincto fratri: sed puto fore, ut etiam æs alienum mihi sit faciendum ex emptionibus: tantum abest, ut pecuniam spe-rem superaturam. TESTAMENTI] à Clu-uio scripti.

EPISTOLA XLVI. 222.

NISI Torquatus esset] cuius causa hic me te-net. 221: QVOD iusseras, edolaui] rude opus quasi dolabra poliui. ILLVM] Marcum filium.

QVALISCVNQVE est] hoc dicit, quia Marcus filius, qui se Athenas contulerat studiorum causa, tantos sumptus faciebat, ut assignata pecunia non sufficeret. ideoq; etiam Atticus leuiter eum literis castigauerat. quod indicat illud 204: Ad Ciceronem ita scripsisti, ut neque seuerius, neque temperatius scribi potuerit. MODERABIMVR] modum illius sumptibus statuemus. VT ILLE cernat.] Vt Vestotius meo iussu hereditatem adeat. supra: Mittendum, inquit, est, ut meo iussu cernat. idem igitur Pollex. PVTEOLOS non fuit eundum] respicit ad illud, quod scripserat 221: Nisi me Torquati causa teneret; satis erat dierum, ut Puteolos excurrere possem, & ad tempus redire. OB EA, quæ ad te scripsi] ob Torquati causam, & Dolabellæ consuetudinem. MAGISTRVM molestum.] magistrum, (sic etiam appellat eum in epist. fam. 129:) quia docebat Ciceronem, quonam modo se gereret aduersus Cæsarem, & quibus maxime rebus posset illius animum recolligere. MOLESTVM] quòd apud Ciceronem frequentior erat, quàm ille, ocii cupidus, uoluisset. ROGAT] erat enim consul cum Cæsare. NIHIL esse] nullam rem esse, cuius causa necesse sit me adesse in senatu. AEGER] podagra laborabat. nam in epistola ad Leptam, quam hoc ipso tempore scriptam manifestum est, Balbum, inquit, posteaquam tu es profectus, non uidi. tantis pedum doloribus afficitur, ut se conueniri nolit. DOMI] Romæ. sic 201: Ego me hinc postridie exiturum puto, sed aut in Tusculanum, aut domum.

CALEN-

222:

CALENDIS in Tusculanum recurram.] dimisso senatu, statim in Tusculanum recurram. CVM illis] cum Publilio, & sorore, ac matre. TRANSIGI] de dote reddenda. nam & cum Publilia, quam duxit dimissa Terentia, diuortium fecerat. agebatur igitur de dote reddenda. 218: Illud in primis cum Publilio me pene absente conficies. QVOD tibi satis sit] in qua tamen ea de te scripta sint, quæ tibi satisfacere possint. ACCVRRAM] Romam. OPINOR ex uncia] puto Cæsarem Babulii heredem esse ex uncia: etsi de hoc nihil adhuc intellexi. Vniuersa hereditas nomine assis, aut libræ significatur. heres igitur ex uncia dicitur is, ad quem duodecima pars omnium bonorum pertinet: heres ex triente, ad quem quarta. SI accierit] ut ego eum in hoc negocio Cæsaris amicis, meis familiaribus, commendem. Valebat autem gratia Tullius apud eos, qui apud Cæsarem multum poterant. itaque eundem Leptam paulo ante Balbo commendauerat in curatione ludorum. et in epistola ad Gallum: Olim, cum regnare existimabamur, non tam ab illis, quàm hoc tempore obseruor à familiarissimis Cæsaris. CVM poteris] mitte ad me, ut ego eum ad Vestorium remittam cretionis causa. 222.

EPISTOLA XLVII. 222:

CORRECTAM:] correxit eam ab Attico admonitus. supra enim 219. Laudationem, inquit, Porciæ gaudeo me ante dedisse Leptæ tabellario, quàm tuas acceperim literas. eam tu igitur, si

me amas, curabis, si modo mittetur, isto modo mittendam Domitio & Bruto. HAEC mitteretur] hæc, quam correxi: ad differentiam prioris, quam ante Attico miserat, Leptæ tabellario datam.

219. VARRONIS, & Lollii] qui & ipsi Porciam laudauerant.

223.

DE Tigellio,] tibicine, & cantore, Cæsaris familiari, Phameæ nepote. Placet epistolæ partem subiicere, quam hac de re scripsit ad M. Fabium Gallum. sic igitur scribit: Phameæ causam susceperam, ipsius quidem causa: erat enim mihi sane familiaris. is ad me uenit, dixitq; iudicem sibi operam dare constituisse eo ipso die, quo de P. Sextio in consilium iri necesse erat. respondi, nullo modo me facere posse: quem uellet alium diem si sumpsisset, me ei non defuturum. ille autem, qui sciret se nepotem bellum tibicinem habere, & sat bonum cantorem, discessit a me, ut mihi uidebatur, iratior. Habes Sardos uenales, alium alio nequiorem. Etiam Horatius, Sardum fuisse Tigellium, & Cæsaris amicum, his uersibus ostendit:

» Omnibus hoc uitiũ est cantoribus; inter amicos
» Vt nunquam inducant animum cantare, rogati;
» Iniussi, nunquam desistant. Sardus habebat
» Ille Tigellius hoc. Cæsar, qui cogere posset,
» Si peteret per amicitiam patris, atque suã, non
» Quidquam proficeret: si collibuisset, ab ouo
» Vsque ad mala citaret, Io Bacche.

NECESSE erat.] quare dicit, Necesse erat? quia Pompeii lex, testibus datis, uno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari iubebat,

ita

ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur. hoc Pedianus. In libro autem de claris oratoribus: Lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie. ILLORVM iudiciorum] quæ fiunt lege Pompeia, de ambitu, & de ui. Pedianus. PRAESTITVTOS] ut, iis diebus prætermissis, in alios dies reiicere causas non liceret. quo fiebat, ut die præstituto causam agere patronus cogeretur. QVID ego deberem Sextio] qui Ciceronis restitutionem in tribunatu præcipue iuuerat; ut in oratione pro ipso. ALIENI] qui mihi arcta necessitudine deuinctus antea non fuisset. quale illud in epistola ad Lentulum: Enitor, ut neque amicis, neque etiam alienioribus opera, consilio, labore desim. Et pro Murena. Ea conditione uidebatur nobis in ciuitate natus, ut eius opes, & ingenium præsidio multis etiam alienissimis, uix cuiquam inimicus esse deberet. Et ad Appium: Tuum factum iis, qui, quo animo inter nos simus, ignorant, alieni hominis, (ut leuissime dicam) & fugientis congressum, meum uero coniunctissimi, & amicissimi uidetur esse. QVID audissem] dixi Balbo, me audisse, Tigellium mihi esse iratum. NEQVE nominaui Balbum minorem] non dixi, me id audisse a Balbo minore. Is enim, cum Tigellio familiariter uteretur, in consuetudine cognouerat, illius animum offensiorem esse Ciceroni propter Phameam; eaq; de re certiorem fecerat Ciceronem. HABVIT suum negocium Gallus] hac de re ita laborauit, ut ipsius res si agereretur. duxit suum negocium. eadem figura usus est 193. AIT illum] cum Tigellio

Gallus dixisset, Ciceronem audisse, sibi illum esse iratum: respondit Tigellius, Ciceronem id à nemine audiuisse; sed animi conscientia id de se suspicari, quia Phameam destituisset. AIT illum] ait Gallus Tigellium dicere, me animi conscientia &c. HACTENVS mando] hoc tantum tibi mando: de me ne quid labores. DE ILLO nostro] de Balbo minore. cognosce de Balbo, quo animo Tigellius in me sit. 223: ET QVEMADMODVM] mallem, Quemadmodum &c. NON omnibus seruire] epistolæ, quam scripsit ad Gallum, cuius partem supra recitauimus, principium hoc est: Amoris tui, quoquo me uerti, uestigia, uel proxime de Tigellio. sensi enim ex literis tuis ualde te laborasse. amo igitur uoluntatem. sed pauca de re. Capius, opinor, olim, Non omnibus dormio: sic ego non omnibus, mi Galle, seruio.

EPISTOLA XLVIII. 223:

LIBROS contra Catonem] à Cæsare scriptos. 200. AD Dolabellam] ut is eam Cæsari redderet. MANCIPIO dari] uendi lege mancipii. PRO mea parte] nam etiam ad alios, quos heredes cum Cicerone Brinnius reliquerat, is fundus pertinebat. 209. VT ipse ei &c.] ut caueretur Hetereio: cui si fundum iniussu Ciceronis Vestorius dedisset, non bene dedisset. CVM Tigellio,] egisse de reconciliatione. paulo post: Tigellium totum mihi, &. quidem. quamprimum. VEL VT HOC ipsum] si nihil aliud, uel hoc ipsum ut sciamus, quantum acceperit, ut in triumphis canat, quos Cæsar de hostibus uictis acturus

rus est. NEC TAMEN flocci facio] quanquam hoc apud me minimum est: quanquam ne flocci quidem facio. Intellectum est, (inquit 61.) tres ἀριστοκαγίτας ambitum, comitia, interregnum, maiestatem, totam denique remp. flocc non facere. QVID cogitem de obuiam itione] quàm longe Cæsari cogitem obuiam prodire. NISI Alsium?] Alsium usque obuiam ibo, non ultra. DE HOSPITIO] ut me Alsii hospitio acciperet. PROFECTVM] opinor Alsii non esse, obuiam Cæsari cum Matio profectum. SALVSTIVS IGITVR urgebitur.] Salustii igitur hospitio utemur. SILIVS] Salustius legendum uidetur: cum proxime dixerit, Salustius igitur urgebitur. TOTAM uillam] itaque nobis in ea locus non esset.

EPISTOLA XLIX. 223.

VT ME puderet tui,] noli putare, me tibi eius epistolæ exemplum ideo non misisse, quasi puderet me tibi eam nimis assentatorie scriptam ostendere. tale enim in ea nihil est. nec aliter scripsi, ac si scriberem ad æqualem. nam quòd illius libros contra Catonem laudaui, non sum assentatus; bene enim existimo de illis libris. NE RIDICVLE Micillus] donec melius inuenero, sequar eorum opinionem, qui sic interpretantur: Assentatorie non scripsi; ne ridicule quasi Micillus fierem; id est, me ipse indignum patria ostenderem, cum tyranno assentarer: sicuti illum apud Ouidium libro XV. Met. iubet Hercules patriam deserere.

MIHI

MIHI est exploratum] eam bene ualere. Et dicit, Nunc demum; quia, cum Atticus antea scripsisset, eam eam febri carere, post idem confirmauit. Nunc demum igitur, inquit, mihi est exploratum. TOTVM mihi] restitue. Erat enim iratus Ciceroni propter Phameam. 223.

224.

QVINCTVS cras,] Quinctus filius cras Romam ueniet, id est VIII. cal. sic enim ad me scripsit. AD ME, AN ad te] domum meam, an tuam. ROMAM VIII. cal.] subaudi, se esse uenturum. VENIENDVM est] mihi ipsi. ILLE] Cæsar.

EPISTOLA L. 224.

HOSPITEM mihi tam grauem ἀμεταμέλητον:] non pœnitet Cæsarem apud me cœnasse. locutio similis 221. Suaues tuas literas: etsi acerba pompa. et 226. Meam stultam uerecundiam, qui legari noluerim ante res prolatas. AD PHILIPPVM] affinem, quòd Aciam, Iulia Cæsaris sorore natam, in matrimonio habebat. Plutarchus in Cicerone. SVM COMMOTVS] quia Cæsar postridie apud me cœnaturus erat. CVSTODES dedit] dedit, qui meam uillam custodirent, & ex militibus neminem introire paterentur. CASTRA in agro] milites igitur omnes in agro discubuerunt. Et castra pro militibus posuit, poetice, & quasi per iocum; ut cum infert, Villa defensa est: pro, ex militibus nemo uillam introiuit. RATIONES, opinor, cum Balbo] puto, rationes con

fecit

fecit cum Balbo: de pecunia uidelicet, quam Balbus ex publicis uectigalibus Cæsaris nomine exegerat. AVDIVIT] qui eum alloqui, aut rogare aliqua de re uoluerunt. DE MAMVRRA] quod antea de Mamurra decretum fuerat, non mutauit; fixum esse uoluit. BENE, cocto, &c.] uerba Lucilii poetæ de cœna:

» -Bene, cocto,
» Condito, sermone bono, &, si quæris, libenter.

eadem uerba transtulit in secundum de finibus, 70. ἐπισταθμεία] diuersorium. potius enim certe diuersorium fuerat, quàm hospitium, cum tam multi cœnassent. nam ad hospitium non ita frequentes confluere solemus, ut ad diuersorium. NON MOLESTAM] uult ostendere, se non laborare de sumptu. CVM præteriret] Cæsar. NEC VSQVAM alibi] quasi ab uno Dolabella timeret. EX NICIA] cognoui: is enim erat apud Dolabellam. 215.

IN

IN LIBRVM XIIII.

EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 224.

DILLVM] sine dubio Matium intelligit: quem aperte nominat duabus epistolis, quæ post proximam inferiorem leguntur. et, si loca conferas inter se, Matium hic significari, non obscure uidebis: quem quidem & Caluenam, & Madarum, ficto nomine, appellat 225. 227: NIHIL perditius] aiebat, subintelligitur: ut sit sensus: resp. nihil aiebat esse perditius, nihil desperatius: periisse omnia. EXPLICARI rem non posse] hoc dicebat, remp. interitu Cæsaris ita esse perturbatam, ut constitui nullius consilio posset. quis enim id poterit, quod Cæsar ipse, qui tali præditus ingenio, non potuit? GAVDENS] gaudebat Matius tanta perturbatione reip. utpote qui cuperet mortem Cæsaris omnibus esse acerbam. quod ipse in epistola, quæ legitur libro XI. fam. in extremo, perspicue dicit. TVMVLTVM Gallicum] putat futurum, ut Galli, audita Cæsaris morte, deficiant à nobis, &, nostram dissensionem suam occasionem putantes, bellum inferant. idem 225: his

his uerbis: Doleo; quod nunquam in ulla ciuitate accidit, non una cum libertate remp. recuperatam. horribile est, quæ loquantur, quæ minitentur. ac uereor Gallica etiam bella. et 227. Quid Galli, quid Hispani, quid Sextus agat, uehementer expecto. item 227: POST idus Martii] quo die Cæsar fuerat interfectus. PRAETER quàm Lepidi] hoc dicebat Matius, ut ostenderet, nulla se inire consilia contra remp. qui Cæsarianorum sermonibus nollet interesse, cum tamen in Cæsaris amicissimis fuisset. LEPIDI] mallem, Lepido. ILLVM] Cæsarem. QVOD quenquam bonum offendat] quasi Matius non prudenter faceret, qui bonis odiosa loqueretur. DE SEXTO] Pompeio, Magni filio. SATIS necertum] eum esse in armis 225: 229: DE BRVTO nostro:] scribe, si quid habes de Bruto nostro. Brutus enim Antonium timens, & populum ab eo concitatum, urbe excesserat, Antiiq; morabatur, ut, cum primum plebis iracundia deferbuisset, recurreret. Plutarchus, & alii. DE QVO quidem &c.] de Bruto Matius aiebat Cæsarem solitum dicere: Magni refert, & quæ sequuntur. eadem uerba Plutarchus in Bruto refert. EVM] Cæsarem. CVM pro Deiotaro Niceæ dixerit] Deiotaro: Bithyniæ rege, qui pro Pompeio contra Cæsarem in Pharsalia pugnaerat. Niceæ: Bithyniæ urbe. dixerit: Brutus. cuius defensionis meminit Plutarchus. VT, QVI DQVE succurrit] ex iis, quæ mecum Matius locutus est. APVD eum] cum ad Cæsarem uenissem, ut agerem cum eo de P. Sextio restituendo, qui exulabat, ambitus opinor crimine damnatus. nam 222.

apparet

apparet accusatum lege Pompeia, quæ de ambitu erat. ET EIVSMODI multa] mecum locutus est Matius.

EPISTOLA II. 225:

THEATRVM, Publiumq; cognoui,] plausum significat, qui P. Dolabellæ datus est theatrum ingredienti. cum enim perditi homines (ut est in prima Philippica, 153: & apud Suetonium in Iulio) columnam prope XX. pedum lapidis Numidici in honorem mortui Cæsaris in foro posuissent, & inscripsissent, Parenti patriæ, ut Suetonius tradit: Dolabella columnam euertit, & ex iis alios cruci affixit, alios de Capitolio præcipitauit: quod infra 232: declaratur his uerbis: O mirificum Dolabellam meum. iam enim dico meum: antea, crede mihi, subdubitabam. magnam αἰαθεώρησιν res habet: de saxo, in crucem, columnam tollere, locum illum sternendum locare. quid quæris? heroica. et in epist. fam. 183. Manabat illud malum urbanum, & ita corroborabatur quotidie, ut ego quidem & urbi, & ocio diffiderem urbano: sed ita compressum est à Dolabella meo, ut mihi uideamur omne iam ad tempus ab illo duntaxat sordidissimo periculo tuti futuri. De theatri autem plausu quo magis perspicuum sit, uerba subiiciemus ex Philippica prima. Dicerem, inquit, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te paulisper esse expertum uideremus. quem potes recordari in uita tibi illuxisse diem lætiorem, quàm, cum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris pœna affectis, te domum recepisti? cuius ordinis, cuius gene

ris

ris, cuius denique fortunæ studiatum laudi & gratulationi tuæ se non obtulerunt? recordare quæso Dolabella consensum illum theatri, cum omnes earum rerũ obliti, propter quas tibi fuerant offensi, significauerunt se beneficio nouo memoriam doloris ueteris abiecisse. BONA signa] è consensu illo multitudinis, qui perspectus est in theatro, uidetur bene sperandum de rep. L. CASSIO] is erat C. Cassii frater, eius, qui Cæsarem occiderat. in epistola ad C. Cassium de eodem plausu his uerbis: Tuus necessarius affinitate noua delectatur: itaque iam non est studiosus ludorum, infinitoq; fratris tui plausu dirũ mpitur. Erat autem L. Cassius hoc tempore tribunus pl. ut in Philippica III. et fuisse tres fratres, C. Q. L. supra diximus, lib. V. 80. DATVS] in theatro. forte de ludis Apollinaribus significatur; quos C. Cassii, prætores urbani, nomine, collega eius C. Antonius dedit. Dio libro XLVII. FACETVS] cur facetus? quia quodam modo ridiculum erat, L. Cassium à populo plausum excipere propter ea, quæ Caius frater fecerat. Caius enim, non Lucius, remp. seruitute liberauerat interfecto Cæsare. DE MADARO] de Matio. caluus enim Matius, ut infra: & caluus græce μάδαρος. præterea, idem agitur, quod in proxima superiore epistola: in qua Matium significari, manifestum est. σαλάκωμα] nullum meum σαλάκωμα fuit, nulla inanis iactantia, tanquam interitu Cæsaris recuperata rep. PROCESSI] in uia. AIEBAT] Matius. φαλάκρωμα] Matium significat; sed caluitium appellat, quia caluus erat Matius. itaque eum & infra Caluenam uocat, 225: & 227: HABES

BES φαλάκρωμα] habes de Matio: habes, quod Matius mecum locutus est. φαλάκρωμα uero, quia Matius, ut iam diximus, caluus: & φαλακρός græce caluus. INIMICISSIMVM ocii] qui quidem Matius inimicissimus ocii uidebatur, id est Bruti. nam si, ut ille cupit, omnia misceantur: Brutus, qui Cæsare interfecto liberam fore, & sine ullo negocio remp. sperauit; opinione deceptus, ipse uenit in dubium de sua salute. ita qui inimicus ocii, idem Bruti. TIBI IGNOSCO] qui illam tecum esse uelis.

EPISTOLA III. 225.

TRANQVILLAE] tranquilla nunciantes, & de rep. quæ uolumus. MATIVS posse negabat] negabat Matius ocium fore, diuturnum; sed impendere, & prope adesse omnium rerum perturbationem. Hic apparet, Matium fuisse illum, ad quem Cicero se scribit diuertisse in epistola huius libri prima; eundemq; esse, quem in proxima superiore ocii inimicissimum appellat. STRVCTORES nostri] ii, quorum hic utor opera ad uillam ædificandam. Et paulo post Corumbum architectum expectat. PROFECTI] Romam, ut emptum frumentum referrent. Πανικὸν certe] oportet hoc subitum quiddam fuisse, terroribus simile, quos Græci appellant πανικά. subitum hoc fuit Antonii consilium de frumento ad se comportando. nam si diebus superioribus id curasset, tu mihi aliquid significasses. SCRIPSISSES enim] nisi hoc subitum quiddam, & plane πανικὸν esset, tu ad me scripsisses literis superioribus. CORVMBVS Balbi]

bi] subintellige, seruus. NVLLVS adhuc] adhuc non uenerat. Et, nullus, pro non, eleganter & antique positum: ut 184. Philotimus nullus uenit. et 251. Sextus ab armis nullus discedit. ARCHITECTVS] ideo Cicero eum expectabat; ut haberet adiutorem, & consiliarium in ratione ædificandi. VOLVNTI] Cæsariani, à quibus ad obsignationem testamenti adhibitus est. ITA putare] ut tu scripsisti. Διάθεσιν] sensum, animumq; in remp. ἐπισημασίας] quia populus, cum in theatrum, aut aliò spectandi gratia cõuenisset; quid de ciuibus sentiret, plausu & acclamatione significabat: ut 34. Populi sensus maxime in theatro & spectaculis perspectus est. nam gladiatoribus quà dominus, quà aduocati sibilis conscissi. et 13. Ludis & gladiatoribus mirandas ἐπισημασίας sine ulla pastoricia fistula auferebamus. et pro Sextio: Tribus locis significari maxime potest populi R. iudicium, ac uoluntas, concione, comitiis, ludorum gladiatorumq; consessu.

EPISTOLA IIII. 225:

QVID putas me Lanuuii?] noui habere. ISTIC] Romæ. CVM Matius] libro IX. 146 Matius ad me uenit, homo, ut mihi uisus est, temperatus, & prudens; existimatus quidem est semper auctor ocii. Dicit igitur: Cum Matius, quem studiosum reip. putabamus, is nunc inimicissimus ocii sit; quid censes ceteros? Paulo ante: Habes φαλάκρωμα, inimicissimum ocii. MINITENTVR] ii, qui Cæsaris mortem se dicunt persequi uelle. AC VERE OR] non modo ciuilem contentionem, sed Gallica etiam bella uereor. Verebatur autem è

Matii sermone, qui affirmauerat, minus diebus xx. tumultum Gallicum. 224: IPSE Sextus] etiam uereor, quid acturus sit Sex. Pompeius. mihi enim certum non est, utrum hoc exercitu, quem habere dicitur, ad recuperandam remp. sit usurus, an & ipse tyrannidem spectet Cæsaris exemplo: ne de ipso quidem Sexto securi, inquit, animi sum. QVÒ euadat] quid acturus. OMNIA licet concurrant,] ut omnia misceantur; me tamen semper idus Martiæ, quo die tyrannus est interfectus, uoluptate afficient; hoc est, nunquam erit, ut, quod idus Martiis transactum est, id cupiam infectum. ἥρωες] Brutus, & alii, qui Cæsarem oppresserunt.

EPISTOLA V. 225:

SPERO] dicit, Spero, quia nihil Atticus proximis literis significauerat. spero te nunc recte ualere. QVÀM leuiter commotus esses] ut bene ominaretur, non dixit, Quàm grauiter, aut, Quo modo, sed, Quàm leuiter, usus amicissimi animi significatione. CALVENA] Matius. 227: Omnia plena pacis, aliter, ac mihi Caluena dixerat. et 225. Habes φαλάκρωμα. ubique de Matio. SVSPECTVM] quasi Cæsarianum, & reip. id est libertati, non amicum. Cur autem signa bella dicit esse, quòd Matius moleste ferret, se suspectum esse Bruto? quia, cum de Bruti gratia Matius laboraret, apparebat eum Cæsarianorum partibus diffidere, ut infirmis. CVM SIGNIS] hoc, quod ad sententiam spectat, minime necessarium uidebatur: (quis enim nescit sua cuique legioni

gioni esse signa?) sed addidit, ut quasi iocaretur ambiguo signorum nomine. IDEM postulaturas?] rumor enim erat, legiones, quæ in Gallia fuerant præsidii causa, Romam uenire; postulaturas, ut promissum sibi à Cæsare solueretur. TRANSPORTAVIT] in Græciam, ad bellum contra Parthos à Cæsare cogitatum. CANINIVM] non Annium. φυρμὸς πολὺς] multa miscet & turbat alcator: item ego in nominibus, cum Annium pro Caninio posui.

226.

NAM ista &c.] ab ista quidem Cæsaris libertorum coniuratione haud magnopere timeo: quæ facile opprimeretur, si recta saperet consul Antonius. Eam postea coniurationem alter consul oppressit Dolabella, ut est in Philippica 1. Cum serperet in urbe infinitum malum, idq; manaret in dies latius; iidemq; bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant; & quotidie magis magisq; perditi homines, cum sui similibus seruis, tectis ac templis urbis minarentur: talis animaduersio fuit Dolabellæ cum in audaces sceleratosq; seruos, tum in impuros & nefarios liberos, talisq; euersio illius execratæ columnæ, ut mirum mihi uideatur, tam ualde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse. Et in eadem aliquanro post: Quem potes recordari Dolabella in uita tibi illuxisse diem lætiorem, quàm cum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris pœna affectis, te domum recepisti? Item aliis in locis. LEGARI NOLVERIM ANTE res prolatas] legationem liberam à senatu petere

noluerat, ne temp, uideretur deserere, illam quidem è seruitute ereptam Cæsaris interitu; sed nondum tamen plane confirmatam, Antonio & Lepido perniciosa molientibus.. expectabat igitur anni tempus; quo nihil neque publice, neque priuatim ageretur; ut, uacatione omnibus concessa, honestius discederet. nam prolatæ res dicebantur, cum omnes feriarentur uide. 109: HVNC rerum tumorem] interitum Cæsaris magnæ turbæ statim consecutæ sunt. eas tumorem appellat, sumpta translatione à corporibus male affectis: ideoq; infert, Mederi. etiam in epistola proxima superiore: Tument negocia. VIDES magistratus] qui Cæsaris partes fouebant, cum ab ipso creati essent. VIDES tamen &c.] se ipse corrigit, qui magistratus appellauerit eos, quos tyrannus constituerit: & uocandos potius ostendit, tyranni satellites in imperiis. EXERCITVS] qui Cæsaris profectionem in Parthos expectantes, in urbe manserant. IN LATERE] in Campania. nam agri Campani partem incolebant à Cæsare assignatam. hos postea quingenis denariis Octauianus in suas partes traduxit. 260. εὐρίπιστα] mobilia, tanquam Euripus, qui sæpius in die fluit, & refluit. timendum igitur, ne contra libertatis patronos, hoc est Cæsaris inimicos, moueantur. EOS autem] intelligit maxime Brutum & Cassium. MAGNI debebant esse] non placet dictio Magni. Bessarionis liber, Magis edebant. ut fortasse, Vagi esse debebant, legendum sit. ut indicet, non æquum esse Brutum parietibus contineri; sed uagum potius debere esse, libereq;, quò uellet, ire. alii diligentius perpendant. mihi certe;

 Magni

Magni esse, non admodum satisfacit. PARIETIBVS contineri] quia Cæsarianorum metu prodire in forum non audebant. QVOQVO modo beati] etiam si parietibus contineantur, beati tamen, qui tam præclarum facinus conscinerint. MISERA] quæ tyranno liberata, libera tamen non sit. ADVENTVS Octauii,] cum, audita Cæsaris nece, Appollonia Romam uenit. Velim, inquit, scire, aduentus Octauii quid pariat. νεωτερισμῷ] rerum nouarum, ex aduentu Octauii.

EPISTOLA VI. 226.

PRIMVM igitur &c.] primum cognoui, te rectius ualere: deinde, bonam spem esse de rep. nam illa fuerant odiosa, legiones è Gallia uenire. SVSQVE deq;] non laboro, in utranque partem æquo animo sum, siue ad eum concursus fiant, siue non fiant. Quia paulo ante scripserat: Velim scire quid aduentus Octauii, num qui concursus ad eum: nũc, De Octauio, inquit, susq; deq;. DE MARIO] hic à Cæsare relegatus, quòd impudenti mendacio C. Marii septies consulis nepotem se esse dictitabat, qui re uera Erophilus esset Equarius medicus: postea reuersus in urbem Cæsare interfecto, cum de interficiendo senatu consilium cepisset, pœnas dedit. hoc Cicero significat Philippica I. cum dicit: Liberatus cædis periculo senatus: uncus impactus est fugitiuo illi, qui in C. Marii nomen inuaserat, & Valerius lib. IX. & Appianus lib. III. SVBLATVM] cum exularet. sic fere tyrrani sunt: quos in urbe occidere non audent, eos primum astuto consi

lio relegant, deinde ab oculis populi remotos interfici mandant. cum autem Cæsar hunc pseudo-Marium relegasset, suspicabatur Cicero postea de medio sublatum, ne quid unquam nouare posset. COLLOQVIVM cum heroibus nostris:] cum iis, qui Cæsarem occiderant. PRO RE nata] quod ad præsens tempus attinet. 106: III: SEXTILII fundum] hunc fundum Cæsar ademptum Sextilio, qui Pompeianas partes secutus erat, Verberoni Curtilio tradiderat. 228. BIENNIVM] subaudi habebimus? QVOS ille uoluit?] quos Cæsar designauit? Cæsar enim contra Parthos profecturus, consules & tribunos pl. designauit in biennium. Dio libro XLIII. in extremo. EXVLTANT lætitia] propter interitum tyranni. DE RE] de Cæsaris nece. NEC ulla interea decreta] à senatu, pro tyrannoctonis. πεπολιτεύμεθα] remp. gessimus. VICTOS] Cæsarianos. hoc est, quod scribit in epistola ad Cassium contra M. Antonii potentiam: Dominum ferre non potuimus; conseruo seruimus.

EPISTOLA VII. 226.

PAVLLVM] L. Aemilium Paullum, in consulatu collegam C. Marcelli, fratrem M. Lepidi. DE MARIO] pessime in remp. animato, utpote qui de occidendo senatu cogitauit. 226. 227. A' TE scilicet nihil] de his rebus tu nihil ad me dedisti literarum: nec mirum: nemo enim meorum Roma profectus est, cui dare posses. A CICERONE] filio. CETERA autem] optabilia de moribus illius afferuntur: sed ea fingi possunt: doctiorem

rem quidem ex ipſius literis uideo eſſe. πίνος] elegantia. Suidas recitat Damaſii locum his uerbis: ὃς δὲ ἦν καὶ λέγειν ἱκανὸς, καὶ τοὺς νεωτέρους ἐκμιμησάμενος σοφιστὰς, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀρχαῖον πίνον τῆς λογογραφίας ἁμιλλώμενος. SI ERGO eſt] hic aliquid deſidero. non enim cum ſequentibus apte coniungitur.

EPISTOLA VIII. 227.

PROBE.] quòd ei uncus eſt impactus pro facinore cogitato. 226: NEPOTEM] 203: IVNIAM] Bruti ſororem, coniugem M. Lepidi. MODERATE, & amice ſcriptas] à uiro ſuo, M. Lepido, qui tunc erat in Gallia tranſalpina cum exercitu. Moderate, & amice: cum in iis literis oſtenderet, neque ſe ullam potentiam uelle, quæ ſupra leges eſſet; neque in eos, qui ſtarent à partibus reip aliter, ac deceret, eſſe animatum. A FRATRE] M. Lepido, Iuniæ uiro. NEC MIHI placebat] cur? quia uidebat, eos, qui inſidias tenderent Lepido, ocium non ferre, ſed res nouas quærere. REGINAE] Cleopatræ, Aegypti reginæ: quam Cæſar amauit; filiumq; natum appellare ſuo nomine paſſus eſt: de quo intelligi puto 237. De regina uelim, atque etiam de Cæſare illo. Præterea, quam hic reginam appellat, eam eſſe Cleopatram, argumento eſt etiam illud 247: Reginam odi: me iure facere ſcit. ſponſor promiſſorum eius Ammonius. Nam Ammonio & Ptolemæus, pater Cleopatræ, uſus fuerat legato, cum id ageret, ut à ſenatu in regnum reſtitueretur: ut eſt in epiſtola ad Lentulum: Ammonius regis legatus aperte pecunia nos oppugnat. FVGA] ex urbe. uenerat igi-

tur Romam etiam post Cæsaris mortem. nam ante Cæsar ipse accitam, cum habuisset in amoribus, postea remisit, maximis honoribus, præmiisq; auctam. Suetonius. QVID Galli, quid Hispani] num bellum inferre nobis cogitent. 224. 225. SEXTVS] Pompeius, Magni filius. 224. NAVSEOLAM] scribis, te, quòd incidisses in nauseolam quandam, abstinuisse à negociis: itaque mihi non displicet, eam tibi causam ocii dedisse. 228. Tua tamen ὑπηνέμιος nausea iam ne plane abijt? SPERO iam tuto uel solum, &c.] sperabat, quòd Antonius & Dolabella consules curam reip. uidebantur suscepisse, qui Marium illum falso creditum de senatus cæde cogitantem occidissent, supra in hac ipsa epistola, De Mario probe. VERVNTAMEN] subaudi, scribito ad me de Bruto, ubi sit, quid cogitet. et est usitata figura. 205. 229.

EPISTOLA IX. 227.

MVLTIIVGES] literas multiiuges ualet, plures epistolas. CLVVIANA] ea, quæ mihi Cluuius testamento legauit. Et infert, Delectant, quia tunc erat Puteolis, præsensq; uidebat quæ sibi Cluuius Puteolanus reliquerat. 222. CHRYSIPPVM] architectum. 216. INQVILINI] iocose. nam inquilinus ipse erat, nouusq; habitator, cum paulo ante ex hereditate Cluuiana eas tabernas accepisset. DAMNVM quæstuosum] infra dicit, Ruina rem fecit fructuosiorem. 228.

227.

QVASI designati consules.] Hirtius & Pansa: (ut infra 228. 239.) quos Cæsar in annum sequentem

quentem designauerat, ut scribit Dio, & alii. Quæ si designati: qui ita consules futuri putantur, quasi à republica, non à tyranno, designati sint. FACTA defendimus?] quia s. c. factum fuerat, ut, quæ Cæsar egisset, rata manerent, ipso maxime suadente Cicerone. quod & Dio libro XLIIII. & ipse in epistola ad Cassium his uerbis: Vlta resp. suas iniurias est per nos interitu tyranni; nihil amplius: ornamenta uero sua quæ recuperauit? an, quòd ei mortuo paret, quem uiuum ferre non poterat? cuius æra refigere debebamus, eius etiam chirographa defendimus? at enim ita decreuimus. fecimus id quidem temporibus cedentes, quæ ualent in rep. plurimum: sed immoderate quidam, & ingrate nostra facilitate abutuntur. A VETERE] C. Antistio Vetere, partium Cæsarianarum. PRIDIE cal. Ian.] ante Cæsaris interitum. CAECILIVS] Q. Cæcilium Bassum, qui Pompeium Magnum secutus fuerat, excitasse bellum in Syria, & à C. Antistio Vetere Apameæ circumsessum, tamen, Parthis auxiliantibus, maximeq; Alchandonio Arabe, obsidione esse liberatum, scribit Dio lib. XLVII. BELLVM illud] nam Cæcilius Parthorum subsidiis fultus id aget, ut eas regiones occupet. DOLABELLA] cui Syria prouincia, & Parthicum bellum est decretum. Appianus libro III. NICIAS] qui cum Dolabella proficiscetur. erant enim arcta familiaritate deuincti. 214: 249: in fam. 131. MELIORA de Gallia] contra opinionem Matii: qui affirmauerat, minus diebus xx. tumultum Gallicum. 224. REBVS NOTA de Cæsare] audita Cæsaris nece. CALVE-

NA] Matius: qui dixerat, omnia periisse. 222:

EPISTOLA X. 227:

ITANE uero &c.] hæc cum indignatione sunt scripta. Ideó ne, inquit, Brutus Cæsarem occidit, ut deinde Lanuuii esset? ut in urbe tuto esse non posset? ut Trebonius quasi fugiens in prouinciam occulte proficisceretur? PROVINCIAM?] Asiam. CLAMARE]me. VOCARI?] uocandum senatum esse in Capitolium à Bruto & Cassio prætoribus illo ipso die, quo à Cæsaris nece in Capitolium se receperunt. quod si fecissent; tum quidem, lætantibus omnibus bonis, fractis & perterrefactis perditis hominibus, facile fuit ea decernere pro statu reipublicæ, quæ nunc minime licet, audentibus latronibus quod ausi tum non essent. VOCARI] uocandum esse, uocari debere. & est figura, quæ properationem significat: ut hoc loco: nã dixit, Illo ipsó primo Capitolino die. Brutus autem & Cassius magnam occasionem amiserunt, cum primo Capitolino die senatũ in Capitolium non uocarunt. itaque & infra 232. reprehendit Cicero sessionem illam, id est moram Capitolinam. Et 245. Dicebam, senatum uocari oportuisse, populum ardentẽ studio uehementius incitari, totã suscipere remp.

228.

LIBERALIA] quo die factum est s. c. de præmiis ueteranorum, (232.) multaq; alia in æde Telluris decreta. Philippica 1. 153. 158: IAM pridem] et hic moram illam Capitolinam carpit. CAVSAM] libertatis, & reip. FVNERE elatus] perspicuum est, Cæsarem intelligi. etiam 232. Recor

dare

dare, inquit, tua. non ne meministi clamare te, omnia periisse, si ille funere elatus esset? sapienter id quidem: itaque, ex eo quæ manarint, uides. Scribit Suetonius, animum fuisse coniuratis occisi corpus in Tyberim trahere, bona publicare, acta rescindere; sed metu Antonii consulis, & magistri equitum Lepidi destitisse. et Plutarchus Bruti cōsilium reprehendit, qui Antonio, roganti ut Cæsar funere efferretur, concesserit, Cassio contra dicente. nam Antonius cum eum miserabiliter laudaret, explicata ueste cruenta, & ictibus perforata, ita populum commouit, ut cum facibus ad tecta coniuratorum accurrerit. unde illud in II. Philippica: Tu funeri tyranni sceleratissime præfuisti: tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio: tu, tu illas faces incendisti, & eas, quibus semiustulatus ille est, & eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagrauit. NOSTRA] bonorum uirorum. nam re uera tantummodo ad coniuratorum domus cum facibus plebs cucurrit. QVAE deinde?] quæ deinde sunt consecuta? eiusmodi, ut audeant dicere: Cæsar hoc cogitauit; nemo igitur contra. tale illud in epistola ad Cassium: Interfecto rege, regios omnes nutus tuemur. AVDEANT] homines perditi, & libertatis inimici.

228.

γλῶ πρὸ τῆς cogito] non Græciam, sed longinquam & uagam peregrinationem animo spectat; ut de loco semper in locum proximum transeat, sicuti illa apud Aeschylum Io; quæ percita œstro, huc illuc uaga ferebatur. satis enim mihi certum est, ad illud Aeschyli Ciceronem respexisse:

οἰςρόπληξ δ᾽ ἐγὼ
μάςιγι θείᾳ γῆν πρὸ γῆς ἐλαύνομαι.
est enim ei, presertim in his epistolis ad Atticum, familiare s. in primis atque usitatum, duo tria ue uerba, ex aliquo uetere poeta suam ad sententiam transferre; qui, ne non intelligeret Atticus, homo admodum in Græca lingua exercitatus, apprimeq; sciens, minime uereretur. Atque hunc ipsum, quem recitaui, locum Aeschyli uidetur imitatus Alciphro in ea epistola, quam Leontii meretriculæ nomine ad Lamiam scripsit. φεύξομαι, inquit, γῆν πρὸ γῆς. ὑπηνέμιος nausea] quæ, quasi sub uento exposita, haud diuturna solet esse. 227. THEBASSOS, Scæuas, Frangones,] nomina ueteranorum, qui ex Cæsaris largitione Pompeianorum bona posside bant. et dixit Redeo, non quia Thebassi, aut Scæuæ, aut Frangonis supra mentionem fecerit: sed Redeo, ad eos, quibus tranquilla resp. non placet. ILLA] agros à Cæsare donatos. cupiunt igitur omnia misceri. ISTI] maxime designat Antonium, qui erat consul. DE Curtilio &c.] cum scripsi, indignum esse, quòd Sestilii fundum Curtilius Verbero possideret; significaui etiam de fundo Censorini, de Messallæ, de Planci, de Postumii; quorum fundos Cæsariani à Cæsare donatos possiderent. QVOD nunquam accidisset] ut, interfecto tyranno, melius fuerit perire, quàm superesse. IN Cumano] eodem die Balbus in Cumanum ad me uenit. dicebat, Octauium hereditatem Cæsaris aditurum. ἐηξόθεμιν] subintelli- ge, futuram constat. ἐηξόθειμιν autem, magnam concertationem. et sane inter Octauium & Antonium

tonium graues discordiæ propter Cæsaris hereditatem consecutæ; cum Antonius omnem pecuniam auertisset. B V T H R O T I A. mihi tua res] Buthrotii cum pecuniam imperatam non soluerent, Cæsar eorum agrum proscripsit. Atticus, qui ciuitatem conseruatam cuperet, pecuniam numerauit de suo; & à Cæsare decretum abstulit, quo Buthrotii liberabantur. illud decretum Atticus interfecto Cæsare cum à consulibus confirmari uellet, quibus & senatusconsultum, & lex cognitionem dabat earum rerum, quas Cæsar statuisset, decreuisset, egisset; Ciceronis in ea re tum gratia, tum auctoritate utebatur. 232. 265. 266. I A M N E ad centena Cluuianum] subaudi, perducatur. nam in epistola, quæ sequitur proxima: De Cluuiano, res ad centena perducitur. & ut dicam quod sentio, libentius ita legerem; Quod quæris, iam ne ad centena Cluuianum; aduentare uidetur: sed primo anno L X X X detersimus: ut sensus hic sit: Quod scire uis, num ego hic Cluuiana bona ita constituerim, ut ex iis posthac centena H-S quotannis capere possim: breui futurum spero, ut ita sit: & hoc ipso anno, quo Cluuianam hereditatem adiui, L X X X H-S cepi. C E N T E N A] centum H-S in singulos annos: ut in libello paradoxorum: Capit ille ex suis prædiis sexcenta H-S, ego centena ex meis. C L V V I A N V M] Cluuiana res, quam ex hereditate Cluuii acceperat. 220. A D V E N T A R E] ad centena, ad fructum centenorum sestertiorum. D E T E R S I M V S] cepimus: sed uenustius, detersimus, quàm, cepimus. I L L E autem] Quinctus filius.

EPI-

EPISTOLA XII. 228.

[Q V AE proximae.] quae mihi proximis literis significasti. V E L I M meherculè.] Atticus scripserat, Brutum Asturae futurum. I S T O R V M] Caesarianorum: qui non contenti, quod in eam sententiam factum est, ut quae Caesar egit, statuit, decreuit, fixa sint, maiorem ad licentiam progrediuntur. D E T A N T O uiro.] de clarissimo ciue] uerba sunt ex Antonii concione, quibus Caesarem appellauerat. 249. A D E R I S V M.] significat, se à philosophia confirmatum humana contemnere, ut ea, quae accidunt, etsi non ferenda, iam tamen pene rideat. N O S T R I Illi] qui tyrannum occiderunt. D E C I C E R O N E] filio, qui Athenis dabat operam philosophiae. V E L I M sint prospera] optat eam remp. filio, in qua uirtutis percipere fructus possit. M E I P S V M diligentia uincis] hoc dicit, quia literis identidem Atticus quaerebat, num ita rem Cluuianam constituisset, ut uectigal inde possit capere centum sestertiorum in singulos annos. 228. R V I N A] duae tabernae corruerant è Cluuiana re. R E M non fecit deteriorem] non imminuit uectigal, quod antea capiebam; potius auxit: eas enim ita rursus aedifico, ut hoc damnum quaestuosum sit. 227. H I C] Puteolis. nam de bonis Cluuianis mentionem fecit: & in epistola sequenti dicit se scripsisse apud Vestorium Puteolanum: utramque autem eodem in loco scriptam esse, patet ex Octauii mentione. P H I L I P P I] uitrici. M I H I totus deditus] Octauius enim Antonio inimicus, quia ex Caesaris hereditate gran

dem

dem pecuniam auerterat; suadentibus maxime uitrico Philippo, & Marcello sororis uiro, ad Ciceronem se contulit, seq; ei & suam causam commendauit, id spectans, ut propter eius gratiam & auctoritatem à senatu contra Antonium iuuaretur. historici omnes.

EPISTOLA XII. 229.

PRAETER laetitiam] interitus tyranni praeter laetitiam nihil attulit; siquidem libertatem non recuperauimus. ODII, poenam, ac doloris] punire odium, ac dolorem, est, odio ac dolori satisfacere. Nostrum igitur dolorem & indignationem, nostrumq; in Caesarem odium puniuimus nos quidem illius interitu, sed remp. tamen in libertatem minime uindicauimus. pro Milone: Fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui. et de orat. lib. I. Iracundia est cupiditas puniendi doloris. ὢ πράξεως &c.] ò pulchrum facinus, sed imperfectum. Ideo autem imperfectum, quia suum ius resp. non recuperauerat. mortem enim Caesaris significat, cum dicit, ὢ πράξεως καλῆς. CLIENTELAM] Siculi ciceronis erant in clientela, eorumq; causa C. Verrem accusauerat, cum quaestor apud eos fuisset praetore Sex. Peduceo. LATINITAS] ius ciuium Romanorum, nam Latini ciues Romani: itaque & suffragia ferebant, & magistratus gerebant. Si igitur Siculis Caesar ius Latii concessisset, res fuisset non ferenda, ueruntamen ferri potuisset. ut autem Antonius legem figat, quasi à Caesare latam, qui nullam hac de re mentionem unquam fecit;

cit; hoc uero neutiquam ferri potest. ACCEPTA] à Siculis. FIXIT legem] de Siculis ciuitate donanda: cuius rei neque mentionem ullam Cæsar fecerat: &, si fecisset, figere tamen neque de ea re, neque de alia legem ullam licebat: cum s. c. esset factum, ne qua tabula post idus Martias ullius decreti Cæsaris, aut beneficii figeretur. Philippica I. & II. FIXIT] quia incisæ in æreis tabulis leges affigebantur parietibus, ut inquit Seruius ad illud Virgilianum: Fixit leges pretio, atque refixit. quo etiam loco Virgilium credit ad M. Antonium respexisse. Et Philippica I. De exilio reducti sunt à mortuo: ciuitas data non solum singulis, sed etiam nationibus, & prouinciis uniuersis. Item V. Falsas leges, C. Cæsaris nomine, in æs incidendas, & in Capitolio figendas curauit. A DICTATORE comitiis latam] impudens Antonii mendacium: nam Cæsar non modo legem comitiis non tulerat de ciuitate Siculis danda, sed nec mentionem eius rei ullam fecerat: quoniam autem Cæsaris acta senatus rata esse uoluerat; Antonius, ut ostenderet legem esse Cæsaris, non suam, incidit in tabula, eam legem à dictatore comitiis latam. NON similis?] ostendit, & Siculos esse bonos uiros, & Deiotarum omni regno dignum: sibi tamen non placere, ut hic regnum à Fuluia, illi ciuitatem ab Antonio pecunia emerent. de Armenia per Antonium Deiotaro restituta, quasi ex Cæsaris decreto, Philippica II. 178. PER Fuluiam] Fuluiam, antea P. Clodii coniugem, quem Milo interfecit, M. Antonius uxorem duxit Antonia repudiata, C. Antonii filia. Et Antonio cum Fuluia ante nuptias

consuetudinem

consuetudinem fuisse, indicat illud in Philippica II. Vxorem tuam, & sororem eiecisti, alia conditione quaesita, & ante perspecta. PER Fuluiam] ad hoc spectauit in V. Philippica; cum dixit: Mulier sibi felicior, quàm uiro, auctionem prouinciarum, regnorumq; faciebat. ILLVC refero.] haec ideo dico, ut ostendam; cum haec de Siculis & Deiotaro fiant, quae sunt iniquissima; rem fore non ferendam, si nos tam testatam rem, tamq; iustam Buthrotiam non teneamus. Quaenam autem res esset Buthrotia, supra diximus; ad illud; Buthrotia mihi tua res est, ut debet, eritq; curae 228. TAM claram, tamq; testatam] nam eam Caesar decreto con cesserat, non ut de Siculis, aut de Deiotaro, de quibus non modo decretum, sed nec mentionem ullam fecerat. ALIQVA ex parte?] quasi dicat, omnia tentabimus ut teneamus. aut, aliqua saltem ex parte, si non omnino, non tenebimus? QVO ista plura] quo plura ista sunt, quae ab Antonio tam improbe fiunt; eo magis obtinere debebimus Buthrotiam rem, quae & iusta est, & iam ab ipso Caesare concessa. PHILIPPVS] uitricus Octauii. POSSE bonum ciuem] esse. NOSTRIS] liberatoribus reip. Cassio, Bruto, & aliis. NEGAT haec ferri posse] quae fiunt ab Antonio, ut de Siculis, de Deiotaro. QVID censes &c.] si absens irascitur Antonio. multo grauius, cum Romae erit. uidebit enim ea, quae nunc, cum audit, ferre non potest. NOS (nisi me fallit) iacebimus] dicit, quod supra 226. Illi quoquo modo beati, ciuitas misera. et 228: Illis magna consolatio conscientia maximi & clarissimi facti: no-

bis quæ? qui, interfecto rege, liberi non sumus. Et 232. Idus Martiæ nostris amicis, diuinis uiris, aditum ad cœlum dederunt, libertatem populo Rom. non dederunt. NEC PELOPIDARVM.] locus ex Accii tragœdia, quæ inscribitur Atreus. eum locum recitauit integrum 245. & item in epistola ad Curium: Euolare cupio, & aliquò peruenire, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam. Et ad eundem, non integro uersu: Quod tu pedibus es consecutus, ut ibi esses, ubi nec Pelopidarum; nosti cetera: nos idem propemodum consequimur alia ratione. Huc etiam spectauit Philippica XIII. cum dixit: Moueri sedibus, huic urbi melius est, atque in alias, si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat; quàm illos, Cæsaris uirtute eiectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia uidere. Et Pelopidæ μεταφορικῶς uocantur homines, qui res turpes honestis anteponunt: qualis erat M. Antonius. INQVIT] Accius. VEL HOS designatos] ne Hirtium quidem & Pansam, consules designatos, amo: quanquam ipsi me amare uideantur. 227: 228. ETIAM ME declamare coegerunt] ideo 238: suum discipulum appellat Hirtium. APVD aquas] Baianas: quò se non solum ualetudinis, sed etiam uoluptatis causa permulti conferebant. Baianus enim sinus amœnitate præcellet. unde illud Horatianum: Nullus in orbe locus Baiis prælucet amœnis. ERAT quondam quasi necesse] quia, cum Cæsar uiueret, satisfacerem necesse erat & Hirtio, & Pansæ, & ceteris, qui apud illum gratia multum poterant.

terant. nunc meæ facilitatis est, quòd iis rogantibus concedo ut declamem. Qvoqvomodo se res habet] quoquo in statu resp. est, non tamen seruimus, ut antea: itaque declamem, nec ne, positum in me est: sed declamo tamen propter meam nimiam facilitatem. In arithmeticis] in scientia numerandi. & hoc significat, deditum pecuniæ magis, quàm literis, Vestorium. Septimo] principium epistolæ. Ambvlatione ἀλιτικῇ] locis humilioribus.

229.

ἀλλ' οὐ δαιτὸς &c.] Vlysses apud Homerum legatus ab Agamemnone ad Achillem, ut iratum illi placaret propter abreptam Briseida; acceptus abe Achille magno & splendido epularum apparatu, pronunciat hos uersus ιλ. λ: quos Cicero aptissime usurpat; ut significet, non se nunc de tumulis, aut de ambulatione ἀλιτικῇ cogitare, sed de reip. salute solicitum esse. Adventv] in Galliam citeriorem. Svas legiones] tres, unam tironum, ueteranas duas. Appianus lib. III. Sextvs] permanebit. Qvid nobis faciendum] non se tantum intelligit, sed etiam Atticum, ut patet 238. Neqve huc, neque illuc] licuit mihi Cæsaris & Pompeii bello neutram partem sequi. Brvti] Decimi, qui tres legiones habebat. nam de Marco non est ut accipi possit, cui nullæ erant copiæ, circa Lanuuium aut Actium priuato comitatu uersanti. τέκνον ἐμὸν &c.] uerba sunt Iouis ad Venerem ἰλιάδος ε', sed, quod Homerus de rebus amatoriis dixit, γάμοιο; Cicero,

ut inseruiret senili personæ, dixit λόγοισ, senum enim opera sunt sermones.

230.

PROFICISCOR] non affirmat, sed deliberat. si proficiscor, ait; ut constitueram, legatus in Græciam; cædis impendentis periculum non nihil uitare uideor, sed casurus &c. CAEDIS impendentis] idem. 149. LEGATVS] legatione libera. IN discrimine] si maneo, uideo me in discrimine manere. ILLVC] in Græciam, nam Cicero filius Athenis philosophiæ studium colebat, Cratippo magistro. 233. & libro 1. de officiis. LEGARI ab Cæsare] nam etiam uiuo Cæsare liberam legationem ab eo petere cogitauerat, hanc unam ob causam, ut in Græciam filii causa proficisceretur. QVINCTO] fratri. IMPENSO pretio] non soluto. QVÒ introducatur] ut Aquilliæ, de cuius nuptiis patrem suum cogitare Quinctus filius Attico dixerat, ea uilla dotis cautio sit. DEBITIONE dotis] satis habet negocii reddenda tibi dote. facto enim diuortio cum Pomponia, Attici sorore, dotem reddere Q. Cicero cogebatur. Q. EGNATIO] qui pecuniam fortasse ad solutionem dotis obtulerat. SEX. Clodii:] qui exulabat, condemnatus quòd eo duce populus in curiam P. Clodii corpus intulisset, cremassetq; subselliis, & mensis, & codicibus librariorum: quo igne & ipsa curia, & curiæ iuncta Porcia basilica flagrauerat. Pedianus in argumento Milonianæ, & in extremo eiusdem orationis commentario. FALSIS] nam in commentariis Cæsaris delebat, & reponebat Antonius, arbitratu suo; cum in eo

Q. Faberii manu, scribæ Cæsaris, uteretur. Appianus libro III.

EPISTOLA XIII. 230.

Debere tueri commentarium Cæsaris.] quia senatus decreuerat, ut, quæ Cæsar egisset, decreuisset, statuisset, rata manerent. sed Antonius, cum haberet penes se Cæsaris commentarios, abutens facilitate senatus addebat, tollebat, mutabat ad arbitrium, & libidinem suam. P. Clodium] Antonii priuignum, P. Clodii filium, quocum inimicitias Cicero grauissimas gesserat: priuignum autem, quia Fuluiam eius matrem Antonius duxerat uxorem. Hanc familiam] Claudiam. Contumaciae] priuati odii.

EPISTOLA XIIII. 231.

Nec hic præsidiis nosmet ipsos esse spoliandos.] nam si insectaremur amicos inimicorum nostrorum, spoliaremus ipsi nos omni amicorum præsidio. nemo enim amicis abundaret, si acerbiores uellemus esse non modo aduersus inimicos, sed etiam aduersus eos, qui nostris essent inimicis amicitia coniuncti. Tuas partes] qui uitricus illi es. Puero quoque hoc à me dabis] puero dices, mihi placere Sex. Clodii restitutionem, quod omnem ueterum inimicitiarum memoriam ex animo deleuerim. Quàm domus] propter Fuluiam Antonii coniugem, quæ P. Clodii prius uxor fuerat.

EPISTOLA XV. 231.

ITERA dum] uide in II. Academica. & in II. Tusculana. CORONATVS Quinctus noster Parilibus?] puto Parilia illa significari, quæ dedisse Octauium suo sumptu, ut populum muneribus caperet, scribit Dio lib. XLV. Coronatus: coronati enim cum tibiis & cymbalis Parilia celebrabant: Athenæus VIII. Νυμφοστεφῶν. QVINCTVS noster] Quinctus filius, qui Parilia coronatus celebrauerat, ut amorem suum erga Cæsarem etiam mortuum ostenderet: ut est 234: De coronatis, cum sororis tuæ filius à patre accusatus esset; rescripsit, se coronam habuisse honoris Cæsaris causa, posuisse luctus gratia: postremo se libenter uituperationem subire, quòd amaret etiam mortuum Cæsarem. DE HAERESI Vestoriana,] quia, cum ego ad te scripsissem Vestorium à dialecticis remotum, in arithmeticis satis exercitatum; ipse eos, qui pecuniæ studiosiores essent, quàm doctrinæ, hæresim Vestorianam appellasti. PHERIONVM] hoc uidetur cognomen familiæ Puteolanæ: quorum consuetudinem, de qua scripserat Atticus, ualde se risisse Cicero significat.

232.

DE CLODIO:] de Sex. Clodio: quem Antonius dicit se restituere ex commentariis Cæsaris: cum Cæsar non modo hoc non facturus, sed ne passurus quidem fuerit. SEQVETVR] restituetur & Rufio Vestorianus, & Victor; quem Cæsar nunquam in commentariis scripsit se uelle restitui: item

item ceteri, quos Antonius uoluerit: denique quis non restituetur? NON VENIRE?] uenimus enim coacti ab Antonio consule. DEFENDENDI fuerunt?] hoc & in Philippica 1. & hic 228. SESSIONEM.] moram, & ignauiam. nam, sedere, quandoque ualet nihil agere, tempus otiose terere: ut 202. Quid enim sedere totos dies in uilla ista? Et apud Terentium, ut opinor; Virginem tam grandem sedere domi? Reprehendit Brutum, & Cassium, qui illo ipso primo Capitolino die senatum in Capitolium non uocarint, sed ociosi tempus consumpserint. 228. BRVTORVM?] Marci, & Decimi. uel Brutos posuit pro omnibus, qui patriam tyranno liberauerant. ALIORVM BRVTORVM] optimates intelligit. Et in uoce Brutorum amphibologiam quæsiuit. nam & hominum, & bestiarum inest significatio; cum tamen ad bestias potius Cicero respexerit. LAETARI] interitu tyranni. GRATVLARI] tyrannoctonis. NVLLIS, permanere] cum à bona mente, quam lætitia & gratulatione ostenderant, postea desciuerint. ISTOS] Brutum, Cassium, alios, qui Cæsarem regnantem occiderunt. EX EO quæ manarint,] corpora tyrannorum abiici insepulta, leges iubebant. (Appianus libro III.) itaque non fuit concedendum, ut Cæsar funere efferretur: concessum tamen est. ille fuit quasi fons omnium malorum: nam Antonius, cum Cæsarem in funere laudaret, permiscuit quædam ad misericordiam commouendam, ut populus ad coniuratorum domos cum facibus accurrerit; qui perculsi metu, ex urbe

 aufuge-

aufugerunt. inde perturbatio reip. & immoderata Antonii licentia. 228. Vtrisque: Galliis, cisalpinæ, & transalpinæ. Et sane calendis Iuniis Antonius numerum annorum prouinciis prorogauit: ut in II. Philippica. DIES] legitimum tempus. AD OPIS] subintellige, ædem: usitata figura. Antonius Cæsaris pecunias, in Opis templo positas, ad se transtulit. unde illud in II. Philippica: Vbi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? quoniam modo sestertium quadringenties, quod idibus Martiis debuisti, ante cal. Aprilis debere desiisti? Et in V. Illa dißipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est, per quam septies millies falsis perscriptionibus, donationibusq; auertit: ut portenti simile uideatur, tantam pecuniam populi R. tam breui tempore perire potuisse. Et in I. Pecunia utinam ad ædem Opis maneret, cruenta quidem illa, sed his temporibus, cum iis, quorum est, non redditur, necessaria. quanquam ea quoque sit effusa, si ita in actis eius fuit. Antonius enim, cum diceret in actis Cæsaris esse, ut ea pecunia distribueretur; distribuit ex libidine sua quibus uoluit, & quantum uoluit; Dolabellamq;, ære alieno oppressum, data ei grandi pecunia, in suas partes traduxit; quasi in actis Cæsaris ita scriptum esset: itemq; e seditiosis & egentibus quos uoluit. EGREGIIS VIRIS] interfectoribus Cæsaris.

232.

EORVM scelera,] libertatis inimicos, maximeq; Cæsarem significat. OBSIDEMVR?] quasi dicat: facerem cum periculo: nam liberi nondu sumus:

etiam nunc dominos habemus. intelligit autem Antonium. et, Obsidemur, μεταφορικῶς. nam qui obsidentur, liberi non sunt: liberati autem, qui ex obsidione exempti. itaque in epistola ad D. Brutum, Cum te, inquit, incluso spem maximam omnes habuissent in tua uirtute, florente Antonio: quis erat, qui quidquam timeret, profligato illo, te liberato? NEC me raudusculum mouet] laudare cogar eos, qui te obsignatorem adhibuerunt: non propter raudusculum, id est propter pecuniam, (æs enim ueteres raudum dicebant) quam mihi debent; quòd uerear, ne, si illos non laudauero, abalienati pecuniam non soluant: sed ideò laudabo, quòd eos beneuolentia prosequor: beneuolos autem homines, qualescunque sunt, graue est insequi contumelia. Nec dubito, quin Dolabellam significet, amicum suum, eundemq; debitorem. nam infra, 236: Tibi assentior, maiorem πρᾶξιν Dolabellæ fore, si mihi, quod debuit, dissoluerit. et 237. L. Antonii horribilis concio, Dolabellæ præclara. iam uel sibi habeat nummos, modo numeret idibus. Adhibuerat autem obsignatorem Atticum, opinor, in testamento faciendo. 225. QVALESCVNQVE sunt] hoc dicit, quia Dolabellæ mores non admodum probati, ut qui contra reip. partes à Cæsare steterat. DE BVTHROTIIS] uide 228. de Buthrotia re. VICINIS tuis] quòd Atticus prædia prope Massiliam haberet. SVA reddis] quæ illis Cæsar ademerat, quia sibi portas clausissent belli ciuilis initio. Antonius in epistolá, quæ legitur Philippica XIII. cum multa obiecit Hirtio, & Cæsari, tum infert: Massiliensibus iure belli

adempta

adempta reddituros uos pollicemini. REDDIS] redditum iri putas à rep.

EPISTOLA XVI. 232:

MELIORA,] de rep. MAGNAM αἰαδιάφησιν] magna administrauit, magna gesſit Dolabella. administratio autem hæc fuit: DE ſaxo] ſubaudi, præcipitare eos, qui Cæſari columnam erexerant; & impunita quadam licentia graſſantes, bonis ciuibus pericula intendebant. IN CRVCEM] tolle te, nam ex illa ſeditioſorum manu, qui liberi homines fuerunt, eos Dolabella de ſaxo Capitolino deiecit: ſeruos in crucem egit. COLVMNAM tollere] quam prope uiginti pedum lapidis Numidici, ut Suetonius tradit, de plebe homines perditi in foro ſtatuerant, inſcriptam, Cæſari parenti patriæ. LOCVM illum] ubi plebs buſtum & monumentum Cæſari fecerat. Hæc ex hiſtoria colliguntur: ſed ipſe aperte in I. Philippica, his uerbis. Cum ſerperet in urbe infinitum malum, idq; manaret in dies latius; iidemq; buſtum in foro facerent, qui illam inſepultam ſepulturam effecerant; & quotidie magis, magisq; perditi homines, cum ſui ſimilibus ſeruis, tectis ac templis urbis minitarentur: talis animāduerſio fuit Dolabellæ cum in audaces, ſceleratosq; ſeruos, tum in impuros & nefarios liberos, talisq; euerſio illius execeratæ columnæ, ut mirum mihi uideatur, tam ualde reliquum tempus ab illo uno die diſſenſiſſe. Et in eadem. Quem potes recordari Dolabella in uita tibi illuxiſſe diem lætiorem, quàm cum, expiato foro, diſſipato concurſu impiorum, principibus ſceleris pœna affectis, te domum recepiſti?

recepisti? Et in 11. Qui dies ille, ò Antoni, collegæ tui, cum illud, quod tu uenerari solebas, bustum in foro euertit? SIMVLATIONEM desiderii] dictio, Desiderii, refertur ad tyrannidem & potentiam supra leges: hoc sensu: Videbatur antea desiderare tyrannidem Dolabella, qui re uera minime desideraret. nunc, cum tanto malo laborantem remp. sanauerit, prorsus, quæ fuit in eo simulatio desiderii, eam sustulit. Ostendit enim, simulationem desiderii in Dolabella fuisse, desiderium non fuisse. ACTA nefaria] Cæsaris. NON possunt omnia simul] explicari eodem tempore omnia nō possunt. gradatim ad suũ ius, suáq; dignitatẽ resp. perueniet.

233.

SI MIHI cum illo nihil fuisset,] si nulla mihi cum eo consuetudo aut amicitia fuisset. Locutio Ciceroni usitata. Mihi ante ædilitatem nihil erat cum Cornificio, inquit 190. Et in epistola ad C. Marcellum: Si mihi tecum minus esset, quàm est cum tuis omnibus, allegarem ad te illos, à quibus intelligis me præcipue diligi.

EPISTOLA XVII. 233.

CLVVIANIS] in agro Puteolano: ex hereditate C. Cluuii Puteolani. EPICOPVM] remigabilem, ut ita dicam: id est, qui iam in eo erat, ut remis impelleretur. TRADIDISSEM] ut & uilla, & uillicis procuratoribus uteretur, tanquam suis. TYROTARICHVM] patinam tyrotarichi, qua me Papirius Pætus accipere solitus est. In epistola ad Pætum: Quem tu mihi Pompilium, quem denarium narras? quàm tyrotarichi

totarichi patinam? facilitate mea ista ferebantur antea: nunc mutata res est. Est autem tyrotarichus, caseus sale conditus. IN Pompeianum] rediturus. ibi enim eum fuisse V. cal. Maii, patet ex insequenti epistola. hæc autem scripta est V. nonas Maii. REGNA] regna appellat, Puteolana & Cumana prædia; quòd iis mirifice delectaretur, ut quasi in regno uideretur esse. ἀριστίαν.] intelligit quod scripsit in epistola proxima superiore, de columna euersa, & sceleratis hominibus supplicio affectis. QVID de re, quid de uiro] de re, quam gessit: de uiro, ipso Dolabella. PROPOSITA cruce, uel saxo?] alludit ad factum Dolabellæ, qui liberos homines, remp. perturbantes, de saxo præcipites deiecerat, seruos cruci affixerat. Nemo igitur, inquit, tam erit inimicus ocii, qui Brutum audeat uiolare, proposita cruce, uel saxo. INFIMORVM?] hoc dicit, quia seueritas animaduersionis non solet esse popularis: sed illam tamen Dolabellæ seuerissimam animaduersionem infimus quisque uehementer probauerat. 235. EXPEDIAS] ita expedias uelim mea negocia, tu hic me nulla res possit morari. EPISTOLA Leonidæ,] in qua Ciceronem filium ita laudauerat, ut diceret: Quo modo nunc est, uidetur de eo bene sperandum. ILLE]] Cicero filius. QVO modo nunc est] uerba sunt ex Leonidæ epistola de Cicerone filio. et 248. Leonides, inquit, retinet suum illud, Adhuc. Apparet autem, hominem fuisse magna auctoritate, & existimatione: cum Cicero filius ad Tironem ita scribat: Multum etiam mecum est Epicrates princeps Atheniensium, & Leonides, & horum ceter

similes

similes. κατὰ μίτον] diligentissime omnia de filio, quasi, per filum. Pherecrates apud Varinum: κατὰ μίτον τὰ πράγματα ἐκλογίζομαι. AD XENONEM scripsisti] ut Athenis Ciceroni filio suppeditaret. 253. 255. DE MONTANI negocio] quid significet, ipse declarat 204. NE PRO se &c.] puto fore, ut ipse soluat quod Planco debet; non ut Montanus præs pro illo dependat. NON belle ualuisse] ægrotasse.

EPISTOLA XVIII. 233.

IN CVMANO] in uilla mea Cumana ad Lucrinum. 233. IN FORTVNA] itaque nunc ipsi nobis consulere non possumus. HIS de rebus] subaudi, consilium capiemus. PROFICIAM] erat enim consul Antonius: ideoq; cum eo agendum erat, ut decretum, à Cæsare factum de Buthrotiorum agro liberato, confirmaret. MAGNO reip. malo] hac de re in II. Philippica: O præclaram illam percursationem tuam mense Aprili, atque Maio, tum, cum etiam Capuam deducere conatus es. et quæ sequuntur. L. CAESARI] Antonii auunculo. AD CAL. Iun.] quo die coacto senatu agetur de rep. 232. TRACTANDA, & perficienda] remedium afflictæ reip. non modo quærendum est, sed etiam inueniendum.

234.

μελήσει] ipse uiderit, ipse cogitet. NON modo acta] senatus enim consulto sancitum erat, ut acta Cæsaris rata manerent. REM] Montani negocium. de quo 204. 233.

EPI-

EPISTOLA XIX. 234:

IN HAEC loca] ad salubres Baiarum aquas. 229: SORORIS filium] M. Antonium, alterum consulem. DE FACTO, ac de re gesta] de columna euersa, seditiosis supplicio affectis. 232: CERNERE] adire. 178. 222. IDIBUS Martiis] quo die Brutus Cæsarem occidit. AD causam] ad rem ipsam, quam gesseras: Fecit enim sapienter Dolabella: qui, cum uereretur ne plebis animos incenderet, si & ad mentionem summæ animaduersionis, quæ non solet esse popularis, repente uenisset, & in ea commemoranda diutius perstitisset; gradatione quadam usus est, & pedetentim tum accessus ad causam fecit, tum recessus. URBEM periculo, ciuitatem metu] tecta ab igne, ciues à cæde. pro Sylla. In qua ciuitate res tantas gesserim, memini; &, in qua urbe, intelligo.

EPISTOLA XX. 235:

ABALIENAVIT] quia mihi non soluit quod debet. Debebat autem ex dote Tulliolæ, cum qua diuortium fecerat. in epist. fam. 50. 92. PUDENTEM] εἰρωνικῶς. FABERII manu] iocatur. Quinctus enim Faberius, Cæsaris scriba, ad arbitrium Antonii, ut scribit Appianus, mutabat, aut addebat in Cæsaris libellis. ita magnam pecuniæ partem, à Cæsare relictæ, interuertit, ad seq; transtulit Antonius: eaq; pecunia cum alios, tum collegam suum Dolabellam, magno ære alieno oppressum, ad suas partes traduxit. itaque non Antonio solum, sed & Dolabellæ beneficium attulit Faberii manus.

Philippica

Philippica VIII. ET OPEM ab eo petierit] alludit ad ingentem illam uim pecuniæ, quam à Cæsare de Pompeianorum bonis redactam, & ad ædem Opis custodiæ causa positam, Antonius diripuit; posteaq; se distribuisse dixit è Cæsaris libellis, usus in eo Faberii manu. Philippica II. Maximo te, inquit, ære alieno ad ædem Opis liberasti: per easdemq; tabulas innumerabilem pecuniam dissipauisti. Ea igitur pecunia emptus ab Antonio Dolabella, graui se alieno ære liberauit. 263: Dolabella, inquit, cum remp. me auctore defendere cœpisset, non modo eam deseruit emptus pecunia, sed etiam, quantum in ipso fuit, euertit. Et oratione prima in Antonium: Per deos immortales: te enim intuens Dolabella, qui mihi carissimus es, non possum de utriusque uestrum errore reticere. credo enim, uos homines nobiles, magna quædam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, sed charitatem ciuium, & gloriam concupisse. Et Paterculus historiæ suæ libro II. Septies millies HS depositum à C. Cæsare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio, corruptis eiusdem commentariis: atque omnia pretio temperata, uendente remp. consule. VIII. idus literas dederam] quas paulo post aculeatas appellat; quòd in iis Dolabellã quasi aculeis pungeret, & excitaret ad solutionem pecuniæ. ALBIANVM] negocium. 237. 209. SVPPEDITATVS es] suppeditasti. utrunque enim eadem significatione usurpatur. Dederat Atticus pecuniam Ciceroni, tantundemq; se scripserat exacturum à Peteleio, qui Ciceroni debebat. AD ISTA expedienda] ad mea nomina exigenda.

FA-

FACTVM &c.] uidebar mihi Erotem reliquisse aptissimum ad ista expedienda. Factum: quasi à natura: ut in I. de officiis, Facti ad ludum: pro Milone, Ad eam legem non docti, sed facti. VACILLARVNT] nomina: id est, exacta non sunt.

236.

IN FORO,] quia scripserat Atticus, Brutum cal. Iun. Romæ futurum, sed in senatum non esse uenturum. DE GRAECIA] de profectione in Græciam. 230. 233: EXILIVM, ut scribis ipse, meditanti] nam si aliquid meditaretur pro rep. non discederem. sed exilium meditanti non uideo quid prodesse possim. itaque in Græciam cogito. NON satis delectarunt] quia de Cicerone filio scripserat, Quo modo nunc est. 233. HERODE] hic Athenis morabatur: 233: 248. SAVFEIVM:] Saufeii librum. 241: 242.

EPISTOLA XXI. 236.

AVARITIA:] quia non soluit, quod debet. 235: ALIVM portum] mortem uidelicet. HVIC ætati meæ. NON utrumuis] non licet nunc mihi, quod Cæsaris bello licuit, non interesse ciuili bello. nunc in manu mea non est, ut faciam utrum uolo. 229: DE CLODIO] Sex. Clodio: de quo scripserat Cicero, se libenter concedere, ut restitueretur. 231. DE DEIOTARO] cui ereptam à Cæsare Armeniam Antonius, accepta grandi pecunia, restituerat, idq; se dixerat facere ex eiusdem Cæsaris commentariis. 229. et in II. Philippica 178. item in v. I. 6: FACTVM Dolabellæ]

bellæ] animaduersionem in seditiosam illam manum, & euersionem columnæ. 232:

236;

De Coronatis,] de iis, qui Parilia coronati celebrauerant. 231: Lvctvs gratia] propter Cæsaris necem. Parilibus enim cũ per aliquod spatium coronam gestasset, deposuit. Scripsi diligenter] de pecunia scilicet, quam utrique debebat Dolabella. 235: Hoc oneris] ut tu Dolabellam appelles de solutione. Tricatvs est] tricatur, qui falsa loquitur. 246: Missa ab istis] Publilio, matre, & sorore. Missa: ut ageret cum eo de reducenda Publilia. 218: 239: Videro] qui uersabatur in iis locis tum, cum coloniam Cassilinũ deduxit. 233. De Buthroto] hoc exposuimus 228. Facere magnam πρᾶξιν Dolabellæ] præclarum ducere factum Dolabellæ. 232: Ex tvis literis] unis, & alteris. 235: De profectione] in Græciam. 230. 236. De matre] quòd ei totam uillam ad Lucrinum, uillicosq; procuratores tradiderim. 233. Diligenter tuebimur] quia minus recte ualebat. 239.

EPISTOLA XXII. 237.

A Lvcvllo postridie eadem fere hora, qua ueni,] subaudi, alteras literas accepi. Postridie, v. idus. Eadem fere hora, qua ueni: hora fere tertia. De tvo autem] negocio. rem Buthrotiam intelligit. 228. 236: Qvid speres] hoc non ad Buthrotum, sed ad remp. refertur. nam Antonius cursabat huc illuc, ut agros ueteranis diuideret, quibus beneficio deuinctis uteretur adiutoribus ad omnia.

nia. 233: ROMAE igitur] agemus cum Antonio calendis Iunii. 232: L. ANTONII] qui tribunus erat plebis, Marci frater. IAM uel ſibi &c.] concedo, ut, quos mihi nummos Dolabella debet, eos ſibi habeat, modo uſuram idibus pendat. Mos fuit apud ueteres, ut idibus uſuræ ſoluerentur. ideoq; in oratione I. in Catilinam, Prætermitto, inquit, ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impẽdere tibi proximis idibus ſenties. propterea quòd idibus ſoluere fœneratoribus uſuras cogeretur. Et in II. Philippicá: Vbi eſt ſepties millies ſeſtertium, quod in tabulis, quæ ſunt ad Opis, patebat? tu autem ſeſtertium quadringenties, quod idibus Martiis debuiſti, quonam modo ante cal. Apr. debere deſiiſti? Ex uſura, quam idibus Martiis Antonius ſoluerat, apparebat eum debere ſeſtertium quadringenties. Sed Horatius perſpicue: Fœnerator Alphius Omnem relegit idibus pecuniam. TERTVLLAE] Tertulla, Bruti ſoror, uxor Caſſii, abortum fecerat. Feminæ appellabantur familiæ nomine: ſed, ut internoſcerentur, cum duæ erant, maior & minor uocabantur: ut apud Suetonium in Auguſto, Octauia maior, & Octauia minor. cum tres erant, quæ tertia nata eſſet, Tertia dicebatur: cum quatuor, Quarta: cum quinque, Quincta: unde in oratione pro M. Cœlio, & de aruſpicum reſponſis Quincta Claudia. ergo Tertia, ſiue Tertulla per diminutionem, Bruti ſoror, quia poſt duas edita eſſet. 244: de qua Macrobius hæc Saturnaliorum lib. II. Mater M. Bruti Seruilia, cum pretioſum ære paruo fundum abſtuliſſet à Cæſare ſubiiciente haſtæ bona ciuium, non effugit dictum tale

Ciceronis:

Ciceronis: Et quidem, quo melius emptum sciatis, comparauit Seruilia hunc fundum Tertia deducta. filia autem Seruiliæ erat Iunia Tertia: eademq; C. Crassi (hic pro Crasso Cassium repone) uxor, lasciuiente dictatore tam in matrem, quàm in puellam. DE REGINA &c.] uide 227. DE Quinctis,] patre, & filio. BVTHROTO] re Buthrotia. 228. 265. CYCERONI] filio. 234. SCRIPTAM concionẽ] qua Brutus utatur, cum in urbem redierit. IN QVIBVS satis exercitati sumus] quoniam, inquit, in literis satis exercitatus sum, eo debes putare certius, quod dicturus sum. Nemo unquam &c. IN EDICTO] Brutus edictum composuit, quo postulauit ab Antonio consule, ut sibi & Cassio prætoribus liceret ab urbe abesse: quod leges uetabant. quibus ille item edicto respondit minaci, & contumelioso. in epist. fam. 169. NON probari] Brutus enim orationis uim, & sententiarum grauitatem contemnebat, Atticos oratores imitabatur, humili quodam in genere uersanteis. 240. NON scite:] non scite scripsit Atilius, suam cuique sponsam, mihi meam; suum cuique amorem, mihi meum: siquidem, aliena contemnere, sua nimis amare, non sapientis est. et tamen nemo unquam fuit neque orator, neque poeta, qui non se meliorem arbitraretur, quàm quemuis alium. POETA durissimus] Licinius enim Atilium uocauerat ferreum scriptorem. In primo de finibus in proœmio. ISTI] Bruto. DVCEM] Antonium.

237:

QVOD Hirtium &c.] 242: Cassius uehemen-

ter orat, ac petit, ut Hirtium quamoptimum faciã. Erat enim Hirtius maxime deditus eloquentiæ, ideoq; Ciceroni familiarissimus. In epistola ad Pætum: Hirtium & Dolabellam dicendi discipulos habeo, cœnandi magistros. Et in hoc libro 229. Qui etiam me declamare coegerunt. CVM Balbo] qui cum Cæsaris amicissimus fuerit, quo modo in remp. sit animatus, non facile potest diiudicari. VALDE placere] quia remp. præclarissime gessit 232. VIXI] iucundissime fui. ut 62: Vixi cum Axio. EDICTVM Bruti, & Cassii] in epist. 169. ISTIS] Bruto, & Cassio. IBAT res] erat, cur bene speraremus. 232. Incipit res melius ire. DVCEM] Octauium significat, ad quem ueterani confluebant. Dio, Appianus. μὴ πολιτεύεσθαι.] abstinendum administratione reip. nam Epicurus ad se ipsum omnia referebat, aliena causa nihil dicebat esse agendum. Ideoq; in epistola ad Trebatium, quem audierat Epicureum esse factum, iocans ita scribit: Quonã modo ius ciuile defendes, cum omnia tua causa facias, non ciuium? Et in eadem: Quid fiet populo Vlubrano, si tu statueris πολιτεύεσθαι non oportere? BRVTI nostri] qui Stoicos sequens, dissentiebat ab Epicuro. VVLTICVLVS] talis apparet Brutus in antiquis & lapidibus, & nummis, uultu macie attenuato. EST dextella] eo quasi dextra utemur ad auferendum ab Antonio quod uolumus, de re Buthrotia. nam Quinctus filius erat Antonii familiaris. 234. L. ANTONIVS] qui erat tribunus pl. & tribunis licebat quẽ uellent in concionem abreptum interrogare qualibet de re: ut in libro de magistratibus exemplorum

copia probabimus. CONCIO] Octauii. HAEC scripsi] quasi dicat, Propere, quia statim discessurus erat Casii tabellarius. SALVTATVRVS] in uilla Cumana ad Lucrinum. 233. AD EPVLAS Vestorii] Puteolos. 229:

EPISTOLA XXIII. 238.

VENIT] Roma. NON de re mea] non de pecunia, quam mihi debet. NONDVM enim meas acceperat] intelligit eas literas, quas appellauit aculeatas 235: QVARVM exemplum tibi miseram] quarum est principium, Etsi contentus eram mi Dolabella tua gloria, 234. TIMERE] nolle. sic paulo post: Nemo est istorum, qui ocium non timeat. Et in ea, quæ sequitur: Timent ocium. quod contra dixit, cupere pacem, 237: NOSTI uirum, quàm tardus] sic Cœlius ad Ciceronem: Nosti Marcellum, quàm tardus: itemq; Seruium, quã cunctator. Plautus in Aulul. Tu me, & ego te, qualis sis, scio. Terentius in Ad. Illum, ut uiuat, optant. ACTA Cæsaris] uide in orationibus. DVVMVIRI] municipiorum præfecti. DE SVA inuidia] quòd inuisus esset quasi Cæsaris amicus. ILLA res] Cæsaris interitum significat. REGNI heredem relictum] Antonium. HOC metuere, alterum in metu non ponere] regem metuere, heredem regni non metuere. Et latenter significat, Antonium occidi debuisse. Locutionem usurpauit eandem 204. NEAPOLITANVM] fundum in agro Neapolitano: ut in Academicis: Erat constitutum Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum nauigare. MATRE tyrannocto-

ni] Seruilia, Bruti matre: quæ fundum illum ab hasta Cæsaris minimo acceperat. dilexit enim Cæsar usqueadeo Seruiliam, ut bello ciuili, quemadmodum Suetonius tradit, super alias donationes amplissima illi prædia ex auctionibus hastæ nummo addixerit; cum quidem, plerisque uilitatem mirantibus, facetissime Cicero, Quo melius, inquit, emptum sciatis, Tertia deducta est. existimabatur enim, Seruiliam etiam filiam suam Tertiam conciliare Cæsari. erat igitur plane ὑποσόλοικον, cum Brutus Cæsarem occidisset, Seruiliam possidere fundum à Cæsare datum. CATO maior.] liber de senectute, ita inscriptus: in quo libro multa præclara ad tollenda senectutis incommoda: ideoq;, sibi eum sæpe esse legendum, dicit. πεντέλοιπον] Puteolis fuerat Cicero cum quinque Cæsarianis, Balbo, Hirtio, Pansa, Octauio, Philippo, ut scribit 228: Cum autem Octauius cum Philippo uitrico Romam isset, tres erant reliqui, Balbus, Hirtius, & Pansa, πεντέλοιπον igitur, id est, qui reliqui sunt de quinque, simul sunt. reliqui autem erant, ut dixi, Balbus, Hirtius, Pansa. SIC] eo, inquit, ad Hirtium, ut eum ad partes reip. traducam. uide 240: VIDEAMVS] paremus, inquit, talaria, ut hinc abeamus. OCTAVII concionem] 237: AN IN meo nomine] an propter pecuniam, quam mihi debet, legem tulerit de tabulis nouis, qua creditæ pecuniæ debitoribus condonabantur.

EPISTOLA XXIIII. 238:

ISTI:] qui ocium timent. MEVS uero discipulus] Hirtius. ILLVM] Cæsarem. IR-

RITA

RITA fore &c.] fore dicebat, ut nos, qui Cæsaris acta decreto sanximus, & confirmauimus, iidem illa infirmemus, atque tollamus, timore liberati. Qua si usus non fuisset] quia interfectus est ab iis maxime, quos Pompeium secutos, cum posset occidere, seruauit. Et sane Hirtius illi auctor fuerat, ut crudelitate potius uteretur, quàm clementia; si, quod armis quæsierat, tenere diutius uellet. quod ex Paterculo didicimus: cuius uerba subiiciemus: Laudandum experientia consilium est Pansæ, atque Hirtii, qui semper prædixerant Cæsari, ut principatum, armis quæsitum, armis teneret. ille dictitans mori se, quàm timeri, malle, dum clementiam, quam præstiterat, expectat, incautus ab ingratis occupatus est. POMPEIVS] Sextus, Magni filius. QVOD tibi tum licuit,] quod tibi Cæsaris bello licuit, ut neutram partem sequereris; id nobis nunc nō licebit; quos hæc perditorum pars in hostium numero habebit, quia non obscure Cæsaris morte lætati sumus. 229: NOS ingratos] quia lætati sumus eius nece, quibus ille non solum pepercerat, sed etiam reditum in patriam concesserat. MILLIES mori melius] quàm ire in castra. supra: Talaria uideamus. quiduis enim potius, quàm castra. HVIC presertim ætati] senectuti: cui propinqua iam mors impendet. MAGNVM mendum] acta enim illa res est animo uirili, consilio pueri. 238. ILLI iuuenes] tyrannoctoni. ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς &c.] aliis in bonis hanc effugiunt uituperationem. hoc dicit: ita de rep. meriti sunt, ut ad eos hoc dedecus non pertineat. PLVRA audis] cum Romæ sis. INTER ES consiliis] quòd cum Cæ-

ſarianis aſsidue colloquaris. Sic in epiſtola ad Caſſium: Tu eam partem petiſti, ut & conſiliis intereſſes, &, quod maxime curam leuat, futura animo proſpicere poſſes. Erat enim Caſſius apud Cæſarem. SVPER legatione uotiua] quam petere cogitabat, diſceſsionis cauſa; quemadmodum & petiit, & uſus eſt. quod ipſe in I. Philippica ſignificat his uerbis: Quæ cum audire mallem, quàm uidere, haberemq; ius legationis liberum; ea mente diſceſsi, ut adeſſem calendis Ianuarii; quod initium ſenatus cogendi fore uidebatur. Votiuam autem & liberam legationem idem eſſe, non dubitabit qui leget quod ſcriptum eſt 33: 245: CALENDIS] ne in ſenatu calendis Iuniis adſim. 232: 233: MILITES ad eam diem comparati] uide 242. et in II. Philippica. ISTOS] Brutum, & Caſſium.

IN

IN LIBRVM XV. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM, Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 239.

DE ALEXIONE.] medicus Ciceronis Alexio perierat. 240: DE ANTONIO] 237: EGI PRIMVM] egi cum eo de re Buthrotia. NIHIL mihi concedebat] rem Buthrotiam æque, atque ego, uidebatur cupere. Sic 218. Nosti diligentiam Capitonis in rebus nouis perquirendis: non concedit Camillo. HVIVS rei] Buthrotiæ. CONSVLATVS sui] erat enim consul designatus. IN EO negocio] in re Buthrotia. 236: NOSTROS] Brutum, & Cassium. SATISFECI] probaui mihi non licere, quod rogaret. 236: LABORARE] de ea re, quam rogabat.

239:

ISTAM uero,] opinor, Publiliæ matrem. 236: QVID est hoc?] quo de nunc agitur. quid est, cur simulem, & quasi cum persona ambulem? tum laudaui, quia debui: at hoc, quod nunc agitur, cuiusmodi est? QVOD Brutus rogat] quod Brutum scribis rogare, ut ante calendas Iunias eum conue-

conueniam: ad me quoque scripsit. ANTE calendas] hoc est, ante quàm in urbem redeam. nam ad eum diem Cicero affuturus erat: (232. 233:) Brutus autem redire ipse in urbem non audebat metu ueteranorum. In epist. fam. 168: SVAE immortalitati] cum tyrannum interfecit. NOSTRO ocio] quia, rege interfecto, liberi tamen non sumus. 226. 228: 229. DE regina] Cleopatra. 237. DE Flamma] de Flaminio Flamma, obsecro te, si quid potes, age: id est, ne Montanus pro eo dependat. 204. 233: PENE sualentem] nam ægrotauerat. 236: CLAM iis] mallem, Clarius: ut certius Attico significet de ualetudine Piliæ, quam non domi subobscure, sed in publico clare uiderit.

240.

VT NE ambitiose corrigerem,] ut eam ne parce corrigerem. nam ambitiose corrigere dicitur is, qui in amici scriptis pauca mutat, quòd uereatur ne eum offendat, ambitiosus in eius gratia retinenda. ὑπόθεσις, uides, quæ sit] uides, quod sit argumentum, quæ dicentis persona. argumentum est, de tyranno interfecto, patria liberata: loquitur Brutus, qui tam præclari facinoris auctor fuit. ardentius igitur scribi debuit oratio. ALIVS sum] aliud sequor genus orationis. Et sane Ciceronis & Bruti non idem erat iudicium de oratore perfecto. 237. ὑπεραττικὸς] admodum Atticus: hoc est: uereor, ne, quia cognomen tibi est Attico, ualde propensus sis ad ea probanda, quæ sunt attice scripta. nam Brutus eam rationem scribendi in oratione sua secutus erat, quam Attici oratores adamauerant. Atticum autem oratorem Cicero

cero talem inducit in libro de perfecto oratore: Summissus est, & humilis, de numeris non laborans, suppressus ut uoce, sic etiam oratione. non faciet remp. loquentem; nec ab inferis mortuos excitabit; nec, aceruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Hunc igitur oratorem & probabat Brutus, & imitabatur: cum eum Cicero principem poneret, non qui uno in genere excelleret, sicut Atticus in humili, sed qui parua summisse, magna grauiter, mediocria temperate posset dicere. ἀττικώτατα grauissime dici] qui Atticus maxime uelit esse, grauiter tamen posse dicere. Grauitatem Cicero, & uim cum uerborum, tum sententiarum in oratione Bruti desiderabat; qui ea neglexerat, quòd Atticorum consuetudinem imitans, tenuitatem sequeretur.

EPISTOLA II. 240.

De Buthroto:] nimium multis uerbis de Buthrotia re mecum agis. 228. 265. Concionatum esse] 237. de concione L. Antonii. Ea non scribam] opinor, historiam. 232. Non satis &c.] non multum mihi sperare uideris à sena tu de re Buthrotia.

240:

Ludorumque eius] intelligit eos ludos, quos Cæsaris uictoriæ Cæsar adolescens fecit: de quibus Suetonius his uerbis: Ludos uictoriæ Cæsaris, non audentibus facere quibus obtigerat id munus, ipse edidit. Et Matius in epistola ad Ciceronem: At ludos, quos Cæsaris uictoriæ Cæsar adolescens fecit, curaui: at id ad priuatum officium, non ad sta-

ad statum reip. pertinebat. COLLEGA dignus] dignus Matii ac Postumi collega: quia cum iis ludos procuraret. BALBVM] Balbum uellem leuare inuidia possemus. uide illud 238. Questus est etiam de sua inuidia. PRIMA disputatio Tusculana] quod scribis, te, legendo Tusculanarum quæstionum libro primo, hoc assequi, ut mortem contemnas: sane gaudeo. Primus enim Tusculanarum liber mortem docet non esse malum. NEQVE enim ullum est perfugium aut melius, aut paratius] quàm mortem contemnere. BENE loquitur] de suo ære alieno soluendo. 204. 233: HOS tamen πεντέλοιπον] Hirtium, Pansam, Balbum: quos appellat πεντέλοιπον, quasi reliquos de quinque. nam, Octauio & Philippo Romam profectis, tres de quinque remanserant, Hirtius, Pansa, Balbus. uide 238. ISTA] quæ fiunt ab Antonio. PECVNIAE] publicæ; quam Antonius erogauit ad arbitrium suum, cum ea pertineret ad populum Romanum. Philippica v. 196. Illa dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est. Et in 11. 178. DOLEO] quòd è uita excesserit. 239.

EPISTOLA III. 241.

MVLTA potiora.] nam exilium, & mortem, & quiduis aliud seruituti antepono. ACTA in æde Apollinis] pro republica, erumpente flamma bellorum ciuilium. NEC simile tempus] tunc enim tuto licuit consulere reipublicæ: quod item nunc licere non uidetur, presertim cum scribas Marcellum, aliosq; ab urbe discedere. NOVI conuentus habitatores] intelligit colonias proximis superio-

superioribus diebus ab Antonio in agrum Campanum deductas. Philippica II. IN magnis enim uersamur angustiis] quòd iam neque in his locis mihi uideor tuto esse posse, propter nouos habitatores Antonio beneuolos; neque Romæ, propter milites non solum Antonii, sed etiam Octauii; quorum neutri σκοπὸς est salus reip. 229. 239. DE Mario] hic est M. Marius, de quo 315: & in Fam. 94: QVAE desiderabam] cognoscere cupiebam ex tuis literis & secundos Alexionis heredes, & testamenti diem; cognoui. ἄλλας] non displicet eorum coniectura, qui legendum putant, Alias: ut sit: De Quincto filio, ut scribis, alias considerabimus, uel agemus. IDEM te, quod me, sentire uideo:] tu quoque sentis ardentius debuisse scribi. 240. QVASI à Bruto habita oratione] uis me in eandem sententiam scribere, quòd Bruti nomine diuulgetur: quasi eam orationem, quæ scribatur à me, Brutus habuerit in concione Capitolina. quod ego, qui fieri possit, parum intelligo; cum ille eam, quam scripsit, iam ediderit: ut alia deinde oratio de iisdem rebus cum eiusdem nomine non uideatur edi posse. ALIO modo] atque scripsit Brutus. 240. TEMPORE] scribendi expectandum tempus maturius. 242. BENE tribuni.] recte factum à tribunis, qui Cæsaris sellam in spectaculis apponi uetuerunt. quanquam uetuisse Antonium consulem, non tribunos, Appianus tradit: sed credendum potius Attico præsenti. de hac sella Suetonius sic: Ampliora humano fastigio sibi decerni passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali thensam, & ferculum Circensi pompa. PRAECLAROS etiam

tiam XIIII. ORDINES] scripserat Atticus de equitibus Romanis, studium erga rempublicam in theatro significantibus. hi sedebant in XIIII. ordinibus lege Roscia datis. Cicero, Plinius, Pedianus, Tranquillus. APVD me] in aliqua uilla Ciceronis.

EPISTOLA IIII. 241.

VIII. fere] VIII. fere hora: ut ita subaudiatur, hora; quemadmodum subauditur, dies. Q. FVSIO] Caleno, Ciceronis inimico iam inde à temporibus Clodianis. Asconius in Miloniana: Postea Ciceroni, acerbe Antonium in senatu accusanti, non minus acerba oratione respondit, quàm recitat Dio libro XLVI. NISI forte] nobis omnia uideantur insulse fieri ab iis, quos non amamus. ET LEVIOREM laudo] corrupte. placeret sic, de Lenio, rem laudo: aut quiddam huiusmodi: ut omnino dictio, Leuiorem, diuidatur. CARFVLENVS] si ita sentit, ut scribis. D. Carfuleni mentio est in III. Philippica, & in epistola Asinii ad Ciceronem, apud Appianum Carfuleii. ἄνω ποταμῶν] retro flumina feruntur. adagiũ est περὶ τῶν ἀδυνάτων.

241:

PER populum agat,] sicut egit. nam corruptis tribunis plebis, populi suffragiis Celticam prouinciam, D. Bruto antea decretam à senatu, obtinuit. Appianus lib. III. DE ILLIVS neruis] de Bruti uirtute. NON uidetur fieri posse sine bello] si prouinciam Bruto adimere uolet Antonius, bello adimat necesse est. NON cupio] non cupio Brutum armis tueri prouinciam: quia, si tue

tur,

tur, acta Cæsaris confirmantur: (Cæsar enim eam prouinciam Bruto regendam assignauerat) quòd si acta Cæsaris confirmantur; sequitur, ut caueatur Buthrotiis, id est, ut Buthrotii omni modestia liberentur, sicut Cæsar decreto iusserat. Hic existet, qui dicat: Ergo Buthrotiis non amicus Cicero: immo amicissimus; sed usque eò ambitiosus erat in eorum agro liberando, ut eos id consequi ab alio doleret. laborabat autem ea de re propter Atticum, qui pecunias Cæsari de suo numerauerat, ut Buthrotius ager ne diuideretur. 232: 240: 265. NOSTRIS] Bruto, & Cassio. STVLTA] stulte facerem, si me idibus Martiis consolarer. 230. 238: 242. EXCISA] tyrannus quidem est occisus, sed quædam quasi radix remansit, unde tyrannis enascatur. REDEAMVS &c.] legamus Tusculanas disputationes, quæ nos aduersus omnia, quæ possunt accidere, confirmant. SAEPE usurpas] sæpe in tuis literis mentionem facis Tusculanarum disputationum. 240: SAVFEIVM pete] disputa contra philosophum Epicureum de contemnenda morte: ita ut ille nesciat, argumenta te sumpsisse de meis libris. LANVINVM] ad Brutum. 227: NON sine multo sermone] dabit enim sermonem hic meus cum Bruto congressus. CONTENDIS committere] uis me eandem scribere orationē, quam Brutus scripsit. uis igitur nos inter nos committere, & quasi in quoddam certamen adducere. Tranquillus in Caligula: Nec cessauit criminari alterum alteri, atque inter se omnes committere. ἡρακλείδιον aliquod] hortaris, ut præclarum aliquid de rep. scribam, quod quasi Heraclidis opus uideatur.

deatur. 210: 246. 252: 255. COMPONENDVM argumentum est, & scribendi expectandum tempus maturius] hoc est, quod dixit 241: Sed alio modo, & tempore. nam hoc tempore non uidebatur sibi de rep. sine periculo posse scribere; cum, interfecto Cæsare, minime tamen esset recuperata libertas. itaque dicit expectandum tempus maturius.

242.

SI HAEC ita manant, ut uidentur,] si, ut uidetur, perditorum uis, & audacia quotidie magis corroboratur; iam mihi nullam afferet delectationem Cæsaris interitus. NVNQVAM reuertisset] ex bello, quod Parthis inferre cogitabat, & diuturno, & admodum periculoso. EIVS acta] quæ decreto confirmauimus, ipso interfecto. 226. & Fam. 183. AVT ut in Saufeianam &c.] uidetur locus obscurior: qui tamen illustrabitur distinctione. sic igitur distinguamus: Aut (ut in Saufeianam, reliquasq; disputationes, ad quas tu etiam Vestorium hortaris) ita gratiosi &c. hoc sensu: Ille nunquam reuertisset, aut, si reuertisset, ita gratiosi eramus apud illum, ut nostræ ætati, si quidem dominum habituri fuimus, non fuerit dominus ille fugiendus. illud autem, Vt in Saufeianam &c. expone sic: Vt contra ea dicam, quæ in Tusculanis disputationibus sunt à me scripta. in iis enim multa de morte contemnenda: qui autem dominum fert, is ideo ferre uidetur, quia mortem timet. & primam, opinor, disputationem, id est primum librum Tusculanarum, Saufeianam appellat, quia contra Saufeii sententiam, qui Epicurum sequebatur, multa complectitur de animorũ æternitate. NOSTRAE

ætati]

ætati] qui senes sumus. Nostris] Bruto, & Cassio. 241. Qvid etiam nobis,] utrum calendis Iuniis in senatu adsim. 239. Stvdivm tuum nauare] ad eum cuperem ire potuisses. 244: Literas] mittam, quibus te excusem. 242: Misi] Romam, ubi erat Atticus: ideo infert, Eum ad te uocabis. Cvm mandatis, & literis] de legatione impetranda. 243: Qvod placeat] quod scribendum uideatur. A' Balbo] nihil dum à Balbo cognoueram, ut possem ad te particulatim scribere de consiliis Antonii, quemadmodum superioribus diebus feceram, ex eiusdem Balbi sermone. 238.

EPISTOLA V. 242:

Vtrvm de duobus.] Romam eant, nec ne. id enim considerabant, sed ueteranos timebant, quorum ad calendas Iunias magna multitudo in urbe affutura erat. in libro superiore in extremo, Moneor, inquit, à multis, ne in senatu calendis. dicuntur enim occulte milites ad eam diem comparati, & quidem in istos; qui mihi uidentur ubiuis tutius, quàm in senatu, fore. Et in epistola, quæ utriusque nomine ad Antonium scripta legitur in fam. 168. cum hoc ipsum consultarent, num in urbe tuto esse possent, Scribitur, inquiunt, nobis, magnam ueteranorum multitudinem Romam conuenisse iam, & ad calendas Iunias futuram multo maiorem. petimus à te, facias nos certiores tuæ uoluntatis, putes ne nos tutos fore in tanta frequentia ueteranorum: quos etiam de reponenda ara cogitare audimus. Congruit igitur & tempus, &

ſententia: ut exponam ſic, Vtrum de duobus, utrum Romam eant, an in iiſdem locis maneant.

ὁ θησαυρὸς ἄνθρακες.] adagium eſt, ab eo, qui theſaurum ſperans carbones inuenit. transfertur ad eos, quibus opinione & ſpe fruſtratis aliquid euenit contra quàm uolebant. Ergo ſenſus eſt: Caſſium nunquam putaui fore tam ſtultum, ut crederet Hirtium à me fieri quam optimum poſſe. Cum enim Cæſarem Hirtius magnopere dilexiſſet; Caſſio & Bruto, & Cæſaris interfectoribus, qui poterat non inimicus eſſe? aperte indicant quæ ſcripta ſunt 238: Meus, inquit, diſcipulus (Hirtium ſignificat) ualde amat illum, quem Brutus noſter ſauciauit: & ſi quæris, timent otium: ὑπόθεσιν autem hanc habent, eamq; præſeferunt, uirum clariſſimum interfectum &c. EPISTOLAM tibi miſi.] quam Caſſius ad me miſit. VT TV de prouincia &c.] ut tu ſcribis de prouincia Bruto, itemq; Caſsio per S. C. mandanda, ita & Balbus ſcribit. IAM in Tuſculano eſt] ut iam in urbem peruenerit, cum in Tuſculano ſit. PERICVLI cauſa] ſuadet, ne Romam proficiſcar; quòd ibi non putet me ſine periculo eſſe poſſe. SIBI etiam] ſe etiam dicit abfuiſſe periculi cauſa. TANTVM abeſt &c.] ſi Romam non uenio, ſuſpicari poterit Antonius ideò me non uenire, quòd eum ſummis opibus, ſummaq; dignitate florentem non libenter uideam. ſed ego, tantum abeſt, ut hanc eius ſuſpicionem curem fugere, ut etiam ob id ipſum Romam uenire nolim, ne illum uideam. FVGERE non curem] perſpicuum eſt, negatiuam abundare. QVI reiiciantur] à potione publici agri. In epiſt.

fam. 168: INTER istos?] inter Cæsarianos: cum in urbe ero. L. ANTONIVS] Marci frater. IN Decimum] in Decimum Brutum profecturus est. NOSTROS] hac uoce semper M. Brutum & C. Casium designat, ut 239: Redeamus ad nostros. Et 241: Scribis te nescire, quid nostris faciundum sit. Item 224: 243. SERVIVI] Cæsare uiuo.

EPISTOLA VI. 243.

CAVSAE:] Cæsarianæ. ISTOS] Hirtium, & alios Cæsaris amicos.

EPISTOLA VII. 243.

CALEANT,] in agendis rebus acriter uersentur: μεταφορικῶς: quale illud 65: Iudicia calent; pro exercentur. Et 325. Gabinium ad populum luculente calefecerat Memmius. AD nonas] ut in senatu adsim. nam eo die senatus erat futurus. 244. PRAESIDIA] magistratus in biennium designati; consules quidem, Hirtius, & Pansa; post eos, D. Brutus, & L. Plancus. nam Cæsar ad bellum Parthicum profecturus, paucis diebus ante, quàm occideretur, designauerat magistratus in biennium: ut essent, qui ipso absente res urbanas administrarent. Dio. PER se] Bruto enim & Casio rem ad contentionem deducentibus, hæc mala diuturna erunt, quæ ipsa per se non essent. Verebatur enim Hirtius, ne Casius & Brutus eo consilio discederent, ut, exercitu comparato, armati redirent de rep. dimicaturi. ideo dixit Cicero: Isti uerentur, ne nostri plus animi habeant, quàm habent.

243:

SERVILIAM:] M. Bruti matrem, sororem Catonis Vticensis. REDIISSE] Lanuuio, ubi filium & Cassium erat allocuta. NON discessuros] Brutum & Cassium ex Italia non exituros.

EPISTOLA VIII. 243.

SEXTI] Pompeii. SERVIVS uero pacificator] Ser. Sulpicius legatus ad Antonium missus est, qui rem componeret. hoc Philippica IX. quam legationem nunquam Cicero probauit: itaque & hic deridet; qui sciret Antonium ab armis non discessurum, ideoq; bellum decerni, quàm legationem, mallet. quod etiam euentus comprobauit. CVM librariolo] in Sulpicii iurisconsulti consuetudinem; qui librariolo uti solitus esset, in quo de iure ciuili multa scripsisset ad captiunculas effugiendas. quasi dicat: Quid hic poterit cum suo librariolo? eius scientiæ locus in hac re non est. non iure ciuili contra Antonium utendum fuit, sed armis. NON ex iure manum] uide Gellium lib. XX. cap. IX. fam. 101: & pro Murena.

EPISTOLA IX. 243:

VETERANIS.] quòd tam frequentes Romam uenerint, spe nouarum rerum à consulibus incitati. Puto enim significari quod est in I. Philippica. Veterani qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissime cauerat, non ad conseruationem earum rerum, quas habebant, sed ad spem nouarum prædarum incitabantur. DE cal. Martiis] de eo, quod eo die agere decreuerunt, sed locum hic esse

calendis

calendis Martiis non uideo: Iuniis posset esse: quibus, futurum erat, ut ageretur in senatu de commodis ueteranorum. fam. 168: EVTRAPELVM] Volumniū Eutrapelum, Antonii familiarissimum, qui etiam illi amicam suam Cyteridem concesserit. in fam. 143. & Seruius in ultima ecloga. VTRAQVE] utar tam prouinciali, quàm uotiua. DE te] scripserat Atticus, sibi quoque in animo esse legationem liberam petere, sed usurum in ea re Ciceronis consilio. uide 244. CORAM] mecum de tua legatione deliberare. VT ILLE] ut poeta ille scriptum reliquit. uidetur enim illud, Cauendum quæ plures uident, de uetere poeta sumptum.

EPISTOLA X. 244.

VLLAM ab istis;] ullam prouinciam accipere à Cæsarianis? Maluisset enim Cicero utrunque in urbe manere; quòd iis præsentibus magnum præsidium resp. uideretur habitura. LEGATARIAM] per contemptum; quòd quasi legati ad curandum frumentum mitterentur. Scribit Appianus libro III. senatum Bruto & Cassio timentem, demandato rei frumentariæ munere, honeste illos amandasse. AD Eurotam] usque eò legatariam istam prouinciam parui facio, ut nesciam, utrum ea sit melius uti, quàm prorsus nihil agere, & Lanuuii sedere. Lanuuii enim erat Brutus. EVROTAM] fluuium Laconiæ, Lanuuii pictum in porticu, quæ Persice dicebatur, fortasse quòd in ea simulacrum pugnæ fuerit, qua Persæ à Græcis cæsi sunt. PROVINCIAE decernantur] ad quas ex prætura pro-

ficiſcantur. nunc enim & Caſsius & Brutus Prætores erant, neque prouincias poterant adminiſtrare, niſi poſt confectum annuum præturæ tempus. interea datum negocium, ut frumentum curarent. NOLO enim &c.] quia Eurotam nominaui, fortaſſe poteras accipere de Lacedæmone, quam præterfluit Eurotas: ideo addidi de Perſice porticu: ut intelligeres, me de Eurota picto locutum, & Lanuuium ſignificare, non Lacedæmonem. CASVS armorum?] rixam ſignificat, neſcio quam in Attici domo ortam, ita, ut ad arma uentum ſit. NIMBVM cito tranſiiſſe] rixam mature ſedatam. TRISTI] quòd Atticus legationis ſpecie migrare aliò uellet, ne tam turbulenta in urbe uiueret. DIFFICILI ad conſiliandum] de qua ego tibi conſilium dare non facile poſsim. Hac de re in epiſtola proxima ſuperiore, his uerbis: De te quæſo etiam atque etiam uide.

EPISTOLA XI. 244.

QVID ſcribam?] ad Brutum, & Caſsium. BENEFICIO iſtorum] curatione frumentaria. SI VERO aliquid de Decimo gratius:] ſi quid de Decimo Bruto lætius affertur, ut de Antonio repulſo, de prouincia Gallia in ſenatus poteſtate retenta: quæ noſtris, ideſt Bruto & Caſsio, uita? qua ſi dicat, obſcura prorſus, & inhonorata, qui Lanuuii ſedendo tempus triuerint. Antiquus liber Caualcantis; Si uero aliquid de D. gratiusq; noſtris] ut nulla fere mutatione locum, ut opinor, reſtituerim. LVDOS uero non facere] prætores ludos facere

soliti erant. ideoq; turpe dicit futurum M. Bruto, si eos prætermisisset. qui postea constituit, ut absente se fierent, cum ipse in urbe tuto esse non posset. 245. & Plutarchus. FRVMENTVM imponere] mandare Bruto, & Casio, ut frumentum curent, hoc est eos specie legationis tanquam in exilium mittere: sicuti Dionysius tyrannus Dionem ablegauit; cum tamen eum diceret non in exilium à se missum, sed paululum secessisse. Plutarchus, et Probus. quanquam apud eos legationis nulla mentio. sed potuit Dionysius, ad tollendam inuidiam facti, inter cetera & hoc fingere, Dionem à se legatum aliquò missum. PRORSVS quidem &c.] in tali re si quis uelit illis consilium dare, sine periculo non posit: sed ego, si modo quid proficere, & illos consilio iuuare possem, periculum negligerem. FRVSTRA] quia nihil proficerem, etiam si proponerem illi quod maxime gloriosum esset. me enim non audiret, qui matri talibus in rebus obtemperet. CVM utatur] Brutus. QVO genere utar literarum] ad illos. MITTAM] literas uel Antium, uel Circæos. nam alterutro in loco futuri erant Brutus & Casius.

EPISTOLA XLI. 244.

SERVILIA, Tertulla, porcia,] matre, sorore, coniuge Bruti. VT saluos esse] ut saluti consuleremus: uel, ut saluus esse posset. sic enim licet exponere, cum in antiquo Caualcantis libro, Vt saluus esse, scriptum sit. MARTEM SPIRARE] terribile quiddam aspectu præ se ferre.

quod de Scæuola infra græce dixit, ἄρη πνίων, 327: IN Siciliã] rei frumentariæ causa. 244. EGONE] ego ne, Cassius aiebat, ut beneficium accepisse uidear in contumelia? ut, quæ contumelia est, eam beneficii loco ponam? Clarius exponamus. Si hac, inquit, frumentaria uterer curatione, quodam modo fateri uiderer, beneficium mihi esse datum; cum ego ita sentiam, tam sordido munere demandato, non datum esse beneficium, sed impositam contumeliam. 245:

245.

NEQVE nunc,] quia tum gerebat præturam Brutus. DECIMVMQVE grauiter accusabat] qui cum & Galliam prouinciam, & in ea tres legiones haberet, ociosus nihil pro republica moliretur. QVID oportuisset] ab illis fieri. QVENQVAM præterea oportuisse tangi] etiam M. Antonium oportuisse occidi. Id autem M. Brutus uetuerat, ut tantummodo tyrannum odisse uiderentur. Sed quoniam uideo esse antiquos libros, à quibus absit dictio Tangi; uenio in opinionem, distinctione mutata sic esse legendum: Nec tamen illum locum, attingere quenquam præterea oportuisse, sed senatum uocare, populum ardentem studio uehementius incitare, totam suscipere rempublicam: Vt actiue, quemadmodum grammatici loquuntur, omnia ponantur. SENATVM VOCARI] uide 228, 237. TVA FAMILIARIS] Seruilia Bruti mater. ITVRVS] in Achaiam. NOSTER] Brutus. 245: INANI sermone] cum dixit, se Romam iturum. VELLE enim se dixerat] uti Asiatica curatione frumenti.

ἡ δεῦρ᾽ ὁδὸς &c.] ueteris poetæ senarium usurpans loquitur ad se ipsum: Quid profecisti ò Cicero hoc tuo ad Brutum itinere? nihil sane: tantum amori satis atque officio fecisti. PELOPIDARVM] malorum ciuium. 229. integer senarius est: Nec Pelopidarum facta, neque famam audiam. usus est Cicero eodem uersu & in epistola ad Curium, libro VII. fam. mutatis paulisper uerbis, sententia tamen & metri ratione seruata, sic: Nec Pelopidarum nomen, neque facta audiam.

245.

AD IIII. non. Apr.] ut ad IIII. non. Apr. cum eo legatus in Syriam proficiscar. VOTIVA] legatio. SI STETISSET] si dii darent, ut resp. staret, uoui. cum autem resp. non stet, sed euersa plane sit: cur uota dissoluam, cum id, cuius causa uoui, non successerit? sic & Liuius lib. XXI. C. Atilius Serranus prætor uota suscipere iussus, si in X annos resp. eodem stetisset statu. et lib. XXX. Consulibus imperatum, ut ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator uouisset, si eodem statu resp. staret. LIBERAE legationes] quarum in numero uotiua erat. 33. IDQVE adeo genus legationis] liberæ. QVOD nunc mihi additum est] ut, quanquam non sit hæc mea libera legatio, liceat mihi tamen introire, exire, cum uelim. QVINQVENNI licentia] ut legatus pequinquennium abesse possim. CONTRAHI] cum res ad bellum & cædem spectare uideatur. βλάσφημα mittamus] ne nobis male ominemur, quasi ad quinquennium uicturi non simus.

EPISTOLA XIII. 245:

Cum literis] de re Buthrotia. Quid nocet?] quanquam tu scribis, bono loco Buthrotiam rem esse: tamen quid nocet ad Dolabellam ea de re literas misisse? De nostris autem Antiatibus] intelligit Brutum, & Cassium; & Antiates appellat, quòd Antii morarentur. Usurique beneficio Antonii] absuturi ab urbe. quod Antonius consul illis concedebat. alioqui, cum prætores essent, abesse non licuisset. Contumelioso] quia, cum illis Antonius daret, ut abesse possent; adiunxit deinde, ut alter in Asia, alter in Sicilia frumentum emendum, & ad urbem mittendum curarent. in quo uidebatur esse contumelia. nullum enim munus in rep. sordidius. 224. Noster uero,] Brutus. 245. καὶ μάλα σεμνός] dixit εἰρωνικῶς: quòd Brutus, ut ad illustrem & gloriosam prouinciam, sic ad sordidam rei frumentariæ curationem æquo animo proficisceretur. sic Plutarchus de Cicerone, cum, affectis supplicio coniuratis, magno optimatum comitatu insignis domum rediit. αἱ δὲ γυναῖκες ἐκ τῶν τεγῶν προὔφαινον ἐπὶ τιμῇ καὶ θέᾳ τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ πομπῇ τῶν ἀρίστων μάλα σεμνῶς ἀνιόντος. In Asiam] erat profecturus. Sine cura me esse iubet.] uult me non timere Tusculani mei diuisionem. hoc primum est beneficium, quia me iubet esse sine cura: alterum fortasse consequetur: quod? hoc inquam, si in Tusculanum uenerit: id est, si ad diuisionem uenerit eorum prædiorum, quæ sunt in agro Tusculano. forte enim, quod literis pollicetur, id re præstabit, ut mea prædia in diuisione excipiat

cipiat. Philippica v. τὰν δ' αἰτίαν &c.] causam Brutorum, quis erat, qui tueretur? animatus quidem erga eos ita, ut uellemus, fore uidetur Octauianus; sed, quid ætati credendum sit, quid nomini, quid hereditati, quid κατηχήσει, magni consilii est quòd & adolescens est, & Cæsaris cognomine appellatur, & hereditatem habet ab illo relictam, & utitur eorum consilio, qui Cæsarem amant mortuum, nostris liberatoribus inimici. κατήχησις enim ua et, instructio, eruditio, doctrina, consilium. habebat autem Octauianus apud se non qui illum ad pacem hortarentur, sed qui ad persequendam Cæsaris mortem incitarent. ut est 229. Octauium nego posse bonum ciuem; ita multi circunstant, qui quidem nostris mortem minitantur. VITRICVS] Philippus, Octauiani uitricus, nihil ei censebat esse credendum, propter ætatem, propter nomen, &c. 246.

MARCELLVS] hic Octauiani sororem in matrimonio habebat; eiusq; pater fuit, cuius mortem Virgilius deplorat in sexto: Heu miserande puer, si quà fata aspera rumpas, Tu Marcellus eris. NOSTRO nostri] Quincto Quincti filio: hoc ad Attici epistolam refero; qui scripserat, Marcellum Quincto filio præcipere, quas partes in rep. sequeretur; quòd antea ualde familiaris Antonio fuerat: & eidem postea fuit inimicus. Philippica III. ILLE] Quinctus filius, uel Octauianus. ἐὰν διαμένῃ] si permanserit. et hoc uel ad Quinctum, uel ad Octauianum referri potest; malim tamen ad Octauianum.

EPI-

EPISTOLA XIIII. 246.

NEC duces simus, nec agmen cogamus,] ut nullum in his dissensionibus neque magnum, neque paruum munus suscipiamus, faueamus tamē remp. defendentibus. metaphora sumpta de re militari. ORATIONEM] opinor secundam in Antonium. uide 261. QVANDO illum diem] quando ita liberi uiuemus, ut eam orationem tuto proferre possimus? INDVCIAS] scribis fore optimum, si quæ induciæ fieri possint inter hos, quorum animus ad pugnam & ad cædem spectare uidetur. hoc non uideo qui fieri possit. melius est silere, de induciis uerbum non facere. LEGIONES duas] M. Antonius Caium fratrem in Macedoniam misit, qui legiones, quas ibi Cæsar ad bellum Parthicum collocauerat, in Italiam transportaret. ad easq; ipse Brundusium mox profectus, cum eas primum ad urbem ducere instituisset, ut audiuit Octauii studio atque uirtute firmo præsidio munitam esse remp. mutato consilio in Galliam contra Decimum duxit. Puer egregius, inquit in epistola ad Cornificium, præsidium sibi primum, & nobis, deinde summæ reip. comparauit. qui nisi fuisset, Antonii reditus à Brundusio pestis patriæ fuisset. Et Philippica III. Quid hic uictor non audebit, qui senatum stipauerit armatis; armatos in cella Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit; ad legiones Brundusium cucurrerit; cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, & disperditionem urbis uenire conatus? PRIVS] auditis. IAM probo ἡρακλείδιον] quod antea petenti Attico, ut quod ἡρακλείδιον scriberet, negauerat;

rat; ideo dicit, Iam probo. 242. SIC enim ma uis &c.] hic facilius est sententiam uidere, quàm uerba restituere. opem expectemus antiquorum librorum. RES Hispanienses] optima nunciantur de Sex. Pompeio. is enim contra Cæsaris partes bellum parabat in Hispania. SELICIA,] forte legendum, Seruilia: ut de Bruti matre intelligatis. sed hæc, siue Selicia, siue Seruilia, uenisse aiebat Scaptium à Bruto. Erat autem hic Scaptius natione Cyprius, Bruto familiaritate coniunctus. 82: NON qua pompa] non qua pompa olim solebat, non illo quo solebat insignem comitatu. STATIM] ad te scribam. ALEXANDRINAS,] quatuor legiones; quas è Pompeii, Crassiq; clade dispersas, Cleopatra sub Cæsare collectas retinebat. has cum A. Allienus à Dolabella missus educeret, Cassius cum octo legionibus in Palæstina adortus, omnes ad se traduxit. In epist. fam. 188. et Appianus lib. III. BASSVM arcessi] à legionibus Alexandrinis, quæ illi tradere se uellent. De Cæcilio Basso 227: NE QVID ante] modo ne quid ante accidat. AD BAIAS] Baianas aquas Dolabella petierat ualetudinis causa: quarum salubritatem illi gratulatus est Cicero epistola, quæ legitur libro IX. fam. hoc principio: Gratulor Baiis nostris, siquidem, ut scribis, salubres repente factæ sunt. DE ATTRIBVTIONE omnia summa fecisse] ut ii, qui ipsi debent, mihi se soluturos pollicerentur. 255: Attributa pecunia dicebatur, aucto re Pediano, quam in stipendium militum de ærario promptam tribuni ærarii adnumerare quæstori solebant. deinde etiam ad alias res, non minus priua-

tas,

tas, quàm publicas, loquendi consuetudo deflexit. exemplis plena sunt omnia. VECTENUM accusat] debitorem suum; qui sibi, qua die promiserat, non soluerit. SUSCEPISSE] quoniam ipse ad Baias futurus esset, ut à debitoribus suis non posset exigere, quod Ciceroni numeraturum se diceret. QUAERO autem] ostendit Dolabellam eo consilio rem differre, ut nunquam solueret. Cur, inquit, sua nomina Sextio potius tradidit exigenda, quàm nobis? quid potest in ea re Sextius, quod quiuis nostrum non posit? sed uidelicet de solutione non cogitat: ideo nobis nomina non assignauit. PRAETER spem] si qua spes est exigendæ à Dolabella pecuniæ: quod ego quidem antea non speraui. itaque præter spem erit, si quid exigetur. τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος] quæ de officio sunt. scribebat enim libros de officiis, quos ad filium misit. TANTUM quod] commodum, uix, tantum; ut in III. Verrina: Tantum quod hominem non nominat: causam quidem totam perscribit. ORATIONEM] quam in M. Antonium scriptam, ad Atticum miserat. 246. 261.

EPISTOLA XV. 247.

QUAE tu uelles.] de re Buthrotia.

EPISTOLA XVI. 247.

Συντάξεις] scriptionem librorum περὶ τοῦ καθήκοντος. 246. MINIATA cerula] Atticus in Ciceronis libris ea, quæ non probaret, notare miniata cera solitus erat. 260: Nostrum, inquit, opus tibi probari lætor. ex quo ante ipse posuisti, quæ mihi florentiora

florentiora sunt uisa tuo iudicio. cerulas enim tuas miniatulas illas extimescebam.

EPISTOLA XVII. 247.

L. ANTONIO &c.] L. Antonius Septemuir agris diuidundis, quod Philippicæ orationes osten dunt, agri Buthroti diuisionem urgebat. TESTIMONIVM] quo testor ea, quæ de Buthrotiis me præsente cum Cæsare sunt acta. NVMMOS Arpinatum] Arpinates nummos apud Ciceronem deposuerant. AEDILIS] ædilitas erat in Arpinati municipio: alius magistratus præterea non creabatur. In epist. 209. SI ERGO] superiore uersu κατὰ παρένθεσιν interposito, redit ad nummos Arpinatum. ITEM] præter nummos Arpinatum pu to pecuniæ quiddam apud me depositum. EROTEM] hic, ut antea diximus, Ciceronis rationes administrabat. PROMISSORVM] Ciceroni quiddam spoponderat Ammonius pro regina. 227. 237. CVM istis] subintellige, sit. Nolo, inquit, mihi quidquam esse cum istis. NEC tam animum &c.] putant me neque animum habere, ut ulcisci possim; neque stomachum, ut irasci.

248.

PROFECTIONEM meam,] in Græciam. 230. 233. DISPENSATIO] male dispensauit Eros pecuniam ex meis nominibus exactam. EX reliquis] Eros nonis Aprilibus rationes omnes confecerat: summaq; facta, quantum pecuniæ Ciceroni deberetur, quantum aliis ab ipso, apparebat Ciceroni tantum pecuniæ superare, ut non modo non egere, sed etiam abundare deberet. Reliquis: reliqua

fecerat Eros, quæ Cicero haberet in nominibus. eandem uocem usurpauit 264: Cum tanta reliqua sint; ne Terentiæ quidem adhuc quod soluam expeditum est. et 250. EX ISTIS fructuosis rebus receptum] mercedes intelligit, quæ Romæ capiebantur ex insulis, & ædibus locatis. 248: AD ILLVD fanum] quod erigere filiæ cogitauerat. lib. XII. SEPOSITVM putabam] nunc uideo id ab Erote in alias res erogatum. quòd si sepofuisset ad fanum, ut ego existimabam; nunc ea pecunia uti possem; cum interea cogor mutuare. TIRONI mandaui] ut meas rationes cum Erote cognosceret. 248: 250. NIHIL datum esse] in sumptum huius anni. NVMERABIT] quantum tu Athenis filio permutandum curaueris, tantundem tibi Eros numerabit. EIVS rei causa] ut, cognitis cum Erote rationibus, curaret quod tibi numeraretur.

EPISTOLA XVIII. 248.

πεπινωμένως] eleganter. 226: PRAECLARA scribunt] de filio. RETINET suum illud, Adhuc] Leonides cum Ciceronem meum in suis literis laudat, semper adiungit, Adhuc: quasi uereatur, ne diuturnum id non sit futurum. Et fortasse ita scripserat Leonides: filius tuus adhuc præstat se, qualem uolumus. 233. SVMMIS uero laudibus] summe laudat filium Herodes. 233: A TVIS] qui Athenis tua negocia curant. QVOD pertineat ad me] quo significetur aliquid de filio. HAEC loca] Pompeianum intelligit. 246: οἶκος φίλος] domum suam appellat Tusculanum; quòd ibi frequentior soleret esse, quàm ubiuis. ET TA

MEN hæc] ut omittam, quòd οἶκος φίλος: prætereà quæ nunc me delectat uirgultorũ humiliumq; plantarum in ripa fluminis descriptio, ea uidetur celerem habitura satietatem: RANAE enim ῥητορεύουσιν] imminentis pluuiæ signum ranarum querela. unde illud Virgilii: Et ueterem in limo ranæ cecinere querelam.

EPISTOLA XIX. 248:

FICTO timore] Antonius enim barbaris stipatus procedebat, cum sibi fingeret timere, aliis re uera timorem incutere uellet. τά μὲν διδόμενα?] & prouerbium ignotum, & res, de qua scribit, propter breuitatem obscurior. 95. DETERREBIS] efficies, ut Buthrotiis molestus non sit. 247: AVCTORITATE, uel ui] antiquus liber Caualcantis, Anthroni uel ui: is, qui fuit Bessarionis, Antonii uel ui. locus male affectus, nec sine ueterum exemplarium ope sanabilis. LITERAS] quarum est principium, L. Antonio male sit: 248: NEC cuiquam] dederis nummos Arpinatum. uide 248: MERCES insularum.] merces, quæ recipitur ex insularum locatione. Insula in urbe, domus est nullis cohærentibus ædificiis agglutinata, quam undique uiæ circumambiant. 253: 197: DE itinere] de profectione mea in Græciam. NISI explicato A] nisi prius ita explicauero meas rationes, ut iis, quibus debeo, paratum sit unde soluatur. hoc aperte 250. Nisi explicata solutione non sum discessurus. Sententia quidem non obscura: sed illa nota A, quæ est etiam in meo antiquo libro, ea uero obscurum quidem est quo modo ad so-

lutionem pertineat. ID EST tuto.] Seruiliæ pecuniam numerauerat Atticus, quam illa Bruto daret in Asiam proficiscenti. nam ipsi Bruto circa Lanuuium moranti numerare Atticus non poterat: ire autem ad eum, apud Antonium & Cæsarianos suspiciosum fuisset. mittebat igitur per Seruiliam. et opinor intelligi HS C, quæ Bruto Italia cedenti ab Attico muneri missa, scribit Nepos in eius uita. EX Tirone] quem Romam miserat ea causa, ut rationes Ciceronis, ab Erote administratas, cognosceret. 248: MESSALLA] qui & ipse Athenis fuerat studiorum causa. is Ciceroni de filio mirabilia narrabat. 297: 284: AB ILLIS] à Bruto, & Cassio. IN acroasi.] multis audientibus, in auditorum conuentu: quod alibi dixit, In concione. BVCILIANO] Bucilianus & Sextius ex percussoribus Cæsaris fuerunt. de quibus etiam 256: Appianus Bucolianum uocat.

EPISTOLA XX. 249.

IN LACV] de hoc, opinor, lacu 230. SI EI uideretur.] hoc dicit, quia uideri uolebat, se ideo discedere, quòd à Dolabella mandata haberet, cuius legatus erat. 245: 250. DE MVLIS] ut mulos mihi dandos curaret pro uectura itineris. publicis enim magistratibus & mulos, & tabernacula de publico dari solita, ipse tradit VII. accusatione in Verrem. VT IN eis] ut in talibus rebus, ut in eiusmodi negociis. refertur ad infra positum uerbū, Tribues. CVM, intelligo] Cum, ualet quoniam, ut aliis in locis. Quoniam, inquit, te esse dissentissimum intelligo tum in re Buthrotia, tum in Bru

ti

ti negociis: iccirco non mihi à te multum operæ, sed, ut in eiusmodi re, paulum tribui uolo. SVORVM] hanc uocem arbitror abundare. de Bruti ludis ipso absente factis, 245. 251: 256: 257. præterea historici fere omnes. VT ERGO in eiusmodi re] recolligit prope dimissam sententiam usitata figura. nam quia de occupationibus Attici longius membrum interposuerat: ad prima illa, Vt in eis, redit. MVLTO malo] quàm in Græciam, aut quouis aliò proficisci.

EPISTOLA XXI. 249.

QVIDNAM est &c.] cum omnia iam tentaueris, neque tamen quidquam impetraueris. STETISSE] expectantem ut aliquid ex sententia tua decerneretur. REFERT] sibi in animo esse? DETENTVM] & de Buthrotiis, & de Bruto. supra. DECEM hominibus] homines appellauit, non uiros, per contemptum. nam ad agrorum diuisionem Decemuiri creati erant. fam. 177. 178. REFERENDVM est acceptum] ut agros meos ne diuidant. ἐργῶδες, sed ἀνεκτόν] laboriosum, sed tolerabile. DE ARMIS] rem ad cædem spectare. ET, VT ais, coram] his de rebus colloquemur. NE QVID temere fiat] ne consilium capiam temerarium. considera igitur diligenter, quid agendum; domi ne maneam, an, quod statueram, alias regiones petam, Italia relicta.

249:

STATIVS:] libertus Q. Ciceronis. 302: Q. CICERONEM] filium. unde 250: σχεδίασμα] subitum & artificiosum consilium, ut à patre

pecuniam eliciat. SCIT enim &c.] ideo pater conturbatus est, quia scit quæ Statius de filio ad me scripsit. MECVM quidem ἄφατα] mecum quidem Quinctus pater locutus est quædam non dicenda. NOLIM] nollem, transiret ad Brutum & Cassium Quinctus filius. esset enim uerendum, ne iratus ob eam rem Antonius suam deinde iracundiã in nos exerceret. QVID uelit] putat Cicero malitiam subesse, & Statium ac Quinctum eam fallaciam excogitasse ad emungendam à patre pecuniam. Plane, inquit, ignoro, hoc stratagemate quid sibi uelit Quinctus filius. ID EST nihil.] Dolabella mihi in mandatis dabit, quod uoluero, id est prorsus nihil. Cum enim Cicero ius exeundi, quò uellet, ideo haberet, quia legatus esset Dolabellæ: tamen dari sibi ab eo mandatorum aliquid uolebat, ne discedere sine causa uideretur. neque uero tam ipsa mandata, quàm speciem mandatorum aliquam quærebat. ideo dicit, Id est nihil. et in epistola, quæ sequitur proxima: Dolabellæ mãdata sint quælibet, modo aliquid, uel quod Niciæ nunciem. SEPTEMVIR?] ita ne est ut scribis, C. Antonium uoluisse fieri Septemuirum? Septemuiros autem diuidundis agris præfuisse, perspicue hotum ex Philippica XIII. FVIT certe dignus] hoc ad hominis contemptum. nam in Septemuiratu nulla fere dignitas.

EPISTOLA XXII. 249:

SINT quælibet,] mandet mihi quidlibet Dolabella, modo aliquid. VEL quod Niciæ nunciem] quem Dolabella præmiserat in prouinciam.

227: VT SCRIBIS ante? ne] forte sic: Vt scribis, ante me? subaudi, perferet: ita sum propere discessurus. deinde, Nunc dubitare &c. IN concione] quam habuit M. Antonius in funere. 228: NOSTROS] Brutum & Cassium. CASVRVS es] de uno Attico dixit, quod de omnibus intelligi uoluit: ut si dixisset, Quo casuri sumus. FOEDVM] ex culpa eorum, qui cum Antonii perditis conatibus obuiam ire debuerint, tantum abest ut id fecerint, ut etiam in ipso spem omnem uitæ reposuerint. Bruti & Cassii Lanuinam sessionem significat. QVASI denunciatum] ita manifestum, ut eæ res, quæ ante denunciantur. CARTHEIAE] oppidum in extrema Bætica. Sex. Pompeium audita Cæsaris morte scribit Dio Bæticam occupasse, cum aliquandiu apud Lusitanos latuisset. CONTRA hunc] contra Sextum. VTRA ergo castra?] utra castra sequar, illa Sexti, quæ sunt infirma; an hæc Cæsarianorum, quæ sunt nefaria? MEDIA enim tollit Antonius:] equidem neque hæc uellem, neque illa: sed Antonius, qui, nisi uictorem, neminem dicit esse uicturum; facit, ut omnino alterutra sequi sit necesse. non enim, illo uictore tutus essem, etiam si bello abstinuissem. 229: 251. PROPEREMVS igitur] ut in castra. et 250: Ego propero, ne ante Sextus: quem aduentare aiunt.

250.

BRVNDVSIO ne] proficiscar. SVBITO] profecturus est. Profectus est autem Puteolis VII. cal. ut est 251: SAPIENTER] consideremus de discessu meo. πάσχω] ob discessum Bruti.

QVANDO enim illum?] quando erit, ut illum uideam? VIDERE non potes] impeditus re Buthrotia. DII illi mortuo] Cæsarem dii mortuum perdant, qui unquam Buthrotum proscripserit: siquidem te nunc eius ciuitatis liberandæ cura Romæ tenet; ut Brutum uidere discedentem non possis. 265. RATIONES Erotis,] Tironem miserat, qui rationes domesticas ab Erote administratas cognosceret. 248. VERSVRAM scribis esse faciendam] uersuram facit, qui rem multo pluris emit, quàm quanti est, pretio intra certam diem soluendo: item, qui mutuam sumit pecuniam magno fœnore reddendam. MENSIVM quinque] ut ducenta HS, quæ nunc ex uersura sumam, post quinque menses, id est ad cal. Nou. persoluam. in eam diem scribis cadere nummorum solutionem, qui mihi à Quincto debentur. VIDEAS] des operam, ut habeas ducenta illa HS, deinde mihi feras expensa, id est mihi cures numeranda. nam qui pecuniam alicui dat, is, quantum dedit, ei, cui dedit, expensum in tabulas refert. RELIQVA] quod mihi reliquum est in nominibus. uim & significationem huius uerbi cognosce 248. 254: EX HOC ipso] ex Erote, cum ad me uenerit. uenturum autem apparet ex eo, quod paulo ante scripsit, Etsi ipsum nondum uidi. et mox uenisse constat 254. DE mercedibus] exquiram, ubi mercedes, quæ receptæ sunt ex prædiis dotalibus. DOTALIVM prædiorum] ex Terentiæ dote. Nec dubito, quin intelligat insulas in Argileto & Auentino: quarum fructus Ciceroni filio in annuum sumptum assignauerat. tria loca, 197: 248: 254. confer in unum,

num, & considera: mecum senties. at insulæ in urbe, & prædia non idem sunt. immo uero sunt. nam prædiorum nomine, auctore Pediano, & domus, & agri comprehenduntur. QVANQVAM uolo laxius] respexit ad insequens membrum: hoc sensu: Dotalium prædiorum mercedes si fideliter Ciceroni curabuntur, nihil ei prope in annuum sumptum deerit: quanquam non hoc solum uolo, ut nihil ei desit, sed ut etiam abundet, & ut illi largius prolixiusq; suppeditetur. SED id] Ciceroni ita soluetur, ut ex prædiis dotalibus cadet. mihi autẽ quod pro uiatico opus est, non duabus tribus ue dandum est pensionibus, ut Ciceroni filio, sed uniuersum simul ante quàm discedam. ISTE, qui umbras timet] fingebat Antonius consul se timere, ut haberet ob eam rem barbaros Ityreos circa se, ad omne facinus paratos. NISI explicata solutione] nisi uidero esse, unde satisfiat creditoribus meis. EXCITATA] mallem, explicata. ALII meminí] nummos Arpinatum, apud me depositos, L. Fabio reddes, præterea nemini. 247.

EPISTOLA XXIII. 250.

ET QVIDEM CCCC certa] usque eò Quinctus pater lætus est, ut nunc quidem CCC HS filio det, reliqua promittat. Et ostendit Cicero, σχηματισμὰ illud Quincti filii fuisse, quemadmodum ipse coniecerat, ut à patre pecuniam eliceret. 249. RELIQVA] Quincto filio ad dissoluendum æs alienum necessaria. 251. 220. 254. CERTIOREM nebulonem?] qui gaudere se simulet hac Quincti

patris & filii reconciliatione, quasi amantissimus eorum sit; cum de iis neutiquam laboret. ἐποχὴν uestram] ἐποχὴ in libris Academicis est assensus retentio: hic ualet retentio simpliciter: ut sit, ἐποχὴ deliberationis, quòd deliberare noluisti de re Canii. 217. ἀκεραίως restitutam arbitrabar] et hoc ad ignotum nobis Canii negocium pertinet. Es enim occupatus] ideo tabellarios meos cito remittere cum tuis literis non potes. Qvòd ad Xenonem] quòd ad Xenonem scripsisti, ut Ciceroni filio meo suppeditaret: probe. 233: 253: 255. Qvod scribo] quod opus nunc in manibus habeo, mittam ad te, cum absoluero. Brvndvsivm] me ire Brundusium, ut inde in Græciam nauigem. 250. Et qvidem dicere aliquid de militibus] & ait te quiddam loqui de legionibus Macedonicis Brundusium aduentantibus: ut eò proficisci minus tuto possim. De his legionibus in epist. fam. 197: & Philippica III. Movebant me tuæ quinque horæ] ut ego Hydruntem ire uellem, ibiq; nauim conscendere, faciebat illud, quòd te mihi recordabar dixisse, ab Hydrunte in Græciam traiectum esse quinque horarum. hic autem si conscenderem, quàm longa esset nauigatio? Et sane ab Hydrunte ad Eubœæ continentem minimum esse interuallum, & Plinius, & omnes cosmographi auctores sunt. Propero] maturo profectionem meam, ne ante Sex. Pompeius in Italiam cum exercitu ueniat: quod ego una cum illo uellem. 250.

EPISTOLA XXIIII. 250:

Si expediet.] si ipsius in rem erit. Illos uidebit?] qui iam discedent, longinquas regiones petituri.

251.

Quousque ludemur?] putat Pansam ea, quæ loquatur, non loqui ex animo, sed simulate: ut ab eo uerba dari uideantur. Ego autem] in Attici epistola caput erat de Sex. Pompeio: quo capite quærebat de Cicerone, num de Sexto certi aliquid haberet, quem scripserat aduentare. Ab armisq; nullus discederet] hoc dicit, quia senatus ex M. Lepidi sententia decreuerat, ut in patriam Sex. Pompeius redire posset, dimisso prius exercitu. Philippica v. Cyterius,] M. Antonius: à Cyteride mima; quam usque adeo amauit, ut in Galliam cum legionibus proficiscens, hiberno tempore secum abduxerit. hoc & Virgilii carmine notum est:

„ Galle quid insanis, inquit? tua cura Lycoris
„ Perq; niues alium, perq; horrida castra secuta est.

Seruius in eam eclogam, Plutarchus in Antonio, & ipse in Philippica ii. & ad hunc libro x. 164: Nisi uictorem neminem uicturum] Antonii minæ. ideoq; 250. Media, inquit, Antonius tollit. Vtro erit] apertior sententia, si legatur, Cum utro erit] ut Antonium & Sex. Pompeium significet, quemadmodum & 250. Vtra ergo castra? Vt scribis] quia te scribis hodie, aut cras ad me uenturum.

EPISTOLA XXV. 251.

TORQVEBOR,] mihi de meo itinere deliberanti ita multa ueniunt in mentem in utranque partem, ut in capiendo consilio mirifice torquear. QVOVSQVE, inquies?] quousque deliberabis ò Cicero de profectione tua? deliberabo, inquit, dum integrum erit: erit autem, usque dum ad nauem uenero. ὑπόμνημα compositum] dabis, subaudi: fortasse enim aliquid prætermitteret, si tu illi uoce mandares. ὑπόμνημα: commentarium, collectionem rerum nouarum. CVIVS de itinere] quando sit discessurus.

EPISTOLA XXVI. 251.

CAVSAM] Silii.

EPISTOLA XXVII. 251.

MVLTI enim ad me.] multi enim ad me scribunt, alii consilium meum de profectione probantes, alii reprehendentes. COGITAMVS?] an probas meum discessum, si ad cal. Ian. futurus Romæ sum? Sic in I. Philippica: Ea mente discessi, ut adessem calendis Ianuarii; quod initium senatus cogendi fore uidebatur. Et ad hunc ipsum 258: Quamuis non fueris suasor & impulsor profectionis meæ, approbator certe fuisti, dummodo cal. Ian. Romæ essem. EST æquus] in utranquê partem, siue ad discedendum, siue ad manendum. potest legi cum antiquis libris, Meus animus est æquus, si tamen, ut si nihil offensionis sit, & tu. hoc sensu: Ita meus animus æquus est, si tamen & tu æquus es, ut nihil

hil putes offendi posse neque in discessu, neque in mansione. sed malim ; Et tuus, pro Et tu : ut periodus hic terminetur.

251:

OLYMPIA] cum mysteria scilicet in Græcia celebrabuntur : ut ipse infert ad expositionem Olympiorum. nam erant & mysteria Romana, ut epistola 1. libri VI. VT TV scires] placeret ; Vt tu scribis, casus consilium nostri itineris iudicabit. DVBITEMVS] ne statuamus, sed consilium temporis expectemus. ODIOSA] esset autem hiberna, si post mysteria discessum differrem. & mysteria tamen effugere uelim, ne uidear eam ob causam in Græciam profectus : quod leuitatis uideretur. VISVM iri] ante nauigationem. uidit autem eum in Neside, ut est 254 : & Philippica X.

EPISTOLA XXVIII. 251:

QVID sit.] Atticus enim hoc uerbo usus erat in epistola sua. quo quid significaretur, Cicero minus erat assecutus. LVDOS suos.] quos absens dedit 245 : & Plutarchus. PROFECTVM] longius Roma discessisse. nam antea fuerat in propinquis locis. POST hæc arma] postquam Antonius & Octauius grauissimis contentionibus rem ad arma perduxerunt, cum uterque magnum numerum militum iam contraxisset. AB ipsa commissione] ab ipso statim ludorum initio. EPISTOLAE] quam ad me Brutus misit. ILLA nanque in utranque] subaudi, partem. multa in epistola Bruti scripta sunt in utranque partem ; ut modo fortis, & ad omnia paratus uideatur, modo nimiũ sui dissimilis.

lis. VT posses interpretari] erat enim ita scripta, ut, quid significaret, uix Cicero posset interpretari. quod & infra scribit 252: Et Plutarchus nimiam breuitatem notat in epistolis Bruti.

252.

APVD Talnæ] subaudi, fundum: locutione in his libris usitata. DE illo Tulliano] de Tulliano semisse, cupide libero M. Aelium. et ut caute res agatur, Caselium consule, peritissimum iurisconsultum: uide ultimam epistolam huius libri. SI mihi imposuisset aliquid] si me Aelius, ut est callidus, in fraudem induxisset. Sic ad Quinctum fratrem locutus est: Catoni egregie imposuit Milo noster. AD strane] ut legitur hic locus, fateor me sententiam non assequi. et cum nostris impressis consentiunt antiqui libri: nisi quòd in quibusdam, pro, In ædium, legitur Medium: reliqua eadem. MVNDVS istum] ita concisa breuitas, ut coniecturæ uix locus uideatur. TE mihi suadere] sua serat Atticus, ut scriberet ad Sextium quàm posset humanissime.

EPISTOLA XXIX. 252.

QVÒD Puteolos prosequitur,] quòd me Puteolos, ut tu scribis, prosecuturus est; humane facit: quòd autem queritur, quia de Cosano redeuntem non expectaui; hoc scilicet iniuste.

252.

LACRYMASSE,] quòd ego ex Italia discederem. MVTASSEM] fortasse consilium de profectione abiecissem. CONGREDIENDI] speras enim te breui esse uenturum ad me in eas regiones, in

quibus

quibus ego consedero. 235. MEAE tibi literæ non deerunt] hoc dicit propterea quòd Atticus id rogauerat, ut literas sæpe ad se mitteret, quibus desiderium absentis lenire posset. SCRIBAM ad te omnia] cum eum conuenero. 253: LIBRUM] librum accipe pro uolumine. siquidem libros fuisse duos de gloria, & ipse testatur 255. & Franciscus Petrarca in epistolis, duos Ciceronis libros de gloria, scribit, apud se aliquandiu fuisse. DE gloria] libros duos significat, quos de gloria scripsit: qui usque ad patrum nostrorum ætatem peruenerunt. nam Bernardus Iustinianus in indice librorum suorum nominat Ciceronem de gloria. is liber postea, cum uniuersam bibliothecam Bernardus monacharum monasterio legasset, magna conquisitus cura, neutiquam est inuentus. nemini dubium fuit, quin Petrus Alcyonius, cui monachæ medico suo eius tractandæ bibliothecæ potestatem fecerunt, homo improbus furto auerterit. et sane in eius opusculo de exilio, aspersa non nulla deprehenduntur, quæ non olere Alcyonium auctorem, sed aliquanto præstantiorem artificem uideantur. EXCUDAM] scribam aliquid eiusmodi, quod simile uideatur scriptorum Heraclidis. neque hoc refertur ad librum de gloria, ut manifestum fit 255. quo loco & se de gloria misisse dicit, nec dum tamen ἡρακλείδιον scribere aggressum. 242. 246. DE Planco,] quod ad me scribis, faciam, ut L. Planco rem Buthrotiam commendem 265. IURE queritur] quòd tibi à me discedenti non mandauerim, ut eam meis uerbis salutares. hoc & in epistola, quæ proximo loco sequitur. ET DE Herode & Metio meminero]

manda-

mandauerat Atticus Ciceroni, ut & cum Herode & cum Metio Athenis quiddam ageret. Herodem enim fuisse Athenis, apparet 233: 248. MODO turpem] ut dicam quod sentio, mallem sic: Quae te uelle suspicer modo. Turpem sororis tuae filium, cum haec scriberem. cur autem turpem Quinctum filium? quia, cum patruum grauiter laesisset, (ut supra) ad eum tamen iret. Turpem igitur propter impudentiam. CVM haec scriberem] cum haec enim scriberem, de illius aduentu allatum est.

EPISTOLA XXX. 252.

DE LVDIS] Bruti. 351: VT omnem culpam in te transferas] dic me quidem tibi mandasse ut ei salutem diceres, sed oblitum te esse. ME minime totum &c.] quanquam longius discedam, futurum tamen, ut animus meus ab ea me absente non absit: hoc est, ut absens eam aeque diligam, ac si una essemus.

EPISTOLA XXXI. 252.

BRVTI ad te epistolam misi.] eam, de qua in epistola proxima superiore. LVDORVM] Bruti. 252:

253.

NVLLVS tu quidem domum ueneris,] non tu quidem ad eum domum ueneris: sed, sicubi inciderit, alloqueris. 252. M. AXIANVM adhibebis] ut cautius agatur: ne nobis Aelius aliquid imponat. 252: LEGATIONEM probari meam] idem 253: Meam profectionem laudari gaudeo. Verebatur enim, ne discedens reprehenderetur, quòd reip.

reip. deesset tam graui tempore. uide 230. 245: Qvod promittis, Dii faxint] ut breui congrediamur. 252: Meis] dandi casu, non auferendi. nam quòd copulam omisit, fecit idem 308: & in epist. Fam. 207: 214. Istam, quam tu excipis, metuo] ego te (sic opinor Atticus scripserat) breui tempore uidebo, nisi si Atticæ meæ infirma ualetudo impediet. erat enim puella imbecillior. De Planco, & Decimo,] qui erant consules futuri post annum insequentem, id est post Hirtium & Pansam, ex Cæsaris designatione. Sextvm] Pompeium. Scvtvm abiicere] arma deponere: ut defensæ reip. laus ad Plancum & Decimum, mihi amicissimos, perueniat: siquidem, ut tu scribis, id cogitant. Vsqve Puteolos] mecum uenit. Favonivm] Fauonius Catonis imitator, reip. amantissimus, ex historia notus. Asinivm] Polionem; qui bonarum partium studiosissimus uidebatur: ut indicant ipsius epistolæ libro x. fam. Dvas ób causas] Puteolos uenit. σπείσασθαι] fœdus facere, conciliari. Brvto & Cassio] à quibus antea grauissime dissederat, ut qui etiam Parilia coronatus celebrasset honoris Cæsaris causa. 231: 236: Ait hic] ait Quinctus, Iuliam suas illi nuptias deferre; constituisse enim diuortium facere cum Othone. sed tu, qui sis Othonum familiaris, hoc quæres, & me certiorem facies. Pater] Quinctus pater. Qvalis esset fama] de Iulia. 218: De quo quæ fama sit, scribes. et 117. Nisi de ore, & patre] dixi, me Iuliæ patrem cognouisse, illam aũt de facie tantum: de fama nihil scire. Cvr tu] cum in antiquis libris scriptũ uideam,

uideam, Curſus: adducor in hanc opinionem, ut credam ueterem & germanam lectionem fuiſſe. FILIVM uelle] Iuliam ducere. PVTAVI illa] uereor, ne mendum lateat in his uerbis; primum ex obſcuritate ſententiæ, deinde ex antiquorum librorum uarietate. Beſſarionis exemplar pro, Putaui illa, habet, Fababulla: Byzantio aduectum, quod mihi Arnoldus Germanus commodauit, Pubabulla: aliud, Putare illa. σκοπός] notat Quincti patris auaritiam, qui nihil ſpectaret aliud, quàm ut filio ne quid in ſumptum præberet, ideoq; ei concederet de uxore ducenda. HVIC noſtro] Quincto patri. ILLA autem] Iuliam intelligit. οὐ παρὰ τούτῳ] non apud Quinctum filium eſt manſura. nam eius mores ferre non poterit, diuortiumq; item cum eo faciet. HVNC] Quinctum filium. FACILE autem potes] propter Othonum familiaritatem. HVNC Buthrotium] hunc, qui profectus erat ad agrum Buthrotium diuidendum. 265. DEMISSVM, & ſine phaleris] triſtem, & ueſtitu mœrorem indicante. Phaleræ proprie ſunt, quæ frontibus equorum, ornatus gratia, imponuntur. μεταφορικῶς aliis de rebus uſurpantur. AGRIPETAS] qui Plancum ſecuti, partem agri Buthrotii petierant, ſedem in alieno quærentes. 253: 256: MACTE] laudat Buthrotios, qui Plancum & agripetas eieciſſent.

IN

IN LIBRVM XVI. EPISTOLARVM CICERONIS AD ATTICVM,

Pauli Manutii commentarius.

EPISTOLA I. 253.

NONIS Iuliis?] scripserat Atticus Ciceroni, Bruti ludos esse proscriptos sic, A' nonis Iuliis ad III. Idus: ut scilicet populo significaretur, ad sextum diem ludos esse duraturos. eam proscriptionem ut maxime turpem Cicero detestatur: nec id quidem iniuria: quia certe nimis absurdum uideretur, apparere Iulii nomen in proscriptione ludorum, quos Brutus daret, is, qui ipsum Iulium non ferens uita priuasset. oportebat autem non nonis Iuliis proscribere, sed nonis Quinctilibus; primum, ne tyranni nomen usurparetur; deinde, quæ ad Cæsaris honorem ciuitas non libera constituisset, ea ne confirmarentur. nam ex historia notum est, decreuisse senatum, ut Iulius mensis è Cæsaris nomine uocaretur, Quinctilis ante dictus. Sed de Bruti ludis ita proscriptis unde afferam, si quis quærat: locus est infra, unde didici: quo ex loco descripta uerba recitabimus. sic igitur 250. In Nesida VIII. idus ibi Brutus. quàm ille doluit de no-

nis Iuliis; mirifice eſt conturbatus: itaque ſeſe ſcriptorum aiebat, ut uenationem eam, quæ poſtridie ludos Apollinares futura eſt, proſcriberent. III. IDVS Quinctileis, non, III. IDVS Iulias.] ut extremum ludorum diem fuiſſe conſtet IIII. Idus, cum dies uenationis, quæ ludos eſt Apollinares con ſecuta, III. Idus ſit. MEHERCVLE iſtis] dices, mehercule nonis Iuliis futura erat commiſſio ludorum: quid igitur erratum? Enimuero, inquit Cicero, uis me totum diem ſtomachari, cum etiam defendere conaris. fœdiſsimum imprudentiæ lapſum. quid? poteſt eſſe Bruto quidquam turpius, quàm Iuliis? cur non potius, Quinctilibus, ut odio ſum uerbum uitaretur? Etiam illud obſeruo, Ciceronem initio huius epiſtolæ effugiſſe acerbam dictionem Iuliis, & maluiſſe, nonis Quinctilibus. REDEO ad meum igitur ἐλθωμεν] ad illud meum, Abeamus, diſcedamus ex Italia. NIHIL uidi] poteſt eſſe ἀποσιώπησις: ut ſit, Nihil uidi turpius. AGRIPETAS Buthroti conciſos] eos, qui Buthrotium agrum petierant, à Buthrotiis male multatos. 253. 256: ITA enim meditabar diem & noctem.] cum de mendo ſuſpicarer, neque tamen ex coniectura probabile quidquam poſſem eruere; adiui antiquos libros, inſpexi. omnes in ſcriptura conſentientes, unum Beſſarionis animaduerti pro Meditabar, habere Mediabam. tum uero quaſi lucem aliquam ſecutus, qui antea in tenebris errasſem; putaui, interpungendi ratione mutata, reſtitui locum ita poſſe: Quid autem Plancus tam curſim, (ita enim audiebam) diem & noctem? Nam certe, ut de Planco diem & noctem Cicero meditaretur,

taretur, neutiquam mihi probatur. fuerit in quærendo & percunctando curiosus. diurna uero simul & nocturna meditatio quem hic habere locum potest? age, ad uerbum, Cursim, refer illud, Diem & noctem: quanto aptius? nam in itinere maturantes, noctem diei coniungere, notissimum est. etiam Cæsar in III. de bello ciuili, Vibullius, inquit, continuato & nocte & die itinere, atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad Pompeium contendit. Et in eodem, paulo post: Cæsar properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiserat. Testatus sum opinionem meam: docti iudicabunt. MEAM profectionem] ex Italia. 252. 253. DYMAEOS &c.] Pompeius, ut Plutarchus scribit, captis piratis, magnam eorum partem constituerat in agro Dymæo: quod erat & fertile territorium, & à cultoribus infrequens. ii postremo pulsi ea sede, quam assignatam à Pompeio per aliquot annos tenuerant, rursus se ad piraticam ueterem artem contulerunt. Dyme ciuitas est in Achaia. VIDENDVM est, ut mansio laudetur] domi manere, quàm proficisci, maluisset, cum aliis de causis, tum quòd à Dymæis mare tutum non esset. 254. Piratæ apparere dicuntur. ἐν ὁμοπλοίᾳ Bruti] tutum putabat nauigare cum Bruto. itaque & infra: Hæc nauigatio quia quasdam habet suspiciones periculi, constituebam uti ὁμοπλοίᾳ. 256. 257. SED OPINOR minuta nauigia] Brutum habere. SED IAM sciam] quia Brutum conuenire uolebat: qui & ipse erat in Neside, sed eum Cicero nondum uiderat. postea cũ eum conuenisset, de nauigiis hæc scripsit ad Atticum:

cum: Paratiorem offendi Brutum, quàm audiebam. nam & ipſe Domitius bona plane habet dicrota: ſuntq; nauigia præterea luculenta Sextii, Buciliani, ceterorum. πανικὸν] inanem timorem, & ſine cauſa: forte quòd Ventidius, qui erat Antonii amiciſſimus, coactis militibus aduentare diceretur. DE Sexto] Pompeio. AD arma] rem eſſe uenturam. 250. SINE bello ciuili uideo ſeruiendum] uidetur addendum, Non. ut dicat, Non ſine bello ciuili ſeruiemus. CALENDIS Ianuarii] quo die magiſtratum erant inituri Panſa & Hirtius conſules deſignati, eodemq; die relaturi de rep. ex ueteri conſuetudine: quod factum eſſe, docent duæ Philippicæ v. & vi. λῆρος πολὺς] ſe ipſe accuſat, qui dixerit in Panſa ſpem eſſe; cum ab iis, qui ſe crapulæ & inertiæ dediderunt, ſperari nihil poſſet. CICERONIS rationes explicentur] uelim uideas, quantum acceperit Cicero meus. cui ſi minus datum eſt, quàm nos ei annuum in ſumptum daturos eſſe promiſimus: quod ei reliquum deberi ex rationibus cognoſces, perſoluatur. 248. HS LXXII ſatis eſſe] Ciceroni filio. cui HS LXXII aſsignata erant in annuum ſumptum. XENONEM] hic, Attico mandante, pecuniam Athenis Ciceroni numerabat, ſed eam perexigue, multisq; penſionibus conciſam. 255. ID EST minutatim] ut opinor, & certe hoc abundat. fuit enim gloſſema ad græcam dictionem γλίσχρως, receptum in epiſtolam ignorantia deſcribentium. QVO PLVS permutaſti &c.] ſcis conueniſſe, ut Ciceroni tantum daremus, quantum reciperetur ex inſularum fructu. eo ſi quid plus Athenis permutaſti Cicero-

nis

nis causa, uolo id ei concedatur supra annuam pensionem, pro sumptu, quem primo anno fecit dum Athenas proficiscitur. INSVLARVM] in Argileto, & Auentino. 197: 248: HINC ex cal. Apr.] quoniam assignauimus Ciceroni quantum ex insulis reciperetur; deinceps detur ei ad HS LXXX: quoniam tanti nunc insulæ locantur, quæ antea tantummodo LXXI locabantur. Ex calendis autem Apr. quia Ciceroni filio id erat annui temporis initium. uide 248. VIDENDVM enim est &c.] curandum nobis est, ut sit, quod filius in sumptum habeat, cum Romæ erit. cum enim Publiliæ uxoris meæ matrem ferre non possim, diuortium erit faciendum: ita dote reddita, re familiari comminuti, unde filio suppeditabimus?

254.

SE CATONEM.] amantissimum reipublicæ. quod in Quincto filio desiderabatur. uide 236: 256: VT TIBI spondere] eum fore Catonem, id est hominem in omni uita perfectissimum. ME motum] me fidem habuisse uerbis Quincti filii. SED ego] ἀποσιώπησις ueteribus usitata, ad indicandum animum, oratione repressa. ATTRIBVTIONEM,] quam in eum diem ait esse collatam. Et attributionem posuit pro solutione pecuniæ, quam debebat Quinctus filius. 220: 250: VRGERI] à creditoribus.

EPISTOLA II. 254.

LONGE alia fama:] scribis, agrum Buthrotium dici à Planco diuisum agripetis: at nos hic con

tra audieramus; agripetas à Buthrotiis concisos, & eiectos: 253: 253: VT ESSET cum Hortensio,] Hortensius, Cluuii heres, quæ illi bonorum Cluuianorum pars ex hereditate obuenerat, eam Ciceroni uendidit coheredi; pactus ut pecunia sibi tribus pensionibus numeraretur: ex iis pensionibus Cicero duas soluerat, & maiorem etiam tertiæ partem ante diem solutioni præfinitam, id est ante cal. Sextilis: ut impudenter faceret Hortensius, qui, quod sibi ex tertia pensione deberetur, ante diem postularet, cum præsertim eius ipsius pensionis maiorem iam partem exegisset. Hac de re 258: cum inquit: Diligentia opus est, coheredibus pro Cluuiano calendis Sextilibus persolutum ut sit. Quo ex loco, non Hortensium modo, sed & ceteros coheredes, Ciceroni uendidisse, quæ illis Cluuius testamento legauerat, perspicuum est. ET QVIA equitibus] ut infra patet, Publilium & Publilio propinquos significare uidetur: qui erant ex ordine equestri. Publiliam enim cum dimisisset, urgebatur à Publilio fratre de dote reddenda. cui Eros, qui Ciceronis domesticas rationes dispensabat, promiserat se esse idibus perscripturum. In antiquo Bessarionis libro pro, equitibus, scriptum est, equis. QVOD perscribi oportet,] Perscribere, est creditori, non præsenti pecunia numerata, sed per scripturam satisfacere. Sic enim Donatus exponit illud in Phormione: Perscripsi omnibus, quibus debui. Nec Ciceronis exempla non idem ostendunt. DE iure nostro decesscrimus] planum fit ex hoc loco, intra certam diem reddendam fuisse dotem ab iis, qui diuor-

tium facerent. Cicero autem de suo iure decedens, etiam ante eam diem, exceptis c c HS, omnem dotem numerauerat. de quibus c c ut sibi fieret perscriptio, Publilius urgebat. 258. QVI de residuis c c c c HS] qui, cum apud me residua essent ex dote HS c c c c, neque dum solutionis dies adesset, ex iis ipsis tamen c c c c HS præsentia soluimus c c, reliquorum facimus perscriptionem. PRAESENTIA] nulla interposita mora: in Verrem libro III. Præsens pecunia soluatur. IACTVRA facta iuris] cum tanto ante diem soluerimus, de nostro iure sponte decedentes. Sic infra 258. Publilius non debet urgere, quoniam iure non utimur.

254.

QVOAD eris Romæ,] nam & Atticus ex Italia discedere cogitabat. itaque 252: Præclare, inquit, quòd te consolata est spes breui tempore congrediendi. et 255: NIHIL à me expectes] nihil ad me referas, sed agas ipse quod ageres in rebus tuis. 205: Illud non accipio in bonam partem, quòd ad me refers. quid? ipse negocium meum gererem, nisi consilio tuo? RELIQVA] collocatis creditorum & debitorum nominibus, cum eam pecuniam, quám ipsi debemus, & quam alii nobis, redigimus in summam; id quod superat à nobis, reliqua dicuntur. 248. FAMA MEA] magnum enim subirem discrimen existimationis meæ, nisi ad tempus, quibus debeo, solueretur. NOS VINDICABIS] nostris creditoribus satisfacies. IN NESIDE,] hunc in Neside congressum significans Philippica X. Bru-

tum, inquit, his ipsis ludorum diebus uidebam in insula clarissimi adolescentis Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace & concordia ciuium cogitantem. Νησίς autem parua insula. Lucanus, & Papirius laborare eam graui cœlo uersibus ostendunt. DELECTARI] gaudere, quòd ludis Apollinaribus Tereum, Accii tragœdiam, populo recitatam, magno plausu clamoreq; acceptam ex tuis literis cognouerat. 256: & in 1. Philippica ad extremum. QVÀM Antonio] cum maiorem habere Antonio debeat. plausum enim populus non ideo dedit, quòd Accii admiraretur ingenium, sed quòd Antonium oderit, Bruto Brutiq; similibus inimicum. itaque plausum illum Antonio magis, quàm Accio, Brutus debet. ISTORVM] Antonium maxime significat, qui patriæ liberatores oderat, ad tyrannidem aspirans. INCENDI] irritari, quòd uideant populum Bruto absenti plausum dare. REPRAESENTANDAM] citius aliquanto, quàm fecissent, ostendendam. DOLEANT] dolebant, quòd populus Romanus Bruti absentis desiderium illo plausu declararet. CONSILIVM meum] discedendi ex Italia. TRAHEBAM] procrastinabam. uide 251. BRVNDVSIVM cogito] ut ibi potius conscendam, quàm Puteolis. 250. Iuua me consilio, Brundusio ne, an Puteolis. et 250: LEGIONVM] quas ab Antonio accersitas, profectas è Macedonia, Brundusium aduentare fama erat. Brundusium tamen, & iter illud postea uitauit, ut ipse narrat in 1. Philippica. PIRATARVM] Dymæos intelligit, qui agro pulsi mare infestum habebant. 253: EXPECTABATVR] à Bruto, ut una discederent. 257.

v. CAL.] cum Cassius iam uenisset, nimirum uel eo die, quo hæc scripta sunt, uel postridie uisurus eum Cicero fuit. quòd si, cum eum uidisset, abire in Pompeianum cogitabat: non recte scriptum est, v. cal non enim tot dierum interuallum esse potest, cum dicat se discessurum à Casʃii congressu. Potius igitur (nihil tamen muto repugnantibus antiquis libris: tantum indicare placet meam sententiam) legendum uideretur, v. idus: ut insequentem diem significet. nam hæc scripsisse apparet vi. idus. ACVLANVM] forte, Herculanium: quod à Pompeiis non longe Plinius in Campaniæ litore constituit. NOSTRI reliqua] scis enim, inde me Brundusium cogitare. SCRIPSI equidem,] commendans illis rem Buthrotiam. NE NECESSE habueris reddere] ne putato, reddi meas literas, necessarium esse. Eas enim Cicero ad Atticum mittebat, ut ipse Planco & Oppio redderet. OPPIO quidem utique] subaudi, Ne putaris necessarium reddere.

255.

QVàM mihi in Italiam te auctore ueniendum est.] id est ante mensem Ianuarium. Nam Atticus auctor erat Ciceroni, ut omnino Romæ adesset calendis Ianuariis; quòd eo die futurum erat ut à nouis Pansa & Hirtio cos. de rep. referretur. 258: Meæ profectionis approbator fuisti, dummodo calendis Ianuariis Romæ essem. et 258. ALIQVEM nactus] quemcunque habueris, cui des. DOMO] domesticis tabellaris. ἠρακλείδειον] quod tu à me tantopere postulasti. 242. 246. 252: NOTENTVR eclogarii] notentur aut minio, aut quapiam simili

ſimili re nomina eorum, qui in his libris de gloria loquuntur. QVOS Saluius] quos libros de gloria Saluius anagnoſtes tuus, bonos nactus auditores, in conuiuio tantum uelim legat.

EPISTOLA III. 255.

QVÒD manus dediſti,] quòd Antonii ſententiam (opinor, de re Buthrotia: nam publicam nulla ex parte Pomponius attingebat) etſi non probandam, probaſti tamen, manusq; dediſti, ut etiam ultro gratias egeris. A RE familiari] ratio, cur Atticus etiam gratias egiſſet Antonio. nam etſi magnam rei familiaris iacturam faciam, ſi Buthrotium negocium eripitur: (his fere uerbis, aut certe in hanc ſententiam Atticus ſcripſerat) tamen huiuſmodi iacturam eo tolerabilius æquum eſt ferre, quòd à rep. citius, quàm à re familiari, deſeremur. MAGIS delectari, ò Tite, ſi quid ego:] totum hoc, ò Tite, ſi quid ego, ideo ſcripſi literis grandiuſculis, ut intelligatur initium libri de ſenectute: quo quidem libro ſe delectari Atticus ſcripſerat, quia ſuam ſenectutem, quam publicæ ruinæ grauiorem in dies efficerent, eius lectione leuaret. Et ait, Magis, propterea quòd medicinæ uim magis ægrotantes ſentimus, quàm ualentes. Etiam 261. O Tite, tibi prodeſſe lætor. lætor, inquit, quòd ea, quæ ſcripſimus in libro de ſenectute, tibi ad ferendam ſenectutem proſint. Quod autem, ſi quid ego, repoſui in noſtro libro, ubi antea in omnibus, & impreſsis, & manu ſcriptis, legitur, Siquid agis, aut, Ages: fecimus id coniecturam minime dubi-

am

am secuti. est enim initium libri de senectute, ad Atticum scripti: ò Tite, si quid ego adiuro, curam ue leuasso. ubi mendose item omnibus in libris legitur, Adiuto. nos, adiuro: quod est, adiuuero. ALACRITATEM] quandoquidem te delectant ea, quæ scribimus. GAVDEO non fefellisse &c.] munusculum enim ad te perferendum Eroti dedi, duos libros de gloria. IDEM σύνταγμα] eosdem libros de gloria, quos Eroti dederam, postea retractatos, & refectos denuo misi, sed ἀρχέτυπον ipsum, cum antea descriptum exemplar misissem. MACROCOLVM] regiam chartam à Catullo dictam. uide 214. LEGE ARCANO] ne quis audiat præter conuiuas tuos. quod supra monuit his uerbis: Saluius in conuiuio duntaxat legat. Antea, Lege in Arcano. sustuli particulam, In, Charisium secutus, qui hunc locum recitat, & ait arcano dictum esse pro arcane. præterea consentire uidentur antiqui libri. nam in manuscripto Bessarionis, Legi Arcano. sic & Cæsar locutus libro 1. de bello ciuili: Domitius arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur. VT AVDIVIMVS] audiebat autem præclara. 248. CORAM] cum Athenis ero. NEQVE INDILIGENTER, neque illiberaliter] hic Athenis pecuniam Ciceroni filio sumministrabat, sed neque diligenter, & satis illiberaliter. itaque 253: Xenonem, inquit, perexigue & γλίσχρως præbere. DE HERODE] et hic Athenis uiuebat. 233: 248.

255:

GAVDEO tibi &c.] ut cognosceres, illum tibi literas.

literas à me redditurum, ipsius arbitratu scriptas: sciresq; nolle me, ut iis literis mouereris. 254. SVO more uterque] tu sapienter, ille stulte. EAS literas] quibus ad me scribes dialogum tuum cum Quincto filio. COMMENDATIONIS tuæ] scripserat enim Atticus, se esse literas ad eum commendaticias Curio daturum. RELINQVEMVS pacem,] Q. Fusius Calenus Dio historiarum libro XLVI. Ciceroni, acerbe in Antonium inuecto, non minus acerba oratione respondens, ait eum, cum ocium non ferret, discessisse; postea, tumultu & bello inter ciues orto, reuertisse. quasi amator esset contentionum, pacis inimicus. VT AD bellum reuertamur] apparebat enim, ad paucos menses fore bellum; cum & Antonius Octauiusq; grauiter inter se disside̅tes iam in armis essent; & Sex. Pompeius aduentare cum exercitu diceretur; præterea magnum Antonii cum Decimo Bruto certamen impendere de Celtica prouincia. 241: ADERIS] uenies in eas regiones. 255. RELIQVORVM meorum] diximus, reliquorum nomine eam pecuniam intelligi, quæ, subductis rationibus, & collatis creditorum debitorumq; nominibus, superat à nobis. 248. DOLABELLAE nomen] à quo pecuniam exigere difficillimum sciebat. 235: 246: ATTRIBVTIO est mihi nominum ignota] quæ nobis exigenda tradidit Dolabella. 246: VT NON CONCVRRERENT nomina] ut ad tempus non responderent ii, qui debent. 254:

256.

NON amas Erã?] in oratione pro Deiotaro Hieram

ram & Blesamium eius legatos nominat: ut fortasse et hic, Hieram, legendum sit. Et est dictum εἰρωνικῶς. cur, inquit, Eram, æque, atque Deiotarum, odio dignum non putas? qui, cum ei præscriptum esset à Deiotaro, ne quid sine Sextii nostri sententia ageret, neque ad illum, neque ad quenquam nostrum retulit. Miserat autem eum Deiotarus, ut Armeniam, sibi à Cæsare ereptam, emeret ab Antonio: quod factum est, Fuluia, quæ Antonii uxor erat, intercedente, id est, cum Deiotari legatis de pretio paciscente: unde illud 229. Deiotarus noster dignus ille quidem omni regno, sed non per Fuluiam. Armeniam autem cum Deiotaro Antonius accepta grandi pecunia uenderet, dixit se restituere ex Cæsaris libellis. quod ei Cicero II. oratione in criminibus obiicit his uerbis: Quid ego de cōmentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diuersis emebantur non insciente te: sed unum egregium de rege Deiotaro, populo R. amicissimo, decretum in Capitolio fixum. quo proposito, nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæsar? & quæ sequuntur. NEQVE ad illum, neque ad quenquam nostrum] et de hoc in eadem Philippica paulo post: Syngrapha HS centies per legatos, uiros bonos, sed timidos, & imperitos, sine reliquorum hospitum regis sententia, facta in Gynæceo. DICAS] Atticæ referes, Piliæ dices: quia non, ut Attica, salutem miserat Piliæ.

EPI-

EPISTOLA IIII. 256.

Ita ut heri &c.] ut in literis, quas ad te scripsi, heri legisti, uel fortasse hodie, (Quinctus enim, cui eas literas dedi, altero se die Romæ futurum aiebat) in Nesida ueni VIII. idus. ut sit, Ita ut heri, principium epistolæ. De nonis Iuliis] quòd in ludorum suorum proscriptione, nonis Iuliis, legeretur. uide nostram interpretationem ad illud, Ita ne, nonis Iuliis? 253. A Sex.] Pompeio. Sive quo alio nomine] quasi consules appellandi non essent Antonius, & Dolabella, qui non agerent quod consules deceret. Si quid uideretur] ut corrigeremus, si quid uideretur. Pauca παρὰ λέξιν] non nulla minus proprie dicta. Non contumaciter] sine superbia. Quod erat, cos. solum] Sextus epistolam suam ita inscripserat: Sex. Pompeius Cn. F. cos. S. D. nos addidimus, Prætoribus, tribunis pl. senatui. De Cæsare] Romæ occiso. In ulteriore] Hispania. Nihil esse &c.] se non discessurum ab armis, nisi sibi paterna domus restitueretur. eam autem ab hasta Cæsaris emptam possidebat Antonius. Philippica II. Ut omnes exercitus dimittantur] se non esse exercitum dimissurum, nisi omnes omnium exercitus dimitteretur. uide illud, Ab armisq; nullus discederet, 251.

256:

Nihil reperiebam.] quod certum uideretur. Concisos agripetas] idem 253.253: Acceptis nummis] à Buthrotiis. Relictis illis] agripetis: quos secum duxerat, ut agrum eis

Buthrotium

Buthrotium assignaret. QVID eius sit] quid de ea re sit. ALIQVID literarum] ad me miseris. DVBITABAM,] incertus eram, utrũ irem Brundusium, an Puteolis conscenderem. 250. SVBLATVM uidetur] non est cur Brundusium ire debeam. quò tamen se scripserat iturum 254: HAEC autem nauigatio] si Puteolis conscendo. SVSPICIONES periculi] propter piratas. 254: 253: ὁμοπλοίᾳ] societate nauigandi. ET IPSE Domitius] Cn. Domitius. qui cum Bruto nauigaturus erat, unus de percussoribus Cæsaris, Ahenobarbi filius ex Porcia Catonis sorore: 222: & Philippica II. SEXTII, Buciliani] et hi Cæsarem percusserant, auctor Appianus lib. II. VLTRA fretum] qua usurus non sum, quòd Syriam, non, ut Brutus & Domitius, Græciam, petet. erat autem ultra fretum Siculum. EXPLORATIORA uidebuntur] à piratis tuta nauigatio. tarde igitur potius cum Bruto nauigabo, quàm ut omnino non nauigem. et, si, cum processerimus, exploratiora uidebuntur, omissa ὁμοπλοίᾳ, uel testis utemur, celerrimo genere nauiculæ. Testæ nomen, ut opinor, à testæ similitudine deriuatum. Iuuenalis satyra XV. Et breuibus pictæ remis incumbere testæ. DE Tereo Accii.] quòd Tereum, Accii tragœdiam, populus magno plausu accepisset. 254: BRVTVM] aliam Accii tragœdiam, Bruti ludis recitatam. NESCIO quid afflauerat] nescio quid rumoris affluxerat. COMMISSIONE GRAECORVM] cum Græci ludi committerentur, infrequentem populum affuisse. Commissione: ipso initio. DE GRAECIS ludis existimem] minime dignos,

gnos, qui spectentur. fam. 95. QVINCTVS] filius. IN QVO minime satisfaciebat] intelligit amicitiam Quincti cum Antonio, & consensionem cum Cæsarianis. 231: 234. 236:

257.

INIECISSEM] in sermone. ARRIPERE] uide amplecti. MORARI] nauigationem proferre. SI QVI forte casus] si forte quid accideret eiusmodi, ut cum discedere non oporteret. DVBITO] cogitare cœpi. nam antea statuerat nauigare cum Bruto; sed, eo morante, nouum consilium capit. EXPECTEM de legionibus] dum audiam, traiiciant ne legiones è Græcia an, ut quidam arbitrantur, nullæ ueniant. Verebatur autem maxime, ne, si ipse Hydrunte, aut Brundusio traiiceret in Græciam, incideret in legiones Macedonicas, quas in Italiam aduentare rumor increbuerat. 250: 256: NEVTRVM] si neutrum erit tutum, neque Hydruntem ire, neque Venusiæ manere. EODEM] in hæc loca. CIRCVNSPICE] locus concisus, & obscurior, quàm ut certam interpretationem afferre possimus. O DIES &c.] descripti dies erant, quibus Lepidum, qui erat pontifex max. cum augurum collegio dare operam auspiciis oportebat. lætatur igitur, eam sibi fore causam, cur mature ad urbem redeat. erat enim augur.

257:

MAGNA ῥοπὴ] ualde me ad profectionem impellunt literæ tuæ. in easdem enim regiones promittis te uenturum. 253: 252: TE ILLIC] adueniens inueniam. MEORVM?] scriptorum. ET AIS, μετ᾽ ἀμύμονα.] scripserat Atticus ad

Ciceronem

Ciceronem, Cornelium Nepotem teneri magno desiderio scriptorum ipsius: simulq; Nepotem commendans, dixerat eum esse μετ' ἀμύμονα, cum uidelicet ἀμύμονα Ciceronem ipsum intelligeret, & ab eo secundum Cornelium faceret. Cicero hanc laudem à se modeste amouens, ait Atticum ipsum esse ἀμύμονα, Cornelium uero ἄμβροτον, id est, diuinum plane & immortalem. Respicit autem ad uersum illum Homericum, ex Odys. ω, quo Aiacem laudans, ait eum formosissimum omnium fuisse, μετ' ἀμύμονα πηλείωνα.

EPISTOLA V. 257.

Vibonem ad Sicam.] contra ueteres libros, Ad Sicam, restitui, cum legeretur, Et Sicam. significat enim, apud Sicam se esse, amicum suum, qui Vibone habitabat. et paulo post: XI. cal. igitur ad Sicam. ibi tanquam domi meæ scilicet. Et quo tempore Clodia rogatione pulsus in exilium abiit, Vibone item apud eundem Sicam diuersatus est: ut apparet 40: Prodromi] Aquilones uenti exortum caniculæ octo diebus antecedunt. ideo prodromi dicti à præcurrendo. Plinius. Pedibus] sine naui. Equis] quòd aquæ multo minus esset, quàm soleret. Thalnam] cognomen esse Iuuentiorum, in fastis obseruauimus. Obduxi] consumpsi. δολιχὸν πλόον] uide 262. Corbita] oneraria naui. Statim ne freto, an Syracusis] statim ipsum fretum traiciens in Græciam recta nauigem, an prius deflectam Syracusas, inde in Græciam. ἡ δευτέρας] uide 245.

Id satis, superq;] sæpe id iam scripsimus, tecum me non esse, quia periculum fugiam.

258.

In coelum ferri:] quòd omnibus perspicuum sit, me periculi causa discedere. Ad cal. Ian.] à quo die sine periculo Romæ esse licebit, Pansa & Hirtio cos. Expedi, exolue] uelim omnino satisfacias quibus debeo. Bella reliqui] reliqui unde sumeres ad meorum nominum solutionem. Coheredibus pro Cluuiano] ut coheredibus meis, qui mihi uendiderunt quod ipsis de Cluuiana re obuenerat, calendis Sextilibus id, quod debeo, persolutum sit. 254. de Hortensio coherede, & 222. de Hordeonio. Cum Publilio] huic Cicero pecuniam debebat ex dote Publiliæ, quam dimiserat. Quoniam iure non utimur] quoniam de CCCC HS ante diem CC numeraui; qui si uoluissem uti iure meo, diem solutionis expectassem. ut inique facturus sit Publilius, si de ducentis urgeat, uide 245. Ante diem] subaudi, Terentiæ numera quod debemus. In Epirum] uenturus es. 255. 255: Quod satisdato debeo] satisdato debet, qui creditori cauit fideiussoribus datis.

EPISTOLA VI. 258:

Cum à Leucopetra profecturus] narrat idem in 1. Philippica his uerbis. Cum me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Regini, uenti detulissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem] nec ita multum prouectus, reiectus Austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam.

cumq;

cumq; intempesta nox esset, mansissemq; in uilla P. Valerii comitis, & familiaris mei; postridieq; apud eundem uentum expectans manerem: municipes Regini complures ad me uenerunt, ex iis quidam Roma recentes: à quibus primum accipio M. Antonii concionem: quæ ita mihi placuit, ut ea lecta de reuersione primum cœperim cogitare. nec multo post edictum Bruti affertur, & Casii: quod quidem mihi, fortasse quòd eos etiam plus reip. quàm familiaritatis gratia diligo, plenum æquitatis uidebatur. addebant præterea, rem conuenturam, cal. Sextilibus senatum frequentem fore, Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis prouinciis, ad auctoritatem senatus esse rediturum. VT ADESSENT] in senatu. SENTENTIAM commutasse] qui cum antea meam profectionem probaueris, idem nunc reprehendas. IN FLAMMAM ipsam uenirem] uide illud 255: Relinquemus enim pacem, ut ad bellum reuertamur. ἀνεμέσητα] quòd ego ex Italia discederem, dum periculi minus esset, eo consilio, ut calendis Ianuariis adessem, cũ omnia contentionibus arderent; omnino non prudenter faciebam: sed id tibi esse inuidiosum, aut ullam afferre infamiam non potest: primum, quòd ego meam sententiam secutus, discedebam: deinde, etiam si te auctore, non debet is, qui cõsilium dat, quidquam præstare præter fidem. BENE igitur &c.] rectũ igitur putas ò Cicero patriam relinquere, dum εὐθανασίαν sequeris? Et cum dixit Atticus εὐθανασίαν, respexit ad id, quod Cicero scripserat 250. Ex hac nassa exire constitui, non ad fugam, sed ad spem mortis melioris.

259.

OPORTVISSE te istuc facere.] quo σχολίῳ defendas profectionem tuam, & ostendas oportuisse te discedere. QVIBVS inuitis, & dissuadentibus.] nam tu quidem suasisti, ut discederem. SI perseuerassem] si perrexissem in Græciam: sed uides me reuerti. SI à Phædro nostro.] si hoc fieret à Phædro nostro, facilis illi excusatio esset, sic enim responderet: Ego de honesto nihil cogito, dolorem fugio, summum bonum in uoluptate pono: nunc quid tu respondebis ò Cicero, qui non, ut Phædrus, Epicuream sectam, sed illam Socraticam, quæ uirtutem & officium colit, es secutus? A PRIMO] ante quàm discederem. FVISSES Cato] nunquam discessissem: tuum consilium, ut Catonis, essem secutus. NON audet &c.] nimirum scribis Attice, ideo Brutum nihil dicere super discessione mea, quia me non audeat, hominem id ætatis, monere. qui si auderet, me scilicet patriam relinquentem reprehenderet. aliud enim te non arbitror significare. VEL potius reuersione] qui enim regreditur ante quàm eò perueniat, quo animum intenderat; is non redire dicitur, sed reuerti; redire autem, qui cœptum iter absoluit. Reuersione igitur, quia, cum processisset, ab Austro retro uersus est. EFFVDIT illa omnia, quæ tacuerat]. dixit me facere præclare, qui Romam reuerterem, abiecto discessionis consilio. PISONEM] in I. Philippica: Ex Bruto primum cognoui, quæ cal. Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio. qui quanquàm parum erat, à quibus debuerat, adiutus: tamen & Bruti testimonio, quo quid

potest

potest esse grauius? et omnium prædicatione, quos postea uidi, magnam mihi uidebatur gloriam consecutus. Et in epist. fam. 183. Nec Pisoni, qui in Antonium primus inuectus est nullo assentiente; nec mihi, qui idem tricesimo post die feci; nec P. Seruilio, qui me est consecutus, tuto in senatum ueni relicet. RELICTIONIS reip.] antiqui libri, religionis: ego tamen, relictionis, probaui, ex correctione Beroaldi: non solum, quòd parua mutatione sententia restituitur sanequam apta, & cum uerbo præcedenti optime consentiens: uerum etiã, quòd accusatione III. in Verrem, ubi in uulgatis libris legitur, illam reiectionem, proditionemq; consulis sui, Maffæi manuscriptus habet, relictionem, proditionemq;. QVEREBANTVR] antequàm discederet. non enim loquitur de iis, qui cum Bruto erant: sed eos intelligit, quibus discedens affirmauerat, se celeriter esse rediturum. NON probabam] non persuadebam.

259

ME existimari ad Olympia.] ideo me homines discedere crediderant, quòd in Græciam ad spectaculum ludorum Olympiorum properarem. hanc igitur uituperationem reuertens effugi. SED hoc] hoc tam turbulento reip. tempore si ad Olympia profectus essem, ἀναπολόγητον fuisset, id est nulla prorsus ratione meum factum defendere potuissem. GRATIAS miras] elegans figura sine uerbo. uenustius enim subintelligitur, ago, quàm legitur. itaque sustuli, approbante Bessarionis libro. QVI me] qui me in Græciam nauigantem aduersus flatu maximo Regium retulerit. SPECIOSAS]

SAS] quia reuerteret; quòd intelligeret non esse desperandum de rep. ut exposuit epistolæ initio. PROVIDE] prouide, ò Cicero, si cui quid debes, ut sit unde tantundem solui possit, quantum debetur. δυσχρηστία] difficultas uersuræ faciendæ. quod cum ita sit, unde solues? 256. PRAESENS me ipse defenderem] hæc una prouidendi ratio mihi in mentem ueniebat. quòd si Romæ essem, ipse me contra meos creditores tueri possem, tu mei defendendi, aut excusandi nullum onus sustineres. itaque uideo, mea etiam causa, non reip. modo, mihi esse reuertendum. A BRVTO] datum. HORVM] Bruti & Cassii, prætorum. fam. 169. CENSEBAT] censebat Brutus, ut istuc uenirem ad remp. capessendam. PISONI] cui in senatu in Antonium inuehenti nemo assensus est armorum metu. Fam. 183: & Philippica I. REDIIT] quasi non perstiterit in sententia, aut, non rediit Antonii metu. SED abesse &c.] ideo redeo, quia senem, cui mors impendet, non decet longe abesse à sepulcro, id est à patria, in qua solemus sepulcrum nobis constituere. redeo igitur, ut, quidquid acciderit, in patria moriar. DE Bruto] à Bruto. PILIAM] uxorem tuam tentari morbo, quem παράλυσιν appellant.

EPISTOLA VII. 260.

QVINGENOS denarios:] Appianus & Dio drachmas uocant. VIDE nomen, uide ætatem] turpe nobis est sequi eum, qui & Cæsar appelletur, & adolescens, ac pene puer sit. VEL Capuæ] uide,

uide, quàm pueriliter; qui putet uel Capuæ clam mecum poſſe loqui. non enim poſtulat, ut obſcuro in oppido, aut in aliqua latebra congrediamur, ſed in urbe Capua. ALAVDARVM] Cæſar legionem Alaudarum ab aue nominauit, quæ Gallico uocabulo dicitur Alauda. Plinius, Suetonius. AD VRBEM pergere] Antonium ab urbe Octauianus auertit, quò ille infeſtus cum legione Alaudarum Brundiſio ueniebat. Philippica III. in epiſt. fam. 198. LEGIONEM ſub ſignis ducere] in omnibus libris, & impreſſis, & manuſcriptis, legionem ſuis ſignis ducere. nos ex obſeruatione latinarum locutionum, quarum genera in uſum noſtrum notare conſueuimus, & hic, & alibi mendum deprehendimus. legiones enim ſub ſignis ducere, & ſub ſignis habere, uſitata figura ueteres dicebant. Lucretius libro V.

„ At non multa uirum ſub ſignis millia ducta
„ Vna dies dabat exitio.

Cicero in epiſt. fam. 148. Legiones habeo quinque ſub ſignis. et 166. Legiones ſub ſignis armatas treis. et Liuius lib. III. Sub ſignis urbem intrauere. et lib. VIII. Sub ſignis alii XV. ordines locabantur. ∞ ∞ ∞] tribus millibus. nam mille hac nota CIↃ ueteres ſignificabant: inde factum ∞, librariis antiquæ notæ figuram immutantibus, cum propter celeritatem deſcribendi uno calami ductu perficerent. TREIS legiones Macedonicas] quarum duas, Martiam, & Quartam, ad ipſum tranſiiſſe, & Appianus tradit libro III. et noſter Philippica III. CONVICIVM grande fecerunt] Antonium centenas drachmas pollicentem milites irri-

ferunt. Appianus libro III. SI fidem fecerit] non enim satis Octauiano credebāt boni uiri, quòd Cæsaris & heres & filius ex testamento esset. ALIQVID tale] ut præsens auctoritate & uirtute sua remp. iuuare posset, cui nunc in uno Octauio contra Antonium & spes & præsidium est. FVGIAM Romam] antiqui libri, Caualcantis, & Bessarionis, Fugam Romam. procul dubio corruptus locus.

EPISTOLA VIII. 260.

CVI ego,] rescripsi. CONSILIO tuo] scribit, se uelle rem agere per senatum consilio meo. VALEAT] copiis. quod si esset, rursus de Græcia cogitarem: ideoq; à mari non liber discedere. CONSILIVM pueri] non probat Varro, quòd exercitum contra M. Antonium Octauius pararit. BRVTVM] Decimum: quem Antonius, Celtica prouincia non decedentem, armis expellere parabat. CENTVRIAT]] centurias conficit ueteranorum. DINVMERAT] pecuniam unicuique numerat, quingenos scilicet denarios. 260. VI. VENI ad me in Sinuessanum.] ita correxi è libro Caualcantis. uulgata lectio perspicue deprauata. nam si epistolæ adscripta dies est VI. idus in Sinuessano: quo modo se ad IIII. uenisse dicat in Sinuessanum? præterea non recte, Arpinum ueni. nondum enim eò peruenerat: quod ostendunt quæ proxima subsequuntur. ARCANO] Quincti fratris prædio. MANEAM, ne Arpini] quò iter habebat. LITERAS VI. idus mane, in Sinuessano] Bessarionis liber sic: Literas idus mane in suaseno: duabus

duabus dictionibus interiecto spatio seiunctis. dixi iam, in dierum nota mendum esse.

EPISTOLA XIX. 260:

NOSTRVM opus] puto librum de gloria. 258. EX quo ante] Atticus excerpta quædam ex illo libro scripserat in paginis ante librum positis. EXTIMESCEBAM] Atticus enim, quæ minus probabat in Ciceronis libris, ea notare miniata cera solitus erat. 247: ITA est, ut scribis.] ita accusandus mihi est Antonius, ut Sicam amicum nostrum cum contumelia ne nominem. erat autem Sicæ mentio quodam loco facienda, quòd eo usus erat Antonius. AEGRE me tenui] uix à me ipso impetraui, ut Sicam non notarem; cum orationem in Antonium scriberem. Sica autem Ciceronis amicus, & hospes. 257: PERSTRINGAM] Antonium. μεταφορικῶς, perstringere, ualet leuiter offendere. Pro Plancio: Granius L. Crassi uoluntatem asperioribus uerbis sæpe perstrinxit impune. SEPTIMIAE] uxoris, opinor, Sicæ. παῖδες παίδων.] omnis posteritas: unde apud Virgilium, Et nati natorum, & qui nascentur ab illis. manasse prouerbium uidetur ab Homeri uersu: καὶ παῖδες παίδων τοίκε μετόπισθε γένωνται. SINE uallo Luciliano] forte, ut aperte intelligant: quia non scripta sunt obscure: quo se quasi uallo sæpe muniuit Lucilius, poeta maledicus. EVM] M. Antonium: cui & in II. Philippica per contumeliam obiicit, suscepisse eum liberos ex Q. Fadii, libertini hominis, filia. quem hic Caium legimus, ibi Quinctum: ut alterutrum sit mutandum. ILLIS triumuiris] hoc

sine

fine epiſtola Attici non licet nobis diuinare. NISI facete] ſubaudi, ſcripſiſti de triumuiris.

261.

LEGES Sexto,] meam in Antonium orationem leges Sex. Peduceo, qui mihi unus mille hominum loco eſt. ut 25: Quid Cato ille noſter, qui mihi unus eſt pro centum millibus. magni autem ponderis fuiſſe Sex. Peduceum apud Ciceronem, patet 154: 246. CALENI] cauebis, ne, dum leges meam orationem, Q. Fuſius Calenus, aut Cn. Matius interueniat. uterque enim Antonio amicitia coniunctus. Caleni etiam orationem pro Antonio bene longam, & liberam aduerſus Ciceronem recitat Dio hiſtoriarũ libro XLVI. Matium uero, quem Caluenam uocat, ut etiam 225: amicum Antonio fuiſſe, inimicum Bruto & Caſſio, hoc eſt libertatis & reip. patronis, docet ipſius epiſtola in Fam. 181. EPISTOLA longiſsima quæque optima] idem de Demoſthenis orationibus ſolitum dicere, tradit Plutarchus. QVO Rubriana] ita nunc corrigam, quæ à te ſunt in meo libro animaduerſa, ut antea correxi quæ de Rubrio ſcripſeram, non ut quæ de Scipione. Attico enim iam antea monenti ut de Rubrio ſcripta emendaret, Cicero paruerat: de Scipione, non item. ET DE laudibus Dolabellæ] et te ſuadente partem tollam earum laudũ, quibus Dolabellam ornaueram. EVM contra ciues] mihi, præter obſcuritatem ſententiæ, etiam antiqui libri, Caluacantis & Beſſarionis, ſuſpicionem afferunt de mendo. in utroque enim ſcriptum animaduerto, Eum per contra ciues. placet, quod aliis, Eum ter contra ciues: hoc ſenſu: Videor Dolabellam

labellam in Philippica II. laudare: sed bella εἰρωνεία est. nam re uera uitupero: siquidem eum ter in acie statuo contra ciues, cum dico interfuisse omnibus bellis ciuilibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Philippica II. INDIGNIVS esse] de Antonio loquitur: quem uult indignum uita uideri, sic inquam indignum, quàm quod maxime. πεπλογραφίαν Varronis] Varro clarorum uirorum nomina unum in librum congesserat, eumq; inscripserat, πεπλογραφίαν: quòd Athenienses (auctores sunt Euripides in Hecuba, Harpocration, alii) in peplo eos, qui aliquid fortiter gessissent, expingere consueuerant. & Porphyrius ab Aristotele scriptum commentarium tradit, pepli nomine inscriptum; quo commentario & nauium, quæ ad Troiam profectæ essent, numerum, & ducum genealogias persequebatur. ἡρακλείδειον] aliud Varronis opus. ἡρακλείδειον autem appellat, uel quia de rep. (Heraclides enim Ponticus de rep. scripserat, ut est 2 10: 330.) uel quòd egregie scriptum, ut quasi Heraclidis opus uideri posset. O TITE] librum de senectute: cuius initium est, O Tite, si quid ego &c. uide 255. ταξιάρχης] princeps gladiatoriæ turmæ. nominat eosdem secunda in Antonium, his uerbis: Cum duos secum Anagninos haberet, Mustellam, & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Respondet Attico, nomina Anagninorum, quos secum Antonius haberet, scire cupienti. ABSOLVI duobus] quatenus de officio Panætius scripsit, (scripsit autem tribus libris) ego duobus absolui. in tertio deinde libro quæstionem illam explicauit, qui discerni posset officiũ,

cum

cum id, quod speciem haberet honesti, pugnaret cum eo, quod utile uideretur: quod Panætius cum promisisset se esse dicturum, non persoluerat. ante, Absoluit, legebatur; itaq; est in antiquis quoque libris: nos tamen, Absolui, sententia postulante. QVALIS causa Reguli] M. Atilio Regulo utile fuit Romæ manere, honestum ad Carthaginienses redire, sicuti discedens iuramento promiserat. hoc exemplum plenissime in III. de officiis, 71: POSIDONIVS] Panætii discipulus, Rhodius philosophus, è Stoica disciplina. DILVCIDE] scripsisti.

261:

ITERVM remp. seruarem:] seruauerat enim antea, cum Catilinæ coniurationem in suo consulatu oppressit. αἰδεσθῆν] significat, neque se suscipere quod Octauius uellet, periculi metu; neque abnuere, propter pudorem: quemadmodum ii, quos è Græcorum exercitu Hector in certamen prouocauerat. 89. CALENDIS Ian.] quo die nouis consulibus magistratum ineuntibus de rep. refertur. ERIT] Octauius. Nam ut senatus cal. Ian. tuto haberi, sententiæq; de summa rep. libere dici possent, de præsidio prius erat uidendum. qua de re tribunos pl. uerba fecisse, patet in extrema III. Philippica. STIPVLATIONES] eos, qui stipulatione se daturos esse pecuniam spondent. uult enim, opinor, è suis prædiis aliquod ab Attico uendi. CATINAM &c.] Catinensium suffragiis, item Tauromeniorum, & Syracusanorum, assequi nescio quid in Sicilia Valerius interpres cupiebat. 6: GRATIOSVM] in suffragiis. NOSTRIQVE

fami-

familiares] à quæstura sua Siciliensi. PVBLICE] ad Catinenses, Tauromenienses, Syracusanos. AVT mihi nomina mitteret] quasi dicat: Si uti nollet eis literis, mitteret mihi nomina gratiosorum. BALBVS ad me] scripserat.

262.

MEQVE Torquati:] ut in nostro libro, item est in duobus manuscriptis, Caualcãtis & Bessarionis. Placeret: Me de Torquati negociolo scitutum puto. uel, ut alii emendarunt; Deq; Torquati negociolo scitũrum puto. QVAM ualde eum amaret] Quinctum, filium suum.

EPISTOLA X. 262.

MVGINARIS,] nihil explicans differs. CEPI consilium domesticum] hoc consilium cepi, ut Romam uenirem. INTERCLVDERER] aduentu Antonii ad urbem. POTEST] ad rationem coniecturæ suæ. ut ego, inquit, opinor, Antonius ad urbem iam aduentat. TECVM potius]. subintellige, Romæ sim. NEGOCIA falsa] facete scripsisti de ἡρακλειδείῳ Varronis: meq; ea pars literarum tuarum ita delectauit, ut nihil unquam magis. 260.

EPISTOLA XI. 262.

δολιχὸν πλόον] respexit ad Homeri uersum, quem infra paulo post recitabimus. Dicit autem; δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντας, quia rursus nauigare in Græciam cogitabat, si armis ualeret Antonius: ideoq; 260. Vereor, ne ualeat Antonius: nec à mari discedere libet.

libet. Ἀπροσδιόνυσον] absurdum, alienum à re. CONSILIVM petieram] quid mihi esset agendum, manendum ne Arpini, an propius accedendum, an ueniendum Romam. 260 :

262 :

Παρ' ἠνεμόεντα] Nestoris uerba sunt Odysseæ libro III. Telemacho narrantis reditum Græcorum à Troia. Scripserat autem Atticus, qua uia Cicero proficisci Romam tuto posset. ualde enim Antonium timebat, ut significat ipse 260 : & eam rationem itineris, ab Attico descriptam, Homericis uerbis Cicero. poetæ uersus ex Odysseæ tertio subiiciemus.

„ ὀψὲ δὲ δὴ μετὰ νῶϊ κίε ξανθὸς μενέλαος:
„ ἐν λέσβῳ δ' ἔκιχε δολιχὸν πλόον ὁρμαίνοντας,
„ ἢ καθύπερθε χίοιο νεοίμεθα παιπαλοέσσης
„ νήσου ἐπὶ ψυρίης αὐτὴν ἐπ' ἀριστέρ' ἔχοντες,
„ ἢ ὑπένερθε χίοιο παρ' ἠνεμόεντα μίμαντα.

quòd autem Cicero & Mimanta, & Psyriam in hunc locum transtulit, non ea ipsa intelligit loca, (non enim Atticus ad eam nauigationem hortabatur, sed ut Antonium uitaret ad urbem uenientem) sed quasi per iocum usurpauit Homeri uerba, non dissimili sententia. APPIAM] uiam. DIMITTEREM] literas. qua de causa, non scribit; sed reiicit Atticum ad Tironis sermonem. PARES:] si pares copiis sunt Antonius & Octauius, Romæ tibi censeo manendum. ipsi enim inter se aliquandiu pugnabunt: interea periculi expertes erimus. sin superior alteruter est: discedendum. utercunque enim ualeat, latius periculum manabit, & primo ad nos (se ipsum, & alios intelligit, qui

remp. fortiter defenderant) deinde ad omnes communiter, ideoq; etiam ad te, quamuis reip. administratione semper abstinueris. SIN] hic particula, Sin, ualet sin aliter: ut illud apud iocosum laudatorem obscœni dei:

„ Donec proterua nil mei manu carpes;
„ Licebit, ipsa sis pudicior Vesta.
„ Sin: hæc mei te uentris arma laxabunt.

EPISTOLA XII. 263.

IN TELLVRIS,] templo. quo in loco decretum est, ut, quæ Cæsar statuisset, decreuisset, egisset, rata manerent. POSTRIDIE] dixit se Romæ fore postridie quàm Puteolis discessisset. VT pedetentim] ut in consilio capiendo ne properem. Et hoc monebat Atticus, quia Cicero iam illud iterum rogauerat, quid sibi esset agendum, manendum Arpini, an propius accedendum, an eundum Romam. 260: 260: ALITER cogitabam] nolebam diutius animi pendere, suspensus in deliberando: sed parebo tibi, qui me mones, ut pedetentim. NEC me Philippus] monuerat Ciceronem Atticus, ut Philippum & Marcellum imitaretur, nihil propere agentes. habebat autem L. Philippus in matrimonio Aciam Octauiani matrem, C. Marcellus Aciæ filiam Octauiani sororem. oratione III. in Antonium. ALIA enim &c.] licet illis quiescere: aut, si non licet, licere tamen uidetur. non enim ab illis eadem expectantur, quæ à nobis, qui tantas res pro republica gessimus. ETSI non est] quasi dicat: reuera omnium ciuium eadem ratio est, (remp. enim tueri æque omnes debent) sed

diuersa tamen uidetur esse, cum aliud à me postuletur pro ante acta uita, aliud à Philippo & Marcello. ita quiescere illis licet, mihi non licet. SED in isto iuuene] dolet, quòd sibi remp. defendere cupienti non satis præsidii sit contra Antonium in Octauiano admodum adolescente. NE ID melius sit] quàm esse, ubi nunc sum, in Arpinati. AN hoc] an potius suades, ut in Tusculanum prius ueniam, quàm Antonius in urbem. QVOD Græci καθῆκον] pertinet hoc ad inscriptionem librorum de officiis. 259. MALE narras:] quòd mortuus sit Nepotis filius. Idem ualet illud 239. O factum male de Alexione. Bene narras, & male narras, eleganter dicimus; illud, cum iucundam rem audimus; hoc, cum molestam. exempla maxime apud comicos. NON ingratum] eius enim causam Cicero defenderat: ut in epistola ad Marium, Dirupi pene me in iudicio Galli Caninii. NIHIL est, quod hortere] ut mittat, quæ ab illo petieram, τὰ κεφάλαια, ex Posidonii libro excerpta. 258: QVINCTVS tui patris nepos] hoc dicit: Quinctus sororis tuæ filius scribit ad Marcum filium meum: Et utitur, ut interdum solet, circuitione.

263:

Ex nonis iis, quibus nos magna gessimus,] ex nonis Decembribus: quo die Lentulum, Cethegum, aliosq; ex coniuratione Catilinaria, lictori tradidit necandos. Ex nonis igitur Decembribus, ubi ædilitatem plebis inierit. nam de tribunatu plebis, non est, ut intelligere possimus. cuius primus dies non erat nonæ Dec. sed IIII. id. Dec.

ut Liuius

ut Liuius & Dionysius affirmat. quòd si tribunatus plebis non est; quid præter ædilitatem esse possit, non dispicio. nam ceteri magistratus cal. Ian. inibantur. quod ex Plutarcho & aliis constat. Veri autem simile est, cũ ædiles plebis ideo creati sint, ut tribunorum plebis tanquam ministri essent, quod à Dionysio traditum est, eos iisdem fere diebus iniisse magistratum, quibus tribunos; ut iis, qua de causa initio sunt instituti, præsto esse possent. nec uero de alio magistratu crediderim intellexisse Ciceronem actione prima in Verrem, cum dicit, P. Sulpicius, iudex tristis & integer, nonis Dec. magistratum ineat necesse est. nam tribunatus plebis esse non potest, de quo proxime iam meminerat; quem locum Pedianus interpres nunquam, ut opinor, ita exposuit, ut in posterioribus libris, qui & in ædibus nostris, & apud alios impressi sunt, habetur. nam post illa Ciceronis uerba, Nonis Dec. impressum est, hoc die tribunus pl. futurus. cum in manuscriptis ita sit, Hoc dicit pl. futurus. erat autem reponendum, ut ego quidem existimo, ædilis pl. futurus. sed hoc unum erratum libenter condonemus ei, qui tam multa præterea cum primis egregie in Pediano correxit. AEDEM Opis explicaturum] rationem exacturum ab Antonio eius pecuniæ, quam ex æde Opis abstulit, à Cæsare depositam. et est, Explicaturum, palam facturum quid in Opis æde pecuniæ fuerit; eamq; repetiturum. uide in Philippica II. SEXTI iudicium] quid iudicet Sex. Peduceus de oratione mea in Antonium. 261. Tu uero, inquit, leges Sexto, eiusq; iudicium mihi perscribes.

EPISTOLA XIII. 263:

ALEXIM uideor agnoscere.] Alexidis manum in tuis epistolis agnosco. erat autem Attici amanuensis. 100. SI ME non improbissime &c.] qui cum mihi pecuniam deberet, & de solutione asseueranter quotidie promitteret; diu uariis excusationibus ludificans, ad extremum, ne nummo quidem persoluto, in Syriam profectus est. 246: REMISSIOR essem] in exigendi pecunia. EMPTVS] ab Antonio. uide illud, Cum se magno ære alieno Faberii manu liberarit, 235: EVERTERIT] qui aduersante senatu legem pertulerit de eripienda Cassio Syria prouincia. Appianus libro III. CVM dies uenerit] exigendæ pecuniæ. VELIM eiusmodi sit] eam agendi rationem inueniamus, ut, cum agetur, non esse Romæ nolim. nam abesse mallem si summa cum illius ignominia ius nostrum persequeremur. non enim, adesse, nostræ grauitatis tum esset. Δυσωπίαν] difficultatem in aspiciendo, hoc est erubescendi causam. pudet enim magis, cum sponsorem, quàm cum ipsum debitorem appellamus. uerum, inquit, non appellabimus ipsi: procuratorem, nostro nomine, qui appellet, introducemus. POSSVMVS enim &c] possumus ita rem agere. introducemus procuratorem, qui sponsores appellet. illi iudicio non disceptabunt, sed nos ad Dolabellæ bona reiicient. ita & ipsi liberabuntur: & nos tum demum, honeste ius nostrum persequentes, è Dolabellæ re eam partem capiemus, quæ, facta æstimatione, debitæ pecuniæ respondeat. LITEM contestabuntur] rem in iudicium

dicium

dicium adducent. ILLI] Dolabellæ. QVOD satisdato debeat] quod si ipse non soluet, soluere sponsores cogentur. NOSTRAE grauitatis] arbitror esse nostræ grauitatis, ius nostrum ita persequi, ut ne cum summa Dolabellæ ignominia. certe enim summa esset ignominia, si, non appellatis sponsoribus, absentis bona auctioni subiecta statim uenderemus. primo igitur per procuratorem sponsores appellemus: deinde ius nostrum persequamur: quod tum quidem cum illius aliquanto minore fiet ignominia. ET non dubito] & Caualcantis & Bessationis duo perantiqua exemplaria negatiuam tollunt, quam tamen retinet sententia. itaque uel, Et non dubito, ut est in uulgatis libris; uel, Haud dubito, legendum crediderim; ut, quàm minime possumus, à uetere scriptura discedamus. est enim in duobus illis, Et dubito.

264.

ISTE puer:] Octauianus. QVAE concio? in ea concione Octauianus gesta patris Iulii in memoriam populo redegit: Antonium accusauit: milites, qui se ducem secuti essent, laudibus ornauit; seq; una cum iis ita animatum esse dixit, ut obsequi ad omnia, & inseruire patriæ uellet. hæc autem in templo Castoris, & Pollucis, cum ei Ti. Canutius tribunus pl. Antonio infensus, concionē aduocasset. Dio libro XLV. Appianus III. ITA sibi parentis honores consequi liceat] ut patriæ defensionem susceperit. ET simul dextram intendit ad statuam] per parentem iurauit, manu statuæ illius imposita. μηδὲ σωθείην] ne sim saluus, si quis unquam tam egregie concionatus est.

264.

CASCAE nostri tribunatum:] uix enim puto fore, ut Octauianus Cascam, parentis sui percussorem, gerere tribunatum patiatur. Hoc & M. Antonius in epistola, quam recitat Cicero Philipp. XIII. Octauiano, & Hirtio Pansæq; consulibus exprobrat: In Syriam, inquit, Cassium misistis: Cascam tribunatum gerere passi estis. VETERANORVM] qui Octauianum sequebantur. 260. ANTE cal. Ian.] quo die senatu à nouis consulibus coacto, suam ueteranorumq; causam magnopere cupiebat Octauianus commendari. id quod postea factum, declarat Philippica V. NIHIL opus est] nam ante cal. Ian. quo die magistratum noui consules erant inituri, S. C. fieri pro Octauiano nullum poterat, consule Antonio eius inimico. ANTE idus Dec.] uidebimus, num Cascam, unum ex tyrannoctonis, tribunatũ pl. gerere patiatur. quod cum passus esset; exprobrauit, ut iam ostendimus, Antonius in epistola. IN Casca] in Cascæ tribunatu uoluntatem Octauiani ante idus Dec. perspiciemus. A' SEX.] Peduceo: cuius expectabat iudicium de oratione sua in Antonium. 261. 263: CVM enim tanta reliqua sint,] cum supra id, quod debemus, tantum habeamus in nominibus. sed reliquorum nomine quid significetur, planius 248. ad illud: Cum ex reliquis abundare debeam. et 254: Cum reliqua satis apta sint ad soluendum. NE TERENTIAE quidem] cui satisfieri quamprimum uolebam. cum enim multis deberet, in primis tamen Terentiæ numeratum cupiebat. et 248. Terentiæ uero, inquit, quid ego dicam? etiam ante diem, si potes.

ſi potes. HS x x i i] quæ Montanus, qui Ciceroni filio comes Athenas erat profectus, Planco debebat. 204. Vti de ſuo] ut HS illa xxii ſoluerentur de ſuo, detracta uidelicet de ea ſumma, quam illi in annuum ſumptum præſtituimus. Liberaliſſime] de meo, inquit, me eſſe ſoluturum promiſeram, non de penſione Ciceronis, ut ipſe petierat. Non modo] non modo non hoc Eros fecit, quod ei mandaueram. Avrelivs] qui Montani abſentis nomine Romæ ſoluit. Cocceii reſponſum] Cocceius, unus ex procuratoribus Dolabellæ in Syriam profecti, Attico pecuniam Ciceronis nomine petenti ita reſponderat, ut ſperandum non uideretur. In ipsam flammam] publicarum contentionum. Privatim] ære alieno oppreſſum. Pvblicae] reip. cauſa. Pertvrbato animo] perturbatus animo cum eſſem, ceteris de rebus, quas ad me ſuauiſſime ſcripſiſti, reſcribere, ut conſueueram, non potui. Vt me expedíam] ære uidelicet alieno. Qvi minus] cur ego iſtic æque tuto eſſe non poſſim, atque eſt Marcellus? Hic autem, ut ſupra diximus, Octauiani ſororem habebat in matrimonio. Non id agitur] non de hoc laboro, ſed de ære alieno, ut uides.

EPISTOLA XIIII. 265.

Occvpatione iſta:] de re Buthrotia.

EPISTOLA XV. 265.

L. Planco prætr. des.] uel tollenda prænominis nota, uel legendum, Cn. Planco: qui fuit Lucii frater, & hoc anno prætor erat deſignatus: inſe-

quenti enim præturam gesſiſſe, planum fit ex epiſto la Lucii Planci ad Ciceronem, in epiſtola fam. 153: nam L. ipſe cum D. Bruto à Cæſare conſul fuerat deſignatus poſt Hirtium & Panſam, anno uidelicet, qui eſt proximum ſubſecutus. PROSCRIPTVM] à Cæſare, quòd Buthrotii pecuniam imperatam non ſoluerent. LIBELLVM] quo libello petebat à Cæſare, ut agrum Buthrotium liberaret: Buthrotios enim, quod reliquum pecuniæ deberent, intra certam diem ſoluturos. PECVNIAM reliquam] nam imperatæ pecuniæ partem iam antea ſoluerant: reliquæ ſolutionem cùm differrent, Cæſar eorum agrum proſcripſerat. DECRETVM] quo Cæſar Buthrotium agrum liberabat. EI NEGOCIO] agro Buthrotio diuidendo. PRAESENTIVM] qui diuiſionem agri Buthrotii præſentes petebant.

165:

CVM mare tranſiſſent,] Buthrotum enim proficiſcentibus mare tranſeundum erat. uide 253. de agripetis eiectis. CAVSAS conſules cognoſcere] poſt interitum Cæſaris, factum eſt s. c. in æde Telluris, ut, quæ Cæſar ſtatuiſſet, decreuiſſet, egiſſet, rata eſſent: earumq; rerum cognitio conſulibus data. 266: PROBAVERVNT cauſas] mallem, Cauſam: ut ſubaudiatur, Buthrotiam. AD TE. literas] ut iis, qui tecum mare tranſiiſſent, agrum Buthrotium ne diuideres. ET LEX] quia præter s. c. etiam lege negocium conſulibus eſt datum, ut de actis Cæſaris cognoſcerent. 266: CONSVLVM decretum] quod enim Cæſar in cauſa Buthrotia nobis poſtulantibus decreuerat, id poſtea

consules Dolabella & Antonius decreto probauerunt. RES solum familiaris] nummos enim Cæsari numerauerat de suo pro agri Buthrotii liberatione. quod nisi consequeretur, eos nummos à Buthrotiis exigere non potuisset.

EPISTOLA XVII. 266.

VT SVPPLEX ad te uenirem:] iocatur in Capitonem, haud magnæ auctoritatis hominem: cum dicat, nunquam se futurum putasse, ut illius opera ualde egeret. Et est C. Ateius Capito, de quo 62: 217. item in epist. fam. 216: & Plutarchus in Antonio.

266:

AGRARII.] qui mare transibant, ut sibi ager diuideretur. PLANCVM dederunt] haud aliter scriptum est in antiquis libris: me tamen in hanc opinionem ratio ipsa perducit, ut legendum credam, Literas ad Plancum dederunt. uideo enim ita scriptum 265: Consules probauerunt causas sine ulla dubitatione, seq; ad te literas daturos esse dixerunt.

267.

QVORVM interest,] ad quos ex Cæsaris actis uel utilitas, uel honor peruenit. OCII causa] magna enim oriretur omnium rerum perturbatio, si ea, quæ Cæsar egit, in dubium uocarentur.

EPISTOLA VLTIMA. 267:

OFFICII tui,] ex ipsa sententia perspicuum fit, Officii sui, legendum. ueteres tamen libri, Tui.

FINIS.

